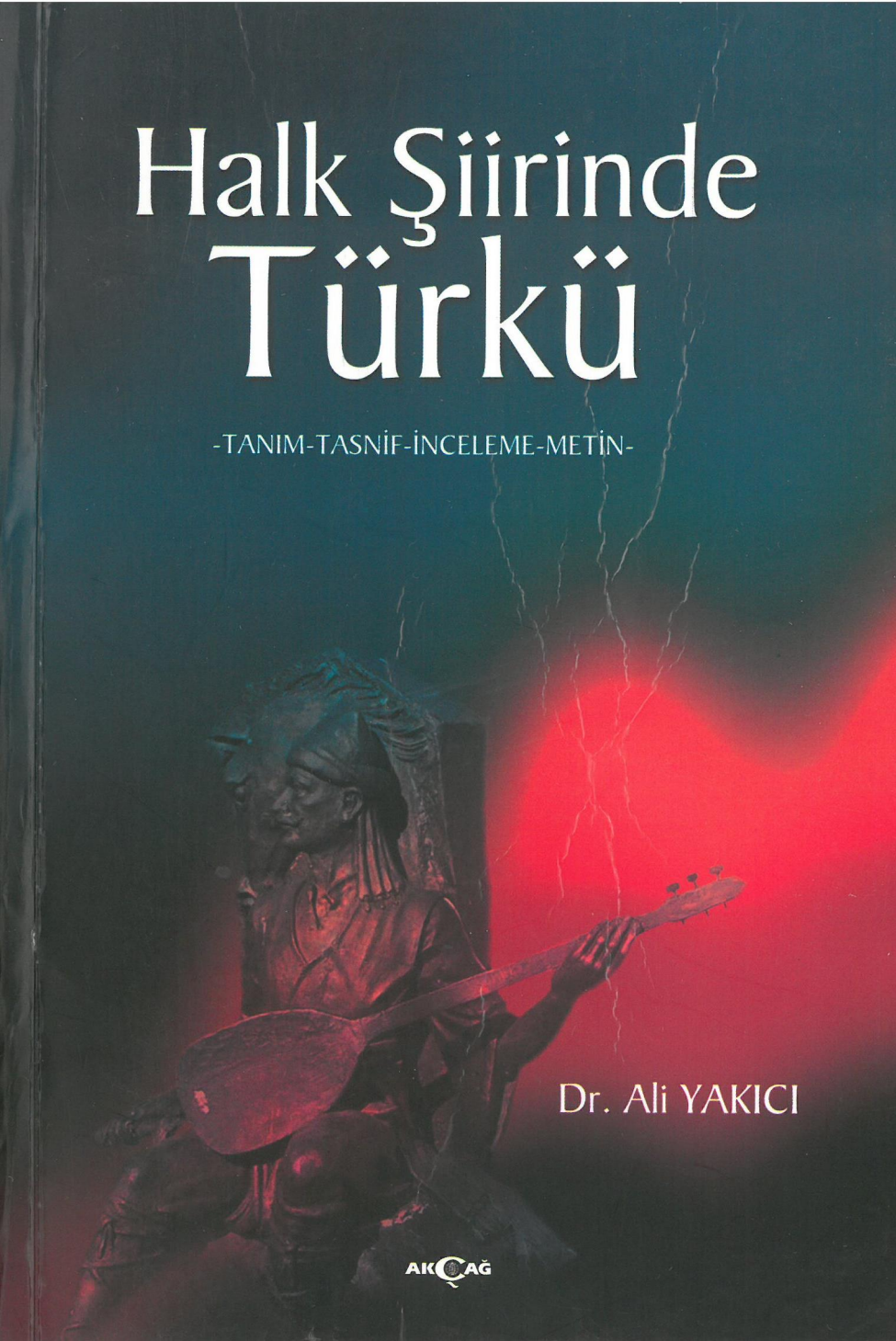
Halk Şiirinde Türkü

-TANIM-TASNİF-İNCELEME-METİN-

Dr. Ali YAKICI

AKÇAĞ

Halk Şiirinde
TÜRKÜ

-Tanım-Tasnif-İnceleme-Metin-

AKÇAĞ

Halk Şiirinde Türkü
-Tanım-Tasnif-İnceleme-Metin
Dr. Ali Yakıcı

Akçağ Yayınları / 859
Türk Halk Edebiyatı / 45

ISBN 978-975-338-851-1

© Bu kitabın bütün hakları Akçağ A.Ş.'ne aittir.

Kitabın içeriği ile ilgili
tüm hukukî sorumluluk yazarına aittir.

Kapak / Emin Bebek
Sayfa Düzeni / Akçağ Dizgi Ünitesi
Baskı / Erek Matbaası 342 31 01
Büyük Sanayi 1. Cad. No. 17/1 İskitler - Ankara
1. Baskı / Ankara 2007

Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş.
Tuna Cad. No. 8/1 Kızılay-Ankara
Tel: (312) 432 17 98 - 433 86 51
Faks: 432 28 52

www.akcag.com.tr
akcag@akcag.com.tr

Halk Şiirinde
TÜRKÜ

-Tanım-Tasnif-İnceleme-Metin-

Dr. Ali YAKICI

AKÇAĞ

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar 12
Sözbaşı 13
Giriş 21

I. BÖLÜM
TANIM/TARİHÇE/KAYNAK

1.1. TÜRKÜNÜN TANIMI 33
1.2. TÜRKÜLERİN DOĞUŞU/KAYNAKLARI VE YAYILMASI 49
1.2.1. TÜRKÜ KAYNAĞI OLARAK OZANLAR/ÂŞIKLAR 55
1.2.1.1. TRT Arşivinde Adına Türkü Kayıtlı Olan Ozanlar/Âşıklar 59
1.2.1.2. Antolojilerde Adına Türkü Kayıtlı Olan Ozanlar/Âşıklar 66
1.2.2. DİĞER TÜRKÜ YAKICI ve DERLEYİCİLER 73
1.2.2.1. TRT Arşivinde Adına Türkü Kayıtlı Olan Diğer Türkü Yakıcı ve Derleyiciler 73
1.2.2.2. Antolojilerde Adına Türkü Kayıtlı Olan Diğer Türkü Yakıcı ve Derleyiciler 87
1.3. TÜRKÜLERİN DOĞUŞUYLA İLGİLİ HİKÂYELER 97
1.4. TÜRKÜLER ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR 103
1.4.1. KİŞİLERİN YAPTIĞI ÇALIŞMALAR 103
1.4.1.1. Avrupalı Bilim İnsanı ve Araştırmacılar Tarafından Yapılan Çalışmalar 103
1.4.1.2. Türk Bilim İnsanı ve Araştırmacılar Tarafından Yapılan Çalışmalar 108
1.4.2. KURUMLARIN YAPTIĞI ÇALIŞMALAR 114
1.4.2.1. TRT Tarafından Yapılan Çalışmalar 114
1.4.2.2. Kültür Bakanlığınca Yapılan Çalışmalar 114
1.4.2.3. Valilik, Kaymakamlık, Belediye vb. Kurumlarca Yapılan Çalışmalar. 120
1.4.2.4. Diğer Kuruluşlar Tarafından Yapılan Çalışmalar 125
1.4.3. ÜNİVERSİTELERDE YAPILAN ÇALIŞMALAR 125
1.4.4. TÜRKÜ KAYNAĞI OLARAK CÖNK VE MECMUALAR 132
1.4.5. TÜRKÜ KAYNAĞI OLARAK DERGİ VE GAZETELER 147
1.5. CUMHURİYET DÖNEMİ MODERN TÜRK ŞİİRİNDE TÜRKÜ 149

II. BÖLÜM
TÜRKÜLERİN SINIFLANDIRILMASI

2.1. VEZİNLERİ BAKIMINDAN TÜRKÜLER 167
2.1.1. HECE VEZİNLİ TÜRKÜLER 168
2.1.1.1. Üç Heceli Türküler 168
2.1.1.2. Dört Heceli Türküler 168

2.1.1.3. Beş Heceli Türküler 169
2.1.1.4. Altı Heceli Türküler 169
2.1.1.5. Yedi Heceli Türküler 170
2.1.1.6. Sekiz Heceli Türküler 171
2.1.1.7. Dokuz Heceli Türküler 172
2.1.1.8. On Heceli Türküler 172
2.1.1.9. On Bir Heceli Türküler 172
2.1.1.10. On İki Heceli Türküler 173
2.1.1.11. On Üç Heceli Türküler 173
2.1.1.12. On Dört Heceli Türküler 173
2.1.1.13. On Beş Heceli Türküler 174
2.1.1.14. On Altı Heceli Türküler 174
2.1.2. ARUZ VEZİNLİ TÜRKÜLER 175
2.2. YAPILARI BAKIMINDAN TÜRKÜLER 176
2.2.1. BENTLERİ BİR MISRADAN OLUŞAN TÜRKÜLER 184
2.2.1.1. Bentleri bir, bağlantıları bir mısradan oluşan türküler 184
2.2.1.2. Bentleri bir, bağlantıları iki mısradan oluşan türküler 185
2.2.1.3. Bentleri bir, bağlantıları üç mısradan oluşan türküler 185
2.2.1.4. Bentleri bir, bağlantıları dört mısradan oluşan türküler 186
2.2.1.5. Bentleri bir bağlantıları beş mısradan oluşan türküler 186
2.2.1.6. Bentleri bir bağlantıları altı mısradan oluşan türküler 187
2.2.2. BENTLERİ İKİ MISRADAN OLUŞAN TÜRKÜLER 188
2.2.2.1. Bentleri iki mısradan oluşan bağlantısız türküler 188
2.2.2.2. Bentleri iki, bağlantıları bir mısradan oluşan türküler 188
2.2.2.3. Bentleri iki, bağlantıları iki mısradan oluşan türküler 189
2.2.2.4. Bentleri iki, bağlantıları üç mısradan oluşan türküler 189
2.2.2.5. Bentleri iki, bağlantıları dört mısradan oluşan türküler 190
2.2.2.6. Bentleri iki, bağlantıları beş mısradan oluşan türküler 190
2.2.2.7. Bentleri iki, bağlantıları altı mısradan oluşan türküler 191
2.2.2.8. Bentleri iki, bağlantıları sekiz mısradan oluşan türküler 192
2.2.3. BENTLERİ ÜÇ MISRADAN OLUŞAN TÜRKÜLER 193
2.2.3.1. Bentleri üç, bağlantıları bir mısradan oluşan türküler 193
2.2.3.2. Bentleri üç, bağlantıları iki mısradan oluşan türküler 193
2.2.3.3. Bentleri üç, bağlantıları üç mısradan oluşan türküler 194
2.2.3.4. Bentleri üç, bağlantıları dört mısradan oluşan türküler 195
2.2.3.5. Bentleri üç, bağlantıları beş mısradan oluşan türküler 195
2.2.3.6. Bentleri üç, bağlantıları altı mısradan oluşan türküler 196
2.2.3.7. Bentleri üç, bağlantıları yedi mısradan oluşan türküler 197
2.2.3.8. Bentleri üç, bağlantıları dokuz mısradan oluşan türküler 197
2.2.3.9. Bentleri üç bağlantıları on mısradan oluşan türküler 198

2.2.4. BENTLERİ DÖRT MISRADAN OLUŞAN TÜRKÜLER 199
2.2.4.1. Mâni dörtlüklerinden kurulu türküler 199
2.2.4.2. Bentleri dört, bağlantıları bir mısradan oluşan türküler 200
2.2.4.3. Bentleri dört, bağlantıları iki mısradan oluşan türküler 200
2.2.4.4. Bentleri dört, bağlantıları üç mısradan oluşan türküler 201
2.2.4.5. Bentleri dört, bağlantıları dört mısradan oluşan türküler 201
2.2.4.6. Bentleri dört, bağlantıları beş mısradan oluşan türküler 203
2.2.4.7. Bentleri dört, bağlantıları altı mısradan oluşan türküler 204
2.2.4.8. Bentleri dört, bağlantıları sekiz mısradan oluşan türküler 205
2.2.5. BENTLERİ BEŞ MISRADAN OLUŞAN TÜRKÜLER 206
2.2.5.1. Bentleri beş mısradan oluşan bağlantısız türküler 206
2.2.5.2. Bentleri beş bağlantıları iki mısradan oluşan türküler 206
2.2.6. BENTLERİ ALTI MISRADAN OLUŞAN TÜRKÜLER 207
2.2.6.1. Bentleri altı mısradan oluşan bağlantısız türküler 207
2.2.6.2. Bentleri altı bağlantısı üç mısradan oluşan türküler 208
2.2.6.3. Bentleri altı bağlantısı dört mısradan oluşan türküler 208
2.2.7. BENTLERİ YEDİ MISRADAN OLUŞAN TÜRKÜLER 209
2.2.8. BENTLERİ SEKİZ MISRADAN OLUŞAN TÜRKÜLER 209
2.3. KONULARI BAKIMINDAN TÜRKÜLER 211
2.3.1. AŞK/ SEVDA KONULU TÜRKÜLER 211
2.3.2. GURBET/ AYRILIK/ HASRET KONULU TÜRKÜLER 212
2.3.3. BEŞİK/ BEBEK/ ÇOCUK TÜRKÜLERİ/ NİNNİLER 214
2.3.4. ÖLÜM TÜRKÜLERİ/ AĞITLAR 214
2.3.5. TÖREN TÜRKÜLERİ 216
2.3.5.1. Düğün Türküleri 216
2.3.5.1.1. Kına Türküleri 216
2.3.5.1.2. Gelin Alma/ Karşılama/ Kutlama Türküleri 217
2.3.5.1.3. Güvey Türküleri 219
2.3.5.2. Bayram Türküleri 219
2.3.6. ASKER/ASKERLİK TÜRKÜLERİ 220
2.3.7. HAPİSHANE TÜRKÜLERİ 222
2.3.8. OLAY TÜRKÜLERİ 222
2.3.8.1. Tarihi Olayları Anlatan Türküler 222
2.3.8.1.1. Savaş Türküleri 222
2.3.8.1.2. Yiğitlik/Kahramanlık Türküleri 224
2.3.8.1.3. Eşkıya Türküleri 225
2.3.8.2. Sosyal Olayları Anlatan Türküler 225
2.3.8.2.1. Toplum ve Aile İçi Olayları Konu Alan Türküler 225
2.3.8.2.2. Göç Türküleri 226
2.3.8.2.3. Hastalık Türküleri 227

2.3.9. DOĞAL ÇEVRE İLE İLGİLİ TÜRKÜLER 227
2.3.9.1. Doğayı Konu Alan Türküler 227
2.3.9.2. Bitki ve Çiçekleri Konu Alan Türküler 228
2.3.9.3. Hayvanları Konu Alan Türküler 230
2.3.10. BESLENME VE YİYECEKLERİ KONU ALAN TÜRKÜ 231
2.3.11. İŞ VE MESLEK HAYATIYLA İLGİLİ TÜRKÜLER 231
2.3.12. ÖVGÜ TÜRKÜLERİ 233
2.3.13. YERGİ/ ALAY/ ELEŞTİRİ TÜRKÜLERİ 233
2.3.14. ŞİKAYET TÜRKÜLERİ 234
2.3.15. EĞİTİCİ /ÖĞRETİCİ TÜRKÜLER 234
2.3.16. ARZU/İSTEK TÜRKÜLERİ 235
2.3.17. DİNÎ/TASAVVUFÎ NİTELİKLİ TÜRKÜLER 236
2.3.18. OYUN TÜRKÜLERİ 238
2.3.18.1. Çocuk Oyunlarındaki Türküler 238
2.3.18.2. Kadın Oyunlarındaki Türküler 238
2.3.18.3. Erkek Oyunlarındaki Türküler 239
2.4. EZGİLERİ BAKIMINDAN TÜRKÜLER 240
2.5. TÜRKÜLERİN İCRA ORTAMLARI 243
2.5.1. DÜĞÜNLER 243
2.5.1.1. Nişan 244
2.5.1.2. Çetnevir 244
2.5.1.3. Nikâh 245
2.5.1.4. Kına 245
2.5.1.5. Zamak 245
2.5.1.6. Düğün 246
2.5.1.7. Gelin Getirme 247
2.5.2. SOSYAL DAYANIŞMA AMAÇLI TOPLANTILAR 248
2.5.2.1. Yârân/ Yâren 248
2.5.2.2. Sıra Geceleri 251
2.5.2.3. Ferfene 253
2.5.2.4. Barana 254
2.5.3. EKONOMİK/KÜLTÜREL/TANITIM AMAÇLI TOPLANTILAR 255
2.5.3.1. Panayırlar 255
2.5.3.2. Festivaller/Şenlikler 256
2.5.3.3. Anma Toplantıları/Kutlamalar 256
2.5.4. EĞLENCE AMAÇLI TOPLANTILAR/MEKÂNLAR 257
2.5.4.1. Gezmeler/Gezekler 257
2.5.4.1.1. Kadınların Gezmeler 257
2.5.4.1.2. Erkeklerin Gezmeleri 258

2.5.4.2. Elfene 258
2.5.4.3. Kürsübaşı Sohbetleri 259
2.5.4.4. Kahvehaneler 259
2.5.4.5. Hamamlar 259
2.5.5. GÜNÜMÜZÜN TÜRKÜ İCRA ORTAMLARI:
TÜRKÜ EVİ/HANE/BAR/KAFE 260
2.6. İCRA EDİLDİĞİ BÖLGE/İL/İLÇE/KÖYLERE GÖRE TÜRKÜLER ... 267

III. BÖLÜM
TÜRK DÜNYASINDA TÜRKÜ GELENEĞİ

3.1. ALTAY TÜRKLERİ 279
3.2. AZERBAYCAN TÜRKLERİ 287
3.3. BALKAN TÜRKLERİ 290
3.4. BAŞKURT TÜRKLERİ 295
3.4.1. HALK YIRLARI 295
3.4.2. TAKMAK 298
3.4.3. BEYİT 305
3.5. ÇUVAŞ TÜRKLERİ 312
3.5.1. YUUİRRİSEM 312
3.5.1.1. İstori Yurrisem (Tarihi Türküler) 312
3.5.1.2. Udel Hresçenĭsen Yurrisem (Maraba Türküleri) 314
3.5.1.3. Şini Şir Yurrisem (Yeni Yer Türküleri) 314
3.5.1.4. Düğün Türküleri 316
3.5.1.4.1. Ar Tuyĭ (Er Toyu/Erkek Düğünü) 316
3.5.1.4.2. Kirnükersen Yurrisençen (Erkek Tarafının Türkülerinden) ... 317
3.5.1.4.3. Hĭna Yurrisempe Taşĭ Takmakĭsem
(Misafir Türküleriyle Oyun Koşmaları) 317
3.5.1.5. Saltak Yurrisem (Asker Türküleri) 318
3.5.1.6. Tĭlĭhsen Yurrisem(Yetim Ve Öksüz Türküleri) 318
3.5.1.7. Husah-Tarkĭn Yurrisem (Eşkiya Türküleri) 319
3.5.1.8. Yamşĭk Yurrisem (Arabacı Türküleri) 319
3.5.1.9. Burlaksen Yurrisem (Yedekçi Türküleri) 319
3.5.1.10. Raboçisen Yurrisem (İşçi Türküleri) 320
3.5.1.11. Tĭrme, Katorga, Ssılka Tata Revolyutsi Yurrisem
(Cezaevi, Kürek Mahkumu, Sürgün Ve Devrim Türküleri) 320
3.5.1.12. İş Yurrisempe Takmakĭsem (İş Türküleriyle Koşmaları) 321
3.5.1.13. Kaska Tatakansen Yurrisençen (Kütük Kesenlerin Türküleri) 321
3.5.1.14. Surhuri Yurrisem (Surhuri/Kış Bayramı Türküleri) 322
3.5.1.15. Vile Şinçi Yurĭsem / Ağıtlar 322
3.5.2. PEYİTLER 323
3.5.3. SAVRA YURİ / MANİLER 324

3.6. GAGAUZ TÜRKLERİ 326
3.7. HAKAS TÜRKLERİ 328
3.8. IRAK/KERKÜK TÜRKLERİ 331
3.9. KARAÇAY TÜRKLERİ 340
3.10. KARAKALPAK TÜRKLERİ 345
3.10.1. İŞ KOSIKLARI 346
3.10.2. SEVGİ KOSIKLARI 347
3.10.3. ÇOCUK KOSIKLARI 348
3.10.4. BEŞİK CIRI 348
3.10.5. TARİHİ KOSIKLAR 349
3.10.6. NASİHAT KOSIKLARI 350
3.10.7. MİZAHİ KOSIKLAR 351
3.10.8. GELENEK KOSIKLARI 351
3.10.8.1. Toya Başlama Kosıkları 352
3.10.8.2. Hävcar Kosıkları 352
3.10.8.3. Vedalaşma Kosıkları 352
3.10.8.4. Yüz Açma Kosıkları 353
3.10.8.5. Ölüm Kosıkları 353
3.11. KAZAK TÜRKLERİ 355
3.11.1. ÄN 355
3.11.2. AYTIS 357
3.11.2.1. Halk hayatına, örf-âdetine bağlı bir şekilde doğan aytıslar 357
3.11.2.2. Akınlar aytısı 358
3.11.3. BESİK CIRI 359
3.11.4. TOY BASTAR 361
3.11.5. SIÑSUV 362
3.11.6. CAR-CAR 363
3.11.7. BETAŞAR 364
3.11.8. ÖTİRİK ÖLEÑ 365
3.11.9. ESTİRTÜV-KÖÑİL AYTUV 366
3.11.10. COKTAV 369
3.11.11. KOŞTASUV 370
3.11.12. KÖRİSÜV 371
3.11.13. TARİHİ CIR 371
3.11.14. TOLĞAV 372
3.11.14.1. Oyga kurılğan tolğavlar 372
3.11.14.2. Lirikalık tolğavlar 373
3.12. KIBRIS TÜRKLERİ 374
3.13. KIRGIZ TÜRKLERİ 376
3.13.1. ARMAN IRLARI(ELEŞTİRİ, ŞİKÂYET TÜRKÜLERİ) 376
3.13.2. SÜYÜÜ LİRİKASI (AŞK/SEVDA TÜRKÜLERİ) 376

3.13.3. OYUN IRLARI (OYUN TÜRKÜLERİ) ... 377
3.13.4. SANAT, NASİYET, TERME IRLARI
(UYAKLI, ÖĞÜT VERİCİ, EĞİTİCİ TÜRKÜLER) ... 378
3.13.5. EMGEK IRLARI (EMEK TÜRKÜLERİ) ... 378
3.13.6. BALDAR IRLARI (ÇOCUK TÜRKÜLERİ) ... 378
3.13.7. KOŞOK (AĞIT) ... 379
3.14. KIRIM TÜRKLERİ ... 380
3.15. KUMUK TÜRKLERİ ... 382
3.15.1. YIRLAR ... 382
3.15.1.1. İğitlik Yırlar (Destanlar ve Kahramanlık Türküleri) ... 382
3.15.1.2. Kalendar Adat Yırları ... 383
3.15.1.3. Yaslar (Ağıtlar) ... 384
3.15.1.4. Sibir ve Tusnak Yırlar (Sürgün ve Esaret Türküleri) ... 384
3.15.1.5. Zahmat Yırlar (İş Türküleri) ... 385
3.15.1.6. Haşık Yırlar (Aşk Türküleri) ... 385
3.15.2. SARINLAR ... 385
3.16. NOGAY TÜRKLERİ ... 386
3.17. ÖZBEK TÜRKLERİ ... 387
3.17.1. İŞ KOŞİKLERİ ... 387
3.17.1.1. Çiftçilikle İle İlgili İş Koşikleri ... 387
3.17.1.2. Hayvancılıkla İlgili Koşikler ... 388
3.17.1.3. Mesleklerle İlgili Koşikler ... 390
3.17.2. LİRİK KOŞİKLER ... 391
3.17.3. TARİHİ KOŞİKLER ... 392
3.18. TATAR (KAZAN SAHASI) TÜRKLERİ ... 393
3.18.1. KISKA CIR ... 393
3.18.2. YOLA VE UYIN YIRLARI, TAKMAK ... 398
3.18.3. BEYİT-MÖNECET ... 409
3.18.4. TARİHİ VE LİRİK CIRLAR ... 414
3.19. TIVA TÜRKLERİ ... 421
3.20. TÜRKMENİSTAN TÜRKMENLERİ ... 425
3.21. UYGUR TÜRKLERİ ... 428

DİZİN ... 433
KAYNAKÇA ... 439

KISALTMALAR

Akt.	Aktaran
Bkz.	Bakınız
C	Cönk
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Drl.	Derleyen
Haz.	Hazırlayan
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MFD	Milli Folklor Dergisi
s.	Sayfa
TDK	Türk Dil Kurumu
TFA	Türk Folklor Araştırmaları
TFAD	Türk Folklor Araştırmaları Dergisi
TFD	Türk Folklorundan Derlemeler
THAY	Türk Halkbilim Araştırmaları Yıllığı
THKD	Türk Halk Kültüründen Derlemeler
Terc.	Tercüme eden
Topl.	Toplayan
TRT 1	TRT Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 1
TRT 2	TRT Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 2
TRT 3	TRT Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 3
ty	Tarihi yok
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğeri
Yay.	Yayınevi
Yay. Haz.	Yayına hazırlayan

SÖZBAŞI

Türk insanının çoğu zaman içini döktüğü; sevincini heyecanını, hüznünü, acısını dile getirdiği; sırlarını paylaştığı; aşkını, sevdasını, hatırasını, gönlünü, kalbini, kısacası yüreğini ortaya koyduğu türküler, Türk kültürünün temel unsurlarından biridir. Türk insanı, "Türküz türkü çığırırız" demiş, türkülerde kendini aramış ve onda kendini bulmuştur. Türküsüz kalmayı vatansız kalma olarak kabul etmiş, onsuz kendini gurbette hissetmiştir. Türküler, mitolojik dönemden günümüze uzanan uzun ince bir çizgide Türklerin sosyal, siyasal, dinî ve kültürel hayatının her safha ve sayfasında yer almış, önemli görevler üstlenmiştir.

Türküler kimi zaman bir ninni olmuş, bir anne sütü sıcaklığında çocuğun ses ve söz dağarcığına akmış, kimi zaman bir ölüm ya da ayrılığın acısıyla yoğrularak katılaşmış, kimi zaman kadere boyun eğmenin sessizliğini ve çaresizliğini yaşatırken kimi zaman da zulme, haksızlığa, saygısızlığa başkaldırının güçlü sesi olmuştur.

Türkülerde mertlik, yiğitlik, aşk, heyecan ve gizem vardır. Kıskançlık, şüphe ve endişe vardır. Emek ve çile vardır. Doğa vardır, toprak, su, ateş ve hava vardır. Hak ve haksızlık, doğruluk ve yalan vardır. Mitoloji, edebiyat, tarih, felsefe, gelenek, görenek, hukuk ve töre vardır. Renk ve desen vardır. Güç ve enerji vardır. Canlı ve cansız vardır. Kısacası insan, bizim insanımız, Türk insanı vardır.

Türk insanının yaşadığı her yerde varlığı bilinen, dün olduğu gibi bugün de sözlü geleneğin vazgeçilmez icra ürünlerinden olan ve Türk dünyasının müştereklerinden kabul edilen türküler üzeri-

ne bugüne kadar Türkiye'de yapılan çalışmaların yeterli olduğu söylenemez. Bu konuyla ilgili çalışmaların büyük çoğunluğunu çeşitli bölge, il, ilçe ve köylerden yapılan derlemeler oluşturmaktadır. Üniversitelerde lisans ve yüksek lisans seviyesinde yapılan çalışmalar türkülerin müzik yönüyle icrasında, edebiyat yönüyle tanım ve tasnifinde tüme varımı gerçekleştirmeye yönelik basamaklar niteliğindedir.

Türkü üzerine gerçekleştirilen çalışmalar genellikle derleme nitelikli olduğu için bu tür çalışmaların belki türkü dağarcığımıza çok şey kazandırdığı, türkü hazinesini zenginleştirdiği düşünülebilir ama bilimsel anlamda istenilene ulaştırdığı söylenemez.

Bu konuda yapılan kimi yayınlara bakıldığında türkünün bir nazım şekli mi yoksa bir tür mü olduğu konusu bile netlik kazanmamıştır. Alanında bilimsel saygınlığı olan bilim insanı ve araştırmacılardan kimileri türkünün bir nazım şekli, kimileri tür olduğunu belirtmekte, bir kısmı da her ikisi de olamayacağını söylemekte fakat bir adlandırma yapamamaktadır. Hatta, liselerde okutulan Türk Dili ve Edebiyatı vb. ders kitaplarının kimi türküyü nazım şekli, kimi tür olarak vermektedir.

Çok zengin bir yapı, konu ve alana sahip olan türküler üzerine edebî bakımdan müstakil bir çalışmanın yapılmamış, yapılan kimi çalışmaların ise yukarıda belirttiğimiz şekliyle istenilen ölçüde olmaması vb. nedenlerle, bilim insanı, müzisyen ve çalışma alanı müzik, halk bilim ve edebiyatı olan araştırmacılar dışında da toplumun her kesimi ve ferdinin kendince bir şeyler bildiği ve söz söyleme hakkını kendinde bulduğu "türkü" konusunda böyle bir çalışma yapmaya, özellikle sosyal ve kültürel hayatın vazgeçilmezlerinden biri olarak benimsediğim "türkü"yü halk şiiri içindeki durumu bakımından değerlendirmeye karar verdim.

Bizlerin akademik anlamda yetişmesinde büyük emekleri olan hocalarımızdan Prof. Dr. Dursun Yıldırım'a, Beytepe'de, Edebiyat Fakültesi'ndeki odasında, bu konuda çalışma yapmak isteği ve düşüncemi açtığım zaman, önce tebessüm etti, sonra bu konunun ne kadar meşakkatli olduğunu belirtti, uçsuz bucaksız bir çölde uzanan uzun ince bir yolda yürümenin ne kadar zor olduğunu ima

ederek başarılı olmam için beni alkışladığını söyledi. Bu alkıştan aldığım güçle bu çalışmama başladım. Kendisine müteşekkirim.

Yapılması plânlanan bir çalışmada, "kaynak" temininin çalışmanın en önemli tarafını oluşturduğu bilinen bir gerçektir. Türkü üzerine yapmayı plânladığım böyle bir çalışmada da, en büyük desteğin kaynaklardan alınacağı düşüncesiyle kaynak temini için araştırmalarıma başladım. Önce, bana en yakın ve en büyük kütüphane olarak bilinen Millî Kütüphane'ye gittim. Millî Kütüphane'de yararlanmayı düşündüğüm kimi kitaplar kayıtlı değildi, kayıtlı görünen kimi kitaplara da o günler ya da haftalar için ulaşmam söz konusu olamayacaktı. Örneğin Mehmet Tuğrul'un 1945 yılında yayımlanmış olan kitabı "Ankara Ahi ve Örencik Köyleri'nin Türküleri"ni burada bulamadım. Bunun üzerine çok zengin bir kütüphanesinin bulunduğu ve içinde 1930'lu, 40'lı yıllara ait kitapların da yer aldığını bildiğim hocam Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'ya telefonla durumu anlattım ve kaynak konusunda yardımcı olmasını istedim. O da her zamanki nazik davranışını sergileyerek beni Konya'ya çağırdı. Gittim. Yeni taşınmış olduğu Meram'daki evinin bulunduğu binanın bodrum katında büyük bir dairede, yer olmadığı için adeta istif edilmiş binlerce kitap arasından, Mehmet Tuğrul'un kitabının da içinde yer aldığı türkü konulu onlarca kitabı seçerek iki valiz dolusu kitapla beni Ankara'ya uğurlayan, akademik hayatımla ilgili diğer konularda olduğu gibi bu konuda da desteğini benden esirgemeyen Sakaoğlu Hocama şükran borçluyum.

Üniversite değişikli nedeniyle kitaplarına yer temininde zaman zaman sıkıntı yaşayan hocam Prof. Dr. Abdurrahman Güzel, türküyle ilgili bazı kitap ve dergilerin yanı sıra özellikle, içinde türkü konulu onlarca yazının yer aldığı TFAD'nin tam koleksiyonunu vererek çalışmama güç ve destek vermiştir. Kendisine teşekkürü borç bilirim.

Bu çalışmada bir bölüm olarak ele alıp değerlendirmeyi plânladığım; "Türk Dünyası" olarak nitelendirilen Türkiye dışındaki coğrafyalarda yaşayan Türkçe konuşan insanların da bu gelenek içindeki yerinin görüntüsünü vermeyi düşündüğüm "Türk Dünyasında Türkü Geleneği" için de yeni, orijinal kaynaklar gerekmekteydi. Yıllar önce Türkistan'a giderek, o gün için SSCB sınırları

içindeki Türk coğrafyalarından çoğu halk bilimi ve edebiyatı içerikli yüzlerce kitabı Türkiye'ye taşıdığını bildiğim arkadaşım Prof. Dr. Metin Ergun'dan bu konuda yardımcı olmasını istedim. Sağ olsun, hiç tereddüt etmeden Türk dünyasına ait kitap raflarının çoğunlukta olduğu kütüphanesine götürdü ve istediğim kitabı seçebileceğimi söyledi. Birlikte, türkü konusuna içinde yer veren Altay'dan Çuvaşlara birçok Türk topluluğuna ait yüz kadar kitap seçtik. Temininde harcadığı emek ve para nedeniyle en kıymetli hazinesi olduğunu bildiğim kimi kitapları hiç tereddüt etmeden kaynak olarak çalışmamın istifadesine sunan Ergun ve kıymetli zamanlarını benim için ayırarak değişik lehçelere ait bu kaynaklardan ilgili bölümlerin Türkiye Türkçesine kazandırılmasında büyük yardımını gördüğüm meslektaşım Doç. Dr. Mehmet Açа'ya teşekkürlerim sonsuzdur.

Bütün bu yardım ve desteklerden güç alarak, heyecan duyarak, zevkle ve özveriyle gerçekleştirdiğime inandığım bu çalışmamda türkü adına her şeyi yaptığımı söylemek elbette hatalı olur. Ama, bu çalışmayla, az da olsa bir şeyler yaptığıma, türkü denen çelik zincir üzerine yapılan çalışmaların bugün için son halkalarından birini oluşturduğuma inanıyorum.

Bu kitapta türkülere halk şiirindeki yeri bakımından bir yaklaşım sergilenmiş, yazılı bilgi, belge ve metinlerden hareketle türküler edebî yönüyle ele alınmış, tanım, tasnif vb. konulardaki inceleme ve tespitlere yer verilmiştir.

Bu çalışmamız "Giriş" dışında üç ana bölümden oluşmaktadır.

"Giriş"te, farklı bilim ve meslek çevrelerinden kişilerin türkü üzerine yazdıkları duygusal ya da bilimsel yazılardan alıntılara yer verilerek türkünün toplum içindeki yeri ve önemi vurgulanmaya çalışılmıştır.

I. Bölüm'de; "Türkünün Tanımı" başlığı altında bilim insanı ve araştırmacılar tarafından türkü üzerine yapılan kimi tanımlara yer verilmiş, türkünün tarihî gelişimi de göz önünde bulundurularak tarafımızdan yeni bir tanım yapılmıştır.

Burada türkü üzerine yapılan önemli tartışmalardan biri olarak karşımıza çıkan, "türkü hangi şiir grubu içinde yer almalıdır, türkü

biçim mi, tür müdür?" gibi sorulara cevap, sorunlara çözüm getirilmeye çalışılmış, diğer çalışmalarda ya hiç değinilmemiş, ya da "suya sabuna dokunulmadan" geçiştirilmiş olan bu konu üzerindeki düşüncelerimiz, bilimsel veriler ışığında açık yüreklilikle ortaya konmuştur.

Türkünün doğuşunu etkileyen mitolojik unsurlardan hareketle tarihî temeliyle ilgili tespitlere yer verilmiştir.

Yapılan çalışmalar ve verilen bilgiler ışığında türkülerin doğuşunda etkili olan ve türkülerin kaynakları olarak görülen ozan/âşık/türkü yakıcılar üzerindeki bilgi ve görüşler değerlendirilmiştir. Ayrıca, türkü kaynaklarının zenginliğinin görülmesi bakımından, TRT tarafından kendisinden türkü derlenmiş olan kaynak kişiler, tarafımızdan ozan/âşık ve diğer türkü yakıcılar olarak tasnif edilmiş, bu tasnifte yer alan isimler alfabetik sırayla verilmiştir.

Buna ek olarak, türkü kaynaklarının gücünün daha iyi fark edilmesi düşüncesiyle, toplumun büyük bir kesimi tarafından kabul görüp farklı ortamlarda icra edilen fakat TRT kaynakları arasında görülmeyen kimi kaynak kişiler de bu tasnif ve ad sıralaması içinde yer almıştır. Bu sıralama yapılırken, adları verilen türkü kaynaklarının çok oluşu nedeniyle dikkatimizi çeken ve Bekir Karadeniz tarafından hazırlanmış olan antoloji nitelikli "Ela Gözlüm" adlı kitap kaynak olarak esas alınmıştır.

Türkülerin doğuşuyla ilgili hikâyelerin türkü söyleme geleneği içindeki yeri, "hikâyeli türkü" ve "türkülü hikâye" kavramları bağlamında ele alınıp değerlendirilmiştir.

Türküler üzerine Avrupalı ve Türk bilim insanı ve araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarla, TRT, Kültür Bakanlığı, valilikler, kaymakamlıklar, belediyeler gibi kurumların yaptığı ve üniversitelerde yapılan çalışmalarla dernek vb. kuruluşların yaptğı kimi çalışmalar bu bölümde yer almaktadır.

Bu bölümde türküler için eski ve önemli birer belge ve kaynak niteliğindeki cönk ve mecmualar da türkü açısından ele alınıp değerlendirilmiştir. Türküler açısından cönk ve mecmuaların değerinin fark edilmesi düşüncesiyle bu kaynaklardan alınan kimi örnek

türkülere yer verilmiştir. Özellikle Millî Kütüphanedeki cönklerde yer alan türküler, içinde yer aldığı cönk ve varak numarası da verilerek tablolaştırılmıştır. Ayrıca, bu cönklerde hangi türkülerin yer aldığının bilinmesi amacıyla kimi türkülerin ilk iki dizesi günümüz alfabesiyle verilmiştir.

Bu çalışmamızda halk şiiri içinde değerlendirdiğimiz türkü teriminin Türk kültürünün her alanında görüldüğünü, diğer edebiyat şubelerinin, özellikle de yeni Türk edebiyatının yazar ve şairleri tarafından sıklıkla kullanıldığını, bununla ilgili ciddi bir birikimin olduğunu bilmekteyiz. Halk şiiri dışında türkünün nasıl değerlendirildiği ya da çağdaş şiirin türküden ne derecede etkilendiği vb. konuların ele alınmasının çalışmamıza güç katacağı düşüncesiyle Cumhuriyet Dönemi modern Türk şiirinde türkünün yeri ve önemi, kimi şairlerin konuyla ilgili şiirlerinden örnekler verilerek belirginleştirilmiştir.

II. Bölümde türküler çeşitli yönleriyle sınıflandırılmıştır. Çalışma yöntemimizde belirlediğimiz doğrultuda, bu bölümde de yine konu üzerine bilim insanı ve araştırmacıların önceden yapmış olduğu kimi çalışmalara yer verilerek bu konudaki mevcut bilgiler ve eldeki metinlerden hareketle tarafımızdan yeni bir sınıflandırma gerçekleştirilmiştir. Sınıflandırmamız içinde yer verdiğimiz her konu örnek/örnekler verilerek desteklenmiştir. Halbuki, önceki çalışmaların birçoğunda böyle bir duyarlılığın gözetilmediği, hatta kimi sınıflandırmalarda yer alan maddelere ait örnek metinlere hiç rastlanılmadığı görülmektedir.

Bu bölümde türküler "vezinleri", "yapıları", "konuları" ve "ezgileri" bakımından sınıflandırılmıştır. Bu çalışma halk şiirinde türkü üzerine oluşturulduğundan metin merkezli bir çalışma olduğu için, ezgileri bakımından türküler, konuyla ilgili bilim insanı ve araştırmacıların bilgi ve görüşlerinden hareketle değerlendirilmiş, vezin, yapı ve konu bakımından değerlendirmede ise sınıflandırma içinde yer alan konuyu tamamlayıcı nitelikte bir ya da birkaç metine yer verilmiştir.

Bu bölümde ayrıca türkülerin dünkü ve bugünkü icra ortamlarıyla ilgili bilgi verilmiş, bunlarla ilgili kimi değerlendirmeler ya-

pılmış, TRT'nin yayımladığı antolojilerde yer alan türkülerinin illere göre sayısıyla Kültür Bakanlığı arşivlerinde yer alan türkülerden yayımlanmış olanların illere göre dağılımı alfabetik sırayla verilmiştir.

III. Bölümü Türk dünyasında türkü geleneği oluşturmaktadır. Bu bölümde, Türk topluluklarının yaşadığı ülkeler de yayımlanan ya da o coğrafyalarda derleme/araştırma çalışmaları yapmış bilim insanı ve araştırmacıların farklı ülke ya da şehirlerde yayımlamış oldukları kimi kitaplardan aldığımız bilgiler çalışmamızda etkili olmuştur. Zaten hangi kitaptan bilgi aktarımı yapılmışsa, o kitabın adı ve yazarıyla birlikte künyesi, dipnotta belirtilmiştir. Kimi Türk devlet ya da topluluklarının türkü geleneğiyle ilgili bilgiler Türkiye'de yapılan kimi çalışmalarla desteklenmiştir.

Bu bölümde, Türk dünyası adlandırması içinde yer alan kimi devlet, ulus, topluluk ya da coğrafyalarda yaşamış ya da yaşamakta olan toplam yirmi bir Türk topluluğunun türkü geleneği hakkında bilgi verilmiştir. Bunlar alfabetik olarak şöyle sıralanabilir: Altay, Azerbaycan, Balkan, Başkurt, Çuvaş, Gagauz, Hakas, Irak/Kerkük, Karaçay, Karakalpak, Kazak, Kıbrıs, Kırgız, Kırım, Kumuk, Nogay, Özbek, Tatar (Kazan Sahası), Tıva, Türkmenistan, Uygur.

Birinci Bölüm'den itibaren özellikle İkinci Bölüm'deki sınıflandırmalarda ve Üçüncü Bölüm'deki diğer Türk topluluklarına ait türkü geleneğinin tanım, tasnif ve değerlendirmelerinde bilgi ve tezimizi güçlendirme düşüncesiyle ilgili konuların işlendiği yerlerde türkü metinlerine verildiği için ayrıca antolojik nitelikli bir metin kısmının oluşturulmasına gerek görülmemiştir.

Türkiye sahasıyla ilgili türkü metinlerinin neler olduğu fark edilmesi bakımından bir türküler "Dizin"i oluşturulmuştur.

Kaynakçanın ise, bizim çalışmamıza olduğu gibi bundan sonra yapılacak türkü çalışmaları için de bir temel oluşturacağı düşüncesindeyiz.

Bu önemli kültürel mirasımız için duyulan ve bir kısmı yukarda belirtilen kimi endişelerimizden dolayı türkü duyarlılığı ve hoşgörüsü içinde başladığımız böyle bir çalışmada aynı duyarlılık, hoşgörü ve "bilgelik" içinde desteğini aldığım meslektaşlarıma,

öğrencilerime, türkü evleriyle ilgili olarak yapılan anket çalışmalarındaki yardımından dolayı Esra Akyol ve teknik bakımdan yaptığı özverili çalışma ve yardımları için Fatma Jale Gül Göncüler'e, kitabın basımı için duyduğu heyecan ve gösterdiği ilgiden dolayı Ahmet Hikmet Ünalmış'a, kapak tasarımındaki duyarlı yaklaşımı nedeniyle Emin Bebek'e, dizgi ve tasarımda yaptığı titiz çalışması için Emel Yalçın'a, çalışmalarım süresince sabır gösterip alkış ve yardımlarını esirgemeyen eşime ve çocuklarıma teşekkür ederim.

Dr. Ali YAKICI

Beşevler/Ankara 2007

GİRİŞ

Türkülerin, kaynak kişisi, icracısı ve dinleyicisi durumundaki insanların kültürel hayatındaki yeri ve mitolojik dönemlerden günümüze uzanan yüzyıllarda ve bugün için Türk kültürü bakımından önemi, sıradan sözcüklerle ifade edilemeyecek kadar büyüktür. Onlarca bilim insanı ve araştırmacı, türküleri kendi dil ve üslupları doğrultusunda değerlendirmiş, duygu ve düşüncelerini ifade etmiş, önemini dile getirmişlerdir.

Türkiye'de halk bilimi ve edebiyatı üzerine ilk çalışmaları yapan birkaç kişiden biri olan ve 20. yüzyılın başlarında yazdığı makalelerle halk bilimi ve edebiyatının bir bilim dalına dönüşmesinde etkili olan Rıza Tevfik, kendince "her hangi bir türkü"nün bir bendini tahlil ederken şu görüşlere yer vermektedir:

"Kır atı bağladım Zincirli Han'a
Kırk yılda bir yiğit gelmez meydana
Doğuran anaya rahmet okuna!
Vurma Yakup, vurma! Yârem derindir.
Yârem sağ olursa Allah kerîmdir.

Bu türküyü evvelâ merhum Tamburacı Osman Pehlivan' dan işittiğim zaman bana nasıl tesir etmiş olduğunu sizlere iki kelimeyle anlatayım ki niçin bu kadar beğendiğimi takdir edebilesiniz. Daha birinci mısraını okur okumaz, gözümün önünde bir Zincirli Han tablosu teressüm etti. Çünkü ömrümde öyle hanlar çok görmüştüm. Kapısına zincir asılmış, ortadaki avlusunda bir şadırvan ve fıskiye, o şadırvan yanında bir iki çuval, heybe, hayvan semeri.. Kapının dı-

şında geniş bir meydan, ortasında bir koca çınar ağacı... Çınarın gölgesinde nargile içen bazı adamlar, onların yanında bir tahta tulumba, bir büyük yalak... Bir iki eğersiz at su içiyor. Birkaç güvercin de geziniyor. Birkaç tavuk gübrelikte eşiniyor. Bütün bu realist tabloyu o birinci mısra hayalimde uyandırıverdi. Sonra bu sözü söyleyen adamın şahsını bu münasebetle tahayyül ettim. İkinci mısraa gelince; "Bu bir babayiğit adammış. Yazık, öldürmüşler!" dedim. Üçüncü mısra, bu zannıma takviyet verdi; derken nakarat, bu zannımın doğru olmadığını ispat etti. Meğer atın sahibi yaralanmış fakat ölmemiş imiş. Vuran da "Yakup" isminde biri imiş. Yarası savarsa intikamını alacakmış. Görüyorsunuz ki bu mühim türkü kıt'ası, doğrudan doğruya hiç bir manzara resmetmediği halde, hiçbir vak'a nakletmediği halde, yalnız bir iki kelimenin delaletiyle zihnimi altüst etmiş ve zihnimde birbirine merbut bulunan birçok efkâr şebekesini büyük bir belagat kudretiyle sarsarak bana böyle bir realist tablo yaptırmış ve bu tablo karşısında vak'ayı da tefekkür ettirmiş. Şüphe yok böyle en ince tafsilatıyla bu canlı tabloyu kendi hayâl-hânemde bu kadar realistçesine tasavvur ve tasvir eden benim! Ve belki bu türkünün güftesini nazmeden adam "Zincirli Han'a" derken yalnız kafiye düşünmüş ve "Zincirli Han"ı hayâlinde benim gibi canlandırmamış, hatta «visualiser» etmemiştir. Yani göz önüne getirmemiştir. Fakat o ismi meçhul olan halk şairi her kim ise, böyle nâtamam üç mısralık bir kıt'anın bir iki kelimesinin zihnimi bu kadar, çalkalayıp düşüncelerimi ve hayâllerimi uyandırabildiği için "en büyük şairler kadar belîğ bir adamdır" diyebilirim. Bu türkü de hem pittoresque'dir, hem de yiğit bir adamın bir "geste-tavır"ını tasvir ettiği için, Chanson de Geste nevinden yani epique-destan gibi bir türküdür. Hem de ziyadesiyle beliğdir" (Uçman 1982: 354-355).

Güney, türkülerin paha biçilmez birer sanat eseri ve aynı zamanda birer dil ve üslup mucizesi olduğunu belirtmektedir:

"Gerçekte seslerle sözleri bir arada doğuran türkülerin kendilerine göre öyle bir havası var ki, içli mi dedin, içli; dokunaklı mı dedin, dokunaklı. Bu lirik ve titrek nağmeler, sade yüreğimizi bir müzik tadıyla ısıtarak, okşayarak tatlı tatlı titremekle kalmıyor; bizi âdeta, kendi dar kabuğumuzdan taşıran bir zevk ve heyecanla büyü-

leyerek türkülerden örülmüş renkli, sihirli bir âleme götürüyor" (Güney 1959: 12).

"Biz içimizi türkülerimize dökmüşüz" diyen Osman Attila ise, türkü üzerine duygularını şu sözlerle dile getirmektedir:

"Yeryüzünde olmanın sevincini, tabiat sevgimizi, günülerimizi, dostluk, gücenme, kızma, ilenme, acıma gibi duygularımızı ve insanı insan eden aşkımızı hep türkülerimize koymuşuz.

Gün olmuş, bunaldıkça koştuğumuz ve hür tepelerinde başımızdaki dumanı dağıttığımız, yüreğimizdeki ateşi azalttığımız dağlara ünlemişiz; gün olmuş, akan çaylarla seğirtmiş, ese ese yorulan yellerle bir yerde durmuş dinlenmişiz; insanlardan çok tabiatı yardımımıza çağırmış, avunmağa çalışmışız. Saz şairlerinin deyişleri yanında, sahiplerinin adları bile bilinmeyen sayısız türküler, sanat yüklü maniler, insana bungunluk veren ağıtlar, Türk'ün içini olduğu gibi anlatmadadır" (Attila 1966: 27).

Aytaç, türküler konusuna giriş yaparken; "Türküler hayatın sürekliliği içinde bir yığın değişmeye rağmen daimi kalan aslî yanımızı ifâde ederler" (Tanpınar 1972: 320) diyen Tanpınar ve "Bizim romanlarımız, şarkılarımızdır" derken, türkülerimizin Anadolu'nun iç dünyasını nasıl yansıttığına dikkat çeken Yahya Kemâl'e vurgu yapmaktadır.

Türkülerin ardındaki şiiriyet, incelik ve güzellik, hikmet dolu dünyanın Türk insanının fikir ve his kâinatının bütün dokularını verecek derinlikte olduğunu belirten Aytaç, motifleri ve beşerî temleriyle Anadolu insanını bir bütün olarak tanımlayan türkülerin, Türk dünyası ve kültürü için son derece önemli belgeler olduğuna dikkat çekmektedir.

Aytaç tarafından, türkülerin kaynağının çok eskilere dayandığı, toplumun aşklarını, tutkularını, sevinçlerini, acılarını tarihî ve coğrafî perspektif içinde dile getirdiği; Türk'ün karakteristik yapısını çizmesi yönünden edebiyatımızın en önemli alanlarından birisi olduğunun da altı çizilmektedir (Aytaç 2003: 332).

Bekki, türkülerin önemini şu cümlelerle vurgulamaktadır:

"Halkın ortak yaratması sonucu ortaya çıkan anonim eserler arasında yaygınlık derecesi bakımından türküler ilk sırayı alırlar. Sözgelimi, Sivas'ta anlatılan yüzlerce efsaneyi bir Erzurumlu bilmeyebilir ama "Sarardım ben sarardım", "Güzelliğin on para etmez", "Dağlar seni delik delik delerim" ve "İpek mendil" türkülerini bilmeyenimiz yok gibidir.

Anonim ürünlerden olan ve mutlaka bir ilk söyleyicisi (yakıcısı) bulunan türküler, zamanla dilden dile gönülden gönüle akarak çeşitlenmiş ve her söyleyenden birtakım güzellikler alarak bizlere ulaşmıştır. Bu süreçte türküler bozulmalara ve kırpılmalara da uğramıştır.

Bir milletin "ses bayrağı dilidir". Bu bayrağı analarımız, o mübarek sesleriyle ninni eşliğinde göndere çekmeye başlarlar. Daha sonra her türlü duygulanma dalga dalga gelişir ve böylece türkü bayrağı göklerde ihtişamla yerini alır. Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın "Türk Katında Yaşamak" adlı uzunca şiirinde bu duygular ilk kez şöyle dile getirilmiştir:

Seslenir seni bana "ova"m, "dağ"ım,
Nere gitsem bulur beni arınmış.
Bir çağ ki akar ötelere,
Bir ak... ki yüce atalar, bir al... ki ulu oğullar,
Türkçem, benim ses bayrağım

Artık türkü, hayatımızın bütün safhalarında yerini almıştır; beşikte çocuğa ninnidir, gelinlik kızlarımıza kına olur, gurbette gariplerin sığınağıdır. Düğünlerde halay olur çekilir, savaşlarda mehter olur çalınır. Sevgiliye yalvarmadır. Kahır, sitem, aşk kokar. Nihayet mezar başında ağıt olur bizim türkülerimiz.

Doğumdan ölüme kadar bütün hayatımızı sâde, samimî ve lirik bir şekilde çevreleyen türkülerimizde, engin Türk ruhunun, düşünce ve yaşayış biçiminin, hayat felsefesinin billurlaşmış numunelerini görmemiz mümkündür" (Bekki 2004: 37-38).

Türküler, yalnız halk bilimi/ edebiyatı üzerine araştırma yapan bilim insanı ve araştırmacıların değil; şair, yazar, sosyolog, psiko-

log, hekim, matematikçi, avukat, iktisatçı, öğretmen vd. her meslek ve bilim dalından eli kalem tutan insanları da ilgilendirmiş, onlar da toplumun bu vazgeçilmezleri, yani türküler üzerine düşüncelerini dile getirmişlerdir. Bu kişilerin başında Fethi Gemuhluoğlu gelmektedir. İnsanın türküsüz kaldığı zaman kendini gurbette hissedeceğini belirten Gemuhluoğlu, duygularını "Türkülerle Merhaba" diyerek ifade etmiştir:

"İnsanoğlu türküsüz kaldığı zaman gurbettedir diyeceğiz. Türküler bitip tükenirse hâtırasız, sevdâsız ve yalnız kalır diyeceğiz. Türküler ve şarkılar var. Türküler ve şarkılarda halk var. Millet var. İnsan var.

İnce, yüce, ulvî, afif taraftarıyla insan var. Hafif, çılgın, şehvetli ve âvâre taraftarıyla insan var. Kırılan, küsen, kaçan, dışına kaçmak istedikçe kendi içine büzülen, küçük ilgiler bekleyen yönleriyle insan var.

Türkülerde ve şarkılarda şiir var, hikmet var, yaşama kuralları var. Türkülerde ve şarkılarda ahlâk var, töreler var, gelenekler var. Ve asıl en mühimi yüreğimiz ve gönlümüz var. Müşahhas olarak yürek, mücerret olarak gönül var.

(...) Sabah mıdır ışıl ışıl, bilemezsiniz. Nedir bu aydınlık, bu ana yüzü, bu sevgili yüzü aklık, beyazlık bilemezsiniz. Akşam mıdır? "Akşam olmuş kareler mi basmıştır?", yine bilemezsiniz. Dağ başlarında mısınız? Uçurumlarda mı yürümektesiniz kan ter içinde? Yarlardan mı yuvarlandınız paramparça? Çeşme başlarında mısınız serin, dinlenik? Yoksa nur topu bir çocuksunuz da göğüslerin en güzeli sizi emzirmekte midir? Bir teneşire mi uzatmışlar sizi? Kollarınızı iki yanınıza mı sarkıtmışlar? Başınız kalbinizden yana hafif sola mı meyillidir? Sizi yıkarlar mı? Suyunuz soğuk mu, sıcak mı? Suyunuzu siz mi dökersiniz kendinize? Koltuk değneklerinizi mi unuttunuz? İki büklüm müsünüz?

Gözlerinizin ışığı mı sönmüştür bir vakittir? Bir şey mi, bir hıçkırık mı düğümlenip kalmıştır boğazınızda? Yoksa çakmak çakmak bir yanıp bir sönen gözlerinizi, ardından yağmurlar süzülen bir cama dayadınız da sular ve yağmurlar içinde birine mi bakarsınız? Nefesinizle iri bir dudak resmi mi çizmektesiniz buğulu camlara?

Sol böğrünüzden mi yaralısınız? Kaç kurşun yediniz? Gurbettesiniz, hasrettesiniz, yitiksiniz, perişan olmuşsunuz, yayan yapıldaksınız. Bıyığınız, saçınız ağarmıştır. Sakalınız belinizdedir. Kocamışsınız. Genç kızsınız. Her yanı, yönü yöresi bahar tutmuş, tomur dolu bir kız. Taze ve güzel. Bir gelinsiniz yeni. Bir anasınız yıllanmış ve eski.

Babasınız, amcasınız, kirvesiniz, ağasınız, balasınız, bacısınız. Yeni göğse çıkmışsınız, bebesiniz. Ne olursanız olunuz türkü söylersiniz" (Gemuhluoğlu 1987: 10).

Türküler, devlet adamı, siyasetçi ve yöneticilerin de zaman zaman uğraş ve ilgi alanları olmuştur. Bu kişilerin başında Atatürk gelmektedir. Atatürk'ün Türk kültürü içinde türkülere verdiği öneme Nail Tan kitabında (Tan 2000: 28-50) ayrıntılı biçimde yer vermiştir. Tan'ın verdiği bilgilere göre Atatürk'ün başta Rumeli olmak üzere türkülere olan tutkusunu Falih Rıfkı Atay şöyle anlatmaktadır:

"Mustafa Kemal, yalnız Rumeli türkülerini mat sesi ile güzel ve tatlı söylemekle kalmaz, klâsik alaturka musikisi makamlarını da bilirdi.

Bilhassa Rumeli türkülerini söylerken derin ve onulmaz bir gurbet ve sıla acısı gözlerinde yaşarırdı. O vatanı unutmaz, kaybettiğimiz Rumeli ve Makedonya topraklarının kır kokularını alır gibi, su ve çıngırak seslerini duyar gibi, bakışları uzaklaşa uzaklaşa sislenir, bizim içinde olmadığımız hatıralar içine karışır giderdi" (Atay 1969: 31).

Ses sanatçısı Muallâ Gökçay da hatıralarında Atatürk'ün müzik zevki ve türkü sevgisini şu cümlelerle belirtmektedir:

"Ata, umumiyetle Türk musikisini severdi. Ama Rumeli türkülerini her şeye tercih ederdi. Rumeli türkülerini bize bizzat kendisi meşk etmişti. Arada bir "konuşur gibi tane tane okuyun" diye ihtar ederdi. En sert hocalardan daha titizdi. Musikiden çok iyi anlar, en ufak bir falso veya hatayı hemen yakalardı" (Tan 2000: 28).

Bir araştırmaya göre, Atatürk'ün çok sevdiği ve söylediği türküler şunlardır: "Atabarı", "Atladım bahçene girdim", "Alişimin

kaşlan kare", "Ayağına giymiş sadef nalini", "Bülbülüm altın kafeste", "Dağlar dağlar", "Gide gide yarelerim derildi", "Köşküm var deryaya karşı", "Maya Dağdan kalkan kazlar", "Manastır", "Pencere açıldı Bilal Oğlan", "Şahane gözler", "Yemenimin uçları, "Zeynep" (Tan 2000: 28).

Bedrettin Doğan Koçer'in araştırmasına göre Mustafa Kemal, bu türkülerden başka, "Yemenimde hâre var", "Alıverin bağlamamı çalayım", "Sarı Efe (Sarı Zeybek)", "Havada bulut yok bu ne dumandır (Yemen)" türkülerini, Safiye Ayla'nın meşhur ettiği "Yanık Ömer"i, beste türkülerden "Elâ gözlerine kurban olduğum", "Batan gün kana benziyor"u çok sevmekteydi.

Koçer, Burhanettin Ökte'den aktararak "Pencere açıldı Bilal Oğlan", "Manastır'ın ortasında var bir havuz" ve "Mayadağ'dan kalkan kazlar" türkülerini radyo repertuvarına Atatürk'ün kazandırdığını belirtmiştir. Ayrıca "Gidem dedim yârenlerim darıldı", "Yemenimin uçları", "Ayağına giymiş sedef nalini" türküleriyle ilgili olarak yanlış gördüğü yerleri de düzeltmiştir" (Koçer 1989: 121).

Ali Rıza Sağman ve Hafız Yaşar Okur'un anılarına göre Atatürk, Nesimi'nin "Ben melâmet hırkasını kendim giydim eynime (Kime ne) adlı türküsünü de dinlemekten ve söylemekten hoşlanırdı (Koçer 1989: 12).

Ruşen Eşref Ünaydın'a göre Atatürk hüzünlü olduğu zamanlarda "Ölüm Allah'ın emri; ayrılık olmasaydı" türküsünü söylerdi. Sadi Yaver Ataman da eserinde Ata'nın söylediği türkülerden "Yörük Ali", "Keten gömlek", "Kahpe felek", "Mestane gözlüm", "Mızıka çalındı düğün mü sandın", İki dilber", "Çanakkale içinde vurdular beni" türkülerinin notasını vermiştir. Atatürk döneminde İstanbul Belediye Konservatuvarınca derlenerek yayımlanan Anadolu Halk Türküleri kitaplarından bazı türküler, onun tarafından işaretlenmiştir: Turnalar (Sivas), Kövenk yolu (Erzincan), Lazutlar (Karadeniz), Dağlar dağlar (Sivas) gibi. Ayrıca Prof. Sakaoğlu'nun araştırmasına göre Atatürk, Azerî besteci Üzeyir Hacıbeyli'nin türkü formunda bestelediği "Çırpınırdın Karadeniz" şarkı/türküsünü de Kars gezisi sırasında dinlemiş ve beğenmiştir. (Tan 2000: 29)

Atatürk'ün sevdiği türküler, zaman zaman kimi ses sanatçıları tarafından yorumlanarak kaset ve CD'lerle dinleyiciye sunulmuştur. Bu türkülerle ilgili son çalışmalardan biri de Armağan Coşkun Elçi'ye aittir. Ses sanatçılığının yanı sıra aynı zamanda bir akademisyen olan Elçi, Atatürk'ün sevdiği türkülerden yaptığı bir seçkiyi albümleştirerek türkü severlere armağan etmiştir.

Türküleri, "sadece köylülerin değil şehirlilerin de aynı derecede revaç gösterdikleri bir ifade biçimi" ve bir "muammâ" olarak gören Alkan, türkülerdeki bu muammayı şu sözlerle çözmeye çalışır:

> *"Bazen alelade bir türküde, dimağın bir yerlerinde mücessem toprak kütlesinin dağ yamacından kopup hışımla aşağılara inmesini andırır bir âfet yaratan çığlıklar duyduğunuz oluyor mu; ezelî sükûnetin kasnağında çiçeklenen akıl ve sır ermez fevkalâdeliklerde yüreğe saplanan nağmeler; ızdırabı, mihneti, yürek yanıklarını, sabrı ve her şeye rağmen hayatın devam ettiğini anlatan yorgun fısıltılar; gönül yangınlarını öğretilmemiş bir asaletin en üst mertebelerinde küllenmeye terkeden ince şikâyetlere rastlıyor musunuz; sizin de bazen bir türküyü dinlerken "nedir bu, nedir, nasıl izah edilir, nereye yerleştirilir, neyle mukayese edilir, izahı mümkün müdür" diye bir "kırkıncı oda" kapısını kurcaladığınız var mıdır?*
>
> *Size Şarkışlalı Medine Karaköse'den derlenen "Bedir" türküsünün şuurumda nasıl rahneler açtığını tasvir edebilmem mümkün değildir; İzmir radyosu sanatkârlarından Hâle Gür hanımefendiye yalvarıp bütün varlığınızla kulak kesilerek dinlemelisiniz ki aynı şeyden bahsediyor olalım: Türkünün sözleri mazbuttur, musikisi malumdur, derleyeni, notaya çekeni bellidir ama bütün heyetiyle meçhuldür. Bedir türküsünün ardındaki insanı, türkünün ayak izlerinden hareket ederek bulamazsınız: Ne bilgi işe yarar, ne de empatik hassalar. İşte bu türküler mahiyeti anlaşılamayan, künhüne vâkıf olunamayan ve esrarına erişilemeyen ama tamamiyle bize ait ses şehrâyinleri olarak öyle kendi gök kubbemizde asılı dururlar ve biz türkü damarlarımız kabardığında gider, başımızı onlara vururuz.*
>
> *(...) Haydi ey musiki tarihçileri, etnomüzikologlar, siyâset ilimcileri, sosyal psikologlar, lisaniyatçılar, eğitimciler, her fincana bir kulp uydurmakta yekta hünerler gösteren sosyologlar, mütefekkirler,*

allâmeler, kerem edin de "Gönlüme bir ateş düştü / İçinde yâr da yandı" türküsünün mazmununu şerh edin ki, her dinleyişte bizi bu toprağın derinliklerinde saklı girdaplara doğru çeken müşkül muammalardan âzâde kalalım. Eliniz değmişken "Her gördüğüm sanmak seni / Senden midir, benden midir" mısralarının ardındaki yüreği dahi âyân edin; "At üstünde kuşlar gibi dönen yâr / Kendi gidip ahbapları kalan yâr" deyişinin nasıl bir ruhta ete büründüğünü anlatın; size istediğiniz kadar zaman ve imkân verelim, "Dağlara lâle düştü / Güle velvele düştü" sözündeki "velvele"yi tefsir buyurun. Maşukun, "Kirpiği kaşına değdiği zaman" neler olur; anlatın da dinleyelim. Sevdiğine, "Sen yağmur ol ben bulut / Maçka'da buluşalım" diye akıl almaz işmarlar çakan adamın bir benzerini gördünüz mü ömrünüzde; "Mah yüzüne bir nikab çek / Ben yandım el yanmasın" diye feryad eden adamın "ne gördüğünü" tasavvur edebilir misiniz; "Bir yanım kurt kuş yemiş / Bir yanım bihaberdir" siteminin sahibi hangi dertten muzdariptir sizce?

(...) Ey gelinlik çağına ermiş genç kızların titrek yürekli babaları; belki bir Avşar barağı değilse bile, sıradan bir Anadolu türküsünü kaş-göz yarmadan okuyabildiğinden emin olmadığınız hiçbir delikanlıya yavrunuzu emanet etmeyiniz;

Ve ey alenen pilava kaşık saplayacak kertede gemi azıya almış koçak erlerin bahtiyar babaları; evladınıza lâyık görüp evinize gelin diye getirdiğiniz hanımefendinin belki bir Yozgat Sürmelisi değilse bile, sıradan bir kına havasını kaş-göz yarmadan okuyabildiğine kani olmadığınız hiçbir güzele koç yiğidinizi kurban etmeyiniz!" (Alkan 1997: 238-244)

Türküler, şairlerin de şiir dünyalarındaki yerini almış, onlara ilham kaynağı olmuş, onlara ses ve söz desteği vermiştir. Bu nedenle kimi şairler, bu coşku, ses ve söz çağlayanı üzerine şiirler yazmış, mısralar dizmiştir. Orhan Veliler, Faruk Nafizler, Bedri Rahmiler, Yetik Ozan (Turgut Günay)lar vd. zincirine Ali Akbaş da eklenmiştir. Akbaş, "Bizim Türküler" başlıklı şiirinde türküyü adeta tanımlamış, türkünün önemiyle ilgili düşüncelerini dizelere dökmüştür:

Bin yılda yoğurduk her mısraını
Yüzüğe kaş ettik Ağrı dağını
Dünyaya değişmem bir aksağını
Bir kutlu töredir bizim türküler

Türküler bilirim Vanlı Yemenli
Yemen'in yolları güllü çemenli
Söylemiş gelinler gözleri nemli
Künyedir kuradır bizim türküler

Kavruldum ateşte boğuldum gamda
Hepsi ayrı hava ayrı makamda
Bir gelini sel aparmış Mugan'da
Sellerde Sara'dır bizim türküler

(...)
Ay karanlık bulamamış yolunu
Seferberlik yaman bükmüş belini
Zifiri gecede sinsin yalımı
Zulmette çıradır bizim türküler

Barak dedikleri bir ince ağrı
Yükselir her gece sabaha doğru
Uğuldayıp durur dağların bağrı
Tılsımlı mağradır bizim türküler

Ekinler biçilir toy-düğün olur
Güzün gün kısalır bir süyüm olur
Her çeşme başında kırk güğüm olur
Nöbettir sıradır bizim türküler

(...)
Nağmeler delisi Sarısözen'i
Anmayınca tutmaz sazlar düzeni
Türküler peşinde gezmiş Fizan'ı
Belh ü Buhara'adır bizim türküler

Bağlama dediğin üç tel bir tahta
Ne şaha eğmiş, ne taca tahta
Tüm dertleri özetlemiş bir "ah" ta
Bozkırda nârâdır bizim türküler (Akbaş 1992: 33)

Çetindağ, kültür hazinesinin önemli unsurlarından biri olan türküler için duygularını şu cümlelerle dile getirmektedir:

> *"Kültür hazinemizin en önemli edebî unsurlarından biri olan türkülerimiz geçmişi aydınlatarak millete ait geleneği geleceğe aktarırlar. Türküler bizi biz yapan, bizi başkalarından ayıran en kıymetli değerlerimizdendir. Türkülerin her bir kelimesinde asıl özümüz saklıdır. İnsan hassasiyetinin derinliklerinden çıkarak bir kimliğe bürünen türküler zamanla milletin kimliği olurlar. Bu sebeple bir milleti tanımak, o millet hakkında bilgi sahibi olmak istiyorsak öncelikle, o milletin kültür değerlerine bakmamız gerekir. Bütün kültür değerlerini özellikle bu kültür unsurlarından biri olan türkülerini unutan bir millet, özünü, geçmişini unutmuş, kimliğini yitirmiş, yabancılaşmaya, başkalaşmaya mahkûm olmuş demektir.*
>
> *Türkülerin en önemli özelliği hayatın kendisi olmalarıdır. Bir ayna vazifesi gören türküler, hayat kadar tatlı ve bir o kadar da kısadır. İnsan hayatı da tekrar tekrar dinlemek istediğimiz bir türküye benzer. Bu türküler, dinledikçe zevk aldığımız ve her nağmesine hayatımızın bir parçasını sakladığımız ürünlerdir. Ancak, tıpkı hayatımız gibi onu başa alma ve tekrar dinleme şansımız artık kalmamıştır. Ne kadar da arzu etsek hayatı geriye alıp baştan yaşayamayız. Acı ve tatlı hatıralarla geçmişte bıraktıklarımız, türkülerin bir köşesine takılıp bizi ölünceye kadar takip eder.*
>
> *Türküler, Türk milletinin heyecanını, duygu ve dileklerini, umutlarını, fikirlerini, hayata bakış açısını, acı ve tatlı hatıralarını, geçmişten günümüze yaşadıklarını, bununla birlikte tarihini, coğrafyasını, halka mal olmuş şahsiyetlerini, folklorunu kısaca maddî ve manevî bütün değerlerini yansıtır"* (Çetindağ 2005: XV).

Türkülerin, dar bir çevrede, tarikat-tekke mensupları arasında veya bütün millet hayatındaki yayılışı ile geçmişte olduğu gibi bugün ve yarın da millî ve beşerî canlılığını devam ettirecek mahsuller (Elçin 1986: 195) olduğunu belirten Şükrü Elçin Hocamızın bu sözlerini türküler için bir alkış olarak görmek gerekir.

Hangi coğrafyada, hangi sosyal, siyasal, kültürel ve inanç ortamında yaşarsa yaşasın, hangi eğitim düzeyinde olursa olsun, hangi cinsiyet ve yaş grubu içinde bulunursa bulunsun, yaşı, cinsi-

yeti, öğrenim düzeyi, mesleği, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel durumu ne olursa olsun Türk insanının türküden tat alacağı, ondan uzak kalamayacağı, türküsüz yaşayamayacağı bir gerçektir.

Bu nedenle, hangi amaç ve düşünceyle yapılırsa yapılsın, önemli bir kültürel miras olan türküler üzerinde çalışmak, hangi boyut ve güçte olursa olsun türkülere yaklaşmak, onları irdelemek, onlarla ilgili yazı, şiir, makale, kitap ortaya koymak, müzik alanında yer alanlar kadar halk bilimi ve edebiyatı alanında çalışan bilim insanı ve araştırmacıların da mutluluk kaynağı olacaktır.

I. BÖLÜM

TANIM/TARİHÇE/KAYNAK

1.1. TÜRKÜNÜN TANIMI

Türkü terimi TDK ve MEB'in sözlüklerinde *"Hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume"* (TDK Türkçe Sözlük 2, 1998: 1504), *"Hece vezniyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş nazım şekli"*(MEB Örnekleriyle Türkçe Sözlük 4, 1996: 2952) biçimde tanımlanmaktadır.

"Temel Türkçe Sözlük/ Kâmus-ı Türkî"de türkü için *"Aslında Türklere has bir biçimde şarkı"* (1986: 1397) tanımı yapılmaktadır.

Edebiyat Lügati'inde türkü için *"Çoğu 11 hece ile nazmedilmiş ve umumiyetle Anadolu'da beslenip söylenilmeğe başlanmış olan millî nağmeli şarkılardır."* (Tahir-ül Mevlevi, 1973: 176) denilmektedir.

Ali Püsküllüoğlu'nun hazırlamış olduğu "Türkçe Sözlük"te türkünün tanımı; *"1. Sözleri genellikle halk şiiri biçiminde olan, yazanı ve besteleyeni bilinmeyen, halk ezgileriyle oluşmuş bir şarkı türü. 2. Halk şiirinde, hece ölçüsüyle yazılan, genellikle kavuştaklı, bireyin ya da toplumun acılarını, sevinçlerini vb. dile getiren, kendine özgü bir ezgiyle söylenen bir koşuk biçimi, türü"* (Püsküllüoğlu 1995: 1532-1533) şeklinde yapılmaktadır.

"Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü"nde türkünün, saz şiiri olduğu, en çok sekizli ve on birli hece ölçüleriyle söylendiği ifade edilmekte, anonim halk edebiyatında yer alan türkülerde aşk, güzellik, tabiat, gençlik ve acıklı konuların işlendiği, türkülerin ağızlarda

dolaşa dolaşa şekil değişikliğine uğradığı belirtilmektedir (Karaalioğlu 1969: 742).

Sami Akalın'ın hazırlamış olduğu "Edebiyat Terimleri Sözlüğü"nde türkünün, müzikli Türk halk şiiri türlerinden olduğu, hece ölçüsüne uyduğu ve türkülerin çoğunun anonim olduğuna dair bilgi verilmektedir (Akalın 1966: 168-169).

"Edebiyat Bilgileri Sözlüğü"nde türkü için, *"Halk şiirinde kendine özgü bir ezgiyle söylenen, kavuştaklı bir nazım biçimi"* denilmektedir (Özdemir 1990: 286).

"Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi"nde de türkü teriminin Türk kelimesinden geldiği ve bu kelimenin sonuna nispet eki eklenerek "Türkî"nin elde edildiği, sonradan da "türkü" adının, Farsça "türkî" şeklinde kullanılan kelimenin, Türkçe söyleyişe uydurulmasından oluştuğu belirtilmektedir.

Çetindağ, kimi sözlüklerde yer alan türkü tanımları üzerine şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Türkçe Sözlük'te, türkünün hece ölçüsüyle yazılıp, halk ezgisiyle söylenen bir manzume olduğu ifade edilirken, "En Yeni Büyük Türkçe Sözlük"te türkünün hece vezniyle yazıldığı ve halk besteleri ile bestelenen müzik parçası olduğu dile getirilmiştir. "Yeni Tarama Sözlüğü"nde türkü yakmak", türkü dizip, bestelemek; türkü yırlatmak ise türkü çığırtmak anlamında kullanılmıştır.

İsmet Zeki Eyuboğlu, türkü kelimesinin Türk kelimesinden türetildiğini, türkünün Türk'e özgü anlamında kullanıldığını belirtir. Ali Püsküllüoğlu, türkü kelimesinin Türk kelimesinden geldiği, bu kelimenin sonuna Arapça nispet 'î'si getirildiği ifade etmektedir. "Osmanlıca-Türkçe Lügat"te türkü için türkî terimi kullanılmakta ve anlamı Türk'le ilgili, Türk'e mensup olarak verilmektedir (Çetindağ 2005: 8). Diğer bütün lügat, sözlük ve ansiklopediler de türkü için yukarda verilenlere benzer tanımlar yapmaktadır.

"Büyük Türk Sözlüğü"nde türkü kelimesinin aslının türkî'den geldiği belirtilerek, türkünün, Türk halk musikisinin en yaygın formu olduğu, bunun da klâsik musikideki şarkı karşılığında kullanıldığı ifade edilmiştir.

Orhan Hançerlioğlu da "Türk Dili Sözlüğü"nde türküyü, hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş koşuk olarak tanımlar ve türkü için Türk işi şarkı der. "Müzik Sözlüğü"nde ise türkü, halk müziğimizde geniş bir yaratma alanını temsil eden en tanınmış, köklü, diri yaygın biçim olarak geçer.

"Büyük Türkçe Sözlük"te türkünün, Türkî kelimesinden geldiği, Türklere ve Türkçeye ait olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca bu kelimenin Türkçe, türkü olduğu ifade edilmiştir. Bir diğer Büyük Türkçe Sözlük'te türkünün, Türk halk şiirinde bir şekil olduğu dile getirilir (Çetindağ 2005: 12-13).

Çetindağ, ansiklopedilerde yer alan, türkü kavramıyla ilgili bilgi veren türkü maddelerini kısaca şu şekilde değerlendirmektedir:

> *"Yeni Türk Ansiklopedisinde türkü için Türk halk musikisinin en tanınmış formu denilmektedir. Azerbaycan Sovét Énsiklopediyası'nda da türkünün, Türk halk şiirinde yaygın olarak kullanılan musiki çeşidi olduğu ifade edilmektedir. İslâm Ansiklopedisinde türkünün melodi eşliğinde söylenen bir halk edebiyatı nazım türü olduğu söylenirken, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisinde de İslâm Ansiklopedisi'ndeki tanıma benzer bir tanımlama yapılmış ve türkünün bir ezgiyle söylendiği ifade edilmiştir. Ancak Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde, İslâm Ansiklopedisi'nden farklı olarak halk şiirinde ezgiyle söylenen her çeşide türkü dendiği vurgulanmaktadır. Resimli Türk Edebiyatı Tarihi'nde türkünün, halk edebiyatımızda çok kullanılan bir şiir çeşidi olduğu ve dörtlüklerden kurulduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, türkülerde işlenen konulardan da bahsedilmiştir. Türk Musikisi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi'nde türkünün Türk halk musikisinin en tanınmış şekli olduğu söylenirken aynı zamanda Farsça türkî kelimesinden geldiği ve Türkçe söyleyişe uygun hale getirildiği ifade edilmektedir"* (Çetindağ 2005: 14-15).

Yukarda verilen kimi sözlük, ansiklopedi ya da kişilere ait türkü tanımlarında nispet "î"si için Arapça ya da Farsça olduğuna dair bilgiler verildiği görülmektedir. Bu konuda uzman olan Faruk Kadri Timurtaş ise nispet eki olan "î"nin Arapça olduğunu, bu ekin mensubiyet ve nispet ifade etmek üzere kullanıldığını, Arapça

nispet eki olan î'nin kullanılışı ve anlamı itibarıyla sıfat olduğunu belirtmektedir (Timurtaş 1964: 209, 276).

İlgi ekinin kökeni konusunda Kaya'nın görüşü de Timurtaş'la örtüşmektedir. Türkçe söylenmiş şiir anlamına gelen "Türkü"nün "*Türkî*" sözünden geldiği görüşü ittifakla kabul edilmiş bir görüştür. Yani, "Türk" kelimesine Arapça "î" ilgi ekinin getirilmesiyle vücut bulmuştur. "*Türk'e has*" anlamına gelen bu söz halk ağzında "Türkü" şekline dönüşmüştür (Kaya 1999: 131).

Türkü kelimesinin menşei hakkında birbirine benzer görüşler öne sürülmüştür. Bu görüşlerden en fazla kabul göreni şüphesiz ki, türkü kelimesinin Türk'ten doğduğu ve Türklere has bir ezgi olduğu, görüşüdür. Hem Farsçada hem de Arapçada nispet eki olarak kullanılan 'î'nin, Türk kelimesine eklenmesiyle meydana gelen 'Türkî', Türk'e has, Türk'e özgü, Türk'le ilgili anlamındadır. Bu kelimenin sonundaki ünlü, ağızlarda zamanla yuvarlaklaşmış ve türkü biçimine girmiştir. Türklere ait anlamında kullanılan bu kelime geçmişten günümüze kadar bir edebî türün adı olarak kullanılmaktadır. Türkü hakkında bilgi veren hemen her kaynakta belirtilen ifadelerden bu sonuca varmak mümkündür (Çetindağ 2005: 8).

Türkü sözü, çeşitli Türk boylarında farklı kelimelerle adlandırılmıştır. Türküye, Azeri Türkleri "mahnı", Başkurtlar "halk yırı", Kazaklar "türki", "türik halik ânı", Kırgızlar "eldik ır", "türkü", Özbekler "türki", "halk koşigi", Tatarlar "halık cırı", Türkmenler "halk aydımı", Uygur Türkleri de "nahşa", "koça nahşisi" demektedir (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü 1991: 908-909).

XI. yüzyılın ünlü eseri Divanü Lügati't Türk'te türkü karşılığı olarak 'ır', 'yır' terimlerinin kullanıldığı belirtilmektedir (Atalay 1992: 3).

Arat, Divanü Lügati't-Türk'ü kaynak göstererek ır(yır)ın "koşma, türkü düzmek, şarkı söylemek, manzume yapılmak, şiir düzülmek" karşılığında kullanıldığını belirtmektedir. (Arat 1986: XV).

Yazıcı, 'ır' ve 'yır'lara 'Türkî/Türkü' adının verilmesinin bilinçli bir tepkinin sonucunda ortaya çıktığını ifade etmekte ve 11. yüzyı-

la kadar bütün Türk boylarında, türkü için makamlı, besteli söz anlamına gelen ır ve yır terimlerinin kullanıldığını, İslamiyetin kabulüyle birlikte Arap ve Fars kültürlerinin etkisi artınca, Türklerin karşı harekete geçerek bilinçli bir şekilde türkü kelimesini kullandığını vurgulamaktadır (Yazıcı 1995: 1).

Divanü Lügati't Türk'te türkü için ır ve yır terimleri kullanılmaktadır. Fuad Köprülü de aynı şekilde türkü için ır/yır terimlerinin kullanıldığını ifade etmektedir. Türkü karşılığında kullanılan bu terim, 14. yüzyıldan itibaren bu anlamı da korunmak suretiyle nağme, hava karşılığında Türk boylarında kullanılmıştır. (Çetindağ 2005: 6-7).

Sakaoğlu ve Alptekin, türkü için şu bilgileri vermektedir:

> *"Halk edebiyatının en çok sevilen dallarından biridir. Türkü kelimesi, Türk kelimesinin sonuna nispet î'sinin eklenmesiyle başlangıçta türkî şeklini almış, daha sonra ise türkü şekline dönüşmüştür. Doğu ve kuzey Türkleri türkü karşılığı olarak cır, jır, yır, kojan gibi kavramları kullanmaktadırlar.*
>
> *Günümüzde bunların dışında eldik ır, türkü (Kırgızistan), halk aydımı (Türkmenistan), halk cırı (Tataristan), halk yırı (Başkurtistan), mahnı (Azerbaycan), nahşa, türük, halk eni (Kazakistan), yır (Kumuklar) kavramları da kullanılmaktadır.*
>
> *Anadolu'da türkü kelimesinin yerine zaman zaman şarkı, deme, deyiş, hava gibi terimler de kullanılmaktadır"* (Sakaoğlu-Alptekin 2006: 592-593).

Türkü terimi, ilk defa XV. yüzyılda Doğu Türkistan'da aruz vezniyle yazılmış ve özel bir ezgi ile söylenmiş ürünler için kullanılmıştır (Dizdaroğlu 1968: 259).

Doğumundan ölümüne kadar geçen süre içinde Türk insanının sosyal, kültürel, siyasal ve dinî hayatında önemli bir yeri olan "türkü" kavramı üzerine bilim insanı ve araştırmacılar, sözlüklerde yapılan tanımların ötesinde çeşitli görüşler ileri sürmüşler, türküyü yorumlamış ve tanımlamışlardır.

"Türkü" teriminden söz eden ve bugün için bilinen ilk yazılı metin 15. yüzyılın ünlü dil ve edebiyatçısı Alî Şîr Nevâyî'ye aittir.

Alî Şîr Nevâyî "Mîzânu'l-Evzân (Vezinlerin Terazisi)" adlı eserinde "Türkî" terimine yer vermektedir:

> *"Ve yine bir şarkı türüdür ki ona Türkî denmektedir ve bu söz ona alem olmuştur.O haddinden fazla beğenilen ve ruha ferahlık veren, zevk u safâya düşkün kimselere faydalı ve meclisleri süsleyici bir şarkı türüdür; şöyle ki bu türü güzel söyleyen kimseleri sultanlar himaye eder,* "Turkî-gûy" *lakabı ile meşhurdurlar. Bu da Remel-i müsemmen-i mahzûf vezninde tertip edilir"* (Alî Şîr Nevâyî 1993: 118).

Yine aynı kitabın "Arûz Terimleri" bölümünde "Türkî" karşılığı olarak şu bilgiler yer almaktadır:

> *Nevâyî'nin verdiği bilgiye göre haddinden fazla hoşa giden ve duygulandıran bir şarkı türüdür. Arûz'un Remel-i müsemmen-i mahzûf (*Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün) *vezniyle yazılıp bestelenir. Türk halk edebiyatında yer alan türkü ise Hece vezninin on birli ölçüsü ile yazılıp bestelenir.Türkü koşma şeklinde, dörtlükler halinde olabildiği gibi değişik şekillerde de olabilir.Türkülerin değişik ezgili şekilleri "Varsağı, Kaya başı, Bozlak, Kerem" gibi adlarla anılır.Türkü bestelemeğe "türkü yakmak" denilir (*Alî Şîr Nevâyî 1993: 196-197).

Zaten, türkünün terim olarak ortaya çıkışıyla ilgili bütün görüşler de burada birleşmektedir. Türkünün Türk halk şiirinin en eski türlerinden biri olduğunu belirten Dizdaroğlu, türkü teriminin ortaya çıkışıyla ilgili olarak Rıza Nur'un görüşlerine yer vermektedir. Rıza Nur, Ali Şir Nevaî'nin *Mîzan-ül-Evzan*'ında türküden bahsedildiğini bildirmekte ve şu bilgileri eklemektedir: "Muhtasar Babur Şah'ında türkünün Sultan Hüseyin Mirza zamanında icat olduğunu, ona vezin tahsis edildiğini ve iki devirde bağlandığını (bestelendiğini?) söyler. Türkünün Horasan'da icat edildiğini, şeklinin "b m b m" tarzında dörtlük, veznin fâilâtün fâilün olduğunu, iki devirli müzik bulunduğunu zannetmek mümkündür. Ancak, Rıza Nur'un sözünü ettiği türkü, Anadolu Türk edebiyatındaki hece ölçüsü ile olan türküler değil, Çağatay edebiyatında, aruzun *fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilât* kalıbında yazılan ve özel bir uyak düzeni olan, ayrı bir ezgi ile söylenen manzum ürünlerdir. Önemli

nokta, biçimi, kalıbı ve ezgisi ne olursa olsun, *türkü* teriminin on beşinci yüzyılda Doğu Türklerince de kullanılmasıdır.

Mahmut Ragıp Gazimihal de Rıza Nur'un düşüncelerini doğrulamakta, "türkü" adlı ilk parçaların on beşinci asrın başlarında Horasan'da çıktığı kayıtlarla sabittir" demektedir (Dizdaroğlu 1968: 258-259).

Hece vezni ile söylenmiş türkülerin Anadolu'daki ilk örneğinin ise, XVI. yüzyılda görüldüğü, "türkü" adını taşıyan hece ölçüsünün sekizli kalıbıyla ve bentleri üçlük, kavuştakları (bağlantıları) iki dizeli olan bu metnin, XVI. yüzyıl halk şairlerinden *Öksüz Dede'ye* ait olduğu belirtilmektedir (Dizdaroğlu 1968: 259).

TÜRKÜ
Gül budanmış dal dal olmuş
Menekşesi yol yol olmuş
Siyah zülfün tel tel olmuş
Biz şu yerlerden gideli
Gurbet illere düşeli

Gül menekşeye karışmış
Küskün olanlar barışmış
Taze fidanlar yetişmiş
Biz şu yerlerden gideli
Gurbet illere düşeli

Öksüz Âşık der bu sözü
Hakk'a çevirmiştir yüzü
Öldü zannettiler bizi
Biz şu yerlerden gideli
Gurbet illere düşeli (Köprülü 2004: 85)

Nihal Atsız, Ekim 1938'de, Halk Bilgisi Haberleri dergisinin 84. Sayısında "On Beşinci Asra Ait Bir Türkü" başlığıyla yayımladığı bir yazısında, anonim bir Tevârih-i Âl-i Osman nüshasına dayanarak 15. yüzyıla ait olduğunu belirttiği bir türkünün iki dizesine yer vermektedir:

O Alaşardağı kırda
Davşan neler eder kurda

Fakat, kimi araştırmacılar, "iki dizesi bilinen bir parçanın kendilerini kesin yargıya götüremeyeceğinden, biçimce türkü olan metinler ele geçinceye dek, Öksüz Dede'nin şiirini türkü türünün Anadolu'da tarihçe en eski örneği olarak kabul edeceklerini belirtmektedirler (Dizdaroğlu 1968: 259).

17. yüzyılda Türkiye'nin yetiştirdiği âşık tarzı Türk şiirinin önemli temsilcilerinden Âşık Ömer, bir şiirinde "türkü" terimine yer vermekte, aynı dörtlükte türküden anlamayanlardan, türkü kıymeti bilmeyenlerden şikayet etmektedir:

Ömer der ehl-i irfan meclisi bunlar
Derilmiş gelmişler merhabâ canlar
Dürr-i meknûn söylesem de kim anlar
Türkü nedir müfred nedir bilmezler (Elçin 1987: 32)

"Türkü nedir?" sorusunun cevabını tam olarak verebilmek elbette kolay değildir. Fakat, bu konuda birçok bilim insanı ve araştırmacı kendince tanım yapmış, bilgi ve görüşlerini sergilemiştir.

Araştırmaları ve yayınlarıyla Türk kültürü, halk bilimi ve edebiyatına büyük katkı sağlayan Köprülü, daha çok lirik bir aşk şiiri olarak kabul ettiği ve genellikle "millî vezin ile ve eski kavmî edebiyat devresinden kalmış olan an'anevi şekillerle ifade olunduğunu" belirttiği türküyü "Türklere mahsus bir beste ile söylenen halk şarkıları" olarak tanımlamaktadır. (Köprülü 1993: 246).

Türk Halk Edebiyatı adlı eserinde Ignacz Kunos, türkünün, en çok sekizli, on birli ölçülerle söylenen saz şiiri olduğunu ifade eder. Aynı zamanda çoğu türkünün anonim halk edebiyatında yer aldığını, türkülerde aşk, güzellik, tabiat, gençlik ve acıklı konuların işlendiğini, türkülerin ağızlarda dolaşarak şekil değişikliğine uğradığını belirtir (Kunos 1978: 158).

Rıza Tevfik, 1943 yılında Yeni Sabah gazetesinde yayımladığı bir makalede türkülerdeki yapısal oluşumun insanı rahatlatıcı özelliğine vurgu yapmaktadır:

"Bizim halk edebiyatının olanca sermayesini teşkil eden manzumelerin en çok kısmı türkülerimizdir. Bunlar da şekl-i nazım itibariyle iki nev'e ayrılırlar: Birisi, memleketimizin her tarafında işitebileceğimiz Dörtleme yani "Rübâî" nevidir. Bu şekil üzere söylenmiş olan küçücük manzumeler tıpkı Fârisî yazılmış rübâîler gibi dört mısradan ibaret ve bazen inci tanesi gibi güzel ve kıymetli bir şiirdir ki başlı başına bir "cüz-i tam" teşkil eder ve bir fikir, bir hayal, bir duygu ifade eder. Böyle muayyen bir mevzuu çerçeve gibi ihata eden bu rubainin birinci, ikinci ve dördüncü mısraları aynı kafiyede olmak gerektir. Üçüncüsü serbest yani kafiyesiz olur. Dört mısraı da aynı kafiyede olan rubailerden ziyade, bu türlüsü daha ziyade kulağımıza hoş geliyor da galiba bu sebepten ötürü, üçüncü mısraı kafiyesiz olan rübâî şeklini tercih ediyoruz. İlk iki mısra, kafiye ile bize bir ahenk ihsas ettikten sonra kafiyesiz gelen üçüncü mısra, sâmiamızı biraz dinlendiriyor ve bu istirahat yahut intizar vakfesinden sonra dördüncü mısra kafiyeyi -bir aks-i sadâ gibi- iade ettiği için hoşumuza gidiyor galiba!.. Bu bir nevi tefsirdir, fakat tecrübe gösteriyor ki kafiyenin hiç fasıla vermeyerek tekerrür etmesi hoşa gitmiyor. Hatta çift adetlerden ziyade tek adetler vezin bahsine tercih olunuyor. Meselâ yedi heceli, dokuz heceli ve on bir heceliler daha âhenkli oluyor" (Uçman 1982: 351).

Şükrü Elçin, "Sözlü ve yazılı edebiyatımızda duyulan, söylenen veya görülen türkülerin, atalar sözü, masallar, bilmeceler ve mâniler gibi yaygın mahsuller olduğunu, bu mahsullere Doğu ve Kuzey Türklerinin aynı kökten gelen "yır" veya "cır" adını verdiklerini, Batı Türklerinin ise, Türk kelimesinden doğan ve Türklere mahsus ezgi (melodi) mânâsına gelen "türkü"yü kullanmakta olduğunu, bu kelimeden de icâd etmek mânâsına gelen "türkü yakmak" deyiminin türemiş olduğunu, türkülerin herkesin anlayabileceği sade bir dil ve hece vezniyle söylendiğini, başlangıçta ferdî birer yaratma eseri iken; zaman ve muhite bağlı olarak anonimleştiğini" belirtmektedir (Elçin 1986: 195).

Herbert Jansky, türküyü şu şekilde tanımlamaktadır: Türkü, "Büyük tarihi hadiseler karşısında halk kitlesinin sevinçlerini veya ümitsizliklerini; büyük şahsiyetler hakkındaki saygılarını veya nefretlerini; gençler arasında geçen hazin aşk hikâyelerini, millî hece

veznini ölçü alan ve kalpleri fetheden mısralarla, derin bir muhteva içinde dile getiren edebî, aynı zamanda mûsiki bakımından ehemmiyete hâiz olan bu kendine has bestelerle söylenen; dar manâsıyla ise tarihi bir vesika mahiyeti gösteren Türk halk şiirinin en eski türlerinden biridir." (Jansky 1977: 57-58)

Boratav, Türkiye'nin sözlü geleneğinde ezgi ile söylenen, halk şiirlerinin her çeşidini göstermek için en fazla türkü adının kullanıldığını söylemekte, söylendiği bölgelerle konuların durumuna, sözlerin ve ezginin çeşitlenmesine göre türkü karşılığı olarak şarkı, deyiş, deme, hava, ninni, ağıt adlarının da kullanıldığını belirtmekte ve türküyü şu şekilde tanımlamaktadır:

> *Düzenleyicisi bilinmeyen, halkın sözlü geleneğinde oluşup gelişen, çağdan çağa ve yerden yere içeriğinde olsun, biçiminde olsun değişikliklere (zenginleşmelere, bozulmalara, kırpılmalara) uğrayabilen ve her zaman bir ezgiyle koşulmuş olarak söylenen şiirlerdir.* (Boratav 1982: 150).

Ahmet Talat Onay da türkü için "Türklere mahsus bir beste ile söylenen şarkılardır." biçiminde bir tanım yapmaktadır (Onay 1996: 63).

Öztelli türkü için şunları söylemektedir:

> *"Türkü, halk edebiyatının mühim bir koludur. Önceleri şahsî yaratmalarla meydana çıkan türküler zamanla halka mal olur. Daha doğrusu halk onu benimseyerek şahsî izleri siler. Zaten bütün halk edebiyatında gözümüze çarpan gelişme aynıdır.*
>
> *Halkın asıl iç âlemini yaşatan, beşikten mezara kadar bütün yaşayışını içine alan en dikkate değer edebî mahsuller türkülerdir. Onda halkın acıları, sevinçleri, aşkları, büyük bir sadelik içinde, yüzyıllar boyunca, bütün canlılığı ile sürüp zamanımıza kadar gelmiştir. Sanat yönü ara sıra zayıf kalsa da, "beşerî" ve "millî" yönleri kuvvetli olan halk türkülerimizin önemi daha ziyade bestesindedir. Esasen halk edebiyatı verimlerini müzikten ayrı görmeye imkan yoktur.Türk edebiyat ve müziği daha ilk çağlardan beri beraberdir. Dini ve diğer her türlü törenler hep müzik ve şiirin yardımı ile birlikte yapılmıştır. Bu beraberlik binlerce yıl değişmez bir gelenek halinde sürüp gelmiştir. Halk şairleri şiirlerini sazla söylemişlerdir. Halk hikâyelerinin*

kahramanları hep âşık-şairlerdir. İşte bundan ötürü türkülerimizde millî musikimizin bütün özellikleri yaşamaktadır" (Öztelli 1969: 3).

Muzaffer Uyguner, türküyü "her mısraı kafiyeli üçer mısralı kıtalar ile gene kafiyeli ve iki beyitten müteşekkil ara nağmeleri olan ve çalınıp söylenen folklorik halk edebiyatı mahsulleri" (Uyguner 1954: 1042) olarak tanımlamaktadır.

Özbek, türkü terimini "Hece ölçüsüyle yazılmış, çok defa kavuştaklı olan bir halk şiiri biçimi bir bütün" olarak tanımlamaktadır. Özbek'e göre gerçek türküler bir olay üzerine yakılırlar. Türküler uzun hava biçiminde de okunmaktadırlar. Binlerce ağıt, bozlak, maya, vb. uzun hava biçiminde okunur ki bunların hepsi birer türküdür (Özbek 1998: 188-189).

Cem Dilçin de türkü için, "Türlü ezgilerle söylenen, bir anonim halk şiiri nazım biçimidir." demekte ve söyleyeni belli olan kişisel halk şiiri biçimleri arasına giren türkülerin varlığından söz etmekte ve her iki bölüğe girmesi sebebiyle de türkü için "halk edebiyatının en zengin alanıdır" tanımlamasını yapmaktadır (Dilçin 1983: 289).

Türk Halk Edebiyatı El Kitabı'nda Güzel ve Torun, türkü hakkında yapılan tanımlara yer vermekte ve konular itibarıyla türkülerin ortaya çıkışında; deprem, ölüm, kıtlık, kahramanlık, sevgi, ayrılık gibi sebeplerin etkili olduğunu belirtmektedir. Toplumun olaylar karşısındaki tepkisi türkülere yansıdığını, diğer halk şiiri türlerinin ferdî niteliğine karşılık, türkülerde sosyal yanın ağır bastığını, halkın sevgisi, nefreti, acısı, tutkusu kısaca her şeyinin türkülerde yankısını bulduğunu ifade etmektedir (Güzel-Torun 2005: 366-367).

Aça, türkü teriminin konusu, ezgisi ve şekil özelliği ne olursa olsun pek çok anonim manzumeyi içine alabilecek bir kavram olarak karşımıza çıktığını, bu nedenle zaman zaman bu terimin kapsam alanına ağıt ve ninninin de girdiğini belirtmektedir (Aça 2004: 269).

Bizim bu çalışmamızdan önce türkü üzerine yapılan ve türküyü tanımlayan son çalışmalar Kaya, Bekki ve Çetidağ'a aittir.

Kaya'nın türküyü tanımı şöyledir: "Halkın ruh halini, derdini, neş'esini, zevkini, dünya görüşünü, inancını, karşılaştığı hadiseleri yansıtan; hece ölçüsüyle ve bir veya dört mısralı bentlere çoğu defa bağlantıların getirilmesiyle, söylenen; manzum ve ezgili anonim ürünlere türkü denir" (Kaya 1999: 132).

Bekki, türkü için şu tanımı yapmaktadır: "Diğer halk şiiri türlerinden ezgisi ile ayrılan, millî nazım ölçüsü hece ile vücuda getirilen, bentlerdeki dize sayısı iki ilâ dört arasında, bağlantılarındaki dize sayısı genellikle bir ilâ beş ve daha çok sayıda olabilen, halkın durum, fikir ve hissiyatını tüm yönleriyle işleyen Türklere mahsus anonim ürünlere türkü denir" (Bekki 2004: 26-27).

Çetindağ ise "Türk halk şiirinin en eski türlerinden biri olarak kabul edilen, insanların duygu, düşünce, his ve hayallerine tercüman olan, gelenek, görenek, örf, âdet, töre gibi değerlerle insan hayatına yön veren ve insanları derinden etkileyen; savaş, göç, kıtlık, sel, deprem gibi toplum hayatını sarsan, genel hâdiselerle birlikte sevda, yiğitlik, ayrılık, gurbet sıkıntısı, hasret, tabiat, doğum, evlilik, ölüm gibi şahsî konuları işleyen ve belirli bir ezgiyle söylenen ürünlere türkü" (Çetindağ 2005: 17-18) demektedir.

Bütün bu görüş ve bilgiler ışığında biz de türkü için şöyle bir tanım yapabiliriz:

> *Duygu, düşünce, hayal ve birey ya da toplum olarak doğumdan ölüme kadar yaşanan, insan ve toplumda iz bırakan bütün olayları dile getiren, sevinçli ya da üzüntülü zamanlardaki coşku ve heyecanı yansıtan, kaynakları genellikle ozan, türkü yakıcı ve söyleyicisi kişilerden oluşan, hangi edebiyat şubesine ait ya da hangi biçim ve türde ortaya çıkmış olursa olsun halka mal edilerek anonimleşen, şölende, düğünde, toplantıda ve her türlü icra ortamında dillerden düşürülmeyen, icracısı, icra ortamı ve konusuna göre kendine has bir ezgiyle söylenen manzum ürünlere türkü denir.*

"Türkü nedir?" sorusunun cevabı niteliğindeki tezleri ortaya koyup kendimizce türküyü tanımlayarak bir sonuca vardıktan sonra türkü kavramıyla ilgili diğer sorular aklımıza gelmektedir:

Türkü, şiirin hangi şubesi içinde yer alır?
Biçim mi yoksa tür müdür?

Sözlüklerden ansiklopedilere, antolojilerden bilim insanı ve araştırmacıların kitap ve makalelerine kadar birçok yerde bu soruya cevap olabilecek nitelikte benzer ya da farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Halk şiirinde türleri konu aldığı makalesinde Dizdaroğlu, halk şiiri terimi, halk içinden, yetişmiş kişilerin (ozanların/âşıkların) ya da adları bilinmeyen halk sanatçılarının hece ölçüsüyle ve özel biçimlerde ortaya koydukları manzum ürünleri kapsamına aldığını, halk şiiri alanına hem bireysel hem de anonim ürünlerin girdiğini, bireysel olanların; âşıkların, saz şairlerinin, kalem şuarasının; anonim olanlarınsa ilk yaratıcısı bilinmeyen halk sanatçılarının eserlerinden oluştuğunu belirtmektedir.

Halk şiirini, yalnız halk edebiyatı alanına giren anonim nitelikteki şiirler (mâni, türkü, ağıt) için kullanmayı uygun görenlerin olduğunu, fakat başlangıçta halk edebiyatı ile âşık edebiyatı arasında ayrım bulunmadığı, birbirlerinden ayrıldıkları zamanlarda da dil, tür, ölçü birliği bir oranda sürüp gittiği için, halk şiiri terimini kullanmakta zorunluluk bulunduğunu belirtmekte ve düşüncesine şu cümlelerle açıklık getirmektedir: "Çünkü, çağlar boyunca Türk halk şiirinin gelişmesini izlerken, halkbilimin konusuna giren halk edebiyatı ürünleriyle, doğrudan doğruya edebiyatı ilgilendiren âşık edebiyatı verimlerini birbirlerinden ayırmak sorunu ile karşılaşmaktayız. Halk şiiri ile âşık edebiyatı ayrımı kabul edilirse, İslâmlıktan önceki ve sonraki dönemlerle ilgili, yaratıcısı bilinmeyen metinleri hangi dalın içine sokacağız? Sözgelimi Divanü Lûgati't-Türk'teki manzum parçalar anonim halk edebiyatına mı, yoksa ozanlara ve dolayısıyle âşık edebiyatına mı mal edilmelidir? Bu güçlük, ancak halk şiiri terimini kullanmakla giderilebilir.

İnceleme yöntemi bakımından da halk şiiri terimini kullanmak gereklidir: Adları bilinen ya da bilinmeyen halk sanatçılarının, başlangıçtan günümüze değin ortaya koydukları eserleri bir bütün halinde ele almak ve incelemek zorundayız. Türk edebiyatı bir bütündür, inceleme yönteminin de buna uygun olması gerekir. Edebiyat tarihi araştırmalarında tutulan yol budur.

Kaldı ki, halk şiiri terimi, bireysel ve anonim nitelikteki manzum halk ürünleri anlamında daha önceleri de kullanılmıştır, şimdi de kullanılmaktadır.

Öte yandan, sazşairleri için, genel anlamda, nasıl, halk şairi deniliyor ve bunda bir sakınca görülmüyorsa, ister yaratıcısı bilinsin ister bilinmesin, sonuç olarak her iki çeşidi de bir halk sanatçısının elinden çıkmış şiirlerin tümü için halk şiiri demekte de bir sakınca yoktur" (Dizdaroğlu 1968: 186-87).

Türkü ister adı bilinmeyen türkü yakıcı ya da yakıcılar tarafından yaratılsın, isterse ozan, türkü yakıcı ya da söyleyicisi vb. adları bilinen kişiler tarafından ferdî bir ürün olarak geleneğe kazandırılsın bunun halk şiiri içinde yer aldığı Fuat Köprülü'den Ahmet Talat Onay'a, Pertev Naili Boratav'dan İlhan Başgöz'e, Ahmet Kutsi Tecer'den Lütfullah Sami Akalın'a, İsmail Habip Sevük'ten Hikmet İlaydın'a kadar birçok bilim insanı tarafından kabul edilmektedir (Dizdaroğlu 1968: 186-87).

Türkü "şekil/biçim mi yoksa tür müdür" sorununa dair bilimsel veriler ışığında akıl yürütmeden önce şekil ve türün ne olduğuna kısaca göz atmak gerekmektedir.

Oğuz, Türkiye sahası halk şiirinde tür ve şekil sorununu ele aldığı bir makalesinde konuya şöyle giriş yapmaktadır:

> *"Halk şiiri" başlığı altında topladığımız edebî ürünlerin, bilim dünyasının sorunu oluşunun tarihi oldukça yenidir. Yeni bir disiplin olarak ortaya çıkan bu alanın birçok terminoloji sorununun bulunmasını da bu bakımdan doğal karşılamak gerektiği düşüncesini taşıyoruz. Bu alanın araştırıcıları tarafından çoğunlukla kabul edilebilecek bir sorunsalın da "tür" ve "şekil" konusunda karşımıza çıktığını belirtmeliyiz. Bu konuda yazılan eserler, ortaya atılan düşünceler ve bu arada kullanılan terimler, ister istemez bir karmaşayı da beraberinde getirmiştir. Çünkü; kullanılan veya önerilen terimlerin çoğu zaman, anlaşılır birer tarifleri yapılmamıştır. Örneğin, bu alanda yazılan eserlerde karşımıza çıkan "şekil", "biçim", "tarz", "form", "yapı", "tip", "eşkal" "forma", "nev", "enva", "tür" "makam", "ezgi", "teganni", "musiki", "hava", "beste" gibi kelimelerin hangi kavramların karşılığı olduğu, aralarında ne gibi farklar bulunduğu sorunu, çok az araştırıcı tarafından tartışma konusu yapılmıştır. Bu kelimelerin dilimizde karşıladığı anlamı göz önüne aldığımız zaman, ayrı birer terim gibi*

görünen bu kelimelerin ihtiyaç duyduğumuz kavramları karşılamak üzere üçe düşürülmesi pekâlâ mümkün görünmektedir ve birçok araştırıcı da esasen bu eğilimdedir. "Biçim", "tarz", "form", "forma", "yapı", "tip", "eşkal" kelimelerinin karşılamaya çalıştığı kavram "şekil"dir; "nev", "enva" kelimelerinin de "tür" kavramına karşılık olduğu görülmektedir. "Ezgi", "teganni", "musiki", "hava", "beste", kelimelerinin ise "makam"a karşılık olarak kullanıldığını söyleyebilir veya böyle bir ön kabulü benimseyebiliriz" (Oğuz 2001: 11-12).

Dizdaroğlu, Türk halk şiirinde şekil değil türün etkili olduğunu, türlerin belirlenmesinde de yalnız konu ve temanın değil ezginin de öneminin bulunduğunu çeşitli bilim insanı ve araştırmacının görüşlerine dayanarak söylemektedir:

"Cönklerde koşma, destan, türkü, türkmani, varsağı diye adlandırılan parçalar, her zaman aynı yapıda ve biçimde değildir. Sözgelimi, yedi heceli bir parçaya koşma, sekiz heceli bir parçaya da türkü denildiği görülür. Bu olay, halk şiirlerinin adlandırılma nedeni bilinmezse, insanı yanıltabilir. Oysa aslında yanıltıcı bir durum yoktur.

Halk şiirinde nazım biçimi değil tür söz konusu olduğu için, İsmail Habip Sevük'ün mâni, türkü, koşma, destan. gibi türleri nazım biçimi saymasını, Pertev Naili Boratav, haklı -olarak eleştirmekte ve yanlış bulmaktadır. Çünkü halk şiirinde nazım biçimi yoktur, tür vardır, ve türler, biçimleriyle değil ezgileri ve okunuşlarıyla birbirlerinden ayrılırlar; onların ayrımları ezgilerindedir. Değişik kalıptaki şiirlerin aynı adı alması bundan ötürüdür. Bir deyiş, okunuşuna göre mâni ya da koşma olabilir. Dizelerin aynı hece sayısını taşıması bunların -okunuşlarına göre-ayrı ad almalarına engel değildir.

Fuat Köprülü'nün belirttiği üzere, "halk şairlerinin mâni, koşma, türkü, türkmani, varsağı vb. nevilerin arasındaki fark, kısmen şekillerine ve daha ziyade mahiyet-i musikiyelerine yani bestelerine aittir. Bunlardan meselâ türkü Türklerin, türkmani Türkmenlerin, varsağı Varsakların hususî besteleriyle söylenen parçalardır" (Dizdaroğlu 1968: 213).

Boratav da, halk edebiyatında tür ve biçim sorununu ele aldığı makalesinde destanla birlikte türkünün de bir tür olduğunu açıkça ifade etmektedir (Boratav 1982: 155).

Oğuz, şekil ve türü belirleyici kimi özelliklerden söz etmekte, şekil belirlemelerde "kafiye örgüsü" ve "hacim"in bir özellik olarak kabul edilebileceği, türlerin ise konularına ve ezgilerine göre adlandırılabileceği, türü tek başına konunun belirleyeceği gibi konuyu belirleyici ve sınırlayıcı bir özelliğe kavuşmuş ezgilerin de tür adı olarak kabul edilebileceğine dikkat çekmekte ve konuyla ilgili şu görüşlerini aktarmaktadır:

> *"Anonim halk şiirleri arasında yer alan "Türkü"yü ele aldığımız zaman kafiye örgüsü, nazım birimi, vezin ve hacim gibi "dış" unsurlar bakımından belirli bir şekille karşılaşmamaktayız. Aynı şekilde türkülerde türlerin belirlenmesinde bir ölçü olarak kullandığımız "konu" ve "ezgi" beraberliği de yoktur. Bu bakımdan "türkü"nün de "Türkmani", "Varsağı", "Bayatı", "Şarkı" kelimeleriyle birlikte değerlendirilip izahının yapılması kaçınılmaz olmaktadır. Bize göre "türkü" "Türklere mahsus ezgiler" olup, bir nazım şeklinin veya türünün adı değildir. Bir ezgi çeşidi olarak "koşma" da bir türküdür, "ağıt" da, "ninni" de, "varsağı" da, "semai" de... Nasıl ki "şarkı"; "nihavend", "uşşak", "rast", "hicaz" gibi makam adlarına göre ezgilerinden dolayı ad alıyorsa "türkü" de almalıdır. Türkmani; Türkmen ezgileri, varsağı; Varsak ezgileri, bayatı; Bayat boyunun ezgileri olarak düşünülünce neden türkü; Türk ezgileri olarak anılmasın?"* (Oğuz 2001: 16)

Yukarıdaki cümlelerin sahibi olan Oğuz, türkünün ezgi olarak anılmasından yana olduğunu vurgulamakla birlikte, şekil ya da tür tercihi yapılması durumunda türkünün tür olduğunu belirtmekte, fakat; ezgi ve konu ağırlıklı biçiminde ikiye ayırdığı türlerden birincisine, yani ezgi ağırlıklı türler içine türküyü dahil etmektedir. (Oğuz 2001: 19)

Her ne kadar, türkü tanımıyla ilgili olarak alıntı yaptığımız kimi sözlük, kitap ve ansiklopedilerde halk şiiri nazım şekli olarak verilmişse de, genel kabule ve eldeki verilere göre türkü, nazım şekli olarak düşünülmemelidir. Çünkü mani, koşma, gazel vb. nazım şekillerinden oluşturulmuş kimi şiirler türkü olarak repertuvardaki yerini alabilmektedir. Bu nedenle türkünün nazım şekli değil, bir tür olarak düşünülmesi gerekir. Bilim insanı ve araştırmacıların bu görüşleri doğrultusunda türkünün bir nazım şekli değil, ancak farklı nazım birimi ve şekillerinden oluşmuş, farklılığı genellikle ezgilerinde görülen bir nazım türü olduğunu belirtebiliriz.

1.2. TÜRKÜLERİN DOĞUŞU/KAYNAKLARI VE YAYILMASI

Türk kültürünün önemli ürünlerinden olan türkülerin doğuşunun Anadolu'yla sınırlandırılamayacağı bilim insanı ve araştırmacıların genel kabulleri arasında yer almaktadır. Gazimihal, bu konudaki görüşünü Köprülü'nün türkülerin doğuşuyla ilgili mitolojik dönemle bağlantılı olarak verdiği bilgilere dayandırarak ifade etmektedir:

> *"Köprülüzâde Mehmed Fuad Bey'in tetkikleri, Asyalı cetlerimizin kurtların uluması gibi titrek bir sesle türkü söylediklerini, içtimâî teşkilata uygun musikî nevileri bulunduğunu, "kopuz"un o zamanki halk musikişinaslarının millî sazı olduğunu meydana çıkarmıştır."* (Gazimihal 2006: 35-36)

Çetindağ, türkünün doğuşunu İslâmiyet öncesinde ozanların kopuz eşliğinde çalıp söyledikleri törenlere dayandırmakta ve türkünün kaynağının insan olduğunu söylemektedir:

> *"Millete ait en kıymetli hazinelerden biri de elbette türkülerdir. Türküler de bir milletin tarih boyunca görüp geçirdiği hâdiseleri, kültürü yansıtan edebî ürünlerdir. Kültür ürünleri milletin tarihiyle eş zamanda ortaya çıktığına göre türkülerin doğuşunu da Türk milletinin varlığıyla ilişkilendirebiliriz. Türk milletinin var oluşundan itibaren türküleri de birlikte var olmuştur.*
>
> *Türkünün ortaya çıkışı, İslâmiyet öncesinde ozanların kopuz eşliğinde çalıp söyledikleri törenlere dayanmaktadır. İslâmiyet öncesinde ozanların, ellerinde kopuzlarıyla tören esnasında çalıp, çığırmaları bir bakıma türkülerin temelini atmıştır"* (Çetindağ 2005: 1).

Çetindağ, ayrıca, türkü sahipleri ister toplumun sözcüleri durumundaki ozanlar olsun, ister okuma yazma bilmeyen kişiler olsun türkülerin kaynağının insan olduğunu belirtmektedir:

> *"Türküler hayal dünyamızın resimleridir. Duygu, düşünce ve dileklerimiz en önemlisi de hayallerimiz türkülerin temel taşıdır. Duygular, hayaller olmadan türkü inşa edilemez. Türkülerin geçmişteki görevi şimdikinden biraz daha farklıdır. Misal verme, nasihat etme gibi unsurlar önceleri daha çok ön plândayken günümüzde bu özelliklere pek dikkat edilmez. Türkü dinleyicileri, türkülerde çoğu za-*

man eğiticilik, öğreticilik payı aramazlar. Çünkü onlar hislerle yoğrulmuştur. Hissedilerek söylenen ve dinlenen türküler, özünü hiçbir zaman kaybetmez. Şairin en derin ve içten, samimî duyguları türkülerin mısralarında anlamlı bir şekilde yerini bulur. Bu kelimeler o kadar yerli yerine oturur ki en usta, en sanatkâr kişilerin elinden, dilinden dökülmüş sanırız. Oysa türkü sahiplerinin birçoğu okumayı, yazmayı dahi bilmeyen, halkın arasında yetişmiş kişilerdir. Yerini hiç değiştiremeyiz sandığımız kelimeler, bir başka meçhul şair tarafından değiştirilir ve bu değişiklik hiç yadırganmaz. Türkü sanki yüzyıllardır bu kelimelerle ifade edilmiş gibi gelir kulaklara. Nedir peki türkülerin bu gizemi? Daima yaşayan ve yaşatılan, solmak nedir bilmeyen türkülerin kaynağı elbette insandır. Duyguları, dilekleri ile var olan insanın ne kendisi bitip tükenir ne de derin hisleri. Bu hisleri en büyülü şekilde yakan da işleyen de insandır. Yine bu anlamlı ürünleri asırlar boyu hafızalardan silinmeyecek şekilde yüreklere kazıyan da insandır" (Çetindağ 2005: 25).

Kimi araştırmacılar tarafından, Turfan kazılarında Uygurlardan kalan koşma ve türküyü hatırlatan şiirler ortaya çıktığı ve bu şiirlerin hem konu hem de şekil, vezin bakımından türkü özellikleri taşıdığı, bu nedenle de türkünün ilk örneklerinin bunlar olduğu, dolayısıyla türkünün tarihinin Uygur dönemine kadar uzandığı belirtilmektedir (Özbakır 1988: 10).

Türkülerin doğuşu ve kaynakları konusunda Eflâtun Cem Güney; "Günden güne; yerden yere ve ağızdan ağıza geçen halk türkülerinin ne doğduğu tarih bilinir, ne doğduğu yer aranır, ne de onu ilk dizip koşan bulunur; hâsılı, Köroğlu, Kerem, Karacaoğlan, Emrah gibi belli âşıkların türkü havasına bürünen bazı parçaları bir yana, asıl türkülerin yaşı başı belli değildir." (1959: 10) demekte ve şu görüşü ileri sürmektedir:

> *Türkü yakanlar ne bir pîr elinden dolu içmiş, ne bir dergâhta çiğ iken pişmiş, ne de bir ustanın sazı üstünde uyanıp yetişmiştir. Çoğu kadın olan bu halk sanatkârlarının yaratma cehdini de, önce kendilerinin ince hisli yaradılışına, sonra da yaratılan eserleri yoğura yoğura ona asıl kalıbını, kıvrımını veren "cemiyet"e borçluyuz.*

Elbette, daha ilk başta o türküyü yakan biri vardır; bu belki bir âşık, belki de bir kadın işidir. Fakat, bu türkü topluluğun arasına yayıldıktan sonra onun dilinden, telinden çıktığı gibi kalmaz. Zamanla, yayıldığı yerlerin hislerini, seslerini alarak halkın istediği gibi değişip gelişir. Bir türkünün çeşitli varyantlarının oluşu bundandır. İşte bunu, değiştirip geliştiren şahsiyetler birbirine kalbolarak bir millî şahsiyet halini aldığı için, türküler ferdî değil, ma'şerî; yâni bir şairin eseri değil, topluluğun yüreğinden doğmuş anonim eserler sayılır. (Güney 1959: 9)

"Türkü kim tarafından yakılır?" sorusuna karşılık olarak da Özkan şunları söylemektedir:

"Bu husus tartışma götürür. Türkü yakmak bir sanat olayıdır ve belirli yetenekleri gerektirir. Bu yetenekler herkeste eşit olarak bulunmadığı gibi sadece ferde has olan, toplum oluşta, kitle oluşta kaybolan yeteneklerdir. Öyleyse türküyü yetenek itibariyle müsait olan şahıs yakar. Bu ya bir saz şairidir ya da türkü yakıcıdır. Bazen de türkü olarak yakılmadığı halde bazı şiirlerin türküleşmiş biçimleridir" (Özkan 1978: 15).

Türkü, duyguları ifâde ihtiyacının neticelerinden biridir. Bu suretle meydana gelen türkü, kendisini doğuran hâdise ve heyecanın şiddet ve kuvvetiyle uyumlu bir şekilde ortak vicdanda yer bulur ve kökleşir. Kimi görüşe göre türküler, daha çok köklü ananelere sahip halk zümreleri arasından çıkar. Bunlar halktaki kültür canlılığının ifadesi olmakla beraber karakter ve ruhiyat tetkikleri için de önemli malzeme niteliğindedirler.

Bir türkünün hayatında üç safhanın görüldüğü belirtilmektedir. Bunlar: Menşe (doğuş/kaynak), seyir (dolaşım), istihale (değişim). "Türküler sözlü gelenekle ağızdan ağıza geçip değiştiği için bunların menşelerine dair müspet bir delil bulmak zordur. Pek azının çıktığı yer sağlam olarak gösterilebilir. Çünkü bir türkü sözünün, nağmenin benimsenmesine ve söylenmesine göre daima gezici bir halde bulunduğu aşikârdır. Eski zamanlarda, şimendifer, otomobil gibi seri nakil vasıtalarının bulunmadığı devirlerde türküleri bir yerden bir yere askerler, arabacılar, âşıklar, kervancılar getirip götürürlerdi. Anadolu ve Rumeli'nin yiğitleri; köylerinden, kasabalarından çok uzak serhatlerde memleketlerinin hasret ve hatıralarını

bununla terennüm ederler, Anadolu'yu yer yer gezen âşıklar, köyler ve kasabalar arasında işleyen arabacılar uzun ve tükenmez yollan hep bu türkülerin eşliği ile kat ederlerdi. Böylelikle türküler yer yer dağılırdı. Bir memleketten diğer bir memlekete, bir diyardan başka bir diyara giden kervanlar, okka ve arşın malı olmayan bu türküleri de taşırlardı (Aytaç 2003: 336-337). Bu nedenle, türkülerin doğuş yeri olarak bir bölge, il ya da köyün belirlenmesi zordur. Televizyon, radyo, internet, gazete, dergi vb. iletişim araçlarının çok fazla olduğu günümüzde, türkünün doğuş yerine ve kaynağına daha kolay ulaşılabileceği genel kabuller arasındadır.

Bir türkünün içinde bir memleket veya o memlekete ait bir yerin isminin bulunması, o türkünün oradan çıktığını doğrulamaz. Çünkü türkülerin içindeki isimler, teşbihler, gezdikleri, uğradıkları yerlere göre de değişmektedir. Meselâ:

"Şu Aydın 'in ortasında kahveler
İçer içer sarhoş olur efeler"

türküsü, Konya taraflarındaki Sille'de çalınıp söylenirken muhit ve memlekete tâbi olarak;

"Şu Sille 'nin ortasında kahveler
İçer içer sarhoş olur efeler"

şeklini almaktadır.

Türkülerin ne zaman çıktığını da kestirmek mümkün değildir. Türkülerin sözlerinden ve nağmelerinden bunu anlamak da zordur. Melodinin karakterinden bunu biraz tayin mümkün olsa da bestekârı belli olanlara göre yapılacağından bu yönden de bir sonuç elde etmenin mümkün olmayacağı âşikârdır.

Türkülerin kimin tarafından ortaya çıkarıldığını tayin etmek de güçtür. Bunlar hemen yazıya aktarılmadığı, doğrudan doğruya derin ve ortak duyguları ifâde ettikleri için de sahipsiz yani anonim olarak bilinmektedir.

Bunun yanında halk hikâyelerinden ve saz şairlerinin şiirlerinden vücût bulmuş türküler de vardır. Sözgelişi; bugün Âşık Garip, Kerem, Köroğlu, Karacaoğlan, Gevheri, Dadaloğlu, Dertli, Ruhsatî ve Emrah'a ait pek çok şiir halkımızın dimağında türkü olarak yaşamaktadır (Tuğrul 1946: 487).

Türküler genellikle bir olay, bir arzu ve bir heyecan üzerine doğarlar. Başlangıçta sahibi belli ürünlerdir. Ancak zamanla, türkünün asıl sahipleri unutulur ve sonraki nesiller tarafından halkın dilinde dolaşa dolaşa farklı coğrafyalara yayılır. Türküler, böylelikle anonimleşirler. Önceleri mahallî hüviyet gösteren türküler, zamanla millî hüviyete bürünürler. Türkülerin anonimleşmesinde, daha ziyade göçler, kervanlar, askerî sevkler, gurbete iş için gidişler, gezgin halk şairlerinin faaliyetleri, günümüz de ise basın ve yayın organları rol oynamaktadır (Kaya 1999: 132).

Türkülerin temelinde iki kaynaktan beslendiği belirtilmektedir. Bunlardan ilki bireysel olup bu tür türkülerin beslenme damarı dinî-tasavvufî Türk halk edebiyatı ve âşık edebiyatıdır. Ancak dinî-tasavvufî Türk halk edebiyatı ve âşık edebiyatına ait bazı şiirlerde de zaman zaman âşıkların mahlâslarının kaybolduğu görülür.

İkinci önemli kaynak ise anonim türkülerdir. Bu tür türkülerin de başlangıçta mutlaka bir söyleyicisi vardır. Fakat aradan geçen yüzyıllar ve insan hafızasındaki unutkanlık türkünün zamanla söyleyicisini de unutturmuştur (Sakaoğlu-Alptekin 2006: 592-593).

Eskiden yurdun her yerinde ticaret kervanları ile dolaşanlar birçok şeyleri taşıdıkları gibi türküleri de taşırlardı. Bu kervanlara katılan amatör ses sanatçıları yanında, özellikle saz şairleri türkülerin önemli ölçüde yayılmasını sağlarlardı.

Türkülerin yayılmasında askerlerin de önemli bir rolü vardır. Yurdun her köşesinden toplanan gençler askerlik görevleri için sınırlara koşarken kendi bölgelerinin türkülerini de gittikleri yerlere ve başka yerlerden gelmiş olan arkadaşlarına öğretmiş olurlardı. Ayrıca oralarda öğrendikleri başka yerlerin türkülerini kendi bölgelerine taşımış olurlardı. Ayrıca yeni fetihler dolayısıyla yeni göçler yapılır, böylece geniş halk yığınları ile türküler de göç ederlerdi. Bu göçler yalnız türküleri değil, daha pek çok halk kültürünü de birlikte götürür, gittikleri yerlerin sanat ve kültürü ile kaynaştırır, kendileri de onlardan etkilenirdi.

Yüzyıllar boyunca bu küçük-büyük toplulukların önce büyük merkezlere taşıdıkları türküleri, başkaları daha küçük merkezlere, köylere dek götürürlerdi. Bu nedenlerle Van'da söylenen bir

türküyü Tuna boylarında da dinlemek şaşılası bir olay sayılmazdı. Yayılmada, bugünkü durumda düne oranla şaşırtıcı ölçüde değişme ve ilerleme vardır. Radyo, televizyon, gramofon, teyp, internet gibi teknik ve ileri araçlar yayılmayı son derece ileri götürmüşlerdir. Bir türkü en kısa süre içinde yurdun en uzak yerlerine, dağda koyunlarını otlatan çobana varıncaya dek yayılmaktadır (Öztelli 1983: 18-19).

Yayılma sırasında türkülerin sözlerinde ve ezgîlerinde bazı değişiklikler meydana gelir. Kimi zaman bu değişiklikler türküyü tanınmayacak hale getirir; öyle ki, bu eserler karşımıza bir başka türkü olarak dahi çıkabilir. Türkülerin bu derece çeşitlenmesinin asıl sebebi kişilerin kabiliyetleridir. Kaynak şahıslar, ezgilerde önemli ölçüde değişiklik yapabildiği gibi, bu değişikliği türkülerin sözlerinde de yapabilirler.

Kimi araştırmacılar ise türkünün doğuşunun Uygurlar dönemi, yani 9. Yüzyıl olduğunu belirtmektedir. Reşid Rahmeti Arat'ın Eski Türk Şiiri'ndeki koşug, kojan, koşma, takşut, takmak, ır, yır, küg vd. (Arat 1986: XI-XIX) şiir türlerini türkünün ilk örnekleri olarak kabul eden bu görüşün, türkünün yazılı olarak elimize ulaşan ilk metinleri olması bakımından doğruluğu kabul edilebilir. Fakat sözlü kültürün önemli bir ürünü olan türkülerin doğuşunun Milattan sonraki yıllara indirgenmesi düşünülmemelidir.

Çünkü bilim insanı ve araştırmacıların bilgi ve görüşlerinden hareketle ortaya çıkan sonuç, türkülerin tarihinin Türk kültürünün oluşum dönemlerine kadar çıktığı yönündedir. Bu durumda türkülerin doğuşunu ozanlık geleneğinin de doğuşunda etkili olan av, sığır, şölen gibi mitolojik törenlerde aramak gerekir. Çünkü o törenlerde ozan, kam, baksı, şaman gibi sanatçıların tören anında söyledikleri ölçülü ve ezgili sözler, türkünün ilk örnekleri olarak kabul edilebilir.

Günümüzde TRT repertuvarında, Kültür Bakanlığının ilgili birimlerinin arşivlerinde ve ferdî çalışmalarda yer alan kaynak kişilere bakıldığında iki tip kaynak kişinin varlığının söz konusu olduğu, kaynak kişisi bilinmeyenlerin ise "anonim" olarak nitelendirildiği görülmektedir.

1.2.1. TÜRKÜ KAYNAĞI OLARAK OZANLAR/ÂŞIKLAR

Türk insanının sevgi, sevinç, üzüntü, acıma vb. duygularının doğal ürünü olan türkülerin, adı bilinen ya da adsız bir halk ozanı tarafından yaratıldığı düşüncesi, bilim insanı ve araştırmacıların genel kabulleri arasında yer almaktadır:

Çobanoğlu, âşık tarzı mahsüllerin büyük bir çoğunluğunun anonimleşerek türküleştiğini belirtmekte (Çobanoğlu 2000: 36), koşma vb. yanı sıra uzun bir destanın da kısalarak varyantlaştığını (Çobanoğlu 2000: 247) örneklerle ortaya koymaktadır. Aynı bilim insanı, destanların zamanla bilgilendirme ya da haber verme işlevini kaybettiği, türküleşerek eğlendirmeye yöneldiği düşüncesindedir (Çobanoğlu 2000: 249). Bir destanın türküleşme sürecini de kısa ve net bir şekilde şöyle ifade etmektedir:

"Dahası pazardan alınan, köy odasında okunduktan sonra ezberlenen ve düğün ve benzeri özel günlerde söylenilerek türküleşen bu destanlar, aslında bugün türkü olarak bilinen şiirlerin orijinallerinde tapşırılan mahlasların herhangi bir sebeple kaybolmasıyla "anonimleşen" pek çok sözlü ve yazılı kültür ortamı destanın anonimleşip "türküleşme" macerasını da özetlemektedir" (Çobanoğlu 2000: 230).

Bu durum ise ozanları; türkü yakmak amacıyla olmasa bile gelenek içinde meydana getirdikleri farklı şekil ve türdeki şiirlerinin zamanla türküleşmesi sebebiyle birer türkü kaymağı olarak karşımıza çıkarmaktadır.

"Olaylar, gelenekler ve inançlar duruma göre acı veya tatlı bir şekilde adsız ozanların dilinde ilkel müzikle beraber biçim alır. Şiirleşmiş sözleri söyleyen kadın veya erkeğin çevresinde bulunanlardan bazıları bunları kıta kıta belleklerine yazarlar. Böylece doğuş adsız bir ozanla başlamış, yayılış ve mal oluş ise yine bu ozandan çeşitli yerlerde çevreye dağılarak ilk evresine ulaşmıştır. Adsız ozandan çıkan ilk söz türkünün hammaddesidir. İçinde birçok eksiklik ve noksanlıklar vardır. Ve aynı zamanda kişisel bir özellik taşımaktadır. Ancak bu sözlerin türküleşmiş ortak bir duygunun malı haline gelmesi, daha düzenli, daha ölçülü bir tekniğe bürün-

mesi ve sosyal bir karakter alması uzun bir oluşun sonucu meydana gelir. Türkülerin en çok doğduğu yerler kasaba ve köylerdir. Toplumun bu küçük üniteleri içindeki kişiler daima birbirinden haberdardır. Aynı zamanda bu topluluklarda geleneksel yaşayış hayatın her kesiminde kendini gösterir. Bir doğuş, doğal kültürün de etkisiyle hemen yayılır ve olgunlaşır" (Demiray 1973: 6549).

Ozanlar/âşıklar, vb. sanatçılar, kendi coğrafyalarındaki adları ne olursa olsun, bütün Türk dünyasında müzik-şiir türünün yaratıcıları olarak bilinmektedir. Âşıkların yalnızca 16.-20.yüzyıllarda Anadolu'da ortaya çıkan kimi türkü metinlerinin kaynak kişisi olmadığı, daha önceki yüzyıllarda da diğer "Türk şubeleri"nde, özellikle de Azeri Türkleri ve Hazar ötesi Türkmenleri arasındaki türkü metinlerinin de kaynakları olduğuna dair görüş Köprülü tarafından da vurgulanmaktadır (Köprülü 2004: 37).

Gazimihâl, şölenlerde erlik destanları okuyan kopuzlu ozanların türkülerin ilk kaynakları olduğunu belirtmektedir:

"O asırlarda Türkçe sözlerle perdesazlık etmek geleneğini yaşatmış olan işte bu ozanlar, asıl Oğuz halk musikisinin mümessilleriydiler; şimdiki âşıklar işte o asırlık halk sesinin yolunda yürüyor, uğurunda çalışıyorlar" (Gazimihâl 1947: 45).

Attila, bir türkünün farklı coğrafyalarda yaşayan topluluklara ulaşmasında saz şairlerinin önemini belirtmektedir:

"Bu dert bizi iflah etmez öldürür" mısraı birçok Anadolu türküsünde geçtiği gibi, Rumeli türkülerinde de vardır. Koca Osmanlı İmparatorluğu içinde, omuzlarında sazları, ağızlarında sözleriyle dolaşan gezginci sazcılar, bir yerden bir yere konaklarlarken, vardıkları yerin türkülerini dinlemiş, böylece ortak mısraları yaymışlardır" (Attila 1966: 27).

Günay, Parry-Lord'un sözlü teorisine göre her başarılı türkücü ve profesyonel âşığın formüllü bir şiir dili geliştirdiğini, bu yolla geleneksel örnekler ve geleneksel düzen içinde anında her konuda deyişler söyleyebildiğini belirtmekte ve âşıkların türkünün doğuşu, belleklerde tutulması ve yayılması bakımından önemiyle ilgili olarak şu görüşlere yer vermektedir:

"Bu görüşü âşıkların hayat hikâyeleri ve kendi ifadelerince ilhamın geldiği anda doğan türküler desteklemektedir. Yalnız âşıklar irticalen yarattıkları deyişlerini ne kadar çok severlerse sevsinler, ne kadar denerlerse denesinler daha sonraki icraları sırasında aynen tekrarlayamamaktan şikayetçiydiler. Bu ifade Lord'un sözlü teorisine aykırı düşüyordu. Sözlü teoriye uymayan bir başka husus da profesyonel âşıkların, âşık hikâyelerindeki türküleri ezberleme konusundaki ifadeleridir. Profesyonel âşıkların açıklamalarına göre tanınmış âşıkların deyişlerine âşina olan dinleyici herhangi bir değişikliğe veya yanlışa müsamaha göstermemektedir. Ancak âşıkların hafızaları da yanılabilmekte bazen bir kelime veya bir mısra hatta bir kıta unutmaktadırlar, bu gibi hallerde bu boşluğu dinleyicilerin memnun kalacağı bazen hiç fark etmeyecekleri şekilde yakın bir materyalle doldurdukları da bir gerçektir. Lord buna benzer bir olayla Yugoslavya'da karşılaştığı türkücülerin aynen tekrarlardan söz etmelerine rağmen gerçekte yalnızca önceki şâirlerin patronlarının tekrar edildiğini tespit etmiştir. Sözlü teoriye göre ezberle irtical birbirini engellemektedir, yani biri varsa diğeri yoktur. Bir âşığın aklında bir metin ezberlenerek aynen tekrarlanması fikri yerleştiğinde, irtical (şiir formülleri ile konuşma) kabiliyeti harap olmasa bile büyük ölçüde dumura uğrar.

Türk âşık tarzı hikâye ve türkü söyleme geleneğinde, Lord'un teorisinin aksine ezber ve irtical (serbest kompozisyon) yan yana yaşamakta ve gelişmektedir. Her âşığın repertuarında usta malı türküler yanında kendi türküleri de yer almaktadır. Usta malı türküleri ezberleyen âşık gerektiği yerde yeni türküler yaratabilmektedir. Âşıkların usta malı türküleri ezberlemeğe çalıştıkları gerçek olmakla beraber zaman zaman sayıları binleri bulan usta malı türkülerin en usta âşıklar tarafından bile ezberlenmeleri hemen hemen imkânsızdır. Bu sebeple âşıkların hafızasındaki sabit bir metin değil, ancak her türkünün doğru şeklinin ne olduğuna dair kesin fikirdir. Türkülerin çekirdekleri sabittir ve farklılık yardımcı unsurlarda meydana gelmektedir. Yardımcı unsurlar söyleyenin zevkine ve seçimine bağlıdır. Bu yolla âşıklar ezberleme konusunda yüzde yüz başarıya ulaşmamakla beraber bu amaca büyük ölçüde yaklaşmaktadırlar. Bu tarz çalışmalarda âşıklar çok kere yarattıkları varyantlardan habersizdirler. Kendilerinin aynen tekrarladıklarına inanmaktadırlar. Âşıkların söz ettikleri vecit hali onları kalıplaşmış metin fikrinden bir ölçüde uzaklaştırmaktadır.

Ezberleme gayretleri Türk âşıklarını kudretsiz kılmamakta ve hafızasının yanıldığı hallerde telâşlanmadan irtical güçlerini kullanmalarını sağlamaktadır. Türkünün çekirdeği ezberlenirken yardımcı unsurlar serbest bırakılmaktadır. Diğer kültürlerden farklı olarak Türk âşıkları birbirine zıt olan ezber ve irtical gücünü yan yana yeri geldikçe kullanarak sanatlarını başarı ile yürütmektedirler. Âşıklık geleneğinde hem usta malı şiirlere hem de âşığın kendi yaratıcı gücüne gerek duyulan zamanlar vardır" (Günay 1992: 23-24).

Görkem, Çukurovalı âşıkların 1980'li yıllara kadar türkü söyleme ve hikâye anlatma maksatlı geziler yaptıklarını, özellikle Düziçi, Osmaniye, Kadirli ve Bahçe'nin bazı köylerini gezdiklerinin görüldüğünü, âşıkların genellikle zenginlere ait konaklardaki büyük bir odada türküler söyleyip hikâyeler anlattıklarını belirtmektedir (Görkem 2000: 31) ki bu örnek, ozanların türkülerin köyden köye, ilden ile, bölgeden bölgeye yayılmasındaki etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

Kaya, bu konuda şu görüşe yer vermektedir:

"Halk hikâyelerinden ve saz şairlerinin şiirlerinden vücut bulmuş türküler de vardır. Sözgelişi; bugün Âşık Garip, Kerem, Köroğlu, Karacaoğlan, Gevheri, Dadaloğlu, Dertli, Ruhsati ve Emrah'a ait pek çok şiir halkımızın dimağında türkü olarak yaşamaktadır. Âşıklar şiirlerini, çeşitli nağmelerle söylerler. Keza tasnif ettikleri hikâyelerin manzum kısımlarında da aynı yola başvururlar. TRT Repertuvarında Kerem, Kesik Kerem, Gevheri gibi âşıkların adıyla geçen türkülerin olması bunun açık delilidir.

O yüzden, gerek şekil gerekse konu bakımından türkü alanında âşıkların yaptığı katkı, küçümsenemeyecek derecededir (Kaya 1999: 132).

Çetindağ, türkünün doğuşundan itibaren ozanların varlığını ve önemini şu cümlelerle belirtir:

"Müziğin kökenini Şaman ayinlerine götürebiliriz. Bu gösteriler sırasında çıkarılan sesler, müziğin temellerini atmıştır. Şamanların çaldığı davul ve kopuzlar, terennüm ettikleri türkü mahiyetindeki dua ve ilâhiler türkülerin en eski formları olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayıdır ki, kaynakların çoğunda şamanlar,

ilk musiki icracıları olarak kabul edilerek, ilk âşıklar olarak düşünülmüşlerdir" (Çetindağ 2005: 1).

Verilen bütün bu bilgi ve görüşler doğrultusunda; türkünün doğuşunda kayak kişi olma görevini üstlenen ozanların aynı zamanda asırlar içinde uzanan tarihi süreçte türkü taşıyıcısı oldukları, türkülerin değişerek ve gelişerek köyden köye, ilden ile, bölgeden bölgeye, toplumdan topluma, insandan insana taşınmasında etkili oldukları, adına ozan/âşık denilsin ya da başka bir adla anılsın bu kaynak kişilerin, eski gücünde olmamakla birlikte bir türkünün ve yayılmasındaki etkileri bakımından günümüzde de bu görevlerini sürdürdükleri söylenebilir. Bugün TRT repertuvarında, resmî ve özel kurum ya da şahıs arşivlerinde yer alan yüzlerce türkünün kaynak kişisinin ozanlar/âşıklar olduğu görülmektedir.

Türkülerin kaynak kişisi olarak kimi ozan/âşıkların adlarının verilmesinin uygun ve yararlı olacağı düşüncesindeyim. Bu nedenle, TRT arşivinde kaynak kişi olarak yer alan ozan/âşıklarla birlikte bugün için, kaynakların da yer aldığı muhtevalı bir çalışma olarak gördüğümüz Karadeniz'in Ela Gözlüm (İstanbul 2000, 688s.) adlı kitabında belirtilen kimi ozan/âşıklara ve bunlardan alınan/derlenen türkü adlarına aşağıda yer verilmiştir:

1.2.1.1. TRT Arşivinde Adına Türkü Kayıtlı Olan Ozanlar/Âşıklar

Bu bilgiler, TRT Müzik Dairesi Başkanlığı'nın ilk ikisi 2000 yılında, üçüncüsü de 2002'de yayımlanan Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi adlı kitaplardan alınmıştır. Sayfa numaraları birbirinin devamı durumundaki bu eserlere aittir.

Âşık Abdullah Gülhani, Akçadağ'ın Düzüne (18); **Âşık Ahmet Başar**, Bülbül Bir Yumurta Guzlar (192); **Âşık Ahmet Özdemir**, Ben Aşığım Bahardaki Güllere (124); **Âşık Ali Baştuğ**; Giyinmiş Kuşanmış Ne Güzel Olmuş (93); **Âşık Ali İzzet Özkan**, Sökün Ayı Geldi Çiğdemler Bitti (166), Yörü Bire Çiçek Dağı (803), Sivas Dolayları, Bu Yıl Bu Dağların Karı Erimez (181), Türkmen Kızı Bar Oynuyor (751); **Âşık Ali Kızıltuğ**; Derya Kenarında Kayık Değilim (64), Kır At Bu Dağları Aşmalı Bugün, 549;

Sivas / Divriği, Mursal'Dan Çıktım Hekme'ye Doğru /Barabar (607) **Âşık Ali Metin**; Ahd-ı Vefa Ettim Yoluna Ölem, Kurbanlar Tığlanıp Gülbenk Çekildi (570), Ömür Bahçasının Gülü Solmadan (639); **Âşık Ali Rıza Ezgi**, Azerbaycan, Nebi'm Gelir Gazaklı'nın Elinde / Koçak Nebi /Azeri Ağzı (143); **Âşık Ali Seydi Adıgüzel**; Dağılmış Saçları Da Düşmüş Yüzüne / Arguvan Ağzı (58); Malatya / Arguvan, Kaşlarını Eğdirirsin /Arguvan Ağzi (125), Malatya / Arguvan, Ganatlı Kapının Çifte Sunası / Arguvan Ağzı (81). **Âşık Ali Sultan**; Değmen Bana Yaralarım Sızılar (61), Güzel Yaylam Hoyrat Olmuş Gurd'olmuş, (101), Sivas, Sabahtan Cemalin Seyran Eyledim (156) Sivas, Suna Boylum Ayrı Düştü Yolumuz (168). **Âşık Ali Tamburacı**; Bahçelerde Biberiye (109), Edirne'nin Köprüsü Taştan Kaldırım, (297), Galatada Yanar Gazlar (366), Gider Oldum Padişahım Ben İslimye Şahrine (400), Kalk Gidelim Yar Senin İle Nemse'ye, (506), Kırmızı Gülün Alı Var (552), Yüce Dağ Başında Kervanın Ucu (807). **Âşık Ali**; Azerbaycan, Yığdın Bu Dünyanın Malın Dövletin, (797), Ekin Ekilen Yere, (301). **Âşık Beyhani**; Yolumuz Gurbete Düştü (801). **Âşık Cengiz Yareni**; Senelerce Sevdiğine Ağlayan, 163; Erzurum, Yıllardır Anlattım Sana Sırrımı (191). **Âşık Çobani**; Hasretim Yavruma Bir De Yârime /Arguvan Ağzı (103). **Âşık Davut Sulari**; Kar Kaşlar Siyah Gözler Bedir Üze, / Nurhak Dağı (121), Vardım Kırklar Kapısına (767), Siyah Perçemini Dökmüş Yüzüne (697), Şepke'nin Kavakları (717), Ulu Dağlar Gibi Kar Olan Başım (755), Yaban Gülü Müsün Sarp Gayalarda, (773), Yaz Ayları Geldi Geçti (786), Bir Güzelin Aşığıyım Erenler (153), Seher Vakti Kalkan Kervan (680), Bir Yiğit Gurbete Düşse (164), Çoktan Beri Yolların Gözlerim (238), Ela Gözlerini Sevdiğim Dilber (304), Ey Hamamcı Bu Hamama Güzellerden Kim Geldi, (351) Gız Senin Derdinden Derbeder Oldum (397). **Âşık Davut Telli**; Bir Bölük Ağca Kızlar (146), Erzurum Ellerinde (325). **Âşık Dursan Cevlani**; Uykudan Uyanmış Gözleri Bir Hoş (757), Bir Hışmınan Geldi Geçti /Kizir Oğlu (153), Bulguru Kaynatırlar Kenan Barı, (188), Gine Bahar Oldu Bezendi Bağlar (406), Gönül İster Gülün Koklamasını, 422; Kars, Sallanıp Köyden Gelenim (671); Tan Yeri Atanda Şafak Sökende (736), Bayırda Gezen (119), Beğim Gözün Aydın Olsun (122), Mert Dayanır Namert Kaçar, (600), Saraydan İndi Yeridi (674).

Âşık Efkari; Yayla Güzelini Gördüm Bezeli (781). **Âşık Emini;** Bülbüller Öter Güllerde (49). **Âşık Erol Ergani**; Ay Ağalar Ay Gız İle (**Âşık Ferahi /Mehmet Ali Ergat**; Lale Sümbül Bağına (576), Vücudum Şehrini Seyran Eylerken (770), Ah Neyleyim Gönül Senin Elinden (11), Ela Gözlü Nazlı Yâri (305). **Âşık Fikret Ünal**; Aşağıdan Yusuf Paşam Geliyor /Bozlak (14), Bülbül Ötmez Viran Olan Yurdumda (49), Deşmeyin Derdimi Yaram Çok Derin (64), Lale Sünbül Menekşeler Gülünce (133), Yârim Köyde Ben Gurbette (185). **Âşık Fikret Ünlü**; Yoruldum Gönül Yoruldum (803), Han Nigar'ım Benden Yüzün Çevirme (445). **Âşık Gül Ahmet Yiğit**; Ceren Gelsin De Yaylamızda Yaylasın /İsaballı (51), Ela Gözlü Benli Dilber (71), Yallah Deyip De Karyoladan Kalksana (183), Ceren Gelsin De Yaylamızda Yaylasın / İsaballı (51), Bilseydim Gelmez İdim Düğüne (35), Bekliyorum Neredesin Sevdiğim / Garip Güzeli (27), Olmaz Şavo Olmaz Bu Böyle Olmaz /Şavo Gelin (148). **Âşık Hacı Karakılçık**; Ela Gözlüm Ayrı Çekme Göçünü (72), İneyim Gideyim Osman İline (113), Nice Defterlerden İsmin Sildirdim /Bozlak (145), Ayağında Papuç Yazma /Bozlak (18). **Âşık Hacı Osman**; Vilayetim Antep Köyüm De Sultan /Ağıt (181). **Âşık Hafız Süleyman;** Ak Koyun Meler Gelir (15). **Âşık Hakkı Virani;** Telli Durnam Kalkın Geçin Bu Elden (174). **Âşık Halil Söyler;** Sabah Güneşi Doğmuş (660). **Âşık Hali Yıldız;** Ben De Bu Dünyaya Geldim Geleli (134), İrfan Meclisine Oturmak İçin (489), Kırklar Biatına Vardım (550), Şu Fani Dünyaya Geldim Geleli (727), Aşkın Aldı Benden Beni (68), Devredip Gezersin Dar-I Fenayı (278), Diken Arasında Bir Gül Açmış (279). **Âşık Hasan Ayazma;** Ezelidir Deli Gönül Ezeli (354), Sinop'ta Tabyaya Yakın (695). **Âşık Hasan Hüseyin;** Dün Mü Buradaydın Bugün Mü Geldin, 294.**Âşık Hasan Turan;** Bulut Kat Kat Olmuş Ayın Önüne (48), Aşağı Ki Mahlenin Gelini / Çamşıhı Ağzı (15), Aşağıdan Geliyor Bir Kanlı Melek (17), Bey Dağın Başında Kardır Borandır /Çamşıhı Ağzı (33), Gönül Der Ki Bir Kuş Olup Uçam Havaya (95). **Âşık Haydar Aslan;** Eşimden Ayrıldım Yamandır Halım (331). **Âşık Haydar Yiğiter;** Bize De Banaz'da Pir Sultan Derler (43). **Âşık Haydar;** Gelin Ağlayalım Yurdu Sevenler (385). **Âşık Hazeri,;** Çıksam Baksam Görünür Mü (229). **Âşık Hüseyin Aslan**; Benden Selam Söylen O Nazlı Yâre (32), Evvel Bahar Yaz

Ayları Gelince (77), Gidenlerden Gelmiş Yok (399). **Âşık Hüseyin Ateş**; Ben De Bilemedim Yaylanızın Yolunu (28). **Âşık Hüseyin Gürsoy- Kemal Demir**; Ağ Deveyi Gatarlamış Gediyor /Emlek Ağzı (2). **Âşık Hüseyin-Fikret Karaduman**; Güzeller Bezenmiş Toya Giderler (437). **Âşık İhsan**; Dinyaba'nın Daşları (280), Ela Gözlerini Sevdiğim Dilber (304). **Âşık İkram- Âşık Dursun Cevlani**; Başına Döndüğüm Kurban Olduğum (117). **Âşık İlyas Güldibi**; Şu Benim Divane Gönlüm (719). **Âşık İmami;** Sarıkamış Altınbulak / Sarıkamış Ağıdı (160), Affedilmez Senin Hatan, 2 Maraş'tan Seğmen Yörüdü /Hatça Kızın Ağıdı (135), Kozan Köprüsünde Bir Güzel Gördüm/ Aziziye'ye Giden Gelin /Ağıt (19). **Âşık İsmail Aydın (Daimi);** Felek İlen Şu Cihanı Bölüştük, Menzil Almak İster İsen (597), Sabah Namazında Kalktım Kozan'dan (661), Seherde Bir Bağa Girdim, (681), Sevdiğim Yüzünden Kaldır Nikabı (689), Ne Ağlarsın Benim Zülfü Siyahım (613); Kâinatta Bir Zerreyim (494), Eşrefoğlu Al Haberi (332), Ezel Bahar Olmayınca (355), Geçti Gitti Vatanına Yurduna (379) Gönül Ne Gezersin Seyran Yerinde (422), Ey Şahin Bakışlım Bülbül Avazlım (353), Dostun Bahçesine Bir Hoyrat Girmiş (286), Gitme Durnam Gitme Nerden Gelirsin /Kırklar Semahı (412), Doğu Anadolu, Bugün Ben Güzele Vardım (184), Bir Seher Vaktinde İndi Bağlara (160), Bunca Kahrı Bunca Derdi (190), Âşıklar Neylesin Seni (67), Bugün Bize Pir Geldi (185), Coşar Koç Yiğitler Coşar (204), Ela Gözlü Pirim Geldi (305). **Âşık İsmail İpek;** Gine Efkâr Bastı Garip Gönlümü (90), Seher Yeli Bizim Ele Gidersin (161). **Âşık İsmail Nar;** Yine Bahar Geldi Bülbül Sesinden (191). **Âşık Kul Mustafa/Mahmut Taşkaya;** Ela Gözlerini Sevdiğim Dilber / Öksüz Ali Bozlağı (71), Çukurova Turaç Senin Öz Kuşun (57), İki Tastan Tut Yemini Kestirme (113), Yaz Bahar Ayları Geldi Yerişti (189), Göğala Gözünü Sevdiğim Döndü / Öksüz Ali (94).

Âşık Mahsuni Şerif; İşte Gidiyorum Çeşm-i Siyahım (492), Kanadım Deydi Sevdaya (509), Körpe İken Kırdın Felek Dalımı (565), Tükenmek Bilmiyor Kara Günlerim (750), Bugün Ben Şahımı Gördüm (184). **Âşık Mehmet Akça**; Damdan Dama Atlan Yar (253), Gelin Olan Uzun Olur (386). **Âşık Mehmet Gülyüz;** Bir Garip Başınan Kaldım Arada (150), Neyneyim Dünyanın Ziy-

net Olduğunu (619). **Âşık Mehmet Temel Göllük / Şen Ahmet;** Yörü Güzel Yörü Yolundan Kalma (804). **Âşık Mehmet Temiz,** On İki Şubattır Kurtuluş Günü (630). **Âşık Mehmet;** Evvela Bağdad'a Sefer Olanda (349). **Âşık Murat Çobanoğlu;** Bir Bağı Ki Rüzgâr Terse Vurursa (37). **Âşık Musa Aslan;** Hay Edüben Meydan Harman Başında Duran (457), Selam Verdik Kadem Bastık Bu Yere (683), Bahçeye Getirdi Bir Canan Bizi (113), Dem Be Dem Garşıma Gelen, (263), Felek Şad Olacak Günün Görmedim (358), Gelmiş İken Bu Elleri Gezerim (387), Gökyüzünde Bölük Bölük Durnalar (416). **Âşık Mustafa Ruhani;** Gine Akşam Oldu Bastı Karanlık (90). **Âşık Mümin Meydanî;** Kale Kaleye Karşı, 499; Kastamonu, Sana Öğreteyim Dağdan Aşmayı (672). **Âşık Müslüm Sümbül;** Güller Bitmiş Viraneler Yurdunda (99). **Âşık Nesimi Çimen;** Şu Diyarı Gurbet Elde (726), Nedir Ey Gaziler Benim Yandığım (617). **Âşık Nihani;** Narman, Ben Razı Değilim Hicrana Gama (132), Duldalanma Yar Mevlayı Seversen (287). **Âşık Nuri Çırağı;** Kerem Eyle Yüzün Dönder Bana (544). **Âşık Nuri Şenlik;** Gezdim Gurbet Eli Seyran Eyledim (393). **Âşık Osman Akçay;** Kara Şalvar Ildır Ildır /Ağıt (121). **Âşık Osman Feymani;** Ahu Gözlüm Tut Elinden (13). **Âşık Osman Ozanoğlu;** Seher Vakti Bülbül Ağlar Ekseri (160). **Âşık Ömer Doğan;** Tren Gelir Hoş Gelir (749). **Âşık Ömer Güler;** Yüksek Yerde Harman Kurdum Yel Aldı (199). **Âşık Pehlivan Dinkçi,** Yöresi Bilinmeyen, Defter Kalem (311). **Âşık Said;** Gurbet Ellerinde Alma Canımı /Bozlak (97). **Âşık Sait Alioğlu;** Deveyi Deveye Çattım (278). **Âşık Sait Ateş;** Ben Punara Vardım Annem (31). **Âşık Sefayi;** Yaralarım Göz Göz Oldu Oyuldu (778), Gaipten Haber Getirdin (365), Gam Yüküne Tüccar Oldum Satarım (367), Gine Mihman Gönlüm Şad Oldu (408). **Âşık Süleyman Elver;** Güzel Gel Beri Gel Beri (436). **Âşık Süleyman Fahri;** Biz Canları Güle Vermişiz (167). **Âşık Süleyman;** Zeynep Bu Güzellik Var Mı Soyunda (816), Evliyalar Menzilidir (348). **Âşık Şahturani;** Deli Gönül Bizim Ele Gidersen (61). **Âşık Şakir;** Tarçı Kökle Tarını /Toy Günü (737). **Âşık Şekip Şahadaroğlu;** Kadir Mevlam Seni Sevmiş Yaratmış / Bozlak (115), **Âşık Şeref Taşlıova/Âşık M. Çobanoğlu;** Karadağ'da Düşman Topu Patlıyor (518), Kağızman'da Tuz Dağı (496), Gelin Gelir Garşıya (385). **Âşık Talibi Coşkun;** Nasip Olsa Gine Gitsem Yay-

laya (612); **Âşık Veli Aydın;** Akşam Oldu Gün Dolaşmaz (21), Bülbül Ne Ötersin Virandır Bağın (193), Dere Geliyor Dere (271), Gel Benim Esme Yarim (381), Her Sabah Her Sabah Cümbuşa Gelir (463), Karşıdan Âşık Gider (529), Suya Düştü Gülümüz (709), Dağdan Davar Aşdımı (245), Dağdan Davar Aşdı Mı (241). **Âşık Veli Erdem;** Mecitözü Bağdat Ellerinden Gelen Durnalar (100); **Âşık Veli Revani;** Ey Bülbül-Ü Şeyda Yine Efgane Mi Geldin (350). **Âşık Veli Yaycı;** Karanfil Olanacah (520), Aşayım Karlı Dağlar Aşayım (66). **Âşık Veysel Şatıroğlu;** Bir Seher Vaktinde Gençlik Çağında (42), Bizim Eller Yaylasına Yürümüş (44), Penceresi Mavi Boy (152), Ben Giderim Adım Kalır (30), Bir Dalda Uzamış Sarmaşık Gibi (38), Denizaltı Dumlupınar Kazası /Dumlupınar Şehitleri, Genç Yaşımda Felek Vurdu Başıma (86), Ne Hâldayım Ela Gözün Süzenler (142) Ağgül Seni Camekânda Görmüşler /Emlek Ağzı (3), Ağlayalım Atatürk'e (4), Kapıya Oturmuş Kurar Araba (119), Yastadır Ey Deli Gönül Yastadır (186), Anonim, İhtiyat M'ettin De Geri Bakmaya / Necip, (112), Anonim, İhtiyat M'ettin De Geri Bakmaya / Necip (112), Aşağı Ser Vermek Dostuna Kolay /Avşar Ağzı (15), Eğer Benim İle Gitmek Dilersen (70), Havalanma Telli Durnam, (455), Karşıdan Karşıya Herg İden Komşu (529), Keklik İdim Vurdular (542), Kul Olayım Kalem Tutan Ellere (567), Mecnun'um Leyla'mı Gördüm (588), Seherde Ağlayan Bülbül (681), Sen Bir Ceylan Olsan Bende Bir Avcı (683), Şu Karşıki Karlı Dağlar (729), Uzun İnce Bir Yoldayım (758), Yiğitler Silkinip Ata Binende (798), Allah Birdir Peygamber Hak (33), Kulak Ver Sözümü Dinle Vatandaş (568), Anlatamam Derdimi Dertsiz İnsana (44), Bahçelerde Hıyar Name Gelin (110), Ben Gidersem Sazım Sen Kal Dünyada (131), Beni Hor Görme Gardaşım (135), Bir Küçük Dünyam Var İçimde (156), Bir Ulu Ağaçtan Bir Yaprak Düşse (163), Çiğdem Derki Ben Alayım (235), Dedim Dilber Didelerin Islanmış (259), Derdimi Dökersem Derin Dereye (269), Dost Dost Diye Hayalına Yeldiğim (285), Dost Dost Diye Nicesine Sarıldım (285), Dünyada Tükenmez Murat Varmış (296), Ekini Biçer Oldum, Âşık Veysel Şatıroğlu, (302), Güzelliğin Onpar Etmez (438), Ne Ötersin Dertli Dertli (616), Eski Bahar Yeli Karlar Eridi (329). **Âşık Yanık Mehmet;** Gine Geldi Yaz Baharın Ayları (408), Güzel Ne Güzel Olmuşsun (436). **Âşık Yasin;**

Bizim Elde Bahar Olur Yaz Olur (169). **Âşık Yaşar Reyhanî**; Akşama Olup Kuş Yuvaya Dönende (7), Bugün Sabah İle Visal-İ Yardan İnceden İnce (187), Diyarı Gurbette Düş Oldu Yolum /Yedekli Koşma / Derbeder (66), Erzurumlu Gelin Düştü Aklıma (74), Ey Rüzigar Gidersen Canana Söyle Beni (77), Kömür Gözlüm Ateşine Düşeli (562), Öz Canımdan Çok Sevdiğim Erzurum (151), Yattım Gurbet Elde Gam Yastığına (187).

Bardızlı Âşık Nigahi; Pinhanda Kal Canan Çıkma Ayana (153). **Erzurumlu Emrah;** Aşkın Ezeli Aşıka İlhami Hudadır / Müztezat (16). **Feryadi (Hafız) Efendi**; Gülüstan'da Gülüm Var (430). **Feryadi Hafız Hakkı Bey**; Garabağ'da Talan Var (82). **Feryadi Hakkı**; Çıktım Yaylaları Gezdim (232). **Hakkı Bayraktar - Mümin Meydanî;** Varın Bakın Ak Yıldız Doğmuş Mu (768). **Hamza Başyurt-Âşık Yoksuli;** Bahçenizde Bir Taş Attım Vişneye (112). **İbrahim Memo Temiz (Âşık Meftuni);** Küçük Yaşta Gurbet Elde (573). **İkrari/Muharrem Naci Orhan;** Dinle Ahvalimi De Bi-Mecalimden (65). **İsmail Özden/Âşık Miskini,** Erzincan, Sevenlere Gönül Verdim (689). **Kurbani Kılıç;** Al Alma Gönül Alma (22), Ayrı Düşeli Senden (90), Dağdan Kestim Dirgenlik (242), Elinde Bir Gül Olaydım (309), Eşrefoğlu Al Haberi (332), Gayrıya Açıldı Ol Gül-İ Rana, (378). **Murat Çobanoğlu;** Neyine Güvenem Yalan Dünyanın (145). **Mümin Meydanî-Avni Özbenli**; Sepetçioğlu Bir Ananın Kuzusu (687). **Nesimi Çimen;** Daha Senden Gayrı Aşk Mı Yoktur (247), Deli Gönül Yine Ah-U Zar Oldu (263). **Salah Ağa/Ahmet Âşık**; Harman Yerini Süpürdüm (450). **Seyit Meftunu /İbrahim Memo Temiz;** Melul Mahsun Duran Güzel (136). **Yaralı Mahmut'tan;** Öğle İlen İkindinin Arası / Derbeder Çeşitlemesi (150). **Yaşar Bayrami;** Kara Bulut Olmuş Döner Başımda (120). **Yusuf Seyrani;** Deve Yüksek Atamadım Urganı (278), Ey Sevdiğim Artık Yeter (352). **Zaralı Baki;** Açılır Sümbüller Güle Karışır (1), **Zaralı Halil**; Gine Yükselecek Türk Hava Kuşu (91).

1.2.1.2. Antolojilerde Adına Türkü Kayıtlı Olan Ozanlar/Âşıklar

Araştırmalarımız sonucunda içinde çok sayıda kaynak kişi ve türkü metnine yer veren ve antoloji nitelikli olarak günümüzde yapılan son çalışmalardan biri olan **Bekir Karadeniz'in Ela Gözlüm** adlı kitabı esas alınmıştır. Adı geçen kitabın konuyla ilgili sayfaları parantez içinde gösterilmiştir.

Âşık Behlül Ali; Geldim (373), Gelir Gider (372); **Âşık Adil Ali;** Düşman Bana (309); **Âşık Agahi;** Diyerek (481), Geldi (372), Seher Vakti (300), Var (317); **Aşık Ali;** Ekin Ekilen Yere (103), Ezel Bahar Geldi (414); **Âşık Ali Cemali;** Bütün İnsanlardan (188), Cemo (467); **Âşık Ali İzzet;** Bu Yıl Bu Dağların (42), Güzeldir (82), Kader Torbası (347), Muhabbet Sofrası (293), Mühür Gözlüm (324), Ötüşün Kuşlar (240), Sabreyledim (486), Şu Sazıma Bir Düzen Ver (22), Yürü Bre Çiçek Dağı (72); **Âşık Ali Metin;** Turnam (134); **Âşık Ali Tamburacı;** Kalk Gidelim (243); **Âşık Ayşe Çağlayan;** Ben (67); **Âşık Beyhani;** Sürüne Sürüne (298); **Âşık Bosnavi;** Dervişim Deyip (500); **Âşık Cabili;** Senin Olsun (200); **Âşık Canani;** Acem Kızı (117); **Âşık Cevlani;** Bayırda Gezen Bacılar (238), Begim Gözün Aydın (145); **Âşık Ceyhuni;** Geri (142), Girmezden Evvel (328), Göz Açıp Cihana (251), Güzel Gel Beri (312); **Âşık Daimi;** Belli Belli (419), Bir Seher Vaktinde (140), Bir Yara Sebep (420), Dem Geldi Semahı/Ey Şahin Bakışlım (421), Dostun Bahçesine (329), Dünya (273), Ey Şahin Bakışlım/Dem Geldi Semahı (421), Ezel Bahar Olmayınca (415), Güzel Gel Beri (312), Katipler Oturmuş (423), Madem ki Ben Bir İnsanım (471), Ne Ağlarsın (426), Seherde Bir Bağa Girdim (375), Söyle Dilber (253); **Âşık Dertli;** Minnet Eyledikçe (227), Üç Beş Aşık (87); **Âşık Deryami Baba;** Dediler (99), Hey Hoca (281), İbaret (137); **Âşık Devran Baba;** Ağlarım (130), Ben de Yoruldum (172), Bin Işık Yılı (26), Nergis Gözlüm (286), Ağlama Gözüm (391), Sürgün (249); **Âşık Dildari;** Bu Gece (449); **Âşık Efkari;** Boz Bulanık (182), Düşünür (181), Hey Yarenler (376), Sevdiğim (68) Yayla Güzeli (249); **Âşık Ekber;** Deli Gönül (460); **Âşık Emini;** Bir Öğüdüm Vardır (431), Usandım (258);

Âşık Emrah; Ağlar da Gerim (463), Bir Tipiye Yalandım (448) Garip Garip (265), Kulak Verdim (223), Ne me Şad Olayım (368), Sende Neyi Ararım (89); **Âşık Fahri;** Ne Dedi (499), Usandığım Olur (501); **Âşık Fazili;** Seslendim (257), Tez Gel Bana (292), Yaram Benim (432); **Âşık Ferrahi;** Ben Oldum (446), Bu Dünyayı Baştan Başa (253), Sakın Sen (100); **Âşık Feryadi;** Sevinç İçinde (461); **Âşık Feymani;** Ahu Gözlüm (39), Gönül (361), İnsan Denen Mana (197), Ölüm Yakamdan Tutma (87); **Âşık Figani;** Bir Dileğim Var (146), Bir Güzel (190); **Âşık Garip;** Arzulayıp Geldim (331), Garibin (243), Halep Şehri (449); **Âşık Gerçeği;** Sevindim (119); **Âşık Gevheri;** Bir Yara Sebep (420), Bulunmaz (437), Hey Ağalar (491), Nazlanır (453), Sözün Bilmez (403), Tez Gel (137); **Âşık Halil Yıldız;** İrfan Meclisine (79); **Âşık Hasan Hüseyin;** Diyarbekir Dolar Şimdi (217), Dün mü Burdayıdın (70), Gafil Gezme Şaşkın (498); **Âşık Hasreti;** Alasın (121), Leyla Leyla (385); **Âşık Haşimi;** Dost Hasreti (35), Olsa (494), Seher yeli (338), Turnam (134), Vicdan Mahkemesi (107), Ya Dost (405), Zalim Gurbet (183); **Âşık Haydar;** Halimi Arz ettim (482); **Âşık Heyrani;** Ağlıyor (503); **Âşık Hicrani;** Felek (267), Gitti (334), Kime Kin Ettin (344); **Âşık Himmeti;** Gönül (106); **Âşık Huzuri;** Gönül (480), Kurban Olduğum (269), Sor Bize (318), Zincir-i Aşkına (275); **Âşık Hüdai;** Duygular Dönüştü Söze (23), Ey Erenler (170), Makbuldur (185); **Âşık Hüseyin;** Acem Kızı (117); **Aşıki;** Nasıl Ayrılır (280); **Âşık İbsani;** Aldı Aşk Yunus'u (299), Uçun Kuşlar (264); **Âşık İkram;** Başına Döndüğüm (294); **Âşık İmirza;** Öyledir (355); **Âşık İrfani;** Gel Benim Sevdiğim (118), Gel Seninle Danışalım (504), El Çek Tabip (433), Niçin Ağlamayım (269); **Âşık İsa Koç;** Yabancı (252); **Âşık Kadir;** Ali'den Beri (460), Duydun mu (435); **Âşık Katibi;** Ela Gözlü (248), Gönül Derdi (120), İçinde (442), Sana Bir Nasihatim Var (408); **Âşık Kederi;** Bana Göre (191), Çukurova (225), Dinlersen Kardeşim (152), Geçti Ömrüm (250), Ne olur (506); **Âşık Kerem;** Aşağıdan Gelir (372), Bir Yiğit Dünyada (461), Çiçekler İçinde/Silifke Keremi (380), Gelme Ecel Gelme (184), Gider Oldum (84), Kova Kova İndirdiler (113), Silifke Keremi/Çiçekler İçinde (380), Turnalar (37), Var (492).

Âşık Mahsuni; Bana Yücelerden (439), Boşu Boşuna (45), Dumanlı Dumanlı (158), Ey Erenler (442), İşte Gidiyorum (467), Kanadım Değdi Sevdaya (443), Kara Gözlüm Ağlama (177), Kırma Hatırımı (167), Mevlam Gül Diyerek (444), Yaylalar (474); **Âşık Mecnuni;** Salınma Dilber (411), Unutma Beni (285); **Âşık Meftuni;** Yalancı Dünya (277), Gel Dosta Gidelim (424); **Âşık Meluli;** Ben İdim (345), Nedir (497), Ne Mutlu (228); **Âşık Mihmani;** Ya Dost (405); **Âşık Musa Aslan;** Ayrılığın Elinden (197), Felek Şad Olacak (466); **Âşık Mücrimi;** Belli Belli (419), Şen Değil (103); **Âşık Münbaci;** Neme Şad Olayım (368); **Âşık Nusret Toruni;** Ceylan Gözlerine (428); **Âşık Ömer;** Ben (178), Girdim Yarin Bahçesine (76), İçeri (447); **âşık Paşa Yanguni;** El Güler (455); **Âşık Pervani;** Düşer mi (226), Geldi Bu Eyyam-ı Bahar (198), İçindir (323), Yerim Var; **Âşık Reyhani;** Benim Gibi (384), İnceden İnce (395), Olsaydı (55); **Âşık Ruhsani;** Dağlar (336), Ervah-ı Ezelde/ Sümmani Ağzı (376), Neme Küstün (85), Olmayınca (193), Seher Yeli (338), Sümmani Ağzı/ Ervah-ı Ezelde (376), Vay Deli Gönül (366).

Âşık Sadıki; Güllü Türküsü/Senin (362); **Âşık Sıdkı Baba;** Ayrılık Hasreti (431), Haydar Haydar (314), Siyah Saçlarında (156); **Âşık Süleyman;** Köroğlu Türküsü/Tokat Ellerinden (94), Tokat Ellerinden/Köroğlu Türküsü (94); **Âşık Sümman;** Ceylan Gözlerine (428), Ervah-ı Ezelde /Sümmani Ağzı (376), Gel Gör Beni (144), Sümmani Ağzı/Varıp Gidem (165); **Âşık Şahgüzel;** Muhabbet Kervanı (367); **Âşık Şemi;** Beni (262), Gözler (409), Oldu (308), Olunca (176), Sen Gel (118); **Âşık Şenlik;** Bu Gece (152), Düşmüşü Gam Deryasına (244), Giderem (70), İçip Aşkın Badesini (270); **Âşık Şamili;** Dünyanın (508), Giderim (199), Ilgın Ilgın Esen (33), Nazlı Yari Gördü mü (210), Eyleyin (339), Telaşı Var (275); **Âşık Şeref Taşlıova;** Ben Bir Şeyda Bülbül (81), E Çek Tabip (433), Gelin Gelir (428); **Âşık Talihsiz;** Gel Gör Beni (144), Sümmai Ağzı/Varıp Gidem (165), Varıp Gidem/ Sümmani Ağzı (165); **Âşık Turabi;** Bübül Ne Ötersin (177), Garip Bülbül (142), Gel Gönül Gidelim (192), Kıyma Felek (363), Mihrican mı Değdi (383), Ne Kalem Bilirim (122). **Âşık Umman;** Girdim Yarin Bahçesine (76). **Âşık Veli;** Bugün Yasta Gördüm/Urfa Semahı

(472), Eğer (110), Eyler İmiş (159), Gül Yüzlü Yar (320), Kadar (364), Urfa Semahı/Bugün Yasta Gördüm (472), Yari Olmayanın (186).

Âşık Veysel; Beni Hor Görme (93), Çiğdem Der ki Ben Elayım (194), Dünyada Tükenmez (214), Güzelliğin On Para Etmez (245), Sen Bir Ceylan Olsan (120), Yastadır Ey Deli Gönül (198); **Âşık Virani;** Dertliyim (205); **Âşık Yanık Mehmet;** Gönlümüz (419), Güzel Ne Güzel Olmuşsun (478); **Âşık Yener;** Doktor Bey (337), Soran Olursa (163), Yol Ver Dağlar (63); **Âşık Yoksuli;** Dalgın (85); **Âşık Zevraki;** Ağır Ağır (507), Nazlı Yar (502); **Âşık Zuhuri;** Divane Gönül (410), Nedir Bu Çektiğim (90); **Âşık Zülali;** Ağlasın (28), Gurbet (77), Neler Var (111), Öze Yar Sevmişim (161); **Âşık Zeki Salman;** Dert Bende (207), Nedir Bu Telaşın (370); **Arduçlu Esrari;** Dinlesinler (412); **Âşık Süleyman Fahri;** Güle Vermişiz (329), Siyah Saçlarında (156), Zeynep Bu Güzellik/ Zeynep Türküsü (401), Zeynep Türküsü/ Zeynep Bu Güzellik (401). **Barburtlu Zihni;** Bad-ı Saba (193), Tez Elden (325), Vardım ki Yurdundan (58). **Cafer Baba;** Aldanma Gönül Aldanma (162); **Dadaloğlu;** İniler (452), Kalktı Göç Eyledi (356), Kozanoğlu Destanı (476) Şu Yalan Dünyaya (62); **Davud Sulari;** Âşıklar Meclisi (373), Başın İçin (224), Bir Güzelin Aşığıyım (390), Bir Yiğit Gurbete Düşse (258), Ey Hamamcı (233), Giren Girene (399), Kirpiğin Kaşına (235), Küstürdüm Barışamam (229) Ne Çıkar Safa Geldin ((277), Sarı Çiçek (301), Siyah Pençemini (53), Sonra Git (448), Vazgeçtim (506); **Dedemoğlu;** Çıktık Horasan'dan (92), Göründü (235), Yürü Bre Çiçek Dağı (72); **Dedem Osman;** Bugün Gam Tekkegahında (475); **Deli Boran;** Gökte Uçan Huma Kuşu (488); **Deli Derviş Feryadi;** Çekemem Bu Derdi (335), Hep Senin İçin (356), Muhabbet Eyledim/ Ya Hızır Semahı (489), Ya Hızır Semahı/ Muhabbet Eyledim (489); **Derun Abdal;** Gel Gönül (K371); **Derviş Kemal;** Bilesin (360), İrfan Mektebi (40), Yaşlılık Hali (97); **Dertli Divani;** Beni (69), Bugün Yasta Gördüm/Urfa Semahı (472), Nasıl Ayrılır (280), Urfa Semahı/Bugün Yasta Gördüm (472).

Edip Harabi; Ey Derviş (421), Olaydın (341), Vardır (148); **Ercişli Emrah;** Bir Yiğit Gurbete Düşse (258), Baktım Selvi Bağı

(239), Çığrışır Bülbüller (53), Esme Seher Yeli (59), Gönül Gurbet Ele Varma (136), Tutam Yar Elinden (71); **Erzurumlu Emrah;** Bad-ı Saba (24), Çığrışır Bülbüller (53), Garip Garip (265), Gitmiş (473), İnceden İnce (395), Ne Feryat Edersin (112), Olsa da (65), Salındı Bahçeye Girdi (176), Sevdiğim (341), Şad ol Deli Gönül (379), Tutam Yâr Elinden (71); **Geda Muslu;** Bizim (457); **Genç Abdal;** Yine Katarlanmış/Tahtacı Semahı (189); **Genç Osman;** Ah Öleyim (166); **Gürünlü Aşık Gülbani;** Ağlamaya Başladım (237), Sevgilim (201); **İhsan Ozanoğlu;** Çanakkale İçinde (109). **Hasan Dede;** Efendim (441), Eşrefoğlu (304), Hey Ağalar (404), İçinde (122); **Hasan Kaplani;** Ne Olur (278), Yürüyorum Dikenlerin Üstünde (291); **Hıfzı Baba;** Düştüm Yar Ateşine (175), Göründü (147); **Hodlu Noksani;** Bulamadım (49), Bulunmaz (437), Gelir Geçer (124).

Karac'oğlan; Ahu Gözlerini (318), Bağlandı Yollarım (50), Bir Yiğit Düşmesin (493), Bugün Yardan (41), Dinleyin Ağalar (374), Ela Gözlerine (489), Ela Gözlü Benli Dilber (496), Ela Gözlüm/Erzurum (21), Ela Gözlüm (466), Gece Gündüz (399), Geldi (395), Gönül Gurbet Ele Varma (136), Güzel Ne Güzel Olmuşsun (478), İki Ceylan Götürdüler (459), Kara Değil mi (273), Kömür Gözlüm (414), Kulak Verdim (223), Sunayı Deli Gönül (219), Şu Yalan Dünyaya (149), Şu Yüce Dağların (26), Üryan Geldim (123), Yeşil Başlı Gövel Ördek (370); **Kayıkçı Kul Mustafa;** Tez Gel (265); **Kozanoğlu;** Çıktım Kozan'ın Dağına (75); **Köroğlu;** Bizim Ellerin Beleri (117), Hayırdı Çıktı Meşeden (104), Köroğlu Solağı/Uca Dağların Başında (424), Köroğlu Türküsü/Tokat Ellerinden (94), Olur (504), Tokat Ellerinden/ Köroğlu Türküsü (94), Uca Dağların Başında (Köroğlu Solağı (424); **Kul Ahmet;** Ey Kaşları Ebru/Leyla Leyla (454), Leyla Leyla/Ey Kaşları Ebru (454), Oynar (422), Seher Yeli (363), Yarim Senden Ayrılalı (418); **Kul Âşık;** Aşk Eyle (211), Yarim Senden Ayrılalı (418); **Kul Elfazi;** Gül Dedim (468); **Kul Halil;** Mestane Bakışlı (135), Ne Kaldı (384).

Kul Himmet; Ağlar da Gezerim (463), Aklım Fikrim (138), Ali Çağırır (221); **Kul Himmet Ustadım;** Bir Dost Bulamadım (296), Gafil Gezme Şaşkın (498); **Kul Hüseyin;** Dem Geldi Sema-

hı/Ey Şahin Bakışlım (421), Dostu Görmeye Geldim (234), Ey Şahin Bakışlım/Dem Geldi Semahı (421), Fena Dünya (202), Gel Hoca (477), Ne Güzel Uymuş (306), Turnam (134), Ya Beni de Götür (487); **Kul Nesimi;** Ben Melamet Hırkasını (185), Nazar Kıl (204); **Kul Mehmet;** Geldim Sana (232), Yardan Ayrılalı (344); **Kuloğlu;** Bülbül (445), Gerçek imiş (313), Ziyade (358); **Nesimi Çimen;** Ayrılık Hasreti (431), Canım Kurban Olsun (114), Dertliyim (205), Girdim Yarin Bahçesine (76), Pazarlık mı Olur (116), Senden midir Benden midir (209), Şen Değil (103), Şifa İstemem Balından (48); **Nimri Dede;** İnsan Olmaya Geldim (220); **Nurettin Dadaloğlu;** Bir Dost Bulamadım (296), Ceylan (290). **Murat Çobanoğlu;** Boyun Eğer (231), Dertli Bülbül /Kerem Güzellemesi (179), Kerem Güzellemesi/Dertli Bülbül (179), Mümkün Değil (338), Neyine Güvenem (402); **Ozan Esrari;** Yaralı Ördek (311); **Ozan Kemteri;** Bir tipiye Yakalandım (448), Dedi Geçti (458); **Ozan Rehberi;** Senin Elinden (170); **Ozan Şahturna;** Anam (301), Güldür (321), Şu Gönlümün Sabahını (453); **Öküz Âşık;** Ela Gözlerine (204), Üstüne (330).

Pir Sultan Abdal; Ağlama Gözlerim (145), Bilene Danış (505), Bir Güzelin Aşığıyım (390), Bu Yıl Bu Dağların (42), Bugün Yardan (41), Bulamadım (241), Dostun Bahçesine (329), Döndün mü Benden/Keskin Semahı (195), Gam Elinden (427), Gel Beri (377), Gelmesin (271), Gidiyor (190), Gitti Kervanımız (179), Gönül (359), İmam Hüseyin (151), Kaldım (263), Katipler Oturmuş (423), Keskin Semahı/Döndün ü Benden (195), Nic'oldu (130), Ötme Bülbül Ötme (378), Pazarlık mı Olur (116), Safa Geldin (277), Sal Sılama Varayım (143), Sultan; **Rüstem Alyansoğlu;** Kara Toprak (392), Yoksulun (172), Suyu (393), Turnanın (406), Türlü Türlüdür (174), Yalan Dünya (470); **Sefil Abdal;** Aşk Olsun (K366); **Sefil Ali;** Gönül Gurbet Ele Varma (136); **Sefil İrşadi;** Bağlar (208), Münasiptir (215); **Sefil Selimi;** Benimdir (246), İnsana Muhabbet Duyalı (141).

Seyit Meftuni; Ağlama (196), Divana (139); **Seyit Nesimi;** Seher Oldu (181); **Seyit Nizamoğlu;** Senden midir Benden midir (209), Yeter Bana (132); **Sivaslı Noksani;** Geldim Şu Alemi (323); **Şah Hatayi;** Ezel Bahar Olmayınca (415), Güzel Gel Beri

(312), Ne Hayaldesin (125), Yol Ehlinin (200); **Talibi Coşkun;** Nasip Olsa Gine Gitsem (129), Yoksulluk (388) **Teslim Abdal;** Canım Kurban Olsun (114), Engin Ol Gönü (81), Seherde Bir Bağa Girdim (375); **Tokatlı Nuri;** Kıymet mi Biçilir (413); **Vahit Dede;** Canım Kurban Olsun (114), İmam Hüseyin (151); **Yozgatlı Zari;** Ben (349); **Yunus Emre;** Aşk Neyledi (294), Benim Adım Dertli Dolap (160), Selam Olsun (321), Yar Yüreğim Yar (73); **Zaralı Halil;** Geleceğim Kalmadı (495), Kaleden İniş m'olur (293), Kaşların İnce Mince (40); **Zileli Âşık Fedai;** Hep Senin İçin (356).

1.2.2. DİĞER TÜRKÜ YAKICI VE DERLEYİCİLER

1.2.2.1. TRT Arşivinde Adına Türkü Kayıtlı Olan Diğer Türkü Yakıcı ve Derleyiciler

Çok fazla yer kaplayacağı için burada türkü adlarına yer verilmemiş, sadece kaynak kişilerin adları verilmiştir:

Abbas A. Aslanyürek, Abbas Öz, Abbas Sütçü, Abdo Şahin, Abdullah Çakırer, Muhlis Orçun Abdullah Erol, Abdullah Kayserilioğlu Abdullah Tunç, Abdullah Uluçelik, Abdullah Yüce, Abdurrahman Cabiroğlu Abdurrahman Ceberut, Abdurrahman Demir, Abdurrahman Karakaya, Abdurrahman Kızılay, Abdurrahman Özbakır, Abdurrahman Yörük-tümen, Abdülazim Abdülhamidoğlu, Abdülhakim Keskin, Abdülhavit Küzecioğlu, Abdülkadir Sarısözen, Abdülvahab Said, Osman Bezirgan, Abdülvahap Sait, Abdülvahit Kuzecioğlu, Abidin Şimşek Adanalı Hakkı Efendi, Adem Bayraktar, Adem Kurtul, Adem Kurtuluş, Adıgüzel Göksu, Adnan Aydemir, Adnan Çilesiz, Adnan Gül, Adnan Türköz, Agim Gürses, Ağa Keskin, Ağa Taştan, Ahmet Ağırbaş, Ahmet Akbulut, Ahmet Akıncan, Ahmet Akıncı Ahmet Akşitoğlu, Ahmet Ali Selçuk, Ahmet Altıntaş, Ahmet Altuner, Hüseyin Zevk, Ahmet Ataalp, Ahmet Aydın, Ahmet Bağrıyanık, Ahmet Başaran, Ahmet Başer, Ahmet Başgüden, Ahmet Bayatoğlu, Ahmet Baydaroğlu, Ahmet Bayrak, Ahmet Bayraklı, Ahmet Biçköle, Ahmet Burukoğlu, Abdullah Çavuş, Ahmet Cankat, Ahmet Cevdet Yazıcı, Ahmet Çalan, Ali Durak, Bayram Avcı, Ahmet Çavuş, Ahmet Demir, Ahmet Çiçek, Ahmet Döner, Ahmet Duman, Ali Rıza Aslan, Ahmet Engin, Ahmet Erik.

Ahmet Gazi Ayhan, Ahmet Günday, Ahmet Gürses, Ahmet Hulusi, Ahmet İnegöllüoğlu (Hisarlı), Ahmet Kartal, Ahmet Kayıkcı, Ahmet Keklikçi, Fehmi Altayoğulları, Ahmet Kızılok, Ahmet Kocayel, Ahmet Korkmaz, Ahmet Kurt, Ahmet Küçük, Ahmet Misali, Ahmet Mithat Şenol, Ahmet Özdemir, Ahmet Özgüven, Ahmet Özkan, Ahmet Pehlivan, Ahmet Sak, Ahmet Sarıgül, Ahmet Sevinç, Ahmet Sırtbaş, Ahmet Sivritepe, Ahmet Süslü, Ahmet Şenses, Ahmet Tekelioğlu, Ahmet Turan Doğruyol,

Ahmet Turan, Ahmet Türkoğlu, Ahmet Uzungöl, Ahmet Yamacı, Ahmet Yazıcı, Ahmet Yılmaztaş, Ahmet Yılmaztaş, Ahmet Yüksekses, Akif Budak Akif Yağcı, Alaadden Atasoy, Alaaddin Seçgel, Alaattin Atasoy, Alaattin Gündem, Albus Aktaş, Alıcıoğlu Şerif, Ali Ağdaş, Ali Akbaş, Ali Aksoy, Ali Arıan, Ali Arık, Ali Arı, Ali Aşkın, Ali Atıcı, Ali Baran Numanoğlu, Ali Baştuğ, Ali Bilenler (Kalaycı Ali Efe), Ali Bişici, Ali Bozan Ali Canlı, Ali Ciyez, Ali Coşkun Ali Çakmak Ali Çalışkan Ali Çatlı, Ali Çavuş, Ali Çekiç, Ali Çelik-Hüseyin Çelik, Ali Çöke, Ali Delice, Ali Demiralay, Ali Doğan, Ali Ekber Çiçek, Ali Ekber Tagiyef, Ali Ercan, Ali Eryakut, Ali Güler, Ali Gündüz, Ali Gürbüz, Ali Gürsoy, Ali Haydar Çiçek Ali İboş, Ali İhsan Erdoğan, Ali İnce, Ali İpek, Ali İzzet Özkan, Ali İzzet Savaş, Ali Kaya/Sami Mataracı, Ali Kaya, Ali Kayıkçı, Ali Kılıçoğlu, Ali Kıran, Ali Kırhan, Ali Kızıltuğ Ali Konukay, Veli Civelek, Ali Kurt, Ali Küçükçaylı, Ali Küçükçaylıoğlu, Ali Merdan Ali Murat Karageyik, Ali O.Özyakupoğlu/Mustafa Küçük, Ali Oğuz, Ali Osman Dökük, Ali Rıza Bozkurt, Ali Rıza Erdem, Ali Rıza Ezgi, Ali Rıza Gündoğdu, Ali Rıza Güney, Ali Rıza Önder, Ali Rıza Pekşan, Ali Rıza Yüksel Ali Rıza Zorlu, Ali Sandal, Ali Selçuk, Ali Seydi Adıgüzel, Ali Seydi Güzel, Ali Sultan Ali Şen, Ali Şevket Öndesev, Ali Tamburacı, Ali Taş, Ali Tomar, Ali Tutkaç, Ali Ulvi Erandaç, Ali Urhan, Ali ve Mehmet Taran, Ali Yamacı, Ali Yelken, Ali Yıldırım, Ali Yıldız, Ali Yılmaz, Ali Yusuf, Aliyar Elyakut, Âlime Nejat Buhara, Aliye Akkılıç, Altan Demirok, Aniş Hark/Medine Köseoğlu, Arabacı Yaşar Arif Aksoy, Arif Babayev, Arif Eren ve Arkadaşları, Arif Kaya, Arif Meşhur.

Arif Sağ, Arif Şentürk, Arif Top, Asaf Güven, Asım Doğan, Asım Kuzuluk, Asım Simav, Asım Yahyabeyoğlu, Aslan Kaya, Aslan Kurt, Aslan Sazcı, Aşır Sirke, Atakan Çelik, Atınç Emnalar, Atilla Topalhan, Avanos'lu Selahattin, Avni Güler, Avni Özbenli, Aydın/Çakır, Aydın'lı Fatma Aydın, Ayhan Çabuk, Aysel Hasanova, Aysel Sezer, Ayseli Kandemir, Ayşe Akif Yağcı, Ayşe Dadı, Ayşe Engin, Ayşe Ertaş, Ayşe Özgüler Ayşe Tokyol, Ayşe Yürekli Ayşe Zekeriya, Aytekin Özdemir, Aziz Çekirge, Aziz Çelik, Aziz Güzelyurt, Aziz Pala, Aziz Perkin, Aziz Şeker, Aziz Şenses,

Aziz Torun, Azize Tüzem Rumeli, Azmi Fenercioğlu, Azmi Işıklı, Azmi Körükçü.

Bağdat Şahinkaya, Bahattin Çamur, Bahattin Çamurali, Bahattin Koç, Bahattin Özsoy, Bahri Atlaş (Kamanlı), Bahri Atlaş, Bahri İlhan, Bakır Altaş, Bakır Karadağlı, Bakır Yurtseven, Baki Baran, Baki Kılıçaslan, Başaran Yıldız, Bayram Aksüt, Bayram Aracı, Bayram Bağdatlı, Bayram Çalışkan, Bayram Kuzu/Burhan Acımaz, Bebek İsmail, Bedia Yaltırık, Bedia Yönetken, Bedii Yoluk, Bedir Öztürk, Bedirhan Kırmızı, Bedrettin Ceylan, Bedri Ayseli, Bedri Çağlayan, Bedri Nizam, Bedri Orcan, Bedri Öztürk Behiç Çine, Behlül Alkan, Behti Beytullah, Behzat Kamer Günay, Bekir Alparslan, Bekir Büke, Bekir Erbaş, Bekir Kara, Bekir Karakaş, Bekir Kocabaş, Bekir Tektaş, Bekir Topuz Bekir Zıyal, Bektaş Bahtiyar, Bektaş Gazeloğlu, Bektaş Şahin Bektaş Şirin, Bektaş Yıldız, Berber Ali Ahçı, Berber Dursun, Beytullah Şanlıyurt, Beyzan Kaptan, Bicioğlu Osman, Bilal Diriöz, Bilal Ercan, Binali Selman, Boğazlayanlı Mesude, Burhan Çaçan, Burhan Gökalp, Burhan Tarlabaşı, Bülbül Mehmedov, Bülbül Mehmetoğlu, Bülent Aslan,

Cabbar Garyağdıoğlu, Cafer Aksünger, Cafer Baba, Cafer Horhoroğlu, Cafer Kaya, Cafer Kırmızı, Cahit Çağlar, Cavit Erden, Cavit Tebrizli, Cavit Özkanlı, Cazim Demir, Celal Albey, Celal Güzelses, Celal Kayalıer, Celal Sevimli, Cemal Alemdar, Cemal Altıniğne, Cemal Karaelmas, Cemal Kaya, Cemal Kopuk, Cemal Köse, Cemal Ünlü, Cemalettin Gençtürk, Cemil Cankat, Cemil Çil, Cemil Değer, Cemil Orhun, Cemil Özcan, Cemil Şaban/Hasan Rodoplu, Cemil Şabanoğlu, Cemil Uzel, Cemile Akkuzu, Cemile Cevher, Cengiz Akmeriç, Cevat Erkmen, Cevat Aslan Cevat Özayhan, Cevdet Aslan, Cevdet Erdem, Cevdet Günebakan, Cevdet Türkay, Cevri Altıntaş, Cihangir Cihangirov, Cihani Kılıç, Cuma Pamuk, Ç Zeki Babadağ, Çapan Işılak, Çaylı Osman, Çeken Musa, Çekiç Ali, Çetin Bozalan Çetin Özden, Çopur Ahmet, Çopur İsmail,

Davut Yıldız, Dede Bekar, Dede Osman, Deli Halil Bayındır, Dilber Aybağış, Dilber Özbuğutu Döne Arı, Döne Polat, Dr. Sabah Celal, Dudu Şengül, Durak Paytoncu, Duriye Keskin, Durmuş Çetinkaya, Dursun Dereli, Dursun Pakkan, Dursun Şahin, Dursun

Tanyaş, Dursun Türkel, Dursun Türker, Dursun Uzel, Dürdane Altan, Düriye Keskin, Ebulfedh Aliyev, Edibe Sulari, Edip Demir, Edip Tüfekçi, Ehmed Bakihanov, Ekrem Aydoslu, Ekrem Çelebi, Ekrem Duzlu, Ekrem Güyer, Emine ve Lütfiye Tanaydın, Emmi Faydacı, Emminin Mehmet Ağa, Emrullah Gürses, Emsali Aras, Enver Büyükkaya, Enver Demirağ, Ercan Başalan, Erdal Ünal, Erdinç Özten, Ergül Ahmet, Erhan Yılmaz, Hurşit Arı, Erkan Ocaklı, Erman Aydın, Erol Karadere, Erzincanlı Şerif, Erzincanlı Şefik, Esat Kabaklı, Esat Tekdal, Esat Yazgan, Esin Ertürk, Eşe Selver, Ekrem Yeşilada, Elif Ekici, Elif Erkoçak, Elif Özkan, Elmas Alyüz, Emel Akçay, Halide Alkan, Emel Demiryürek, Emin Abacı, Emin Aldemir, Emin Aslan, Emin Barın, Emin Bektöre, Emin Demirayak, Mehmet Ali Kayabaş, Emin Gölcü, Emin Şener, Emin Şenses, Emin Yağcı, Emine Aydıntan, Emine Balkanlı, Emine Genişel, Emine Kalkan, Emine Tanaydın, Emine Toplu, Emine Ünler, Eşref Tombuloğlu, Etem Akkaya, Ethem Özdil, Ethem Utku, Eyüp Tadil, Eyüp yıldız, Eyüp Yılmaz, Fadıl Bey, Fadıl Şarkıcı, Fadime/Fadik Hanım, Fahrettin Çelik, Fahrettin Dilaver, Fahrettin Ergeç, Fahrettin Ergeç, Fahrettin Ergeç, Fahrettin Gavilci, Fahri Karaoğlan, Fahri Kayahan, Fahri Özyıldırım, Fahri Taşkın, Fahri Ünsal, Fahri Vardar, Fahri Yalçın, Fahriye Çalımlı, Faik Buz, Faik Erener, Faik İnce Faik Okutken, Faiz Civelek/Sabri Saygılı Fakçı Mehmet Sarıgül, Faruk Demir, Faruk Günay, Faruk İnce, Faruk Kaleli, Faruk Kayacıklı, Faruk Ölmez, Faruk Yılmaz, Fatih Kısaparmak, Fadime Kılınç, Fatma Havva Türkan, Fatma Veli Öztürk, Fatma Anıl, Fatma Bulut, Fatma Çil, Fatma Çipil, Fatma Erbay, Fatma Efe, Fatma Gökdemir, Fatma Gökes, Fatma Hancıoğlu, Fatma Kaya, Fatma Şahbaz, Fatma Türkan Yamacı, Fatma Yıldız, Fatma Yılmaz, Fatma-Havva Türkan, Fatoş Çal, Fazıl Muhsinoğlu, Fazıl Oğuzhan, Fehim Canal, Fehim Kutluer, Fehmi Delibaş, Fehmi Sevinç, Feramuş Altıntaş, Feremuz Gündoğdu, Ferhat Özyakuboğlu, Ferhat Erdem, Feride Baykal, Ferruh Arsunar, Feryadi (Hafız Hakkı Efendi), Fethi Akbilek, Fethi Gençalioğlu, Fethi Güler, Fethi Rasiloğlu, Fethi Siverekli, Fethi Vardar, Fethiye İşçiler, Fethullah Erkan, Fevzi Az, Fevzi Burdurlu, Fevzi Halıcı, Fevziye Dökmetaş, Feyzulah Çınar, Fırıncı Tahir, Fi-

dan Engin, Fikret Çelikkanat, Fikret Ünal, Fikri İbiş, Fikriye Doğruyurt, Fikriye Meşhur, Fikriye Yurtseven, Filinta Niyazi, Fitnet Çetin, Fuat Erenoğlu.

Galip Bilgili, Galip Coşkun, Ganber Kösehaliloğlu, Ganime Ak, Garibin Ahmet Avcı, Gazi Özdemir, Gelin Ayşe, Refik Başaran, Genç Osman, Gıyas Coşkun, Göreleli İsmail, Güla Memedov, Gülay Göyme, Gülderen Öz, Gülhanım Kaya, Güllü Coşkun, Gülseher Parlak, Gülseren Cevahir, Gülseren Erdağ, Gülsüm Gencer, Gülümser Gözüm, Gündüz Haramyemez, Gündüz Hatunoğlu, Güngör Olgaz, Güngör Olmaz, Günsel Türkoğlu, Gürbüz Sapmaz, Gürbüz Tüfekçi, Güze Köse, Habibe Dereli, Habibe Sehebaz Amani, Hacı Adıgüzel, Hacı Ahmet Kızılel, Hacı Ali Hancı, Hacı Bayrak, Hacı Engüzel, Hacı Taşan, Hafız Ahmet Süslüzade, Hafız Burhan, Hafız Fahri, Hafız Halid, Hafiz Nuru Başaran, Hafız Osman Öge, Hafız Suat, Hafız Süleyman, Hafize Gün (Besimova), Hafize Kopuk, Hakim Mutlu, Hakkı Alkan, Hakkı Bayraktar, Hakkı Coşkun, Hakkı Demirayak, Halil Alver, Halil Arapoğlu, Halil Atılgan, Halil Bayındır, Halil Bedii Yönetken, Halil Beydilli, Halil Biner, Halil Çokyürekli, Halil Güler, Halil İbrahim Çağla, Halil İbrahim Mısırlı, Halil Kanter, Halil Karaduman, Halil Kum, Halil Ongun, Halil Sapmaz, Halil Söyler, Halil Tarım, Halil Turanboy, Halil Yaman, Halim Giresunluoğlu, Halime Akyol, Halime Tunç, Hanifi Ünver, Halis Günaydın, Halit Arağoğlu, Halit Kaçan, Halit Kök, Halit Ongan, Halit Saygan, Haluk Eraydın, Hamdi İbrahim, Hamdi Özbay, Hamdi Polatoğlu, Hamdi Sabancı, Hamdi Tüfekçi, Hamit Çine, Hamit Dönmez, Hamit Kılıç, Hamza Başyurt, Hamza Şenses, Han Şuşinski, Handan Uysal, Hanife Ataman, Hanife Karabıyık, Hanife Uysal, Hanife Yağcı, , Harputlu Sündüz, Harut Erman, Hasan Akalın Hasan Aslan, Hasan Avcı, Hasan Aydoğdu, Hasan Beydili, Hasan Cudari, Hasan Çağrı, Hasan Çakı Efe, Hasan Çavuş, Hasan Çelikel, Hasan Çıtak, Hasan Çivi, Hasan Çolak, Hasan Durak, Hasan Erdoğan, Hasan Eylen, Hasan Güvendi, Hasan Hüseyin, Hasan Irmak, Hasan Kalkan, Hasan Karakoç, Hasan Kızıltaş, Hasan Korkut, Hasan Köroğlu, Hasan Kum, Hasan Öder, Hasan Öztürk, Hasan Rodoplu, Hasan Sözeri, Hasan Tekin, Hasan Te-

mel, Hasan Tepeli, Hasan Tunç, Hasan Türkgenç, Hasan Yay, Hasibe Gündüz, Hasibe Türkmen, Hasip Terlemez, Haşim Şekipışık, Haşimi Asılhak, Hatice Akyıldız, Hatice Güler, Havva Canatan, Havva Canlı, Havva Gürsoy, Havva Karakaş, Havva Toygur, Hayati Ürgüp, Haydar Ağababa Haydar Akyol, Haydar Baycın, Haydar Çetin, Haydar Doğan, Haydar Karakoç, Haydar Öztürk, Haydar Tatlısu, Haydar Telhüner, Haydar Yiğitler, Hayrettin Akçay Hayrettin Ayan, Hayri Cansu, Hayri Karamete, Hayriye Anıl, Hayriye Temizkalp, Hayriye Yılmaz, Hazım Atılgan, Hediye Aktaş, Hediye Hüseyin, Hediye Karabağ, Hediye Nahya, Hediye Sakmar, Hesna Yazıcıoğlu, Hıdır Ersoy, Hıdır Karaduman, Hıvzı Cano, Hicabi Çakır, Hidayet Çalbudak, Hidayet Kabak, Hikmet Serez, Hikmet Tanyaş, Hikmet Tanyaş, Hikmet Tuncer, Hilmi Çivi, Hilmi Ersoy, Hilmi Orbay, Hilmi Şahballı, Hulusi Seven , Huriye Hoşsu, Huriye Koç, Huriye Satıcı, Hurşit Baykuş, Huşen Azeroğlu, Hüdai Şahin, Hüdaverdi Güner.

Hüsamettin Subaşı, Hüsamettin Güney, Hüseyin Aktekin, Hüseyin Arsal, Hüseyin Aslan, Hüseyin Ateş, Hüseyin Avni, Hüseyin Ayalap, Hüseyin Baba, Hüseyin Balkan, Hüseyin Birben, Hüseyin Birincioğlu, Hüseyin Çakır, Hüseyin Çal, Hüseyin Dilaver, Hüseyin Doğan, Hüseyin Dursun, Hüseyin Dülgerhan, Hüseyin Engin, Hüseyin Erden, Hüseyin Erdoğan, Hüseyin Eroğlu, Hüseyin Fil, Hüseyin Güngör, Hüseyin Günyüzlü, Hüseyin Gürsoy, Hüseyin Hançer, Hüseyin Karatürk, Hüseyin Kayhan, Hüseyin Kılıç, Hüseyin Kırmızıgül, Hüseyin Kirtiş, Hüseyin Köse, Hüseyin Kök, Hüseyin Muratoğlu Hüseyin Nişancı, Hüseyin Onkar, Hüseyin Öztürk, Hüseyin Sancaktarlıoğlu, Hüseyin Sarıaltın, Hüseyin Say, Hüseyin Sert, Hüseyin Şirin, Hüseyin Temiz, Hüseyin Tuğralı, Hüseyin Tuğrul, Hüseyin Türker, Hüseyin Yaltırık, Hüseyin Yıkıcı, Hüseyin Yıldız, Hüseyin Zevk, Hüsmen Ağa, Hüsnü Işık, Hüsnü Kahraman, Hüsnü Ortaç, Hüsnü Yılgöl.

Işık Dede, İbalak Mehmet, İboş Ali Ağa, İbrahim Abay, İbrahim Akın, İbrahim Bakır, İbrahim Berberoğlu, İbrahim Bilgili, İbrahim Can, İbrahim Çilingir, İbrahim Çoğur, İbrahim Çöğüs, İbrahim Dağdeviren, İbrahim Dallıkavak, İbrahim Demirayak, İbrahim

Efendi, İbrahim Emici, İbrahim Erdem, İbrahim Hakkı Efendi, İbrahim Hıdır Bozan, İbrahim İbrahimova, İbrahim İrşi, İbrahim Karataş, İbrahim Kayrak, İbrahim Memo Temiz, İbrahim Öztürk, İbrahim Tarık Çakmak, İbrahim Tatlıses, İbrahim Terzi, İbrahim Tokluca, İbrahim Usta, İbrahim Ünsalan, İbrahim Yıldırım, İbrahim Zeybek, İdris Keskin, İfakat Yaykar/Saibe Taşkaya, İffet Gülgeç, İhsan Eyüboğlu, İhsan Kaplayan, İhsan Köycü, İhsan Ozanoğlu, İhsan Öztürk İhsan Tafralı, İhsan Uzunoğlu, İhsan Ünlüsan, İkbal Ünal, İkbal Ünsal, İlhami Demir, İlhami Kamber, İlhan Akgünlü, İlhan Kızılay, İlkay Şirok, İlyas Güldibi, İnayet Gönyeci, İnegöllüoğlu, İsabalı Uludağ İrfan Sezgin, İshak Can, İslam Rızayev, İsmail (Sıma) Berber, İsmail Aloğlu/Hüseyin Ayalp, İsmail Altıntaş, İsmail Azeri, İsmail Başaran, İsmail Cebeci, İsmail Cura, İsmail Çoban, İsmail Dede, İsmail Diri, İsmail Doğan, İsmail Erdoğan, İsmail Erik, İsmail Eröktem, İsmail Ersoy, İsmail Güney, İsmail Hakkı Ertan, İsmail Hakkı Özevren, İsmail Kılıç, İsmail Kocaman, İsmail Koş, İsmail Kuloğlu, İsmail Kuş, İsmail Menteş, İsmail Nar, İsmail Nazım Baydemir, İsmail Okur, İsmail Oral, İsmail Soysal, İsmail Şen, İsmail Tunca, İsmail Tüccar, İsmail Ulucan, İsmet İnci, İsmet Koçkar, İsmet Kural, İsmet Macun, İsmet Öztürk, İsmet Sargın, İsmet Soyluer İsmet Yeşilgül, İzzeddin Nimet,

İzzet Altınmeşe, İzzet Delioğlu, İzzet Gündüz, İzzet Savaş, İzzet Soyutürk, İzzet Yetiş, Kadir Acar, Kadir Akbaş, Kadir Algın, Kadir Alkan, Kadir Çakırtaş, Kadir İnanır, Kadir Kurtyol, Kadir Önel, Kadir Turan, Kadir Türen, Kadir Üstündağ, Kadri Kars, Kadriye (Kaymak) Subakan, Kamber Hüseyinli, Kamber Yıldırım, Kamil Abalıoğlu, Kamil Nazım Bigalı, Kanber Çınar, Kaplan Tarsuslu, Kara Mehmet, Kara Süleyman, Kasım Görsoy, Kasım Özcan, Kâtip Şadi, Kaya Önen, Kazancı Bedih, Kazım Altan, Kazım Aygül, Kazım Büklü, Kazım Ekşiriz, Kazım Kaya, Kazım Öztürk, Kazım Pulhan, Kazım Taştekin, Kazım Uçan, Kazım Yıldırım, Kemal Altınkaya, Kemal Çığrık, Kemal Demir, Kemal Karasüleymanoğlu, Kemal Kazdağlı, Kemal Keskin, Kemal Kırmızı, Kemal Özbuğutu, Kemal Özpoyraz, Kemal Sarısözen, Kemal Yazçiçek, Kemalettin Şenocak, Kenan Şavklı, Kerem Altıner, Kerim Osman Bezirgan,

Kerkük Kızı Selime, Kır İsmail Güngör, Kıymat Varol, Kıymet Küçük, Koçak Nebi, Kazım Ekşiriz, Kont Mustafa, Kör İbrahim, Kul Ahmet, Kurbani Kılıç, Lamia Benek, Leyla Esen, Leyla Şerifi, Lokman Tasalı, Lüder Zeki, Lütfi Emiroğlu, Lütfi Gülşen, Lütfullah Topcuoğlu, Lütfü Uğurlu, Mahir Türkistan, Mahmur Taşkaya, Mahmut Coşkunses, Mahmut Çetinkaya, Mahmut Erdal, Mahmut Güzelgöz, Mahmut Karakaya, Mahmut Keleş, Mahmut Malsever, Mahmut Özçiftçi, Mahmut Sağlam, Mahmut Salan, Mahmut Seske, Mahmut Taşkaya, Mahmut Tekin, Mahmut Yağmur, Malatyalı Fahri, Mansur Kaymak, Mazhar Sakman, Mazlum Nusret Kılıçkıran, Mebrure Avas, Mediha Baran, Mediha Yılmaz, Medine Köseoğlu, Mehmet Acet, Mehmet Akça, Mehmet Akmelek, Mehmet Aktepe, Mehmet Alan, Mehmet Ali Aydoğdu, Mehmet Ali Dayıoğlu, Mehmet Ali Erdem, Mehmet Ali Erdem, Mehmet Ali Karababa, Mehmet Ali Kocaman, Mehmet Ali Şimşek, Mehmet Ali Torun, Mehmet Ali Ünsal Mehmet Alkan, Mehmet Ardıç, Mehmet Arslan, Mehmet Aslan Dağdeviren, Mehmet Aysel, Mehmet Bağır, Mehmet Balkan, Mehmet Bayındıroğlu, Mehmet Bulanlar, Mehmet Bülbül, Mehmet Büyükgüngör, Mehmet Cafer Yılancı, Mehmet Çamlaşır, Mehmet Çelik, Mehmet Çınar, Mehmet Çıtak, Mehmet Diker, Mehmet Durhasan, Mehmet Efe, Mehmet Emmi, Mehmet Engin, Mehmet Erdoğmuş, Mehmet Görgülü, Mehmet Gurnaz, Mehmet İpek, Mehmet İpekçi, Mehmet İşbilen, Mehmet Kalkan, Mehmet Kamer, Mehmet Kara, Mehmet Karaaslan, Mehmet Kargılı, Mehmet Kartal, Mehmet Kılıç, Mehmet Kızıl, Mehmet Kocagönül, Mehmet Köseoğlu, Mehmet Kuşçu, Mehmet Maksutoğlu, Mehmet Mutlu, Mehmet Orhan, Mehmet Özbek, Mehmet Özdemir, Mehmet Özdiş Mehmet Özköse, Mehmet Parlaksu, Mehmet Sarıgül, Mehmet Savaş, Mehmet Selvi, Mehmet Seske, Mehmet Şaban Mehmet Şengül, Mehmet Şenses, Mehmet Şirin, Mehmet Tekin, Mehmet Temiz, Mehmet Tepeli, Mehmet Tetik, Mehmet Toptan, Mehmet Tosun, Mehmet Türkoğlu, Mehmet Uğurlu, Mehmet Usta, Mehmet Uysal, Mehmet Üstün, Mehmet Üstün, Mehmet Yağmur, Mehmet Yüksek, Mehmet Yozgatlı, Mehmet Yılan, Mehmet Yılmaz, Mehmet Yüksel, Mehmet Yüzgeç, Melahat Akkartal, Melahat Tandoğan, Melahat Turgut, Meliha Kılıç, Memduh Derin, Memiş Direk, Memmet Bağır, Menküze Ge-

dik, Meryem Sarı, Mesut Yinanç, Metin Akın, Metin Gürgen, Metin Pala, Metin Taşkonak, Mevlide Kayhan, Mevlüt Dede, Mevlüt Kahraman, Mihrican Baha, Mihrican Uğraş, Mikail Sarıaltun, Mine Oktar (Sezgin), Mirza Baba, Mistan Kürkçü, Molla Taha, Muazzez Turing, Mucip Arcıman, Muharrem Akarpınar, Muharrem Akkuş, Muharrem Aslan, Muharrem Coşkun, Muharrem Ertaş, Muharrem Ertaş, Muharrem Şirinkaya, Muharrem Temiz, Muharrem Üney, Muhlis Akarsu, Muhsin Tercan, Mukim Tahir, Murat Akkaya, Murat Coşkun, Murat Çelebi, Murat Çelebioğlu, Mursal Ünsal, Murtaza Erdihan, Murtaza Kurt, Musa Atıcı, Musa Çeken.

Musa Eroğlu, Musa Gençavcı, Musa Gönül, Musa İnan, Musa Koç, Musa Kurt, Musa Özduman, Musa Yenilmez, Musa Yılmaz, Musatafa Özgül, Mustafa Ahıskalı, Mustafa Aloğlu, Mustafa Arıtürk, Mustafa Aslan, Mustafa Başer, Mustafa Batar, Mustafa Camaz, Mustafa Canan, Mustafa Coşan, Mustafa Coşkun, Mustafa Çağan, Mustafa Çağlar, Mustafa Çobanoğlu, Mustafa Demirci, Mustafa Doğramacı, Mustafa Dokumacı, Mustafa Ercan, Mustafa Eren, Mustafa Ergül, Mustafa Erkuş, Mustafa Gazioğlu, Mustafa Genç, Mustafa Gökda Mustafa Günaydın, Mustafa Hoşsu, Mustafa İnce Mustafa İpek, Mustafa Kara, Mustafa Karayer, Mustafa Keser, Mustafa Keskin/Hüseyin Uzbilek, Mustafa Kılıç, Mustafa Kıtış, Mustafa Kızılkan, Mustafa Koç, Mustafa Koçak, Mustafa Kul, Mustafa Ocak, Mustafa Necipoğlu, Mustafa Önen, Mustafa Öz Mustafa Özaşık, Mustafa Özgül, Mustafa Ramiz, Mustafa Saçlı, Mustafa Salman, Mustafa Sarı, Mustafa Savaş, Mustafa Sırtlı, Mustafa Şahin, Mustafa Şimşek, Mustafa Tahmaz, Mustafa Tarım, Mustafa Topaloğlu, Mustafa Tosun, Mustafa Tuzcu, Mustafa Uslu, Mustafa Yarayel, Mustafa Yarıcı, Mustafa Yavuz, Mustafa Yolcu, Mustafa Zengin, Muzaffer Acarbay, Muzaffer Erdem, Muzaffer Erol, Muzaffer Özden, Muzaffer Sarısözen, Muzaffer Sayar, Muzaffer Şahin, Muzaffer Türker, Muzaffer Yalıncak, Muzaffer Yönden, Müjgan Ağaoğlu, Mükerrem Kemertaş, Mümin Veysel, Münevver Acar, Münevver Hanım, Münire Tarabus, Mürsel Aktaş, Mürsel Kılıç, Mürsel Sinan, Mürüvvet Çakırer, Mürüvvet Subaşı, Müslim Abay, Müslüm Ağbaba, Müslüm Aydoğdu, Müslüm Örenel, Müslüm Sümbül, Müşerref Ercan, Müveddet Gürkan.

Naci Erol, Naci Narzioğlu, Naci Öncel, Naciye Derin, Naciye Duygulu, Nadir Özgüven, Nadire Çelik, Nadire Uysal, Nadiye Türkoğlu, Nafi Budak, Nafia Bilge, Nafia ve Nail Aslanpay, Naim Yıldırım, Nazım Can, Nazım Tahaoğlu, Nazife Bal, Nazife Ertik, Nazife İncel, Nazife İzzet, Nazife Öncel, Nazire Subaşı, Nazmi İlyas, Nazmi Özalp, Nazmi Zülfikar, Nebahat Şimşek, Necati Başaran, Necati Boran, Necati Can, Necati Coşkun, Necati Dursun Cevlani, Necati Erenler, Necati Genç, Necdet Erkuvanç, Necip Önalp, Necla Eker, Necla Erol, Necmenttin Melek, Necmettin Kubat, Necmettin Palacı, Necmi Çetinkaya, Necmi Şahin, Necmi Şengül, Necmiye Hanım, Nedim Akdağ, Nejat Batıgün, Nejat Buhara, Nergiz Göçer, Neriman Altındağ Tüfekçi, Neriman Gürpınar, Nesim Atmaca, Nesime Ateş, Nesimi Çimen, Neşat Ertaş, Neşet Damaksız, Nevin Akol, Nevin Akyol, Nevin İnan, Nevit Kodallı, Nevzat Güyer, Nevzat Güyer, Nevzat Kancalı, Nevzat Karabıyık, Nevzat Kılıç, Nezahat Bayram, Nezahat Hekimci, Nezih Şenses, Nezir Görkem, Nida Tüfekçi, Niğdeli Hüdai Şahin, Nihat Ayyıldız, Nihat Gazazoğlu, Nihat Karaca, Nihat Öztorun, Nihat Saltık, Nihat Yalçın, Nilgün Genç/Sami Mataracı, Nimet Balkan, Nimet Nergiz, Nimet Terzioğlu, Niriye Yılmaz, Nisa Gasımova, Niyazi Ateşli, Niyazi Biçerel, Niyazi Emre, Nizamettin Arıç, Nizamettin Bayram, Nizipli Deli Mehmet Şenses, Nuh Akgün, Nuran Çetin, Nurattin Bayhan, Nureddin Dadaloğlu, Nureddin Güler, Nurettin Akyürek, Nurettin Bayhan, Nurettin Çamlıdağ, Nurettin Keser, Nurettin Şan, Nurettin Şenol, Nuri Aklar, Nuri Bektaş, Nuri Canatan, Nuri Cennet, Nuri Çırağı, Nuri Gülpınar, Nuri Halil Poyraz, Nuri Özyurt, Nuri Sesigüzel, Nuri Şen, Nuri Üstünses, Nuri Turan, Nuriye Yılmaz, Nursal Ünsal, Nurşen Sarıca.

Oğuz Koçoğlan, Oktay Güzelbey, Orhan Bozkurt, Orhan Dağlı, Orhan Karadağoğlu, Oruç Topal, Osman Acar, Osman Aksu, Osman Azizoğlu, Osman Bicioğlu, Osman Cevat Hızal, Osman Çağlayan, Osman Duran, Osman Efe, Osman Eldeniz, Osman Erdem, Osman Eyüpoğlu, Osman Gönlüm, Osman Kalay, Osman Kalyoncu, Osman Kargı, Osman Kargılı, Osman Kavuncu, Osman Keskin, Osman Nizamoğlu, Osman Öge, Osman Özdemir, Osman Özdenkçi, Osman Öztürk, Osman Pehlivan, Osman Sami, Osman Sel, Osman Şanlıtuna, Osman Şevki Çiçekdağ, Osman Şevki Ulu-

dağ, Osman Takunyacı, Osman Taş, Osman Taşçı, Osman Teplebaş Osman Uysal, Osman Zeki Akça, Oykan Hoca, Ökkeş Dehmenoğlu, Ökkeş Eşkin, Ömer Akpınar, Ömer Faruk Çeliktaş, Ömer Oğuzalp, Ömer Önderoğlu, Ömer Sayın, Ömer Süzer, Ömer Tarlabaşı, Ömer Yarşi, Özay Gönlüm, Özdemir Akşener, Özdemir Ural, Özer Oruç, Paşa Duman, Paşa Osman Acar, Pehlivan Ziya Yenici, Pehlül Akan, Pembe Şahinel, Perihan Altunsu, Pozantılı Cuma, Pullu'nun Rıza.

Raci Alkır, Ragıp Binzat, Rahim Elbir, Rahmi Uğur, Raif Sarı, Rakım Ertürk, Ramazan Çetin, Ramazan Çınar, Ramazan Erbaş, Ramazan Güngör, Ramazan Kartal, Ramazan Sarıca, Ramazan Şenses, Ramazan Ünay, Ramiz Mirisli, Rasim Eriş, Rasim Gözübüyük, Rasim Olgun, Raşit Behbudoğlu, Raşit Behbüto, Raşit Kıyak, Raşit Kuzak, Ratip Malgaz, Recep Çakır, Recep Erkul, Recep Kırıcı, Recep Nalin, Recep Şarkıcı, Recep Uçar, Refai Berkalp, Refik Aktan, Refik Başaran, Refik Bingöl Refik Kahyaoğlu, Rembiye Mutlu, Remzi Baransel, Remzi Bekar, Remzi Cavıldak, Remzi Coşkun, Remzi Dane, Remzi Göksel, Remzi Özbilen, Remziye Akkaplan, Remziye Ataman, Remziye Güven, Remziye Karayer, Remziye Koyuncu, Reşat Aker, Reşat Şilik, Reşit Behbüdov, Reşit Küle, Rıdvan Cor, Rıfat Balaban Rıfat Çavuş, Rıfat Özsaraç, Rıfat Yüce, Rıza Bozkurt, Rıza Konyalı, Rıza Sarak, Rıza Ulucan, Rıza Yağız, Rıza Yetişen, Rifat Balaban, Rizeli Sadık, Ruhi Kanat, Rüstem Coşar, Rüştü Demirci Rüştü Eriç, Rüştü Gür, Rüştü Sardağ, Rüştü Tuncalı, Saadet Karaca, Saadettin Akatay, Saadettin Coşkun, Saadettin Kutlu, Saadettin Kuzu, Saadettin Özdağ, Saadettin Öztorun, Saadettin Sümbül, Sabah Celal, Sabahat Avşar, Sabahat Bilen, Sabahattin Alparslan, Sabahattin Atabay, Sabahattin Kaçmaz, Sabahattin Türkoğlu, Sabiha Kubilay, Sabile Kelova, Sabir Mirzaev, Sabite Taşkaya, Sabri Altın, Sabri Canlı, Sabri Cevahir, Sabri Çörek, Sabri Gencer, Sabri Saygı, Salih Öğretmen, Sabri Saygılı, Sacide Varsak, Sadettin Kaynak, Sadık Aynacı, Sadık Coşkun, Sadık Doğanay, Sadık Ergun, Sadık Ergün, Sadık Güler, Sadık Güvendi, Sadık Güvener, Sadık İçlises, Sadık Keşen, Sadık Özdemir, Sadık Öztaşdemir, Sadık Taşucu, Sadık Uluışık, Sadık Yasa, Sadi Yaver Ataman, Sadiye Meraklı, Sadun

Çelik, Saffet Uysal, Safiye Kahraman, Safiye Torun, Sahavet Özkan, Sait Alioğlu, Sait Ateş, Sait Dağkıran, Sakıp Çepik, Salih Çağlar, Salih Dizer, Salih Dündar, Salih Kavak, Salih Kubilay, Salih Urhan, Salih Zeki Bacıoğlu, Saliha Aladağ, Saliha Gürlü, Saliha Kubilay, Salim Kahraman, Salim Polat, Salman Çoker, Sami Demircioğlu, Sami Kasap, Saniye Can, Sarı Recep, Satı Göktaş, Satı Yeşil, Satılmış Kılıç, Sazcı Hüseyin, Sebahattin Alpaslan, Seha Okuş, Selahaddin İnal, Selahaddin Mazlumoğlu, Selahaddin Tekakçe, Selahattin Aldırmaz, Selahattin Çelikses, Selahattin Çil, Selahattin Erdal, Selahattin Erkan, Selahattin Erorhan, Selahattin İnal, Selahattin Mazlumoğlu, Selahattin Sarıkaya, Selahattin Tanış, Selahattin Tekakçe, Selahattin Yetimoğlu, Selahettin Alpay, Selami Aras, Selami Nevruzoğlu, Selçuk Erim, Selim Kasap, Selim Lort, Selim Önder, Selma Bedir, Selman Çoker, Selvet Aslan, Semiha Akdemir, Senayi Sümer, Senem Şimşek, Serpil Eroğlu, Serpil Kaya, Servet Tekin, Servet Ünsal, Servet Yenigün, Sevda Veliova, Sevim Güler, Sevim Sütçü, Sevim Turan Akkaraca, Sevinç Sarısözen, Seyfettin Sığmaz.

Seyfettin Sucu, Seyfettin Türkol, Seyhan Orak, Seyid Şuşinka, Seyid Şuşinski, Seyit Bekçi, Seyit Can Özer, Seyit Mehmet Çopur, Seyyali Kaniş, Sezai Çağdaş, Sıddık Doğan, Sıdık Sayal, Sıdıka Ahmet Kızı, Sıdıka Ahmet, Sıdıka Çamlıdağ, Sıdıka Saraçoğlu, Sıdıka Şerbetçi, Sırma Günaydın, Sırrı Sarısözen, Sille'li İbrahim, Soner Özbilen, Suat Albayrak, Suat Işıklı, Sultan Ayagün, Sultan Durgun, Suphi Atlar, Suzan Kırmızı, Süleyman Akyürek, Süleyman Budak, Süleyman Cengiz, Süleyman Çakal, Süleyman Elver, Süleyman Ercan, Süleyman Hatun, Süleyman Ilgın, Süleyman İkinci, Süleyman Karabağ, Süleyman Kaya, Süleyman Kruemal, Süleyman Morgülüm, Süleyman Sökmen, Süleyman Uğur, Süreyya Davulcuoğlu, Süleyman Yıldız, Süleyman Yeşilçimen, Süreyya Özer, Şaban Eraslan, Şaban Gen, Şah Ruh, Şahin Özçim, Şakir Güleroğlu, Şakir Özyurt, Şakir Şener, Şakire Kalaycı, Şarkışlalı Mehmet, Şaziye Yılmaz, Şefik Torungil, Şekip Özyurt, Şekip Şahadaroğlu, Şemsi Ergin, Şemsi Yastıman, Şengül Erdoğan, Şerafettin Civelek, Şerafettin Ulusu, Şeref Canku, Şeref Değirmenci, Şeref Demirel, Şeref Malkoç, Şerif Akbağ, Şerif Günay, Şerife

Aydın, Şevket Ali Ekberova, Şevket Özcan, Şevket Uçaravcı, Şevket Yanıkoğlu, Şevki Bilgin, Şevki Meteci, Şevki Yolcu, Şinasi Çolakoğlu, Şinasi Hatunoğlu, Şinasi Katırcı, Şinasi Önal, Şinasi Uslu, Şinasi Ünyeli, Şükrü Canaydın, Şükrü Çadırcı, Şükrü Çalışkan, Şükrü Değer, Şükrü Şen, Şükrü Varol.

Tacettin Biricik, Tahir Yazıcıoğlu, Tahsin Kerkükoğlu, Tahsin Keşküloğlu, Talat Baydar, Talip Özkan, Tanburacı Osman Pehlivan, Tarık Çıkıntaş Tarsuslu Abdülkerim, Tayfun Eryılmaz, Tekin Büyükkaya, Temel Çavdar, Temel Genç, Teoman Genç, Teoman Yazgan, Tepeli Hasan (Büyük Çoban), Tepeli Mehmet, Teslim Budak, Teymur Mustafa, Tili Murat, Turan Bak, Turan Engin, Turan Hürkardeş, Turan Zorlu, Turgut Ertaş, Turhan Sözkesen, Turhan Toper, Türkan Ebcioğlu, Türkan Yavuz, Ufuk Güneşen, Ulya Turgut, Ümit Kaftancıoğlu (Garip Tataroğlu), Ümit M.Akçay, Ümit Tokcan, Ümit Yılmaz Aslan, Ümmet Balcı, Ümmet Sarı, Ümmühan Şeker, Ümmühan Tüysüz, Ünal Özel, Ünal Türkben, Ürgüplü Kamil, Üzeyir Hacıbeyli, Vahap Koç, Vahap Şentürk, Vahdet Gizli, Vasfi Akyol, Vasfiye Baransel, Vasfiye Çember, Vedat Altıngediz, Vedat Hasan, Vedat Kutlar, Veli Erten, Veli Gönül, Veli Kangal, Veli Kanık, Veli Öksüz, Veli Öztürk, Veli Özkan, Veli Yılmaz, Veli Aydın, Veli Öncü, Vesile Köstek, Yağcıoğlu Fehmi Efe, Yahya Yahyabeyoğlu, Yakub Memmedov, Yalçın Özsoy, Yaşar Delipoyraz, Yaşar Deniz, Yaşar İzzettin Nimet, Yaşar Karakuş, Yaşar Karapınar, Yaşar Meral, Yaşar Moral, Yaşar Turna, Yaşko Gökkaya, Yavuz Top, Yazgülü, Yesari Cemal Kandemir, Yıldız İbrahimova, Yıldız Yurtsever, Yılmaz Alper, Yılmaz Arsoy, Yılmaz Başkarahan, Yılmaz Faruk, Yılmaz İşleyici, Yılmaz Kaya, Yılmaz Kayral, Yılmaz Turhan, Yunus Hattat, Yunus Sancaktaroğlu, Yurdagül Ulgar, Yusuf Akkanat Yusuf Babacan, Yusuf Cemal Keskin, Yusuf Durulmaz, Yusuf Erdoğan, Yusuf Kenan Hamlecioğlu, Yusuf Muin, Yusuf Özdemir, Yusuf Özer (Saatçi), Yusuf Şehirlioğlu/Hüseyin Yıldırım, Yusuf Tapan, Yusuf Yeral, Yusuf Yıldırım, Yusuf Yılmaz, Yusuf Yorulmaz, Yüksel Yıldız, Zafer Acar, Zafer Tahmaz, Zahide Özkan, Zahpur Tağızade, Zakir Peksert, Zaliye Tarım, Zaralı Halil Söyler, Zehra Bilir, Zehra Güler, Zehra Süzgün, Zehra Şenel, Zekeriya Bozdağ, Zekeriya Yaygan, Zeki Ba-

badağ Zeki Ertoy, Zeki Oğuz, Zeki Salman, Zeki Yandaş, Zekiye Çınar, Zekiye Şan, Zeli Hatun, Zeliha Şahin/Mediha Yılmaz, Zeynel Aslan, Zeynel Cabbarzade, Emin Sabitoğlu, Zeynep Göyen, Zeynep Hanlarova, Zileli Halil Tokat, Ziya Bulut, Ziya Oruçoğlu, Ziya Özova, Ziya Sarıcı, Ziynet Sönmez, Ziynet Yeniyaz, Zurnacı Ramiz, Zühre Baştürk, Zülküf Altan.

1.2.2.2. Antolojilerde Adına Türkü Kayıtlı Olan Diğer Türkü Yakıcı ve Derleyiciler

Bu bölümde de **Bekir Karadeniz**'in **Ela Gözlüm** adlı kitabı kaynak olarak alınmış, kaynak kişi ve derleyicilerin türkülerinin yer aldığı sayfalar parantez içinde verilmiştir.

Abdullah Erol; Eski Evin Merteği (247); **Abdullah Papur**; Tutuldum (147); **Abdullah Sevinç**; Beyaz Giyme Toz Olur (279); **Abdulvahap Sait;** Beyaz Gül Kırmızı Gül (396); **Abdurrahman Cabiroğlu;** Ali Paşa Ağıdı/Arpa Ektim Biçemedim (!73), Arpa Ektim Biçemedim/Ali Paşa Ağıdı (173); **Abdurrahman Karakoç;** Eski Mihriban /Unutursun Mihribanım (64), Sarı Saçlarını/Yeni Mihriban (436), Seni Aradım (46), Suları Islatamadım (397), Sultanım (346), Unutma (462); **Abdurrahman Kızılay;** Altın Hızmav Mülayim (27), Beşiri Hoyratı/Seherde Seda Gelir (284), Evlerinin Önü Boyalı Direk (141); **Abdurrahman Yörüktümen;** Köroğlu Solağı/ Uca Dağları Başında (424); **Abdülvahit Küzecioğlu;** Kalenin Dibinde (43), Kerkük Divanı/Men Seni Seveli (286); **Abdullah Gündüz;** Karpuz Kestim (283); **Adanalı İbo Ağa;** Et Aldım Direminen (440); **Adil Arslan;** Üryan Geldim (123); **Agim Fişar;** Bir Evler Yaptırdım/ Ramize Türküsü (144); **Ağa Keskin**; Garibin (316); **Ahmet Akbaş;** Yeşil Yaprak Arasında (381); **Ahmet Altuner;** Kalenin Ardında (429), Sanırlar (450); **Ahmet Camcı;** Minarede Taş m'olur (136). **Ahmet Diker;** Minarede Taş m'olur (136); **Ahmet Gazi Ayhan;** Yarim İstanbul'u (282), Gesi Bağları (412); **Ahmet Günday;** Fethiye Semahı/Yüce Dağ Başında (31); **Ahmet Kocagönül;** Bocu Köyünden Çıktım (214); **Ahmet Kocayel;** Bizim Elin Güzelleri (105); **Ahmet Kartal;** Cama Vurma/Kapı Kapı Gezerim (439); **Ahmet Sevinç;** Beyaz Giyme Toz Olur (279); **Ahmet Sivritepe;** İslamoğlu (219); **Ahmet Su;** Düştü Yar Ateşine (175).

Ahmet Yamacı; Telgrafın Telleri (305); **Ahmet Yılmaztaş;** Ben Bu Dağların Ağacıyım (135); **Alaattin Günden**; Örene Bak Örene (32); **Alaaddin Seçgel;** Kız Bahçende (332); **Ali Aksoy;** Ey Şahin Bakışlım (421); **Ali Asker;** Kara Çadır İsmi Tutar (389), Kıyma Felek (363); **Ali Baştuğ;** Halaylı Yar Halaylı (182), Kör

Yılan (54); **Ali Beyhan**; Eyleyin (33); **Ali Ciyez;** Hem Okudum Hem de Yazdım (90); **Ali Çavaz**; Ezo Gelin (108); **Ali Ekber Çiçek;** Ağlama Gözlerim (145), Evlerinin Önü (91), Gönül Kalk Gidelim (140), Gül Yüzlü Sevdiğim (351), Haydar Haydar (314), Kırma Gönül Şişesini (125), Ne Güzel Uymuş (116); **Ali Ekber Eren;** Bilene Danış (505); **Ali Ercan;** Kova kova İndirdiler (113); **Ali İhsan Erdoğan;** Halimi Arz ettim (482), Ya Beni De Götür (487); **Ali İpek;** Ötme Bülbül (434); **Ali Kızıltuğ;** Dam Üstünde Çul Serer (241); **Ali Kurt;** Gül Yüzlü Yar (320); **Ali Oğuz;** Mamoş Türküsü (Pencereden Bir Taş Geldi (451); **Ali Osman Özyakupoğlu;** Giresun'un İçinde (218); **Ali Seydi Adıgüzel;** Dağların Taşlarınan (72); **Ali Sultan;** Bağlandı Yollarım (50), Helkeler Kolunda (502); **Ali Ulvi Erandaç**; Küçük Yaşta (62); **Alvarlı Mehmet Lütfi;** Çare mi Var (483), Dün Gece Yar Hanesinde/Tatyan (282); **Arif Kaya;** Bir Yiğit Dünyada (461); **Arif Sağ;** Arpaçayı Aştı (206), Bilene Danış (505), Deriko'nun Düzleri (159), Duygular Dönüştü Söze (23), Evlerinin Önü Harman (22), İnsan Olmaya Geldim (220), Kaldım (263), Salındı Bahçeye Girdi (176); **Aşur Ceylan**; Bana Çevreyleyip (50); **Avanoslu Selahattin;** Gökteki Yıldızın Üçü Terazi (239), Taşa Çaldım (278), Karşı Bağda (430). **Ayhan Çakır;** Kına Yolladım Sana (326); **Aziz Şenses**; Geyik Avı (261), Gökyüzünde Tüten Olsam (245), İbrişim Örmüyorlar (375), Yenice Yolları; **Azmi Körükçü;** Hışhışı Hançer (97, Kavak Kavaktan Uzundur (446).

Bahattin Çamur; Maçka Yolları Taşlı (349); **Bahri İlhan;** Bir Yiğit Gurbete Gitse (257), Sunayı Deli Gönül (219); **Bakır Yurtsever;** bu Yoldan Hanım Geçer (295), ön Beri (420); **Baki Kılınçarslan;** Aslı Pektir (297); **Bayram Aracı;** Şu Kavak Meşe Kavak (155); **Bedirhan Kırmızı**; Urfalıyam Gül N'edim (382); **Behiye Zorlu;** Bülbül Ne Ötersin (177), Garip Bülbül (142), Gel Gönül Gidelim192), Ne Kalem Bilirim (122); **Behlül Aklan;** Gel Hele de Gülüm (505); **Bekir Karadeniz;** Ah ben Ölende (222), Atıma Verdiler (66), Ayvanın Altından Geçtim (77), Bir Soğuk Pınar Başında (333), Bu Zaman Giden Yar (55), Kayalar Gölgelendi (444), Neler Var (111), Şenkaya Yolları (99); **Bekir Büke;** Havada Kar Sesi Var (131); **Bekir Tektaş;** Kahpe Felek (291);

Bektaş Yıldız; Bana Cevreyleyip (50); **Bilal Ercan;** Kahveyi Dökerim (406); **Binali Selman**; Bugün Günlerden (474); **Burhan Gökalp**; Tarlalarda Örene (67); **Burhan Gökalp**; Tarlalarda Örene (67); **Bülbül Mehmedov**; Güle Güle Ay Hanım (183).

Cafer Arıkan; Cevizin Yaprağı (21); **Cafer Horhoroğlu;** Bu Babamın Evidir (400); **Cafer Kaya;** Bir Yiğit Dünyada (461); **Cahit Çağlar;** Eğer (110); **Cavit Erden**; Çattılar Ocak Taşını (138), Portakalım Tekerlendi/Portakal Zeybeği (236); **Cemil Cankat** Ayağına Giymiş (61), Bir Daracık Pencere (131), Gitti Canımın Cananı (153), Urfa'nın Etrafı (330), Uzun Uzun Kamışlar (462); **Celal Güzelses;** Ağama Yar Ağlama (328), Arpa Orağa Geldi (157), Bugün Ben Yari Gördüm (232), Buy-i Vahdet Almışam/Diyarbakır Divanı (365), Dağlara Lale Düştü (476), Hamaylı Boynundayım (394), Kalemi Kaşta Koydun (133); **Celal Kayalıer;** Bir Sandığım Vardır (168); **Cemil Demirsipahi;** Tutam Yar Elinden (71); **Cemil Orhun;** Meşeler Güvermiş (192); **Cemil Uzel;** Sokak Başı Meyhane (56); **Cevri Altıntaş;** Çeper Çektim (121), Gemideyim Gemide (237), Haykırdı Çıktı Meşeden (104); **Cevdet Aslan;** Kız Kara Kız (115), Seherde Bir Bülbül (394), Şenkaya'ya Vardım (336); **Çamlıcalı İzzet;** Gidiyor (190), Dünyanın Hali (374); **Çetin Bozalan;** Ah Bir Ataş Ver (209); **Çetin Ünal Özülkü;** Varıp Neylemeli (331); **Çekiç Ali;** Acem Kızı (117); **Çopur Ahmet**; Gitme Bülbül/Konya Bülbülü (425), Konya Bülbülü/Gitme Bülbül (425); **Durmuş Çetinkaya;** Gel Seninle Danışalım (504); **Dursun Ali Akıner;** Halil İbrahim (469); **Dursun Tanyaş**; Asker ettiler Beni (254), Çay Elinde Oyani (108); **Düriye Keskin;** Muş Keremi/Muş Ovası (79).

Edibe Sulari; Yeni Hamamın Üstüyem (128); **Ekrem Çelebi;** Sultanım (346), Unutma (462); **Ekrem Çoke;** Değirmenin Bedine (80); **Ekrem Güyer;** İzmir'in Kavakları (284); **Emin Tahtasız;** Kara Köprü Narlıktır (503); **Emine Tanaydı**; Ben Bir Yarin Bakışına (101), Ezelidir Deli Gönül (113), İki Bülbül (490); **Emine Ünler**; Meşeler Güvermiş (192); **Enver Demirbağ;** Akşamlar (212), Dertli Koyun (263), Ekin Ektim Düzlere (492), Yüksek Minarede (165); **Esat Yazgan**; Kına Yolladım Sana (326); **Emmi Faydacı;** Yeşil Yaprak Arasında (381); **Erdal Erzincan;** Gitmiş

(473), Sevdiğim (341), Şeytan Bunun Neresinde (86); **Erol Parlak;** Gitme Turnam (123); **Faden Yavuz;** Al Yazmam Dalda Kaldı (456); **Fahrettin Çelik;** Çay Benim Çeşme Benim/Korkuteli Zeybeği (360). Korkuteli Zeybeği/ Çay Benim Çeşme Benim (360); **Fahri Akbilek;** Yeşil Yaprak Arasında (381); **Faruk Kaleli;** Erzurum Çarı başı (343), Erzurum Yıldız/ Sarı Yıldız (369), Mızıka Çalındı (224), Sarı Kız (485); **Fatma Kaya;** Al Yazmam Dalda Kaldı (456); **Fatih Kısaparmak;** Al Yanaklım (280), Yar Gele (306); **Ferda Ereren;** Kızlar Toplandı Mezara (447), Türlü Türlüdür (174); **Feriha Kınalı;** Karadır Kaşların (357); **Feriha Özen;** Karadır Kaşların (357); **Ferruh Arsunar;** Şad Ol Deli Gönül (379); **Fethi Gençalioğlu;** Yayla Yaylaya Bakar (322); **Feyzullah Çınar;** Aşığa Tuzak Gerekmez (166), Geldim Şu Alemi (323), Kara Bahtım (95), Siyah Saçlarında (156), Vay Deli Gönül (366); **Fevzi Akyol;** Sabahınan Esen/Sürmeli (268), Sürmeli/ Sabahınan Esen (268), **Fevziye Dökmetaş;** Kapıya Oturmuş (457); **Namiye Benol;** Şu Gelinin (397); **Fikret Memişoğlu;** Mamoş Türküsü/Pencereden Bir Taş Geldi (451); **Fikriye Meşhur;** Dostun Bahçesin (329); **Fuat Erenoğlu;** Ne Hoş İmiş (92), Tutamadım Bir Tutam (139).

Gürbüz Sapmaz; Evlerinin Önü Bulgur Sokusu (319); **Hacı Taşan;** Ali Turnam (128), Ankara'da Yedik Taze Meyvayı (102), Arzu Kamber Halayı/Helkemi Suya Daldıralım (317, Bugün Ayın Işığı/ Pamuk Halayı (283), Değirmen Bendine (80). Döndün mü Benden /Keskin Semahı (195), Gelmemiş Dünyaya (383), Kazım Türküsü/Mezar Arasında (470), Keskin Halayı/Yüce Dağ Başında (155, Ne Kaldı (384), Şad Ol Deli Gönül (379), Yüce Dağ Başında/Keskin Halayı (155); **Hafız Osman Öğe;** Akif Türküsü/Telgrafın Direkleri (415), acı Hayri Efendi Türküsü/ Sinemde Bir Tutuşmuş (396), Kar mı Yağmış (127); **Hafız Süleyman;** Bir Selam Gönderdim (229); **Hafize Gün Besimova;** Entarin Dikildi mi (497); **Halil Oğuz;** Hanaylar Yaptırdım/Tekirdağ Havası (184); **Halil Özbek;** Ben Bu Dağın Ağacıyım (135); **Halil Sapmaz;** Hozalı Gelin (371); **Halit Arapoğlu;** Sonra Gör (93); **Haydar Bayçın;** Oduncular (445); **Haydar Tatlısu;** Neme Şad Olayım (368); **Haydar Yiğitler;** Belli Belli (419); **Hayati Ürgüp;** Çaya İner Ağlarım (63); **Hakkı Coşkun;** Yüksek Ayvanlarda (410); **Hamdi Polatoğlu;** Urfaya Paşa Geldi (223).

Hamdi Tüfekçi; Sabahınan Esen/Sürmeli (268); **Hasret Gültekin;** Gel Benim Sevdiğim (118), Gün Olaydı (109); **Hasan Durak;** Sunam (473), Yokuş Seni Çıkar mıyım (154); **Hasan Çıtak;** Bulutlar Oynar Oynaşır/Sarı Çiçek (435), Yamadan Gel amadan (24), Sarı Çiçek/ Bulutlar Oynar Oynaşır (435), Senden Bana Yar Olmaz (256), Sini Kalalı Sini (215); **Hasan Karakaya;** Dağların (455); **Hasan Korkut**; Erzurum Ovaları (88); **Hasan Küpeli**; Gelin Ayşe (30); **Hasan Tekin**; Yüce Dağbaşında (100); **Hasan Tepeli;** Serenler Serenler/Serenler Zeybeği (486); **Hasan Tunç;** Divane Aşık Gibi (316); **Hasibe Türkmen**; Aşağıdan Gelen (47); **Hıdır Karaduman;** Vardım Baktım (319); **Hıvzı Cano;** Hapishane İçinde (262); **Hidayet Çalbudak;** Karahisar Kalesi (367); **Hikmet Tanyaş;** Uydum Yarin Sözüne (39); **Hilmi Çivi;** Çay Başına Bostan Ektim (42); **Hilmi Ersoy;** Harman Yeri/ Sanem (276); **Hilmi Şabballı**; Gönül (334), Yürüyorum (320); **Hisarlı Ahmet;** Havada Turna sesi Gelir (463), Kütahya'nın Pınarları (71), Yağmur Yağar (178); **Hulusi Seven;** Çıktım Tandır Başına (400), Ela Gözlüm/Erzurum (21), Huma Kuşu (107), Tatyan/Yandı Canım (180); **Huriye Koç;** Çelllo Dedikleri (271); **Hüseyin Bayaz**; Olur (504); **Hüseyin Can;** Ağla Sazım (256).

Hüseyin Dilaver; Gemiciler Kalkalım (51), Mayıs Ayı Gelende (104); **Hüseyin Doğan;** Bir Sazım Var (206); **Hüseyin Engin;** Kuyudan Su Çekerler (472); **Hüseyin Kaçıran;** Sevdiğim (212); **Hüseyin Kırmızıgül**; Gönül Gurbet Ele Varma (136); **Hüseyin Yaltırık;** Çalın Davullar (377); **Hüseyin Yazılı;** Konma Bülbül (221); **İbrahim Bakır;** Bir Çift Turna Gördü (468), Mihrican mı Değdi (383); **İbrahim Çadırcı;** Bülbüller (422). **İbrahim Çilingir;** Pazardan Aldım Halı (469); **İbrahim Erdem;** Kime Kin Ettin (344); **İbrahim Öztürk;** Çıktık Horasandan (479); **İbrahim Tarık Çakmak;** Ay Oğlan Tatar mısın (414); **İhsan Güvercin;** Gitti (259), Gönül (359); **İhsan Köycü;** Ahır Köyün Meşeleri (310); **İhsan Öztürk**; Gam Elinden (427), Hacel Obası (88), Kadar (364), Şu Koca Dünyada (158); **İlhan Kızılay;** Giderim Örene (52); **İlhami Uslu**; Garibin (316); **İskender Karadeniz;** Düşesin (475); **İsmail Başaran;** Bağa Girdim Üzüme (350); **İsmail İçen;** Ayrıldım Gülüm Senden/Sabiha (274); **İsmail İpek;** Demedim mi (161), Yine Efkar Bastı (163); **İsmail Oğuz;** Siyah Saçlarında

(156), Vardım Dostun Bahçesine (185); **İsmail Özden;** Gönül Derdi (120), Eyler İmiş (159), Leyli Leyli (60), Nazlı Yar (502), Öyledir (355), Sabah Yıldızı (227), Yemen Bizi Neyimize (389), Yol Ver Dağlar (63); **İsmet Bozkurt;** Seherde Bir Bülbül (394), Şenkaya'ya Vardım (336); **İsmet Koçlar;** Altını Sarraf Bilir (307), Güle Uyan Sabahtır (242), Merdivenden İndim Düze (417); **İsmet Macun;** Kekliği Vurdum/Sürmelim (392); **İpek Bayrak;** Ne Hayaldesin (125), Yeter Bana (132); **İzzet Altınmeşe;** Asiyam (207), Dumanlı Yaylalar (49), Fırat (187), Hanımey (83), Melek Soylum (407), Nazey (126), Saza Niye Gelmesen (416), Yazımı Kışa Çevirdin (94), Yemenim Turalıdır (365); **İzzet Özkan;** Ben Bir Yüce Beydim (24); **İzzet Savaş;** Engin Ol Gönül (81).

Kadir Acar; Evlerinin Önü Mersin (213); **Kadir Üstündağ;** Ordunun Dereleri (464); **Kara Mehmet;** Mapushane Dedikleri; **Kasım Kaya;** Yel Eser (438). **Kazım Birlik;** Gel Beri (377), Gönül (359), Nic'oldu (130), Sal Sılama Varayım143), Sultan Suyu (393), Yeşil Başlı Gövel Ördek (370). **Kazım Büklü;** Dağları Dağlasınlar (352); **Kazım Kaya;** Hanemize Payton Geldi (168); **Kazım Taşkıran;** Üç Güzel Oturmuş (23); **Kemal Altınkaya;** Bulut Gelir (259), Estergon Kalesi (68), Gine de Şahlanıyor (189); **Kemal Çığrık;** Cemil/ Gezmedim Yorulmadım (348), Gezmedim Yorulmadım/ Cemil (348), Mevlam Bir Çok Dert Vermiş (35); **Kemal Elmas;** Kumalıya Vara Gele (348); **Kemal Kazdağlı;** Eklemedir Koca Konak (76); **Kemal Yeniceli;** Al Yanaktan (272); **Kadir İnanır;** Hekimoğlu (310); **Kayserili Emmi;** Kara Çadır İsmi Tutar (150); **Kazancı Bedi;** Ağarmış Saçların (101), Bağrı Yanıklar (234); **Kul Ahmet;** Ey Kaşları Ebru/Leyla Leyla (454), Leyla Leyla/ Ey Kaşları Ebru (454); **Kurban Kılıç;** Ayrı Düşeli Senden/Mamocan (267), Elinde Gül Olaydım/Gülendam (106), Eşrefoğlu (304), Sana Bir Nasihatim Var (408); **Lamia Benek;** Saza Niye Gelmedin (416); **Lütfü Gültekin;** Bulamadım (241), Gökte Uçan Huma Kuşu (488); **Lütfiye Tanaydın;** Ben Bir Yarin Bakışına (101), Ezelidir Deli Gönül (113).

Mahmut Erdal; Boşuna (371), Ey Kaşları Ebru (454), Felek (80), Kader Torbası (347); **Mahmut Güzelgöz;** Akşamlar Oldu Gene (274), Arap At Gibi (34), Bulandı Gözler (496), Daracık So-

kakta (495); **Mahsur Kaymak;** Ardıç Arasında (266); **Malatyalı Fahri;** Bir Oda Yaptırdım (146); **Malatyalı Kalender**; Malatya'nın Kavakları/Öküzoğlu Türküsü (217); **Mehmet Akar**; Mamoş Türküsü/ Pencereden Bir Taş Geldi (451), Pencereden Bir Taş Geldi (Mamoş Türküsü (451); **Mehmet Akça;** Fatma Türküsü/Kapıları Katıran (402), Kapıları Katıran/Fatma Türküsü (402); **Mehmet Akıner;** Mavi Yelekli Yarim (353); **Mehmet Ali Torun**; Sabahtan Erkenden (480); **Mehmet Bulanlar;** Armut Ağacı/Manisa Semahı (342), Manisa Semahı/ Armut Ağacı (342); **Mehmet Büyükgüngör;** Yarim Gitti Çeşmeye (351); **Mehmet Demirci;** Ağlar İse Anam Ağlar (191); **Mehmet Kara;** Gökte Uçan Huma Kuşu (488); **Mehmet Kartal;** Hayıtlı'dan Çıktım (162); **Mehmet Koç;** Bu Gece (449), Giderim (199), Nazlı Yari Gördü mü (210); **Mehmet Muratoğlu;** Bad-ı Saba (205), Bağlar (208), Birgün (74), Bu Gece (152), Dünyanın (508), Düşmüşüm Gam Deryasına (244), Geldi (395), Girdim Yarin Bahçesine (76), Göründü (147), İçeri (447), Olsa da (65), Telaşı Var (275); **Mehmet Özbek**; Asafın Miktarın Bilmez/Divan (50), İki Dağın Arasında (187), Kara Köprü Narlıktır (503), Kurban Olam (279); **Mehmet Selvi**; Esme Seher Yeli (59); **Mehmet Şenses;** Yar Yüreğim Yar (73); **Mehmet Toptan**; Harman Yeri/Sanem (276); **Mehmet Yüzgeç;** Akşam Olur Karanlığa Kalırsın (33); **Metin Akın**; Al Fadimem (228); **Metin Pala;** Aşağıdan Gelir (372), Yayladan Çıktım (303); **Mucip Arcıman**; Harman Yeri (201), Her Sabah Her Seher (203), Sarı Yazma Oyası (491), Su Sızıyor Sızıyor (105); **Mukim Tahir**; Güvecin Vurdum (315), Kapıyı Çalan Kimdir (230); **Muharrem Akkuş;** Kara Camışları (333), Kırmızı Gül (36); **Muharrem Ertaş;** Dane Dane Benleri Var (84), Kalktı Göç Eyledi (356); **Muhlis Akarsu;** Az Gelir Bana (95), Baydiğin Başında (441), Ben Beni (44), Benim Yaradanım (464), Bunca Gamın /Nenni Nenni (56), Dost Beni (407), Gelmesin (271), Nenni Nenni/Bunca Gamın (56) Sen Ölme Yar (295), Sevdiğim (417), Yaradan (203), Zalim Felek (359); **Murteza Kurt;** Gül Yüzlü Yar (320).

Musa Eroğlu; Beli Belli (419), Bir Güzelin Aşığıyım (390), Bulut Bulut Üstüne (288), Çıktım Kozan'ın Dağına (75), Dertlinin Derdi/Yar Oy (411), Ey Erenler (170), Giyinmiş Kuşanmış (281),

Gitti Kervanımız (179), Kaldım (263), Sabah Yıldızı (227), Sarı Saçlarını (436), Seher Oldu (181), Seni Aradım (46), Suları Islatamadım (397), Şu Dağların Yükseğine (148), Şu Yüce Dağların (26), Yar Oy (411).; **Musa İnan;** Kara Değil mi (273); **Mustafa Çam;** Kaleden iniş m'olur (459); **Mustafa Demirci;** Dağlar Dağımdır (292); **Mustafa Halıcı;** Ayvalı'dan Çıktım/Hacı Bey Ağıdı (57); **Mustafa Karayer**; Drama'nın İçinde (309); **Mustafa Kavacık**; Hanemize Payton Geldi (168); **Mustafa Kul;** Dağlar Bana Ger Verin (479); **Mustafa Küçük;** Giresun'un İçinde (218); **Mustafa Mavuş**; Nevşehir Dedikleri/Yaşar Türküsü (493); **Mustafa Sarı;** İki Kaklik (387); **Mustafa Savaş**; Kara Köprü Narlıktır (503), Nezif Türküsü/Yaylalar İçinde (287); **Mustafa Uğur;** Dünya (379), Gel (52); **Muzaffer Acarbay;** İstanbul'a Ismarladım (110).

Muzaffer Sarısözen; Aşağıdan Gelir Eli Develi (298), Bu Dağlar Meşe Dağlar (247), Dersim Dört Dağ İçinde (340), Geline Bak Geline (490), Kaya Dibi Kar İmiş (32), Sarardım Ben Sarardım (465), Yakışır Allar Sana (260); **Müslüm Abay;** Tandıra koydum paçayı (K401); **Nadir Özgüven**; Ak Çeşmeden Sular İçtim/Sinanoğlu Zeybeği (343); **Nafi Budak;** Portakal Dilim Dilim (485); **Nazım Can;** Büyük Cevizi Dibi (381); **Nazmi İlyas;** Abalımın Cepkeni/Abalı Zeybeği (364); **Nedim Akdağ;** Asker Yolu Beklerim (266); **Nejat Buhara;** Çarşambayı Sel Aldı/yeni Çarşamba (326), Kol Havası/Yaylanın Çimenine (69), Yamadan Gel Yamadan (164), Yaylanın Çimenine/Kol Havası (69), Yeni Çarşamba (Çarşambayı Sel Aldı (326); **Neşet Ertaş;** Ağla Sazım (256), Ahu Gözlerini (318), Bağışla Sevdiğim (96), Gönül Yari Bulmayınca (202), Kahveyi Kavuranlar (373), Kar mı Yağmış (218), Kova Kova İndirdile (113) Leyla Leyla (153), Yazımı Kışa Çevirdin (94), Nerde Ne Arıyon (36), Seher Vaki (300), Yanık Kerem (380), Zülüf Dökülmüş Yüze (65); **Nevşehirli Cafer;** Elifim Noktalandı (268); **Nezahat Bayram;** Kaçındasın Gelin Ümmü (465).

Nida Tüfekçi; Dersini Almış da Ediyor Ezber/Sürmeli (303), Çamlığın Başında (290), Hastane Önünde (164), Sevdiğim Üstüne (230), Yıldız Akşamdan Doğarsın (78); **Niyazi Biçerel;** Şu Uzun Gecenin (143); **Nizamettin Ariç**; Cemo (467), Arpaçay'ın Kenarı

(425); **Nurettin Şan**; Erzurum'da Çevirdiler (82); **Nurettin Şenol;** Zerdali Çiçek Açtı (382); **Nurten İnnap;** Geleceksen Gel Gayrı (98); **Nuri Ciğer**; Al Devesi Mor Köşekli (418); **Nuri Halil Poyraz;** Aman Doktor (354); **Nuri Karaca;** Ne Mahzun Durursun (423); **Osman Bicioğlu;** Eşref Bey Türküsü/Giresun Üstünde (313), Giresun Türküsü/Eşref Bey Türküsü (313), Kahya Türküsü/Trabzon'dan Çıktım (225) Trabzon'dan Çıktım/Kahya Türküsü (225); **Osman Dinç;** Yeşil Yaprak Arasında (381); **Osman İlker;** Ilgın Ilgın Eser (33); **Osman Keskin;** Erikten Kestim Değnek (380); **Osman Şevki Uludağ;** Genç Osman (385); **Ömer Akpınar;** Bel Bağımın Tokası (38), Yaylanın Soğuk Suyu (272); **Ömer Önderoğlu;** Yola Çıktım Madine (251). **Özdemir Akşener;** Çorap Çektim Dizime (454); **Özay Gönlüm;** Denizli'nin Adım Adım (47), Sobalarında Kuru Meşe (132); **Pertev Naili Boratav;** Gönül (359), Sultan Suyu (393).

Raci Alkır; Kadem Bastı/Sefa Geldin Divanı (240), Seyreyle Güzel/Tatyan (54), Tutam Yar Elinden (71); **Rafia Berkant;** Hanaylar Yaptırdım (28); **Rahim Elbir;** Mavi Yelekli Yarim (353); **Ramazan Şenses**; Hangi Bağın Bağbanısan (213); **Rakım Ertür;** Bakkalar Satıyor (102); **Refik Başaran;** Ayşemin Yeşil Sandığı (115), Ayvalı'dan Çıktım/ Hacı Bey Ağıdı (57), Bacacılar (450), Cemal Türküsü/Şen Olasın Ürgüp (342), Dam Başında Sarı Çiçek (248), Dere Boyu Gidelim/ Naciye Türküsü (73), Kestanenin İrisi (311), Naciye Türküsü/ Dere Boyu Gidelim (73), Şen Olasın Ürgüp /Cemal Türküsü (342), Tokat Yaylasında (96); **Remziye Akkaplan;** Kar Yağar Bardan Bardan (458); **Remziye Mutlu;** Mezarımı Kızlar Kazsın (296); **Resul Çekiç;** Erikten Kestim Değnek (380); **Rıfat Balaban;** Odana Serdim Halı (305), Su Akar Güldür Güldür (91); **Rıza Ulucan**; Hanların Önüne (59); **Rıza Yetişen;** Ilgıt Ilgıt Esen/ Narlıdere Semahı (238); **Ruhi Su;** Bilene Danış (505); **Rüstü Gür;** Çökertmeden Çıktım (369); **Saadettin Akatay;** Erzurum Yıldızı/Sarı Yıldız (369), Sarı Yıldız/ Erzurum Yıldızı (369); **Saadettin Sümbül**; Evlerine Vardım (378); **Sadık Dinçer**; Bir Dem KararımYok (386); **Sadık Doğanay;** El Vurup Yaremi (404); **Sadık Taşucu;** Çiçekler İçinde/Silifke Kermi (380); **Saffet Uysal**; Korunun Anacı (250), Üryan Geldim (123); **Sait**

Alioğlu; Garip Başınan (51); **Sakıp Çepik;** Siyah Zülfün (477); **Salih Dündar;** Keklik Gibi Kanadımı (31), Taşa Verdim Yanımı (488); **Salih Urban;** Sarı Zeybek (388); **Salim Kahraman;** Feride Türküsü/Küçük Beyin Avlusunda (252), Küçük beyin Avlusunda/ Feride Türküsü (252); **Salim Polat Mutlu;** Atımı Bağladım (194); **Salman Çoker;** Değirmenin Bendine (80), Allı Turnam (128); **Sami Eken;** Mavi Yelekli Yarim (353); **Selahattin Alparslan;** Yeşil Ördek Gibi (98); **Selahattin Alpay;** Çekme Çadırını (174), Kayanın Dibinde (129), Ahlat'ın Başındayım (355); **Selahattin Aygün;** Halil İbrahim (469); **Selahattin Bölük;** Leyla (41); **Selahattin Tekakçe;** Aşamadım Şu Dağların (337); **Semih Sergen;** Aşığa Tuzak Gerekmez (166); **Servet Tekin;** Güle Çıktım Gülmedim/Şerife Türküsü (308). **Sevinç Sarısözen;** Üç Kuş İdik (211).; **Seyfettin Sığmaz;** Pınar Başından Bulanır (89). **Seyfettin Sucu;** Yaram Sızlar (387). **Seyfettin Türkol;** Hatça Türküsü/ Denizin Dibinde ((302). **Seyit Bekçi;** Karşıda Herk Otlanır (324).; **Seyit Nizamoğlu;** Senden midir Benden midir (209), Yeter Bana (132); **Seyit Süleyman;** Aslı Pektir (297); **Sıdıka Ahmetkızı;** Yüksek Tepede (270); **Sıdıka Çamıdağ;** Ahmedim (339); **Sıdıka Saraçoğlu;** Senin Dükkan (345). **Sırrı Sarısözen;** Aşk eyledi (294), Ata Binmiş Gidiyor/Zöhrem (327), İreyhan Eker misin/Lili Yar (260). **Silahçı Mustafa;** Emirdağı Birbirine Ulalı/ Fadime Türküsü (391).

Silleli İbrahim; Menteşeli Menteşeli/ Menteşe Zeybeği (322); **Soner Özbilen;** Başında Tülbendim (332), Kalk Gidelim (335), Lillari /Samanlık Dolu Saman (27). **Suat Albayrak;** Ne Feryat Edersin (112), **Suat Işıklı;** Tutam Yar Elinden (71); **Süleyman Elver;** Bugün Yardan (41), Dostu Görmeye Geldim (234), Gel Güzel Beri (312), Muhabbet Eyledim/ Ya Hızır Semahı (489) **Süleyman Karabağ;** Çıldırın Çiçekleri (289), Yılan İnceden Öter (386). **Süleyman Kaya;** Siyah Saçlarında (!56). **Süleyman Uğur;** Ağ Elime Mor Kınalar (103), Devrent Deresi (169). **Süleyman Yıldız;** Şu Yalan Dünyaya (149); **Şadan Yektaş;** Çaya İner Ağlarım (63): **Şakir Şener;** Baba Ben Derviş miyem (255); **Şekip Şahadoğru;** Bende Kaldı (297), Beratında Nokta Sırrı (456), Boşa Kınamasın (216), Dermanı Nedir (288), Düşesin (38), Düşün (427), Garibin

(316), Yaz Gelir (127); **Şerif Ercan**; Bakkallar Satıyor (102); **Şevket Özcan;** Hanaylar Yaptırdım/Tekirdağ Havası (184; **Şevket Yanıkoğlu**; Çekemedim Akça Kızın (119); **Şiar Can;** Sevdamız Güneştir (354), Sevdasız Sevda (432); **Şükrü Canaydın;** Kar mı Yağmış (127); **Şükrü Çadırcı;** Seherde İndim (150); **Tacim Dede**; Yari Olmayanın (186); **Talat Baydar;** Altını Sarraf Bilir (307); **Talip Özkan;** Karabaş Koyunu (390), Şu Yaylanın Çamları (96); **Tarık Çıkıntaş;** Çay İçinde Dövme Taş (501); **Turan Engin**; Belli Belli (419), Vardım Hint Eline (37); **Urancı Hüseyin/Zevk**; Kalenin Ardında (429); **Vasfiye Çemder;** Uzun Kavak (43); **Yağcıoğlu Fehmi Efe;** Ali'm Gitme Pazara (34); **Yalçın Özsoy;** Taşlı Tarla Ayrıklı (126); **Yalçın Tura**; Sende Neyi Ararım (89); **Yaşar Kemal**; Kara Çadır İsmi Tutar (389); **Yaşar Turna**; Giresun'un İçinde (218); **Yavuz Top;** Bad-ı Saba (193), Demedin (149), Yarim Senden Ayrılalı (418); **Yusuf Babacan;** Ela Gözlü Benli Dilber (496); **Yusuf Sözen;** Atımı Bağladım (194); **Yusuf Şahin;** Nazar Kıl (204); **Yusuf Tapan**; Kerpiç Kerpiç Üstüne (83), Zülüfünü Taramadım (208); **Yüksel Yıldız**; Sözün Bilmez (403), Üç Beş Aşık (87); **Zekeriya Bozdağ;** Nar Ağacı (289), Eski Mihriban/Unutursun Mihribanım (64); **Zehra Şenel;** Irmak Kenarından (482); **Ziya Paşa;** Asafın Miktarın Bilmez/Divan (350); **Ziya Sarıcı;** Çayın Ortasında (307); **Zülfü Livaneli;** Dağlara Küstüm (199).

1.3. TÜRKÜLERİN DOĞUŞUYLA İLGİLİ HİKÂYELER

Türküler genellikle yaşanan bir olay üzerine yakıldığı için birçok türkünün doğuş öyküsü, türkü yakıcıları, ozanlar, diğer kaynak kişiler, derleyici ve yorumcular tarafından bilinmekte, zaman zaman da türkü öncesi anlatılmaktadır. Hatta bu gelenek âşık edebiyatında "hikâyeli türkü söyleme" olarak fasılların icra programı içinde yer almaktadır. Sanatını sazı eşliğinde icra eden halk şairlerinin çoğunun dağarcığında en az birer hikâyeli türkü bulundurdukları söylenebilir.

Bir de "türkülü hikâye" söyleme geleneği vardır ki bunlar "tahkiyeli" oluşları bakımından birbirine benzemekle birlikte fark-

lıdırlar. "Hikâyeli türkü"de vurgulanan "türkü"dür, "türkülü hikâye"de ise vurgu hikâye üzerine yapılmaktadır.

Görkem, özellikle Boratav'ı dipnot gösterdiği "halk hikâyesi/türkülü hikâye/bozlak" konusunda bilgi verirken "türkülü hikâye"nin, araştırma sahasında sözlü kültür geleneği içerisinde "anlatıcı" ve "dinleyiciler" tarafından da kullanılan bir terim olduğunu belirtmekte ve buna "bozlaklar"ı da dahil etmektedir:

"Bozlaklar, kısa türkülü hikâyelerdir. Boratav bunları "türkü-hikâye" şeklinde adlandırmaktadır. Bunlarda şiir "asıl mühim unsur"u teşkil eder. Boratav, çok defa bunlara ilave edilmiş hikâye unsurunu "edebî bir unsur" olarak bile görmez. Çünkü bu kısımlar, türkünün anlaşılmasını sağlayacak bir açıklama niteliğindedir. Birçoğunun konusunu, acıklı bir akıbetle biten maceralar teşkil etmektedir. Önemsiz bir tesadüf, bir kaza veya bir ihanet bu akıbeti hazırlamaktadır. "Türkü-hikâye/ bozlak"lar, "döşemeli" bir niteliğe sahiptir ve bu özellikleriyle tam anlamıyla bir halk hikâyesi karakteri göstermezler. Çünkü "türkülü hikâye ayrı bir "kompozisyon" işidir (Görkem 2000: 7-9).

Görkem, Çukurova'da hikâyeli türkü söylemenin önemini vurgulamakta, hikâyesiz türkülere bölgede "yoz türkü" ya da "tekleme" adının verildiğini belirtmekte ve bu konuda şu bilgileri vermektedir:

> *"Eğer düğün kışa gelirse, o zaman kız evinde büyükçe bir odaya oturulur. Erkek misafirler tıklım tıklım odayı doldurmuş, kadınlar ise dışarıdan veya yan taraftaki başka bir odadan âşığın sadece sesini dinlemek için toplanmıştır. Âşık odanın baş köşesine oturtulur. Orada hazır bulunanlar, aralarından bir temsilci seçer ve o yaşlı kişiye, âşıktan hikâye ve türkü isteme yetkisini verirler. Ona, "türküyü sen isteyeceksin, âşık da çağıracak" derler. Eğer âşık istenilen türküyü ve hikâyeyi bilirse söyler; bilmezse, dinleyiciler, "tüh, işte filân âşığı getir dedik de getirmedi; o bunu biliyordu" gibi sözler söyleyerek itirazlarını belirtirler. Âşığı, gelin alıcıların kız evine geldikleri âna kadar bırakmaz ve söyletirler. Düğün, yaz veya bahar mevsiminde olursa, türkü söyleme ve hikâye anlatma işi, dışarıda büyükçe bir meydanda yapılır.*
>
> *Odanın başköşesine oturtulan âşığın etrafında dinleyiciler, halka olurlar ve kalabalık sebebiyle, âdeta tek diz üstüne otururlar. Yöre*

âşıkları genellikle cura çalmaktadır. Âşık sazını eline alır; önce bir kaç tane "yoz türkü" söyler. Yoz türkü, "tekleme", "hikâyesiz türkü" anlamına gelmektedir. Geleneğin bu kısmına yörede "başlangıç" veya "fasıl" denir. Âşıkların söylediği "yoz türküler", Köroğlu, Karacaoğlan ve Dadaloğlu gibi meşhur âşıklara ait "âhiret", "sevda" ve "yiğitlik" üstüne söylenmiş "usta malı" eserlerdir. Yörede, bazı âşıkların, meselâ Köroğlu (Mehmet Demirci) böyle bir âşıktır, "usta malı" eserlere ilâveten, kendilerine ait türküleri de istek üzerine söyledikleri görülmektedir" (Görkem 2000: 30).

İstanbul, Kastamonu, Konya, Doğu Anadolu, (Günay 1992: 20-77) Çukurova vd. bölgelerdeki âşık fasıllarında yer alan hikâyeli türkü söyleme geleneği, günümüzde de, kimi âşıkların geleneği icra programları içinde yer almaktadır. Hatta âşıkların program yapımcısı, sunucusu ya da konuk olarak katıldıkları âşıklık geleneğiyle ilgili yayımlara yer veren kimi ulusal televizyonlarında ozanların türkülü hikâyeler söyledikleri görülmektedir. Zaman zaman Âşık Edebiyatı dersi için getirdiğimiz Şeref Taşlıova, Mustafa Aydın, Kul Nuri, Paşa Susanoğlu vd. âşıkların da dershanede öğrencilere hikâyeli türkü örnekleri verdikleri, hatta kimi âşıklara ait bazı hikâyeli türkülerin öğrenciler tarafından ezberlendiği ve âşıklardan istek yapıldığına tanık olmaktayız.

Hikâyeli türkülerle ilgili birçok yayın bulunmaktadır. Bunlara öğrenci tezleri de dâhil edilebilir. Bu konuda yapılan ilk tezlerden biri Yusuf Ziya Özkan'a aittir. Özkan, 1978 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu'nun danışmanlığında hazırladığı lisans tezinde 180 kadar hikâyeli türkü metnine yer vermiştir. Son çalışmalardan biri de Sabahattin Yaşar'a aittir. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Prof.Dr. İsa Özkan'ın danışmanlığında hazırladığı tezinde Yaşar'ın, Kırşehir ilinden derlediği yüz elli kadar türkü hikâyesine yer verdiği görülmektedir.

Üniversitelerdeki çalışmalar dışında hikâyeli türküleri konu alan ya da içinde hikâyeli türkülere yer veren onlarca yayın bulunmaktadır.Buna örnek olarak Salih Turhan, Kubilay Dökmetaş ve Levent Çelik'in birlikte hazırladığı "Notalarıyla Türkülerimiz ve

Hikâyeleri (Ankara 1996) " verilebilir. Bu tür yayınlardan bazıları Hulusi Tekin'in "Türkü Öyküleri (İstanbul 2003) "nde görüldüğü gibi modern hikâyeye dönüştürülmüş, türküler hikâyesinden hareketle adeta romanlaştırılmıştır.

Burada, hikâyeli türküye örnek olarak aldığımız Konya yöresinden derlenip yayımlanmış olan "Uyan Alim" ve "Kesik Çayır Biçilir mi" türküleri ve hikâyeleri şöyledir:

UYAN ALİM

Konya düğünlerinde yemekler yenir, törenle gelin eve getirilir, akşam olunca da düğün biter, gerdek duası okunur, güveyi gerdeğe gireceği sırada da gelenek olduğu üzere güveyinin sırtı yumruklanarak içeri gönderilir. Güvey Ali de dua bitiminde yumruklarla gelinin yanına uğurlanırken, daha önce, güveyi Ali' nin içerde kendisini bekleyen karısı olacak kızı istemiş, ama alamamış bir genç eline aldığı büyük bir çiviyi, arkadaşları yumruklarken gizlice Ali'nin sırtına saplar. Ali, önce sırtına saplanan çivinin acısını hissetmez, yumrukların acısı zanneder. Fakat, içeride namaz kılmak için secdeye vardığında, yaranın ve kan kaybının etkisiyle secdeden bir daha kalkamaz. Ali'sinin gelmesini ve duvağını açmasını sabırsızlıkla bekleyen gelin, Ali'nin yorgunluktan seccadenin üstünde uyuyup kaldığını sandığı için rahatsız etmek istemez. Tan ağarıp sabah olduğunu görünce Ali'yi uyandırmak isteyen gelin, Ali'sini uyandırmak için bu türküyü söyler ama uyandıramaz. Çünkü Ali ölmüştür.

Evinizin önü yazı
Gelir geçer koyun kuzu
Secdeden kalkmaz yüzü
Uyan Ali'm tan yüzüne
Sıralanmış ben yüzüne
Evimizin önü iğde
İğdenin dalları yerde
Altı tavan yüksek evde
Uyan Ali'm tan yüzüne
Sıralanmış ben yüzüne

Evimizin önü mezar
Mezarda kumrular gezer
Kınalı eller uçkur çözer
Uyan Ali'm tan yüzüne
Sıralanmış ben yüzüne
Evimizin önü taşlık
Taşlığa düşürdüm beşlik
Boşa gitti kahpe keşlik
Uyan Ali'm tan yüzüne
Sıralanmış ben yüzüne
Evimizin önü nane
Ben kül oldum yana yana
Yârim sen gel imana
Uyan Ali'm tan yüzüne
Sıralanmış ben yüzüne
Evimizin önü kavak
Kavaktan dökülür uvak
Elim kına başım duvak
Uyan Ali'm tan yüzüne
Sıralanmış ben yüzüne
Evimizin önü çardak
Çardakta asılı bardak
Burnumuzdan geldi gerdek
Uyan Ali'm tan yüzüne
Sıralanmış ben yüzüne
Evimizin önü susam
Su bulsam mendilim yusam
Soyunsam koynuna girsem
Uyan Ali'm tan yüzüne
Sıralanmış ben yüzüne
Anam ineği sağmadan
Babam camiden gelmeden
Eller evimize dolmadan
Uyan Ali'm tan yüzüne
Sıralanmış ben yüzüne

(Küçükbezirci 1960: 68-70)

KESİK ÇAYIR BİÇİLİR Mİ

Vali paşanın genç yaveri Konya'da bir Mevlevi çelebisinin kızını sever. Ancak bunun dile düşmesi delikanlının ölümü demektir. Oysa delikanlı hiçbir şeyden korkmadan bir gece sevdiği kızla Meram'da buluşmak üzere sözleşir. Buluşurlar, uzun uzun konuşurlar. Bu sırada sekiz kişi onları gözetlemektedir ama onlar hiçbir şeyin farkında değildir.

Tam ayrılma anı gelir. Delikanlı kızla vedalaşıp bir iki adım atınca sekiz yerden sekiz kurşun delikanlıyı olduğu yere mıhlar. Çelebinin kızı delikanlının ölüsü üzerine kapanıp sabaha kadar ağlar. Sabahleyin Meram'ın kesik/ince çayırları üzerinde delikanlının ölüsü ile başında ağlayan derviş kızını bulurlar.

Paşa yaverinin yanık künyesini anasına gönderir. Anası da sitem dolu bu türküyü yakar. Türküdeki "yeşilbaş" kelimesi ile Mevlevi sikkelerinin anlatıldığı iddia edilir:

İnce çayır biçilir mi
Sular ayaz içilir mi
Bana yardan vazgeç derler
Yar tatl'olur geçilir mi
Aman ben yandım, paşam ben yandım
Ellerin köyünde vuruldum kaldım

Elinizden elinizden
Kurtulaydım dilinizden
Yeşilbaş ördek olsam
Su içmem gölünüzden
Aman ben yandım, paşam ben yandım
Ellerin köyünde vuruldum kaldım

(Uğurlu 1963: 3222-3223)

1.4. TÜRKÜLER ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

1.4.1. KİŞİLERİN YAPTIĞI ÇALIŞMALAR

1.4.1.1. Avrupalı Bilim İnsanı ve Araştırmacılar Tarafından Yapılan Çalışmalar

Avrupa'da halkbilimi alanında ilk ve önemli çalışmalara imzasını atan Herder, kendine örnek aldığı İngilizlerin [James Macperson, *Fragments of Ancient Poetry* (1760) ve Thomas Percy, *Religues of Ancient English Poetry* (1765)] de etkisiyle, Alman türkülerinin derlenmesi gerektiğini ilan etmiş ve bizzat on yılı aşan derlemelerinin ürünlerini 1773'te bir araya getirerek, gecikmeli de olsa 1779'da iki bölüm halinde "Volkslieder" başlığıyla Leipzig'te yayımlamıştır[1]. Dolayısıyla Almanya'da halk türküsü derleme ve araştırmalarının İngilizce "folk song" terimine karşılık olarak "volkslied"i ortaya atan Johann Gottfried Herder'le başladığı belirtilmektedir (Öztürk 1995: 29).

Herder'in teşvikiyle Johann Wolfgang von Goethe de türküyle ilgilenmiştir. Elsaf'da 12 halk baladı kayda geçirerek, bunları Herder'e göndermiştir. Herder'in fikirlerini aynı şekilde önemseyen Gottfried August Bürger'i ve dolayısıyla esasen ortaya çıkan bu halk türküsü hayranlığını alaya almak amacıyla Friedrich Nicolai, 1777/78 yıllarında *"Ein feyner kleyner Almanach vol schönerr echterr liblicherr Volksljder...gesungen von Gabriel Wunderlich weyl. Benkelsengernn zu Dessaw..."* adlı derlemesini iki bölümde yayımlamıştır.

Herder'in derlemelerinden sonra bilinen diğer önemli eser de romantik şairler Achim von Arnim ve Clemens Brentano'nun birlikte yayımladıkları, üç ciltlik *"Des Knaben Wunderhorn"*udur (1805-1808).

Yerel dilde türkü malzemesi içeren kapsamlı bir koleksiyon olarak, J. Georg Meinert'in *"Alte teutsche Volkslieder in der Mundart des Kuhlandchens"* (1817) adlı eseri belirtilebilir.

---

[1] Almanca kaynaklar ve bilgiler konusunda Sayın Prof. Dr. Ali Osman Öztürk katkıda bulunmuştur.

Grimm Kardeşler (Jacob Ludwig Karl Grimm, 1785- 1863; Wilhelm Karl Grimm, 1786- 1859), 1806- 1815 yılları arasında Alman dil sahasından (Hessen, Dillenburg ve Viyana) kaynaklanan halk türküleri derlemişlerdir. Grimm Kardeşler, derlemelerine Güney Sibirya'dan derlemiş oldukları Türk-Tatar türkülerini de dahil etmişlerdir (Öztürk 1995: 33). Derledikleri veya başka kaynaklardan kopya ettikleri türkü belgeleri, Marburg Üniversitesi'nin elyazmaları koleksiyonundan, alanlarında uzman bilim adamları tarafından ancak 1985 yılında yayımlanabilmiştir.

Grimm Kardeşler, Clemens Brentano ve Achim von Arnim'e daha sonra "Des Knaben Wunderhorn"da yer alan birçok malzeme göndermişlerdir.

Sadece din konulu türküleri yayımlayabilen (Geistliche Volkslieder mit İhren Ursprüngenglichen Weisen Gesammelt aus Mündlicher Tradition und Seltenen alten Gesangbüchern, Paderborn, Schöningh 1850.) August von Haxthausen'in bıraktığı malzeme ise Karl Schulte Kemminghausen'in mülkiyetine geçmiştir.

Hoffmann von Fallersleben, E. Richter'le birlikte *"Schlesische Volkslieder"*i yayımlamıştır. (1842)

Ludwig Uhland'ın, *"Alte hoch- und niederdeutsche Volkslieder"* (1844-45) adlı iki ciltlik koleksiyonu mevcuttur.

Franz Wilhelm Freiherr von Ditfurth 1885'te Frankça dil bölgesinden (Fränkische Volkslieder), Ernst Meier Süabya'dan (Schwäbische Volkslieder, 1855), Friedrich Wilh. Schuster Siebenbürgen-Saksonya'dan (1865), Alexander Reifferscheid Westfalya'dan (1879) yeni malzeme ortaya koymuşlardır.

Ludwig Erk, *"Die deutschen Volkslieder mit ihren Singweisen"* adlı serinin ilk cildini Wilhelm Irmer'le yayımlamıştır (3 Bde, 1838/45).

Ludwing Erk, ömrünün yetmemesi dolayısıyla ilk cildini gerçekleştirdiği Alman türkülerinin tümünü kapsayacak yeni filolojik bir külliyatın hazırlıklarına girişmiştir (*Deutscher Liederhort. Auswahl der Vorzüglichen Deutschen Volklieder aus der Vorzeit und der Gegenwart mit İhren Eigenthümlichen Melodien,* Berlin 1856).

Franz Magnus Böhme, 1850'li yıllarda resmen görevlendirilerek Erk'in yayımladığı ve sonradan derlediği türküleri esas alıp, kendi türkülerini de katarak *"Deutscher Liederhort"* (Auswahl der Vorzüglicheren Deutschen Volkslieder, nach Wort und Weise aus der Vorzeit und Gegenwart Gesammelt und Erläutert von Ludwing Erk. Nach Erk's handschriftlichem Nachlasse unda uf Grund Eigener Sammlung Neubearbeitet und Fortgesetzt von Franz M. Böhme. 3 Bde. Leipzig 1893/94) başlığıyla üç cilt halinde yayımlamıştır.

1935'ten itibaren kurucusu John Meier'in öncülüğünde Alman Halk Türküsü Arşivi, bilimsel gereklerin dikkate alındığı *Deutsche Volkslieder mit İhren Melodien: Balladen'*in yayımına başlamıştır. Çalışma 1992'de 9. cildine ulaşmıştır.

Türk halk türkülerinin derlenmesine başlangıç olarak Ignác Kúnos'un (Kunos 1887-1889) Türkiye'nin batı bölgelerinde diğer halk anlatmaları yanında türküleri de topladığı 1880'li yılları almak gerekmektedir. Çünkü bundan önce Sadrazam Cevdet Paşa zamanında okul müfettişleri yardımıyla halk türkülerinin toplanması düşünülmüşse de bugün bunlarla ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak 1948 yılında tarihçi Çağatay Uluçay tarafından bir makaleyle bilim dünyasına tanıtılan Ali Ufkî'nin "Mecmûa-i Saz ü Söz"ünde (Ali Ufkî 1976) 17. yüzyıldan bazı türkü metinleri de yer almaktadır.

Ignác Kúnos'un, Türk halk türküleri sahasında özellikle Oszmán-Török Népköltési Gyüjtem-Ény (Osmanlı Türk Halk Edebiyatı Derlemesi; 1889), 2. cilt ve Ada-Kalei Török Népdalok (Adakale Türk Halk Türküleri; 1905) adlı eserleri önemlidir. Kúnos'un 1915- 1918 yıllarında Avusturya-Macaristan topraklarındaki esir kamplarında yaşayan Kazan Tatarları arasında derlediği türküler ancak ölümünden sonra yayımlanmıştır.

Kúnos'un Oszmán-Török Népköltési Gyüjtem-Ény (Osmanlı Türk Halk Edebiyatı Derlemesi; 1889) adlı bu eserinin 2. cildinde (Masodık Kötet: Oszmán-Török Népmesék es Népdalok, Budapest 1889) "népdalok" (halk türküleri) diye nitelediği türküleri beş bölüme ayırdığı eserini Ali Osman Öztürk 1998 yılında yayımlamıştır.

Kunos'un özellikle türkü derlemelerindeki başarısında *"Benim de fikir aldığım parçalar bunlardır, yolun doğrusunu artık buldun, bu yoldan hiç sapma"* (Yıldırım 1983: 121) diyerek ona güç ve cesaret veren Ahmet Vefik Paşa'nın bu konudaki desteğini unutmamak gerekir.

Halk müziği araştırıcısı Robert Lach, Bohemya'da Eger kıyısındaki kampta, Türk-Tatarlara ve Türkmenlere ait çok sayıda türkü malzemesi derlemiş ve fonograf plaklara kaydetmiştir. (Robert Lach-Herbert Jansky, Volksgesänge von Völkern Russlands. Aufgenommen von Robert Lanch. II. Turktatarische Völker. Kasantatarische, Mischärische, Westsibirisch-Tatarische, Nogaitatarische, Turkmenische, Kirgisische und Tscerkessisch-Tatarische Gesänge. Transkription und Übersetzung von Herbert Jansky. SWAW Bd. CCXXVII, Abh. 4. Wien 1952)

Ayrıca Wünsdorf (Avusturya) yakınındaki kampta G. Weil, çok sayıda Tatarca türkü metnini plaklara almıştır. (G. Weil, Tatarische Texte. Nach den in der Lautabteilung der Staatsbibliothek Befindlichen Originalplatten. Berlin-Leipzig 1930).

Kúnos'tan sonra 1920'li yıllara, Seyfettin ve Sezai Asaf Kardeşlere (1925) kadar Türk halk kültürüyle ilgilenenler genellikle yabancılar olmuştur (Bittner 1897; Giese 1907).

Burada, 1825 tarihli seyahatnamesinde Türk-Tatar türkülerine yer veren Johann Friedrich Erdmann (Öztürk 1995: 55)la, 1928'de Anadolu'dan türküler derleyen Karl Seidelmann (Öztürk 1995: 61)'ı da belirtmek gerekir.

Ayrıca 1936 yılında Ankara Halkevi'nin daveti üzerine Türkiye'ye gelen ve Anadolu'da yaptığı derleme çalışmalarıyla türkü repertuvarına önemli eserler kazandıran Macar asıllı müzikolog Béla Bartok da türkü çalışmalarına önemli katkı sağlamıştır.

Araştırmacı Avusturyalı Herbert Jansky, 1952'de yayımladığı "Vergleichende Volksliederkunde als Hilfsmittel der Völkerpsychologie" başlıklı makalesinde, özellikle basit yapılı ve her iki millete mahsusu olan "maniler" çerçevesinde yapılacak araştırmalara: 1. dış ve biçimsel, 2. iç ve psikolojik ve 3. olarak

yapısal özelliklerin karşılaştırılması şeklinde üş aşamalı bir metot önermiştir (Jansky, Vienne 1952: 79-84). Boratav'dan farklı olarak Jansky, birinci aşamada türkü şekillerinin nereden nereye göç ettiğinin tespitiyle ilgili, ikinci aşamada ise soy psikolojisi üzerine etnolojik ve kültürel sonuçlara varılabileceğini belirtmektedir.

Türküler üzerine çalışmalar yapan diğer önemli isimler ise Kurt ve Ursula Reinhard'dır. Kurt ve Ursula Reinhard 1955/56 ve 1963 yıllarında Türkiye'ye yaptıkları araştırma gezilerinin sonuçlarını, biri 1965 (Vor Seinen Häusern Eine Weide... Volksliedtexte aus der Süd-Türkei, Berlin) diğeri 1968 (Auf der Fiedel mein, Volkslieder von der Osttürkischen Schwarzmeerküste, Berlin) yıllarına ait olmak üzere aynı seriden iki türkü koleksiyonu ve bu derlemelerle birlikte Wolfram Eberhard, Dieter Christensen ve Belá Bartók'un kayıtlarının da değerlendirildiği bir katalog (Türkische Musik, Berlin 1962) ve iki ciltlik, ikincisi Türk halk müziğine ayrılmış (Musik der Türkei, Bd. 2. Die Volksmusik, Wilhelmshaven 1984) bir eser yayımlamışlardır.

Ursula Reinhard eşinin vefatından sonra T. de Oliveira Pinto ile işbirliği sonucu 270 sayfalık beş ana bölümden oluşan "Türk Âşıkları ve Ozanları" adlı eseri ortaya koymuştur. (Ursula Reinhard-Tiego de Oliveira Pinto, Sänger und Poeten mit der Laute-Türkische Âşık und Ozan-Veröffentlichung des Museums für Völkerkunde Berlin, Neue Folge 47, Abteilung Musikethnologie, VI, Berlin 1989. Fotoğraflı ve iki kaset ilaveli.)

Bu arada Béla Bartók, Wolfram Eberhard, Kurt ve Ursula Reinhard, Dieter Christensen gibi Avrupalı bilim insanı ve araştırmacılar listesine günümüzde Martin Greve'i ekleyebiliriz. Martin Greve'in "Almanya'da Hayali Türkiye'nin Müziği" adlı çalışması 2006 yılında yayımlanmıştır. Bu çalışmasında Greve, Türkiye'den işçi göçünün başladığı 1966 yılından bugüne Almanya'da yaşayan popüler Türk müziğini özellikle icracıları, icra ortamları, dinleyici kitlesi, konuları vb. bakımdan bir "Batılı" gözüyle ele almış ve değerlendirmiştir.

1.4.1.2. Türk Bilim İnsanı ve Araştırmacılar Tarafından Yapılan Çalışmalar

Türkiye'de türkü üzerine ilk çalışmaların Sadrazam Cevdet Paşa zamanında tasarlandığı, okul müfettişleri yardımıyla halk türkülerinin toplanmasının düşünüldüğü, fakat bu çalışmaya dair ele geçmiş her hangi bir kayıt bulunmadığı belirtilmektedir. (Menzel 1925: 323).

Ancak 1948 yılında tarihçi Çağatay Uluçay tarafından bir makaleyle bilim dünyasına tanıtılan Ali Ufkî'nin "Mecmûa-i Saz ü Söz"ünde 17. yüzyıldan bazı türkü metinleri yer almaktadır (Ali Ufkî 1976).

Yıldırım, Türkiye'de türkü derleme çalışmalarına başlanmasıyla ilgili olarak şu genel değerlendirmeyi yapmaktadır:

> *Ankara'da 1924 yılında açılan Musikî Muallim Mektebi, Anadolu'dan Türk halk türkülerinin ve oyun havalarının tesbiti ve notaya alınması yolunda çalışmalarda bulunur.*
>
> *İki musiki öğretmeni 1925 yılında Batı Anadolu'ya, Türk halk türkülerini derlemek ve notaya almak üzere devlet tarafından gönderilir. Aynı yıl, İstanbul Belediye Konservatuvarı öğretim üyeleri de benzer sebeple, Anadolu'ya seyahatler tertip etmeye başlar. Çeşitli yıllarda sürdürülen bu geziler neticesinde, Türk halk müziği için zengin malzemeleri toplanır; türküler ve oyun havaları notaya alınır; bunların bir kısmı plâk yapılır.*
>
> *İstanbul Konservatuvarı tarafmdan toplanan malzemeler, müteakip yıllar içinde ilgililerin istifadesine sunulmak üzere yayınlanır.* (Yıldırım 1998: 62)

1926-1929 yıllarında Darülelhan'ın düzenlediği ve Yusuf Ziya, Rauf Yekta, Dürrî ve Ekrem Besim (1. gezi); Y. Ziya, E. Besim, Muhiddin Sadık, Ferruh Arsunar (2. ve 3. gezi); Y. Ziya, Mahmut Ragıp, Remzi ve Ferruh Arsunar (4. gezi) Beylerin katıldığı dört derleme gezisinde bine yakın halk türküsü toplanmış, bunların önemli bir kısmı yayımlanmıştır: (Darülelhan Külliyatı; Anadolu Şarkıları Kitap: 1, 2, 3, 1926-1927 (Birinci gezinin sonuçları); Kitap: 3, 4, 6, 7, 1927-1928 (2. Gezi); İstanbul Konservatuarı Neşri-

yatı: Halk Türküleri, Kitap: 8, 9, 10, 11, 1929-1931; Anadolu Türkü ve Oyunları Halk Türküleri, 1929-1930).

Halkbilgisi Derneği de 1929-1932 tarihleri arasında dört araştırma gezisi düzenlemiş, Abdülkadir (İnan) Bey, önce Darülelhan'ın dördüncü gezisine katıldıktan sonra kendisi Ali Rıza (Yalgın) ve Şakir Sabri (Yener) Beylerin eşliğinde bizzat derlemeye çıkmıştır. Halkevlerinin de bu alanda önemli katkıları olmuştur.

1936'da kurulan Ankara Konservatuvarı ise 1937- 1952 tarihleri arasında toplam dokuz gezi düzenleyerek Orta ve Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgeleri başta olmak üzere yurdun dört bir yanından binlerce türkü ve ezginin derlenmesini sağlamıştır. Bu gezilerde, Halil Bedii Yönetken, Ferit Anlar, Necil Kazım Akses, Ulvi Cemal Erkin, Muzaffer Sarısözen, Nurullah Taşkıran, Mahmut Ragıp Gazimihal gibi isimler çok önemli hizmetlerde bulunmuştur. Osman Attila, Seyit Küçükbezirci, Mehmet Tuğrul, Muammer Uludemir vb. yerli araştırmacıların da bu alanda önemli katkıları olmuştur.

Mahmut Ragıp (Gazimihal), "Anadolu Türküleri ve Musıkî İstikbâlimiz" adlı kitabını 1928 yılında yayımlamıştır. Bu kitapta Gazimihal, türkülerin edebî, estetik ve müzikal değeri üzerinde durmuş, ayrıca Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden derlenmiş 30 adet türkü ve notalarına yer vermiştir.

Gazimihal'in bu alanda yayımladığı diğer kitabı "Konya'da Musıki"dir. Araştırmacının Ankara Devlet Konservatuvarı öğretmeniyken 1 Mart 1945'te tamamladığı ve Ankara'da 1947 yılında yayımlandığı bu kitapta, Selçuklu döneminden itibaren Konya müziği ele alınmış, Konya türküleri ve türkü kaynaklarına yer verilmiştir.

Muzaffer Sarısözen, türküyle ilgili çalışmalarına 31 Temmuz'la 20 Eylül 1926 tarihleri arasında katıldığı ilk geziyle başlamış, 1931 yılında Ahmet Kutsi Tecer'le birlikte Sivas'ta âşıkları bir araya getirmiş, türkü kaynaklarından biri olan Âşık Veysel'i müzik-edebiyat dünyasına kazandırmıştır. Sarısözen'in bu alandaki başlıca eserleri şunlardır: Seçme Köy Türküleri, Yurttan Sesler, Türk Halk Musıkisi Usulleri.

Ferruh Arsunar, 1932'de "Türk Anadolu Halk Türküleri"ni yayımlamıştır. Bu kitapta, gezilerde derlenen türkü metinleri notalarıyla birlikte verilmiştir.

Yurt içinde ve yurt dışında yaptığı araştırma, inceleme ve yayımlarla Pertev Naili Boratav, türkü çalışmalarına imza atan ilk isimlerdendir. Boratav'ın "Eğin Türkülerinin Başlıca Temleri" adlı yazısının 1937'de Ülkü mecmuasındaki neşrinin ardından 1939'da "Halk Türkülerine Dair", 1941'de "Türkülerde İnsanların Sesi", 1972'de "Halk Türkülerinde Şiirlik Motifler" ve bunları diğerleri takip etmiştir. Boratav'ın Folklor ve Edebiyat 2 (1983) adlı kitabının önemli bir bölümü (s.337-494) de türkü yazılarına ayrılmıştır.

1937'de Halit Ongan, derlediği türküleri, kimilerini notalarıyla birlikte "Niğde Halk Türküleri Birinci Kitap" adıyle yayımlamıştır. İçinde 20 kadar türkü yer almaktadır.

Derlenen türkü metinleri üzerinde özellikle konuları bakımından ilk tasnif çalışması yapanlardan biri Mehmet Tuğrul'dur. Tuğrul, 1945 yılında yayımladığı "Ankara Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri" adlı kitabında yaptığı tasnifte türkü metinlerini yedi ana grupta toplamıştır ki, bu sınıflandırma çalışmamız içinde değerlendirilmiştir.

Türkiye sahası türkü çalışmaları içinde Cahit Öztelli'nin önemli bir yeri vardır. Öztelli türkü hakkında bilgi ve türkü metinlerine yer verdiği "Halk Türküleri" adlı ilk kitabını 1953'te yayımlamıştır. 1972'de "Evleri'nin Önü"nü yayımlayan araştırmacı, türkü metinlerinin konu tasnifine göre yer aldığı "Evleri'nin Önü"nün ikinci baskısı olan "Halk Türküleri/Evlerinin Önü" adlı üçüncü kitabını 1983'te yayımlamıştır. Çok sayıda türkü metninin yer aldığı bu kitap 880 sayfadır.

Eflatun Cem Güney'in "Halk Türküleri 1"i 1953'te, "Halk Türküleri 2"si ise 1956'da okuyucuyla buluşmuştur. 1. Kitap Milli Eğitim Bakanlığı tarafından orta ve yüksek öğrenim öğrencileri için tavsiye edilmiştir. Türkü metinlerinin yer aldığı her iki kitapta da türküler genellikle bentleri üçlük, bağlantıları iki mısralı olanlardan seçilmiştir.

1954'te Sadi Yaver Ataman, Memleket Havaları'nın 1. Kitabı olan "Esnaf Türküleri"ni yayımlamıştır. Ataman bu çalışmasında terzi, değirmenci, berber, hamamcı, keçeci, arabacı, balıkçı, oduncu, kahveci, kalaycı, oduncu, demirci, sobacı, boyacı, leblebici, bostancı ve helvacıları konu alan türkülere notalarıyla yer vermiştir.

1957 yılında Osman Attila "Afyonkarahisar Türküleri"ni yayımlamıştır. Kitabın yayınından itibaren Behçet Kemal Çağlar'dan Hikmet Dizdaroğlu'na, Talat Tekin'den Muzaffer Uyguner'e, Orhan Seyfi Orhon'dan Cahit Öztelli'ye birçok yazar, şair, bilim insanı ve araştırmacı tarafından eleştirilen bu kitabında Attila, Afyon'dan derlediği türkülerden kiminin hikâyesine, kiminin de notasına yer vermiş, türküleri herhangi bir tasnife tabi tutmamıştır.

Ali Balım, 1957'de "Destanlar ve Türküler" adlı bir kitap yayımlamıştır. Bu kitapta konularına göre tasnif edilmiş 64 türkü yer almaktadır.

1958'de Mustafa Ramiz, içinde 74 türkü ve 24 notanın yer aldığı "Rumeli Türküleri" adlı kitabını yayımlamıştır.

1960 yılında Seyit Küçükbezirci'nin, derlediği Konya türkülerinden oluşturduğu "Issız Yuvalar" adlı kitabını görmekteyiz. Küçükbezirci, 1959 yılına kadar Konya'nın özellikle ova köylerini gezerek derlediği türkü metinlerini, kimilerinin doğuş hikâyelerine de yer vererek bu kitapta yayımlamıştır.

Türkü konusunda yapılan önemli çalışmalardan biri de Mehmet Özbek'e aittir. Özbek, "Folklor ve Türkülerimiz" adlı bu çalışmasında araştırmacı, folklor ve halk edebiyatı konusunda genel bir değerlendirme yapmış, halk çalgılarıyla ilgili bilgi vermiş, türküleri ezgi, yapı ve konularına göre sınıflandırmış, konu tasnifine göre de türkü metinlerine yer vermiştir. Kitabın ilk baskısı 1975 yılında gerçekleşmiştir.

Serbülent Yasun 1975 yılında üç ayrı kitaptan oluşan "Halk Türkülerimiz"i yayımlamıştır. Her üç kitapta da kimileri notalarıyla, kimileri notasız biçimde popüler türkü metinlerine yer verilmiştir.

Türkü geleneğimiz içinde Eğin türkülerinin önemli bir yeri vardır. Enver Gökçe, 1982 yılında yayımladığı "Eğin Türküleri"

adlı kitabında yer verdiği 113 türkü metnini konu bakımından sınıflandırmıştır. Kitabın önsözü Pertev Naili Boratav tarafından yazılmıştır.

Ahmet Şükrü Esen'in "Anadolu Türküleri" adlı kitabı 1986 yılında yayımlanmıştır. Anadolu türkülerinin biçimleri ve temlerinin de değerlendirildiği bu kitapta 190 türkü metni yer almaktadır. Kitabı yayına Pertev Naili Boratav ve Fuat Özdemir hazırlamıştır.

Muammer Uludemir, 1992 yılında, Ali Ufkî'nin mecmuasında yer alan türküleri notalarıyla birlikte günümüz alfabesine aktararak yayımlamıştır. "Mecmua-i Saz ü Söz/Türküler" adını verdiği bu kitapta 150 türkü yer almaktadır. Yazıya aktarılmış türküler içinde bilinen en eski türkülere ulaşılabilecek önemli bir kaynaktır.

1990'lı yıllarda Ali Osman Öztürk'ün yaptığı çalışmalar, türkü adına yeni kazanımların elde edilmesini sağlamıştır. Öztürk'ün konuyla ilgili çalışmalarını Almanya'da sürdürmüş olması, Almanya merkezli Batı literatürünü de yakından tanımasına ve tanıtmasına vesile olmuştur.

Öztürk, 1993 yılında Selçuk Üniversitesi'nde Türk Halk Türküsü Arşivi Projesi'ni başlatmış, 1994'te "Das Türkische Volkslied als Sprachliches Kustwerk" adlı, türkü adına yaptığı akademik bir çalışmanın ürünü olan kitabını Almanca yayımlamıştır. Konuyla ilgili makalelerinin yer aldığı "Türkü Yazıları"nı ise 1995'te okuyucu ve araştırmacıyla buluşturmuştur.. Aynı bilim insanı ve araştırmacı, ünlü Macar Türkoloğu Kunos'un türkülerini bir araya toplayarak "Türk Halk Türküleri" adıyla yayımını sağlamıştır.

Atınç Emnalar, 1998'de yayımlanan "Tüm Yönleriyle Türk Halk Müziği ve Nazarıyatı" adlı kitabında, türkünün tanımı, tarihçesi, kaynakları gibi konuların yanı sıra Türk halk edebiyatı türleri içindeki yerinden de söz etmiştir.

Doğan Kaya, "Anonim Halk Şiiri" (1999) adlı kitabının ikinci bölümünü (s.131-240) türküye ayırmıştır. Türkü kavramının tarihçesi, türkülerin doğuş ve yayılışları, çeşitleri ve teknik özellikleri vb. konularda bilgi veren Kaya, türküleri yapı, konu ve ezgilerine göre tasnif etmiştir.

Bekir Karadeniz, "Ela Gözlüm (2. Baskı İstanbul 2000, 688 s.)" ve "Kömür Gözlüm (İstanbul 1999, 683 s.) adlı iki kitap yayımlamıştır. Bu kitaplarından ilkinin girişinde Karadeniz, Türkiye'de müziğin geçirdiği evrimi ayrıntılı bir biçimde ele alarak türkülerin yerini tespite çalışmıştır. İkincisinde ise daha çok Türkiye'de türküler üzerine yapılan kimi çalışmalara yer vermiştir. Karadeniz'in 1800 kadar türkünün yer aldığı antoloji nitelikli bu kitaplarının bilim insanı ve araştırmacılar için önemli bir yanı, yöresinin yanı sıra bütün türkülerin kaynak kişilerinin belirtilmiş olmasıdır.

Pakize Aytaç'ın Türk Dünyası Ortak Edebiyatı/Türk Dünyası Edebiyat Tarihi 3. Cilt, (2003: s. 332-451) için hazırlamış olduğu "Türküler" bölümü, içinde Türk dünyası türkü geleneğine de yer vermiş olması bakımından önemli bir çalışmadır.

Halil Atılgan'ın "Türkülerin İsyanı" adlı kitabı 2003'te yayımlanmıştır. Türkülerdeki değişimi eleştirdiği bu kitabında Atılgan, "söz yanlışlıkları, sakatlıklar ve haksız sahiplenmelere" bilgi ve belgeler ışığında isyan etmektedir.

Türkiye'de türkü üzerine yapılan son çalışmalardan biri Selahattin Bekki'ye aittir. Bekki, 2004 yılında yayımladığı "Baş Yastıkta Göz Yolda" adlı bu çalışmasında Sivas türküleri üzerine kapsamlı bir çalışma gerçekleştirmiştir. Tanımla birlikte tarihçe ve tasnifin de yer aldığı kitabın türkü metinleri genel olarak TRT arşivinden alınmıştır.

1.4.2. KURUMLARIN YAPTIĞI ÇALIŞMALAR

1.4.2.1. TRT Tarafından Yapılan Çalışmalar

Öztürkmen, TRT'nin folklora yönelik çalışmaları arasında türkünün ilk sırayı aldığını, özellikle 1967 yılında yapılan derleme gezilerinin repertuara türkü kazandırılması bakımından önemli olduğunu belirtmektedir (Öztürkmen 1998: 214).

Türkiye'de, türkü denilince TRT akla gelmektedir. Çünkü Kurumun yıllardır yaptığı derleme/ayıklama/repertuvara kazandırma çalışmaları dün olduğu gibi günümüzde de türkü kanallarını besleyen bir kaynak niteliğindedir. Bu konuda bkz. (Eroğlu 1989).

TRT türkü çalışmalarını zaman zaman yayımlayarak bilim insanı, araştırmacı ve diğer ilgililerin istifadesine sunmuştur.

TRT'nin bu alanda "THM Repertuar Kitabı", "Türk Musikîsi Beste Formları" gibi onlarca yayınının olduğu bilinmektedir. Yayım yapma geleneği doğrultusunda TRT son olarak 1. ve 2. Ciltleri 2000 yılında, 3. Cilt (Uzun Havalar) 2002 yılında olmak üzere 3 ciltlik "Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi" (1018 s.) yayımlamıştır. Bu antolojilerde 4200 türkü metni yer almaktadır ki, son yıllarda türkü üzerine yapılan çalışmalarda bu kitaplar metin temini bakımından birinci derecede kaynak kitap durumundadır.

TRT Müzik Dairesi Başkanlığı'nın repertuvar çalışmalarının hızla devam ettiği, bu üç kitap dışında 2006 sonu itibariyle 100'ün üzerinde türkünün ilgili kuruldan onay alarak metinlerinin basılma aşamasına geldiği yetkililer tarafından belirtilmiştir.

1.4.2.2. Kültür Bakanlığınca Yapılan Çalışmalar

1966'da kurulan Millî Folklor Enstitüsü, türkü derleme/toplama işini öncelikli faaliyetleri arasına almıştır. Dönemin Enstitü Müdürü Cahit Öztelli bunun nedenini şu cümlelerle açıklamaktadır:

> *Burada bir konuyu daha hatırlamak yerinde olacaktır. 1928 yılından sonra devlet tarafından görevlendirilen uzman kişiler uzun*

yıllar çalışarak yurdun her bölgesinden on üç bin kadar türküyü plaklara almışlardı. Bunlar, her bakımdan değerlendirilmek üzere Devlet Konservatuvarına verilmişti. Fakat, her nedense bu değerlendirme işi bu güne kadar yapılmamıştır. Hattâ plakların bir kısmının bozulduğu da söylenmektedir. Elde hazır bulunan bu derlemelerin hemen notaya geçirilip yayımlanması yoluna gitmek doğru olur. Çünkü, aradan geçen zaman içinde pek çoğunun unutulduğu, eski türkü ustalarının göçtüğü, bunun için de yeniden yapılacak derlemelerin eskisi kadar başarılı olamayacağı bir gerçektir (Uludemir 1970: II).

Öztelli, türkü araştırmalarıyla ilgili çizdiği bu karamsar tabloyu Enstitünün türkü çalışmalarına yönelişini anlatırken aydınlatır:

> *Millî Folklor Enstitüsü, yurdun bütün bölgelerinin türkülerini toplayıp yayınlamak kararındadır. Buna zaruret vardır. Çünkü, türküler zaman geçtikçe kaybolmaktadır. Toplum hayatımızın hızla değişmelere ve gelişmelere uğraması yüzünden, artık yeniden ya hiç türkü yakılmamaktadır, veya geri çevrelerde pek az yakılmaktadır. Bu bakımdan millî sesleri süratle yazıya ve bantlara geçirmek gerekmektedir.* (Uludemir 1970: I)

Enstitü'nün türkü metinlerine yer veren ilk yayını, Muammer Uludemir'in derlediği Eskişehir Bölgesi Türküleri I'dir. 1970'de yayımlanan bu kitabında Uludemir, derlediği türküleri ilçe ve köy adı da belirterek notalarıyla birlikte vermiştir.

Bu kurum, 1973'ten sonra daireye dönüşmüş, Kültür Bakanlığı bünyesinde önce MİFAD (Milli Folklor Araştırma Dairesi), sonra kısa bir dönem HAKAD (Halk Kültürlerini Araştırma Dairesi), ardından da HAGEM (Halk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü) adını almış, 2002'de iş başına gelen hükümet döneminde de bu genel müdürlük lağvedilmiştir.

Kültür Bakanlığı bünyesinde bu tür gelişmeler yaşanırken, buna paralel olarak 1973'ten itibaren türkü çalışmaları sürdürülmüş, zengin bir arşiv oluşturulmuştur. Fakat derlenen bu malzemenin ortaya konmasında nedense hızlı hareket edilememiştir.

Bugüne kadar "Türk Halk Ezgileri" adıyla üç kitap yayımlanmıştır. İlki Ahmet Çakır ve Mehmet Öcal tarafından hazırlanan, ikincisi Ahmet Çakır, Mehmet Öcal, Tanju Ozanoğlu, Serap Yükrük ve Esra Aydaş'ın birlikte hazırladığı, üçüncüsünün yine hazırlayanlarının Ahmet Çakır, Mehmet Öcal, Tanju Ozanoğlu olduğu bu kitapların yayımıyla ilgili olarak önsözde şu bilgilere yer verilmektedir:

"Genel Müdürlüğümüzce 1973 yılından itibaren yurdun çeşitli yörelerinden derlenip arşivlenen Türk Halk Kültürüne ait halk müziği ve halk oyunları ezgilerinin notaya alınarak yayımlama çalışmalarına 1986 yılından itibaren başlanmıştır.

Bu düşünceyle kurulan Kültür Bakanlığı "Türk Halk Müziği Repertuar İnceleme ve Danışma Kurulu" çalışmalarına devam etmektedir. Genel Müdürlüğümüz "Halk Kültürleri Arşivi"nde bulunan sözlü ve sözsüz Türk halk ezgileri, Folklor araştırmacılarımız ve konuyla ilgili uzmanlar aracılığıyla notaya alınmakta olup, Repertuar Kurulu'ndan geçen bu ezgile kitap bütünlüğünde yayımlanmaktadır.

İlk kez 28 Ocak 1992 tarihinde Makam onayı ile kurulan kurul, çalışmalarını bi yönerge ile sürdürmüştür. Daha sonra yönergenin ihtiyaca cevap vermemesi ve kurul', resmiyet kazandırılması düşüncesiyle bir yönetmelik hazırlanmış, bu yönetmelik 10 Ekin 1988 tarih ve 19955 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Yayımlanan bu yönetmeliğin 4. maddesine göre kurulan kurul, 1992 yılına kada notaya alınmış yaklaşık 300 adet ezgiyi incelenmiştir. Bunlardan 64 adeti 1986 yılındar itibaren "Türk Halk Müziği Notaları" adı ile fasikül halinde yayımlanmıştır.

Fasikül halinde yayımlanan Türk Halk Müziği notalarının mevcudunun kalmamas sanatçı, bilim adamı ve uzmanların konu hakkındaki talepleri bu alanda kitap bütünlüğünde eser vermeyi zorunlu kılmıştır. Bu nedenle notalar 1992 yılında "Türk Halk Ezgileri" adı altında kitap bütünlüğünde yayımlanmıştır.

1993-1994 yılında 350 adet ezgi dinlenmiş olup, dinlenen bu ezgiler repertuar kazandırılmıştır. Bu ezgiler "Türk Halk Ezgileri II"

adlı kitab olarak bilim adamı uzman araştırmacı ve ilgililerin istifadelerinde sunulmuştur.

1995-1998 yılları arasında yapılan kurul çalışmalarında 450 adet ezgi dinlenmiş, dinlenen bu ezgiler içerisinde 70 adet ezgi "Türk Halk Ezgileri III" adlı kitapta yayınlanmıştır."

Kültür Bakanlığı arşiv belgelerine dayanılarak hazırlanan bu kitaplarda yer alan kimi kaynak kişiler, türkü adı, türkünün derlendiği il, ilçe ya da köy adı alfabetik olarak şöyle sıralanmaktadır.

Abbas Yılmaz (Amasya- Gümüşhacıköy): Çay Aşağı Gidelim; **Abdülvahab Sait/Haba** (Kerkük): Nar Yedim Dene Dene; **Adnan Çilesiz** (Elazığ): Bir Tel Vurdum Yemende Gardaşıma, Dağ Üstüne Dağı Goysam Dağ Olmaz, Gelin Ağlar Yaşın Yaşın; **Ahmet Akbulut** (Erzurum- Oltu- Güzelsu Köyü): Ardahan'dan Gelen Katar, Merom; **Ahmet Kocayel** (İçel-Huzurkent): Der Bizim Elin Güzelleri; **Ali Terzi** (Aydın- Koçarlı- Güdüşlü Köyü): Had'aman Da, Had Aman, Güdüşlü'nün Çeşmesi, Yağmur Yağar; **Ali Üzümcü** (Aydın- İncirliova Nahiyesi): Emirim Suya Gider; **Altın Örnek-Nezaket Özdil** (Kırıkkale-Keskin-Haydar Sultan Köyü): Çay Aşağı Mum Direk; **Aşık Hasan Uslu** (Kırklareli-Kızılcıkdere Köyü): Doldur Yar Testini; **Aşık İhsan** (Tokat- Reşadiye): Dinyabanın Daşları, Ela Gözlerini Sevdiğim Güzel; **Atalay Çiçek** (Kars- Çıldır-Doğruyol Kasabası): Gaçe Gız, Başlık Parası; **Ayşe Engin- Fatma Tuna** (Bolu- Göynük): Annesinden Destur Aldı, Seherde Deryaya Dalsam;

Bakır Yurtsever (Şanlıurfa): Yavrum Senin Ne Belalı Başın Var; **Bakır Yurtsever- Mahmut Güzelgöz** (Şanlıurfa): Fırat Kenarının İnce Dumanı; **Bayram Kemancı** (Aydın- Ortaklar Bucağı-Kızılca Pınar Köyü): Gösterin Cemalınız; **Cemil Aydaş** (Bolu-Göynük): Fırın Üstünde Fırın; **Cevdet Duygulu** (Gaziantep): Duman Duman Üstüne; **Derviş Tan** (Malatya- Pötürge): Kubbenin Tepesinde; **Dilber Yılmaz- Dudu Sarı** (Aksaray- Ihlara): Okkalı Gelin; **Dursun Gören** (Gaziantep- Nizip- Kefrik Köyü): Salınarak Çıktı Ceren Elinden; **Emin Tenekeci** (Aydın): Bulanık Mendirez; **Emriye Topalak** (Balıkesir- Pamukçu Köyü): Cınga Cezve Kaynıyor; **Erol Köse- Rasim Eriş- Mehmet Karagöz**

(Muğla-Bodrum): Bastım Çürük Tahtaya, Eydim Erik Dalini; **Fatma Gökdemir- Nazife Uzunlu** (Kayseri-Sarız-Yeşilkent Kasabası): Maraş'tan Kına Gelinim, Çattılar Ocak Taşını; **Fatma Tuna** (Bolu): Bana Kara Diyen Mahım; **Galip Şahin** (Bolu- Mengen-Ahmetler Köyü): Evlerinin Önü Hamama Yakın; **Gülay Özçörekçi** (Gaziantep): Bahçede Havuz, Bostanda Yayılır Yemlik Kuzular, Kara Tavuk Kaz Kimi; **Güngör Kanlıer** (Kahramanmaraş- Kerhan Köyü): Baldırcan Oymadın Mı?; **Güngör Kanlıer-Yaşar Kürekçi** (Kahramanmaraş- Kerhan Köyü): Çiçeklinin Keleşi; **Habibe Dönmez** (Bilecik- Söğüt): Gitme Yarim Pazara; **Hakkı Ansari-Mehmet Ansari- Necati Çayır** (Balıkesir- Sındırgı- Mumcu Köyü): Eminemin Dört Yolları Dikine, Hatçem Çaylar Yaptın Mı?, Penceresi Damaklı; **Hamit Yalçın** (Diyarbakır- Bismil): Kiraz Aldım Çarşıdan; **Hasan Beydili- İbrahim Gezer** (Gaziantep): Sofun Eteğinde Bir Gül Açılmış; **Hasan Karavi- Çetin Ünal Özülkü** (Azerbaycan- İran): Evleri Var Ay Aman; **Hatice Akyıldız**, Bilecik-Söğüt- Borçak Köyü, Almada Çaylar Allı Gelini, Duman Bürüdü, Yoğurdum Var; **Hayriye Küçük** (Kırklareli- Kızılcıkdere Köyü): Cevizin Kökü; **İ.Ozanoğlu** (Kastamonu): Ilgaza Gitti Tazuya, Ne Uzundur Taşköprünün Yolları; **İboş Ali Ağa** (Adana) Şu Giden Kimin Kızı?; **İbrahim Erdem** (Bolu- Göynük): İnci Serdim Güneşe; **İbrahim Terzi** (Kerkük): Aya Bah Yıldıza Bah, Havışımızda Tut Var, Ninay Ninay Naz Hanım, Reyhan Ektim Leğende;

Kadriye Gürsoy (Kırklareli- Kızılcıkdere Köyü): Kalk Alim Sabah Oldu, Kanaryam; **Kezban Saraç** (Konya- Beyşehir- Karaali Köyü): Anacığım; **Köy Kadın Topluluğu** (Kayseri- Develi- Köseler Köyü): Yüce Dağ Başında Fener Mi Yanar; **Köy Kadınları Topluluğu** (Kayseri- Bünyan- Akmescit Köyü): Yük Üstünde Puşular; **Köy Kadınları** (Aksaray): Ayşem Oturmuş Da Çorap Örüyor, Hoppur Hoppur Hopluyor; **Köy Kadınları** (Kayseri- Pınarbaşı-Emeyil Köyü): Ata Yüklettim Halı, Bir Sigara Ver Bana, Çalıya Yılan Aktı, Çattılar Ocak Taşını, Çıbığı Uzatırlar, Kara Kekilli Yarim, Çorap Ördüm İlinen, Değirmenin Üstü Yeşil Ot Olur, Hamuru Beziledim, Kar Yağar Burum Burum, Kara Da Koyun Hoş Koyun, Kınan Kutlolsun Gelinim, Sandığımı Açarım A Lilla Lilla, Tirene Bindide Savuştu'mola, Turnamın Kanadı Ala; **Köy Kadınları**

(Kayseri- Tomarza- Cingöz Köyü): Cuvaramın İncesi, Allı Yemeni, Evin Önü Sarmaşık, İndim Kuyu Dibine; **Köy Kızları** (Edirne- Keşan- Akhoca Köyü): Öldürdün Beni; **Köy Kızları** (Edirne- Meriç Yöresi Köyleri): Esiyor Yeller, Of Aman Aman; **Mahmut Güzelgöz** (Şanlıurfa): Ben Sıkmalı Al İsterem, Abdullah Balak, Bir Taş Attım, Bulandı Gözler, Evlilik Başa Bela, Görmeyince Sabredemem Bir Sahat, Sarı Çiçek Mor Menevşe Zamanı, Sesler Gelir Rumelinin Ülkelerinden; **Makbule Aferin** (Kayseri- Yahyalı): Arabaya Bindim Yayan Yürüdüm, Elekten Elen Unumu; **Mehmet Aköğretmen** (Bolu): Büyüksu'nun Söğüdü; **Mehmet Balta** (Bolu- Göynük): Arab Atlar; **Mehmet Bülbül- Mehmet Koç- Mustafa Dokumacı** (Van-Erciş): Al Yağlık Mavi Yağlık, Kırat; **Mehmet Bülbül- Mehmet Koç** (Van- Erciş): Pencereden Bakıyor, Yörü Güzel Yörü; **Mehmet Bülbül** (Van- Erciş): Dur Tellerin Tara Gurban; **Mehmet Bülbül- Mustafa Dokumacı** (Van- Erciş): Al Papağ Oğlan, Esmere Söyle Söylesin, Kotana Bak Kotana, Men Gülümü Deste Bağlaram, Kız Belin İncedir, Ha Vurun Kızlar Yürüsün; **Mehmet Topçuoğlu** (Muğla- Bodrum): Raflara Koydum Fincanı, Alişarın Ortasında, Adem Gardaş Dedin Geldim Yanına; **Mine Erdemir** (Çorum- Ortaköy): Gülender, Manici Başıyım, Irmak Kıyısı; **Mustafa Canan** (Bolu- Mengen- Çukurca Köyü): Arayu Arayu Görsem Yüzünü; **Mustafa Dokumacı** (Van- Erciş): Esmam Gider Yol Üsde; **Münüre Topbay** (Kayseri- Bünyan- Akmescit Köyü): Çattılar Çakmak Taşını, Karanfil Seni Ezerler; **Necati Ersöz** (Bolu- Mudurnu): Bozkaya Güzelleri;

Osman Arıkan (Burdur- Yeşilova- Mürseller Köyü): Dam Başında Fenerim, Dam Başında Fenerim; **Osman Aykıran** (İçel- Mut): Kah Dağları; **Özlem Atak- Mine Erdemir** (Çorum- Ortaköy): Aşağıdan Gele Gele Geldiler; **Öznur Varol- Nedim Taşkonak** (Bolu- Göynük): Deymen Tepesi; **Rasim Eriş- Erol Köse- Mehmet Karagöz** (Muğla- Bodrum): Ak Taşı Kaldırmalı, Ah Kara Selvim; **Rasim Eriş** (Muğla- Bodrum): Evlerinin Önü, İlaman Çalıları, Sürmelim, Ayva Dibi Serin Olur, Ferayi, Gışlanın Önünde, Koca Kavak Zeybeği, Ovalardan Geçelim, Yeni Camiide Öğle De Ezanı Okundu, Kerimoğlu, Aşam Oldu, Gün Görünmez Melengecin Dalinden, Pembeli Basma; **Rasim Eriş- Mehmet**

Topçuoğlu (Muğla- Bodrum-Yatağan): Kınasını Kardım Tasta; **Remzi Atıl** (Bolu- Göynük): İndim Dereye Durdum; **Reşat Aker** (Bolu): Bedavradan Evceğizin, Taşoluğun Pınarları Harlıyor; **Saffet Hörü** (Bilecik- Söğüt- Sarıhoca Köyü): Gara Goyun Goyunların Beyleri; **Seher Özdemir** (Çorum- Ortaköy): Ayağına Giymiş Nurdan Nalini; **Selahattin Bilgiç- Necati Ersöz- A.Utku Ulu- Mehmet Üstün** (Bolu- Mudurnu): Kız Saçların Saçların; **Selahattin Sarıkaya- Burhan Bilgin** (Adana): Yandı Çukurova Yandı; **Silifke Halk Oyunları Topluluğu Elemanları** (Silifke): Bir Boyuna Baktım; **Şebnem Taptıkkızı** (Azerbaycan): Hara Getti Dem Elden, Yara Gurban; **Şerif Kabakçı** (Aydın- Koçarlı- Güdüşlü Köyü): Armut Daldan Düşer Mi?; **Veli Ertem** (Kırıkkale- Keskin): Musam Tur Dağında; **Veli Ertem** (Kırşehir): Karşıdan El Eyleme; **Veysel Aydın** (Antalya- Serik- Gebizler Köyü): Şenlik Havası, (Antalya-Serik- Kızılağaç Köyü), Göç Havası, Gurbetlik Zeybeği; **Yoksul Derviş**/Şemsettin Kubat (Afyon- Emirdağ-Karacalar Köyü): Hüseyni Semahı; **Zülküf Altan** (Elazığ- Maden): Evlerinin Önü Darı, Gökte Yıldız Bir Tane, Madenin Altı Dere, O Yar Başın Bağlamış.

1.4.2.3. Valilik, Kaymakamlık, Belediye vb. Kurumlarca Yapılan Çalışmalar

İl, ilçe ya da köylerde mahallî bir hevesle yapılan türkü derleme çalışmaları ya da o il, ilçe ya da köy adına bilim insanı ve araştırmacılar tarafından yapılmış olan çalışmalar ilgili ilin valiliği ya da belediyesi tarafından kitap vb. biçmde yayımlanarak kalıcı kılınmaktadır.

Türkiye'de valilikler 1967 yılından itibaren "İl Yıllığı" adıyla, içinde ilin tarihi, coğrafi, sosyal, kültürel, ekonomik, siyasal durumunu ve idarî yapısını tanıtan yayımlar yapmışlardır. Bu kitaplarda ile ait halk bilimi ve edebiyatı ürünlerinden örneklere de ayrı bir bölümde yer verilmiştir. İşte, yıllıkların bu bölümlerinde onlarca türkü metninin yer aldığı görülmektedir.

Türkiye'de valiliklerce yayımlanan bu yıllıklardaki türküler, Gazi Üniversitesi'nde yapılan bir lisans tezinde (Bkz.Çekiççioğlu 1998: 232 s.) bir araya getirilmiştir.

Valiliklerce 1967'de başlatılan bu çalışma 1973 yılında, Cumhuriyet'in 50. Yılı olması nedeniyle, birkaç il dışında bütün illeri kapsamıştır. Daha sonraki yıllarda da kimi valiliklerce bu yayın devam etmiştir.

Valiliklerin yayımladığı ve içinde türkü metinleri bulunan yıllıkların illere ve yıllara göre dağılımı şöyledir:

Adana	*1973*
Adıyaman	*1992*
Afyon	*1973*
Ağrı	*1973*
Amasya	*1967*
Ankara	*1973*
Antalya	*1967*
Ardahan/Ardahan Rehberi	*1969*
Artvin	*1973*
Aydın	*1973*
Balıkesir	*1967*
Bartın/Bütün Yönleriyle Bartın	*ty.*
Bayburt/Şen Ol Bayburt	*1991*
Bilecik	*1989*
Bingöl	*1967*
Bitlis	*1973*
Bolu	*1967*
Bursa	*1973*
Burdur	*1973*
Çanakkale	*1973*
Çankırı	*1973*
Çorum	*1973*
Denizli	*1973*
Diyarbakır	*1973*
Edirne	*1973*
Elazığ	*1973*
Erzincan	*1973*
Erzurum	*1973*
Eskişehir	*1973*
Gaziantep	*1973*

Giresun	*1973*
Gümüşhane	*1967*
Hakkari	*1973*
Hatay	*1973*
İsparta	*1973*
İçel	*1973*
İstanbul	*1973*
İzmir	*1973*
Kahramanmaraş	*1973*
Kars	*1973*
Kastamonu	*1973*
Kayseri	*1973*
Kırklareli	*1973*
Kırşehir	*1973*
Kilis/Kilis Folklorundan Örnekler	*1992*
Kocaeli	*1973*
Konya	*1973*
Kütahya	*1973*
Malatya	*1973*
Manisa	*1973*
Mardin	*1973*
Muğla	*1967*
Muş	*1989*
Nevşehir	*1973*
Niğde	*1973*
Ordu	*1967*
Rize	*1973*
Sakarya	*1973*
Samsun	*1973*
Sinop	*1967*
Sivas	*1973*
Şanlıurfa	*1973*
Tekirdağ	*1973*
Tokat	*1973*
Trabzon	*1973*
Tunceli	*1973*

Uşak	*1973*
Van	*1973*
Yozgat	*1973*
Zonguldak	*1967*

Valilikler, türkü üzerine yapılan, kişilere ait kimi çalışmaları da ya doğrudan valilik adıyla, ya da valiliğe bağlı il kültür müdürlüğü, halk eğitim müdürlüğü vb. kurumların adına bağlı olarak yayımlamaktadır. Valiliklerin yayımladığı kimi türkü kitapları için şunlar örnek olarak verilebilir:

Çankırı Halk Müziği: Çankırı Valiliği'nin 1999'da yayımladığı bu kitapta notaları ve kimi hikâyesiyle 124 türküye yer verilmiştir. Bu kitap Nail Tan ve Salih Turhan tarafından hazırlanmıştır.

Çukurova Türküleri: Adana Valiliği tarafından 1998 yılında yayımlanan bu kitapta, Çukurova'da türkü söyleme geleneği, Çukurova türküleri bakımından Karacaoğlan'ın önemi, bilgiler ve belgelerle birlikte notalı-notasız türkü metinleri yer almaktadır. Kitap Halil Atılgan tarafından hazırlanmıştır.

Isparta Türküleri: Nail Tan, Salih Turhan ve Gürsel Aksungur tarafından hazırlanan bu kitapta notalarıyla 86 türkü yer almaktadır. Kitabı Isparta Valiliği 2002 yılında yayımlamıştır.

Van Halk Müziğine Giriş/Sözlü ve Sözsüz Ezgiler: Nail Tan ve Salih Turhan'ın hazırlamış olduğu bu kitap 2001 yılında Van Valiliği tarafından yayımlanmıştır. Bu kitapta notalarıyla 120 türkü sözü, 7 uzun hava metni, 1 de hikâyeli türkü bulunmaktadır.

Valiliğe bağlı diğer kurumların yayımlarına şu kitaplar örnek olarak verilebilir:

Azeri ve Yöresel Kars Halk Türküleri: Kars Halk Eğitim Merkezi tarafından yayımlanan bu kitap, Salih Şahin tarafından hazırlanmıştır. Kitapta 160 kadar türkü metni yer almaktadır.

Kayseri ve Yöresi Halk Türküleri. Kimi öyküleriyle, kimi notalarıyla Kayseri'den derlenen türkülerin yer aldığı bu kitap, Kayseri İl Kültür Müdürlüğü tarafından hazırlanıp 1999 yılında yayımlanmıştır.

Dünden Bugüne Konya Türküleri: Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü'nün 1999'da yayımlamış olduğu bu kitap, A. Sefa Odaba-

şı'nın arşivinde bulunan türkü metinleri, Konya türküleri üzerine söylenen ve yazılanlarla türkü kaynaklarına ait resimlerden oluşmaktadır. Kitabı Doç.Dr. Ali Osman Öztürk yayına hazırlamıştır.

Konyalı Mazhar Sakman'dan Türküler: Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü tarafından 1999 yılında yayımlanmıştır. Oğlu Mehmet Tahir Sakman'ın hazırladığı bu kitapta 102 notasız, 25 kadar da notalı türkü metnine yer verilmiştir.

Murtçu Folkloru: Halil Atılgan'ın hazırladığı, içinde önemli bir bölümünün notalarıyla yöre türkülerine ayrıldığı bu kitap, Karaisalı Kaymakamlığı tarafından 2002 yılında yayımlanmıştır.

Şanlıurfa Halk Müziği: Şanlıurfa Valiliğince 1999 yılında yayımlanan bu kitapta 311 sözlü kırık hava, 14 sözsüz kırık hava, 46 uzun hava, 28 divan ve gazel yer almaktadır. Kitap Abuzer Akbıyık, Sabri Kürkçüoğlu, Salih Turhan, Osman Güzelgöz ve Kubilay Dökmetaş tarafından hazırlanmıştır.

Zaman zaman belediyelerin de valiliklere benzer çalışmalar yaptığı, türkü adına kitaplar yayımladığı bilinmektedir. Belediyelerin yaptığı bu tür çalışmalarla ortaya çıkan kimi yayımlar şunlardır:

Ankara Halk Müziği: Nail Tan ve Salih Turhan'ın birlikte hazırladığı bu kitap Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından 1998 yılında yayımlanmıştır. Kitapta çoğu notalı, ikisi hikâyesiyle toplam 146 türkü yer almaktadır.

Malatya Musıkî Folkloru: Malatya Belediyesi'nin ilk kültür yayını olarak 1999'da çıkan bu kitap Halil Atılgan ve Salih Turhan tarafından hazırlanmıştır. Kitapta çoğu notalı 160 türkü metni verilmiştir.

Ordunun Dereleri/Ordu Türküleri: Kimi türkülerin hikâyelerinin de verildiği, sözsüz notalar dışında notalarıyla 180 türkünün yer aldığı bu kitap Taner Can ve Salih Turhan tarafından hazırlanmış, Ordu Belediyesi tarafından 2006 yılında yayımlanmıştır.

Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler: Mehmet Erkoçak tarafından hazırlanan bu kitap Osmaniye Belediyesi tarafından yayımlanmıştır. Bu kitap, kaynak kişiler ve yaşadıkları köylerin de belirtildiği türkü metinlerinden oluşmaktadır.

1.4.2.4. Diğer Kuruluşlar Tarafından Yapılan Çalışmalar

Kültürel anlamda önemli çalışmaları olan Türk Ocakları, Halkevleri gibi güçlü kuruluşların yanı sıra kimi dernek vb. kuruluşlar da türkü üzerine çalışmalar yapmış, kitaplar yayımlamışlardır.

Halkevleri, kurulduğu yıl ilk yayınlarından birini türkü üzerine yapmıştır. Ferruh Arsunar'ın *Türk Anadolu Halk Türküleri* 1932 yılında Halkevleri Genel Merkezi'nin ikinci yayını olarak çıkmıştır.

Halkevleri illerde de benzer faaliyetler gerçekleştirmiştir. Örneğin Niğde Halkevi, 1937 yılında Halit Ongan'ın derlemiş olduğu *Niğde'de Halk Türküleri Birinci Kitap* adlı çalışmayı yayımlamıştır.

Kimi il, ilçe ve kültür dernekleri de türkü çalışmalarına destek veren kuruluşlar olarak görülmektedir.

Konya Kültür ve Turizm Derneği 1985 yılında *Konya Sazı ve Türküleri*'ni yayınlamıştır. Kitap Mehdi Halıcı tarafından hazırlanmıştır.

Benzer derneklerin bu tür faaliyetleri günümüzde de devam etmektedir. Buna örnek olarak *Emirdağ Türküleri* verilebilir. Ömer Faruk Yaldızkaya'nın hazırladığı ve Metin Ekici'nin kapak sözünü yazdığı bu kitabı, 2003 yılında EYAD (Egeli Yazar ve Araştırmacılar Derneği) yayımlamıştır.

1.4.3. ÜNİVERSİTELERDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

1924 yılında kurulan Musıkî Muallim Mektebi'nin elemanlarınca gerçekleştirilen türkü derleme çalışmaları hariç tutulursa üniversitelerdeki türkü derleme ve arşivleme faaliyetinin 1939 yılından itibaren Boratav'lar tarafından Ankara Üniversitesi'nde başlatıldığı ve o gün için iyi bir arşiv oluşturulduğu söylenebilir.

Günümüzde üniversitelerin, hem müzik eğitimi veren birimlerinde, hem de halk bilimi ve edebiyatı eğitimi veren bölümlerinde türkü üzerine çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bizim üniveritelerdeki çalışmalara yönelik tespit ve örneklerimiz genellikle halk bilimi ve edebiyat ağırlıklıdır.

Bugün için öğrenci tezleri dışında üniversiteli bilim insanı ve araştırmacılar tarafından akademik değerde türkü merkezli ya da türkü çevresinde yapılmış kimi çalışmalara örnek olarak Esma Şimşek (Kadirli ve Osmaniye Ağıtları, Antakya 1993), Muhan Bali (Ağıtlar Ankara 1997), Armağan Elçi (Alevi-Bektaşi Törenleri ve Semahlar, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1998), İsmail Görkem (Türk Edebiyatında Ağıtlar, Ankara 2001) ve F.Gülay Mirzaoğlu (Çukurova Bozlağı, Ankara 2003)'nun çalışmaları verilebilir.

Türkü çalişmalarına yer ve önem veren üniversitelerin başında Atatürk Üniversitesi gelmektedir. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencileri tarafından yapılmış olan yüksek lisans tezlerinin yanı sıra çok sayıda lisans tezi bulunmaktadır ki bunların kimileri 1960'lı, 70'li yıllara aittir.

Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne Halk Bilimi Anabilim Dalı'nın da bilimsel çalışmalardaki desteğinden dolayı türkü konusunda yöntem ve bilgi bakımından kaynak oluşturacak eserlere imza atmıştır.

Türkü konusunda on kadar yüksek lisans ve onlarca lisans tezinin yapıldığı Gazi Üniversitesi de çalışmalarında bu konuya ağırlık verdiğini göstermektedir.

Ege Üniversitesi, özellikle Türkiyat Enstitüsündeki yapılan çalışmalarla türkü konusuna güç katmaktadır.

Selçuk Üniversitesi hem öğrenci tezleri, hem de Halk Kültürü Araştırma Merkezi'nin arşivinde yer alan onlarca türkü çalışması nedeniyle bu konuda önemli bir yere sahiptir.

Öğrencilerinin yüksek lisans seviyesinde yapmış olduğu kimi tezlerle türkü çalışmalarına katkıda bulunan Fırat Üniversitesi ve alana yönelik çalışmalarıyla Erciyes Üniversitesi adı vurgulanması gerken üniversitelerimizdendir.

Bunların dışında, Dicle, Kocatepe, Pamukkale, Karadeniz Teknik vd. üniversitelerimizde de türkü konusunda kimi çalışmaların yapıldığı bilinmektedir.

Üniversitelerdeki türkü çalışmalarının genel görünümünü belirginleştirmek için lisans üstü seviyede yapılan kimi öğrenci tezleri tarihi öncelik esas alınarak aşağıda verilmiştir. Künyeleri verilen bu tezler YÖK kütüphanesinde kayıtlı olanlardan seçilmiştir:

Necmi Kıran, *Zeminhara Şubesinde Bağlama ile Gezinti Çeşitlemeleri*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1992.

Erdal Ersin, *"Do" Kararlı Karakteristik Mesudiye Türkülerinin Müzik Yönünden İncelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1992.

Sevda Kumandaş, *Trabzon ve Ordu Yöresi Türkülerinin Melodik Yapısı*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 1993.

Kadir Özdamarlar, *Kayseri ve Çevresi Türküleri: Metin ve Tahlil*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 1993.

Melih Uslu, *TRT Türk Halk Müziği Repertuarında Çocukların Söyleyebileceği Türkülerin İncelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1993.

Selahaddin Bekki, *Sivas Türküleri Üzerine Bir İnceleme*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 1994.

Sema Atlıoğlu, *Halkbilimin İçinde Halk Müziğinin Yeri*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1994.

Arif Yanmaz, *Elazığ Halk Türkülerinin Müzikal Yönden İncelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1994.

N. Özgül Özbilen, *Hicaz ve Evç Makamında 22 Rumeli Türküsünde Güfte-Makam ve Usul Analizi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995.

Sedat Bahadır, *Ceylanlı Köyü Türküleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1995.

Kürşat Mehmet Korkmaz, *Barak Yöresi Hikâyeli Türkü Geleneği Üzerine Bir İnceleme*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1995.

Hasan Gümüş, *Malatya Türkülerinin Analiz Çalışması*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995.

Akdeniz, Çetin, *Ordu Türkülerinin Analiz Çalışması*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995.

Selçuk Peker, *Bekdik (Ereğli/Konya) Köyleri Halk Edebiyatı Ürünleri Üzerinde Bir İnceleme*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1995.

Vuslat Çiftdal, *İstanbul Türkülerinin Musiki Açısından Analizi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1996.

Nesrin Şen, *Cihanbeyli- Böğrüdelik Köyü Türküleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1996.

M. Ali Çakar, *TRT Çocuk Repertuarında Bulunan İzmir Türkülerinin Makam-Ayak Yönünden İncelenmesi*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1996.

Necla Engin, *Ankara İlçelerinden Derlenmiş Türkülerin Müzik Yönünden İncelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1996.

Mehmet Zeybek, *Kumuk Halk Türküleri (Transkripsiyon, Tercüme, Metnin Grameri, Sözlük)*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 1996.

Deniz Şener, *TRT Repertuarında Yer Alan Aydın Türkülerinin Söz, Usul ve Melodi Müzik Yönünden İncelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversi-

tesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1997.

Taner Demiralp, *Türk Halk Müziği ve Türk Sanat Müziği Repertuarlarında Ortak Bulunan İstanbul Türkülerinin Karşılaştırılması*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1997.

Arzu Çiftoğlu, *Kumuk Halk Yırları (Gramer Çalışması, Kumuk-Türkçe Metin, Çeviri, Sözlük)*, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1997.

Leyla Akdağ, *Türkiye'de Yaşayan Dağıstanlıların Halk Edebiyatı ve Folkloru*, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır 1997.

Osman Yücesu, *Elazığ-Harput Türküleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1997.

Burcu Tunakan, Ayaş İlçesi Oltan Köyü Gelenekleri, Kına Adetleri ve Kına Türküleri, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1997.

Celal Bakar, *THM Repertuarındaki İstanbul Türkülerinin İncelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1998.

Adem Sevinç, *Karacaoğlan'ın Hayatı ve TRT Repertuarında Olan Türkülerin İncelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1998.

Kenan Elmas, *Eğin Türkülerinin Edebi, Ritmik ve Melodik Yönden İncelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1998.

Yeter Sarısaltıkoğlu, *TRT Repertuarındaki Tunceli Türkülerinin İncelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1998.

Ümran Kırman, *Muğla Türküleri (Metin Toplama ve Tasnif)*, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla 1998.

Ayşegül Aral Kuzlu, *THM'de Kadın Ağzı Türkülerin Müzikal ve Edebi Özelliklerinin İncelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal

Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1999.

Gülcan Kaya, *Halk Türkülerinde Kadının Konumu*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1999.

Sevda Şanlı, *Sivas Türküleri*, Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Sivas 1999.

Mahmut Karagenç, *TRT Repertuarında Bulunan Kütahya Türkülerinin Makam-Ayak, Tür ve Usul Yönünden İncelenmesi*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1999.

Zeynel Demir, *TRT Repertuarında Denizli Türkülerinin Makam-Ayak, Tür ve Usul Yönünden İncelenmesi*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1999.

Serkan Çelik, *TRT Repertuarında Bulunan Muğla Türkülerinin Ayak-Makam, Usul ve Tür Yönünden İncelenmesi*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1999.

Şakir Yıldırım, *TRT Repertuarında Bulunan Aydın Türkülerinin Makam-Ayak, Usul ve Tür Yönünden İncelenmesi*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1999.

Çiğdem Arslan Ergül, *Gesi ve Yöresi Ağız Araştırması Folkloru, Halk Edebiyatı- Etnoğrafyası*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 1999.

Aylin Ergin, *Manisa Türkülerinin Makam-Ayak, Tür ve Usul Yönünden İncelenmesi*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1999.

Hasibe Yamaner Yamak, *Neşet Ertaş'ın Hayatı ve Eserleri*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2003.

Ülkü Köse, *1994 Yılı İlköğretim Kurumları Müzik Dersi Öğretim Programına Göre Hazırlanan İlköğretim 3. Devre (6., 7., 8. sınıf) Müzik Ders Kitabında Yer Alan Halk Türkülerinin İncelenmesi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2003.

Özgür Kasım Aydemir, *Halk Türkülerinin Dili Üzerine Yapısal Bir İnceleme*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli, 2003.

Metin Şengül, *TRT Repertuarında Bulunan Erzurum Türkülerinin Makam-Ayak, Tür, Biçim ve Usul Yönünden İncelenmesi*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2004.

Barbaros Derviş Okay, *Türkiye-Azerbaycan Ortak Kültüründe Yer Alan Halk Türkülerinin Karşılaştırılarak İncelenmesi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2004.

Orhan Öztürk, *TRT Repertuarındaki Kerkük Türkülerinin Tür ve Biçim Yönünden İncelenmesi*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2004.

Sibel Paşaoğlu, *Müzikal- Kültürel Kimlik Oluşumunda, Okul Müzik Eğitiminde Kullanılan Halk Türkülerinin Rolü: Türkiye, Bulgaristan, Macaristan Örneği*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu 2005.

Kürşat Eroğlu, *TRT Repertuarındaki Kırıkkale Türkülerinin Ezgisel Yapı, Makam-Ayak, Nazım Türü ve Usul Yönünden İncelenmesine Yönelik Bir Çalışma*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2005.

Ata Bahri Çağlayan, *TRT Repertuarındaki Ordu Türkülerinin Makam-Ayak, Tür ve Usul Yönünden İncelenmesi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2005.

Güldağ Çetindağ, *Elazığ Türküleri*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2005.

Binnaz Tuğrul, *Şarkı ve Türkülerde Kadın Sesi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006.

Kadir Çayır, *TRT Repertuarında Bulunan Çankırı Tükülerinin Makam-Ayak, Tür - Biçim ve Usul Yönünden İncelenmesi*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2006.

Çetin Erdem Usanmaz, *Bursa'da Müzik Geleneği ve TRT Repertuarındaki Bursa Türkülerinin Müzikal Analizi*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2006.

1.4.4. TÜRKÜ KAYNAĞI OLARAK CÖNK VE MECMUALAR

Halk şiirinin diğer türlerinde olduğu gibi türküler konusunda da yazma kaynakların başında cönk ve mecmualar gelmektedir. Genel ve özel kütüphanelerin arşivlerinde bulunan ve birçoğunun kapağı bile açılmadığı tahmin edilen cönk ve mecmualarda onlarca türkünün yer aldığı bilinmektedir. Bizim araştırma mekanlarımızdan olan Milli Kütüphane arşivindeki kimi cönklerde türkü başlıklı şiirler bulunmaktadır. Bunların yer aldığı cönk ve varak numaraları şu şekildedir:

C1: 36, 38, 41; Yunus 27// C4: Bozlak 154; ey gaziler göründü 326; Genç Osman 325; Belgrad 174; Mavili 179; Sultan Abdülaziz 321// C6: 1a, 20 (Rüzgaroğlu Ahmed hakkında) // C12: 22, 23b, 24// C13: 14b, 16b, 19b, 20, 22b, 31b, 57b// C16: Mustafa 17 (Genç Osman için); Süleyman 19// C17: 2, 2, 2b, 3, 7, 33b, 37, 39b, 42// C18: Köroğlu 4ab; Kuloğlu 41// C21: 21b// C26: 8, 8b, 16; Ebyat 9b, 17// C27: 5b-6, 12 (oğlan-kız karşılıklı), 27, 37// C28: Koroğlu 11b// C29: 7, 26, 27, 28, 28b-29, 29b, 30b// C31: 8, 9, 26b, 34b, 36b, 40b, 41b, 46// C36: 2 (Şumnu'da asker türküsü), 46b-47b (ağıt), 50 (bozlak), 54b-55, 57, 86, 86b//C37: 2ab// C39: 28b, 40b// C42: 2, 2b, 3, 6ab// C43: 15ab, 16b, 17, 31b (Budin için) // C47: Katip 8 (III. Sultan Mustafa devrinde Budin ağıtı); Aşık Hamza 9 (Osmanoğlu için); Türki-i Ahmet Paşa;

Budin türküsü 15 (1097 tarihli); Tuna türküsü 21b (bir dörtlüğü var); Türkü 20; Bağdat ve Genç Osman türküsü 22; "İbriğin" redifli kahve için// C48: Esma Sultan 7b// C50: 1, 17b, 20b, 22b, 28b-29 (Belgrat için), 32b, 38// C52: 6, 9ab, 12, 13b, 14, 17b, 19b, 21, 24, 27b, 30b, 31b, 32, 33ab, 34b, 39, 41// C54: 16, 52b, 52ab (Genç Osman), 63, 66b, 73// C55: 1, 2, 3, 5b, 6b, 8, 10ab, 11// C58: 180 (Budin için) // C60: Köroğlu 4 // C61: 8, 10, 23b, 38, 47b, 48, 48b, 49, 51, 52, 53, 54 (silik), 56, 58b, 59b, 61b, 62, 63b, 64, 79// C63: 9, 12b-13// C64: 45ab (Gurbet için); 48b, 51ab, 59// C67: 5b-6, 6b, 6b-7// C69: 6, 6b, 40b, 77b, 78b, 79// C74: Sivaslı Hatice 40; Köroğlu 89, 96// C75: 21; 85ab; Ağıt: İsimsiz 56b (Sultan Aziz için) // C76: 29, 36, 39, 40b (çiçeklerin konuşması) 53b, 78b, 80, 80b, 81, 88, 97b, 101b. (Genç Osman), 102, 103b, 116-117// C78: 8, 13, 17B, 19, 25, 33b, 35, 37, 46, 48b// C80: (Belgrat hakkında) 9// C81: 1b, 36b// C85: 84b// C87: 54b// C90: 9b-10, 14, 16b, 21b, 23, 57// C92: Köroğlu 93// C94: 13, 14, 24b// C95: 67b// C100: 2b; 4 (Ak-kız); 4b (kız-gelin arasında); 5ab (gelin için) // C105: Yemen üzerine iki dörtlük 13b; İzmir hakkında 17b-18; Kul Mustafa 62-63; 60- 61 (başı eksik), 61, 61ab, 62ab// C109: 50ab// C114: 34// C119: 69, 79, 80; "Tekellüm-i Şairi" Cesari 52 ("arkadaş" redifleriyle) // C121: 35, 54// C122: Hudayi 24b// C123: Kul Mustafa 16// C125: Abdullah 41// C131: 69// C137: 74b// C138: 3, 15, 27, 43, 47b, 50// C141: 30// C142: 36b, 45b, 47b, 47b. Köroğlu ile Ermeni arasında karşılıklı deyişler 15ab// C143: 59, 61b, 61b, 65b// C144: 1, 1b, 28, 35, 36, 36b, 38b, 38b, 39, 44b, 47, 51b// C145: 31b (eksik), 43b, 44b, 52// C153: 4b (turnalar için), 9 beyit 28, 32// C158: 9b (koroğlu), 56b// C161: 1, 7b, 8, 13b, 34ab (eksik), 35 (Cezayir), 42, 42b-43, 68b// C162: 118, 135, 151, 157, 169// C164: 13a, Usuli 3b, Yazıcıoğlu 16ab, Yunus 9b, Yunus Emre 6b// C165: 3b, 6a, 14b, 18b, 22a- 25a// C166: 12a-b// C173: 1b, 2b, 7ab// C178: 36ab; Vehbi 28a// C179: 12a; Yektayi 29a-30; Yunus 9b// C206: 17a, 41b-42a// C207: 20ab, 32a, 33b, 35b, 39b, 41b, 42a, 50ab// C209: 8a, 9b, 10ab, 11a, 12b, 13a, 14a, 15b, 16b, 17a, 18a, 2ab, 21ab, 22ab, 23b, 24a, 25ab, 28a, 29a, 30a; Ömer 12a, 13b, 17b, 27ab// C214: 15b- 17a// C216: 3b, 4a, 10b, 12b, 13b, 14ab, 15b, 16b, 20b, 22ab, 24a, 25b, 27a, 28a, 30a; Verdi 10a// C217: 17b; Ümmi

Sinan 5a// C221: 16a-17a, 25ab, 43a, 44a, 55b, 58b, 61a, 64ab// C222: 9a; Vacid 41b, 44b, 45b; Yekta 73a, Yunus 14a; Zuhuri 86a// C229: 8a, 20a, Mecazi 16a; Üryani 1a// C230: 13b// C231: 7a, 10b, 15a// C235: 12ab, 13a, 14a, 15b, 21a, 26a, 30ab; Zeki 24b, 25ab; Zuhuri 16a// C241: 19b, Zahid 7a; Üftade 10b// C250: 29b; Yunus 48a// C262: 18a-19b, 25b, 28ab, 29a, 39a-42a, 43b; Yunus Emre 32b// C278: 1b, 2ab, 3a, 5a, 7b, 22b, 32a, 50b, 55b; Yunus 48// C279: 13b-14a// C291: 2b, 3b; Yunus 5b; Zekai 10b, 11a// C300: 13b, 15b.

Milli Kütüphanedeki türkülerin kaynak kişileri ya da adlarıyla birlikte yer aldığı cönkleri ve varak numaralarını bir tabloda şu şekilde gösterebiliriz:

Cönk Nu.	Varak Nu.
1	36, 38, 41; Yunus 27.
4	Bozlak 154; ey gaziler göründü 326; Genç Osman 325; Belgrad 174; Mavili 179; Sultan Abdülaziz 321
6	1a, 20 (Rüzgaroğlu Ahmed hakkında).
12	22, 23b, 24
13	14b, 16b, 19b, 20, 22b, 31b, 57b
16	Mustafa 17 (Genç Osman için); Süleyman 19
17	2, 2, 2b, 3, 7, 33b, 37, 39b, 42
18	Köroğlu 4ab; Kuloğlu 41
21	21b
26	8, 8b, 16; Ebyat 9b, 17
27	5b-6, 12 (oğlan-kız karşılıklı), 27, 37
28	Koroğlu 11b
29	7, 26, 27, 28, 28b-29, 29b, 30b
31	8, 9, 26b, 34b, 36b, 40b, 41b, 46
36	2 (Şumnu'da asker türküsü), 46b-47b (ağıt), 50 (bozlak), 54b-55, 57, 86, 86b
37	2ab

39	28b, 40b
42	2, 2b, 3, 6ab
43	15ab, 16b, 17, 31b (Budin için)
47	Katip 8 (III. Sultan Mustafa devrinde Budin ağıtı); Aşık Hamza 9 (Osmanoğlu için); Türki-i Ahmet Paşa; Budin türküsü 15 (1097 tarihli); Tuna türküsü 21b (bir dörtlüğü var); Türkü 20; Bağdat ve Genç Osman türküsü 22; "İbriğin" redifli kahve için.
48	Esma Sultan 7b
50	1, 17b, 20b, 22b, 28b-29 (Belgrat için), 32b, 38
52	6, 9ab, 12, 13b, 14, 17b, 19b, 21, 24, 27b, 30b, 31b, 32, 33ab, 34b, 39, 41
54	16, 52b, 52ab (Genç Osman), 63, 66b, 73
55	1, 2, 3, 5b, 6b, 8, 10ab, 11
58	180 (Budin için)
60	Köroğlu 4
61	8, 10, 23b, 38, 47b, 48, 48b, 49, 51, 52, 53, 54 (silik), 56, 58b, 59b, 61b, 62, 63b, 64, 79
63	9, 12b-13
64	45ab (Gurbet için); 48b, 51ab, 59
67	5b-6, 6b, 6b-7
69	6, 6b, 40b, 77b, 78b, 79
74	Sivaslı Hatice 40; Köroğlu 89, 96
75	21; 85ab; Ağıt: İsimsiz 56b (Sultan Aziz için)
76	29, 36, 39, 40b (çiçeklerin konuşması) 53b, 78b, 80, 80b, 81, 88, 97b, 101b. (Genç Osman), 102, 103b, 116-117
78	8, 13, 17B, 19, 25, 33b, 35, 37, 46, 48b
80	(Belgrat hakkında) 9
81	1b, 36b
85	84b
87	54b
90	9b-10, 14, 16b, 21b, 23, 57
92	Köroğlu 93

94	13, 14, 24b
95	67b
100	2b; 4 (Ak-kız); 4b (kız-gelin arasında); 5ab (gelin için)
105	Yemen üzerine iki dörtlük 13b; İzmir hakkında 17b-18; Kul Mustafa 62-63; 60- 61 (başı eksik), 61, 61ab, 62ab
109	50ab
114	34
119	69, 79, 80; "Tekellüm-i Şairi" Cesari 52 ("arkadaş" redifleriyle)
121	35, 54
122	Hudayi 24b
123	Kul Mustafa 16
125	Abdullah 41
131	69
137	74b.
138	3, 15, 27, 43, 47b, 50
141	30
142	36b, 45b, 47b, 47b. Köroğlu ile Ermeni arasında karşılıklı deyişler 15ab
143	59, 61b, 61b, 65b
144	1, 1b, 28, 35, 36, 36b, 38b, 38b, 39, 44b, 47, 51b
145	31b (eksik), 43b, 44b, 52
153	4b (turnalar için), 9 beyit 28, 32
158	9b (koroğlu), 56b
161	1, 7b, 8, 13b, 34ab (eksik), 35 (Cezayir), 42, 42b-43, 68b
162	118, 135, 151, 157, 169
164	13a, Usuli 3b, Yazıcıoğlu 16ab, Yunus 9b, Yunus Emre 6b
165	3b, 6a, 14b, 18b, 22a- 25a
166	12a-b
173	1b, 2b, 7ab
178	36ab; Vehbi 28a
179	12a; Yektayi 29a-30; Yunus 9b
206	17a, 41b-42a

207	20ab, 32a, 33b, 35b, 39b, 41b, 42a, 50ab
209	8a, 9b, 10ab, 11a, 12b, 13a, 14a, 15b, 16b, 17a, 18a, 2ab, 21ab, 22ab, 23b, 24a, 25ab, 28a, 29a, 30a; Ömer 12a, 13b, 17b, 27ab
214	15b- 17a
216	3b, 4a, 10b, 12b, 13b, 14ab, 15b, 16b, 20b, 22ab, 24a, 25b, 27a, 28a, 30a; Verdi 10a.
217	17b; Ümmi Sinan 5a
221	16a-17a, 25ab, 43a, 44a, 55b, 58b, 61a, 64ab
222	9a; Vacid 41b, 44b, 45b; Yekta 73a, Yunus 14a; Zuhuri 86a
229	8a, 20a, Mecazi 16a; Üryani 1a.
230	13b
231	7a, 10b, 15a
235	12ab, 13a, 14a, 15b, 21a, 26a, 30ab; Zeki 24b, 25ab; Zuhuri 16a
241	19b, Zahid 7a; Üftade 10b
250	29b; Yunus 48a
262	18a-19b, 25b, 28ab, 29a, 39a-42a, 43b; Yunus Emre 32b
278	1b, 2ab, 3a, 5a, 7b, 22b, 32a, 50b, 55b; Yunus 48b
279	13b-14a
291	2b, 3b; Yunus 5b; Zekai 10b, 11a
300	13b, 15b.

Milli Kütüphanedeki yukarda künyelerini verdiğimiz cönklerde yer alan türkülerden bazılarının ilk iki dizesiyle bir türkü metninin bütünü, tarafımızdan okunarak aşağıda verilmiştir.

Cönk 16/ Varak 19 *Ayrılık bilmez iki ah geldi başıma*
Varın söyleyin benim kardaşlarıma

Ayrılık derdine derman olur mı
Bu hasta hasretle böyle kalur mı

Cönk 31/ Varak 26b *Kara bağrım hun olupdur derdilen ah derdilen*
Dilberlerin cevri bana yamandır yamandır

Cönk 31/ Varak 34b *Hecr-i cevrinle oldum sîne-i çâk eyevâh*
Merhamet eyle helâk oldum helâk eyevâh

Cönk 78/ Varak 25 *Ayrılık günleri geldi erişdi*
Ağla hey gözlerim gülmeyen ağla

Cönk 78/ Varak 35 *Ağalar bir at gördüm*

Cönk 161/ Varak 42b-43 *İlkbaharın yaz eyler*
Doğancık Kızılırmak

Kenarında seleler iki gönül
Birbirin buluncak kız oğlan

Cönk 165/ Varak 3b *Gene akşam oldı evleri basar alır*
Oturmış sevdiğim Kuran heceler

Cönk 13/ Varak 14b *Sabahın seherinde yolum uğradı*
Sünüp gider bir güzelleri görmeli

Erişdi baharı geldi yazları
Kar etdi bağrıma şirin sözleri

Gül dalında konmuş bülbül kuş gibi
Ötüp gider bir gözleri sürmeli

Cönk 13/ Varak 18b *Turnam bizim yerde bizi sorana*
Şimdi bir dilbere kuldur diyesin

Aşkın zincirini takıp boynuna
Aşk içinde Mecnun olmuş diyesin

Cönk 13/ Varak 19b *Bülbülüm medhin iderem ruz u şeb dal üstüne*
Ki yeşillere gabulüm yaraşır al üstüne

Cönk 13/ Varak 20 *Ey benim fahr-i cihanım kıblegâhım Mustafa*
Âlem içre bin beyazsın padişahım Mustafa

Cönk 16/ Varak 17

Bağdad kal'asına yürüyüş oldı
Seçmedi hendegi geçdi Genç Osman

Bayraklar yıkıldı bayrağı kapdı
Söküp meydana dikdi Genç Osman

Cönk 229/ Varak 20a

Gice gündüz _____ bir murada iremedim
Çok güzeller sevdim ama ~~bir~~ vefasız buldun

Cönk 229/ 16a

Gökde melek duası yirde insan üstüne
Fikr idelim cümlesi ehl-i irfan üstüne

Cümlenin mabudı sensin hakk-ı rabbelalemîn
Bu dünyanın sonu yokdır geldik virân üstüne

Cönk 231 Varak 15a

Ela gözlerin sevdigim dilber
Bir güzel görmedim senden ziyade

Cönk 161/ Varak 1

Uzun kavak selvi senin dalın kurusun
Yeşil yeşil yapracığın yerde çürüsün

Cönk 161/ Varak 13b

Gökde melek duasın
Yirde insan üstüne

Fikir idelüm cümlesin
Ehl-i irfan üstüne

Cönk 229/ Varak 8a

İki güzel suya gider
Canım beraber gider
Biribirine sual ider
Sen mi güzel ben mi güzel
Gel dilber bile/bele varalım
İkimiz şöyle duralım
Gelen yolcıya soralım
Sen mi güzel ben mi güzel
Yolcı der yola gider beka
İkimizi birden nazar eyler
Balın içün toğrı söyle
Bu mı güzel ben mi güzel

Ben yolcıyım yol kovaram
İkinizi birden severem
Bu da güzel sende güzel
Birisi der gel dönelim
Vatanımıza varalım
Bu yolu böyle koyalım
Sen de güzel bende güzel

Cönk 36/ Varak 2 *Ciğer tutuşuyor âşıka ateşi saçılsa*
Kara bahtım güller gibi açılsa

Cönk 31/ Varak 41b *Bağlar bana bağlar bahçe sana bağlar bana*
Garib kaldım gurbet elde kimsem yokdurur ağlar bana

Cönk 1/ Varak 38 *Aldı gözüm bir cefakar*
Nâz ile eyleyor reftâr

Cönk 6/ Varak 1 *Bu _____ onulmaz derdim var benim*
Derde derman buldum elhamdülillah

Cönk 13/ Varak 21 *Güzel benden niçün firar edersin*
Eyle kadir hatrıyla sayamaz mıyız

Cönk 43/ Varak 17 *Düşdüm hey agalar beni kaldırın*
Kalkamadım sağ yanıma döndürün

Cönk 1 / Varak 41 *Gel gidelüm sunam bağ arasına*

Cönk 158 / Varak 96 *Gel benim sevdiğim hercâi dilber*

Türkü metinlerinin yer aldığı ilk kaynaklardan biri olarak kabul edilen Ali Ufkî'nin Mecmua-i Saz ü Söz'ünde yer alan türkü başlıklı şiirlerden bazıları şunlardır:

Türki Muhabbet

Gel civan böyle salınma
Şunda yahşi var, yaman var
Ferhad'ım asıldım sarpa
Şirin'in serde duman var
Mayilim bülbül diline
Yadlar değmesün gülüne
Değmeden bir şeftaline
Bunca ahd ile aman var
Aşk atına binmeyenler
Çeşmin yaşın silmeyenler
Şunda güzel sevmeyenler
Tut ki önünde saman var
Gönül zevrağıdır sîne
Eyyâmını buldu yine
Yelken ile sal engine
Çün akıl gibi dümen var
Mustafa der: benim Alim
Niçin sormaz garib hâlim
Dedim, zalim sarılalım
Dedi: sabreyle, zaman var (Ali Ufkî 1992: 1)

Türki Oyun

Şeftali isterim mahrum gönderme
İki leblerinden bir gerdanından
Gönül hak evidir, sakın söndürme
İki leblerinden, bir yanağından
Her kande gidersen seni bulurum
Sarrafınım, kıymetini bilürüm
Sen bir bazargansın bancı alırım
İki leblerinden, bir yanağından

Aklım aldın gözlerini süzeli
Benzime düşmüştür ayva gazeli
Sana derim be hey adem güzeli
İki leblerinden, bir yanağından
Karac'oğlan eydir yârim gelürse
Deli gönül istediğüm bulursa
Danışırım icazetin olursa
İki leblerinden, bir yanağından (Ali Ufkî 1992: 8)

Varsağı

Âşık oldum bir kaşları karaya
Alaman gönlümü çare değildir
Bağrınız hun oldu, ciğer püryan
Şimdi onulacak yare değildir
Ben söylesem sözüm çıkar beyaza
Yufkadır bağrımız, doymaz niyaza
Âşıklar tan ider, dolanmaz naza
Akçadur yüzümüz, kara değildir
Yavru şahin gibi boynu uzadır
Yanağı kırmızı gülden tazedir
Gerçe aşıkının yolnu gözedir
Körpem melayındır, gure değildir
Çağır kullarını gelsün divan
Yöğrük atlar gerek menzil kovana
Tan iderler şunda güzel sevene
Sanasın ezelden töre değildir
Kul Mustafa galat var mı sözünde?
Hayalim kalmıştır ala gözünde
Duman duman olmuş ol mah yüzünde
Noktadır benleri, sıra değildir (Ali Ufkî 1992: 11)

Türki Berayı Gaza

Gazi padişaha eyledi nazar
Yerleri, gökleri Yaradan şimdi
Şah Sofi ah idüp ağlayub gezer
Yüreğinde kalan yaradan şimdi
Bedenden su gibi görünür çöller
Baş kesen gaziler sokundu teller
Şakıdı bülbüller, açıldı güller
Şükür, yanaşırız karadan şimdi.
Padişahın kılıcıdır, atıdır (arab atıdır)
Şah kaçınca şimdi ruhun matıdır
Bağdad'ın, Revan'ın hararetidir
Tacını başında tar iden şimdi
Hünkar kılıcına yazar bahtını
Bildirmişdir Acem sana haddini
Tağıdırdı İskender'in seddini
Bozuldu Bağdad'ı zor iden şimdi
Ali aydır, çöllerimiz oldu kan
Hanlar esir oldu, ser hasr Müselman
Özbek'dir bir yanın, bir yan Hindistan
Kaldırırlar seni aradan şimdi. (Ali Ufkî 1992: 19)

Türki Berayı Firak

Düşüp gurbetlik ellerde
Murad almak ne müşküldür
Dasitan olup dillerde
Halâs olmak ne müşküldür
Ne müşküldür, ne müşküldür
Halâs olmak ne müşküldür

Firkât ile yanma nara
Derdine bir derman ara
Bir hakikâtsiz dildâra
Gönül virmek ne müşküldür

Ne müşküldür, ne müşküldür
Gönül virmek ne müşküldür

Gaziler tigi belinde
Cenk ider meydan yüzünde
Varup düşman elinde
Esir almak ne müşküldür
Ne müşküldür, ne müşküldür
Esir almak ne müşküldür

Ahır dem ecel yetince
Defn olup kabre girince
Münkir ü nekir gelince
Cevap virmek ne müşküldür
Ne müşküldür, ne müşküldür
Cevab virmek ne müşküldür

Ufuki âh üz zârından
Gül idin düşmüş hârından
Âşık sevgili yârinden
Âşık kendü diyarından
Cüdâ düşmek ne müşküldür
Ne müşküldür, ne müşküldür
Cüdâ düşmek ne müşküldür (Ali Ufkî 1992: 29)

Türki Berayi Gönül

Uğrattın beni belaya
Gönül ne belâ imişsin
Kul ettin gözler alaya
Gönül ne belâ imişsin

Gâh kanmest olub coşarsın
Gâh aklın gider şaşarsın
Her canibe baş koşarsın
Gönül ne belâ imişsin

Dilber ise zulüm mail
Cümle aklım oldu zail
Aşıka olmaz gün hail
Gönül ne belâ imişsin

Ufukî eydir gülmezsin
Cefasın çeker ölmezsin
Gel vaz gel dirin gelmezsin
Gönül ne belâ imişsin
(Ali Ufkî 1992: 43)

Türki

Ahuya benzer gözleri
Bir yavru gördüm kimindir?
Âşık öldürür nazları
Bir canan gördüm kimindir?

Dede külahı başında
Henüz on, onbir yaşında
Kudret kalemi kaşında
Bir civan gördüm kimindir?

Bendesin yanına gelse
Ağladıkça yaşım silse
Sevene mürvetlü olsa
Bir yavru gördüm kimindir?

Ali eydir aklı şaşar
Aşk deryası boydan aşar
Anı koçan binler yaşar
Bir körpe gördüm kimindir?

(Ali Ufkî 1992: 49)

Türki Berayı Bülbül

Evvel bahar yaz gelince
Kesme ümidi ölünce
Hakk muradını virince
Sen ah it, ben de ah ideyim

Senin her bir ahın okdur
Seni medh idenler çokdur
Ben garibim kimsem yokdur
Sen ah it, ben de ah ideyim

Sen ötersin hub nefesde
Var yavru Hüda'dan iste
Ben gurbetde sen kafesde
Sen ah it, ben de ah ideyim

Bir visale iremedim
Ak koynuna giremedim
Bir gicecik saramadım
Sen ah it, ben de ah ideyim

Evvel varırdım yarene
Bile giderdim seyrane
Şimdilik düşdüm hicrane
Sen ah it, ben de ah ideyim

(Ali Ufkî 1992: 134)

Türki Berayı Seher

Uyan gözleri mestan uyan
Çok uyumak ömre ziyan
Uyan yasduğuna dayan
Ne düş gördün eyle beyan

Ne yatarsın sabah oldu
Hep âlem nur ile doldu
Karlu dağlar revnak buldu
Uyan, gözler mestan uyan

Boynuna allar biçildi
Aşkına camlar içildi
Hacet kapusu açıldı
Uyan, gözler mestan uyan

Ferah geldi her bülbüle
Çiy düşmüş kırmızı güle
Kalk, Allah'dan hacet dile
Uyan, gözler mestan uyan

Köroğlu'nun bağrı yandı
Yanub sinene dayandı
Herkesin dostu uyandı
Uyan, gözler mestan uyan

(Ali Ufkî 1992: 146)

Türki Berayı Turna

Katar katar gelen turnam
Baka zahman görünür mü?
Derdime derd katan turnam
Baka zahman görünür mü?

Ne ötersin yana yana
Avazın kâr etdi cana
Çık havaya döne döne
Baka zahman görünür mü?

Kanadının ucu eğri
Delünür aşığın bağrı
Vara bizim ele doğru
Baka zahman görünür mü?

Kanadının ucu burma
Ölürsem karşumda durma
Gözlerin sevdiğm turna
Baka zahman görünür mü?

Niçün Köroğlu der niçün?
Bağışla aşıkın suçun
Yavru turna başın içün
Baka zahman görünür mü?

(Ali Ufkî 1992: 149)

Hocamız Prof. Dr. Şükrü Elçin'in 1971 yılında Oxford Kütüphanesi'nde rastladığı 17. yüzyıla ait bir cönkten ve Deny'nin metinlerinden faydalanarak yayımladığını belirttiği "Akdeniz'de ve Cezayir'de Türk Halk Şairleri" adlı kitabında "türkü" başlıklı şiirler yer almaktadır. Tarihi ve edebi kıymeti olan bu metinlerin belirtilen kaynak kişileri ya da türkü yakıcıları şunlardır: Âşık Yunus, Oğuz Ali, Dalışman, Armutlu, Çulha Ali (Kul Çulha), Sultan Abdal, Köroğlu, Öksüz Ali, Kâtibî, Mustafa, Kul Mustafa, Koroğlu,

Öksüz Âşık, Şahin, Üsküdarî, Demiroğlu, Benli Ali, Derdemendi, Kara Hamza, Kul Nesimi, Âşık Halil, Tasbaz, Kul Bekir, Küçük Ali, Hocaoğlu, Kul Muhiddin, İmamoğlu, Öksüz Madan, Hatiboğlu, Ahmed, Ahmed (Derviş).

Elçin, aynı kitabın 211. Sayfasından itibaren de cönklerden alınmış anonim türkü metinlerine yer vermektedir.

Hamdi Hasan'ın Bosna Hersek'in başkenti Saray Bosna Kütüphanesindeki mecmua ve cönklerden aktararak kitaplaştırdığı üç yüz kadar türküyü de burada belirtmekte yarar vardır.

1.4.5. TÜRKÜ KAYNAĞI OLARAK DERGİ VE GAZETELER

Türkülere ait bilgi, belge ve metin temininde dergi, gazete vb. süreli yayınların da önemli bir yeri vardır.

Her ne kadar kitaplaşma süreci günümüzde hız kazansa da önceki dönemlere ait konuyla ilgili birçok bilgiye dergiler vasıtasıyla daha kolay ulaşılabilmektedir.

Öncelik sırasına göre Türk Yurdu, Halk Bilgisi Haberleri, Ülkü ve Halk Evlerinin illerde çıkarmış olduğu Başpınar, Çorumlu, İnanç, Konya, Taşpınar, Türk Akdeniz, Uludağ, Ün vd. dergiler, Türk Folklor Araştırmaları, Folklor Postası, Türk Dili, Türk Kültürü, Millî Kültür, Millî Folklor, Folklor/Edebiyat ve üniversitelerin araştırma yazılarına yer veren bilimsel dergileri ile kişilerin yerel ya da ulusal nitelikli kimi dergilerin türkü konusuyla ilgili araştırma inceleme yazılarına ya da türkü metinlerine sayfalarında yer verdiği görülmektedir.

Yaptığımız tespitlere göre türkü konusunda yayımladığı yazı ve metinlerinin sayı çokluğu bakımından ilk sırayı İhsan Hınçer'in 30 yıl aralıksız yayımlamış olduğu Türk Folklor Araştırmaları dergisi almaktadır.

İkdam, Peyam gibi Fuat Köprülü ve Rıza Tevfik vb. kültür adamı ve halk bilimcilerin çalışmalarından tanıdığımız gazeteler dışında Türkiye'de Sabah, Hakimiyet-i Milliye, Ulus, Babalık, Ekekon, Açık Söz, Türkiye'de Yarın, Tan, Tecüman vb. ulusal gazetelerle illerde çıkan çok sayıda bölgesel ve yerel gazetenin zaman

zaman türkü incelemelerine sayfaları içinde yer verdiği, türkü metinleri yayımladığı bilinmektedir.

Bu nedenle, bir bölge ya da yöreye ait türkü metinlerinin temininde o bölge ya da yöreye ait gazete ve varsa dergilerin gözden geçirilmesi önemlidir. Zaten bölge ya da illere ait kimi türkü kitaplarının her hangi bir yerel gazetede uzunca bir süre tefrika edildikten sonra kitaba dönüştürüldüğü ve yayımlandığı görülmektedir. Buna örnek olarak Seyit Küçükbezirci'nin Issız Yuvalar'ı vd. verilebilir.

1.5. CUMHURİYET DÖNEMİ MODERN TÜRK ŞİİRİNDE TÜRKÜNÜN YERİ

Türk edebiyatının bir bütün olduğu, tasnif içinde farklı adlarla anılsalar bile aynı kültür temeli üzerine kurulmuş olmaları nedeniyle halk edebiyatıyla eski ve yeni edebiyat adlandırmaları içinde değerlendirilen diğer edebiyat şubelerinin müştereklerinin olduğu genel kabullerdendir.

Divan şiirinde yer alan kimi gazellerin ya da aruzlu türler olarak bilinen divan, selis, semai, kalenderi, satranç vb. türlerin halk şiirinde zaman zaman türkü olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Fakat divan şairlerinin "türkü" başlıklı şiirlerinin varlığı bugün için bilinmemektedir.

Buna karşılık "Yeni Türk Edebiyatı" içinde değerlendirilen şairlerin yazmış oldukları "türkü" başlıklı ya da halk arasında çok bilinen bir türküyü başlık olarak verdikleri onlarca şiiri bilinmektedir. Bu şiirler daha çok Cumhuriyet Dönemi modern şiirinde görülmektedir. Cumhuriyet dönemi şairlerinin halk şiirine yönelişi ve özellikle türkü terimini şiirlerine başlık yapmış olmaları, türkünün, aydınlar da dahil olmak üzere toplumun genelinde etkili olduğunu göstermektedir.

Millî Edebiyat anlayışıyla birlikte gelişen halk şiiri ilgisi ve yeni şairlerin halk şiirinden nasıl ve ne oranda yararlandıkları, Fevziye Abdullah Tansel tarafından yazılan "Millî Edebiyat Devri Şiir Sahasında Âşık Tarzı Tesirleri" başlıklı bir dizi yazıda örneklerle sergilenmiştir (Tansel 1939). Pertev Naili Boratav da, benzer bir ilgi ve dikkatle yazdığı "Bizim Edebiyatımızda Halk Edebiyatının Tesirleri" başlıklı yazısında, halk edebiyatı eğiliminin edebî eserlerdeki yansıması üzerinde genel olarak durmuştur (Boratav 1982). Burada, Cumhuriyet Dönemi Şiirinde türkünün nasıl algılanıp yorumlandığı üzerinde durularak, bu nazım türünün şairlerimiz tarafından hangi dikkatlerle değerlendirildiği, şiirlerden örneklerle belirginleştirilecektir.

Millî Edebiyat Hareketinin "millî vezin" olarak benimsediği hece vezni, Cumhuriyet Dönemi Şiirinde, aynı kabulle öne çıkarılmıştır. Şiire aruz vezni ile başlamalarına rağmen, Ziya Gökalp'in

yönlendirmeleri ve telkiniyle hece veznine geçen ve edebiyat tarihlerinde "Beş Hececiler" veya "Hecenin Beş Şairi" olarak adlandırılan Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhon, Enis Behiç Koryürek, Halit Fahri Ozansoy ve Faruk Nafiz Çamlıbel (İsmail Habip 1932: 451), Cumhuriyet Döneminde yazdıkları şiirlerinde, hece veznini kullandıkları gibi, halk şiirinin "koşma", "mani" gibi nazım şekilleriyle de şiirler yazmışlardır. Orhan Seyfi Orhon ile Faruk Nafiz Çamlıbel, bu şairler arasında "türkü" adlı şiirler yazmış olmalarıyla öne çıkar. Orhan Seyfi'nin, *Gönülden Sesler* adlı kitabının "Maniler ve Türküler" başlıklı bölümünde dört türkü yer alır. Her biri ikişer dörtlükten oluşan türkülerde, 6+5=11'li hece ölçüsünün kullanıldığı görülür. İçerik yönünden "güzelleme"yi andıran türküler, halk şiirinin dünyasını yansıtmakla birlikte çok da orijinal değildir. Bunlar, kalıp ifadelerle kurulmuş şiirler olarak değerlendirilebilir. Örnek olmak üzere aktardığımız aşağıdaki dörtlükte, "gülbülbül" mazmunu aracılığıyla aşk temasının öne çıktığı görülmektedir:

Başladım feryada ben bülbül gibi,
Gel artık koynumda açıl gül gibi!
Dert mi var hicrana tahammül gibi?
Gel artık koynumda açıl gül gibi!

(Orhon 1964: 109)

Orhan Seyfi, *Kervan* adlı kitabının "Boğaziçi Türküleri" başlıklı bölümünde de dört türküsüne yer açar. Bunlarda, sevgi ve aşk değil, pastoral bir yaklaşımla mekân "güzellemesi"ne gidildiği görülür. Bu türküler, dize öbeklenişi yönünden geleneksel türkü biçimine uymaz. "Boğaz Türküsü" ile "İlkbahar Türküsü", üçlüklerden; "Çakaldağ Türküsü", sekiz ve on dizeli bentlerden; "Kalender Türküsü" ise, beşliklerden oluşur. Her birinin yapısında, kafiyenin belirleyici olduğu hissedilir. "Çakaldağ Türküsü" ile "Kalender Türküsü"de hece vezni gözetilmezken, diğerlerinde 10'lu hece veznine bağlı kalındığı fark edilir. Tabiat güzellemesi oluşuyla türküyü andıran "Çakaldağ Türküsü", şekil özelliğinin dışına çıkılmış olmasıyla anılabilir:

Bir saat köyden uzaktır yamacı,
İlkbahar zümrüt olur her ağacı,
Yazın etrafı dolar:
Küfe, işporta, sepet.
Dağılır evlere ordan bereket...
Ama bilsen ne Çakaldağdır o?
Ayvalar, dutlar, üzümlerle dolu...
Çünkü baştan başa hep bağdır o!

(Orhan 1964: 35)

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Millî Edebiyat Hareketi'nin devamı olarak görülen "Memleket Edebiyatı", Anadolu'yu romantik bir gözle görür. Anadolu toprağının ve insanının kendi gerçeğiyle değil, idealleştirilerek anlatıldığı ve işlendiği şiirlerde, hece vezni kullanılır. Faruk Nafiz Çamlıbel'in 1926 yılında, *Hayat* mecmuasında yayımlanan "Sanat" adlı şiiri, "Memleket Edebiyatı"nın beyannamesi olarak kabul edilmektedir. Bu şiirde, "Batıcı" sanat anlayışları ile "yerli" sanat anlayışı; mimari, süsleme, dans, müzik ve heykel aracılığıyla karşılaştırılırken türküye, yerliliğin bir işareti olarak özel bir yer açılır. Aşağıdaki dörtlükte, "orkestra" ile yerli müzik karşılaştırmasında, "türkü" "acıklı nefesler" tabiriyle belirginleştirilmiştir:

Fırtınayı andıran orkestra sesleri
Bir ürperiş getirir senin sinirlerine,
Izdırap çekenlerin acıklı nefesleri
Bizde geçer en hazin bir musiki yerine!

(Faruk Nafiz 1934: 4)

Anadolu'yu ve Anadolu insanını türkülerde sembolleştiren Faruk Nafiz, yerliliği türkü ile belirler sanki ve şiirin son dörtlüğünde, "biz" diyenlerin "türküler tutturarak" diğerinden ayrıldığını açıkça söyler:

Başka sanat bilmeyiz, karşımızda dururken
Söylenmemiş bir masal gibi Anadolumuz.
Arkadaş, biz bu yolda türküler tuttururken
Sana uğurlar olsun... ayrılıyor yolumuz!

(Faruk Nafiz 1934: 4)

6+5 duraklı 11'li hece ölçüsüyle yazdığı "Kır Türküsü" adlı şiirinde ise Faruk Nafiz, aşkla tabiatı bir arada sunar ve Anadolu'nun insan ruhuna verdiği enginliği şöyle ifade eder:

Coşarak ruhumun bütün hevesi
Yükseldi uzaktan bir çoban sesi.
Bence bir, kırların ye', neşesi,
Kolların boynuma halkalanmasa! (Faruk Nafiz 1934: 53)

1930'larda "Ankaralı Âşık Ömer" müstearıyla da şiirler yazan Faruk Nafiz Çamlıbel'in öğrencisi Behçet Kemal Çağlar, "Mercan Suyu Türküsü" adlı şiirinde, hocasının izinden gider. Erzincan'ın "Tepecik" köyündeki "Mercan Suyu"nu, hasretle ve sevgiyle hatırlayan Behçet Kemal, şiirinde "koşma" ve "mani" nazım şekillerini kaynaştırmış, bir dörtlüğü 11'li bir diğerini 7'li hece vezniyle kurarak, orijinal bir şiir yazmıştır. Aşağıdaki dörtlükler, şekille muhtevanın "türkü"de ustaca birleştirilişine örnek olarak anılabilir:

Köpük köpük ala dağlar kuzusu,
Yeni gitti hasretinin sızısı;
Yılda bir Mercan'dan içen yiğidin
Gurbette bükülmez derler pazusu.

'Irafa fincan koydum'
Yoluna bir can koydum;
Ben doğmamış kızımın
Adını Mercan koydum (Çağlar 1994: 85)

İkinci dörtlüğün tırnak işareti içinde yazılan ilk dizesi, bir maniye veya türküye atıfta bulunulduğunu görmek bakımından dikkat çekicidir. Şair, bu dörtlüğü, anılan dizeyi çıkış noktası alarak kurmuş gibidir.

Behçet Kemal Çağlar, "Urfa Türküleri" adlı şiirinde de aynı yapıyı izler. Yine bir dörtlüğü, 11'li koşma; bir diğerini, 7'li mani şeklinde söyler. Bu şiirin kuruluşunda, Urfa türkülerinin ses ve anlam dünyasından yararlanıldığı da gözden kaçmaz. Böylece şair, şu dörtlüklerden de anlaşılacağı üzere, metinler arası bir ilişki kurarak, geleneksel olan ile modern olanı birleştirir:

Urfa'da buluşur derler her gece
Yaylanın geyiği, çölün ceylanı
Urfalı gönlünde yatar sessizce
Dağ başı kartalı, sahra arslanı.

Vazgeçemem bu ilden
Güzeldir her güzelden
Değilk mi gönlüm yanık
Urfalıyım ezelden. (Çağlar 1994: 143)

Yunan mitolojisini, şiir için kaynak olarak benimseyen Salih Zeki Aktay, "İğde Dalları" adlı şiirinin epigrafını, bir türkünün "Evlerinin önü iğde dalları, / İğde boynun eğmiş Hakka yalvarı" dizelerinden oluşturur. İğde dallarının motif olarak kullanılıp sevgiliyle geçen günlerin hatırası anlatılırken, ayrılık temasını belirginleştirmek üzere, "bir veda türküsü" hatırlanır:

Bir veda türküsünü hatırlarım o yerde,
Bir veda türküsü ki ta gönülden gelmişti,
Titreyen ince sesi yükselip perde perde;
Biraz sonra sinemi, ta kalbimi delmişti...
(Salih Zeki 1933: 63)

Bu dörtlükte, hatırlandığı söylenen "veda türküsü"nün şiirin epigrafı olarak iki dizesi kullanılan türkü olduğu söylenebilir.

Cumhuriyet Dönemi Şiirinde, halk kültürünü ve Anadolu'yu şiiri için çıkış noktası alan en önemli şair Ahmet Kutsi Tecer'dir. O, sadece şiiriyle değil, yazıları ve düzenlediği etkinliklerle de halk şiirinin ve halk kültürünün yaygınlaştırılmasını sağlamıştır. 1931'de Sivas'ta "Halk Şairleri Bayramı"nın ilkini düzenlemiş; Âşık Veysel, Talibî ve Ali İzzet'in tanınmasını sağlamış; 1932'de Sivas'ta "Halk Şairlerini Koruma Derneği"ni kurmuştur (Albayrak 1998: 289). *Koçyiğit Köroğlu* (1969) adlı bir tiyatro eseri de bulunan Ahmet Kutsi Tecer, şiirlerinde türküye geniş bir yer açar. *Ülkü* dergisinde 1944'te yayımlanan "Nadas Türküsü" adlı şiirinde, makineli tarıma geçişi övgüyle anlatır ve tarımsal üretimde makineleşmenin kazancını "nadas türküsü" olarak yorumlar:

Dinle ey kalbim dinle, uzakta,
Yirmi beş taraktor bir tarlada,
Yirmi beş taraktor şen, çevik, tor,
Nadas türkülerini söylüyor. (Tecer 2001: 92)

"Karadeniz Türküsü" adlı şiirinde, şair, balıkçı Ali Reis'e bir gemici türküsü söylenircesine seslenir:

Yaşa Ali Reis yaşa,
Yelkeni açalım başa,
İnelim Rize'den aşağ,
Benim yolum da öyledir. (Tecer 2001: 94)

8'li hece ölçüsünün kullanıldığı şiirde, kafiyelerin önemli bir işlevi vardır. Yukarıdaki dörtlükte görüldüğü gibi, kafiye arayışı bazen kelimelerde ses tasarrufunu hazırlamıştır. Tecer, "Bağlamacıya" ve "Halay" adlı şiirlerinde de halk şiirinin şekil ve muhteva özelliklerinin izinden gider. "Çal bağlamacı çal, eski türküler, / Dirilt nağmelerini ataların" dizeleriyle başlayan "Bağlamacıya" adlı şiirde; Dertli, Emrah, Ruhsat, Gevherî, Seyranî, Sümmanî, Karacaoğlan, Köroğlu, Dadaloğlu ve Kuloğlu gibi halk şairlerini anan Tecer, onların şiir dünyalarını hissettirmek ister. "Eski ustalar" diye anılan halk şairlerinin söyleyiş özelliklerinin kullanıldığı şiirde, yerel bazı kelimeler de dikkat çeker:

Çal, söyle bir türkü uzun havadan,
Bir varsağı çağır, sonra bir destan,
Arkadan yine bir Karacaoğlan,
Günahsa boynuma hep kadaların. (Tecer 2001: 100)

"Halay" adlı şiirde ise şair, halaydaki el tutuşmayı birliğin işareti olarak öne çıkarır. Şiirin son dörtlüğünde, halk şiirinde olduğu gibi, şair adını da belirtir ve böylece geleneği sürdürmüş olur.

"Arabadaki Çocuğa Türkü", "Hasta Çocuğa Türkü" ve "Havacıya Türkü" adlı şiirlerinde Ahmet Kutsi Tecer, türkü kelimesinin çağrışımından ve şekil özelliklerinden yararlanır. İlk iki şiirde, şekil arayışına yönelen şair, "Arabadaki Çocuğa Türkü"de bazı nasihatlerde bulunur ve ideal Türk çocuğunun nasıl yetiştirilmesi ve nelerle eğitilmesi gerektiğini bildirir. Türküler de, çocukların yetiştirilmesinde ihmal edilmemsi gereken kaynaklardandır:

El ele tutuşur çocuklar,
Oyun oynar, türkü söyler, koşar,
Ah bilsen yapacak daha neler var
Büyüdüğün zaman. (Tecer 2001: 178)

"Hasta Çocuğa Türkü", hasta bir çocuğa moral vermek için yazılmış izlenimini uyandırır. Çocuğun dünyasının tabiatla bir arada sunulduğu bu şiirde, iyi dilekler bir türkü olarak sunulmuş gibidir. "Havacıya Türkü", memleketin kalkınmasında ve korunmasında teknolojinin ne kadar önemli olduğu mesajını türkü biçimiyle açığa vurur. 6+5 duraklı 11'li hece vezniyle yazılan şiirin kafiye düzeni, koşma nazım biçimine göredir.

Edebiyat dünyasında aruzla yazdığı "Sutüven" adlı şiiriyle tanınan Mustafa Seyit Sutüven, çok sayıda koşmasıyla halk şiirinin dünyasını yaşattığı gibi, bu şiire yeni söyleyişler de getirmiştir. Halk şiirinin dilini aynen kullandığı gibi, özgün bağdaştırmalarla yeni imajlar da bulmuştur. Koşmaları dışındaki bir iki şiirinde, türküden de yararlanmıştır. Duraksız 7'li hece vezni ile yazılan, koşma nazım biçimiyle kafiyelenen, tam kafiyelerle ses zenginliğine ulaşan "Deli Türküsü" adlı şiirde, bütünlüğü türkü kelimesi sağlamıştır. Bir tekerleme havası da taşıyan "Deli Türküsü"ndeki ünlem kelimeleri, şiiri "koçaklama"ya yaklaştırmıştır:

Hey efeler, hey beyler
Kanatlıdır heyheyler
Güneş denilen şeyler
Gecelere maskara (Sutüven 1976: 28)

Sutüven'in "Halime'yi Samanlıkta Bastılar" adlı şiirinin çıkış noktası bir türküdür. Şiirin ilk iki dizesi, türküden aynen aktarılmıştır: "Halime'yi samanlıkta bastılar; / Şalvarını gül dalına astılar." Türküyü, sosyal bir problemin yansıması olarak değerlendiren şair, tecavüz sonrasındaki durumun yıpratıcılığını anlattığı bu hikâyeli serbest şiirini, türkülerin çıkışını düşündüren şu dizelerle bitirir:

Halime'nin yoluna çok baktılar,
Çok türküler yaktılar
Dönmeyen Halime'ye! (Sutüven 1976: 41)

"Halime'nin Türküsü"ne, Rıfat Ilgaz da ilk baskısı 1944'te yapılan *Sınıf* adlı kitabındaki "Çiloğlan" adlı şiirinde yer verir. Ilgaz'ın türküyü yorumlayışı ve türküye yaklaşımı Sutüven'den hayli farklıdır. O, durumu sınıf farkı içinde yorumlar ve iki türküyü bir arada sunarak yorumunu pekiştirmeye çalışır:

Yar mı olur elin yosması sığırtmaca,
çok sürmeden arası
'Hanife'yi samanlıkta bastılar'
Bu iş ezan vakti olmasa da
başının altından çıktı imamın.
Çok geçmeden yayıldı türküsü:
'şalvarını gül dalına astılar.'
Keyfini eller sürsün yosmanın
tasası Çiloğlana
Bu olsun, beş ölçek arpayla
senin de payına düşen...
O başını aldı gitti şehire
sen Hanife'nin türküsünü değil,
Yine kendi türkünü söyle:
'İndim dere beklerim
Vay benim emeklerim!' (Ilgaz 1993: 78)

Edebiyat dünyasına 1928'de altı arkadaşıyla ortak yayımladıkları *Yedi Meşale* adlı kitapla giren, 1937'de *Bizim Türküler* adlı bir şiir kitabı yayımlayan, daha sonra edebiyat tarihine yönelen Vasfi Mahir Kocatürk'ün, *Hayat Şarkıları* adlı kitabında, türkü başlıklı bir dizi şiir yer almaktadır. Dörtlüklerden kurulu ve 8'li hece vezinli "Ölüm Türküleri" adlı şiirin ilkinde, yaşama sevincini türkülerle belirginleştirmek isteyen şair, "Şen türküler dudaklarda, / Çağlayıp coşup taşalım" der (Kocatürk 1965: 50); ikincisinde de, bir "girdap" olarak tasarladığı ölüme "türkülerle" uçtuğunu söyler: "Uçuyoruz türkülerle / O sonsuz girdaba doğru." Yine dörtlüklerle ve 8'li hece vezniyle kurulmuş olan "Yurt Türküsü" ve "Ankara Türküleri" adlı şiirlerinde, memleket güzellemesi yapar. Şair, türküler aracılığıyla geçmişi hatırlar: "Türkü söyler akşamların / Bana kendi sesim gelir..." (Kocatürk 1965: 50) Türkü, memnuniyetin,

huzurun ve yaşama sevincinin işareti olarak sunulur. Öyle ki kuşların cıvıltıları bile türkü" diye sunulur: "Kuşların söylediği / Şen türkülerle büyüdüm".

Vasfi Mahir Kocatürk, "Asker Türküsü", "İşçi Türküsü", "Gemici Türküsü" adlı şiirleriyle iş türkülerine yönelir. Bu şiirlerin her birinde, memleket sevgisi, vezinli ve kafiyeli bir biçimde yansıtılır. "Asker Türküsü" adlı şiirin son dörtlüğü, şairlerin zafere türkü ile eşlik ettiğinin ifadesidir:

Şehitler yurdumuzda yanar ışıklar,
Oradan melekler bize göz kırpar,
Yollarda çiçekler dizlere kadar,
Zafer türkümüzü söyler şairler. (Kocatürk 1965: 78)

Kocatürk'ün, bunların dışında, "Uçak Türküsü", "Köylü Türküsü", "Hepimizin Türküsü", "Uyku Türküsü" ve "Sabah Türküsü" adlı şiirleri de vardır. Son ikisinde farklı şekil denemelerine giren şair, muhtevada türküye bağlı kalmamış; sadece şiirlerin adına türkü kelimesini koymakla yetinmiştir.

İlk şiirlerini, 1910'ların son yıllarında yayımlayan, 1926'da *Bir Gemi Yelken Açtı* adlı kitabını çıkardıktan sonra şiirden uzaklaşan Ali Mümtaz Arolat, ikinci şiir kitabı *Hayal İkliminden Dönen Diyor ki*'deki "Bir Deli Türküsü", "Başka Bir Deli Türküsü" ve "Bir Deli Türküsü Daha" adlı şiirleriyle türkü kelimesinin çağrışımında yararlanır. 6+5 duraklı 11'li hece vezni ile yazılan ilk şiirde, aldanış teması bir deli türküsü olarak sunulur. Serbest yazılan ikinci şiirde, kaybedilenlerin bıraktığı üzüntü işlenir. Üçüncü şiirde, pişmanlık teması Yunan mitolojisinin bazı figürleriyle öne çıkarılırken, bu tema, türkü kelimesiyle desteklenir:

Öteki de Marziyas adındaki çapkın Pandı;
Zavallı, ilâhların gururuna yandı;
Çapkınlığı akıyordu bakışından;
Ömür sürdü ağlar güler
Sarhoş türküler
Dinleterek yedi sesli kamışından. (Arolat 1960: 32)

"Sessizliğinizle türkü söylersiniz / Seni duymaz gök / Duyarsın onu / Sense" dizelerinden oluşan "Türkü" adlı kısa şiirinde Fazıl Hüsnü Dağlarca, türküyü insanla tabiatın ortak bir ezgisi olarak yorumlar. "Korku Deresi Türküsü" şiirinde ise korku duygusunu, kişileştirir. "Cezayir Türküsü"nde, Cezayir'in sömürgecilerden çektiği acıları, serbest bir şekille dile getirir (Dağlarca 1985: 175-192-263).

Türküleri, şiirin hası olarak kabul eden Bedri Rahmi Eyuboğlu, 1952'de yayımlanan *Tuz* adlı kitabında yer alan "Türküler Dolusu" adlı şiirinde, Anadolu'yu ve Anadolu insanını türkülerde kavrar. Şiirde, şair olduğunu sürekli vurgulayan Eyuboğlu, türkülerdeki şiiriyeti şu dizelerle belirginleştirir:

Zifiri karanlıkta gelse şiirin hası
Ayak seslerinden tanırım
Ne zaman bir köy türküsü duysam
Şairliğimden utanırım.
Şairim
Şiirin gerçeğini köy türkülerinde bulmuşum
Türkülerle yunmuş yıkanmış dilim
Onlarla ağlamış onlarla gülmüşüm (Eyuboğlu 1969: 126)

Eyuboğlu, adı geçen şiirde türkülerin "sahici", "gerçek" ve "insanca" olduğunu vurgulayıp, bir türkü söylemeden ölmekten hayıflanır. Şiirin altıncı bendinde, türküleri "Ana sütü candan / Ana sütü gibi temiz" diye öven şair, "memleketimizin", "köyümüzün", "köylümüzün" "dağ dağ yayla yayla" türkülerde tüttüğünü söyler. Onların toplum hayatındaki yerini şu dizelerle dile getirir:

Ah bu türküler köy türküleri
Dilimizin tuzu biberi
Memleket ahvalini onlardan sor
Kitaplarda değil türkülerde ara Yemen'i
Öleni kalanı gidip gelmeyeni
Ben türkülerden aldım haberi

(Eyuboğlu 1969: 126)

"Türküler Dolusu"nda şair, bazı türkülere de atıfta bulunur ve "Uzun kavak gıcım gıcım gıcılar" diyerek bir türküyü hatırlatır.

Şiirin son bendinde, türkülerin gücünü, insan hafızasında yer edişini ve anonim oluşlarıyla hissettirdikleri alçak gönüllülüğü vurgulayarak, onların unutulmaz oluşunu belirginleştirir:

Ah bu türküler köy türküleri
Ne düzeni belli ne yazanı
Altlarında imza yok ama
İçlerinde yürek var
Cennet misali sevişen
Cehennemler gibi döğüşen

Bir çocuk gibi gülüp
Mağaralar gibi inleyen
Nasıl unutur nasıl
Ömründe bir defa Kâzım'ın türküsünü dinleyen
(Eyuboğlu1969: 128)

Bedri Rahmi Eyuboğlu, "Deniz Türküsü" adlı şiirinde, denizin bereketini ve memleketin zenginliğini, denize bir güzelleme yazarak dile getirir. "Deniz dediğin bir tarladır" (Eyuboğlu 1969: 191) dizesinin tekrarı, bir türkünün nakaratı olarak yorumlanabilir. Bedri Rahmi, türkülere tutkun bir şairdir. "Türküler Dolusu" şiirinde söylediklerini, "İnsan Kokusu" başlıklı denemesinde, bu kez düzyazı olarak ifade eder. Türkülerden, "Eti ile kemiği ile, ağrıları sızıları ve narâlarıyla insan" kokusu geldiğini yazan şair, halk türkülerinin tıpkı kilimler gibi renkleri olduğunu söyler. Halk türkülerinde kendisini "çarpan" şeyin ne olduğunu, şöyle açıklar:

"Güzel halk türkülerinde beni çarpan şey bunların hepsinin arkasında bir vak'a, bir macera, nihayet bir insan bulunmasıdır. En güzel halk türküleri çok sevilen bir insanın ansızın göçüp gitmesi ile kopan bir feryattır. Halk türküsünde bıçak sahici bıçaktır. Oradaki yara sahici yaradır, halk türküsünde adı geçen kan, kırmızı mürekkep değildir" (Eyuboğlu 1953: 79).

Bu sözlerin ardından "Türküler Dolusu" şiirinde atıfta bulunulan "Kâzım'ın Türküsü"nün, "Kâzımım arslanım aman yerde yatıyor / Kaytan bıyıkları anam kana batıyor" dizelerini aktaran Eyuboğlu, buradaki kanın gerçekliğini vurgular ve Orhan Veli Ka-

nık'ın "İstanbul Türküsü" adlı şiirindeki türkü duyarlılığının yapaylığına dikkat çeker (Eyuboğlu 1953: 79). Onun denemelerinde, türkülere yaptığı atıflar ve türkülerden aktardığı dizeler, Anadolu insanını anlamak için türkülerin ne kadar önemli olduğunun işaretidir.

"Birinci Yeni" veya "Garip Şiiri" olarak adlandırılan şiir hareketinin üç şairinden biri olan Orhan Veli, Bedri Rahmi tarafından yapay bulunarak dikkat çekilen "İstanbul Türküsü" adlı şiirinde, "kederli" hâlini türkülerle aktarır. Türküleri, kendi hâline tercüman eden Orhan Veli, metinler arası olarak yorumlanabilecek ilişkiler kurar ve bir türkünün aşağıdaki dizelerini şiirine aynen alır:

İstanbulun orta yeri sinama;
Garipliğim, mahzunluğum duyurmayın anama;
El konuşur, sevişirmiş; bana ne?
Sevdalı'm,
Bo nuna vebâlim! (Orhan Veli 1987: 66)

Orhan Veli, yukarıdakine benzer metinler arası ilişkiyi, ilk baskısı 1946'da yapılan *Destan Gibi (Yol Türküleri)* adlı kitabında da uygular. Kitap bir türküden alınan "Hereke'den çıktım yola / Selâm verdim sağa sola" dizeleriyle açılır. Şair, geçtiği yerleri o yörenin türküleriyle selamlayarak belirginleştirir. Böylece o yörede yaşayanların sosyal ve kültürel özelliklerini öne çıkarmış olur. Uzun bir tek şiirden oluşan bu kitapta, türküler aracılığıyla bir bakıma, sosyal problemlere şahitlik edilir. Şair kendi durumuyla, geçtiği yörelere ait türkülerde anlatılanları bir arada sunar. Aşağıdaki dizeler, belirlediğimiz özelliği anlaşılır kılmak için yeterlidir:

Yine dertli geçirdim geceyi,
Şarkılar, türkülerle:

'Evlerinin yüzü aşı boyası,
İnsaf bilmez yüreğine acı değesi,
Duyduğumdan beterini duyası.' (Orhan Veli 1987: 74-75)

Orhan Veli, türkülere geniş yer açtığı bu şiirinden başka "Sucunun Türküsü"nde, bir su satıcısının tekdüze hayatını türkü olarak söyler. İlk dönem şiirlerinden olan "Son Türkü"de ise, ölüm korkusunu söylenecek son bir türkü ile yenmek ister:

Sular çekilmeye başladı köklerde
Isınmaz mı acaba ellerimde kan?
Ah! Ne olur bütün güneşler batmadan
Bir türkü daha söyleyeyim bu yerde!..
(Orhan Veli 1987: 162)

Halim Şefik, "Gezgin Kitapçının Türküsü" adlı şiirinde, Orhan Veli'nin "Sucunun Türküsü"nde olduğu gibi, bir işin tekdüzeliğini, tekerlemeyi andırırcasına türkü olarak söyler:

Bayanlara baylara
Kafası olanlara
Bir de kitapsızlara
Ben kitap satıyorum (Halim Şefik 1978: 44)

"Garip Şiiri"nin bir diğer şairi Oktay Rifat da, türkülerden ve türkü kelimesinin çağrışımından çokça yararlanmıştır. *Aşağı Yukarı* adlı kitabındaki beyitlerden oluşan "Sabah Türküsü"nde, bir âşığın sevgilisine esprili bir şekilde seslenişi duyulur:

Ölüler toprağa sağlar çifte çubuğa gitti
A benim dilber yarim uyan artık gece bitti
(Oktay Rifat 1952: 18)

Kitaptaki serbest tarzda yazılmış "İstanbul Türküsü" adlı şiirde, bir İstanbul türküsünün dizeleriyle şairin dizeleri iç içe geçmiştir. Türkünün dizeleriyle şairin dizelerinin ustaca kaynaştırıldığı şiirde, aşk teması belirgindir:

Kasımpaşa kıyıları tersane
Bir kız sevdim alimallah bir tane
Her dem sevdalıya kız mız bahane
Top çiçeğim deste gülüm
Canım İstanbullum
Aman aman bahane (Oktay Rifat 1952: 19)

Oktay Rifat'ın *Âşık Merdiveni* adlı kitabının son şiiri, "Güz Türküsü"dür. Şair, bu şiiriyle, bazı şeylerin sonuna gelindiğini "güz" sözcüğünün çağrışımıyla aktarır. Durumun türkü olarak sunulması, geçmişe ağıt yakıldığını düşündürür. *Elleri Var Özgürlü-*

ğün adlı kitabındaki "Türkü" adlı şiirinde 11'li hece veznini kullanan şair, umudu ve hasreti, türkü ile sevdiğine yollar:

Oyun ortağı, sediğim, yarıcım,
Bu işe elimiz bulandı bir kez,
Üzme kendini, aldırma, dolaş gez!
Horozcuk otları açtı bahçede.
Çay süzgecim kırıksa gönlüm büyük,
Cebim delikse, boş ver, sevgimiz var.
Yaprak sapı gibi ince boyunlum,
Garip kuşun kanadında gelirim,
Bekle beni en yüce yükseltide! (Oktay Rifat 1983: 133)

Şair *Çobanıl Şiirler* adlı kitabındaki "Türküler" şiirinde, gurbet temasını işaret etmek ve pekiştirmek üzere türkü kelimesinin çağrışımına başvurur:

Gurbet türkülerini severdi en çok
Dağlar arası asfalt yollarda
Hurda otobüslerde çalınan. (Oktay Rifat 1983: 23)

Bu şiirde, türkülerin dinleyicisinin kimliğine dair ima edilen özellik de gözden kaçmamaktadır. Aynı kitaptaki "Yaşam Üstüne Türkü" adlı şiirde Oktay Rifat, hayatın hep tekrar edilen doğru bir türküyle yaşandığını vurgular.

Yayla Türküsü kitabına adını veren şiirinde Halide Nusret Zorlutuna, bir memleket güzellemesi yapar. Şiirini, "Bingöl Çobanları" şairi Kamalettin Kamu'ya ithaf eden Zorlutuna, memleketin taşını, toprağını, suyunu, insanını yüceltir. Şiirde, bir türküden alınan bir dize nakarat olarak tekrar edilmiş ve böylece şiirin atmosferi belirlenmiştir:

Damarında akan Türkün kanıdır,
Göğsünü kabartan Türkün şanıdır;
Yayla Türkün canı öz vatanıdır.

Sarmaşır güneşle, öpüşür ayla,
'Yaylalar içinde Erzurum yayla!' (Zorlutuna 1943: 3)

Necati Cumalı, "Adına Yaktığım Türküler" adlı şiirinde, türküleri sevginin ve aşkın doğrudan dile getirildiği içli sözler olarak değerlendirir. "Ne söyler bu türküler" dizesiyle başlayan bentlerde, türkülerin duygusu çeşitli durumlarla belirginleştirilir:

Ne söyler bu türküler
Bomboş ovalardan geçen trenler
Bir kere Menemen'den
Kolları kelepçeli bir adamla
Bir candarma oturdular yanıma
Manisa'da indiler (Cumalı 1985: 55)

Görüldüğü gibi, şair türküleri söyleyenlerle onların durumunu bir arada sunar. Çeşitli izlenimlerini türküler aracılığıyla aktaran Cumalı, kendi şiirinin de gelecekte bir aşk türküsü olarak ağızdan ağza dolaşması isteğiyle tamamlar:

Pencerem denize karşıdır
Oturur düşünürüm bazı günler
Seni beni mahzun eden bu haller geçer
Gün gelir herkes gibi ben de ölürüm
Bu aşk yürekten yüreğe yeniler
Bir gün ağızdan ağza dolaşır
Adına yaktığım türküler (Cumalı 1985: 55)

"Adına Yaktığım Türküler"de, aşk ve sevgi temalarını işleyen Necati Cumalı, "Barış Türküsü" (Cumalı 1985: 57) ve "Türkü" (Cumalı 1985: 84) adlı şiirlerinde, sosyal problemler karşısındaki tavrını, umut temasını öne çıkararak türkü olarak dile getirir.

1940'larda toplumcu bir sanat anlayışı ve hece vezniyle yazdığı şiirlerle dikkati çeken Cahit Külebi, "Dostlara Türkü" adlı şiirinde, yalnızlığını dostlarına bir türkü olarak iletir. "Türküler" başlığı altında dört şiir yazan Külebi, bunların ilkinde; hasretin, isteklerin, yolların ve memleketin türkü olarak söylendiğini belirtip, bu türkülerin muhtevasını bildirir. İkinci şiirde, kendisinin de saadetin türküsünü söylemek istediğini ama buna "kahpe felek"in izin vermediğini yazar:

Ben de türküsünü söylemek istedim
O ele geçmez saadetin.
Döndüm dolaştım bulamadım
Kahpe felek senin bu mu âdetin!

(Külebi 1988: 135)

"Türküler"in sonuncusunu, "Külebi bu mahşer ortasında / Aldırma sönüp gitsin türkün" (Külebi 1988: 138) dizeleriyle bitiren şair, kendi şiirlerini de türkü olarak sunar. Türküsünün "sönüp gitmesi" dileğini biraz da hayıflanarak belirten şair, 1991'de yayımlanan *Güz Türküleri* adlı son şiir kitabıyla buna izin vermeyeceğini ve razı olamayacağını düşündürür. On dört parçadan oluşan kitaptaki şiirlerin hiçbirinde herhangi bir türküye atıfta bulunulmadığı gibi, şiirlerin türkü havası taşımadığı da sezilmektedir. "Güz" sözcüğünün çağrışımıyla bir ömrün sonuna gelmiş birinin sevgiliye güzellemeleri olarak değerlendirilebilecek şiirlerde, aşk ve sevgi temaları öne çıkmaktadır.

Suat Taşer, "Türkülerin İki Gözü İki Çeşme" adlı şiirinde, türküleri söyleyen insanın durumunu, türkülerde canlandırarak aktarır. Gurbet ve hasret temalarının belirginleştiği şiirde, sevdiğini bekleyen birinin ağlaya ağlaya söylediği türküler, onun söze dönüşmüş hali gibidir:

Türkülerin iki gözü iki çeşme
Yollar alıp götürmüş
Götürmüş de gurbetlerde yitirmiş

Al işlik ak topuk mavi şalvar
Hasret upuzun
Gözyaşlarında erir yıldızlar
Kulakları çın çın öter bir kızın

(Taşer 1952: 8)

Sabri Altınel, 1955'te yayımlanan *İnsanın Değeri* adlı kitabındaki "Arif'in Türküsü"nde, bir maden işçisinin hayatını, 6+5 duraklı 11'li hece ölçüsüyle kurulu bir türkü olarak hikâye eder. Bu acıklı hikâye şöyle başlar:

Arif'in ne iyi yüreği vardı,
Arif'in ne temiz yüreği vardı;
Bir lambanın ürkek ışığı gibi,
Derinlerinde bir ışık yanardı. (Altınel 2005: 26)

1950'lerin ikinci yarısında ortaya çıkan ve modern Türk şiirinin en önemli atılımlarından biri olarak görülen "İkinci Yeni Şiiri"nin şairlerinden Ülkü Tamer, *Antep Neresi* adlı kitabında, Halk şiirinin söyleyiş özelliklerine ve nazım şekillerine yönelerek şiirler yazar. "Ökkeş'in Türküsü", "Kırda Vurulanların Türküsü", "Yola Düşenin Türküsü", "Nişan Türküsü" ve "Atlının Türküsü" adlı şiirlerinden bazıları bestelenmiştir. Bu türkülerin hemen hepsinde, toplumcu bir dikkatin hâkim olduğu görülür. "Kırda Vurulanların Türküsü"nden aktarılan aşağıdaki dörtlükler, bu tespiti sağlamlaştırır:

Telef olduk kır içinde
Hançer idik kına döndük
Tane iken nar içinde
Kuru otta cana döndük
(...)
Ecel safa geldi dedik
Yası umut ile yuduk
Ölür iken on beş idik
Şimdi on beş bine döndük (Tamer 1986: 232)

"Türkü", "mani" ve "ağıt" gibi halk şiiri nazım biçimlerine ilgi gösteren; bunların dünyasını yeni şiirlerle tazeleyen Ülkü Tamer, türkülerdeki ısrarının sebebini, "Türkü Söyleyen Adam" adlı şiirinin şu dizelerinde açıklamış gibidir:

Suya atsaydım söylediğin türküyü
su yadırgamazdı.

Şahine verseydim söylediğin türküyü
uzun bir dağ çizgisi yaratırdı kendine.

Pamuğa yollasaydım söylediğin türküyü
bütün damları ısınırdı köyün.

Tünellere saçsaydım söylediğin türküyü
gelincik tarlasına dönerdi karanlıklar.

(Tamer 1986: 254)

Günümüz şairlerinden Ali Akbaş'ın adeta türküyü tanımladığı "Bizim Türküler"inden bir kısmı "Giriş"te yer aldığı için burada ayrıca değerlendirilmemiştir.

Üzerinde durulan şairler ve onlardan alınan örnekler, Cumhuriyet Dönemi Şiirinde türkünün büyük bir ilgi gördüğünün işaretidir. Ancak bu örnekler bu dönemde çağdaş şairler tarafından türkü üzerine yazılanların sadece bir bölümünü vermektedir. Bu durum ise bize, türkülerin yalnız halkın eğlence amaçlı toplantılarında, düğünlerinde, bayramlarında ozanlar/âşıklar/türkü söyleyiciler tarafından icra edilen birer kültürel ürün olmayıp aynı zamanda aydınımızın da rağbet ettiği, şairlerimize ilham kaynağı olan kültürel bir güç olduğunu göstermektedir.

II. BÖLÜM

TÜRKÜLERİN SINIFLANDIRILMASI

2.1. VEZİNLERİ BAKIMINDAN TÜRKÜLER

Türkü üzerine yapılan tanım ve çalışmalarda genellikle türkünün veznine değinilmemekte ya da hecenin 7, 8 ve 11'li hecesiyle oluşturulmuş metinlerin türküleri oluşturdukları belirtilmektedir.

Hocamız Şükrü Elçin, bu konuya farklı yaklaşmakta, türkünün vezni konusunda şu bilgilere yer vermektedir:

> *"Türküler, umumiyetle herkesin anlayabileceği ortak, sâde ve tabiî bir dille, hece vezni ile söylenmekte veya yazılmaktadır; aruzla meydana getirilmiş örnekleri vardır. Bâzı ilim adamlarının hece vezni olarak da düşündükleri aruz vezni ve Divan edebiyatı nazım şekilleri ile ortaya konulan bu türkülere: «Divan, Selîs, Semai, Kalenderi, Satranç ve Vezniâhır» adları verilmektedir.*
>
> *Hece vezni ile yaygın türküler ise mâni ve koşma tiplerine bağlı, muhtelif şekil hususiyetleri gösteren nakaratlı, nakaratsız lirik manzumeler olarak başlangıçta ferdî birer yaratma eseridir; zamana ve muhite bağlı olarak anonimleşirler. 17'nci asır saz şairlerinden Kayıkçı Kul Mustafa'nın Genç Osman Destanı bunun tipik bir misâlidir. Örneklerde de görüleceği üzere ferdin damgasını taşıyan türküler de vardır; hususiyle muhafazakâr tarikat edebiyatı mahsulleri arasında birçok örnekler gösterilebilir.*

Türkülerin özünü musikî teşkil eder. Musikîsiz güfte düşünülemez. Bununla beraber hece ve aruz vezinleriyle söylenmiş veya yazılmış «türkü» başlıklı bestelenmemiş şiirlere de cönklerle mecmualarda rastlanmaktadır" (Elçin 1986: 195).

Kaya, türkülerin çeşitleri ve teknik özelliklerini verirken benzeri diğer çalışmalardan farklı olarak vezin bakımından da türküleri değerlendirmektedir. Bu değerlendirmede türküler "beş, yedi, sekiz, on bir, on beş" heceli olarak tasnif edilmektedir.

Şükrü Elçin'in belirttiği şekilde "türkü" olarak icra edilen ya da cönk, mecmua vb. kaynaklarda karşımıza çıkan bazı metinlerin "aruzlu" olduğunu görmekteyiz.

Bu görüşten hareketle vezin bakımından türküleri şu şekilde tasnif edebiliriz:

2.1.1. HECE VEZİNLİ TÜRKÜLER

Türkü metinlerine bakıldığında beşliden başlayarak on altılıya kadar hece ölçüsünün her kalıbında örnekler görülebilmektedir. Örneklerde eksik metinler verilmiş olmakla birlikte bunlara "türkü" adıyla yer verildiği için bu sınıflandırmamızı üç heceli türkülerle başlatabiliriz:

2.1.1.1. Üç Heceli Türküler

Üç heceli türkü örneğine bir türkünün bütününde rastlanmamakla birlikte kimi türkülerin bağlantılarında görülmektedir:

Ağam gel
Paşam gel
Sabah dur
Akşam gel (Onay 1996a: 84; Kudret 1980: 71)

2.1.1.2. Dört Heceli Türküler

Üç heceli türkülerde olduğu gibi bütün mısraları dört heceden teşekkül etmiş bir türkü örneği tespit edemedik. Fakat bağlantıları dört heceli türküler bilinmektedir. Bir Konya türküsünün bağlantısı şu şekildedir:

Dağlar bana
Derler sana
Elâ gözler
Ağlar bana (Onay 1996a: 88; Kudret 1980: 73)

2.1.1.3. Beş Heceli Türküler

Burası Muş'tur
Yolu yokuştur
Giden gelmiyor
Acep ne iştir (Anonim)

Beş heceli bir Elazığ türküsünün son bent ve bağlantısı şöyledir:

Bahçenin üstü
Elmas'ın dostu
Çayırda uyur
Serilmiş postu
Aman dilé yâr
Çabuk gele yâr (Çetindağ 2005: 259)

2.1.1.4. Altı Heceli Türküler

Dağlar duman oldu
Çayır çimen oldu
Görmedim ben yâri
Halim yaman oldu (Anonim)

Konya türkülerinde özellikle bağlantılarda altılı hece ölçüsüne daha çok rastlanmaktadır. Bunlardan bentleri iki mısradan teşekkül eden meşhur "Konyalı" türküsünün bağlantıları altı hecelidir:

Yürü yavrum yürü
Saçlarını sürü
Şimdi şurdan geç (e) cek
Hovardanın biri
(Konyalının biri) (Küçükbezirci 1960: 58)

Bentleri bir mısradan oluşan başka bir Konya türküsünün bağlantısı şöyledir:

Aynalıdır dağlar
(Kepçelidir dağlar)
(Dikmelidir dağlar)
(Davulludur dağlar)
(Kamçılıdır dağlar)
Sümbüllüdür bağlar
Eşeğine ağlar
Dattara lellim lo
Çüş eşeğim çüş (Küçükbezirci 1960: 48)

2.1.1.5. Yedi Heceli Türküler

Bu dere derin dere
Etrafı serin dere
Gel sarılıp yatalım
Kuş tüyünden mindere
Aman aman el hanım
Gel eyvana gel hanım
Aziz misafir gelmiş
Şeker şebet ez hanım
Dağ başnda seyyare
Mektup yazdım o yare
Bana cevap yazmazsa
Sağ girerim mezare
Aman aman el hanım
Gel eyvana gel hanım
Aziz misafir gelmiş
Şeker şebet ez hanım
Di gel di gel yanıma
Sar kolların koluma (baynuma)
Her tarafım yaralı
Götür beni doktora
Aman aman el hanım
Gel eyvana gel hanım
Aziz misafir gelmiş
Şeker şebet ez hanım

Bu gece uymamışam
Uykuma doymamışam
Kirpik seni keserim
Yâr gelmiş duymamışıam
Aman aman el hanım
Gel eyvana gel hanım
Aziz misafir gelmiş
Şeker şebet ez hanım (TRT 1, 2000: 177)

2.1.1.6. Sekiz Heceli Türküler

Beni dertten derde saldın
Şu gönlümü nasıl çaldın
Mecnun'um Leyla'mı buldum
Güzel bu nasıl sevdaymış
Atam dedim atamıyom
Satam dedim satamıyom
Akşam sabah yatamıyom
Güzel bu nasıl sevdaymış
Gözyaşım umman eyledin
Aklım fikrim zay'eyledin
Perme perişan eyledin
Güzel bu nasıl sevdaymış
Atam dedim atamıyom
Satam dedim satamıyom
Akşam sabah yatamıyom
Güzel bu nasıl sevdaymış
Dünyamı başıma yıktın
Han evimi harap ettin
Genç ömrümü sen tükettin
Güzel bu nasıl sevdaymış
Atam dedim atamıyom
Satam dedim satamıyom
Akşam sabah yatamıyom
Güzel bu nasıl sevdaymış (TRT 1, 2000: 135)

2.1.1.7. Dokuz Heceli Türküler

Entarisi ala benziyor
Şeftalisi bala benziyor
Benim yârim güle benziyor
Sevdiğim yâr anlı şanlıdır
Arslan gibi delikanlıdır
(Onay 1996a: 141)

2.1.1.8. On Heceli Türküler

Karşıyaka'da İzmir'in gülü
Seyran ediyor elinde bülü
Beri yakada gönül bülbülü
Ne garip garip gezer ovada
Ne hazin hazin öter yuvada (Onay 1996a: 146-147)

2.1.1.9. On Bir Heceli Türküler

Zeynep bu güzellik var mı soyunda
Elvan elvan güller biter bağında
Arife günün bayram ayında
Zeynep'im Zeynep'im allı Zeynap'im
Beş köyün içinde şanlı Zeynep'im

Zeynep'e yaptırdım altından tarak
Tara zülüflerin bir yana bırak
Zeynep'e gidemem yollar pek ırak
Zeynep'im Zeynep'im allı Zeynap'im
Beş köyün içinde şanlı Zeynep'im

Söğüdün yaprağı narindir narin
İçerim yanıyor dışarım serin
Zeynep'i bu hafta ettiler gelin
Zeynep'im Zeynep'im allı Zeynap'im
Beş köyün içinde şanlı Zeynep'im (TRT 2, 2000: 816)

2.1.1.10. On İki Heceli Türküler

Yalandır şu dünyanın ötesi yalan
Kimdir nazlı yârimi elimden alan
Mısr'a sultan etseler istemem kalan
Yâr gönül evi viran oldu gidiyor

Gümüşlü cezvem kaynar kaldı ocakta
Altı patlar elimde mavzer kucakta
Dalma yiğidim dalma çaylar derindir
Yolunu gözleyen bir taze gelindir (Onay 1996a: 141)

2.1.1.11. On Üç Heceli Türküler

Şu garip halimden bilen işveli nazlım
Göynüm hep seni arıyor neredesin sen
Tatlı dillim güler yüzlüm e ceylan gözlüm
Göynüm hep seni arıyor neredesin sen

Ben ağlarsam ağlayıp gülersem gülen
Bütün dertlerimi anlayıp göynümü bilen
Sanki kalbimi bilerek yüzüme gülen
Göynüm hep seni arıyor neredesin sen

Sinemde gizli yaramı kimse bilmiyor
Hiçbir tabip yarama merhem olmuyor
Boynu bükük bir garibim yüzüm gülmüyor
Göynüm hep seni arıyor neredesin sen
(TRT 2, 2000: 727)

2.1.1.12. On Dört Heceli Türküler

Bentleri ya da kavuştakları on dört heceden oluşan kimi türkü örnekleri de bulunmaktadır. Konya'dan derlenen bağlantıları beş mısra olan bir türkünün tek mısradan oluşan bentlerinin on dört heceli olduğu görülmektedir:

Eşeğimin kulağından kepçe mi yapmışlar
.....
Eşeğimin karnından dikme mi yapmışlar
.....

Eşeğimin karnından davul mu yapmışlar
.....
Eşeğimin kuyruğundan kamçı mı yapmışlar

(Küçükbezirci 1960: 48)

Bir Edirne türküsünden:

Çifte kuburları ağalar çaktım almadı
Dört yanıma baktım ağalar kimse kalmadı
En küçük kardaştan ağalar imdat olmadı
Aman Veziroğlu yazık yazık şanına
Şu gençlikte nasıl kıydın tatlı canına (Özbek 1975: 368)

2.1.1.13. On Beş Heceli Türküler

(Yâr ey)
Ey rüzgar gidersen canana söyle beni
Onda merhamet var ise yakmasın böyle beni
Ben buraya uğrayalı bana mecnun dediler
Ben nasıl mecnunum bilmem aramaz Leyla beni

(Yâr ey)
Reyhani'yim aşka düştüm gözlerim yaşta benim
Eremedim muradıma gönlüm telaşta benim
Ne dizimde kuvvet kaldı ne aklım başta benim
Düşkünüm kapına geldim al kabul eyle beni

(TRT 3, 2002: 77)

2.1.1.14. On Altı Heceli Türküler

Kimi araştırmacılar tarafından aruzun 4 mefâîlün kalıbıyla oluşturulduğu belirtilen semailerin 16 heceli türküler olarak da nitelendirildiği görülmektedir. On altı heceli bir Bolu türküsünün bir kıtası şöyledir:

Hey Allahım kanda o ak kollarını salan dilber
Eğnine allar giyiben gönlümüzü alan dilber
Allah için ey yâr söyle gir aşk denizin boyla
Nice âşıkları böyle soyup üryan eden dilber

(Onay 1996a: 198-199)

2.1.2. ARUZ VEZİNLİ TÜRKÜLER

Türkülerin oluşumunda aruzlu türlerin de etkili olduğu bilinmektedir. Divan, selis, semai gibi âşık fasılları içinde yer alan türkülerden başka Fuzûli, Nesîmî ve Nedim gibi kullandığı dil ve mazmunlar bakımından halkın kendisine yakın hissettiği kimi divan şairlerinin gazelleri de türkü repertuvarındaki yerini almaktadır. Özellikle Harput, Urfa, Kerkük, Diyarbakır vb. türkülerinde Fuzûli ve Nedim'le birlikte Rıfat, Hayrî vd. arûz veznini kullanan şairlerin de tesiri görülmektedir:

Ben melâmet hırkasını kendim geydim eğnime
Âr ü nâmus şîşesini taşa çaldım kime ne

Gâh çıkarım gökyüzüne seyrederim âlemi
Gâh inerim yer yüzüne seyreder âlem beni

Gâh giderim medreseye ders okurum Hak için
Gâh giderim meyhaneye dem çekerim ışk için

Sofular haram demişler ışkımın şarabına
Ben doldurur ben içerim günah benim kime ne

Sofular secde ederler mescidin mihrabına
Benim ol dost eşiğidir secdegâhım kime ne

Nesîmî'ye sordular kim yârin ile hoş musun
Hoş olam ya olmıyaym ol yâr benim kime ne
(Öztelli 1969: 49).

Türküleri ezgileri bakımından sınıflandıran kimi araştırmacılar, aruz vezinli kullanımların serbest ritimli ezgiler olarak uzun havalarda görüldüğünü belirtmektedir (Emnalar 1998: 478)

2.2. YAPILARI BAKIMINDAN TÜRKÜLER

Türküler yapıları bakımından iki bölümden oluşur. *Bent* adı verilen birinci bölüm türkünün asıl sözlerini, *kavuştak / bağlantı* adı verilen ikinci bölüm ise bendin sonunda tekrarlanan sözlerini oluşturur. Bu hususta da çeşitli sınıflamalar yapılmıştır (Sakaoğlu-Alptekin 2006: 592-593).

Özbek'e göre türküler, bağlantılı ya da bağlantısız olabilir, manilerden ya da koşmalardan oluşabilirler. En yaygını ise; 11 heceli, üç dizeli kanat ve iki dizeli bağlantıdan oluşan biçimidir. (Özbek 1998: 189).

Fuad Köprülü, mâninin halk edebiyatının en eski ve umumî bir şekli olduğunu ifade eder. Ayrıca türkünün dörtlüklerden yani mâni adı verilen dört mısralık parçaların birbirine eklenmesiyle vücuda geldiğini ve bu hususun da İslâmiyet öncesine dayandırılması gerektiğini belirtir (Köprülü 1980: 171, 273).

Köprülü'nün ifadelerinden de hareketle mâninin türküye kaynaklık ettiği söylenebilir. Duygu, düşünce, his ve hayallerini mısralar ve dörtlükler halinde meydana getiren insanlar, öncelikle mânilerin dolayısıyla türkülerin temelini atmışlardır (Çetindağ 2005: 1).

Boratav, koşma biçimindeki ilk türkü örneklerinin Divanu Lügati't-Türk'te aranabileceğini belirtmektedir:

> *"Koşma biçiminin, yâni dördüncü dizelerinin uyağı aynı kalan bentlerden meydana gelmiş türkülerin XI'inci yüzyıldan tanıkları var; bunlar, Kâşgarlı Mahmud'un Divân-Lugaat-it-Türk'ündeki metinlerdir. Anadolu'nun en eski anonim halk şiirlerinden (türkülerinden) bize bir şey ulaşmamış olmakla beraber, ozanların sözlü geleneğinde de Kâşgarlı'nın kitabındaki şiirler biçiminde türkülerin yaşamış olacağını kestirebiliriz"* (Boratav 1982: 178).

Türkülerin, yapıları bakımından değişkenlik gösteren şiirlerin başında geldiği söylenebilir. Hecenin bütün ölçüleriyle ve aruzla oluşturulmuş olan türkülerin bent ve bağlantıları bakımından da çeşitlilik gösterdiği bilinmektedir. Bu durumun iki temel nedeni olabilir.

Bunlardan ilki; türküler sözlü gelenek ürünü oldukları için türkü yakıcılar kuralları belirlenmemiş ve sınırları çizilmemiş bir rahatlık içinde hareket edebilmektedirler. Ya da bir ozanın söylediği sistemli bir deyiş zamanla değişerek vezin ve yapı bakımından daha bağımsız bir biçimde türküleşmiş olabilir.

Türküleri tasnif eden kimi bilim insanı ve araştırmacılar çalışmalarında yapısı bakımından şu sınıflandırmalara yer vermişlerdir:

Dizdaroğlu, türkülerin yapısının çok değişik olduğunu, halk şiiri türlerinden her birinin türkü olabileceğini belirtmekte ve biçim değişikliklerinin tümüne yer vermediği, en yaygın olanları gösterdiği şu tasnifi yapmaktadır:

a) Mâni kıtalarından kurulu türküler
b) Dörtlüklerle kurulu, dördüncü dizeleri kavuştak olan türküler
c) Dörtlüklerle kurulu türküler
ç) Bentleri dörtlük, kavuştağı tek dize olan türküler
d) Bentleri dörtlük, kavuştağı iki dizeli olan türküler
e) Bentleri dörtlük, kavuştağı üçlük olan türküler
f) Bentleri de kavuştakları da dörtlük olan türküler
g) Bentleri dörtlük, kavuştakları beşlik olan türküler
ğ) Üçlüklerden kurulu türküler
h) Bentleri üçlük, kavuştağı tek dizeli türküler
ı) Bentleri üçlük, kavuştakları iki dizeli türküler
i) Bentleri de kavuştakları da üçlüklerle kurulu türküler
j) Bentleri üçlük, kavuştakları dörtlük olan türküler
k) İki dizeli türküler
l) Bentleri iki, kavuştakları bir dizeli türküler
m) Bentleri de, kavuştakları da iki dizeli türküler
n) Bentleri iki, kavuştakları altı dizeli türküler

(Dizdaroğlu 1968: 261-274).

Esen, türküleri yapıları bakımından iki ana grupta toplamaktadır:

A-Yapılarında kararlılık gösteren türküler:

a) Bentleri dört dizeli türküler
b) Bentleri dört dizeli türküler
c) Bentleri üç dizeden oluşan türküler
ç) Mani dörtlüklerinden oluşan türküler

B- Yapılarında kararlılık bulunmayan türküler

(Esen 1986: 9-22).

Yardımcı, yapılarına göre türküleri iki ana başlık altına toplamakta ve bunları alt başlıklara ayırmaktadır:

A. Yapılarında belli bir düzen bulunan türküler:

a) Bentleri iki dizeli türküler: Bentleri iki dizeli bağlamasız türküler, bentleri iki bağlaması iki dizeli türküler, bentleri iki bağlaması üç dizeli türküler, bentleri iki bağlaması dört dizeli türküler.
b) Bentleri üç dizeli türküler: Bentleri üç dizeli bağlamasız türküler, bentleri üç bağlaması bir dizeli türküler, bentleri üç bağlaması iki dizeli türküler, bentleri üç bağlaması üç dizeli türküler, bentleri üç bağlaması dört dizeli türküler, bentleri üç bağlaması beş dizeli türküler.
c) Bentleri dört dizeli türküler: Bentleri dört dizeli bağlamasız türküler, bentleri dört bağlaması bir dizeli türküler, bentleri dört bağlaması iki dizeli türküler, bentleri dört bağlaması üç dizeli türküler, bentleri dört bağlaması dört dizeli türküler.
ç) Bentleri beş dizeli türküler
d) Bentleri altı dizeli türküler
e) Bentleri mâni dörtlüklerinden kurulu türküler: Bentleri mâni dörtlüğünden oluşan bağlamasız türküler, bentleri mâni bağlaması üç dizeden oluşan türküler, bentleri mâni bağlaması dört dizeli türküler.

B. Yapılarında Belli Bir Düzen Bulunmayan Türküler.

(Yardımcı 2002: 121-130).

Dilçin, yapılarına göre türküleri şu şekilde tasnif etmektedir:

1. Bentleri mâni dörtlükleriyle kurulan türküler
   a) Mâni dörtlükleriyle kurulan kavuştaksız türküler
   b) Kavuştakları mâni biçiminde olan türküler
   c) Kavuştakları bir dize olan
   d) Kavuştakları iki dize olan
   e) Kavuştakları üç dize olan
   f) Kavuştakları dört dize olan türküler.

2. Bentleri dörtlüklerle kurulan türküler
   a) Dörtlüklerle kurulan kavuştaksız türküler
   b) Bentlerinin dördüncü dizesi kavuştak olan türküler.

3. Bentleri üçlüklerle kurulan türküler
   a) Üçlüklerle kurulan kavuştaksız türküler
   b) Kavuştakları bir dize olan
   c) Kavuştakları iki dize olan
   d) Kavuştakları üç dize olan
   e) Kavuştakları dört dize olan türküler.

4. Bentleri beyitlerle kurulan türküler
   a) Beyitlerle kurulan kavuştaksız türküler
   b) Kavuştakları bir dize olan
   c) Kavuştakları iki dize olan
   d) Kavuştakları dört dize olan türküler.

(Dilçin 2000: 296–305)

Gözaydın'ın yapıları bakımından türküleri tasnifi şu şekildedir:

1.a) İki dizeli türküler
1.b) İki dizeden oluşan, bağlantıları bir dizeli türküler
1.c) İki dizeden kurulmuş, bağlantısı da iki dize olan türküler
1.d) İki dizeden oluşan, bağlantısı üç dize olan türküler
1.e) İki dize ile kurulan, bağlantısı dört dize olan türküler

1.f) İki dizeden kurulmuş, bağlantısı beş dize olan türküler
1.g) İki dizeden kurulmuş, bağlantısı altı dize olan türküler

2.a) Üçlüklerle kurulmuş olan türküler
2.b) Üçlüklerle kurulmuş, ancak bağlantısı üçüncü dize olan türküler
2.c) Üçlüklerle kurulmuş, bağlantısı bir dize olan türküler
2.d) Üçlüklerle kurulmuş, bağlantısı iki dize olan türküler
2.e) Üçlüklerle kurulmuş, bağlantısı üç dize olan türküler
2.f) Üçlüklerle kurulmuş, bağlantısı iki+dört dize olan türküler
2.g) Üçlüklerle kurulmuş, bağlantısı dört dize olan türküler
2.h) Üçlüklerle kurulmuş, bağlantısı beş dizeden oluşan türküler

3.a) Dörtlüklerle kurulmuş olan türküler
3.b) Mâni dörtlüklerinden kurulmuş olan türküler
3.c) Dörtlüklerle kurulmuş bağlantısı bir dize olan türküler
3.d) Dörtlüklerle kurulup bağlantısı bir dize olanlar
3 e) Dörtlüklerle kurulmuş, bağlantısı iki dize olan türküler
3.f) Dörtlüklerle kurulmuş, bağlantıları üç dize olan türküler
3.g) Dörtlüklerle kurulmuş, bağlantıları dört dizeden oluşan türküler
3.h) Dörtlüklerle kurulmuş, bağlantısı beş dizeden oluşan türküler
3.i) Dörtlüklerle kurulmuş, bağlantısı altı dize olan türküler

4. Altılıklarla kurulmuş olan, bağlantısı dört dizeden oluşan türküler

5. Bağlantısı başta yer alan türküler

(Gözaydın 1989: 53-103).

Kaya, türküleri yapılarına göre şu şekilde sınıflandırmaktadır:

Bentleri Bir Mısra Olan Türküler

a) Bağlantıları dört mısra/mâni olan türküler
b) Bağlantıları yedi mısra olan türküler

Bentleri İki Mısra Olan Türküler

a) Sadece iki mısradan oluşan türküler
b) Bağlantıları bir mısra olan
c) Bağlantıları iki mısra olan
ç) Bağlantıları üç mısra olan
d) Bağlantıları dört mısra olan
e) Bağlantıları beş mısra olan
f) Bağlantıları altı mısra olan
g) Bağlantıları yedi mısra olan
h) Bağlantıları sekiz ve daha fazla mısra olan
ı) Bağlantıları mısra sonlarında ve mısra aralarında olan türküler

Bentleri Üç Mısra Olan Türküler

a) Sadece üçlüklerden ibaret olan türküler
b) Bağlantıları bir mısra olan
c) Bağlantıları iki mısra olan
ç) Bağlantıları üç mısra olan
d) Bağlantıları dört mısra olan
e) Bağlantıları beş mısra olan
f) Bağlantıları altı mısra olan
g) Bağlantıları fazla sayıda mısralı olan
h) İki bağlantılı türküler
ı) Bağlantıları mısra aralarında olan türküler

Bentleri Dört Mısra Olan Türküler

a) Sadece dörtlüklerden kurulu türküler
b) Bağlantıları bir mısra olan

c) Bağlantıları iki mısra olan
ç) Bağlantıları üç mısra olan
d) Bağlantıları dört mısra olan
e) Bağlantıları beş mısra olan
f) Bağlantıları altı mısra olan
g) Bağlantıları yedi mısra olan
h) Bağlantıları sekiz ve daha fazla mısra olan
ı) Bağlantıları mısra aralarında olan
i) İki bağlantılı türküler
j) Bağlantıları mısra sonlarında olan türküler

Karşılıklı Türküler/Atma Türküler

a) İki mısralık bentlerden ibaret atma türküler
b) Üç mısralık bentlerden ibaret atma türküler
c) Dört mısralık bentlerden ibaret atma türküler
d) Diyalog şeklinde atma türküler (Kaya 1999: 138-139).

Özbek, türkünün şekli ne olursa olsun onu belirleyen en önemli unsurun ezgisi olduğunu vurgulayarak, türküleri yapısına göre şu şekilde sınıflandırır:

Bentleri mâni dörtlüklerinden meydana gelen türküler

Bentleri iki mısralı türküler

a) Bentleri iki mısralı, bağlantıları olmayan türküler
b) Bentleri iki, bağlantıları bir mısralı türküler
c) Bentleri de bağlantıları da iki mısralı türküler
d) Bentleri iki, bağlantıları üç mısralı olan türküler
e) Bentleri iki, bağlantıları dört mısralı türküler
f) Bentleri iki, bağlantıları beş mısralı olan türküler
g) Bentleri iki. Bağlantıları altı mısralı türküler

Bentleri üç mısralı türküler

a) Bentleri üç mısralı, bağlantısı olmayan türküler
b) Bentleri üç, bağlantıları bir mısralı türküler

c) Bentleri üç, bağlantıları iki mısralı türküler
d) Bentleri de bağlantıları da üç mısralı türküler
e) Bentleri üç, bağlantıları dört mısralı türküler
f) Bentleri üç, bağlantıları beş mısralı türküler

Bentleri dört mısralı türküler

a. Kafiye şeması abab, cccb, vb. olanlar
b. Kafiye şeması xaxa, bbba, vb. olanlar
c. Kafiye şeması aaab, cccb, vb. olanlar
d. Kafiye şeması aaax, bbbx, vb. olan türküler
e. Kafiye şeması aaba, ccdc, vb. olan türküler
f. Bentleri dört, bağlantıları bir mısralı türküler
g. Bentleri dört, bağlantıları iki mısralı türküler
h. Bentleri dört, bağlantıları üç mısralı türküler
i. Bentleri ve bağlantıları dört mısralı türküle
j. Bentleri dört, bağlantısı beş mısralı türküler

Bağlantıları her mısradan sonra tekrar edilen türküler

Bağlantısı başta olan türküler

Her bentten sonra değişik kalıpta iki ayrı bağlantısı olan türküler (Özbek 1994: 70-84).

Türküler üzerine son çalışmalardan birini gerçekleştiren *Çetindağ*, Elazığ'dan derlenen türkülerden hareketle aşağıdaki sınıflandırmayı yapmıştır:

1. Bentleri bir mısra olan türküler

   a. Bentleri bir, bağlantıları bir mısra olan türküler
   b. Bentleri bir, bağlantıları iki mısra olan türküler
   c. Bentleri bir, bağlantıları üç mısra olan türküler
   ç. Bentleri bir, bağlantıları dört mısra olan türküler

2. Bentleri ikişer mısra olan türküler

   a. Bentleri iki, bağlantıları bir mısra olan türküler
   b. Bentleri iki, bağlantıları iki mısra olan türküler
   c. Bentleri iki, bağlantıları üç mısra olan türküler

ç. Bentleri iki, bağlantıları dört mısra olan türküler
d. Bentleri iki, bağlantıları dörtten fazla olan türküler

3. Bentleri üç mısra olan türküler
   a. Bentleri üç, bağlantıları bir mısra olan türküler
   b. Bentleri üç, bağlantıları iki mısra olan türküler
   c. Bentleri üç, bağlantıları üç mısra olan türküler
   ç. Bentleri üç, bağlantıları dört mısra olan türküler
   d. Bentleri üç, bağlantıları dörtten fazla olan türküler

4. Bentleri dört mısra olan türküler
   a. Bentleri dört, bağlantıları bir mısralı türküler
   b. Bentleri dört, bağlantıları iki mısralı türküler
   c. Bentleri dört, bağlantıları üç mısralı türküler
   ç. Bentleri dört, bağlantıları dört mısralı türküler
   d. Bentleri dört, bağlantıları dörtten fazla olan türküler

5. Mâni dörtlüklerinden kurulu türküler
6. Beyitlerden kurulu türküler (Çetindağ 2005: 78-79)

Bilim insanları ve araştırmacıların yapmış oldukları bu tasniflerden, eldeki metinler ve bilimsel verilerden hareketle türküleri yapıları bakımından şu şekilde sınıflandırabiliriz:

2.2.1. BENTLERİ BİR MISRADAN OLUŞAN TÜRKÜLER

2.2.1.1. Bentleri bir, bağlantıları bir mısradan oluşan türküler

Anamur Yolları Kayrakta Çakıllı

Anamur yolları (yâr yâr yâr yâr aman) kayrakda çakıllı
A canım sürmelim amman ben yandım amman sevmişim amman
Öyle bir yar sevdim (yâr yâr yâr yâr aman) uyar da akıllı
A canım sürmelim amman ben yandım amman sevmişim amman

Anamur üstünü (yâr yâr yâr yâr aman) duman da bürüdü
A canım sürmelim amman ben yandım amman sevmişim amman
Herkez sevdeğini (yâr yâr yâr yâr aman) aldı da yürüdü
A canım sürmelim amman ben yandım amman sevmişim amman
Anamur yolları (yâr yâr yâr yâr aman) dardır da geçilmez
A canım sürmelim amman ben yandım amman sevmişim amman
Soğuktur suları (yâr yâr yâr yâr aman) bir tas da içilmez
A canım sürmelim amman ben yandım amman sevmişim amman

(TRT 1, 2000: 43)

2.2.1.2. Bentleri bir, bağlantıları iki mısradan oluşan türküler

Çarşılardan Üç Mum Aldım Yakmaya

Çarşılardan üç mum aldım yakmaya
Edalı suna boynum yakmaya
Sevdalı suna boylum yakmaya
Yakıp yakıp yâr yüzüne bakmaya
Edalı suna boynum yakmaya
Sevdalı suna boylum yakmaya
Çarşılardan çarşaf aldım başıma
Edalı suna boynum yakmaya
Sevdalı suna boylum yakmaya
Bana verdin verme de kullar başına
Edalı suna boynum yakmaya
Sevdalı suna boylum yakmaya (TRT 1, 2000: 210)

2.2.1.3. Bentleri bir, bağlantıları üç mısradan oluşan türküler

Giden Ay Tutulur Mu

Giden ay tutulur mu
Eline de turnam eline
Elini koymuş, kemerine sarmış
Beline de yavrum beline
Çıkmış yayla yoluna
Eline de turnam eline
Elini koymuş, kemerine sarmış
Beline de yavrum beline

Kurban şirin diline
Eline de turnam eline
Elini koymuş, kemerine sarmış
Beline de yavrum beline (Yasun 1975: 132)

2.2.1.4. Bentleri bir, bağlantıları dört mısradan oluşan türküler

Gide Gide Kundurama Kum doldu
Gide gide (aman) kundurama kum doldu
Eşim Amman aman
Ben dayanamam
Aman aman güzel
Gel seke seke
Kum da değil (aman) yüreğime gam doldu
Eşim Amman aman
Ben dayanamam
Aman aman güzel
Gel seke seke
Bu şişeler (aman) senin için dün oldu
Eşim Amman aman
Ben dayanamam
Aman aman güzel
Gel seke seke (TRT 1, 2000: 398)

2.2.1.5. Bentleri bir bağlantıları beş mısradan oluşan türküler

Gıcır Gıcır Gelir Yârin Kağnısı

Gıcır gıcır gelir yârin kağnısı aman
(aman) Ömrüm palazım aman aman
Öldürün beni soldurun beni
Yosmanın kızı etme bu nazı gel bize bazı
Salın da boyunu göreyim aman
Ben aşkından öleyim aman aman

Ben de bilmem benim yârim hangisi
(aman) Ömrüm palazım aman aman
Öldürün beni soldurun beni
Yosmanın kızı etme bu nazı gel bize bazı
Salın da boyunu göreyim aman
Ben aşkından öleyim aman aman

İnce belli fidan boylu kendisi
(aman) Ömrüm palazım aman aman
Öldürün beni soldurun beni
Yosmanın kızı etme bu nazı gel bize bazı
Salın da boyunu göreyim aman
Ben aşkından öleyim aman aman (TRT 1, 2000: 395)

2.2.1.6. Bentleri bir bağlantıları altı mısradan oluşan türküler

Gıcır Gıcır Gelir

Gıcır gıcır gelir yârin kağnısı
Aman ömrüm, palazım aman, aman
Öldürdün beni, soldurdun beni
Yosmanın kızı, etme bu nazı
Gel bize bazı
Salında boyunu göreyim aman
Ben aşkından öleyim aman

Ben de bilmem benim, benim yârim hangisi
Aman ömrüm, palazım aman, aman
Öldürdün beni, soldurdun beni
Yosmanın kızı, etme bu nazı
Gel bize bazı
Salında boyunu göreyim aman
Ben aşkından öleyim aman

Fidan boylu ince belli kendisi
Aman ömrüm, palazım aman, aman
Öldürdün beni, soldurdun beni
Yosmanın kızı, etme bu nazı
Gel bize bazı
Salında boyunu göreyim aman
Ben aşkından öleyim aman (Yasun 1975: 216)

2.2.2. BENTLERİ İKİ MISRADAN OLUŞAN TÜRKÜLER

2.2.2.1. Bentleri iki mısradan oluşan bağlantısız türküler

Mezarımı Kızlar Kazsın

Mezarımı kızlar kazsın dar olsun
Etrafında lale sümbül bağ olsun

Alın benim çekmecemden fesimi
Ben ölürken duymasınlar sesimi

Alın benim çekmecemden kürkümü
Ben ölürsem söylesinler türkümü (TRT 2, 2000: 603)

2.2.2.2. Bentleri iki, bağlantıları bir mısradan oluşan türküler

Gabardıcın Salınması Dalınan

Gabardıcın salınması dalınan (da aman)
Goç yiğidin eğlenmesi yârinen (aman aman)
Başları sürmeli gözleri sürmeli güzel
Hey hey (ardıç ağacından biten budaklar)
Yaralansın seni öpen dudaklar (aman aman)
Başları sürmeli gözleri sürmeli güzel
Hey hey (ardıç arasında buldum izini)
Duman sandım şalvarının tozunu (aman aman)
Başları sürmeli gözleri sürmeli güzel (TRT 1, 2000: 364)

2.2.2.3. Bentleri iki, bağlantıları iki mısradan oluşan türküler

Rodop Dağları Pakize'm Çiçek Döşeli

Rodop dağları (be) Pakize'm çiçek döşeli
Pakize'm bahçeleri mor menevşeli
Aman Pakize'm nazlı (da) Pakize'm gel beri beri
Ben seni sevdim güzelim Pakize'm küçükten beri
Rodop dağları (be) Pakize'm engindir engin
Benim gibi delikanlı zengindir zengin
Aman Pakize'm nazlı (da) Pakize'm gel beri beri
Ben seni sevdim güzelim Pakize'm küçükten beri
Rodop dağları (be) Pakize'm sıra mı sandın
İkimizin sevdasını kara mı sandın
Aman Pakize'm nazlı (da) Pakize'm gel beri beri
Ben seni sevdim güzelim Pakize'm küçükten beri

(TRT 2, 2000: 659)

2.2.2.4. Bentleri iki, bağlantıları üç mısradan oluşan türküler

Bizim Değirmen Döner Döner Un Eler

Bizim değirmen döner döner un eder (a canım un eder)
Yâr senin aşkın yakar beni un eder (a canım un eder)

Yelpaze şu kızlar pek taze güzeller
Tağar ağa lilay lom tarali
Tağar ağa lilay lom tağar ağa lilay lom

Bizim değirmen yemez oldu göceyi (a canım göceyi)
Şimdiki kızlar kendisi bulur kocayı (a canım kocayı)

Yelpaze şu kızlar pek taze güzeller
Tağar ağa lilay lom tarali
Tağar ağa lilay lom tağar ağa lilay lom

(TRT 1, 2000: 169)

2.2.2.5. Bentleri iki, bağlantıları dört mısradan oluşan türküler

Konyalı

Hani benim elli direm bulgurum
Konyalının kaşlarına vurgunum
Yürü yavrım yürü
Saçlarını sürü
Şimdi şurdan geçecek
Hovardanın biri
Hani benim elli direm şekerim
Sen sarhoş ol ben gahrini çekerim
Yürü yavrım yürü
Saçlarını sürü
Şimdi şurdan geçecek
Hovardanın biri
Hani benim elli direm eriştem
Konyalıdan olsun benim eniştem
Yürü yavrım yürü
Saçlarını sürü
Şimdi şurdan geçecek
Hovardanın biri (Küçükbezirci 1960: 58-59)

2.2.2.6. Bentleri iki, bağlantıları beş mısradan oluşan türküler

Aşağıdan Geliyor Türkmen Koyunu

Aşağıdan geliyor Türkmen koyunu (aman aman)
Selviye benzettim yârin boyunu (amanın yandım)
Amanın amanın amanın yandım
Tiridine tiridine bandım
Bedavamı sandım para vidim aldım
Tiridine tiridine tiridine bandım
Bedavamı sandın para vidim aldım

Sabahleyin erken çifte giderken (aman aman)
Öküzüm torbadan düştü gördün mü (amanın yandım)
Amanın amanın amanın yandım
Tiridine tiridine bandım
Bedavamı sandım para vidim aldım
Tiridine tiridine tiridine bandım
Bedavamı sandın para vidim aldım
Manda yuva yapmış söğüt dalına (aman aman)
Yavrusunu sinek kapmış gördün mü (amanın yandım)
Amanın amanın amanın yandım
Tiridine tiridine bandım
Bedavamı sandım para vidim aldım
Tiridine tiridine tiridine bandım
Bedavamı sandın para vidim aldım (TRT 1, 2000: 65)

2.2.2.7. Bentleri iki, bağlantıları altı mısradan oluşan türküler

Ben Yeni Pazara Varayım

Ben yeni pazara varayım
Hanımlara şalvar alayım
Alması ben olayım
Çıngırlı susam çıngırlı vay
Hanımları sorsan hanımları vay
Kuşağı da belinde bıçağı da elinde
Çıngırlı susam çıngırlı vay
Yârimi sorsam yârimi vay
Ben yeni pazara varayım
Hanımlara yüzük alayım
Alması ben olayım
Çıngırlı susam çıngırlı vay
Hanımları sorsan hanımları vay
Kuşağı da belinde bıçağı da elinde
Çıngırlı susam çıngırlı vay
Yârimi sorsam yârimi vay

En yine pazara varayım
Hanımlara kına alayım
Alması ben olayım
Çıngırlı susam çıngırlı vay
Hanımları sorsan hanımları vay
Kuşağı da belinde bıçağı da elinde
Çıngırlı susam çıngırlı vay
Yârimi sorsam yârimi vay (TRT 1, 2000: 134)

2.2.2.8. Bentleri iki, bağlantıları sekiz mısradan oluşan türküler

Bahçalarda Üzerlik

Bahçalarda üzerlik (aman)
Sende mi var güzellik
Şamama da Yörük gızı şamama
Başlığını vereyim bey babana
Nikâhımız kıyılsın tasıtamama
Elleri gınalı yârim
Beller kemerli yârim
A gız senin gâş göz oynatışın
Köçeklerden uşgur bağlatışın
Cıvıl cıvıl cıvıl söyleyişin
Bahçalarda bal erik (aman)
Yaprağı delik delik
Şamama da Yörük gızı şamama
Başlığını vereyim bey babana
Nikâhımız kıyılsın tasıtamama
Elleri gınalı yârim
Beller kemerli yârim
A gız senin gaş göz oynatışın
Köçeklerden uşgur bağlatışın
Cıvıl cıvıl cıvıl söyleyişin

Bahçalarda kayısı (aman)
Ölmüş Yörük karısı
Şamama da Yörük gızı şamama
Başlığını vereyim bey babana
Nikâhımız kıyılsın tasıtamama
Elleri gınalı yârim
Beller kemerli yârim
A gız senin gaş göz oynatışın
Köçeklerden uşgur bağlatışın
Cıvıl cıvıl cıvıl söyleyişin (TRT 1, 2000: 107)

2.2.3. BENTLERİ ÜÇ MISRADAN OLUŞAN TÜRKÜLER

2.2.3.1. Bentleri üç, bağlantıları bir mısradan oluşan türküler

Horozumu Kaçırdılar

Horozumu kaçırdılar
Damdan dama aşırdılar
Suyuna da pilav pişirdiler
Bili geh geh geh güzel horozum
Horozumun beş pençesi
Tavukların eğlencesi
Evde boş kaldı kümesi
Bili geh geh geh güzel horozum
Horozum da yağıyıdı
Kümesine bağlıyıdı
Çil tavuğun oğluyudu
Bili geh geh geh güzel horozum (TRT 2, 2000: 468)

2.2.3.2. Bentleri üç, bağlantıları iki mısradan oluşan türküler

Dere Kenarında Taş Ben Olaydım

Dere kenarında taş ben olaydım
Ela göz üstüne kaş ben olaydım
Senin gibi güzele eş ben olaydım

Ninni de nenni de nenni de neni
Al kolun üstüne ürgele beni
Dere kenarından geçtim de geldim
Boyunu boyuma ölçtüm de geldim
Güzel seni güzel diye seçtim de geldim
Ninni de nenni de nenni de neni
Al kolun üstüne ürgele beni
Dere kenarında yayılan taylar
Var mı benim gibi emeği zaylar
Sinemde yok mudur sılayı gözler
Ninni de nenni de nenni de neni
Al kolun üstüne ürgele beni (TRT 1, 2000: 271)

2.2.3.3. Bentleri üç, bağlantıları üç mısradan oluşan türküler

Birini Yavrum Birini

Birini yavrum birini birini
Öldüm de sürünü sürünü sürünü
Takıver de zilin birini birini
Öt benim garip bülbülüm palazım
Gine benim gönlüm sendedir sende
Destemeli yağlık eldedir elde
Çiftini yavrum çiftini çiftini
Geliver de çifteli çifteli çifteli
Takıver de zilin üçünü üçünü
Öt benim garip bülbülüm palazım
Gine benim gönlüm sendedir sende
Destemeli yağlık eldedir elde
Merdini yavrum merdini merdini
Kim bilir kimin derdini derdini
Takıver de zilin dördünü dördünü
Öt benim garip bülbülüm palazım
Gine benim gönlüm sendedir sende
Destemeli yağlık eldedir elde (TRT1, 2000: 165)

2.2.3.4. Bentleri üç, bağlantıları dört mısradan oluşan türküler

Ceviz Oynamaya Geldim Odana

Ceviz oynamaya geldim odana
Nişanlın da bu mu derler adama
Dayanamam senin kara sevdana
Aman aman olmuyor
Eş eşini bulmuyor
Kara yağız genç genç oğlan
Niye gönlün olmuyor
Asker bayrağını burca diktiler
Küçücük yârimi asker ettiler
Ben doymadan o yâri de alıp gittiler
Aman aman olmuyor
Eş eşini bulmuyor
Kara yağız genç genç oğlan
Niye gönlün olmuyor (TRT 1, 2000: 202)

2.2.3.5. Bentleri üç, bağlantıları beş mısradan oluşan türküler

Hasan Dağı Oymak Oymak

Hasan dağı oymak oymak
Olur mu hiç yâr sana doymak
Ağzı şeker dudağı da kaymak
Yörü yörü yörü yörü
Edalım yörü
Ben sözümden dönmem geri
Sağ olsun yiğidin seri
Kazanır getirir beri
Hasan dağı'nın yokuşu
Gider yazı gelir kışı
O yârin humar bakışı

Yörü yörü yörü yörü
Edalım yörü
Ben sözümden dönmem geri
Sağ olsun yiğidin seri
Kazanır getirir beri
Hasan dağı'nın söğüdü
Kız kimden aldın öğüdü
Ah ilen ömrüm çürüdü
Yörü yörü yörü yörü
Edalım yörü
Ben sözümden dönmem geri
Sağ olsun yiğidin seri
Kazanır getirir beri (TRT 2, 2000: 451)

2.2.3.6. Bentleri üç, bağlantıları altı mısradan oluşan türküler

Akşam Oldu Gün Dolaşmaz

Akşam oldu gün dolaşmaz
Sabah oldu Ülker açmaz
(ah) Benim yârim benden geçmez
Niye doğdun sarı yıldız
Yıldız, yıldız, yıldız, yıldız
Yıldız, yıldız, yıldız ey
Kanlı m'oldun kenli m'oldun
Niye doğdun evler yıkan, beller büken
Zalim ayrılık dön, dön, dön, dön, dön
Parmağında hatem yüzük
Kolunda altın bilezik
Sevilmeyen kıza (da) yazık
Niye doğdun sarı yıldız
Yıldız, yıldız, yıldız, yıldız
Yıldız, yıldız, yıldız ey
Kanlı m'oldun kenli m'oldun
Niye doğdun evler yıkan, beller büken
Zalim ayrılık dön, dön, dön, dön, dön (TRT 1, 2000: 21)

2.2.3.7. Bentleri üç, bağlantıları yedi mısradan oluşan türküler

Küpeli Horoz

Horozumu kaçırdılar
Damdan dama uçurdular
Suyuna da pilâv pişirdiler
Pili gâh pili gâh pili pili gâh gâh
Küpeli horzum kar beyazım
Bir sabah kalktım
Avluya baktım
Aradım taradım bağırdım çağırdım
Pili gâh pil âh pili pili gâh gâh
Küpeli horozum kar beyazım
Kanadı var kilim gii
İbiği var elim gibi
Acısı var ölüm gibi
Pili gâh pili gâh pili pili gâh gâh
Küpeli horzum kar beyazım
Bir sabah kalktım
Avluya baktım
Aradım taradım bağırdım çağırdım
Pili gâh pil âh pili pili gâh gâh
Küpeli horozum kar beyazım (Bekki 2004: 159)

2.2.3.8. Bentleri üç, bağlantıları dokuz mısradan oluşan türküler

A Kız Senin Adın Dudu

A kız senin adın (da) Dudu
Kim taradı (da) kimler yudu
O da güzellerin de adı

Oğlan men, men, men, men
Nedende sen yandım ben
Ben yanıyorum aman
Men men mendili de
Yakmış kandili de
Bulmuş dengini de
Oğlan men, men, men, men
Nedensen yandım ben
Ben yanıyorum aman
A kız senin de adın da Nazik
Ak kollara da tak bilezik
Sen orada da aman bize yazık
Oğlan men, men, men, men
Nedende sen yandım ben
Ben yanıyorum aman
Men men mendili de
Yakmış kandili de
Bulmuş dengini de
Oğlan men, men, men, men
Nedensen yandım ben
Ben yanıyorum aman (TRT 1, 2000: 1)

2.2.3.9. Bentleri üç bağlantıları on mısradan oluşan türküler

Adana'nın Yolları Taşlık

Adana'nın yolları taşlık
Yok cebimizde beş para harçlık
Elden gitti kahpe (de) gençlik
Ağam Adanalı paşam Adanalı
Evde duramıyom sana dadanalı
Sebebim sen oldun şişman delikanlı
Hey güllü hele hele güllü
Kız güllü hele hele güllü

Peştamali püsküllü
Peştamali sümbüllü
Ağam Adanalı paşam Adanalı
Evde duramıyom sana dadanalı
Sebebim sen oldun şişman delikanlı
Adana'nın bayrına
(Ağam) At küverdim çayırına
Anan baban hayrına
Ağam Adanalı paşam Adanalı
Evde duramıyom sana dadanalı
Sebebim sen oldun şişman delikanlı
Hey güllü hele hele güllü
Kız güllü hele hele güllü
Peştamali püsküllü
Peştamali sümbüllü
Ağam Adanalı paşam Adanalı
Evde duramıyom sana dadanalı
Sebebim sen oldun şişman delikanlı (TRT 1, 2000: 6)

2.2.4. BENTLERİ DÖRT MISRADAN OLUŞAN TÜRKÜLER

2.2.4.1. Mâni dörtlüklerinden kurulu türküler

Tabakta Bal Olaydım

Tabakta bal olaydım
Eriyip yağ olaydım
Yârin ince beline
İpekli bağ olaydım (haydi canım haydi)

Gidiyorum ağlama
Karaları bağlama
Saçlarından bir tel ver
Mehlem olsum yarama (haydi canım haydi)
(TRT 2, 2000: 734)

2.2.4.2. Bentleri dört, bağlantıları bir mısradan oluşan türküler

Tabaklı'nın Deresi

Tabaklı'nın deresi (de)
Boyabat yolu neresi
Doktor gelmiş sarıyor (da)
Sade kurşun yaresi
Ninani ninina ninay nininay nininay nininay ninay nay
Tabaklı'nın kayası (da)
Çayır çayır yanası
Oturmuş da ağlıyor (da)
Muhlise'nin anası
Ninani ninina ninay nininay nininay nininay ninay nay
Çay aşağı çay taşlar (da)
Gözümden akan yaşlar
Ben sevdaya tutuldum (da)
Siz tutuldum gardaşlar
Ninani ninina ninay nininay nininay nininay ninay nay
(TRT 2, 2000: 735)

2.2.4.3. Bentleri dört, bağlantıları iki mısradan oluşan türküler

Elif Türküsü

Elifin hecesine
Gündüzün gecesine
Allah beni kavuştur
Cumanın gecesine
Mendilim kara kara
Yüreğim yara

Beylerin yazısına
Av dutar tazısına
Ne diyerek ağladım
Anlımın yazısına

Mendilim dalda dalda
Gözlerim yolda

Mendilim beyazı
Elif etme bu nazı
Ağ memeyim üstünde
Kılsan Bayram namazı
Mendilim yeşil yeşil
Fistanın deşir. (Arsunar 1965: 17)

2.2.4.4. Bentleri dört, bağlantıları üç mısradan oluşan türküler

Armuttan Kayacağım

Armuttan kayacağım
Sallan gel bakacağım
Yârime nazar değmiş
Nazarlık takacağım
Ah niçin hanım (da) niçin
Ah niçin hanım canım niçin
Öldüm yâr yâr senin için
Armut dalda bir sıra
Yârim gitmiş Mısır'a
Koyun olsam yayılsam
Yârimin ardı sıra (TRT, 2000: 53)

2.4.4.5. Bentleri dört, bağlantıları dört mısradan oluşan türküler

Evlerinin Önü Yoldur

Evlerinin önü yoldur
Yoldan geçen karakoldur
Kurban olam sarı gelin
Gel testini bizden doldur
Al Fadimem bal Fadimem
Yanakları gül Fadimem

Uyan uyan sabah oldu
Namazını kıl Fadimem
Şu dağların burcu musun?
Kız boynumun borcu musun?
Kurban olam sarı gelin
Sen kötünün harcı mısın?
Al Fadimem bal Fadimem
Yanakları gül Fadimem
Uyan uyan sabah oldu
Namazını kıl Fadimem
Evlerinin önü şatır
Atlı geçer güpür güpür
Kurban olam sarı gelin
Gel de bizim evi süpür
Al Fadimem bal Fadimem
Yanakları gül Fadimem
Uyan uyan sabah oldu
Namazını kıl Fadimem
Koyun yola dizildi
Bağlı ipler çözülürdü
Ahranımış gavur oğlan
Buz olsaydı çözülürdü
Al Fadimem bal Fadimem
Yanakları gül Fadimem
Uyan uyan sabah oldu
Namazını kıl Fadimem
Al Fadimem suya gider
Su yolunda çalım eder
Çalım etme al Fadimem
Ben cahilim aklım gider
Al Fadimem bal Fadimem
Yanakları gül Fadimem
Uyan uyan sabah oldu
Namazını kıl Fadimem (Yaldızkaya 2003: 67)

2.2.4.6. Bentleri dört, bağlantıları beş mısradan oluşan türküler

Boğazında Hakik Var

Boğazında hakik var (da)
Ne çok kalbi yıkık var
Şimdiye kavuşurduk (da)
Arada münafık var
Hadi yavrum hadi yavrum
Hadi hadi yavrum ninayna da
Ninayna da ninayna
Ufacık kızlar gel oyna
Kollarını ger oyna
Pınarın başı sarı da
Üstünün taşı sarı
Mevlam alnıma yazmış da
Gözü gök kaşı sarı
Hadi yavrum hadi yavrum
Hadi hadi yavrum ninayna da
Ninayna da ninayna
Ufacık kızlar gel oyna
Kollarını ger oyna
Havaların buludu da
Heybelerin kilidi
Benim sevdiğim oğlan da
Bir ocağın umudu
Hadi yavrum hadi yavrum
Hadi hadi yavrum ninayna da
Ninayna da ninayna
Ufacık kızlar gel oyna
Kollarını ger oyna
Entarimi ben biçtim de
Kollarını dar biçtim

Ne talihsiz başım var da
Öksüz oğlana düştüm
Hadi yavrum hadi yavrum
Hadi hadi yavrum ninayna da
Ninayna da ninayna
Ufacık kızlar gel oyna
Kollarını ger oyna (TRT 1, 2000: 171)

2.2.4.7. Bentleri dört, bağlantıları altı mısradan oluşan türküler

Ayağında Dar Şarvar

Ayağında dar şarvar
El kaldır Hakka yarvar
Hudam bele yazıptı
Menim elimde ne var
Neynim neynim bala aykız
Kaldık beçe yalguzam
Oy aman dey dey oy aman yeri
Oy aman oy aman gözuvın karası
Meni dilhun edecahtı
Meni mecbur edacahtı
Ayağında göğnişten
Gedi geşti havıştan
Beyramdı beyramlaşak
Sen dudağdan men dişten
Neynim neynim bala aykız
Kaldık beçe yalguzam
Oy aman dey dey oy aman yeri
Oy aman oy aman gözuvın karası
Meni dilhun edecahtı
Meni mecbur edacahtı
Men gedirem hamama
Deme kayın babama
Özü bağvançi kızı
Bizden ister şamama

Neynim neynim bala aykız
Kaldık beçe yalguzam
Oy aman dey dey oy aman yeri
Oy aman oy aman gözuvın karası
Meni dilhun edecahtı
Meni mecbur edacahtı (TRT 1, 2000: 86)

2.2.4.8. Bentleri dört, bağlantıları sekiz mısradan oluşan türküler

Bu Gece Uyumamışım

Bu gece uyumamışım
Uykuya doymamışam
Kirpik seni keserim (de)
Yâr gelmiş duymamışam
O yana dönder beni
Ah bu yana dönder beni
Sol yanımda yarem var da
Sağ yana dönder beni
Ağam o yâr elinden
Paşam bu yâr elinden
Nasıl edem nerelere gitsem
Şu zalimin elinden
Arıstakta örümcek
Aklım aldın görüncek
Bir dahi yâr sevmem (de)
Aslına ermeyincek
O yana dönder beni
Ah bu yana dönder beni
Sol yanımda yarem var da
Sağ yana dönder beni
Ağam o yâr elinden
Paşam bu yâr elinden
Nasıl edem nerelere gitsem
Şu zalimin elinden (TRT 1, 2000: 179)

2.2.5. BENTLERİ BEŞ MISRADAN OLUŞAN TÜRKÜLER

2.2.5.1. Bentleri beş mısradan oluşan bağlantısız türküler

Ak Enteri Geyme Dedim Geymişsin

Ak enteri geyme dedim geymişsin
Yakasını oyma dedim oymuşsun
El sözüne uyma dedim uymuşsun
El sözüne uyan gönül şaşırır
Elin oğlu dağdan da aşırır

Evleri var bir kayanın düzünde
Böyle göz gaş mı olur gonşu gızında
Gavur annen duramadı sözünde
Çok yalvardım sözlerime gelmedi
Küçük gızım senin olsun demedi

Sabahınan eser seher yelleri
Yakın iken ırak ettin yolları
Tamahtınan büyüttüğüm gülleri
Birkerecek koklamadan soldurdun
Vardın gittin bir kötüye yoldurdun (TRT 1, 2000: 15)

2.2.5.2. Bentleri beş bağlantıları iki mısradan oluşan türküler

Damda Bacaları

Hey hey
Damda bacaları belalım
Adam sanırdım gel aman aman
Seni sevmelere gız gelin
Ben utandırdım
Hele hele odaları sel aldı
Hele hele ayşe gelini el aldı
Hey hey
Gökte yıldızları belalım

Fener mi sandın gel aman aman
Sevüp sevüp ayrılmayı güzelim
Hüner mi sandın
Hele hele odaları sel aldı
Hele hele ayşe gelini el aldı
Hey hey
Ufak çakıllarla belalım
Gale yapılmaz gel aman aman
Daha ufacıksın belalım
Gahrın çekilmez
Hele hele odaları sel aldı
Hele hele ayşe gelini el aldı (Yasun 1975: 65)

2.2.6. BENTLERİ ALTI MISRADAN OLUŞAN TÜRKÜLER

2.2.6.1. Bentleri altı mısradan oluşan bağlantısız türküler

Ötme Bülbül Ötme

Ötme bülbül ötme şen değil bağım
Yar senin elinden de ben yana yana
Tükendi fitilim, eridi yağım
Yar senin elinden ben yana
Ya dost ya dost ya dost
Deryadan bölünmüş de sellere döndüm

Deryadan bölünmüş de sellere döndüm
Vakitsiz açılan güllere döndüm
Ateşi kararmış küllere döndüm
Yar senin elinden ben yana yana
Ya dost ya dost ya dost
Haberim duyarsın da peyklerinen

Haberim duyarsın peyklerinen
Yaremi sarsınlar şehitlerinen

Kırk yıl dağda gezdim geyiklerinen
Yar senin elinden de ben yana yana
Ya dost ya dost ya dost
Deryadan bölünmüşde sellere döndüm
(Yasun 1975: 40)

2.2.6.2. Bentleri altı bağlantısı üç mısradan oluşan türküler

Ferahi

Ferahidir gızın adı Ferahi de
Yandım aman esmer yârim de
Aman da Ferahi
Türkmen de gızı gatarlarmış mayayı öf
Yar yandım aman esmer yârim de
Aman da mayayı
Ninni ninna ninni ninnana
Ninni nih nna nay nam
Aman da aman Ferahi
Demirciler demir döğer tunç olur
Yandım aman esmer yârimde
Aman da tunç olur
Sevip sevip ayrılması güç olur öf
Yar yandım aman esmer yârim de
Amanda güç olur
Ninni ninna ninni ninnana
Ninni nih nna nay nam
Aman da aman Ferahi (Yasun 1975: 49)

2.2.6.3. Bentleri altı bağlantısı dört mısradan oluşan türküler

Aman Karpuz Kestim

Aman karpuz kestim yiyen yok
Aman halin nedir diyen yok
Yâr yâr aman ayrılamam
Aman yenide bir yâr sevdim
Aman gözün aydın diyen yok
Yâr yâr aman ayrılamam
Aman o kız seni beni aldatır aman
Yâr yâr aman oynatır aman
Sevdalımın gözleri yoldadır aman
Yâr yâr aman yoldadır aman

Aman karpuz kestim kırmızı
Aman şu gelen kimin kızı
Yâr yâr ayrılamam
Aman gerdanında beni var
Aman sandım seher yıldızı
Yâr yâr aman ayrılamam
Aman o kız seni beni aldatır aman
Yâr yâr aman oynatır aman
Sevdalımın gözleri yoldadır aman
Yâr yâr aman yoldadır aman (Yasun 1975: 197)

2.2.7. BENTLERİ YEDİ MISRADAN OLUŞAN TÜRKÜLER

Drama köprüsün more Hasan
Gece mi geçtin more Hasan
Gece mi geçtin
Ecel Şerbetin more Hasan
Ölmeden içtin
Anandan babandan more Hasan
Nasıl vazgeçtin

Drama köprüsün more Hasan
Dardır geçilmez more Hasan
Dardır geçilmez
Sovuktur suları bre Hasan
Bir tas içilmez
Anadan geçilir bre Hasan
Yârdan geçilmez (Ramiz 1958: 40)

2.2.8. BENTLERİ SEKİZ MISRADAN OLUŞAN TÜRKÜLER

Anam Beni Vay Beni

Anam beni vay beni
Gene geldi karagüz
Aramızdaki dağlar
Erisa da olsa düz

Yıkadum da çıkardum
Mendulumun kirini
Erisa yüksek dağlar kız
Görsak biri birini

Olayım güzeluma
Suyi gölden Ali'yi
Terk etup gideceğum
Aklum onda kaluyi
Al cebumden aynayı
Bakup güzellenelum
Dedi geluyi annem da
Nereye gizlenelum

Kemeçemun üstüne
Yayı vurayım yayı
Nası geçurdum haram
İki günlük dünyayı
Ah dünya yalan dünya
Sende böyle galırsın
Bakma eller sözüne da
Güzelum aldanursun

(TRT 1, 2000: 43)

2.3. KONULARI BAKIMINDAN TÜRKÜLER

2.3.1. Aşk/ Sevda Konulu Türküler

Türkiye başta olmak üzere Türk dünyasında adı ne olursa olsun "türkü" olarak derlenip yayımlanan metinler konu bakımından incelendiğinde büyük bir çoğunluğunun aşk ve sevgi konusunu işlediği görülecektir. Bu nedenle tasnif konusuyla ilgilenen bilim insanı ve araştırmacıların ilk sırayı vermesi doğal karşılanmaktadır. Bizim tasnifimizde de ilk sırayı "aşk ve sevda" konulu türküler almaktadır.

Mecnunum Leylâmı gördüm

Mecnunum Leylâmı gördüm
Bir kerece baktı geçti
Ne sordum, ne de söyledi
Kaşlarını yıktı geçti

Soramadım bir çift sözü
Ay mıdı gün müdü yüzü
Sandım ki Zöhre yıldızı
Şavkı beni yaktı geçti

Ateşinden duramadım
Ben bu sırra eremedim
Seher vakti göremedim
Yıldız gibi aktı geçti

Bilmem hangi burç yıldızı
Bu dertler yareler bizi
Gamze okun bazı bazı
Yâr sineme çaktı geçti

İzzetî der ne hikmet iş
Uyur iken gördüm bir düş
Zülüflerin kemend etmiş
Yâr boynuma taktı geçti (Özbek 1975: 485)

Ya niçin ağlayıp feryad etmeyim
Kakülü reyhanım düştü fikrime
Huriler misali melek simalı
Lebleri mercanım düştü fikrime

Ağ elleri elvan elvan nakışlı
Ala ceylan aplak sığın sekişli
Sarhoş yürüyüşlü şahin bakışlı
Gözleri mestanım düştü fikrime

Açılmış yanağı hep gonca güllü
Serviler misali yar ince belli
Kadife kalpaklı sırma mendilli
Zülfü perişanım düştü fikrime

Gönül ister dost köyünü yaylaya
Öğüt verip cahil gönlüm eyleye
Biçare Şazi'yi meftun eyleye
Afet-i devranım düştü fikrime (Akbaba 2002: 19)

2.3.2. Gurbet/ Ayrılık/ Hasret Konulu Türküler

Ya evleneceği kızın başlık parasını temin etmek ya da çoluk çocuğunun geçimini sağlamak için iş maçlı, geleceğini hazırlamak düşüncesiyle eğitim öğretim amaçlı olarak ya da evlilikler nedeniyle Türk insanı, sürekli gurbete çıkmıştır. Bu ise ayrılık ve hasreti beraberinde getirmiş, dolayısıyla türkülerin işlediği önemli konulardan biri gurbet, ayrılık ve hasret olmuştur:

Kara Tiren Gelmez M'ola

Kara tiren gelmez m'ola
Düdüğünü çalmaz m'ola
Gurbet ele yâr yolladım
Mektubumu almaz m'ola
Allı gelin al olaydı
Selvilere dal olaydı
Gelen geçen yolculardan
Nazlı yâr beni soraydı

Aldım çantamı elime
Çıktım gurbetin yoluna
Böyle bilseydim sevmezdim
Düştüm alemin diline
Allı gelin al olaydı
Selvilere dal olaydı
Gelen geçen yolculardan
Nazlı yâr beni soraydı (TRT 2, 2000: 518)

Gesi Bağları

Gesi bağlarından gelsin geçilsin
Kurulsun masalar, rakı konyak içilsin
Herkes sevdiğini alsın seçilsin
Gel otur yanıma hallerimi söyleyim
Halimden bilmiyor ben o yari neyleyim
Gesi bağlarında bir top gülüm var
Hey Allah'tan korkmaz, sana bana ölüm var
Ölüm var da şu gençlikte zulüm var
Gel otur yanıma hallerimi söyleyim
Halimden bilmiyor ben o yari neyleyim
Gesi'ye giderken tokaştım daşa
Gardaş ekmeğini anam kakarlar başa
Çalıştım çabaladım emeğim boşa
Atma garip anam beni dağlar ardına
Kimseler yanmasın anam yansın derdime
Gül koymuşlar menekşenin adını
Dünyada almadım anam ben muradımı
Ben ölürsem dertli koyun adımı
Örtün pencereleri anam değmesin yeller
Dertli olduğumu aman bilmesin eller
Gesi bağlarında üç ırgat işler
Anamdan mı gelir şu uçan kuşlar
Analar doğurur ele bağışlar
Atma garip anam beni dağlar ardına
Kimseler yanmasın anam yansın derdime

Gesi bağlarının gülleri mavi
Ayrıldım yârimden anam gülmeyim gayri
Ayrılık yaşını silmeyim gayri
Yas tutsun ellerim kına yakmayın
Kör olsun gözlerim sürme çekmeyin....
(Kayseri ve Yöresi Halk Türküleri: 25)

2.3.3. Beşik/Bebek/Çocuk Türküleri/ Ninniler

İnsanın doğum sonrası ilk dönemi bebeklik ve daha sonra çocukluk dönemidir. Bebek ya da çocuğunu beşikte uyutan anne, içindeki duyguları, hayalleri, gurbetteki eşine duyduğu özlemi itaatkar dinleyici durumunda olan çocuğuna yönelik olarak ya da çocuğunu konu alarak türküleştirir:

Adalardan çıktım yayan,
Di gel bu dertlere dayan.
Bebeğim uykudan uyan
Nenni, nenni, nenni bebeğe.
Bebeğin beşiği çamdan,
Yuvarlandı düştü damdan,
Beybabası gelir Şam'dan.
Nenni, nenni, nenni bebeğe.
Bebeğin beşiği bakır,
Yerinden kalkmıyor ağır.
Ben sallarım tıkır tıkır
Nenni, nenni, nenni bebeğe.
(Özbek 1975: 324)

2.3.4. Ölüm Türküleri/ Ağıtlar

Türk insanı ölümle ilgili düşüncesini öz bir biçimde anlatır: "Ölüm Allah'ın emri ayrılık olmasaydı." Çünkü ölümler, kavuşmanın söz konusu olmadığı ayrılıkların başlangıcıdır. Burada insanımızı korkutan ölüm değil, ayrılıktır. Eğer ayrılık olmayacaksa ölüm zaten yok demektir.

Edebiyatımızda ölüm türkülerinin, yani ağıtlarının ayrı bir yeri vardır. Hatta Türk edebiyatının bilinen ilk türlerindendir. Çünkü

Divanü Lügati't Türk'teki "sagu" örneğinin Alp Er Tunga'ya, yani İskit/Saka dönemine ait olduğu bilinmektedir. Bu da doğal olarak türkülerin zamanla ağıttan türküye dönüştüğü ya da ağıtların türküleştiği tezini ortaya çıkarmaktadır.

Görkem, bazı türkülerin kökenlerinin ağıtlar olabileceğinin düşünülmesi gerektiğini, söz ve müzik bakımından kuvvetli ve güzel olan ağıtların zamanla türküye dönüştüğünü belirtmektedir (Görkem 2001: 29).

Görkem, türkülerin menşelerinin ağıtlar olabileceği düşüncesini şu cümlelerle vurgulamaktadır:

> *Söz ve müzik bakımından kuvvetli ve güzel olan ağıtlar, tören niteliklerinden sıyrılarak zamanla türkü haline gelmektedirler: Ege yöresine ait "Ümmü" türküsü ile Orta Anadolu'ya ait "Bebek" ve "Celâl Oğlan" türküleri buna örnek verilebilir.* (Görkem 2003: 498-499).

Başgöz, "ağıtlar zamanla ağıt olmaktan çıkıp efkârlanınca söylenen bir türkü hâlini almıştır" (Başgöz 1986: 246) demekte, Kaya da "ülkemizde müstakil türkü olarak söylenen ağıtlar oldukça fazladır" (Kaya 1999: 312) diyerek Görkem'in bu tezini desteklemektedir.

Şimşek ise "belki ilk insanlarımız da şimdi olduğu gibi üzüldüklerinde ağıt, sevindiklerinde ise türküler söylemişlerdir" (Şimşek 1993: 1) ifadesiyle ağıtla türkünün farklılığını vurgulamaktadır.

Ali Paşa Ağıtı

Arpa ektim biçemedim
Bir düş gördüm seçemedim
Alışmışım soğuk suya
Issı sular içemedim.

Üç atım var biri binek,
Arkadaşlar kalkın gidek,
Ali paşayı vurdular,
Yavrusuna haber verek.

Allı gelin pullu gelin,
Sana liralar vereyim,
Bu güzellik sende varken,
Beşibirlik dizdireyim.

Allı gelin pullu gelin,
Sana liralar vereyim.
Bu güzellik sende varken.
Beşibirlik dizdireyim.

Paşa giyer iki kürkü,
Biri samur biri tilki,
Ali Paşayı vurdular,
Harap oldu Van'ın mülkü.

Allı gelin pullu gelin,
Sana liralar vereyim,
Bu güzellik sende varken,
Beşibirlik dizdireyim.

(Özbek 1975: 268)

2.3.5. Tören Türküleri

Türk insanının sosyal ve kültürel hayatında mitolojik dönemden günümüze çok sayıda tören yer almaktadır. Törenlerin vazgeçilmezlerinden biri ise türkülerdir. Türküler, hem törene katılanları coşturmak, eğlendirmek amacıyla, hem de töreni güzellikleriyle ve içinde yaşananlarla dile getirmek için yakılmaktadır. İnsanımızın yaptığı törenlerin başında dün olduğu gibi bugün de düğünler gelmektedir. Düğünleri bayramlar, asker, hacı vb. uğurlama ya da karşılamalar, Nevruz, Hıdırellez, koç katımı, saya gibi mevsimlik törenler ya da fındık toplama, erişte kesme, tütün dizme, kuskus dökme, şepit yapma gibi imece amaçlı gerçekleştirilenler, barana, elfene, helva sohbetleri gibi eğlence amaçlı törenler takip etmektedir ki bütün bu toplantıların merkezinde türkülerin yer aldığı görülmektedir.

2.3.5.1. Düğün Türküleri

Düğün türküleri de kendi içinde bölümlere ayrılmaktadır. Bunların başında ise kına türküleri gelir. Kına türkülerini gelin alma, karşılama, kutlama ve damat türküleri takip eder. Kimi yörelerin düğün içi törenleri arasında yer alan şerbet, nişan, çetnevir, zamak vb. törenlerin türküleri de düğün türkülerine eklenebilir.

2.3.5.1.1. Kına Türküleri

Altın tas içinde kınam ezilir
Gümüş tarak ile örgüm çezilir
Aş gel anam aş gel ben varamam
Eller ama dedikçe ben duramam

Bir orak verin tarla biçeyim
Biçeyim biçeyim de anama babama yollar açayım
Anandan babandan vazgeç diyorlar nasıl geçeyim
Aş gel garip anam aş gel ben varamam
Eller ana dedikçe ben duramam
Atlarım çekildi binit taşına
Elim erişmiyor eyer kaşına
Atladım çıktım eşiği
Sofrada kaldı gümüş kaşığı
Anamın bacası yüceden tüter
El kadar ekmeği bana yeter
Ellerin kapısı kahır kapısı
Anamın kapısı altın kapısı... (Tuğrul 1945: 84)

2.3.5.1.2. Gelin Alma/ Karşılama/ Kutlama Türküleri

Geli alayının gelini almak için anne evine geldiği zaman söylenen türkü:

Atlar Eğerlendi

Atlar eğerlendi geldi kapıya
Kız çehizin topla, doldur terkiye
Şimdi kızlar başlar yanık türküye
Doldur pınar doldur, ben gider oldum
Anamı babamı terk eder oldum

Anam yoğurdumu ayran eylesin
Çıksın yüce dağ başına seyran eylesin
Anamın oğlu var, beni neylesin
Anamı anamı, benim anamı
Çarşamba gecesi yakın kınamı (Özbek 1975: 414)

Gelinin anne evinden ayrılışına söylenen türkü:

Tepsiye koyarlar tuzu
Üstüne örterler bezi
Annesinin nazlı kızı
Gidiyor hey aslanım hay

İstanbul'dan aldık tası
Nerelerden gelir sesi
Evimizin eğlencesi
Gidiyor hey aslanım gidiyor (Öztelli 1983: 350)

Gelinin oğlan evine gelişi üzerine söylenen türkü:

Gelin gelir evimize
Şenlik olur köyümüze
Hoş geldin hey allı gelin
Safa buldun pullu gelin (Tuğrul 1945: 86)

Gelinin geldiği evde kalıcılığı üzerine söylenen türkü:

Gelin gelin, allı gelin, has gelin
Ak elinde ben olayım tas gelin
Kalbideki tasaları kes gelin
Ölmeyince sakın yârdan ayrılma

Gelin güzel amma, azıcık bönce
Gelinin beli yüzükten ince
Dayanmaz gelin seni görmeyince
Ölmeyince sakın yârdan ayrılma

Ay il gün doğdu ucadan
Şavkı vurdu pencereden, bacadan
Uykusuz kaldın gelin geçen geceden
Ölmeyince sakın yârdan ayrılma

Bir kuşum var, uçuyor hava
Yavruları yalnız kamış yuvada
Yeni gelinler kahve kavurur
Çıngırdaklı mıngırdaklı tavada (Öztelli 1983: 351)

2.3.5.1.3. Güvey Türküleri

Yatsıya varmadan güveyi koyarlar
Zengin zengine arar da bulurlar
Öksüzün nikahın yolda kıyarlar
Yatsıya varmadan güveyi koyarlar

Yâr yârdan ayrıldı
Yar bana darıldı
Vah vah küstü darıldı

Dereden dereye urgan gererler
Urganım üstüne yorgan sererler
Güzeli candan severler
Çirkini baştan savarlar

Haydi boylu güzelim
Nereleri gezelim
Vah vah dağlara gidelim (Özbek 1975: 416)

2.3.5.2. Bayram Türküleri

Bayramların Türk insanının sosyal, kültürel ve dinî hayatında önemli bir yeri vardır. Ramazan ve Kurban gibi dini bayramların yanı sıra millî bayramlar da hem türkülerin konusu olmuş, hem de türkü söylemeye vesile olan törenler arasındaki yerini almıştır:

Bayram Oldu Gelmedi

Bayram oldu gelmedi
Yâr halimden bilmedi
Hiç de yüzüm gülmedi
Gülmedi yâr gelmedi *(Yâr bilmedi yâr)*

Güller açtı solacak
Benim halim n'olacak
Yâr ne vakit gelecek
Gelmedi yâr gülmedi *(Yâr bilmedi yâr)*

Gülde de har kalmadı
Bende de hal kalmadı
Mendil verdim almadı
Almadı yâr gelmedi *(Yâr bilmedi yâr)*
(TRT 1, 2000: 120)

Bayram Gelmiş Neyime
Bayram gelmiş neyime anam anam garibem̂
Kan damlar yüreğime anam anam garibem
Yaralarım sızlıyor anam anam garibem
Tabip benim neyime anam anam garibem
(Çetindağ 2005: 296)

2.3.6. Asker/Askerlik Türküleri

Alp Er Tunga'dan başlayan, Oğuz Kağan'ın düşünce ve söyleminde güneşin doğduğu yerle battığı yer arasındaki dünyayı oğulları arasında paylaştırmasıyla devam eden mitolojik yapılanmanın askerliğin Türkler arasında güç kazanmasında etkili olduğu söylenebilir.

Miladın ilk yıllarında Attila'nın Batıya akınlarıyla devam eden bu oluşum, ordu-millet yapılanmasının Göktürk, Selçuklu, Memluk, Altınordu, Osmanlı vd. devam etmesini, Türkiye Cumhuriyeti'yle de son şeklini almasını sağlamıştır.

Asker doğmayı ilke edinen, asker olmayı kutsal bir görev olarak gören Türk insanının ömrünün büyük bir bölümü de belki bu isteğinden dolayı asker ocaklarında ya da kışlalarda geçmiştir. Özellikle Osmanlının büyük bir coğrafyada hüküm sürmesi sebebiyle Budin'den Yemen'e, Kafkasya'dan Cezayir'e kadar her yere Anadolu'dan asker göndermiştir. Anadolu'dan kutsal bir görevi ifa için giden bu Türk gençlerinin çoğu, zaman zaman da hiç biri dönmemiş, arkasında gözü yaşlı yavuklu, dul eş, oğlu şehit olmuş anne ve yetim çocuk bırakmıştır. Bunun üzerine türküler yakılmış, acılar, hasretler, kavuşma ümitleri türkülerle dile getirilmiştir.

Türk insanının askerlik hayatında Budin, Cezayir, Çanakkale ve Yemen önemli bir yere sahip olduğu için daha çok bunlar üzerine türküler yakılmıştır:

Mızıka Çalındı

Mızıka çalındı düğün mü sandın?
Al beyaz bayrağı gelin mi sandın?
Yemen'e gideni gelir mi sandın?
Dön gel ağam dön gel dayanamirem,
Uyku gaflet basmış uyanamirem.

Ağamı yolladım Yemen eline,
Çifte tabancalar takmış beline,
Ayrılmak olur mu taze geline?
Dön gel ağam dön gel dayanamirem
Uyku gaflet basmış uyanamirem.

Koyun gelir kuzusunun adı yok,
Sıralanmış küleklerin südü yok.
Ağamsız da bu yerlerin tadı yok.
Dön gel ağam dön gel dayanamirem
Uyku gaflet basmış uyanamirem.

(Özbek 1975: 321- 322)

Belgrat Yolu Uzan urgan

Belgrat Yolu Uzan urgan
Üstümüzde yoktur yorgan
Ağla benim anneciğim
Ben Belgrat'ta kaldım kurban

Çıktım Belgrat'ın düzüne
Çizmemi çektim dizime
Açan baktım düşman geldi
Ben ölümü aldım göze

Bütün asker nöbet tutar
Tabutumdan kanlar akar
Ağla benim anneciğim
Üç evladım yola bakar (TRT 1, 2000: 123)

2.3.7. Hapishane Türküleri

Çeşitli nedenlerle yaşanan ceza ve Tevfik evi hayatı, insanımızın ailevî, kişisel ve toplumsal dram yaşamasına neden olmuş, bu da türkülere yansımıştır:

Mahpushane Havası

Mahpushanelerde görmedim direk
Kimimiz on beşli, kimimiz kürek
İdam cezalıya dayanmaz yürek
Yanarım yanarım, aşkıma yanarım
Demir parmaklıktan bakar ağlarım
Mahpushanelere serdim postumu
Çok aradım bulamadım dostumu
Azizim ahbaplar bana küstü mü?
Yanarım yanarım, aşkıma yanarım
Demir parmaklıktan bakar ağlarım. (Özbek 1975: 316)

2.3.8. Olay Türküleri

Türk insanı, insan, toplum ya da ülkesinin yaşadığı savaş, kahramanlık, eşkıyalık vb. tarihî ve toplumsal olaylarları ve aile içi olaylarla göç, hastalık, deprem, sel felaketi vb. sosyal olaylarda yaşadıklarını türkülerle kalıcı kılmıştır:

2.3.8.1. Tarihî Olayları Konu Alan Türküler

2.3.8.1.1. Savaş Türküleri

Türk insanının özellikle 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında yaşadığı savaşlar onun siyasal hayatının yanı sıra sosyal ve kültürel hayatını da önemli ölçüde etkilemiştir. Türkülerde yaşayan ve türkülerle yaşanan savaşların başında Balkan Harbi, Birinci Dünya Savaşı/Çanakkale Savaşı, Arabistan çöllerinde ve Akdeniz'de yaşanan savaşlarla Kurtuluş Savaşı gelmektedir. Bu savaşlar üzerine yakılan türkülerin bir kısmı Seferberlik türküleri, Cezayir türküleri, Yemen türküleri, Kurtuluş Savaşı türküleri vb. adlarla yayımlanmıştır.

Çanakkale İçinde Aynalı Çarşı

Çanakkale içinde aynalı çarşı
Ana ben gidiyom düşmana karşı of sağ olsun sunam

Çanakkale içinde bir uzun selvi
Kimimiz nişanlı kimimiz evli of sağ olsun sunam

Çanakkale üstünü duman bürüdü
Onüçüncü fırka harbe yürüdü of sağ olsun sunam

Çanakkale içinde bir dolu desti
Analar babalar mektubu kesti of sağ olsun sunam
(Yazıcıoğlu 1969: 95)

Vurun Evlatlarım

Kara dağda düşman topu patlıyor
Asker hücum etmiş Kars'ı atlıyor
Hırsından hasımımız çatlıyor

Vurun evlatlarım Allah aşkına
Şehit olanımızı cennet köşküne
Atın aslanlarım Allah aşkına
Şehit olanımızı cennet köşküne

Kars'ın kalesinde yahni çölünde
Asker ilerliyor gümrü yolunda
Halit paşa önünde tüfek elinde

Vurun evlatlarım Allah aşkına
Şehit olanımızı cennet köşküne
Atın aslanlarım Allah aşkına
Şehit olanımızı cennet köşküne

Halit Paşa derki durmayın atın
Düşmanında kökü gelsin büsbütün
Bozulmuş ordusu kaçıyor tutun

Vurun evlatlarım Allah aşkına
Şehit olanımızı cennet köşküne
Atın aslanlarım Allah aşkına
Şehit olanımızı cennet köşküne (Tanses 2006: 36)

2.3.8.1.2. Yiğitlik/Kahramanlık Türküleri

Yiğitlik ya da Kahramanlık türkülerinin türkü söyleme geleneği içinde önemli bir yeri vardır. Özellikle Doğu Anadolu âşıklarının icra fasıllarını bir kahramanlık türküsüyle, özellikle bir Köroğlu koçaklamasıyla bitirmesi âdettendir. Bu gelenek günümüzde de devam etmektedir. Yiğitlik/Kahramanlık türkülerinin başında ise Köroğlu koçaklamaları, efe ve zeybek türküleri gelmektedir:

İzmir'in Kavakları

İzmir'in kavakları
Dökülür yaprakları
Bize de derler çakıcı... yar fidan boylu
Yakarız konakları

Servim senden uzun yok
Yaprağımda düzüm yok
Kamalı da zeybek vuruldu... yar fidan boylu
Çakıcıya sözüm yok

Çakıcı siperde yatar
Ne talimli fişek atar
Serdarımız Emin Ağa
Mevtamız dağlarda yatar

Yasana dağlar yasana
Nifat'ım benzer Hasan'a
Çarpar oğlanı mı sandın
Üç kurşun sıktın Hasan'a

Gidin keşifçi getirin
İncitmeni usul yatırın
Çakıcı inkar ederse
Atını şahit götürün

Getirin eti ete katalım
Terazi bulun tartalım
Üşüdün sandım Hasan'ım
Sırt sırta verip yatalım (Tanses 2006: 62)

2.3.8.1.3. Eşkıya Türküleri

Eşkıya türkülerini yiğitlik/kahramanlık türkülerinden ayıran önemli unsur, birinin devletinin, milletinin, ülkesinin ve halkının yanında yer alması, onların menfaati için mücadele etmesi, diğerinin ise kendi çıkarlarını önde tutarak gerekirse halk da dahil hepsine zarar vermesi, çıkarı için mal mülk talan etmesi, devlete başkaldırmasıdır.

Hekimoğlu Türküsü

Hekimoğlu derler benim de aslıma
Aynalı martin yaptırdım narinim kendi nefsime
Konaklar yaptırdım döşetemedim
Ünye ve Fatsa bir oldu narinim baş edemedim

Konaklar yaptırdım mermer direkli
Hekimoğlu'nu sorarsan narinim demir yürekli
Bahçe armut dibine kaymak yedin mi
Hekimoğlu'nu görünce narinim budur dedin mi...
(Bayrak 1985: 173)

2.3.8.2. Sosyal Olayları Konu Alan Türküler

2.3.8.2.1. Toplum ve Aile İçi Olayları Konu Alan Türküler

Türküler üzerine yapılan bir çalışmada aile içi olaylara kadın gözüyle bakılmış ve burada aşktan dolayı yaşanan mutsuzluklar, kaçarak evlenme, sevgiliye sitem ve intizar, terk edilen kadının duyguları, kadının erkeği reddedişi, kadının akraba evliliğine yaklaşımı, mutsuz evlilik yaşayan kadının duyguları vb. konuları işleyen türkü metinlerine yer verilmiştir (Bkz. Yılmaz 2003: 318 s.).

Bursa yollarını Mevla arşınlamalı
Gelen postacıyı Mevla karşılamalı
Doğurmayan hatunları kurşunlamalı

Ben neyneyem böyle böyle can sağlığını
Ya ver muradımı Mevla ya al canımı

Bursa yollarını Mevla ben de bekledim
Ay başı gelince Mevla karnımı yokladım
İncili çevreyi Mevla kundak sakladım

Mevlam kullarına tatlı ekmek yok mu
El kadar et versen haznende yok mu...

(Tuğrul 1945: 93)

2.3.8.2.2. Göç Türküleri

Göç olgusunun Türk toplumu ve insanının sosyal hayatında önemli bir yeri vardır. Göç destanı/efsanesiyle mitolojik bir niteliğe bürünen göç olayı, kuraklık/kıtlık, savaş, sel, deprem vb. dönemlerde toplum olarak yaşanmıştır. Bunun dışında insanımızın büyük bir bölümünün kentleşme öncesinde atlı göçebe bir hayat yaşamış ve günümüzde de kısmen yaşıyor olması göç türkülerine önem kazandırmıştır.

Gerek hayvancılık işi/mesleği nedeniyle, gerekse turizm amaçlı olarak kışlıktan yaylaya, yayladan kışlığa göçler günümüzde de devam etmektedir.

Göç türküleri içine ayrıca maişet amaçlı yapılan ülke dışı göçler nedeniyle yakılan türküleri de katmak gerekir. Almanya'ya işçi göçünün yoğun olduğu dönemlerde göçle gelen olayları dramatize ederek ya da trajik bir yaklaşımla türkü yakan/söyleyenlerin sayısı hayli kabarıktı. Bu gelenek günümüzde de devam etmektedir.

Göç Göç Oldu Göçler Yola Düzüldi

Göç göç oldu göçler yola düzüldi
Uyku geldi ela gözler süzüldi
O zaman da elim yârdan üzüldi
Ağam nerden aşar yolu yaylanın
Yaylanın aman Bingöl'ün

Doldur doldur nargilemi tazele
Sarardı gül rengim döndü gazele (anam gazele)
Dut elimden indir beni mezara (oy oy mezara)
At üstüme vuç avuç toprağı (anam toprağı)

Ağam nerden aşar yolu yaylanın
Yaylanın aman Bingöl'ün

Asker indi Ilıca'nın düzüne
Kimse bakmaz Erzurum'un yüzüne
Geri döndüm şeher çarptı gözüme
Ağam nerden aşar yolu yaylanın
Yaylanın aman Bingöl'ün (TRT 3, 2002: 94)

2.3.8.2.3. Hastalık Türküleri

Hasta Düştüm Bir Odada Yatırın

Hasta düştüm bir odada yatırın
Sağım solum yastık getirin
Ben ölüyom beni anneme götürün
Sızılar garibin taşı toprağı

Anam ok ki saçıma da saç öre
Bacım yok ki susadıkça su vere
Gardaş yok ki mezarım taş dike
Bir çalıdır mezar taşı garibin

Coştu deli gönü gine yorulmaz
Hasta düştüm garip alim sorulmaz
Garibin mezarı nerde bilinmez
Bir çalıdır mezar taşı garibin (TRT 3, 2002: 104)

2.3.9. Doğal Çevreyle İlgili Türküler

2.3.9.1. Doğayı Konu Alan Türküler

Bu türkülere örnek olarak doğrudan doğa unsuru olan dağ, bağ, nehir, ırmak, ova, yayla vb. üzerine söylenen türküler verilebilir:

Dağlar dağımdır benim
Gam ortağımdır benim
Söyletme çok ağlarım
Yaman çağımdır benim

Oy dağlar dağlar dağlar
Başı dumanlı dağlar
Göğsü çimenli dağlar
Yol verin yârim gele
Dinsiz imansız dağlar

Dağları dağlasınlar
Goy beni ağlasınlar
O yârin çevresiyle
Yâremi bağlasınlar

Oy dağlar dağlar dağlar
Başı dumanlı dağlar
Göğsü çimenli dağlar
Yol verin yârim gele
Dinsiz imansız dağlar (TRT 1, 2000: 243)

2.3.9.2. Bitki ve Çiçekleri Konu Alan Türküler

Çiğdem der ki ben elâyım
Yiğit başına belâyım
Hepisinden ben âlâyım
Benden âlâ çiçek var mı

Al baharlı mavi dağlar
Yârim gurbet ilde ağlar
Nevruz der ki ben nazlıyım
Sarp kayalarda gizliyim
Mavi donlu gök gözlüyüm
Benden âlâ çiçek var mı
Al baharlı mavi dağlar
Yârim gurbet ilde ağlar

Lale der ki be hey Tanrı
Benim boynum neden eğri
Yardan ayrı düştüm gayri
Benden âlâ çiçek var mı

Al baharlı mavi dağlar
Yârim gurbet ilde ağlar

Sümbül der ki boyum uzun
Yapaklarım düzüm düzüm
Beni k gerdana dizin
Benden âlâ çiçek var mı
Al baharlı mavi dağlar
Yârim gurbet ilde ağlar

Gül der ki, yanım diken
Çoktur bana gönül çeken
Sayılamaz ekipdiken
Benden âlâ çiçek var mı
Al baharlı mavi dağlar
Yârim gurbet ilde ağlar

Fesleğen der, beni ekerler
Alıp saksıya dikerler
Beylere peşkeş çekerler
Benden âlâ çiçek var mı
Al baharlı mavi dağlar
Yârim gurbet ilde ağlar (Özbek 1975: 470)

Madımak

Madımak bitti m'ola
Yolları tuttu m'ola
Ela gözlü nazlı yar
Beni unuttu m'ola

Madımağın alları
Tuttu m'ola yolları
Hiç aklımdan çıkmıyor
Yarin tatlı dilleri

Ah madımak madımak
Yar madımak madımak
Dön de bir yol beri bak

Madımak kurutmadım
Yar seni unutmadım
Hatırını saydım da
Üstüne yar tutmadım

Madımak biter oldu
Yolları tutar oldu
Kömür gözlü sevdiğim
Gözümde tüter oldu (Kaya 1999: 202)

2.3.9.3. Hayvanları Konu Alan Türküler

Horoz der ki ıngıygık
Ben oldum Hakka aşık
Göz uyur kalb uyanık
Ulu dağlar içinde
Geyik der ki otlarım
Yavruma süt toplarım
Dağlar taşlar aşarım
Nice yıllar içinde
Bülbül der ki şakırım
Tanrı ismin okurum
Yılda kırk gün yaşarım
Gül gülistan içinde
Tavuk tanrısın bilir
Mevlaya şükür kılır
Gafiller yatmış uyur
Yorgan döşşek içinde
Tavşan der ki suçum yok
İlle ki düşmanım çok
Hiç esirgeyenim yok
Kaldım dağlar içinde
Kırlangıç çamur karar
Bülbül dostunu arar
Çamkakan tahta yarar
Ulu dağlar içinde (Tuğrul 1972: 6483)

2.3.10. Beslenme ve Yiyecekleri Konu Alan Türküler

Çiğ Köfte

Çiğ köfteler ne acı
Ayran bunun ilacı
Çok yoğur gelin bacı
İlle canım çiğ köfte

Çiğ köfte dama kaçtı
Ayran peşine düştü
Çok yedim karnım şişti
İlle canım çiğ köfte

Çiğ köfteyi yoğuran
Yemez bunu doyuran
Bol ayran taze soğan
İlle canım çiğ köfte... (Kaya 1999: 198)

2.3.11. İş ve Meslek Hayatıyla İlgili Türküler

Türk toplumunda geçmiş dönmelerde ve günümüzde önemli yeri olan iş ve mesleklere yönelik olarak türküler yakılmış ve söylenmiştir. Bunların başında, terzi, değirmenci, berber, hamamcı, keçeci, arabacı, balıkçı, oduncu, kahveci, demirci, kalaycı, sobacı, boyacı, leblebici, bostancı, helvacı esnafına yönelik türküler gelmektedir. Ayrıca gemici, kamyoncu, öğretmen, öğrenci, doktor vb. üzerine yakılan türküler de bu grupta değerlendirilebilir.

Terzi için söylenen bir türkü şu şekildedir:

Terzi güzelinin diktiği dikiş
Muhabbet ipliği sökülmezmiş
İğnesi kolunda biçimli gidiş
Geyinir kuşanır başlar edaya

Feracemin al yakası aman
Terziler vurdu makası
Gidi eli kırılası aman
Al ferace m mor feracem
Yakamdan düştü feracem

Feracemi al isterim aman
Ortasında dal isterim
Bir cilveli yar isterim aman
Al feracem mor feracem
Yakamdan düştü feracem (Ataman 1954: 8)

Kahveciye yönelik söylenmiş bir türkü şu şekildedir:

Kahveciler kahvede kavurur
Yedi Mehmedağa kürkünü savurur
Aralıkda boş kese evirür
Şanlıdır o namlıdır o
Oynar gelin şıngır mıngır
Tellidir o tellidir o

Kahveciler kahvede döğer
Yeni Mehmedağa kendini öğer
Aralıkda boş kese örer
Şanlıdır o namlıdır o
Oynar gelin şıngır mıngır
Tellidir o tellidir o

Kahveciler kahvede bişirir
Yeni Mehmedağa aklını şaşırır
Aralıkda boş kese düşürür
Şanlıdır o namlıdır o
Oynar gelin şıngır mıngır
Tellidir o tellidir o

Nalcı Baba atını da nallar
Yeni Mehmedağa kürkünü sallar
Aralıkdan boş kese yollar
Şanlıdır o namlıdır o
Oynar gelin şıngır mıngır
Tellidir o tellidir o (Ataman 1954: 22)

2.3.12. Övgü Türküleri

Bu grup türkülerin başında sevgiliye yapılan methiyeler gelmektedir.Sevilen insan ve diğer canlılara yönelik olarak söylenen türküler de burada değerlendirilebilir:

Merhamet kıl kaşı keman
Ehli imana benzersin
Sallanıp ittiğin zaman
Servi revana benzersin

Mah yüzünden nur saçılır
Gerdandan zemzem içilir
Türlü çiçekler açılır
Baharistana benzersin

Gevheri metheder seni
Yaş yerine döker gami
Gel mahzun gönderme beni
Ulu divana benzersin (TRT 2, 2000: 600)

2.3.13. Yergi/ Alay/ Eleştiri Türküleri

Telli sazdır bunun adı
Ne ayet dinler ne kadı
Bunu çalan anlar kendi
Şeytan bunun neresinde

Venedik'ten gelir teli
Ardıç ağacından kolu
Be Allah'ım sersem kulu
Şeytan bunun neresinde

Abdest alsan aldın demez
Namaz kılsan kıldın demez
Kadı gibi haram yemez
Şeytan bunun neresinde... (Kaya 1999: 149)

2.3.14. Şikayet türküleri

Ey Sevdiğim Sana Şikâyetim Var

Ey sevdiğim sana şikâyetim var
Ne sevdiğim belli ne sevmediğim
Ben de bir insanım bir de canım var
Ne sevdiğin belli ne sevmediğin oy oy
Zalimsin oy oy hayınsın oy oy ne deyim oy oy
Eski günler haylimden gitmiyor
Dün değdin bugünkünü tutmuyor
Yiğidim ya sana gücüm etmiyor
Ne sevdiğin belli ne sevmediğin oy oy
Zalimsin oy oy hayınsın oy oy ne deyim oy oy
Akarsuyum böyle miydi ahdımız
Onun için viran oldu tahtımız
Mudumyok gülmez oldu bahtımız
Ne sevdiğin belli ne sevmediğin oy oy
Zalimsin oy oy hayınsın oy oy ne deyim oy oy
(TRT 1 2000: 352)

2.3.15. Eğitici /Öğretici Türküler

Kadir mevlâm senden bir dileğim var
Beni muhannete muhtaç eyleme
Yedi deryalara gark eyle beni
Yine muhannete muhtaç eyleme

Muhannetin suyu dolayı akar
Değdiği yerleri od olur kakar
Eyilik etmeden başına kakar
Yine muhannete muhtaç eyleme

Muhannetin sözü pareli oktur
Lûtfuna kerem et, ihsanı çoktur
Sağ elin sol ele faydası yoktur
Yine muhannete muhtaç eyleme

Ben dertliyim, Hak ayırsın işimi
Kaygılara saldım garip başımı
Varsın kurtlar, kuşlar yesin leşimi
Yine muhannete muhtaç eyleme
(Özbek 1975: 482)

2.3.16. Arzu/İstek Türküleri

Soyut duyguların değil, somut isteklerin dile getirildiği türkülerdir.

Odam kireç tutmuyor
Kumunu katmayınca
Sevda baştan gitmiyor
Uzanıp yatmayınca
Ah limini limini can limini limini

Odam kireçtir benim
Yüzüm güleçtir benim
Soyun da gir koynuma
Tenim ilaçtır benim
Ah limini limini can limini limini (Anonim)

Baba ben derviş miyem
Hırkamı giymiş miyem
Ben sevim eller ala
Niye ben ölmüş müyem
Ah limini limini can limini limini

Odan kireçtir senin
Yüzün güleçtir senin
Elin elime deyse
Tenin ilaçtır senin
Ah limini limini can limini limini

Çıktım dam bağlamaya
Yârimi kollamaya
Yârim dağları aştı
Başladım ağlamaya
Ah limini limini can limini limini

Karşıda kara koyun
Tutun çadıra koyun
Yârinden ayrılanın
Adını hasta koyun
Ah limini limini can limini limini (TRT 1, 2000: 95)

2.3.17. Dinî/Tasavvufî Nitelikli Türküler

Dini nitelikli kişi ve olayları konu alan, kimi dini törenlerde söylenen ya da kaynak kişisi mutasavvıf şair olan ve zamanla anonimleşen türküler bu grup içinde değerlendirilebilir:

Türkü

Rum'dan Şam'a dek âşık olduğum
Yemen ellerinde Veysel Karânî
Allahın habibi dostum dediği
Yemen ellerinde Veysel Karânî

Seher vakitlerinde dura giderdi
Daima Allah'ı tevhid ederdi
Âdeti bu idi deve giderdi
Yemen ellerinde Veysel Karânî

Seher vakıtlarında hâcet dinleyen
Gizli sırlar olurdu ona ayan
Muhammed'in tacın hırkasın diken
Yemen ellerinde Veysel Karânî

Secdeden kaldırmadı başını
Severdi Ahmed'i döktü yaşını
Onun dostluğuna çekti dişini
Yemen ellerinde Veysel Karânî

Kemer belinde Hakk'ın yolunda
Bir beni var idi onun alnında

Sultan Veys derler Kırânî köyünde
Yemen ellerinde Veysel Karânî

Âşık Yunus eydir ben dahi varsam
Ol mübârek hûb cemalin görsem
Ayağı tozuna yüzümü sürsem
Yemen ellerinde Veysel Karânî

Turnalar
Yemen ellerinden beri gelirken
Turnalar Ali'yi görmediniz mi
Yer gök inileyip zârı kılarken
Turnalar Ali'yi görmediniz mi

Şahım Hayber kalasını yıkarken
Nice yezit helâk oldu bakarken
Muhammed Mirac'a ol dem çıkarken
Turnalar Ali'yi görmediniz mi

Kim gördü deryada balık izini
Eğildi ol öptü kabrin tozunu
İşidin Ali'nin hop avazını
Turnalar Ali'yi görmediniz mi

Havanın yüzüne sema tutarken
Kevser şerbetinden içip kanarken
Muhammed'in gül reyhanın açarken
Turnalar Ali'yi görmediniz mi

Şah Hatâî aydırmış bir gedayı
Dilim zikreyledi gani Mevlâyı
On iki imam Nesl-i Aba'yı
Turnalar Ali'yi görmediniz mi (Özbek 1975: 484)

2.3.18. Oyun Türküleri

2.3.18.1. Çocuk Oyunlarındaki Türküler

Çiğdem çiğdem çiçecik
Elimi kesti bıçacık
Yağlık getir silelim
Deve boynunu bilelim
Deve boynu bir bazar
İçinde maymun gezer
Maymun beni korkuttu
Kulaklarını sarkıttı
Ebem beni okuttu
Sırma saçımı dokuttu
Çık çıkalım çardağa
Yem dökelim ördeğe... (Tuğrul 1945: 116)

2.3.18.2. Kadın Oyunlarındaki Türküler

Bağa vardım üzüme
Çıbık değdi gözüme
Çıbık gözün kör olsun bağlar gazeli
Garezin ne gözüme Afşar güzeli

Al beni beni sar beni beni yeşil yapraklar
Ben saramadım sarsın seni kara topraklar

Bağa vardım üzüme
Gel izime izime

Sürmeler mi çekindin bağlar gazeli
Beni yakan gözüne Afşar gözeli

Al beni beni sar beni beni ben bir bekarım
Koynundaki gül memeleri çalmak efkarım...
(Tuğrul 1945: 106)

2.3.18.3. Erkek Oyunlarındaki Türküler

Elinde Sarı Kaval

Elinde sarı kaval
Önünde sürü davar
Oğlan sürün susaşmış
Gölümüzde su da var

Çayırda gezerim
Çıkı buldum çezerim
Eller benim kayham mı
Yariminen gezerim

Ay doğar yıldızınan
Turşu gurdum duzunan
Ben gelini niyneyim
Bazarlığımız gızınan... (Tuğrul 1945: 102)

2.4. EZGİLERİ BAKIMINDAN TÜRKÜLER

J. Blaskoviç, çok değişik biçimde, yapıda ve ezgide türkü olduğu için türküleri belli bir kalıba sokmanın, ancak o tipe girenleri türkü saymanın, yanıltıcı sonuçlara götüreceğini, bir ezgiyle söylenen her türlü manzum parçaların halk tarafından türkü kabul edildiğini, hatta eski mecmualarda divan şiirinin murabba ve gazellerinin bile türkü başlığı ile kaydedildiğini belirtmektedir.

Köprülü, diğer halk şiiri türleri gibi türkünün de en büyük ayrımının ezgisinde olduğunu, mani ve koşma tipindeki şiirlerin ezgilerin değişmesiyle türküleştiğini vurgulamaktadır. (Dizdaroğlu 1968: 258)

Elçin, türkülerin ezgileri bakımından sınıflandırılması konusundaki düşüncelerini belirtirken; Türk halk edebiyatının bu zengin mahsullerinin konularına, şekillerine ve ezgilerine göre üç şekilde tasnif etmenin mümkün olduğunu, ancak "oldukça itibarî ve izafî karakter taşıyan bu tasnifler arasında beste esâsına göre yapılanının daha dayanıklı göründüğünü" söylemektedir:

> *"Buna göre türkülerimiz "uzun hava" ve "kırık hava"olmak üzere iki kolda toplanmaktadır. Usul ile çalınmayan, her sanatkârın isteğine bağlı, tam bir şekil göstermeyen ve Batı musikîsinde mevcut resitatif karşılığı ezgiler "uzun hava" adını almaktadır. Bozlak, Maya, Divan, Eğin, Hoyrat, Çukurova, Türkmânî vb. ezgiler bu gruptandır. Ölçüsü ve ritmi belli ezgiler ise "kırık hava" içinde düşünülmektedir. Karadeniz Horonları, Kuzey Doğu Barları ve Batı Anadolu Zeybekleri gibi oyunlarda kırık havanın sürekliliği göze çarpar"* (Elçin 1986: 196).

Özbek, ezgilerine göre türküleri, usulsüz ve usullü olmak üzere iki başlık altında vermektedir. Usulsüz olanlara uzun hava denildiğini, uzun havaların da ezgilerine göre Bozlak, Divan, Hoyrat, Koşma, Kayabaşı, Maya, Çukurova, Garip, Kerem, Kesik Kerem. Müstezat, Aydos, Eğin, Türkmani gibi değişik adlar aldığını ve halk sanatçılarının, uzun havanın bu özel adlarını kullandıklarını belirtmektedir. Usullü olanlar ise belli bir ölçü ve ritmi olan türkülerdir. Bunlara kırık hava denilmektedir. Kırık havalar da bölgeye,

ezgiye ve ölçüye göre değişik adlar almaktadırlar (Özbek 1975: 67-69).

Gözaydın da türküleri "usullü" ve "usulsüz" olarak ikiye ayırmakta ve bu konuda şu bilgilere yer vermektedir:

> *"Usullü türküler genellikle oyun havaları olup Konya'da oturak, Urfa'da kırık hava, Ege'de zeybek, Ordu, Giresun, Trakya ve Marmara'da karşılama, Harput'ta şıkütım, Karadeniz kıyılarında horon, İsparta ve Eğridir'de datdiri, Kars ve Erzurum'da Sümmani ağzı adlarıyla da tanınmaktadırlar. Bunlar belli süre birimlerine bağlı kalınarak yakılmış türküler olduğundan ölçülü türküler de denir. Yukarıdaki oyun havalarından başka güzelleme, koşma, ninni, taşlama ve yiğitlemede bu bölüm içinde yer almaktadırlar.*
>
> *Usulsüz olanlar, süre birimine bağlı kalmaksızın nota değerleri ile usulsüz olan türkülerdir. Uzun havalar şeklinde genel bir ad taşıyan bunların ayrıca ağıt, bozlak, Çukurova, divan, hoyrat, kayabaşı, koşma, maya, türkmani adlarını taşıyan çeşitleri de bulunmaktadır. Bunlardan divan kendine has ezgisi, ritmi ve ayak denilen sazlı bir bölümü içinde bulundurur"* (Gözaydın 1989: 27-28).

Ezgilerine göre tasnif konusunda diğer araştırmacıların verdiği bilgiler de Elçin ve Gözaydın'la örtüşmektedir:

Dilçin, türküleri ezgilerine göre usullüler ve usulsüzler diye ikiye ayırmaktadır. Dişçin'e göre usulsüzler, divan, bozlak, koşma, hoyrat, kayabaşı, Çukurova gibi adlar alırlar. Bunların tamamı uzun havadır. Usullü türküler de genellikle oyun havalarıdır (Dilçin 2000: 290).

Dizdaroğlu, ezgilerine göre türküleri sınıflandırırken, özellikle Mahmut Ragıp Gazimihal ve Yusuf Ziya Demirci'nin görüşlerine yer vermektedir. Buna göre Gazimihal, ezgilerine göre türküleri, usulsüzler ve usullüler olmak üzere ikiye ayırmakta, usulsüzlerin uzun havalar olduğunu belirtmekte, bunların da çeşitlerinin divan, bozlak, koşma, hoyrat ve Çukurova olduğunu söylemektedir. Gazimihal'e göre usullü olanlar da genellikle oyun havalarıdır. Konya'da usullü havalara "oturak", Urfa'da ise "kırık" adı verilmektedir. Yusuf Ziya Demirci de aynı sınıflamayı yapmakta ve türküleri ezgileri bakımından iki kısma ayırmaktadır: "Kırık hava

yani mezüre türküler; kırık hava ve oyun havaları bu kısma dahildir. Uzun hava yani resitatif türküler ki kayabaşı, Çukurova, bozlak bu çeşittendir." (Dizdaroğlu 1968: 259-260).

Yardımcı, türküleri, ezgilerine göre usulsüz ve usullü olanlar diye ikiye ayırır. Usulsüz olanlar, uzun havalardır. Bunlar; Bozlak, Divan, Hoyrat, Koşma, Kayabaşı, Maya, Çukurova, Garip, Kerem, Aydos diye adlandırılırlar. Usullü olanlar da oyun havalarıdır ki bunlara kırık hava da denilmektedir. Kırık havalara Karadeniz'de Horon, Urfa'da Kırık hava, Konya'da Oturak, Ege'de Zeybek, Isparta'da Dattiri, Harput'ta Şıkıltım adı verilir (Yardımcı 1999: 90-91).

Kaya, ezgileri bakımından türküleri, uzun havalar ve kırık havalar olmak üzere iki kısımda değerlendirir. Bu değerlendirmeye göre, uzun havalar usulsüz ezgilerdir ve bunlar yörelere göre adlandırılırlar. Diğeri de kırık havalardır (Kaya 1999: 212-213).

Ezgilerine göre türkülerin tasnifi konusunda bilim insanı ve araştırmacıların bilgi ve görüşleri örtüşmektedir. Bu bilgi ve görüşlerden çıkan sonuç şudur:

Ezgilerine göre türküler, usullüler ve usulsüzler olmak üzere ikiye ayrılır. Usullüler, belli bir usul ile çalınan, ezgisi ve ritmi belli olan, belli bir düzen ve ölçüdeki türkülerdir. Oyun havaları olarak da bilinen bu türküler "kırık hava" biçiminde de adlandırılır ki şehir ve bölgelere göre "Bar, Dattiri, Horon, Karşılama, Kırık, Oturak, Şıkutım/Şıkıltım, Zeybek vb. adlar almaktadır.

Uzun havalar olarak da bilinen usulsüz türkülerin nota değerleri bakımından belli bir düzeni ve usulü yoktur. Belirli bir usul ile değil her sanatçının isteğine bağlı olarak çalınabilen, belirli bir şekil ve kararlılık göstermeyen bu türkülere icra edildikleri bölge ve şehirlere göre "Bozlak, Çukurova, Divan, Eğin, Hoyrat, Kayabaşı, Kerem, Kesik Kerem, Koşma, Maya, Müstezat, Türkmâni" vb.adlar verilmektedir.

2.5. TÜRKÜLERİN İCRA ORTAMLARI

Türk insanının yaşadığı her ortam ve mekânın türkü icra yeri olabileceğini belirtmek gerekir. Çünkü bizde türkülerin mutlaka belirli mekân ve ortamlarda ve belirli zamanlarda söyleneceğine dair bir yaptırım söz konusu değildir.

Evinde halı dokuyan ya da nakış işleyen bir genç kız işini yaparken, mutfakta bulaşık yıkayan ev kadını ya da ev erkeği bulaşığını yıkarken, dağda sürülerini otlatan çoban koyunlarını güderken, fabrikada çalışan işçi tezgahının başında işini yaparken, tarlada çalışan çiftçi tarlasını sürerken, harmanını savururken türkü söyler. O nedenle Türk insanının bulunduğu her yer gerekirse bir türkü icra ortamıdır diyebiliriz.

Türkü geleneğindeki karşılıklı türkü söyleme tekniğinin oluşmasında da konulardan çok icra ortamlarının etkisinin olduğu söylenebilir. Çünkü düğündeki kınalardan Karadeniz'de fındık toplayan kızların söyledikleri türkülere kadar birçok icra ortamında, türkü atmanın, karşılıklı söylemenin, kısacası bir diyalogun yaşandığı görülmektedir.

Burada adlarından söz edeceğimiz kimi türkü icra ortamları, gelenek içinde belirginleşmiş, işlevselliği olan, türkülerin icrasında olduğu kadar oluşumunda da etkisi görülen örnek ortam ve mekânlar olacaktır.

2.5.1. DÜĞÜNLER

Türkü icra ortamlarının başında düğünler gelmektedir. Geleneklerin ve kültürlerin oluşum sürecinden bugüne insanın sosyal hayatında önemli bir yere sahip olan düğünler, türkü icra ortamları olması bakımından dün olduğu gibi günümüzde de yerini ve önemini korumaktadır.

Tezcan, düğünlerin önemli bir işlevinin müzik ve müzik çevresinde oluşan oyun, eğlence olduğunu söylemektedir (Tezcan 1997: 219). Dolayısıyla düğünler, akit ve birleştirme işlevinin yanında türkü icra işlevini de yerine getirmektedir. Ülkemizde, düğünlerde türkü söyleyerek geçimini temin eden çoğu amatör, kimi profesyonel binlerce türkücü bulunmaktadır. Bu kişilere İbrahim Tatlıses

gibi lüks otellerde ya da görkemli benzer ortamlarda yapılan düğünlere çağrılan profesyonel türkücülerde dahil edilebilir.

Düğünler, ister oba çadırlarında, ister yayla, köy ya da kasabaların ahşap, kerpiç ya da taş duvarlı evlerinde, ister kentlerin apartman dairelerinde ya da görkemli evlerinde, ister düğün bahçeleri, düğün salonları ya da yıldızlı otellerin lüks salonlarında yapılsın, müzik ve dolayısıyla türküler, toplantıyı tamamlayan bir unsur olarak kutlamadaki yerini almaktadır.

Düğün adı verilen törenlerin hem evlenmeyle ilgili olanlarında, hem de sünnet gibi erkekliğe atılan ilk adımla ilgili toplantılarda erkek ya da kadın okuyucu/yorumcular tarafından türkü okunması, türkülerle toplantıya canlılık kazandırılması âdettendir. Bu nedenle düğün için önceden türkü/şarkı okuyacak/söyleyecek ses sanatçıları bulunur ya da sanatçısı olan salon ya da bahçe kiralanır. Dün olduğu gibi günümüzde de bazı düğünlere halk ozanları/âşıkların çağırıldığı görülmektedir. Düğünün "görücülük" ve "dünürcülük"ten sonra yaşanan her safhasında türkü söylenmektedir.

2.5.1.1. Nişan

Günümüzde kimi "nişan" törenleri, kız evinin maddi durumuna göre bir düğün kadar görkemli olabilmektedir. Dolayısıyla müziğin esas unsur olduğu nişanlar kimi durumlarda otantik bir icra ortamıdır. Nişanlarda toplantının yapıldığı yer ya da toplantıya katılanlara göre türkü okuyan erkek ya da bayan olabilir.

2.5.1.2. Çetnevir

Kimi bölge, il ya da ilçelerde, nişanlanan gencin özellikle bekâr arkadaşları, hem yapılan nişanı kutlamak ve hayırlamak, hem de evlenerek aralarından ayrılacak olan arkadaşlarıyla bu anlamda vedalaşmak amacıyla bir eğlence tertiplerler. Günümüzde özellikle Konya bölgesinde hâlâ yaşamakta olan bu geleneğin kentsel oluşum içinde farklı bir versiyonunun"veda partisi"adıyla yaygınlaştığı söylenebilir.

Evlenecek gencin evinde yapılan bu müzik-eğlence merkezli toplantıya kız evi de adına "çetnevir" denilen ve içinde fındık, fıstık, üzüm, incir, leblebi vb. çerez ürünleri ile lokum vb. tatlı çeşitleri bulunan üzeri bez ya da jelatinle kaplı bir tepsi göndererek katkıda bulunur, fakat kız evinden kimse katılmaz. Genellikle cuma ya da cumartesi akşamı yapılan ve sabaha kadar süren çetnevirlerde daha çok mahallî türküler icra edilir. Çetnevirin türkü icracıları erkektir. Çünkü bu toplantılara bayan katılmamaktadır.

2.5.1.3. Nikâh

Kimi nikâhlar yemekli ve eğlenceli bir biçimde gerçekleştirilmektedir. Bu vb. nikâh törenleri de yine önemli bir türkü icra ortamı olarak görülmektedir. Nikâhlarda genellikle profesyonel türkücüler görevlendirilir. Türkü söyleyenin bay ya da bayan olması nikâh sahiplerinin tercihi ya da salonun görevli personeliyle ilgili olarak değişebilir.

2.5.1.4. Kına

Kına törenleri düğünün türkü yakıcılığı ve icrası bakımından en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Kına, gelin olacak kızın çoğu bayan olan yakınlarıyla ve arkadaşlarıyla son kez bir araya geldiği toplantılardır. Kınalarda toplantıya katılan birçok kadın doğal bir türkü okuyucudur. Ayrıca kınalarda geline, ağıt, gelin okşaması vb. türküler söyleyen profesyonel türkü yakıcı ve okuyucuları da çağrılır. Bu bakımdan düğün içinde kına törenleri türkü icra ortamı olarak belirginleşen önemli toplantılardır.

2.5.1.5. Zamak

Kimi bölgelerde kız evinin kınasına karşılık erkek evinde de benzer bir toplantı düzenlenmektedir. Bu toplantılara değişik bölgelerde farklı adlar verilmete ya da ona da "kına" denmektedir. Fakat Konya bölgesinde bu tür toplantılara "zamak" adı verilmektedir. Zamağa yalnız damadın çağırdığı erkek arkadaşları ya da arkadaş kadar yakın bulduğu ve yanında rahat hareket edebileceği diğer erkekler çağrılır. Zamaklarda mutlaka profesyonel ya da böl-

ge türkülerini iyi icra eden türkücü ya da türkücüler yer alır. Kınalarda kına türkücüleri gibi zamak türkücüleri de toplantıyı yönetme ve yönlendirme yetkisine sahiptirler. Zamaklarda alkollü içki içme serbestliği olduğu için davetliler dışında kimsenin gelmemesine özen gösterilir ve zamak mekânları gizli tutulur. Köy odalarından ya da hariciyelerden mekân seçilmez, daha çok kullanılmayan ahır, çardak, garaj, ambar vb. yerler temizlenerek bir geceliğine zamakçıların hizmetine sunulur.

1970'li yıllarda Konya'nın ova köylerinden Göçü'de yapılan ve konuğu olduğum bir düğünde, zamak törenine de katılmış, orada zamağı yöneten Göçülü Tahir, Divanlarlı Ömer gibi mahallî türkücülerden bağlama ve sazın yanı sıra ud eşliğinde Konya türküleri dinlemiştim.

2.5.1.6. Düğün

Kimi bilim insanı ve araştırmacıların "esas düğün" dediği bu törenler, türkülerin yoğun olarak icra edildiği toplantılardır. Düğünlerde icra edilen türküler, düğünün yapıldığı yere göre farklılık gösterir. Köy düğünlerinde genellikle saz, bağlama, cura, cümbüş ya da ud eşliğinde otantik yöre türküleri ile davul zurna eşliğinde abdal müziğine vb. ait türküler icra edilir.

Kent düğünlerinde törenin yapıldığı yere göre farklılık söz konusu olabilir. Düğün sahipleri eğer kente sonradan gelip yerleşmişlerse, göç yoluyla geleneksel kültürü de beraberinde getirdikleri için düğünlerinde söylenen türküler köylerindekilerden çok farklı olmamaktadır.

Düğün, kentin her hangi bir düğün salonunda gerçekleşecekse orada belirli kurallara göre türkü icra eden bir grup olacağı için, âşık fasıllarında olduğu gibi önce ağır havalar söylenir, sonra popüler türküler okunur, sonra da oyun havalarına geçilerek, Adanalı, Konyalı, Çiftetelli vb. türküler eşliğinde oyunlar oynanır, halaylar çekilir.

Kent düğünü lüks bir mekânda ise orada "sahne alacak" sanatçının repertuvarına göre türkü icrası gerçekleştirilir.

2.5.1.7. Gelin Getirme

Gelinin oğlan evine getirilmesi sırasında gerçekleştirilen uygulamalardan biri de türkü icrasıdır (Cingöz 1997: 170). Günümüzde, gelin ilçeler ya da şehirlerarası bir yolculukla getiriliyorsa, otobüs ya da minibüslerde yolculuk yapan düğün kafilesi, yolun uzunluğu ne kadar olursa olsun gelini oğlan evine türküler söyleyerek getirmektedir.

Eğer kızın evi oğlan evinin bulunduğu şehir ya da ilçedeyse, günümüzde genellikle arabalardan oluşan gelin alayının arkasından gelen bir kamyonette davul zurna eşliğinde türküler söylendiği görülür.

Gelin aynı köyden bir oğlanın evine gidecekse, gelin alayı genellikle yürümeyi tercih eder. Davul zurna ve türkü ekibi de yürüyerek düğün alayına eşlik eder.

Çocukluğumda, 1970'li yılların başında, Konya'nın ova köylerinden Göçü'de bir düğüne katılmıştım. Gelin, özel hazırlanmış bir atlı arabaya bindirildi, atın başından oğlan evinden biri tuttu. Gelin arabası önde, davul zurna ekibi ve düğün katılımcıları arkada yavaş yavaş yürüyerek oğlan evine gelindi.

Kız evinden oğlan evine gelinceye kadar davul zurna eşliğinde türküler söylendi. Fakat hâlâ unutamadığım bir konu, gelini götüren kafilenin türkünün bentleri okunurken yere oturması (çökmesi), bağlantıları okunurken ayağa kalkarak yürümesiydi. Dikkat çeken bir başka husus ise türkünün bentleri okunurken, yani çökme anında tabancaların çekilerek kurşunların atılması, yürünürken tabancaların kılıfına konmasıydı.

Göçü Köyü'nde geçen yıllarda yaptığım bir araştırmada, düğünlerde silahların yasaklanması, lüks arabaların köylere kadar girmesi vb. sebeplerle artık gelin götürülürken türküler söylenmediği, dolayısıyla "çök-kalk" motifinin de günümüzde unutulduğu belirtildi.

2.5.2. SOSYAL DAYANIŞMA AMAÇLI TOPLANTILAR

2.5.2.1. Yârân/ Yâren

Yârân ya da yâren, sosyal dayanışma amaçlı örgütlenmelerin başında gelmektedir. Türkiye'de başta Çankırı olmak üzere İsparta, Simav, Kula vb. il ve ilçelerde de bu tür örgütlenmelerin olduğu ve toplantıların yapıldığı bilinmektedir.

Yârân meclislerinin önemli bir kısmını türkü fasılları oluşturmaktadır. Çankırı merkezli yârân meclislerinde sohbete önce saz heyetinin geldiği, ilk türkü faslında;

"Yine akşam oldu ezan sesi var",
"Yüzüğümün allı pullu kaşı var",
"Ah sabah olmayınca kapı açılmaz",
"Evlerinin önü çepçevre avlu",
"Aşkın çakmağını sineme çaldın",
"Sabahın seher vaktinde görebilsem yarim",
"Kalk gidelim Karataş'a yokuşa",
"Havuzun başında iskemlem kaldı"

mısralarıyla başlayan türkülerin icra edildiği bu fasılın bir saat kadar devam ettiği bilinmektedir.

Eskiden yârânda yalnız Çankırı türküleri icra edilirken günümüzde Çankırı türkülerinin otantik yapısına uygun çevre illerin türküleriyle popüler türküler de söylenmektedir. Genellikle de Ankara ve Çorum yöresinin türkülerinin tercih edildiği görülmektedir.

Yârânın ikinci türkü faslında ise aşağıda adları belirtilen türküler icra edilir:

"Kâfir geldi Mısır ilini bastı"
"Sivastopal önünde yatan gemiler"
"Abdalın giydiği hırka"
"Hasta Kozanoğlu hasta (Kozanoğlu Türküsü)"
"Mendilim serdim taşa (Şam Olayı Türküsü)"
"Eğil dağlar eğil üstünden aşam"

"Beni tahttan indirdiler (Sultan Aziz Türküsü)"
"Mirahur'dan çıktım yola"
"Tombaktaş'ta otururken"
"Elif kız da çıkmış dağın başına"
"Köroğlu'yam dağ başında gezerim (Köroğlu Türküsü)"
"Kıbramı suya daldırdım /Arzu ile Kamber Türküsü)"

(Duman 2002: 55-60)

Yârân meclislerinde gerçekleştirilen türkü fasıllarında genellikle uzun havaların, yanık türkülerin ve oyun türkülerinin icra edildiği bilinmektedir. Aşağıdaki örneklerden ilki yanık türkü, ikincisi oyun türküsüne örnek olarak verilimiştir:

Yıldız Türküsü

Gökte yıldız salkım saçak
Ah sineme vurdular bıçak
Ayrılıklar olmuş gerçek
Ah yine mi doğdun kervan kıran
Yârimi elimden alan
Beni öksüz yetim koyan
Yıldız...Yıldız...

Gökte yıldız saçaklanmış
Ah sinem izü bıçaklanmış
Ayrılıklar gerçeklenmiş
Ah yine mi doğdun kervan kıran
Yârimi elimden alan
İki ellerimi böğrümde koyan
Yıldız... Yıldız...

Gökte yıldız sayılır mı
Çiy yumurta soyulur mu
Bir yâr sevdim duyulur mu
Ah yine mi doğdun kervan kıran
Yârimi elimden alan
Beni öksüz yetim koyan
Yıldız... Yıldız...

Yıldız dedikleri aydır.
Kaşları kurulu yaydır
Bir kızman kavlim vardır
Ah yine mi doğdun kervan kıran
Yârimi elimden alan
Beni öksüz yetim koyan
Yıldız... Yıldız...-

Yıldız akşamdan doğarsın
Dallara boyun eğersin
Sen de bir güzel seversin
Ah yene mi doğdun kevran kıran
Yârimi elimden alan
İki ellerimi börümde koyan
Yıldız... Yıldız...

Sarı yıldızın ışığı
Bir gelin öğürür beşiği
Yaslandım dış eşiğe
Ah yene mi doğdun kevran kıran
Yârimi elimden alan
Beni öksüz yetim koyan
Yıldız... Yıldız (Kıymaz 1985: 32-33)

Tombul Türküsü

Hey narince narince
Kaşını gördüm ince
Bir incecik ah çektim
Yâr aklıma gelince

Haydi tombul tombul gel
Hovardayı kömürlüğe sakla da gel
Eller engin
Arada biz fakiri yokla da gel

Güvercinler uçtu mu
Gün avluya düştü mü
Sevip sevip ayrılmak
Şanımıza düştü mü

Haydi tombul tombul gel
Hovardayı kömürlüğe sakla da gel
Eller zengin
Arada biz fakiri yokla da gel (Kıymaz 1985: 33-34)

2.5.2.2. Sıra Geceleri

Sosyal dayanışma amaçlı toplantılardır. Aynı veya birbirine yakın yaş gurubundan gençlerin ya da orta yaş grubundan insanların kış gecelerinde haftada bir veya haftanın belirlenen günlerinde bir arkadaşın evinde sıra ile yaptıkları toplantılara Şanlıurfa'da "Sıra Gecesi" denilmektedir. Hoşça ve yararlı vakit geçirmek isteyen arkadaşların bir araya gelmesi sıra gecelerinin doğuş nedeni olduğu söylenebilir. Geceye adını veren toplanma şeklinin, her defasında toplantıyı organize edenlerin daha önce kendi aralarında belirledikleri sıra dâhilinde akşam yemeğinden sonra ve gece gerçekleşmesidir.

Bu sosyal hadiseye adını veren *sıra* ve *gece* kelimeleri kişilerin her defasında ayrı bir arkadaşın evinde toplanma olayının 'sıra' ile ifade edilmesi ve toplanma vakti yatsıdan sonraki zaman yani *gece* olmasından dolayı bu iki kelimenin bir araya gelmesiyle *'sıra gecesi'* kavramı oluşmuştur. *Sıra Gecelerin*in uzun kış gecelerinde yapılması, kış mevsiminin insanları zorunlu olarak atalet içinde bırakması ve bu zamanı hem eğlenceli hem de yararlı faaliyetler yaparak geçirme isteği, sıra gecelerinin diğer bir sebebidir.

Sıra gecelerinin en önemli bölümü müzik, yani türkü söyleme faslıdır. Âşık fasıllarında olduğu gibi bu gecede de türkü faslına kaynağı divan şairleri olan ağır türkülerle başlanır.Urfalı Şair Abdi'den ve Nabi'den birer gazel söylenerek fasıl başlatılmış olur.

Sıra gecelerinde türkü ve gazeller arasında genellikle hoyrat okunur. Fuzuli'nin "Beni candan usandırdı cefadan yar usanmaz mı" mısrasıyla başlayan gazeli de gecede türkü olarak okunan

önemli eserlerdendir. Bu, aruzlu ağır havalı türkülerden sonra heceyle oluşturulan diğer hoyrat ve türküler icra edilir.

Dağı duman olanın
Halı yaman olanın
Uyku girmez gözüne
Yarı esmer olanın (Karatay 1999: 31)

Çiğköfte Başım Tacı

Çiğköfte başım tacı
Ayran onun ilacı
Tez yoğur gelin bacı
İlle yerim çiğköfte

Çiğköfte dağa kaçtı
Ayran ardına düştü
Çok yedim karnım şişti
Gene de yerim çiğköfte

Kavaklar uzun uzun
Yaprağı düzüm düzüm
Ev sahibi iki gözüm
Hani bize çiğköfte

Çiğköftenin bulguru
Boğazdan inmez kuru
Bacı ayranın duru
İster gönlüm çiğköfte

Çiğköfteyi yoğuran
Kimdir seni doğuran
Bol ayran taze soğan
İster gönlüm çiğköfte

Köfte gider Bağdad'a
Ayran yetiş imdada
Bitirdim dada dada
Yine yerim çiğköfte (Allı yeşilli çiğköfte)

Sıra Gecesi

Sıra gecesi bizde
Misafir olun siz de
Çiğ köfte yoğrulurken
Bir lokma sen de iste

Vur sazına inlesin
Şarkı türkü dinlensin
Mırra kahve içerken
Meclisimiz şenlensin

Çiğköftenin bulguru
Et biber soğan sulu
Tarifini benden al
Olmasın köfte kuru

Vur sazına inlesin
Şarkı türkü dinlensin
Mırra kahve içerken
Meclisimiz şenlensin

Urfalı der çiğköfte
İlaç gibidir derde
Tadına doyum olmaz
Helva ile birlikte

Vur sazına inlesin
Şarkı türkü dinlensin
Mırra kahve içerken
Meclisimiz şenlensin (Karatay 1999: 40)

2.5.2.3. Ferfene

Ferfene, eskiden Anadolu'da yaygın olan, sosyal dayanışma amaçlı olarak yapılan toplantılara verilen addır. Ferfene, yapıldığı yerlere göre farklı telaffuz edilmektedir. "Ferfere, farfara, felfele, ferfane, herfene, herfane" (Santur 1998: 128) bu adlandırmalardan bazılarıdır.

Ferfene, yemek merkezli bir toplantıdır. Harman, tarla, bağ, bahçe işleri bitirilip kışa girildiği zaman, köyün aynı yaş grubuna

mensup genç ya da orta yaştaki erkekleri bir araya gelerek ferfeneye karar verirler. Ferfenenin hangi günler yapılacağı, ferfene de hangi yemeğin ferfene yemeği olacağı da burada kararlaştırılır.

Ferfenelerde genellikle kuzu ya da oğlak kesilir. Köyün ekonomik yapısına göre kimi köylerde hindi, tavuk gibi kümes hayvanları da ferfene yemeği olabilmektedir.

Konya'nın merkez Göçü Köyü'nde katıldığım bir ferfenede, "bu toplantılarda mutlaka kuzu kesildiği, bunun kura ile belirlenen bir sıraya konduğu, bu sebeple de bu toplantıların adının "kuzu yeme" ya da "kuzu günü"ne dönüştüğü belirtilmişti.

Ferfeneler genellikle sırası gelen kişinin evinde ya da varsa hariciyesinde gerçekleştirilir. Bazı yerlerde ferfenenin köyden toplanan parayla yapıldığı, bunun da yılda ancak birkaç defa gerçekleştirilebildiği için köyün kahvesinin ferfene mekânı olarak seçildiği belirtilmektedir. (Santur 1998: 129-131)

Ferfenelerde müziğin önemli bir yeri vardır. Akşam kuzu yenip kahveler içildikten sonra ferfeneye katılanlardan sazıyla türkü söyleyenler ya da ferfene için özel olarak çağrılmış, özellikle o yöreye ait türküleri de dağarcığında bulunduran türkücüler odada kendisine ayrılan köşedeki yerini alır ve kendine göre bir giriş yapar. Bu girişte ya ferfeneyi dile getiren bir türkü söyler ya da söylediği türkülerle yenilen yemeğin güzelliğini, ferfeneye ev sahipliği yapan kişilerin konukseverliğini dile getirir. Daha sonra isteklerle türkü faslı devam eder. Ferfenelerde kimi türküler de doğaçlama olarak söylenmektedir.

2.5.2.4. Barana

Baranalar, sosyal dayanışma amaçlı toplantılardır. Köyün gençleri anlaşabileceği arkadaşlarıyla gruplar oluşturur. Bu gruplara "barana" adı verilir. Baranalar "... barana" ya da "...nın baranası" gibi kendi içinde de adlandırılır.

Baranalarda kan kardeşliği gibi bir dayanışma oluşturulur. Diyelim ki "A" baranasından birini "B" baranasından biri taciz etmiş

ya da dövmüşse "A" baranası bu olayın "hesabının görülmesi/kesilmesi" için kendince hesaplar yapar.

Baranalar akşam yemeğinden sonra bir araya gelir ve toplantı sabaha kadar devam eder. Baranaların hem kendi içinde türkücüleri vardır ki bunlar toplantıların müdavimidirler. Baranalar zaman zaman da toplantılarına dışarıdan (şehirden) usta türkü sanatçıları davet ederler.

Ferfenedeki yemek/kuzu yeme dışında baranayı ferfeneden ayıran önemli noktalardan biri de ferfene de alkollü içkinin bulunmaması, barana da ise alkollü içkiye izin verilmesidir.

Baranalar zaman zaman bulundukları bölge ya da ilin çok bilinen müzik geleneğini de mekânlarına taşımakta ve icra etmektedirler.

Konya merkez ova köylerinden birinde çağrıldığım bir barana toplantısında, toplantı önceden plânlandığı biçimde "oturak âlemi"ne dönüşmüş, orada icra edilen türkülerin çoğunu da "Konya'nın "oturak havaları" oluşturmuştu.

Baranalarda, otantik yöre türküleriyle doğaçlama türküler de icra içinde önemli bir yer tutmaktadır.

2.5.3. EKONOMİK/KÜLTÜREL/TANITIM AMAÇLI TOPLANTILAR

2.5.3.1. Panayırlar

Türkülerin icra edildiği bir diğer ortam ise panayırlar olmuştur. Panayırlar harman ve hasat sonrası belirli bölgelerde kurulan, arz ve talebe göre günlerce, haftalarca süren alış-veriş amaçlı büyük pazarlardır. Bu pazarlara insanlar hem ürettiklerini satmak, hem de ihtiyaçlarını almak amacıyla gelirler. Panayırlar adeta çadırdan bir şehir görünümündedir.

Ticaret amaçlı kurulan panayırlar aynı zamanda türkü icra ortamlarıdır. Gündüz alış verişle uğraşarak yorulan insanlar akşam türkü dinleyerek bu yorgunluklarını üzerlerinden atarlar. Bu nedenle ses sanatçılarının, türkücülerin yanı sıra ozan/âşıkların da sanatlarını icra için panayırlara gittikleri bilinmektedir.

Türkiye'de kurulan panayırların en tanınmışlarından biri Ankara, Çorum ve Çankırı arasında kurulan Yapraklı panayırıdır. Bu panayıra Çankırı, Çorum ve Kastamonu ve diğer illerden gelen âşıkların türkü kaynakları ve icracıları olduğu bilinir. Panayırlarda birbirlerinin hünerlerini gören, karşılıklı türküler söyleyerek eğlenen, yer yerde atışan halk şairlerinin panayıra ayrı bir renk, ayrı bir güzellik kattıkları belirtilmektedir. Yapraklı panayırının aynı zamanda, diğer yörelere ait türkülerin karşılıklı alış verişinin yapıldığı bir türkü panayırı olduğu da vurgulanmaktadır (Duman 2002: 75-76).

2.5.3.2. Festivaller/Şenlikler

Dün olduğu gibi günümüzde de bir il ya da yerleşim biriminin imgesine göre yılda bir defa özellikle belediyeler tarafından gerçekleştirilen festivaller de türkü icra ortamları olarak görülmektedir. Çünkü, bir festivalin gerçekleştirilmesi sürecinde festival tertip heyeti, iyi sanatçı, iyi türkücü temin etme telaşına düşmektedir.

Çağırılan sanatçılar festival boyunca kendileri için ayrılan açık saha ya da kapalı mekânlarda kendilerini dinlemek için gelen insanlara türkü repertuvarlarından örnekler sunarlar. İllerin imgelerine göre her yıl onlarca festival yapılmaktadır. Bazı şenlik ve festival adları şunlardır: Elma Şenliği, Kayısı Şenliği, Kiraz Festivali, Göl Festivali, Yayla Şenlikleri vd.

2.5.3.3. Anma Toplantıları/Kutlamalar

Bulunduğu il, bölge, toplum, ülke ya da dünyada ün yapmış olan kültürel ağırlıklı olgu, olay ya da kişi ve kurumlar için yapılan kutlama amaçlı anma toplantıları da önemli birer türkü icra ortamlarıdır. Nevruz/ Hıdırellez kutlamaları, Nasreddin Hoca/Yunus Emre anma toplantıları, doğum günleri ve yıldönümü kutlamalarını da bu gruba dâhil edebilir.

Kimi bölge, il, ilçe vb. yerlerde yapılan anma toplantıları zaman zaman festival, şenlik, bayram vb. toplantılarla birleştirilmektedir. "Karaman Türk Dil Bayramı ve Yunus Emre'yi Anma"da görüldüğü gibi.

2.5.4. EĞLENCE AMAÇLI TOPLANTILAR/MEKÂNLAR

2.5.4.1. Gezmeler/Gezekler

Türkiye'nin birçok il ve ilçesinde eğlence amaçlı gezmeler yapılmaktadır. Afyon, Kars vd. yerlerde adına "gezek", Çankırı, Kastamonu vd. yerlerde "gezme" denilen bu toplantılar önemli birer türkü icra ortamlarıdır. Gezmelerin sosyal dayanışma amaçlı toplantılardan farkı, erkeklerin yanı sıra kadınlar tarafından da gerçekleştirilmiş olmalarıdır.

2.5.4.1.1. Kadınların Gezmeleri

Türkiye'nin kimi bölgelerinde kadınlar eğlence amaçlı gezmeler düzenlemekte, düzenlemiş oldukları bu gezmelerde hoş vakit geçirmek için türküler söylemektedirler. Örneğin Çankırı'da kadınlar tarafından gerçekleştirilen "Kara Köprü Gezmeleri" sırasında icra edilen türkülerin ilk mısraları şu şekildedir:

"Bir selam Gönderdim (yar ey yar ey)": Bu türkünün nişanlı genç kızlara söylendiği bilinmektedir.

"Babınadır deli gönül babına/Mahalli bir bozlak"

"Bu bir ince sözdür söylenir ince/Gevheri koşması"

"Varayım gideyim Urum eline/Gevheri koşması"

"Sarı yıldızın ışığı/Yıldız türküsü"

"Yarimin yüzünde vardır bir nişan/ Aşk türküsü"

"Yılda gelir iki bayram/Aşk türküsü"

"Yüksek minareden attım ben bir taş/Aşk türküsü"

"Kavaklar dibinde kavaklanırsın/Aşk türküsü"

"Binbaşının adı Halim (Salim)/Oyun havası"

"Eğledin ahir ömrüm/Oyun havası"

"Kaynanamın adı Hürü/Oyun havası"

"Kötünün çemberi dallarda gezer/Evladı olmayanlara söylenir"

"Küçücük hamamın üstüyüm/Oyun havası"

"Mangal maşasız olmaz/Oyun havası"

"Hep deveci deveci/Oyun havası" (Duman 2002: 74)

2.5.4.1.2. Erkeklerin Gezmeleri

Kimi bölgelerde erkekler de zaman zaman çeşitli geziler düzenlemekte, bu geziler esnasında türkü icra etmektedirler. Çankırılı erkeklerin böyle bir gezi sırasında söylemiş oldukları türkülerden bazılarının ilk mısraları şunlardır:

"Durna da havada seslenir"

"İki geyik bir derede su içer"

"Derviş baba sen gel beri"

"Feracemin al yakası"

"Üç güzel oturmuş yolun üstüne"

"Melek Hanım taş üstünde iniler"

"Gül ezerler gül ezerler"

"Evleri var hane hane"

"Kar yağar kar dağına"

"Ne hoş olur şu tarlanın yoğurdu"

"Abidin'i ta ciğerden vurdular"

"Minem oturmuş çorap örüyor"

(Duman 2002: 75)

2.5.4.2. Elfene

Kadınların yalnız eğlenmek amacıyla düzenledikleri eğlencelerinden biri olan elfene, yılda bir gece yapılmaktadır. Elfenede, özellikle Çankırılı kadınlar, türkü söylemek için adeta birbirleriyle yarışmaktadırlar.

Elfenede tef eşliğinde türküler söylenmekte ve oyunlar oynanmaktadır. Elfene, yöre türkülerinin söylendiği bir icra ortamı olması bakımından önemlidir.

Elfene gibi doğrudan türkü söyleme amacıyla yapılmamış olsa bile, imeceye yönelik olarak gerçekleştirilen tarhana dökme, erişte kesme, şepit açma vb. toplantılarda da kadınlar türküler söylemekte, işi eğlenceye dönüştürerek birlikteliklerini türkü icra ederek daha zevkli hale getirmektedirler (Duman 2002: 71).

2.5.4.3. Kürsübaşı Sohbetleri

Elazığ/Harput müziğinin temelini oluşturan unsurlardan biri olarak bilinen "kürsü başı sohbetleri" nin, türkülerin geleneğe bağlı olarak icra edildiği önemli ortamlardan biri olduğu belirtilmektedir (Çetindağ 2005: 96).

2.5.4.4. Kahvehaneler

Toplumsal bir kurum olarak ortaya çıkan kahvehaneler birçok işlevinin yanı sıra zaman içinde önemli türkü icra ortamları/mekânları olarak da görülmektedirler. Kahvehaneler yüzyıllar içinde dönem dönem türkü kaynakları olarak bilinen ozan/âşıklar için sanat icra mekânı olmuş, adeta birer "ozan/âşık evi"ne dönüşmüşlerdir.

Çobanoğlu, diğerlerinden farklı olan "Çalgılı Kahveler"in de birer türkü icra ortamı olduğunu vurgulayan şu cümlelere yer vermektedir:

> *İşte bu bağlamda, çalgılı kahvelerde her ne kadar klasik âşık tarzının "usta malı" eserleri çalınıyor ve hürmetle yâd ediliyor ise de bu usta mallarının nakledildikleri sosyo-kültürel bağlam vaktiyle üretildikleri sosyo-kültürel bağlamlardan tamamen farklıydı ve icra edildikleri yeni ortamda genel bir "türküleşme" süreci içinde ağırlıklı olarak yerine getirdikleri en önemli işlev eğlence idi.* (Çobanoğlu 2000: 147)

2.5.4.5. Hamamlar

Kadın ve erkek hamamlarının zaman zaman türkü icra ortamları olarak görev yaptıkları görülmektedir. Hatta hamamda türkü söyleme geleneğinin yalnız düğünlere bağlı olarak gelinin ya da damadın arkadaşlarıyla gittiği "gelin hamamı" ya da "güvey hamamı" eğlencelerinde değil, bunların dışında gerçekleştirilen hamam toplantı/sefalarında da yaşandığı bilinmektedir.

Gerek geleneğin devamı doğrultusunda, gerekse nostaljik olarak günümüzde de kimi hamamlar da toplantılar yapıldığı, yapılan bu toplantılarda türkü icra edildiği belirtilmektedir.

2.5.5. GÜNÜMÜZÜN TÜRKÜ İCRA ORTAMLARI: TÜRKÜ EVİ/HANE/BAR/KAFE

Günümüzde türkünün kentlerdeki icra ortamları olarak türkü evi, türkü bar, türkühâne ya da türkü kafeleri görmekteyiz. Türkü evi, türkühane, türkü bar ya da türkü kafe diye adlandırılan bu mekânların, göçün, şehirleşmenin ve kentsel yahut bölgesel insan birikiminin sonucunda ortaya çıktığı söylenebilir. Türküler, önceden âşık, meydan, meddah kahveleri ve çalgılı kahveler başta olmak üzere genellikle kahvehanelerde icra edilmekteydi. Fakat, türkülerin bugünkü icra mekân ve ortamlarının ortaya çıkışı, işlevi, dinleyicisi, icracısı, icra edilen müzik ile mekân arasındaki ilişki ve türkülerin düne nispetle bugünkü mekânlarının durumu faklılıklar göstermektedir.

Türkü icra ortamları olarak türkü evi/hane/bar/kafelere nasıl gelinmiştir?

1970'lerde kırsal kesimden kentlere başlayan büyük göç akımları bir çok açıdan değişim başlatmıştır. Fikret Kızılok, Hümeyra gibi kolej kökenli ve kent kültürüyle tamamen özdeşleşen pop müzik sanatçıları o dönemde kırsal kesimden kente göç sonucu ağır basan bu folklorik kültürden etkilenmiş ve Âşık Veysel gibi halk şairlerinin türkülerini gitar eşliğinde söyleme gayreti içine girmişlerdir.

Barış Manço, Cem Karaca, Moğollar gibi isimler de bu dönemden etkilenip Batı enstrümanlarıyla yeni formlar ortaya koyan kişiler olmuşlardır. Hatta Barış Manço bazı şarkıları/türkülerinin son dörtlüğünde kendi ismini tapşırmış, adeta ozan/âşıklık geleneği içindeki yerini almıştır. (Bu konuda bkz: Yıldırım 1999: 505-530) Kendine has üslubu ve söz ve müziği kendine ait bir çok eseriyle geleneğe katılmıştır. Atasözleri ve deyimlerle eskiye ait değerleri kullanarak türkülerine yeni formlar kazandırmış ve bu alanda, unutulmakta olan kimi değerleri topluma taşıma işlevini üstelenmiştir. Kendine ait olmayan az sayıda da olsa seslendirdiği eserlerde Âşık Veysel, Neşet Ertaş, Pir Sultan Abdal gibi isimleri seçmiştir.

1980 sonrası farklı noktalara yönlendirilen yeni nesil, 12 Eylül darbesinin ardından kendilerine yeni kimlikler aramaya başla-

mıştır. Gençler o zamanlardan günümüze kadar gelen popüler kültürün içine itilmiştir. Oluşturulmaya çalışılan yeni kültürle yeni kuşaklar yavaş yavaş kendi kültürlerinden uzaklaşmaya başlamıştır. İşte bu noktada daha önceki dönemlerde az da olsa ilgi gören pop müzikle gelen Batı müziği 80'li yılların getirdiği hızlı değişimlerle sıçrama yaşamıştır. 1990'larda ise 1960'ların, 1970'lerin ve 1980'lerin etkisinin sonucu; pop, arabesk ve rock müzik kültürü büyük oranda gençliği çevrelemiştir.

Konuya türkü penceresinden bakıldığında; türkülerin usta yorumcularından biri olan Arif Sağ'ın ilk kasetini arabesk olarak okuduğu görülür. Orhan Gencebay ise, türkülerle yola çıkmış ama sonra arabeske kaymıştır. Bunun sonucunda ise konser meydanlarını türkü söyleyenler değil arabesk şarkılar ve bu müzik eşliğinde zaman zaman kendini jiletleyenler doldurmuştur.

1990'lı yıllarda Batı tarzı pop kültürü de önemli bir yere sahiptir. Sayıları binleri bulan özel radyolarla ve televizyonların da yaygınlaşmasıyla bu kültüre daha çok yer verilmiş, türküler kısmen de olsa arka plâna atılmıştır. Bu dönemde pop müziğin ortaya çıkardığı sanatçılardan Haluk Levent, Nazan Öncel gibi isimler rock müziğe yönelmişlerdir.

Haluk Levent, günümüzdeki çizgisini o yıllarda belirginleştirmiş ve 1970'li yıllarda kendini göstermeye başlayan Anadolu rock akımının 1990'lı yıllarda temsilcisi olmuştur. İlk kasetinden günümüze kadar, bir kaseti hariç, bütün kasetlerinde türküye ve bu türkülerde Batılı enstrümanlara ve rock müziğin ayrılmaz parçası olan akustik gitara yer vermiş, şarkılarını bazen türkü formuna yaklaştırarak ve son dörtlükte kendi adını vererek söylemiş, bu şarkılarda bağlama ve cura gibi aletler kullanmıştır. Hatta sadece türkülerden oluşan bir kaset de çıkarmıştır. Böylece hem türkülere yer, hem de türkülerle gençliğe toplumsal mesajlar vermiştir.

Yine bu çizgiye yakın olan Kıraç, Kubat, Zara gibi isimler de türküleri kendilerine göre yorumlayıp televizyonlara, radyolara yani genç dinleyicilere taşımıştır. Murat Kekilli ve Duman gibi isimler de türkü söyleyerek bu rüzgârdan etkilendiklerini göstermişlerdir.

2000'li yıllara bu şekilde gelinmiştir. Anadolu rock akımı, genç kuşaklara benimsedikleri Batı müziğinin enstrümanlarıyla türküleri yeniden tanıtma ve dinleme işlevini büyük ölçüde üstlenmiş ve genç kitlenin bu formda türküleri dinlemesiyle başarıya ulaşmıştır. Artık türküler yeni formlarıyla müzik kanallarında pop ve arabesk müziğin yanında ve zaman zaman önünde yer almaya başlamıştır

Hızlı değişim ve tüketim sürecinin ardından 90'lı yıllarda kentlere iyice yerleşen ve yeni formlara bürünen türküler, âşık kahveleri, çalgılı kahveler, semai kahveleri vb. mekânlardan yoksun kentlerde sayıları hızla artan türkü evi/hane, kafe/barlarda yerlerini almaya başlamıştır. Artık günümüzde türkülerin kahvehanelerden, köy meydanlarından türkü evlerine, barlara taşınma süreci başlamıştır.

Yaptığımız araştırmalar sonucunda türkü bar/kafe ya da türkü evi/türkühane kavramlarının oluşması ve terimlerin kullanımıyla ilgili istenilen bilgi ve belgelere ulaşılmamıştır. Valilik, kaymakamlık ya da belediyelerin bu konuda bir yönlendirmesinin olmadığı, işletmecilerin genelde bu isimleri rastgele seçtikleri ve alkollü mekân olmasından dolayı da genellikle bar adını kullandıkları tespit ettiğimiz bilgiler arasındadır.

Edindiğimiz bilgilere göre bu iş yerlerinin ruhsatları içkili lokanta olarak alınmakta ve sonradan bu isimler verilmektedir. Yani bize ait olmayan "bar" kavramı bize ait olan bir terimle, türküyle birleştirilmiş ve yeni bir kavram ortaya çıkmıştır: Türkü bar.

"Türkü evi" terimini kullanan işletme sahipleri ise, ev kelimesinin insanımıza daha sıcak geldiğini ve türkülere daha çok yakıştığını düşündükleri için ev kelimesini tercih ettiklerini söylemektedirler.

Türkü barların ya da türkü evlerin dışında bir de "türkühane" ve "türkü kafeler" dikkatimizi çekmektedir. Bu mekânların diğerlerinden farklı özelliğinin alkolsüz olması ve müşterileri için yaş sınırının bulunmaması gibi özellikleri belirginleşmektedir. Tespit ettiğimiz kadarıyla, kimi şehir, ilçe ve kırsal bölgelerde açılmış olan "türkü evleri"nin de alkolsüz olduğu görülmektedir.

Türkü bar/evi/kafe/hane açmalarındaki amacın ne olduğu mekân sahiplerine sorulduğunda bazı türkü bar sahipleri önceleri yerlerinin rock müzik ya da pop müzik yapan mekânlar olduğunu, arz-talep doğrultusunda daha sonraları türkü bara çevirdiklerini, bazıları ise baştan türkü bar olarak açtıklarını belirtmişlerdir.

Bu da bize, bu tür türkü icra ortamlarının açılışında kültürel bir endişe taşınmadığı, tamamen ekonomik güç ve maddi kazanç temini için bu işin yapıldığı ve bu gün için türkü bar/evi/kafelerin ticari bir sektör haline geldiği gerçeğini göstermektedir.

Türkü barlar ya da türkü evleri genelde aynı dekoratif özelliklere sahip olmaları bakımından belli işlevlere bürünmüş, mekân ile icra edilen müzik arasında bir bağ kurulmuştur. Yani kırsal kesime ait folklorik ürünler kent ortamında yeniden türkülerle şekillendirilmiştir.

Genel olarak; mekâna ilk girildiğinde loş bir ışıklandırma ve gaz lambaları dikkati çekmektedir. Duvarlardaki kilimler, Anadolu'da insanların evlerinde kullandığı kilimlerdir. Barların büyük bir çoğunluğunun duvarları kerpiçe benzetilmiştir. Duvarlardaki resimler arasında genellikle Âşık Veysel, Mahsuni Şerif gibi türkü kaynağı olan kişiler göze çarpmaktadır. Bu resimlerin mekânla icra edilen müziği bağdaştırmada mekânsal bir işleve sahip oldukları söylenebilir.

Bu mekânlara gelenler çift, grup ya da yalnız oluşlarına göre maslara ya da yer minderlerine yerleştirilmektedirler. Mönü bakımından zengindirler. Yerli-yabancı, alkollü-alkolsüz içecekler, beyaz ve kırmızı et çeşitleri, salatalar, meyveler, çerezler mönüde yer almaktadır. Alkollü içecekler arasından en çok bira ve rakı tüketilmekte, bunlardan sonra şarap gelmektedir. Yabancı içkilerin diğer kulüp, disko ve barlara göre türkü barlarda niçin çok fazla tüketilmediği sorusuna cevap veren mekân sahipleri, türkü barlara, türkü evlerine gelen dinleyici kesiminin öğrenci, memur, işçi olduğunu, bira ve rakının yabancı içkilere göre ucuz olmasından dolayı bu durumun normal olarak içilen içki türlerine de yansıdığını belirtmişlerdir.

Fakat, biz, içki tüketimindeki bu yerli tercihinin yalnız mekâna gelenlerin ekonomik durumuyla sınırlandırılamayacağını, türkü

gibi yerli bir müzik dinleyicisinin tercihinin de yerli içki olmasının doğal olduğunu düşünmekteyiz. Zaten kimi dinleyicilerden de bizim düşüncemizi destekler nitelikte cevaplar aldık.

Bu mekânları niçin tercih ettiklerini gelen dinleyicilere sorduğumuzda, genel olarak iş yeri sahiplerinin konuyla ilgili verdikleri cevaplara yakın cevaplar vermiş, bu mekânda diğer mekânlardan daha az parayla eğlenebilmek ve efkar dağıtmak için içerken dinleyebilecekleri en güzel müzik türünün türkü olmasından dolayı bu mekânları tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Mekân sahiplerine göre de, kırsal kesimin kente göçüyle ve üniversiteye kırsal kesimden gelen öğrencilerin ihtiyaçları doğrultusunda gittikleri bu mekânlar yükselişe geçmiş ve bu mekanları tercih eden kişiler, kentte kırsalın özlemini türküleriyle, mekânın dekoratif yapısıyla karşılama yoluna gitmişlerdir.

Bu mekânlarda türkünün yanı sıra özgün ve etnik müzik de repertuarlarında yer almaktadır. Kimi mekânlar, seçimlerinde popüler olan türkülere, özgün ve etnik müziklere de yer vermektedirler.

Ankara başta olmak üzere İç Anadolu bölgesindeki barlarda genellikle Doğu ve Güney Doğu Anadolu, İç Anadolu ve Karadeniz Bölgesi türküleriyle semah ve deyişlere daha çok yer verildiği görülmektedir

İş yeri sahiplerinin belirttiğine göre, dinleyicilerden arabesk müzik istekleri de gelmekte, ama bu istekler sahne alan kişiler/türkü icracıları tarafından kabul edilmemektedir.

İstanbul ve civarındaki mekânlara bakıldığında ise her yöreden türkünün repertuvarlarda yer aldığı ama İç Anadolu'da olduğu gibi Ege ve Akdeniz türkülerinin sayıca azlığı dikkat çekmektedir.

Ege ve Akdeniz bölgesinde yer alan türkü bar/evlerinde o yöreye has türkülerin repertuvarda daha fazla yer aldığı, Âşık Veysel, Neşet Ertaş, Mahsuni Şerif, Hüseyin Turan, Tolga Çandar gibi isimlerin seslendirdiği türkülerin yanı sıra özgün müziğin de ilgi gördüğü fakat farklı etnik dillerle söylenen müziğin dinleyici kitlesi tarafından ilgi görmediği gözlemlenmiştir.

Bu mekânlardaki türkü icrasında Batı enstrümanlarının kullanımının da yaygınlaştığı görülmektedir.Türkülerde daha çok bağlama, klasik gitar, akustik gitar, klavye, kaval, yan flüt, batari gibi enstrümanlar kullanılmaktadır. Hatta türkülerin çoğu, Anadolu rock formunda söylenmektedir. Birçok barda bazı türkülerin sözlerinin değiştirilerek ve kendilerine göre yorumlanarak da söylendiği görülmektedir. Bu tip etkenlerden dolayı türkülerin bu mekânlarda geleneksel formunda icra edildiğini söylemek oldukça zordur. Türkü icrasına ara verildiğinde genellikle Ahmet Kaya, Kızılırmak, Onur Akın, Hüseyin Turan, Mustafa Özarslan, Hakan Yeşilyurt gibi isimler ve popüler olan türküler kasetten çalınmaktadır.

Türkü barlara/evlerine gelen kişilerle orada türkü icra edenler arsındaki gelir durumunun genelde aynı olduğu fark edilmektedir. Buralarda çalan ve söyleyenler genellikle üniversite öğrencilerinden ya da sadece bu işi yapanlardan oluşmaktadır. Bu kişiler hem türkü söylemeyi sevdiği hem de ek gelir amacıyla bu işi yaptıklarını belirtmişlerdir.

Ankara'nın özellikle Sakarya'daki türkü evi/barlarında türkü icra ederek şöhret olduğu belirtilen sanatçıların adları şöyledir: Hüseyin Turan, Yavuz Bingöl, Oğuz Aksaç, Mustafa Özarslan, Oğuz Boran, Grup Laçin, Grup Çığ.

Ankara'daki türkü barlar ya da türkü evlerinin Sakarya Caddesi ve Çankaya'nın diğer cadde ve sokaklarında toplanmış olduğu görülmektedir.

Ege ve Akdeniz bölgesine baktığımızda türkü barlar ve türkü evleri genelde deniz kenarlarında ve şehir merkezinde toplanmıştır. Diskolara olduğu kadar bu mekânlara da, Türk kültürünü ve müziğini merak eden turistlerin ilgisinin yoğun olduğu söylenebilir.

Anadolu'da türkü evi/hane/bar/kafelerin daha çok üniversitenin bulunduğu şehirlerde görüldüğü, diğerlerinde ise sadece erkeklerin gidebileceği bar ve pavyonların türkü icra ortamları olarak düşünülebileceğini belirtmek gerekir.

Günümüz gençliği ya da türkü dinleyicileri, kentlerde, türkünün yeni icra ortamları olan türkü evi/barlarla 1990'lı yıllardan

itibaren tanışmaya başlamıştır. Bu yeni türkü icra ortam ve mekânları, diğer pop, rock müzik yapan mekânlara alternatif bir çıkış yapmış ve yoğun bir ilgiyle karşılaşmıştır. Günümüzde, sahil kesiminden farklı olarak büyük şehirlerde bu türkü bar/evlerini çoğunlukla kırsal kesimden gelen üniversite öğrencileri ile memur ve işçi grupları doldurmaktadır. Sahil kesimlerde ise bunlar, bar kültürüyle daha önceden tanışmış halkın türkü dinlemek için, turistlerinse Türk halk müziğini merak ederek gittiği ve de ilgi gösterdiği mekânlar arasına girmiştir.

Türkü icra ortamlarında yaşanan bu değişim nedeniyle türküler de yeni formlara bürünmüş, enstrüman olarak bağlamanın yanında gitar da yer almış, türkü icracısı çağdaş ozanlar ortaya çıkmış ve türküleri yeniden gençlerin ilgi ve beğenisine sunmuşlardır. Artık günümüzde türküler kahvehanelerde değil, türkü evi/hane/bar/kafe adı verilen mekânlarda ve yalnız sazla, bağlamayla değil gitar ve benzeri enstrümanlarla da icra edilmektedir.

2.6. İCRA EDİLDİĞİ BÖLGE/İL/İLÇE/KÖYLERE GÖRE TÜRKÜLER

Türküler, icra edildikleri ortamlar kadar yakıldıkları ya da icra edildikleri bölge, il, ilçe ve köylere göre de farklılık göstermektedir. Bu farklılık ezgi bakımından olduğu gibi yapı ve konu bakımından da olmaktadır.

Türkülerin bir bölge, bir il, bir ilçe ya da bir köye mal edilmesinde türkünün doğuş yeri olması değil, icrası önemlidir. Bir türkü hangi bölge, il, ilçe ve köyde daha çok icra ediliyorsa, o coğrafyanın insanı o türküyle bütünleşmiş, dolayısıyla o türkü onlara mal olmuş demektir.

Kimi türküler vardır ki bir bölge ya da şehrin imgesi olmuştur. Kimi bölge ve şehirler de vardır ki, kendi adı söz konusu olunca insanın aklına hemen imgesi olan türkünün adı gelir. Örneğin, şehir olarak Yozgat denilince "Sürmeli" akla gelir, "Sürmeli" denilince de Yozgat. Çünkü türkü olarak Yozgat'ın imgesi Sürmeli'dir. Bölge örneğinde, Çukurova denilince "Bozlak" imge olarak karşımıza çıkar, "Bozlak" denilince de Çukurova. (Çukurova Bozlağı için bkz: Mirzaoğlu 2003: 222 s.).

Bu nedenledir ki bilim insanı, araştırmacı ya da heveslileri tarafından bölge, ilçe ve kimi köylere göre türkü derlemeleri yapılmış ve yayımlanmıştır. Bu tür çalışmalara valilikler, belediyeler vb. kurumlar genellikle destek olmuşlardır. Yaptığı çalışmaları kendi gayret ve imkanlarıyla yayına dönüştürenlerin sayısı da küçümsenmeyecek kadardır. Bölge, il, ilçe ve köylere göre yapılan kimi çalışmalar şunlardır:

Ahlat Halk Türküleri: Mehmet Öcal, 2005'te yayımladığı bu kitabında önemli bir Türk yerleşim merkezi olan Ahlat türküleri üzerine yaptığı bir incelemeyle türküleri konuları bakımından tasnif etmiş, Ahlatlı kaynak kişi ve türkü okuyucuları hakkında bilgi vermiştir. Öcal'ın bu kitabında notalarıyla 37 türkü yer almaktadır.

Biter Kırşehir'in Gülleri/Kırşehir Halk Müziği: Salih Turhan, Mehmet Kara, Nail Tan ve Abdullah Gündüz'ün birlikte hazırladığı ve 2000 yılında yayımlanan bu kitap üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde 150 sözlü ve sözsüz kırık hava, ikinci bölümde 100 uzun hava/bozlak, üçüncü bölümde ise 6 destan/türkü ve bir türkü hikâyesi yer almaktadır.

Erzurum Türküleri: 1971 yılında Nabi Belekoğlu tarafından yayımlanan bu kitapta, türkülerin derlendiği kişilerin künyelerinin de verildiği 260 türkü metni yer almaktadır.

Erzincan Türküleri 1-2: Erzincan türkülerinin notalarıyla yer aldığı bu kitap 2 ciltten oluşmaktadır. İki kitabın toplam sayfa sayısı 1061 olarak görülmektedir. Fahri Taş ve Salih Turhan'ın hazırladığı bu kitap 2004 yılında yayımlanmıştır.

Gaziantep Türküleri: Melih Duygulu tarafından 1995 yılında yayımlanmıştır. Duygulu bu kitabında, türkü hakkında genel bilgiyle ve notasıyla birlikte 62 türkü metnine yer vermiştir.

Kırıkkale Halk Müziği: Nail ve Salih Turhan'ın hazırladığı ve 2000 yılında yayımlanan bu kitapta 39 kırık hava, 24 bozlak/uzun havaya yer verilmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı arşivinde bulunan, deşifre ve notaya alma çalışmaları tamamlanmış olan ve Kültür Bakanlığı'nın yayımladığı "Türk Halk Ezgileri I-II-III" adlı kitaplarda yer alan türkülerin adları ve kaynak/derleyici kişileriyle birlikte il, ilçe, köylere göre dağılımı şöyledir:

Adana: Şu Giden Kimin Kızı? (İboş Ali Ağa); Yandı Çukurova Yandı (Selahattin Sarıkaya, Burhan Bilgin)

Afyon- Emirdağ- Karacalar Köyü: Hüseyni Semahı (Yoksul Derviş/Şemsettin Kubat)

Aksaray: Ayşem Oturmuş Da Çorap Örüyor (Köy Kadınları); Hoppur Hoppur Hopluyor (Köy kadınları)

Aksaray- Ihlara: Okkalı Gelin (Dilber Yılmaz- Dudu Sarı)

Amasya- Gümüşhacıköy: Çay Aşağı Gidelim (Abbas Yılmaz)

Antalya- Serik- Gebizler Köyü: Şenlik Havası, Göç Havası, Gurbetlik Zeybeği (Veysel Aydın)

Aydın: Bulanık Mendirez (Emin Tenekeci);

Aydın- İncirliova Nahiyesi: Emirim Suya Gider (Ali Üzümcü)

Aydın-Koçarlı- Güdüşlü Köyü: Had'aman Da, Had Aman, Güdüşlü'nün Çeşmesi, Yağmur Yağar (Ali Terzi); Armut Daldan Düşer Mi? (Şerif Kabakçı)

Aydın-Ortaklar Bucağı-Kızılca Pınar Köyü: Gösterin Cemalınız (Bayram Kemancı); **Azerbaycan:** Hara Getti Dem Elden, Yara Gurban (Şebnem Taptıkkızı)

Azerbaycan-İran: Evleri Var Ay Aman (Hasan Karavi-Çetin Ünal Özülkü)

Balıkesir-Pamukçu Köyü: Cınga Cezve Kaynıyor (Emriye Topalak)

Balıkesir-Sındırgı-Mumcu Köyü: Eminemin Dört Yolları Dikine, Hatçem Çaylar Yaptın Mı?, Penceresi Damaklı (Hakkı Ansari-Mehmet Ansari-Necati Çayır)

Bilecik-Söğüt: Gitme Yârim pazara (Habibe Dönmez)

Bilecik-Söğüt-Borçak Köyü: Almada Çaylar Allı Gelini, Duman Bürüdü, Yoğurdum Var (Hatice Akyıldız)

Bilecik-Söğüt-Sarıhoca Köyü: Gara Goyun Goyunların Beyleri (Saffet Hörü)

Bilecik-Söğüt-Tuzaklı Köyü, Yol Üstüne Gura Goymuş Çıkrığı (Saffet Hörü)

Bolu: Bana Kara Diyen Mahım (Fatma Tuna), Bedavradan Evceğizin, Taşoluğun Pınarları Harlıyor, Tütünün Mülayim Mi? (Reşat Aker), Büyüksu'nun Söğüdü (Mehmet Aköğretmen)

Bolu- Göynük: Annesinden Destur Aldı (Ayşe Engin-Fatma Tuna), Arab Atlar (Mehmet Balta), Deymen Tepesi (Öznur Varol-Nedim Taşkonak), Fırın Üstünde Fırın (Cemil Aydaş), İnci Serdim Güneşe (İbrahim Erdem), İndim Dereye Durdum (Remzi Atıl), Seherde Deryaya Dalsam (Ayşe Engin-Fatma Tuna)

Bolu-Mengen-Ahmetler Köyü: Evlerinin Önü Hamama Yakın (Galip Şahin)

Bolu-Mengen-Çukurca Köyü: Arayu Arayu Görsem Yüzünü (Mustafa Canan)

Bolu-Mudurnu: Bozkaya Güzelleri (Necati Ersöz), Kız Saçların Saçların (Selahattin Bilgiç- Necati Ersöz- A.Utku Ulu-Mehmet Üstün)

Burdur-Yeşilova-Mürseller Köyü: Dam Başında Fenerim (Osman Arıkan)

Çorum-Ortaköy: Aşağıdan Gele Gele Geldiler (Özlem Atak-Mine Erdemir), Ayağına Giymiş Nurdan Nalini (Seher Özdemir), Gülender, Manici Başıyım (Mine Erdemir)

Diyarbakır-Bismil: Kiraz Aldım Çarşıdan (Hamit Yalçın)

Edirne-Keşan-Akhoca Köyü: Öldürdün Beni (Köy Kızları)

Edirne-Meriç Yöresi Köyleri: Esiyor Yeller, Of Aman Aman (Köy Kızları)

Elazığ: Bir Tel Vurdum Yemende Gardaşıma, Dağ Üstüne Dağı Goysam Dağ Olmaz, Gelin Ağlar Yaşın Yaşın, (Adnan Çilesiz)

Elazığ-Maden: Evlerinin Önü Darı, Gökte Yıldız Bir Tane, Maden'in Altı Dere, O Yar Başın Bağlamış (Zülküf Altan)

Erzurum-Oltu-Güzelsu Köyü: Ardahan'dan Gelen Katar, Merom (Ahmet Akbulut)

Gaziantep: Bahçede Havuz, Bostanda Yayılır Yemlik Kuzular, Kara Tavuk Kaz Kimi (Gülay Özçörekçi), Duman Duman Üstüne (Cevdet Duygulu); Sofun Eteğinde Bir Gül Açılmış (Hasan Beydili-İbrahim Gezer)

Gaziantep-Nizip-Kefrik Köyü: Salınarak Çıktı Ceren Elinden (Dursun Gören)

İçel-Huzurkent, Der Bizim Elin Güzelleri (Ahmet Kocayel)

İçel-Mut: Ah Dağları (Osman Aykıran)

Kahramanmaraş-Kerhan Köyü: Baldırcan Oymadın Mı? (Güngör Kanlıer), Çiçeklinin Keleşi (Güngör Kanlıer-Yaşar Kürekçi)

Kars-Çıldır-Doğruyol Kasabası: Gaçe Gız (Atalay Çiçek)

Kars-Çıldır-Doğruyol Nahiyesi: Başlık Parası (Atalay Çiçek)

Kastamonu: Ilgaza Gitti Tazuya, Ne Uzundur Taşköprünün Yolları (İ.Ozanoğlu)

Kayseri-Bünyan-Akmescit Köyü: Çattılar Çakmak Taşını, Karanfil Seni Ezerler (Münüre Topbay); Yük Üstünde Puşular (Köy Kadınları Topluluğu)

Kayseri-Develi-Köseler Köyü: Yüce Dağ Başında Fener Mi Yanar (Köy Kadın Topluluğu)

Kayseri-Pınarbaşı-Emeyil Köyü: Ata Yüklettim Halı, Bir Sigara Ver Bana, Çalıya Yılan Aktı, Çattılar Ocak Taşını, Çıbığı Uzatırlar, Kara Kekilli Yârim, Çorap Ördüm İlinen, Değirmenin Üstü Yeşil Ot Olur, Hamuru Beziledim, Kar Yağar Burum Burum, Kara Da Koyun Hoş Koyun, Kınan Kutlolsun Gelinim, Sandığımı Açarım A Lilla Lilla, Tirene Bindide Savuştu'mola, Turnamın Kanadı Ala (Köy Kadınları)

Kayseri-Sarız-Yenikent Köyü: Çattılar Ocak Taşını, Maraş'tan Kına Gelinim (Fatma Gökdemir- Nazife Uzunlu)

Kayseri-Tomarza- Cingöz Köyü: Cuvaramın İncesi, Allı Yemeni, Evin Önü Sarmaşık, İndim Kuyu Dibine (Köy Kadınları)

Kayseri-Yahyalı: Arabaya Bindim Yayan Yürüdüm, Elekten Elen Unumu (Makbule Aferin) **Kerkük**: Aya Bah Yıldıza Bah, Havışımızda Tut Var, Ninay Ninay Naz Hanım, Reyhan Ektim Leğende (İbrahim Terzi), Nar Yedim Dene Dene (Abdülvahab Sait/Haba)

Kırıkkale-Keskin: Musam Tur Dağında (Veli Ertem)

Kırıkkale-Keskin-Haydar Sultan Köyü: Çay Aşağı Mum Direk (Altın Örnek-Nezaket Özdil)

Kırklareli- Kızılcıkdere Köyü: Cevizin Kökü (Hayriye Küçük), Kalk Alim Sabah Oldu, Kanaryam (Kadriye Gürsoy) Doldur Yar Testini (Aşık Hasan Uslu)

Kırşehir: Karşıdan El Eyleme (Veli Ertem)

Konya-Beyşehir-Karaali Köyü: Anacığım (Kezban Saraç)

Malatya-Pötürge: Kubbenin Tepesinde (Derviş Tan)

Muğla- Bodrum: Evlerinin Önü (Rasim Eriş), Ah Kara Selvim, Ak Taşı Kaldırmalı, Aşam Oldu, Ayva Dibi Serin Olur, Bastım Çürük Tahtaya, Eydim Erik Dalini, Ferayi, Gışlanın Önünde, Gün Görünmez Melengecin Dalinden, İlaman Çalıları, Kerimoğlu, Koca Kavak Zeybeği, Ovalardan Geçelim, Pembeli

Basma, Yeni Camiide Öğle De Ezanı Okundu, (Rasim Eriş-Erol Köse-Mehmet Karagöz), Raflara Koydum Fincanı (Mehmet Topçuoğlu), Sürmelim (Rasim Eriş)

Muğla-Bodrum-Yatağan: Alişarın Ortasında (Mehmet Topçuoğlu), Kınasını Kardım Tasta (Rasim Eriş-Mehmet Topçuoğlu)

Muğla-Yatağan, Adem Gardaş Dedin Geldim Yanına (Mehmet Topçuoğlu-Mustafa Dokumacı)

Silifke: Bir Boyuna Baktım (Silifke Halk Oyunları Topluluğu Elemanları)

Şanlıurfa: Ben Sıkmalı Al İsterem (Abdullah Balak, Mahmut Güzelgöz), Bir Taş Attım, Bulandı Gözler, Evlilik Başa Bela, Görmeyince Sabredemem Bir Sahat, Sarı Çiçek Mor Menevşe Zamanı, Sesler Gelir Rumelinin Ülkelerinden, (Mahmut Güzelgöz), Fırat Kenarının İnce Dumanı (Bakır Yurtsever-Mahmut Güzelgöz); Yavrum Senin Ne Belalı Başın Var (Bakır Yurtsever)

Tokat-Reşadiye: Dinyabanın Daşları, Ela Gözlerini Sevdiğim Güzel (Aşık İhsan)

Van-Erciş: Al Papağ Oğlan (Mehmet Bülbül-Mustafa Dokumacı), Al Yağlık Mavi Yağlık (Mehmet Bülbül- Mehmet Koç), Dur Tellerin Tara Gurban (Mehmet Bülbül), Esmam Gider Yol Üsde (Mustafa Dokumacı), Esmere Söyle Söylesin (Mehmet Bülbül-Mustafa Dokumacı), Ha Vurun Kızlar Yürüsün (Mustafa Dokumacı-Mehmet Bülbül), Kırat (Mustafa Dokumacı-Mehmet Bülbül-Mehmet Koç), Kız Belin İncedir, Kotana Bak Kotana, Men Gülümü Deste Bağlaram (Mehmet Bülbül-Mustafa Dokumacı), Pencereden Bakıyor, Yörü Güzel Yörü (Mehmet Bülbül-Mehmet Koç).

TRT Repertuvarındaki Türkülerin Sayısal Bakımdan Bölge ve İllere Dağılımı

Türkiye'de şu an için en büyük türkü repertuvarı TRT'ye aittir. Biz bu çalışmamız için dört bin iki yüz türküyü adları ve derleyenleriyle birlikte illere göre sıraladık. Fakat gerçekleştirdiğimiz bu çalışmanın çok geniş bir yer tutması sebebiyle sadece bölge ve ille-

re göre türkü sayısını vermeyi uygun bulduk. Bu tablo bize Türkiye'de türkülerin illere dağılımı konusunda sayısal anlamda bilgi vermeyi amaçlamıştır.

Adana ve ilçeleri:	(60)
Adıyaman ve ilçeleri:	(19)
Afyon ve ilçeleri:	(68)
Ağrı ve ilçeleri:	(26)
Aksaray ve ilçeleri:	(15)
Amasya ve ilçeleri:	(34)
Ankara ve ilçeleri:	(131)
Antalya ve ilçeleri:	(50)
Ardahan ve ilçeleri:	(18)
Artvin ve ilçeleri:	(32)
Aydın ve ilçeleri:	(33)
Azerbaycan:	(116)
Balıkesir ve ilçeleri:	(60)
Bartın ve ilçeleri:	(12)
Batı Trakya:	(1)
Bayburt ve ilçeleri:	(30)
Bilecik ve ilçeleri:	(47)
Bingöl ve ilçeleri:	(2)
Bitlis ve ilçeleri:	(20)
Bolu ve ilçeleri:	(22)
Burdur ve ilçeleri:	(141)
Bursa ve ilçeleri:	(50)
Çanakkale ve ilçeleri:	(24)
Çankırı ve ilçeleri:	(51)
Çorum ve ilçeleri:	(47)
Çukurova:	(41)
Denizli ve ilçeleri:	(87)
Diyarbakır ve ilçeleri:	(122)
Doğu Anadolu:	(17)
Doğu Karadeniz:	(1)
Edirne ve ilçeleri:	(24)

Ege (9)
Elazığ ve ilçeleri: (102)
Erzincan ve ilçeleri: (188)
Erzurum ve ilçeleri: (288)
Eskişehir ve ilçeleri: (68)
Gaziantep ve ilçeleri: (129)
Giresun ve ilçeleri: (68)
Gümüşhane ve ilçeleri: (17)
Güney Anadolu: (11)
Hakkari ve ilçeleri: (2)
Hatay ve ilçeleri: (33)
Iğdır ve ilçeleri: (7)
Isparta ve ilçeleri: (50)
İç Anadolu: (1)
İçel ve ilçeleri: (44)
İstanbul ve ilçeleri: (23)
İzmir ve ilçeleri: (55)
İzmit: (1)
Kahramanmaraş ve ilçeleri: (39)
Karabük / Safranbolu: (19)
Karadeniz: (9)
Karaman: (1)
Kars ve ilçeleri: (114)
Kastamonu ve ilçeleri: (69)
Kayseri ve ilçeleri: (80)
Kerkük ve ilçelerinde: (92)
Kıbrıs: (11)
Kırıkkale ve ilçeleri: (46)
Kırım: (3)
Kırklareli ve ilçeleri (26)
Kırşehir ve ilçeleri: (130)
Kilis ve ilçeleri: (12)
Kocaeli ve ilçeleri: (3)

Konya ve ilçeleri:	(64)
Kuzeydoğu Anadolu:	(3)
Kütahya ve ilçeleri:	(63)
Malatya ve ilçeleri:	(192)
Manisa ve ilçeleri:	(86)
Mardin ve ilçeleri:	(6)
Merzifon	(1)
Muğla ve ilçeleri:	(71)
Muş ve ilçeleri	(13)
Nevşehir ve ilçeleri:	(38)
Niğde ve ilçeleri:	(25)
Ordu ve ilçeleri:	(55)
Orta Anadolu:	(101)
Orta Toroslar	(3)
Osmaniye ve ilçeleri:	(6)
Rize ve ilçeleri	(60)
Rumeli ve ilçeleri:	(257)
Sakarya ve ilçeleri:	(5)
Samsun ve ilçeleri:	(25)
Siirt ve ilçeleri:	(3)
Sinop ve ilçeleri:	(17)
Sivas ve ilçeleri:	(417)
Şanlıurfa ve ilçeleri:	(178)
Tekirdağ ve ilçeleri	(13)
Tokat ve ilçeleri:	(105)
Trabzon ve ilçeleri:	(84)
Tunceli ve ilçeleri:	(20)
Uşak ve ilçeleri	(51)
Van ve ilçeleri	(57)
Yozgat ve ilçeleri:	(82)
Yöre Ekibi:	(1)
Yöresi Bilinmeyen	(4)
Zonguldak ve ilçeleri:	(5)

III. BÖLÜM

TÜRK DÜNYASINDA TÜRKÜ GELENEĞİ

Türk insanının yaşadığı her coğrafyada mitolojik devirlerden günümüze taşıdığı kültür hazinelerinin başında türküler gelmektedir. Farklı ad ve biçimlerde varlığını sürdürmüş olan türküler günümüzde de Türk kültürünün vazgeçilmez müşterekleri olarak varlığnı devam ettirmektedir.

Yıldırım, "Kültürel Açıdan Türk Dünyası'nın Durumu ve Geleceği" üzerine düşüncelerine yer verdiği yazısında, tarihte ve günümüzde Türk kültürünün varlığını sürdürdüğü coğrafyanın/Türk dünyasının sınırını çizmektedir:

"Türkiye dünya tarihi Ural/Basra körfezi doğrultusundaki çizginin doğusunda ve batısında cereyan eden hadiseler üzerine kuruludur dersek, çok yanılmış olmayız. Özellikle, tarihî ve yeni zamanlar için bu tespit geçerlidir. En azından benim doğru gördüğüm budur.

Bu eksenin doğusunda yaşayan ulusların tarihinin de, toplumlarının da tıpkı batısında ortaya çıkanlar gibi, geçmişlerinin oluşumunda, biçimlenmelerinde, dil ve kültür birimleri halinde ortaya çıkmalarında bir ulusun değişmez etken olduğu görülür: ***Türkler.***

Türkler, bu eksenin doğusundaki ülkelerini ***Türk ili*** *diye belirlemişler. Sınırları, Çin, eski İran gibi, Afganistan ve Hindistan gibi ülkeler ile çevrili bu sahaya, Batılı kaynaklar* ***Turqia*** *"Türk Ülkesi" demişler. Eksenin*

batısına, demografik yapı, yeni otlak bulma zarureti gibi nedenlerle, ister Karadeniz kuzeyi bozkırlar yoluyla, ister Kafkas güneyi koridorları yoluyla geçip gelen Türkler de, bu yeni alanlar üzerinde yeni yurt kurma işlemlerine girişmişlerdir. Ve batılılar bu yurda da ***Turqia*** *"Türk ülkesi" demişlerdir. Doğu Avrupa, Macaristan, Uralların batısı, Balkanlar, IV. yüzyıldan XIV. yüzyıla kadar, bu ekseni kuzeyden geçip gelen Türklerin elindedir."* (Yıldırım 1996: 67-68)

Yıldırım ayrıca, bu coğrafyada Türk insanının son dört yüz yıl içinde çok acılar çektiğini, acılarını, ıstıraplarını ağıtlara, türkülere döktüğünü, türküler söylediğini, birbirinden uzak düşenlerin düşüncelerini, hasretlerini, tarihlerini birbirlerine bu yolla eriştirmeye çalıştığını, kuşlara, dağlara, ovalara destanlar, türküler düzdüğünü belirtmektedir. (Yıldırım 1996: 69)

Bu nedenledir ki eski ve yeni lehçeleriyle Türkçenin konuşulduğu ve Türk insanının yaşadığı coğrafyalarda yaşamış ve yaşamakta olan türkü geleneğini tanıtıcı nitelikte bilgiler vermek, türkünün Türk kültürü ve dünyasındaki yerinin fark edilmesi ya da bilinmesi bakımından önemlidir. Türkiye dışındaki diğer coğrafyalarda hüküm süren Türk cumhuriyetleri ya da Türk topluluklarının her birinde güçlü bir türkü geleneğinin olduğu muhakkaktır. Bizim burada yaptığımız çalışma, kimi kaynaklardan hareketle bilgi aktarımı yapmaktır. Türkiye dışındaki cumhuriyet ve topluluklardaki türkü geleneğinin tanıtımına yönelik bilgiler verilirken coğrafya ya da topluluk adlarının alfabetik sıralanış göz önünde bulundurulmuştur.

3.1. ALTAY TÜRKLERİ

Eski Türk şiirinin ilk türlerinden biri olarak kabul edilen kojonlar Altay Türklerinin türkü geleneği içinde yer alan önemli ürünleridir. (Arat 1986: XII)

Kojoñ[2] lirik bir türdür. Lirik kojoñlar, diğer türlere nazaran, daha tematik ve şiirseldir. Halk, onlar vasıtasıyla yüreğindekileri, sevgisini, kederini, üzüntülerini ifade eder. "Kojoñçı"lar, sadece kendi yüreklerindeki sevinçleri ve kederleri ifade etmezler, bütün bir halkın duygu ve düşüncelerine, sevinç ve kederlerine de tercüman olurlar. Bunun içindir ki, halkın duygu ve düşüncelerini, yaşayışını öğrenmek için kojoñlara müracaat kaçınılmazdır.

Kojoñları sıradan kişiler değil, büyük bir şiir yeteneğine sahip olan ve "kojoñçı" adı verilen insanlar meydana getirmiştir. Bu tür kojoñçılar, halk arasında saygın bir konumda olan, adları ve sanları halk arasında geniş bir şekilde yayılan sanatkarlardır. Halk arasında, bu tür büyük kojonçıların adı etrafında efsaneler meydana gelmiştir. Geçmişin büyük kojoñçıları, bugün de hatırlanmakta, meydana getirdikleri kojoñları hâlâ terennüm edilmektedir.

Geçmiş dönemin meşhur kojoñçılarının başında Adıbas, Küçük, Amır, Tana, Mañdlay, Kündüzek gibi isimler gelmektedir. Bu kojoñçılar, sadece kojoñ metinlerini değil, bu kojoñların ezgilerini (küylerini) de meydana getirmişlerdir. Altay Türklerinin kojoñları, sadece söz ve şiir sanatı açısından zengin değildir. Onlar, ezgi bakımından da zengindirler. Halk arasında ezgisi olmayan bir kojoñ, "kanatsız bir kuşa" benzetilmiştir. Altay kojoñlarının ezgileri, geçmiş dönemlerde A. V. Anohin, A. M. İl'in, T. S. Tuhtenev gibi isimler tarafından derlenip yazıya geçirilmiştir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, Altay ezgileri çok zengin ve çeşitlidir. Ezgiler bölgelere göre farklılıklar göstermektedir. Adı ön plana çıkan kojoñçıların kendilerine has ezgileri olmuştur. Kojoñlar, her zaman bir kişi tarafından söylenmemişlerdir. Zaman zaman, koro halinde, sıra oluşturulup hafifçe sallanılarak söylen-

---

[2] "Kojoñ"la ilgili bilgi ve örnek metinler şu kaynaklardan derlenmiştir: T. S. Tuhtenev, **Altay Albatınıñ Kojoñdoru**, Gorno-Altaysk 1972; S. Surazakov, **Altay Folklor**, Gorno-Altayask 1975, s. 78-96.

mişlerdir. Altay ezgilerinin çoğu "çöyö" (koo) dür. "Sekirme" (kısa) kojoñlar, son dönemlerde Rus "çastuşka"sı (koşması) taklit edilerek meydana getirilmişlerdir. "Çöyö" ezgilerin çoğu, Rus dilindeki ifadesiyle "odnogolosıy", yani, tek seslidir; fakat, bazen koro halinde "mnogolosiye" (çok sesli) bir şekilde de söylenebilmektedirler. Altay destanlarında kahramanların kojoñu "koolodo", "üyelep" kojoñladıkları ifade edilmektedir. Bu ifadeler, eski kojoñların ezgileri hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Halk kojoñlarındaki ezgiler, hızlı bir değişime uğramaz, devirden devire aktarılır. Fakat, aynı şeyi kojoñ metinleri için söylemek mümkün değildir. Metinler, toplumun yeni dönem şartlarının gereklerine uygun bir şekilde hızlı bir değişime uğrayabilmektedirler. Bu tür değişiklikler, özellikle de kojoñların irticalen söylendiği durumlarda sık sık görülmektedir. İrtical, daha çok meşhur kojoñçıların birbirlerini kojoñla sınadıkları ya da atıştıkları durumlarda kendisini göstermektedir.

Altay Türklerinin lirik kojoñları, Rus ve Avrupa halklarının lirik şiirleri gibi her yerde söylenmez. Altay Türkleriyle Sibirya'nın diğer bazı halklarının lirik kojoñları, halk tarafından çoklukla herhangi olay (karşılaşma) sırasında söylenir. Örnek vermek gerekirse, övgü, karşılaşma (selamlaşma) ya da sevgi kojoñları, herhangi bir vakitte söylenmezler, birileri övülürken, selamlaşılırken ve muhabbet edilirken kojoñlanır. Aynı şeyi, diğer kojoñlar için de söylemek mümkündür. Bu durumdan çıkarılması gereken en önemli sonuç, lirik kojoñların halk hayatının şartlarından, örf ve adetlerden, olaylardan bağımsız bir şekilde düşünülemeyeceğidir. Neredeyse herbir kojoñun yerine getirdiği belli bir işlevi vardır. Kojoñları, bağlamlarından ayrı düşünmek mümkün değildir. Bu durum, kojoñların en temel özelliğidir.

Altay Türklerinin kojoñlarını sınıflandırmak, hayli güç bir iştir. Altay kojoñlarını araştıran önemli isimlerden T. S. Tuhtenev, **Altayskie Narodnıe Pesni** (Gorno-Altaysk, 1972) onları biçimlerine ve ezgilerine göre şu şekilde sınıflandırmıştır: *Koo kojoñ*lar (yeknesak ezgili kojoñlar) ve *kıska kojoñ*lar (kısa, yüksek tempolu kojoñlar). Koo kojoñlar, çoklukla, belli bir tema (ilkbahar, aşk, vd.) esasında birbiri ardı sıra gider. Bayatlarla Kumandılar, bunlara

"tabır" (karşılıklı söylenen kojoñlar) adını vermektedirler. "Kıska" (sekirme) kojoñlar ise dans eşliğinde söylenirler ve Bayatlar ile Kumandılar, bunlara "takpak" adını vermektedirler. Kazan Tatarlarının "takpak"larının da dans eşliğinde söylendiğini burada hatırlatmakta yarar vardır. Altay "takpak"larına ya da "kıska kojoñ"larına örnek vermek gerekirse:

Ana Bayattıñ içine
Kök çabak çöñbös dediñ be, dediñ be?
Kökşin balazı keldi dep, keldi dep,
Köp ermek aytpas dediñ be, dediñ be?

Altay Türklerinin kojoñlarını sosyal ve estetik işlevleri bakımından şu bölümlere ayırmak mümkündür: *Mak kojoñlar* (övgü kojoñları), *alkış kojoñlar*, (alkış kojoñlar), *komudal kojoñlar* (şikayet, serzeniş kojoñları), *kokur kojoñlar* (mizahi kojoñlar), vd. Fakat, kojoñları bu esasa göre sınıflandırmak gerçekten zordur. Kojoñların söylendiği ortamlarda (beşik toyu, içki sunumu toyu, vd.) alkış da övgü de aynı anda yer alabilmektedir. Bunları birbirinden ayırmak bir noktada imkansız gibidir.

S. Surazakov, *Altay Albatınıñ Oos Poetiçeskiy Tvorçestvazı* adlı kitabında, T. S. Tuhtenev *Altayskie Narodnıe Pesni* adlı incelemesinde Altay kojoñlarını temalarına göre şu şekilde sınıflandırmıştır: *İstoriçeskiy* **kojoñlar** (tarihî kojoñlar), *iş kereğinde kojoñlar* (iş hakkında kojoñlar), *sotsialno-bıtovoy kojoñlar* (sosyal-yaşayış kojoñları), *süüştiñ lirikazı* (aşk şiirleri), *Altayı öven şiirler*. Tuhtenev, bu sınıflandırmaya, kojoñların hayatın hangi anlarında söylendiklerini, hangi amaçla kojoñlandıklarını da dahil eder: *Oyın-jırgaldıñ kojoñları* (oyun-eğlence kojoñları), *kabaydıñ kojoñları* (beşik kojoñları), *çööçöydiñ kojoñları* (içki ikramı kojoñları), *mak kojoñları* (övgü kojoñları), vd. Surazakov, bunları, maişet (yaşayış, hayat) kojoñlarına dahil etmektedir.

Aşağıda genel bilgi mahiyetinde sadece *istoriçeskiy kojoñlar* hakkında bilgi verilecek ve iki örnek metin aktarılacaktır. Diğerleri için S. Surazakov'un *Altay Folklor* (Gorno-Altaysk 1975) adlı çalışmasının 88-93. sayfaları arasına bakılması tavsiye edilecektir.

İstoriçeskiy kojoñar (Tarihî kojoñlar): Herhangi bir tarihî olay ve toplumla ilgili kojoñlardır. Bu kojoñlarda tarihî olaylar doğrudan doğruya değil, sanatlı genellemeler vasıtasıyla verilir. Kahramanların yaşayıp yaşamadıkları da şüphelidir. Bu tür kojoñlara "Kan Altay", "Şunu Kereginde Kojoñdor", "Mırat-Biy" gibi kojoñları örnek vermek münkündür. "Mırat-Biy" adlı kojoñ, karşılıklı söyleşmeye dayalı bir kojoñdur:

Mırat-Biy

Enezi:	*Mırat:*
Mıradım! Mıradım!	*Enekem! Enekem!*
Edil degen suu keler	*Edil degen suu emtir*
Anı kanayıp keçerziñ?	*Eki çomzom keçerim.*
Edeginde el bolor	*Edeginde el emtir*
Anı kanayıp keçerziñ?	*Men kelzem, ceñerim.*
Cayık degen suu keler	*Cayık degen suu emtir,*
Anı kanayıp keçerziñ?	*Cañıs çomzom keçerim.*
Cakazında el bolor	*Cakazında el emtir,*
Anı kanayıp keçerziñ?	*Men kelzem, ceñerim...*

(Tuhtenev 1972: 10)

Diğer bir *istoriçeskiy kojoñ* örneği ise "Kan Altay"dır. Kojoñ, Altay Türkleri tarafından 1755-1756 yılları arasındaki Kıtay-Mançur feodallarının saldırıları sırasında oluşturulmuştur.

Kan Altay

Üstürtineñ körgöndö,
Üç toluktu Kan Altay!
Tuurazınañ körgöndö,
Togus buluñdu Kan Altay!
Kaacızınañ körgöndö
Kamçı sındu Kan Altay!

Küski kongon curtıña
Küreñ çekpen töjölgön,
Caksı kongon curtıña

Cajıl torko cayılgan.
Kayran Altaym dep,
Kalıgım kanı tögülgön!

Toñ buḍaktu karagay
Toñ koyordoñ caylazın!
Tobul bütken Altaym
Toñ koyordoñ caylazın!
Kak budaktu karagay
Kañkayardañ caylazın!
Kayran bütken Altaym
Kañkayardañ caylazın! (Tuhtenev 1972: 8)

Bu noktada, Tuhtenev'in *Altay Albatınıñ Kojoñdorı* (Gorno-Altays 1972) adlı eserine aldığı kojoñları ne şekilde sınıflandırdığı hakkında bilgi vermek de gerekmektedir. Tuhtenev'in tasnifi şu şekildedir:

a) İstoriçeskiy kojoñdor
b) İştin kojoñdorı
c) Toydıñ kojoñdorı
ç) Mak kojoñdar
d) Kabaydıñ kojoñdorı
e) Çööçöydiñ kojoñdorı
f) Süüş kojoñdorı
g) Oyınnıñ kojoñdorı
ğ) Sotsialno-Satiriçeskiy kojoñdor
h) Kokur-elek kojoñdor
ı) Ozogı komudaldu kojoñdor
i) Sögüş kojoñdor
j) Obşçestvenno-politiçeskiy kojoñdor
k) Ada-töröl üçün Ulu cuu öyölögi kojoñdor
l) Cañı cürüm kereginde kojoñdor (Tuhtenev 1972)

Altay kojoñları genelde iki dört dizeli kıtadan oluşmaktadır. Bu, kadim dönemlerden kalan bir özelliktir. Fakat, her iki dörtlüğün içeriği ya da anlamı birbirinden farklı değildir. Örneklendirmek gerekirse:

Arkanı tömön ***tüjerde,*** (8)
Arkazı tüñey sıgındar (8)
Amırgılap ***kelerde,*** (7)
Üni tüñey üüreler. (7)

Kobını *tömön* ***tüjerde,*** (8)
Kolı *tüñey koñırlar* (7)
Kojoñdojıp kelerde (7)
Üni tüñey üüreler. (7)

Yukarıda kafiyeleri ve ölçüleri de gösterilmeye çalışılan bu iki dörtlükte esas düşünce anlatılır. Fakat, kojoñun bu tür bent, kıta biçiminin sonraki (özellikle de son) zamanlardaki değişimiyle bir yandan uzun kojoñlar, diğer yandan da kısa kojoñlar meydana gelmiştir.

Uzun kojoñlar, herhangi bir tema esasında daha fazla sayıdaki dörtlüğün bir araya gelip dizilmesinden meydana gelmiştir. Kısa kojoñlar ise, Surazakov'a göre, Rus *çastuşka*larına (koşmalarına) öykünülerek oluşturulmuştur. Bu tür kojoñların ezgileri çöyö, koo değil, aksine, hızlıdır.

Örneğin:

Köznöktöñ körördö
Közi caraş köörkiyim.
Bozogodoñ çıgarda,
Boyı caraş köörkiyim.

Ya da:

Al aldında bir çolmon,
Körünbey, kaydaar cajındıñ?
Aylık cerde köörkiyim,
Kelbey, nege udadıñ?

"Çastuşka" (koşma) ya benzer bazı kojoñlar, eski kojoñlardan meydana gelmişlerdir. İki dörtlükten birisi atıldığında kısa kojoñ ortaya çıkmıştır.

Elik bıçkak ödügim,
Ne elediñ bolbogoy?
Erke, karu köörkiyim,
Ne ıradıñ bolbogoy?

Kojoñlar ritmik yapıları bakımından pek değişmeden kalmışlardır. Kojoñlar, hece ölçüsüyle kurulmuşlardır. Altay kojoñlarının hepsi 7 hecelidir. Bilimsel literatürde Altay kojoñlarının ölçüsü 7 heceli diye isimlendirilmektedir.

Keñi curtta ne caraş? (7)
Ketep adat añ caraş. (7)
Ker aygırga ne caraş (7)
Kecim salar at caraş (7)

Kojoñların bazı dizeleri iki kısma bölünmektedir. Dizeler 4+3 biçiminde duraklanmaktadır.

Kojoñlarım müzikal ritmiği her zmana 7 hece esasına göre oluşturulmaktadır. 7 hecelilik bozulduğunda kojoñu eski melodisiyle kojoñlamanın imkânı yoktur.

Yazıya geçirilen kojoñlar, çoğu durumda, 7 heceli değildir. Onlarda 6, 7, 8, 9 hece ölçüleri de yer almaktadır. Örnek vermek gerekirse:

Koyondu calbaktañ (6)
Koyım aydap bolbodım (7)

Ya da:

Ak-boronıñ calı altın (8)
Aydışkannıñ sözi altın (8)

Fakat, bu tür kojoñlar, kojoñlandıklarında 7 heceli oluvermektedirler. Ezgili bir söyleyiş sırasında seslerin uzun ve kısa telaffuzuna, ulamalara ve ses düşmelerine göre durum 7 heceliye göre ayarlanmaktadır. Örnek vermek gerekirse:

Koyondu-u calbaktıñ
Ak-boronuñ yal (ı) altın

Dizenin ikinci kısmına üç heceli kelime yerine iki heceli kelime geldiğinde "ol", "bu", "oy" gibi gereksiz sözler eklenmektedir. Örneğin:

Kara-boro tay tuşta (7)
Celip, celip ***ol*** *albay (7)*

Altay kojoñlarının büyük bir ekseriyeti, ses-vokal esasında meydana getirilmiştir. Çoğunda "keçiltire" ritm vardır. Örneğin:

Emil *ağaştıñ* ***bajınday***
Eelgir *bolzom* ***kaydadım.***
Etken *kuştıñ* ***üyindiy***
Ediski *bolzom* ***kaydadım.***

Dize sonlarında redifler de yer almaktadır. Örneğin:

Ak-boronıñ calı ***altın***
Aydışkannıñ sözi ***altın***
Kök-boronıñ calı ***altın***
Körüşkenniñ közi ***altın***

Altay kojoñlarının dizelerinin çoğu bir ses ya da heceyle başlamaktadır. Bu da kadim zamanlardan gelen bir özellik olduğu belirtilmektedir.

3.2. AZERBAYCAN TÜRKLERİ

Azerbaycanda türkü karşılığı olarak "mahnı", uzun hava karşılığı olarak da "mugam" kullanılmaktadır. Mugamların aralarında söylenen kırık hava tarzındaki eserlere de "tesnif" denilmektedir. Karşılıklı türkülere ise "deyişme (demeçevirme) adı verilmektedir. (Aytaş 2003: 374)

Mahnının, [3] ayrıca Azerbaycan'daki kırık havalardan bir kısmının da adı olduğu bilinmektedir. Mahnı kelimesiyle hemen hemen eş anlamlı bir şekilde kullanılan bir diğer kelime "tesnif"tir. Tesnifler de sözlü gelenekte yaratılmış, belirli makamlarla icra edilen halk şiiri ürünleridirler. (Namazaliyev 1993: IX-X)

Halk mahnılarında Anadolu sahasındaki türkü örneklerinde olduğu gibi, şiirin asıl bir gövdesi ve bu gövdeye eklenen bağlantılar vardır. Gövdenin ve bağlantıların mısra sayıları da değişebilmektedir.

Ay Beri Bah, Beri Bah

Pencereden daş gelir,
Humar gözden yaş gelir,
Seni mene verseler,
Allah'a da hoş gelir.
Ay veri bah, beri bah,
Can beri bah, beri bah.

Pencerenin milleri,
Açılıb gızıl gülleri,
Oğlanı yoldan eyler,
Gızın şirin dilleri.
Ay veri bah, beri bah,
Can beri bah, beri bah.

---

[3] Azeri Türklerinin halk şiiri türleri hakkındaki bilgilerle bu türlere ait örnekler, şu kaynaklardan alınmıştır: P. Ş. Efendiyev, (1985), **Halgın Söz Hezinesi**, Maarıf, Bakı 1985; Meherrem Gasımlı, **El Düzgüleri Elat Söylemeleri**, Azerneşr, Bakı 1993; Gafar Namazeliyev, **Azerbaycan Halk Türküleri (Mahnı ve Tesnifler),** Ankara 1993.

Pencerede guş menem,
Uç deseler uçmanam,
Yar mene gaş göz eyler,
Men heç başa düşmerem.
Ay veri bah, beri bah,
Can beri bah, beri bah. (Efendiyev 1985: 33)

Bulagdadı

Ketdim gördüm bulagdadı,
El üzünü yumagdadı,
Gızıl üzük barmagdadı,
Bir bele can alan olmaz,
Bir bele gan salan olmaz.

Bulagda üzünü yuyur,
Birçeyini burup düyür,
Mene bahıb özün öyür,
Bir bele can alan olmaz,
Bir bele gan salan olmaz.

Bu bulağın daşı gara,
Üreyimin başı gara,
Olmaz bele gaşı gara,
Bir bele can alan olmaz,
Bir bele gan salan olmaz. (Efendiyev 1985: 34)

Su Geldi Yudu Yolları

Karvan gelir meşeden,
Furgonu var şüşeden,
Yarım bir köynek tikib,
Yahası benövşeden.
Su geldi yudu yolları ay gelin,
Pambıgdan ağdı golların ay gelin.

Yatmısan oyanasan,
Al-hara boyanasan,
Mene yardan bir heber,
Sen menden o yanasan.

Su geldi basdı yolları ay gelin,
Pambıgdan ağdı golların ay gelin.

Danış sözüne gurban,
Gözüm gözüne gurban,
Özgesini neynirsen,
Özüm özüne gurban.
Su geldi basdı yolları ay gelin,
Pambıgdan ağdı golların ay gelin.

(Gasımlı 1993: 121-122)

Azerbaycan türküleri şu ana başlıklar altında toplanabilir:

1. Lirik Nağmeler
   a) Sağın Nağmeleri
   b) Ovçu Nağmeleri
   c) Xana Nağmeleri
   d) İpekçi Nağmeleri
   e) Balıgçı Nağmeleri
2. Mövsüm Nağmeleri
3. Meişet Nağmeleri
   a) Ağıtlar
   b) Toy Nağmeleri (Adaxhlı Oxşamaları)
   c) Şirni, Xonça ve Nişan Taxma Nağmeleri
   d) Halay Mahnıları
4. Yigitlik Koşukları (Qehremanlıg Nağmeleri
5. Çocuk Nağmeleri
   a) Acıkmalar
   b) Sanamalar
   c) Arzulamalar
   d) Okşamalar
   e) Laylalar
   f) Çaşdırmalar
   g) Yanıltmacalar
   h) Düzgüler
   ı) Tapmacalar (Aytaş 2003: 374-375)

3.3. BALKAN TÜRKLERİ

Balkanlarda, altı yüz yılı aşkın bir süreden beri oluşmuş, yaşamış ve yerleşmiş bir Türk kültürü bulunmaktadır. Bu kültürün bu coğrafyada oluşmasını sağlayan ve Balkanlara ikinci bir koldan gelen Türklerin o coğrafyayı yurt edinişi serüvenini Yıldırım, şu cümlelerle ifade etmektedir:

> *XIV. yüzyıldan itibaren, Balkanlara başka bir yoldan, başka bir Türk grubunun akmağa başladığını görüyoruz. Bunlar, Orta Asya'daki yurtlarında İslâmiyeti kabul edip batıya doğru akan ve XI. yüzyılda Anadolu yaylalarını yurt edinen Oğuz boyu Türkleri, Anadolu yaylalarına sığmayan bu Türkler, o sıralarda, adaletleri, insana verdikleri değer sebebiyle, buralarda yaşayan yerli ahaliler tarafmdan Balkanlara davet ediliyorlardı. Ve kısa zamanda, bu özelliklerinden dolayı Dalmaçya sahillerinden Macaristan ovalarma kadar uzanan geniş topraklara, yerli halklarla kısa zamanda kaynaşan, iç-içe yaşayan geniş bir Türk nüfusu ile iskân edilebiliyordu; sayısız yeni şehir, kasaba ve köyler kuruluyordu.* (Yıldırım 1998: 188)

Geçen altı yüz yılın sonunda "Balkanlardaki Türk nüfusu, yeni ortaya çıkan Balkan devletleri içinde muhtelif sebeplere bağlı olarak erimeğe, eritilmeğe başlanır." (Yıldırım 1998: 189) Bütün bu olumsuz hareketlere, baskıya, tehcire vb. hareketlere rağmen bu kültür yok edilemez. Özellikle sözlü kültür belleklerde yaşamaya devam eder. Sözlü kültür içinde ise türküler önemli bir yer tutmaktadır.

Balkan Türkleri denince öncelikli olarak Bulgaristan ve Yunanistan'da yaşamış ve yaşamakta olan Türklerle eski Yugoslavya sınırları içinde yer alan Makedonya, Bosna-Hersek, Kosova'da yaşamış ve yaşamakta olan Tükler ve Türk kültürü aklımıza gelmektedir. Romanya ve özellikle Dobruca'yı da Balkanlara ilave edebiliriz.

Bulgaristan'da Türklere ait güçlü bir sözlü kültür geleneğinin varlığı bilinmektedir. Bu sözlü kültür ürünleri içinde ise türküler önemli bir yere sahiptir.

Hafız, Bulgaristan Türklerine ait türküleri altı grupta toplamaktadır. Bu tasnif içinde yer alan türkülerin konularına ait başlıklar şu şekildedir:

a. Sevgi Türküleri
b. Gelin-Kaynana Türküleri
c. Gurbet Ve Ayrılık Türküleri
d. Mizahî Türküler
e. Tarihî Konulu Türküler
f. Ağıt Türküleri

Bu türküler içinde ise yaygın ve örnekleri çok olanlar sevgi türküleridir:

Dur Yârim Yaşımız Dolsun

Beyaz güvercin olsam
Evin üstüne konsam
O sevgili yârimin
Sevgilisi ben olsam
Dur yârim yaşımız dolsun
Çiyizlerimiz tam olsun
Rüştiyeli yârim gelsin
Bizlere şenlik versin
Ak üzüm asmasıyım
Fabrika basmasıyım
Bana doktor kâr etmez
Ben sevda hastasıyım
Dur yârim yaşımız dolsun
Çiyizlerimiz tam olsun
Rüştiyeli yârim gelsin
Bizlere şenlik versin (Hafız 1990: 142)

Eski Yugoslavya sınırları içinde yaşamış ve yaşamakta olan Türklerin de güçlü bir türkü dağarcığına sahip olduğu bilinmektedir. Özellikle Doğu Makedonya'dan derlenen türkü metinlerinin bulunduğu Makadonya Türklerine ait türküleri bir araya getirme gayreti içinde olduğunu bildiğimiz Hamdi Hasan'ın, Bosna-

Hersek'in başşehri Saray-Bosna kütüphanelerindeki Türkçe yazmalardaki türküleri kitaplaştırmış olması da bu alana yapılan büyük hizmetlerdendir.

Hasan, yazmalardan okuyarak kitabına aldığı türkü metinleri üzerinde bir tasnif çalışması yapmış, önce türküleri yaratıcısı belli olan ve olmayanlar biçiminde incelemiş, yapıları bakımından da özelliklerini vermiştir. Kitapta yer alan üç yüz türkü metnini konularına göre şöyle sınıflandırmıştır:

I. Tarih olaylarıyla ilgili türküler
   A. Fetih Türküleri
      1. Bağdat Türküsü
      2. Niş Türküleri
   B. Savunma Türküleri
      1. Bağdat Türküleri
      2. İzvornik Türküleri
      3. Banya Luka Türküleri
      4. Adakale Türküsü
      5. Vidin Türküleri
         a. Sultan Selim Türküsü
         b. Pazvandoğlu Türküsü
   C. Şehir Mersiyeleri Veya Ağıtları
      1. Budin Türküleri
      2. Sarayevo Türküleri
      3. Azak Türküsü
      4. Özi Türküsü
   D. Kimi Ünlü Tarih Kişileriyle İlgili Ağıtlar
      1. IV. Sultan Murat'a Ait Ağıt
      2. Damat İbrahim Paşa'nın Ölümüyle İlgili Ağıt
      3. Patroa Halil'in Ölümüyle İlgili Ağıt
      4. Osman Paşa'ya Ait Ağıt
      5. Halil Ağa Ağıtı
      6. Panca'nın Ölümüyle İlgili Ağıt
II. Aşk Türküleri
III. Mülemmalar
IV. Kimi Dini, Didaktik, Satirik ve Başka Konulu Türküler

Burada verilen türküler arasında mülemmalar bulunmaktadır ki, Türk dünyasının diğer coğrafyalarında pek kullanılmayan bu terim, bir yerde yaşayan farklı dillerin aynı anda kullanılmasıyla meydana getirilen ürünlere ad olarak verilmektedir. Örneğin Yugoslavya'da yaşayan Türklerin türküleri içinde mülemmaların önemli bir yeri vardır. Bunlar arasına yalnız Türkçe-Sırpça değil, Türkçe, Arapça, Farsça ve Sırp-Hırvatça üzerinde, yani karışık olarak dört ya da beş dilde oluşturulmuş olanlarına bile rastlanmaktadır. (Hasan 1987: 58)

Türkü

Aşalım dağlar aşalım
Aşalım da yâr yurduna düşelim
Tenha yerde konuşalım
Rakipler duymasın seni

Kadı kızı müftü kızı
Sen allar giy ben kırmızı
Camilerde cenaze namazı
Kılınca severim seni

Selvilerde biter yaprak
Yire düşer olur ıprak
Ela göze siyah toprak
Dolunca severim seni (Hasan 1987: 255)

Türkçenin kültürel zenginliğinin yaşandığı coğrafyalardan biri de Romanya'dır. Romanya'da, özellikle Tuna ile Karadeniz arasında, bugün Dobruca adıyla bilinen bölgede Türklerin kültürel zenginliği görülmektedir. 1262 yılından beri Türk kültürünün etkisinde olduğu belirtilen (Mahmut 1997: 7) bu coğrafyada oluşan kültürel zenginliklerin başında türküler gelmektedir.

Enver ve Nedret Mahmut, Dobruca'ya 1860'tan itibaren Kırım ve Nogay tatarlarının getirilip yerleştirildiğini, dolayısıyla türkülerin dil, yapı ve icrasında Tatar Türklerinin daha etkili olduğunu belritmektedir. Bu bilim insanı ve araştırmacıların Dobruca'daki Türk halk edebiyatı metinleri içinde ilk sırada yer verdikleri türkülerin tasnifi şu şekildedir:

LİRİK TÜRKÜLER

1. Beşik Cırları (Ninniler)
2. Bala Cırları (Çocuk Yırları)
3. Bayram Cırları (Bayram Yırları)
4. Mâneler (Mâniler)
5. Şınlar (Çınlar)
6. Cırlar (Yırlar)
7. Destanlar (Destanlar)
8. Mit hem Bozlaw (Mit ve Bozlau)

Bülbül

Ötme de bülbül konma da bülbül
Kiraz dalına
Ben yârimi vermez idim
Dünya malına
Ötme de bülbül konma da bülbül
Dalım kırıktır
Seneliğimde bir yâr da sevdim
Boynum vuruktur

Ötme de bülbül konma da bülbül
Dalım incedir
Gençliğimde bir yâr da sevdim
Halim nicedir

Yalı da boyun kenarında
Gezersin ziyade
Ne annen sever ne baban
Benden ziyade (Mahmut 1997: 122)

3.4. BAŞKURT TÜRKLERİ

Başkurtların türkü geleneğinde genellikle ***yır, takmak, beyit***'[4]adı verilen türküler yer almaktadır.

3.4.1. HALK YIRLARI

Başkurt halk yırları; içerik, yaşayış biçimi ve görevleri (işlevleri) bakımından oldukça çeşitlidir. Kendilerine has ezgileri olan isimli yırlar ile dört dizeli diğer yırların geniş bir şekilde yayılmış olduğu eskiden beri bilinmektedir. Halk arasında yırların "ozon yır" (uzun yır, türkü) ve "kıska yır" (dörtlük, mani) denilen türleri de vardır. Sosyal-estetik görevleri bakımından ayrılıyor olsalar da şiir kuruluşu bakımından takmaklar, yırlara çok yakındırlar. Takmaklarla yırlar arasındaki sınırı belirlemek bile çoğu zaman zordur.

Dört dizeli yırlar, halk dilince genelde, "törlö yırlar" (türlü yırlar) diye isimlendirilmiştir. Bu adlandırma, aslında, onların yerine getirdikleri görevler ve icra biçimleriyle doğrudan bağlantılıdır. Başkurt halk yırlarının büyük bir kısmı, 10-9 hece ölçüsüyle kurulmaktadır. Buna göre, bunların her birisi türlü ezgilerle yırlanır. Dört dizeli yırlar da, her türlü ezgide yırlanabilmektedirler. Bu tür yırlara" törlö yırlar" denilmesinin sebebi de onların her türlü ezgide yırlanabilmeleridir (Galin 1977: 8).

"Törlö yırlar"ı, doğu şiirinin eskiden beri geniş bir şekilde yayılan "rubai" biçimiyle karşılaştırmak mümkündür. Benzerlik sadece dış yapıda değildir. Türlü ezgilerle yırlanan yırlar, yani "törlö yırlar", rubailer gibi kendilerine hastırlar. Onlar, felsefi bir içeriğe sahiptirler ve belli bir düşünceyi tam bir biçimde ifade ederler. Bu durumu, sadece doğu şiirinin "rubai"leriyle değil, Türkiye sahasının "mani"leriyle de birlikte düşünmek ve yorumlamak gerekmektedir. Türlü ezgilerle yırlanan yırların içeriklerini, genelde doğulan ülke-yurt, dünyanın faniliği, insan ömrünün esası gibi konular

[4] Yır, takmak, siñlev ve beyitle ilgili bilgi ve örnekler şu kaynaklardan derlenmiştir: Salavat Galin, "Yır, Takmak, Siñlev" **Başkort Halık İcadı-Yırzar**, Öfö 1977, s. 6-34; Ğaysa Höseyinov-Möhter Seğitov, "Başkort Beyitteri", **Başkort Halık İcadı-Beyitter**, (hzl. Möhter Seğitov-Niğmet Şoñkarov), Öfö 1978, s. 6-33.

oluşturmaktadır. Rubai ve manilerde olduğu gibi, türlü yırlarda da ahlakî problemler, aik-muhabbet teması ağırlıklı bir yer tutmaktadır. Türlü yırların, halk dilinde, "robağı" (rubai) diye de adlandırıldığını ifade etmemiz gerekmektedir. Yırların içerisinde de "robağı" ibaresine rastlanmaktadır:

Yokolorza bulhañ, uyanırhıñ
Bir orbağa eytken tavışka. (Galin 1977: 8)

"Törlö yırlar"ın ortaya çıkışıyla ilgili iki temel görüş vardır. Bunlardan ilki, "törlö yırlar"ın ayrı bir edebî tür olarak biçimlenmesini, "isimli yırlar"a bağlayan görüştür. Bu görüş, yırların bazı kıtlarının, insanların şahsi duygularını en etkili bir şekilde yansıtmaları sebebiyle yırlardan ayrılarak ayrı (müstakil) bir şekilde yaşamaya başladığını ileri sürmektedir. Günümüzde uzun ezgili yırların, çoğu durumda sadece bir iki kıtası yırlanmaktadır ve bu da "yırsı"nın (yırcının) o anki duygularına ve dinleyicilerin arzusuna göre biçimlenmektedir. Yırsı, genelde, yırın sadece beğendiği, duygu ve düşüncelerine en yakın olan ve sanat değeri yüksek olan bir kıtasını seçip yırlamaktadır. Sözün özeti, "törlö yırlar" ya da "kıska yırlar", uzun yırlardan yırcılar tarafından bir ya da iki kıtanın seçilerek bağımsız bir şekilde söylenmeye başlamasıyla ortaya çıkmışlardır (Galin 1977: 9).

Bir diğer görüş ise, "doğaçlama" üzerine esaslanan görüştür. Usta "yırsı" ve "kurayısı"lar, gönüllerindeki herhangi bir güçlü his tesiriyle sadece dört dizeden oluşan yırlar meydana getirebilmektedirler. İsimli yırların (türkülerin) çoğu herhangi bir konuya esaslanıp herhangi bir manzara, sahne ve olayı gözler önüne sererken türlü yırlar insan duygu ve düşüncelerinin sadece belli bir hissesini terennüm ederler. R. G. İgnatev'in aşağıdaki sözleri, türlü yırların genel özelliklerini çok güzel bir şekilde yansıtmaktadır: "Başkurt halkının yırları, çoklukla doğaçlamadan ibarettir. Başkurtlar, kendi yır ve ezgilerini yalnız solduklarında, çoklukla yol yürürken meydana getirirler. Onlar, orman ve dağ kıyılarında yürürken dağ ve orman hakkında, ırmak boylarında gezinirken ırmak hakkında yırlar söylerler." (Galin 1977: 10). Bu yönüyle türlü yırları "atasözleri" ile karşılaştırmak mümkündür. Hatta, bazı dört dizeli yırlar (maniler), anlam açıklığı, ritmik kuruş ve şiir ölçüsü bakımından atasözlerini hatırlatmaktadırlar:

Karağay da üsir, ay, yem ösön,
Bal korttarı osor bal ösön,
Yaman irzer ülir, ay, mal ösön,
Yakşı irzer ülir dan ösön. (Galin 1977: 10)

Tabiatları bakımından "törlö yırlar", temelde, liriktirler. Onlarda "yırsı"nın çevresiyle münasebetleri, düşünce ve duyguları tasvir edilir. Bu tür yırlarda kaygı-hasret ve özlem motiflerini de, gönül açma, hiciv seslenişlerini de görmek mümkündür.

"Törlö yırlar"ın büyük bir kısmı vatan ve doğulan ile itfah edilmiştir. Doğulan il, herşeyden önce, lirik kahraman sıfatıyla göz önüne çıkan yırsı-kuraysının kendi doğup büyüdüğü yurdu, gün gördüğü yeridir. Yırlarda ideal bir tip mertebesine çıkarılan erlere-yiğitlere has sıfatlara da yer verilmiştir. Bu tür yırlarda, ayrıca, sosyal problemler de ifadesini bulmuştur. Ömür-hayat hakkındaki yırlar, felsefi anlamları bakımından çok güçlüdürler. Bu tür yırlarda halk, kendi hayat tecrübesinden yola çıkarak dünyanın faniliğini, ömrün insan oğluna verilen kısa süreli bir armağan olduğunu düşünmüştür. İfade etmek gerekir ki, hayata ve dünyaya karşı beslenen karamsar duyguların yanında, iyimser duygular daha ağır basmaktadır. Özellikle de "meclis yırları"nda halkın olumlu-iyimser bakış açısı güçlü bir şekilde yansıtılmıştır. "Törlö yırlar" içinde muhabbet (aşk-sevgi) yırları büyük bir yer işgal etmektedir. Yiğitlerle kızların birbirlerine karşı besledikleri sevgi duyguları, dertlenme ve hasretlik hisleri, kavuşma hayalleri, muhabbet yırlarının temel motiflerini oluşturmaktadır (Galin 1977: 11).

Yırları, hece ölçüsüyle yırlanışlarına ve şiir ölçülerine göre ikiye ayırmak mümkündür: "Ozon yırlar" ve "kıska yırlar". "Ozon yırlar", kaide olarak, 10-9 heceli, "kıska yırlar" ise 7-8, 7-7 ve 8-8 heceli dizelere esaslanmıştır. Lakin, bu kuralların yer almadığı yırların sayısı da çoktur.

"Törlö yırlar"ın, uzun ya da kısa ezgiyle yırlanmaları, kaide olarak, onlardaki dizelerin hece sayılarına bağlıdır. Aynı zamanda, uzun ezgili yırlanan yırlardaki 10-9 ölçüsünün pek çok Türk topluluğu için eski sayılan 7'li ölçü esasında geliştiği de bilinmektedir.

İçerik bakımından uzun ve kısa yırların birbirlerinden ayrılmadıklarını söylemek mümkündür. Bazı durumlarda bir kıtanın hem uzun ezgiyle hem de kısa ezgiyle yırlandığı bilinen bir husustur. İşte bir örnek:

Koyaş sığa eylenip
Tal sıbıkta beylenip
İsen bulhak, bir kaytırbız
Tuvğan ilge eylenip. (Galin 1977: 15)

Uzun ve kısa yırlar arasında çok sayıda ortaklık ve benzerlik olsa da, uzun yırların tematik açıdan çok çeşiti oldukları göze çarpmaktadır. Kısa yırlardan farklı bir şekilde, onlarda içtimai-felsefi, sosyal hayat problemleri daha çok yer almaktadır. Uzun yırlar, aslında, hayatın acısını-tatlısını tadan, kendilerine göre bir dünya görüşleri olan orta ve daha yukarı yaştaki insanların gönlünde yaşar. Kısa yırlar ise, aksine, gençler icadıdır, onların gönüllerinin yemişleridirler. Bu durum, temalarında da görülmektedir. Kısa yırlar, genellikle muhabbet yırlarından oluşmaktadırlar. Onlarda özlem, gönüllenme, buluşma, ayrılık, dertlenme, kaygılanma gibi his ve duygular ağır basmaktadır:

Küzim yomham, küz aldımda
Höygenimdiñ kevzehi.

Ya da:

Höymes bulhañ, eyt dörösön,
Miniñ küñilim hürilhin. (Galin 1977: 15-16)

Lakin kısa yırlar, sadece muhabbet (aşk-sevgi) yırlarından oluşmazlar. İkinci bir grubu, sosyal hayat içerikli yırlar oluşturur. Uzun yırlara has motifleri, bunlarda da görmrk mümkündür. Bunlar arasında er-yiğit, mal konularına, dostluk-arkadaşlık motiflerine bağlı yırlar ağır basmaktadır (Galin 1977: 16).

3.4.2. TAKMAK

Şiir formu ve tasvirleme yolları (şiir ölçüsü, yanaşalok, karşılaştırmalar, vb.), **"takmak"**ları "kıska yır"lara çok yaklaştırmakta-

dır. Hatta, onlar arasındaki farkı belirlemek, zaman zaman iyice zorlaşmaktadır. İşte bundan dolayı, bazı yırların "takmak", bazı takmakların "yır" olarak görülmesi (isimlendirilmesi) mümkündür. Bu, doğal bir durumdur. Takmak, doğrudan doğruya "dans" yırlarıyla birleşmektedir. Başkurt sözlü edebiyatında dans (raks) yırlarının "Gölnezire, "Möğlife", "Yiti kız", "Zarifa", "Karabay" gibi klasik örnekleri vardır. Takmaklar, her zaman dans ve oyunlarla birlikte yaşarlar. Onların esas görevi, dansa ve oyuna eşlik etmektir. Kirey Mergen'in de ifade ettiği üzere, takmaklar, "yırla komşu olup onlarla birlikte doğar ve birlikte yaşarlar. Çoklukla kollektif ya da bireysel danslara ve oyunlara eşlik ederler." (Galin 1977: 16). Yırladan farklı olarak, takmaklar "söylenirler", yırlanmazlar. Bu özellik, takmakların kendisinde de de açık bir şekilde görülmektedir:

Tart kurayıñ, eyt takmağıñ
Takmağıña ni yite?
Hikirip töşöp biyivzeriñ
Üzekterime üte. (Galin 1977: 16)

Kirey Mergen, Başkurt sözlü edebiyatında "öndev" (seslenme, ünleme) ve "atama" (ithaf) takmaklarının varlığına dikkat çekmiştir. "Öndev" takmaklarının esas görevi, dansçıyı dertlendirme-coşturma, dansı hareketlendirmedir. Takmak, genelde, dansçıya ithaf edilmiş olur ve bu da takmağın kompozisyonuna etki eder. Bir grup takmak, doğrudan doğruya dansçıya seslenmekle başlar. "Biyi, biyi..." ifadeleriyle başlayan takmaklara şu örneği vermek mümkündür:

Biyi eyze, biyi eyze,
Tulı tustak tügülhiñ.
Sakırğanda biyimeske
Dürt ayaklı tügilhiñ.
Biyi, biyi, biyivsi,
İzen buylap yörövsi,
Biyivsige hüz eytmegiz,
Biyivsi şep-birinsi. (Galin 1977: 17)

"Atama" takmaklar ise, doğrudan doğruya dansçının kendisine ithaf edilerek çıkarılmışlardır. Söyleniş sırasında takmak, dansçının huyuna-karakterine değer biçer. Değerlendirme çoklukla mizahîdir:

Biyi, biyi, Heybulla
Biyigen kişi bay bula.
Biyigen kişi bay bulha la,
Kisi töbö hay bula. (Galin 1977: 17)

Takmaklar, uzunluk ve kısalıklarına göre çeşitlenmektedirler.

Görüldüğü üzere, Başkurt sözlü edebiyatında "törlö yırlar" ile takmaklar çok aktif bir edebiyat türü olarak biçimlenmişlerdir ve onların içtimai-estetik rollerine değer biçmek oldukça zordur.

Yırlarda türlü türlü şiir ölçülerini görmek mümkündür. Onlardaki şiir dizelerinin kafiyelenişleri de çok çeşitlidir. Görüldüğü üzere, üstünlük *"xaxa"* biçiminde kafiyelenen yırlardadır. Bunun yanı sıra, klasik doğu rubailerindeki kafiye biçimine sahip yırlara da sıklıkla rastlanmaktadır.

Yırlarda aliterasyon ile asonansın ayrı ayrı yer aldığı durumlar azdır. Onlar, bir kıtada genellikle birlikte yer alırlar:

Harı at aldım, hazzar kistim,
Harı atım halkın alhıñ tip.

Ya da:

Karala ğına duğa, kara yurğa,
Kara urmandı nicik ütirge?

Yırlarda görülen kafiye, daha çok dize sonu kafiyelerdir.

Başkurt yırları arasında "yola" yırlarının önemli bir yer vardır. Yola yırları içerisinde toy yırları da önemli bir yekun tutmaktadır. Bunların başında da "bişik tuyı", "hırga tuyı" ve"nikah tuyı" yırları gelmektedir (Galin 1977: 20-29). Aşağıda, toy yırlarından sadece ere verilen kızların baba ocağından uğurlandıkları sırada anababalarına, kardeşlerine olan öfekelerini, kızgınlıklarını bildirdikleri "siñlev"lere örnekler verilmiştir.

Geçmiş dönemlerde halk hayatında önemli roller oynayan sihir, büyü ve sağaltma geleneklerine (ırım-arbav) bağlı yırları da burada zikretmek gerekmektedir (Galin 1977: 29-34). Başkurt sözlü geleneğinin bu ürünlerinden söz etmek, aynı zamanda Tatar sözlü geleneğinden söz etmek anlamına geleceğinden, burada üzerinde uzun uzun durulmayacak, sadece bir iki yır örneğine yer verilecektir.

Başkort Halık İcadı-Yırzar (Öfö 1977) adlı eseri hazırlayan Salavat Galin, çalışmasına aldığı yır metinlerini şu şekilde sınıflandırmıştır:

Ozon Yırlar

Tıvğan il, tıvğan yir
Donye malı, yigit danı
Ütken ğümir-kalğan hetir
Kayğı-hesret, yazmış
Tuğanlık, dus-işlik
Yır, meclis
Möhebbet yırzarı

Kıska Yırlar

Takmaklar

Yola Yırzarı
Tuy yırzarı
Bişik tuyı vakıtında yırlanğan yırzar
Hırğa tuyı vakıtında yırlanğan yırzar
Kız küzlegen sakta yırlanğan yırzar
Kız yavsılav
Yavsı yırı
Yavsığa yır
Kız kuşkan vakıtta yırlanğan yırzar
Yırtış yırı
Yıvasa yırı
Kız ozatkanda yırlanğan yırzar
Siñlevler

Kızzıñ ata-esehine siñlegeni
Kızzın ağalarına, yiñgelerine siñlegeni
Kızzıñ ehiretterine avıldaştarına siñlegeni
Kızzıñ dimsilerge, kiyevine siñlegeni
Kilin karşılav. Tilek

Arbavlar

Yılan tili
Koş tili
Tölkö tili
Kuyan tili
Yeşin tili
Bala tabıv hem üstirivge beyli hamaktar
Kindik inehiniñ bala tıvğansı eytken hamaktarı
Kindik inehiniñ bala tıvğas eytken hamaktarı
Sap-sap
Bişik yırı

"Ozon yır" örneği:

Tıvğan İl, Tıvğan Yir

Ağizilkey alkın, hıvı halkın,
Ağizilkey kivik hıv kayza?
Ağizilkeyzerziñ halkın hıvı,
Yanğan yörekkeyge zur fayza.

Ağizilkey buyı bigirek yemli,
Tire-yağı tuğay bulğanğa.
Tıvğan ilkeyzerim bigirek yakın,
Ata-babam şunda tıvğanğa.

Ağizilkey hıvzı kisken sakta
Teren yiri miniñ bilimden.
Biliñlep ük oskan koşkay kivik
Sığıp kına kittim ilimden.

Ağizilkeyzerziñ aryağında
Ayırım ğına ayırım tütelder.
İlderimden ayırılıv avır buldı,
Ayırılmasın ini bütender.

Ağizilkeyzerziñ aryağında
Yılkıları yöröy bolonda.
Ocmahtarıñ torhon bir yağında
Şu bolonda yögörgen sağında.

Ağizilkeyzerziñ ağıp kile
Ak habınkay kivik ak kübik.
Sit ilderge sığıp, ozak yöröhöñ,
Tıvğan iliñ bula yat kivik... (Galin 1977: 37)

"Kıska yır" örneği:

Ağizilge töşe yazzım,
Totmanıñ bilegimden.
Tamır yeygen gölder kivik,
Kitmeniñ yöregimden.
Ağizilge töşörhöñ,
Kolas halıp yözörhöñ
Sakırğan sakta kekükter
Nisik itip tüzirhiñ?

Ağizilge töşörhöñ,
Kolas halıp yözörhöñ
Sakırğan sakta kekükter
Nisik itip tüzirhiñ?
Ağizilge tura bar,
İki yağı kızıl yar.
Kürem tiheñ de kürmeyhiñ,
Ana kile bizziñ yer.
(Galin 1977: 139)

"Takmak" örneği:

Ağac başı al seske,
Bötörmehin koş alıp.
Büten yerzerzi höymeyim,
Hin yenime okşatıp.

Ağas başı ak mamık,
Bılbıl yahay oyanı.
Tulğan ayzay nurlı yözöñ
Balkılatır donyanı.

Ağizilge basma haldım,
Bir üziñ basa kürme.
İki yerzi höyem tiyip
Birevzen kala kürme. (Galin 1977: 199)

"Yola yırları" örneği:

Kızzıñ Ata-Esehine Siñlegeni

Ay, taş tirmen, taş tirmen,
Min taşlağan sakta ıvalmay.
Atakaym miniñ, ay, taş bavır,
Min iylağan sakta iylamay.
Ey-y-y...

Ay, haz üte, haz üte le
Ayakkayzarıma hıv üte.
Birmes te yirge birehiñ,
Üzekkeyzerime şul üte.
Ey-y-y...

Ay, yalandır, yalandır,
Yalanda la üsken balandır.
Bir, esekey, fatiyhañdı-
Üz kulıñda üsken balañdır.
Ey-y-y...

Ay, haz üte, haz üte le
Ayakkayzarıma hıv üte
Birmes te yirge birehiñ,
Üzekkeyzerime şul üte.
Ey-y-y...

Ay, yalandır, yalandır,
Yalanda la üsken balandır.
Bir, esekey, fatiyhañdı-
Üz kulıñda üsken balañdır.
Ey-y-y...

Aylı la yavlık alıp birzigiz,
Ayhız za yavlık yuk mı ni?
Keyneli le yirge birzigiz,
Keynehiz ze yirzer yuk mı ni?
Ey-y-y...

Ay-hay za başım avırıy,
Kayza ğına halıp yatayım?
Yakınğa birhem, yalkıtır, tip
Alıska birzi atayım.
Ey-y-y... (Galin 1977: 239)

"Arbav" örneği:

Yılan Tili (Yılan Arbav)

Señki, señki, señki yılan,
Señki başlı kara yılan,
Atkan uktan yügirik yılan,
Ağın hıvzan avan yılan,
Ak mamıktan yomşak yılan,

Sağır bulhañ, sak, yılan,
Sakmas bulhañ, yat, yılan.
Nuh peyğember hörmetine
Yatkan yirzen kat, yılan. (Galin 1977: 270)

3.4.3. BEYİT

Başkurt sözlü edebiyatının epik türüne giren beyit, sözlü ve yazılı şiirin birçok çizgisini kendisinden birleştirmiştir. Beyitler, ortaya çıkışları ve bazı sil-stil özellikleri bakımından yazılı edebiyata yakın olsa da kollektif yaratma rengini alışı, icra biçimi ve doğası ile halk şiiri malıdır.

Beyit, sözlü ve yazılı edebiyat vasıflarını birleştiren karma bir tür olarak yaratılışı ve yaşayış biçimi bakımından da iki türlüdür: Bir yandan yazılı edebiyat eseri gibi yazılıp da yaşatılır ve el yazması bestesi ile yaşarken diğer yandan, sözlü edebiyat eseri gibi doğaçlama çıkarılır ve dilden dile aktarılarak hatırda tutulur (Höseyinov-Seğitov 1978: 6).

Beyitlerin esasını, genellikle, tarihteki ya da sosyal hayattaki trajik ya da keskin dramatik durum ve olaylar oluşturur. Aslında bunlar, onun tür esasını tanıtan ana çizgilerdir. Hatta mizahi ve satirik karakterdeki beyitlerin çıkarılışı da trajik ya da üzücü durumlarla zorbalık, kötülük sahibi olumsuz tiplere bağlıdır. Özellikli kompozisyonu, konusu, yapı kuruluşu, dil-stil usulleri ve farklı şiir sistemi onu ayrı, müstakil bir tür haline getirmektedir. Beyitlerin Başkurt eposunda özel bir yeri, meydana geliş ve gelişim tarihi, kobayırlar ve yırlarla olan sıkı bağları vardır. Beyitlerin kendine has şiirsel doğası ve gelişimi vardır. Yazılı edebiyatla münasebetleri de güçlüdür.

Çok işlek olan beyitleri, temaları, şiirsel formları, karakteristik özellikleri ve yansıttıkları dönemler bakımından kronoloji-tema esasında sınıflandırmak mümkündür. Bu tür bir sınıflandırma temelinde Başkurt Türklerinin beyitlerini iki büyük gruba ayırmak mümkündür: "Sosyal-tarihi beyitler" ve "hayat-yaşayış beyitleri". Sosyal-tarihi beyitlerde değişik tarihi şahsiyetler, 1773-1775 yılları arasındaki Krestiyanlar savaşı, 1812-1814 yılları arasındaki "Vatan

Savaşı", doğulan il ve yurt, Rus-Türk, Rus-Japon, Rus-Alman savaşları; hayat-yaşayış beyitlerinde ise erkekler, kadın-kız yazgısı, insan hayatı, ölüm konuları işlenmiştir.

Başkurt Türklerinin beyitleri, Türkiye sahası âşık tarzı şiir geleneğinin "destan"larına benzer ve epik bir karakter arz eder. Beyitlerin "kobayır"larla kahramanlık destanlarına yakınlığı da söz konusudur. Örneğin, Başkurt Türklerinin efsanevi kahramanı ve şairi Salavat Batır'ı anlatan beyitler serisinde kahramanlık destanlarının kendisine has devamlılığı görülmektedir. Beyitlerin tarihi yırlarla da bir bağlantısı söz konusudur (Höseyinov-Seğitov 1978: 9).

Beyitlerin içtimai-terbiyevi, ideal-estetik kıymeti şundadır: Onların bir kısmı, tarihte, halkın sosyal yaşantısında ün kazanan bahadırları, tarihi şahsiyetleri ululayıp, güzel hatıralarını saklamayı amaçlarken, diğer bir kısmı da kötü idarecilerle ezici sınıf temsilcilerine meydan okur, halk huzurunda onların ipliklerini pazara çıkarmayı, onları deşifre etmeyi amaçlar.

Başkurt beyitlerinin ikinci büyük kısmını hayat-yaşayış beyitleri oluşturmaktadır. Bu beyitlerin konuları hayli çeştili ve zengindir. Hayat ve yaşayışın çeşitli sahalarını, kişisel trajedileri, yaşayış ve ölüm hallerini de içerir. Fakat, bu grubun önemli bir bölümünü kişisel trajediyi ele alan beyitler oluşturur. Onların suda boğularak ya da ateşte yanarak ölenlere iftah edilenleri olduğu gibi, ağır yazgı ve düşmanlıklar nedeniyle helak olanlara ithaf edilenleri de vardır (Höseyinov-Seğitov 1978: 30). Bu tür metinlerin "ağıt" karakteri sergiledikleri hemen anlaşılacaktır .

Beyitler, sözlü ve yazılı şiir geleneklerini birleştiren karışık bir türdür. Beyitlerin tür doğası ve şiirsel sıfatları, bu esasta şekillenmektedir. Şiir özelliklerinin başında, klasik doğu edebiyatına has eski iki dizeli biçim gelmektedir. Dil-stil bakımından da yazılı şiir geleneğinin pek çok vasfını içerir. Yazılı şiir geleneğinden gelen türlü şiir kalıpları, kıtalar, kafiyeler sistemi, redif, anafor, epifor usulleri, beyiterin şiir kuruluşunu çeşitlendirip zenginleştirir (Höseyinov-Seğitov 1978: 32).

Eski beyitler, halk huzurunda irticalen oluşturulmuş ve dilden dile yayılmışlardır. Bunlar, saban toylarında, meclislerde söylenmiş, dilden dile aktarılmışlardır. Toplantılarda beyit söyleme yarışlarının düzenlendiğini yer-su (yurt) adlandırmalarından da görmek mümkündür.

Beyitler, geçmişte, sadece söylenmemişler, hamaklanıp ve ezgilenip icra edilmişlerdir. Bazı beyitlerin kendilerine has ezgilerinin olduğu malumdur. Bu tür beyitlerin yır poetikasına yakınlığının sebebi de kendilerine has ezgilerinin olmasıdır (Höseyinov-Seğitov 1978: 33-34).

Möhter Seğitov ve Niğmet Şoñkarov tarafından hazırlanan *Başkort Halık İcadı-Beyitter* (Öfö 1978) aldı çalışmaya alınan beyitler şu şekilde sınıflandırılmıştır:

I. Tarihiy Beyitler

A. Yola-Hörefet Beyitleri
1. Sak-suk beyiti
2. Sak minen suk beyiti
3. Navruz beyiti

B. Tarihiy Beyitler
1. Kinyekey beyiti
2. Teftilev beyiti
3. Salavat yıravı
4. Salavat Yulaev, vd.

C. Tıvğan Yak Hem Yir Beyitleri
1. Ey Uralım
2. Ural
3. Yeylev beyiti, vd.

Ç. Haldat Beyitleri (Asker Beyitleri)
1. Ğebdilgeziz haldat beyiti
2. Haldat beyiti
3. Behtiyer beyiti, vd.

D. Huğış Beyitleri (Savaş Beyitleri)
1. Török huğışı beyitleri
2. Rus-török huğışı beyitleri
3. Török huğışı beyiti, vd.

E. Yapon Hugışı Beyitleri
1. 1905 yılğı huğış beyiti
2. Yav yuldarı
3. Rus-Yapon huğışı beyiti, vd.
F. German Huğışı Beyitleri
1. Rus-German huğışı beyiti
2. German huğışında
3. Möhemmetselim beyiti, vd.

II. Tormış-Könküriş Beyitleri

1. Kış beyiti
2. Bisen beyiti
3. Kımız beyiti
4. Sey zıyanı hakında beyit
5. Sey fayzahı hakında beyit
6. Sey beyiti
7. Biseler beyiti
8. Atalar mektübi
9. Sufıyzar heli
10. Ayıv beyiti
11. İt beyiti, vd.

Aşağıda Başkurt beyitlerinden üç örneğe yer verilmiştir:

Navruz Beyiti

Matur bulha balağız,
Unı yakşı karağız.
Yaman küzzen haklağız,
Navruz ulhın möberek...

Matur kızzıñ yazığı yuk,
Şekirtterziñ azığı yuk.
Bir üpkendiñ yazığı yuk,
Navruz ulhın möberek.

Ay-hay küp matur kızzar,
Kürheñ, yöregiñ hızlar,
Beyit eytebiz bizzer,
Navruz ulhın möberek.

Işanmağız kızzarğa,
Osta bulır hüzzerge,
Heyle kilir hizzerge,
Navruz ulhın möberek.

Asıvlanmañ bizzerge,
Biz eytebiz hizzerge,
Biz kildik kız küzlerge,
Navruz ulhın möberek.

Siber iken anahı,
Nindey iken balahı?
Barıp kürip kalahı,
Navruz ulhın möberek...

(Seğitov-Şoñkarov 1978: 42)

Salavat Yulay

Kızıl ğına turat koyroğo
Küterip kine sapkan tıv kivik;
Salavat birlen Yulay bayzıñ
Küz yeşteri ağar hıv kivik.
Salavat nise yeşinde?
Yeşil gine bürki başında;
Salavattıñ yeşin horahağız,
Yigirmi le yiti yeşinde.
Yörüzen hıvzıñ tuğayınan
Sırlap kına osor turğayı;
Salavat birlen Yulay bayzıñ
Sıñğıldayzır timir bığavı.
Salavat nise yeşinde?
Yeşil gine bürki başında;
Salavattı horahağız, -

Peterbu ilen Meskev kaşında.
Kapkağa kilgen kara attıñ
Yaldarın östen üreyim.
Yiberhegiz ze polkovikter,
Semyakayımdı kireyim.
Ezirne le tartıp uk atmaysı
Taldı ğına benim bilekkeyim;
Yeş yörekkeyim sızay almay,
Hur ittim de seni, enkeyim.
Yörüzen hıvzıñ tuğayı,
Yey bulmahay üsmes kurayı;
Salavattıñ yeşin horahağız;
Yigirmi bişkey yeşine tulayı.
Aldım ğına ayaz, hırtım haz,
Atayım da tihem, uğım az;
Yak-yaktarım karanı ihem,
Yen yuldaştarım benim az.
Ay ak kına kilet aldında
Kük kügersinder görleyzir;
Tezrelerzen karay-karay,
Küzzerinen yeşin hörteler.
İki le gine tağnıñ arahı
Yata la kuyan balahı;
Kuyan da kastı, hay, kotoldo,
Bolğadir Salavat totoldo.

(Seğitov-Şoñkarov 1978: 51-52)

Uñgay Kilin

Uñğan kilinden heber, irten torop hıyır havır,
Allanıñ rehmeti yavır ul kilinge, tidiya.

İrten torop hıyır havır, havğas ta kırğa kıvır,
Bik matur bala tıvır ul kilinden, tidiya.

Bik kezirler irini, yıvıp toror kirini,
Hem höylemey sirini sit kişige, tidiya.

Yıldam alır ayağın, tiz tuyzırır tamağın,
Yıvır havıt-habanı, pak bulıptır, tidiya.

Hipirip toror öyönö, tizirek işler işine,
Dehi bilmes töyöndö, kindir huğar, tidiya.

Ezeplilir ul kilin, osta bişirelir bilin,
Totmayzır usakta kölön, ala toror, tidiya.

Küp bulır unda kilep, yoklatır balahın bilep,
Ben toram allanan tilep şunday kilin, tidiya.

Sımıldık, şarşav korolğan, küp tastamal ilingen,
Küp kişi rehmet eytken ul kilinge, tidiya.

(Seğitov-Şoñkarov 1978: 277)

3.5. ÇUVAŞ TÜRKLERİ

Çuvaş geleneğinde türkü karşılığı olarak ***yurrisem, takmak, peyit***[5] terimleri görülmektedir.

3.5.1. YUURRİSEM

Çuvaş halk şiiri geleneğinde türkülere, "yır" ya da "cır" kelimesiyle aynı kökten gelen "yurî" adı verilmektedir. Bunun yanı sıra, Tatar ve Başkurt Türklerinin halk şiiri geleneklerinde görüldüğü gibi, "takmak" ve "peyit" terimleri de türküleri adlandırmak için kullanılmaktadır. Tıpkı, Türkiye sahasının "türkü"sü gibi, Çuvaş sahasının "yurî"si de anlam bakımından çok geniştir. Terim, her türlü ezgili manzumeyi kapsamaktadır. "Yurî"ler konuları ve söyleniş yerlerine göre çeşitlenmekte ve buna göre de adalandırılmaktadırlar. İsimlendirmede de, "sîpka yurrisem" (beşik türküleri-ninniler) örneğinde olduğu gibi, "yurî" kelimesiyle oluşturulmuş tamlamalar kullanılmaktadır. "Munkun", "Şıvarni" ve "Surhuri" gibi geleneksel ve dinî bayramlarda söylenen ezgili metinler de "yurîsem" başlığı altında toplanmaktadır.

Çuvaş halk şiiri örnekleri, G. F. Yumart tarafından hazırlanan **Halıh Sımahlıhi** (Şupaşkar 2003) adlı eserde kapsamlı bir tasnife tabi tutulmuştur (Yumart 2003).

3.5.1.1. İstori Yurrisem (Tarihi Türküler)

Şur Atîl Hîrrine Pırsa Tuhrîm

Uhrîm śüllî tu śine,
Yarîntîm antîm ulîh varne.
Pırsan-pırsan ulîhpa,
Śiç śul vırtnî yur kurtîm.

---

[5] "Yurrisem", "takmak" ve "peyit"ler hakkındaki bilgi ve örnek metinler, şu kaynaklardan derlenmiştir: Metin Yılmaz-Yuhma Mişşi, **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, 26, Çuvaş Edebiyatı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2003, s. 129-164; G. F. Yumart, **Halıh Sımahlıhi**, Şupaşkar 2003, s. 203-328.

Merçen kayĭk yĭrri pur.
Yĭrlerĭm kayrĭm yĭrripe,
Şur Atĭl hĭrne pırsa tuhrĭm.
Şur Atĭl hĭrnçe vĭt hĭva,
Hĭviseren vĭt kayĭk.
Kaykĭ vĭśse kaysassĭn,
Hĭvi yulçĭ humhansa;
Epir kuntan kaysassĭn,
Tussem yulçĭş kulyansa.

Ak İdil'in Kıyısına Ulaştım
Çıktım yüksek dağ başına,
Kaydım indim ovaya.
Gidiyorken ovada,
Yedi yıllık kar gördüm.
Yedi yıllık kar üstünde,
Mercan kuşunun izi var.
Takip ettim o izi,
Ak İdil kıyısına çıktım.
Ak İdil kıyısında küçü kavak,
Her kavakta küçük kuş.
Kuşu uçup gidince,
Kavağı kaldı heyecanla;
Bizler buradan göçünce,
Dostlar kalacak sıkılarak.

Aśtĭrhana Ep Śitrĭm
Uram urlĭ kaśnĭ çuh
Śırullĭ kĭmĭl ep tuprĭm.
Śırullĭ kĭmĭl śutipe
Aśtĭrana ep śitrĭm
Aśtĭranta şıv śunat',
Man ĭşĭmta vut śunat'.

Astarhan'a Ulaştım
Caddeden karşıya geçerken
Yazılı gümüş buldum.
Yazılı gümüşün ışığıyla
Astarhan'a ulaştım.
Astarhan'da su yanıyor,
Benim içimde ateş yanıyor.

3.5.1.2. Udel Hresçenïsen Yurrisem (Maraba Türküleri)

Udel tırri aknï çuh	*Maraba ekini ekerken*
Vit-vit śumïr śïvat'-śke;	*İnce ince yağmur yağıyor;*
Vit şumïr mar, nim tem ar-	*İnce yağmur değil, bir şey değil-*
Hura halïh kuşşuli.	*Kara halkın gözyaşı.*
Udel tırri vırnï çuh	*Maraba ekini biçerken*
Vïş-vïş şilsem vireşşi;	*Efil efil rüzgârlar esiyor;*
Vış şilt e mar, nim te mar-	*Efil rüzgâr da değil, bir şey değil-*
Hura halïh sıvlïşi.	*Kara halkın soluğu.*
Udel'niyin kanturne	*Marabanın ofisini*
Hirlisïrpa sïrlanï;	*Kızıl boyayla boyamışlar;*
Hirli sïr ta mar, nim te mar-	*Kızıl boya değil, bir şey değil-*
Hura halïh yunisem.	*Kara halkın kanları.*
Udel'niyin kattukne	*Marabanın makarasını*
Mattur utsem turtaymiş;	*Güçlü atlar çekemez;*
Mattur-mattur açasem	*Yiğit yiğit çocuklar*
Udel'ninçen tuhaymiş.	*Marabalıktan çıkamaz.*
Udel'niyin hışinçe	*Marabanın ardında*
Yalan udel kapani:	*Daima maraba tınazı:*
İr te, kaś ta tuhsa pïhat'	*Sabah, akşam çıkıp bakıyor,*
Udel'niyin vahtari.	*Marabanın gözetmeni.*

3.5.1.3. Şini Şir Yurrisem (Yeni Yer Türküleri)

At'ïr kayar Şipire!	*Haydeyin gidelim Sibir'e!*
Akmasïr tırï pulat', tet.	*Ekmeden darı olurmuş.*
Pulat'-i te pulmast'-i-	*Olur mu, olmaz mı-*
At'ïr kaysa kurïpïr.	*Haydeyin bakıp görelim.*
Ah şuk, şuk, şuk, pulas şuk,	*Ah, yok, yok, yok, olmaz,*
Akmasïr tırï pulas şuk, -	*Ekmeden darı olmaz, -*
Pirin teleysem şavnaşkal.	*Bizim kaderimiz böyle.*

At'ĭr kayar Şipire!
Vutsĭr şikĭr pişet, tet.
Pişet-i te pişmest-i-
At'ĭr kaysa kurĭpĭr.
Ah şuk, şuk, şuk, pulas şuk,
Vutsĭr şĭkĭr pişes şuk, -
Pirin teleysem şavnaşkal.
At'ĭr kayar Şipire!
Şapmasĭr avĭn şapĭnat', tet.
Şapĭni te şapĭnmi,
At'ĭr kaysa kurĭpĭr.
Ah şuk, şuk, şuk, pulas şuk,
Şapmasĭr avĭn şapĭnas şuk, -
Pirin teleysem şavnaşkal.

Haydeyin gidelim Sibir'e!
Ateşsiz ekmek pişiyormuş.
Pişiyor mu, pişmiyor mu-
Haydeyin gidip görelim.
Ah, yok, yok, yok, olmaz,
Ateşsiz ekmek pişmez, -
Bizim kaderimiz böyle.
Haydeyin gidelim Sibir'e!
Döğmeden harman dövülüyormuş,
Dövülür veya dövülmez,
Haydeyin gidip görelim.
Ah, yok, yok, yok, olmaz,
Döğmeden harman dövülmez, -
Bizim kaderimiz böyle.

At'ĭr kayar Şipire!
Şulmasĭr utĭ şulĭnat', tet.
Şulĭni te şulĭnmi
At'ĭr kaysa kurĭpĭr.
Ah şuk, şuk, şuk, pulas şuk,
Şulmasĭr utĭ şulĭnas şuk, -
Pirin teleysem şavnaşkal.

Haydeyin gidelim Sibir'e!
Yolmadan ot yolunuyormuş.
Yolunur veya yolunmaz-
Haydeyin gidip görelim.
Ah, yok, yok, yok, olmaz,
Yolmadan ot yolunmaz
Bizim kaderimiz böyle.

At'ĭr kayar Şipire!
Şilsir şil Armani avĭrat', tet.

Avĭri te avĭrmi
At'ĭr kaysa pĭhĭpĭr.
Ah şuk, şuk, şuk, pulas şuk,
Şilsir şıv arman' avĭrmast' pul'-
Pirin teleysem şavnaşkal.

Haydeyin gidelim Sibir'e!
Rüzgârsız yel değirmeni öğütüyormuş.
Öğütür veya öğütmez-
Haydeyin gidip bakalım.
Ah, yok, yok, yok, olmaz,
Rüzgârsız yel değirmeni öğütmez,
Bizim kaderimiz böyle.

At'ĭr kayar Şipire!
Şıvsĭr şıv arman' avĭrat', tet.
Avĭri te avĭrmi
At'ĭr kaysa pĭhĭpĭr.

Haydeyin gidelim Sibir'e!
Susuz su değirmeni öğütüyormuş.
Öğütür veya öğütmez-
Haydeyin gidip bakalım.

Ah şuk, şuk, şuk, pulas şuk,	*Ah, yok, yok, yok, olmaz,*
Şıvsĭr şıv arman' avĭrmast' pul'-	*Susuz su değirmeni öğütmez.*
Pirin teleysem şavnaşkal.	*Bizim kaderimiz böyle.*

Sovet Taphĭrĭnçi Yurĭsempe Takmaksem (1917-1920)

Ulĭha ulma akakan	*Ovaya elma diken*
Hĭşan ulma ilni pur.	*Ne zaman elma almış.*
Tittimlihre purnakan	*Karanlıkta yaşayan*
Hĭşan ırĭ kurni pur.	*Ne zaman iyilik görmüş.*
Aslĭ şulĭn tusanne	*Büyük yolun tozunu*
Hura şĭrha tustarat'.	*Kara rahvan tozutuyor.*
Hresçen halhin purnişne	*Çiftçilerin şimdiki hayatını*
Tin ultavi arkatat'.	*Din hilesi yıkıyor.*
Şur tuyapa şüreme	*Beyaz değnekle yürümeye*
Şur perçetke pulin vĭl.	*Beyaz eldiven olmuştur,*
Ĭslĭlĭha virenme	*Yüksek bilimi öğrenmeyi*
Tin ultavi pulmin vĭl	*Din hilesi olmamıştır.*

(1930-1940)

3.5.1.4. Düğün Türküleri

3.5.1.4.1. Ar Tuyĭ (Er Toyu/Erkek Düğünü)

Tuy Halĭhĭ Hĭr İlme Kayas	*Düğün Alayı Kız Almaya*
Umĭn Yurlakan Yurĭsem	*Gitmeden Önce Söylenen Türküler*
Ĭşĭrççĭ, vatsem, ĭśĭrççĭ,	*İçin, yaşlılar, için,*
Yuratĭrççĭ, vatsem, savĭrççĭ!	*Sevin, yaşlılar, sevin!*
Ĭśĭrççĭ, vatsem, ĭśĭrççĭ,	*İçin, yaşlılar, için,*
Pillĭrççĭ, vatsem pillĭrççĭ!	*Dua edin, yaşlılar, dua edin!*
Sirĭn pillĭhĭr śitsessĭn	*Sizin duanız ulaşırsa,*
Pirĭn aça ırĭ kurmĭ-şi?	*Bizim çocuk iyilik görmeyecek mi?*
Pirĭşĭn śankĭ yaşkĭra,	*Bizim için astığınız yemeğiniz,*

İ-i, sĭt-śutulsa yultĭr-i? *Oy, oy, süt yağ olarak kalsın mı?*
Pirĭnşĭn puślanĭ piçkĭre *Bizim için açtığınız fıçınız*
Simsem tulsa yultĭr-i? *Bal dolup kalsın mı?*
İ-i, epir larnĭ vırĭna, *Oy, oy bizim oturduğumuz yere,*
İ-i, hĭrtsurt larsa yultĭr-i? *Oy, oy Hirtsurt oturup kalsın mı?*
İ-i, epir tĭnĭ vırĭna *Oy, oy bizim durduğumuz yere*
Tivletsem tĭrsa yultĭr-i? *Devletler dolu kalsın mı?*
At'ĭr-i kayar śulpala, *Haydeyin gidelim mi yola,*
İ-i, kurka tulli simpele? *Oy, oy kadeh dolu bal özüyle?*

(Yumart 2003: 226-227; Yılmaz-Mişşi 2003: 135)

3.5.1.4.2. Kirnükersen Yurrisençen (Erkek Tarafının Türkülerinden)

Tuya tuy pek tĭvar-i, *Düğünü düğün gibi yapalım mı,*
Yurtan şurĭ tĭvar-i? *Kardan beyaz yapalılım mı?*
Tuya naçar tumaşkĭn *Düğünü kötü yapmak için*
Pirin kirü naçar mar. *Bizim damat kötü değil.*

Şĭppĭn- şĭppĭn tumaşkĭn *Şıpır şıpır yapmak için*
Şĭpçĭk çipi mar epir. *Bülbül yavrusu değiliz.*
Tĭrrĭn- tĭrrĭn tĭmaşkĭn *Tırıl tırıl yapmak için*
Tĭri çipi mar epir. *Toygar yavrusu değiliz.*
Hĭyi-hĭymi tĭmaşkĭn *Vıyık vıyık etmek için*
Hĭyusĭr şın mar epir. *Tabansız kişi değiliz.*

(Yumart 2003: 234; Yılmaz-Mişşi 2003: 136)

3.5.1.4.3. Hĭna Yurrisempe Taşĭ Takmakĭsem (Misafir Türküleriyle Oyun Koşmaları)

Alran kaymi aki-suhi! *Elden gitmez ekme biçme!*
Asran kaymi atti-anni! *Akıldan çıkmaz baba anne!*
Aki-suhinçen uyrĭlas şuk *Ekme biçmeden ayrılınmaz,*
At'-annine manas şuk. *Anne baba unutulmaz.*
Asran kaymi piliş-tantĭş! *Akıldan çıkmaz eş dost!*

Purinçen pahi yalyış, puskil!	*Kepsinden değerli hısım akraba!*
Ay, işer-i, ay, şiyer-i,	*Oy, içelim mi, oy, yiyelim mi,*
Viliççen pirle purnar-i!	*Ölene dek birlikte yaşayalım mı!*

3.5.1.5. Saltak Yurrisem (Asker Türküleri)

Hura şıvsem yuhat', ay, yavĭnsa,	*Kara sular akıyor, oy, kıvrılarak,*
Hura hur şunatne sayratsa.	*Kara kazın kanadını seyrelterek.*
Samanisem yıvĭr, ay, pĭtranat',	*Zamanlar ağır, oy, karışıyor,*
Sayra sar açasene sayratat'.	*Seyrek sarı gençleri iyice seyreltiyor.*
Yi skiselli puşmak tĭhĭnĭttĭm,	*Bronz sürmeli elbise giyinirdim,*
Arşĭn-arşĭn yarsa pusĭttĭm,	*Arşın arşın adım atardım.*
Hamĭra kurayman etemsenin	*Bizi çekemeyen adamların*
Pus tüpinçen pussa şürittim.	*Tepelerine basıp gezerdim.*
Aslĭ ulĭhra kukkuk, ay, avĭtat',	*Büyük ovada, oy, guguk ötüyor,*
Virenisem vir-vir avĭnat'.	*İsfendamlar vir vir eğiliyor.*
Şamrĭk puşa yıvĭr pulsassĭn,	*Genç başa ağır gelince,*
Şişe puşim vır-vır avinat'.	*İnce başım vir vir eğiliyor.*

3.5.1.6. Tĭlĭhsen Yurrisem (Yetim ve Öksüz Türküleri)

Ah, annem şuk, ah, annem şuk.	*Ah, annem yok, ah, annem yok.*
Annene ilme ukşam şuk.	*Anne almaya param yok.*
Ukşa pulsan-pulmasan ta,	*Para olsa olmasa da,*
Annene sutakani şuk.	*Annesini satan yok.*
Ah, attem şuk, ah, attem şuk	*Ah, babam yok, ah, babam yok,*
Attene ilme ukşam şuk.	*Baba alacak param yok.*
Ukşa pulsan-pulmasan ta,	*Para olsa olmasa da,*
Attene sutakani şuk.	*Babasını satan yok.*
Ah, tĭvan şuk, ah, tĭvan şuk	*Ah, kardeşim yok, ah, kardeşim yok*
Tĭvana ilme ukşam şuk.	*Kardeş alacak param yok.*
Ukşa pulsan-pulmasan ta,	*Para olsa olmasa da,*
Tĭvanne sutakani şuk.	*Kardeşini satan yok.*

3.5.1.7. Husah-Tarkīn Yurrisem (Eşkiya Türküleri)

An kaşla, vīrman, an şavla, vīrman,
Kanīşsīr çuna ıtla an huskat.
An hurlan, çirem, an şunsam, çirem,
Hup-hura şüşme yaşlah an şurat.

Uğuldama, orman, çağıldama orman,
Rahatsız canı fazla sızlatma.
Kederlenme, yüreğim, yanma yüreyim,
Kapkara canımı gençliğimde ağartma.

An kaşla, vīrman, an şavla, vīrman,
İrik husaha payan an huskat.
Un ıran irpe vīrşa tuhmalla,
Kupsapa ulput puşne kasmalla.

Uğuldama, orman, çağıldama orman,
Özgür bekarı bugün azdırma,
O, yarın erkenden savaşa çıkmalı,
Ağayla zalimin başını kesmeli.

3.5.1.8. Yamşīk Yurrisem (Arabacı Türküleri)

Şiççipelen kayrīm yamşīka,
Şinkar patne kitim kaş vırtma.
Şav arīmpa piliş ep pultīm,
Pir pulīştuh ere hep iltim,
Tav tīva, tav tīva iştertim,
Şiçşir sum ukşampa muhtantīm.
Viş yulanut tuhriş hışīmran,
Husa şiste pülçiş şulīma.
-Şiçşir sum ukşa ilir, -terim, -
Şamrīk puşīma şellir, -terim...
Elşan şirinçe, hir varrinçe,
Hirliyeh te şıran tipinçe
Kīşkīrtīm, ateştim, iltmerin,
Kīçīk turtrīm, anne, kurmarīn.

Saat yedide gittim arabacılığa,
Şinkar'ın yanına girdim uyumaya.
O kadınla tanış oldum,
Bir şişe içki aldım,
Teşekkür ede, teşekkür ede içirdim,
Yediyüz som akçemle övündüm.
Üç yalın at çıktı ardımdan,
Kovalayıp yetişip kestiler yolumu.
-Yediyüz som akçeyi alın-dedim, -
Genç başıma acıyın, -dedim...
Elşan bölgesinde kır ortasında,
Kızıl yarın dibinde
Bağırdım, babacığım, duymadın,
Zılgıt çektim, anne, görmedin.

3.5.1.9. Burlaksen Yurrisem (Yedekçi Türküleri)

Hura halīh hīpsa kilçi-
Hura laşa ükse vilçi,
Ükse vilçi, tīvan, ükse vilçi.

Kara halk kopup geldi-
Kara at düşüp öldü,
Düşüp öldü, kardeş, düşüp öldü.

Aknī tırī hunaymari-
Şimelih te pulaymari,
Pulaymari, tīvan, pulaymari.

Ekilen ekin bitmedi-
Yemeklik de olmadı,
Olmadı, kardeş, olmadı.

İnken şine sinkek pulçi-
İk surïha hınsa ilçi,
Hınsa ilçi, tïvan, hınsa ilçi.

Şulen vışlıh pulah tïçi,
Kilim-yışïm vilse pitri.
Vilse pitri, tïvan, vilse pitri.

Ham ta vara tüseymerim,
Atïl şine kayas terim,
Kayas terim, tïvan, kayas terim.

Bela üstüne felaket oldu-
İki koyunu hazine aldı,
Hazine aldı, kardeş, hazine aldı.

Her yıl kıtlık oldu-
Ailem hep ölüp bitti,
Ölüp bitti, kardeş, ölüp bitti.

Ben de sonra dayanamadım,
İdil'in üstüne gideyim dedim,
Gideyim dedim, kardeş, gideyim dedim.

3.5.1.10. Raboçisen Yurrisem (İşçi Türküleri)

Attenin te yuratman ıvïli pultïm-
Leşse paçi saksun (saksonets) alinle.
Leşse yaçi saksun, ay, alinle,
Saksun leşri sahïr savïtne,
Saksun leşri sahïr, ay, savïtne.
Sahïr savïtinçe işle-işle,
Sahïr savïtinçe, ay, işle-işle,
Şu şurta pek pivim avïnçi;
Şu şurta pek pivim, ay, avïnçi,
Nar pek hirli sïnïm şuralçi.
Nar pek hirli sïnïm, ay, şuralçi,
Şut şiltir pek kuşim kurmi pulçi.

İ vutra ta şuntïr-i sahïriyin savïçi
Manïn şamrïk puş (ï) ma piterçi!

Babamın da sevmediği oğlu oldum-
Getirip verdi Sakson eline.
Getirip verdi, oy, Sakson eline,
Sakson geçirdi şeker makinesine.
Sakson geçirdi, oy, şeker makinesine.
Şeker makinesinde çalışa çalışa,
Şeker makinesinde, oy, çalışa çalışa,
Yağlı mum gibi belim eğildi;
Yağlı mum gibi, oy, belim eğildi,
Nar gibi kırmızı rengim sarardı.
Nar gibi kırmızı, oy, rengim sarardı.
Parlak yıldız gibi gözüm görmez oldu.

Ve ateşte de yansın mı şekerin makinesi
Benim genç başımı bitirdi!

3.5.1.11. Tïrme, Katorga, Ssılka Tata Revolyutsi Yurrisem (Cezaevi, Kürek Mahkumu, Sürgün ve Devrim Türküleri)

Akï inti, min inti,
Akï inti, min inti?
Akï inti, min inti-
Sïnçïr sassi iltinet.

İşte şimdi, ne şimdi,
İşte şimdi, ne şimdi?
İşte şimdi, ne şimdi-
Zincir sesi geliyor.

Sïnçïr sassi iltinet.	*Zincir sesi geliyor.*
Pire uşsa kïlaraş.	*Bizi çıkaracaklar.*
Yiri-tavra pïhrïm ta-	*Etrafa dönüp baktım da-*
Yiri-tavra saltaksem	*Etrafta askerler.*
Hişpe pïşal huşşinçe	*Kılıçla silah arasında*
Ep kayatïp Şipire.	*Gidiyorum Sibire.*
Ep kayatïp Şipire.	*Gidiyorum Sibire,*
Şipire te katorga.	*Sibire de kürek mahkumluğuna.*
Sıltïm yene pïhrïm ta	*Sağ yanıma baktım da,*
Kurtïm çunïm savnine;	*Gördüm can sevdiğini,*
Ep vilimren hïramastïp,	*Ben ölümden korkmuyorum,*
Tul'kki hïrap asapran.	*Sağdece azaptan korkuyorum.*

3.5.1.12. İş Yurrisempe Takmakïsem (İş Türküleriyle Koşmaları)

Aslï pir kata hışinçe	*Büyük bir ufkun ardında*
Ahïrsa aka tïvaşşi.	*Haykırarak ekin ekiyorlar.*
Kişin pir kata hişinçe	*Küçük bir ufkun ardında*
Şïhïrsa süre süreşşi.	*Haykırarak çift sürüyorlar.*
Utmïlah şulhi stariksem	*Altmış yaşındaki ihtiyarlar*
Tır purki şaksa şüreşşi.	*Ekin sepeti takıp geziyorlar*
Vunik-pir şulhi açisem	*On bir on iki yaşındaki çocuklar*
Ut puşinçe vïy vılyaşşi.	*Ot başından oyun oynuyorlar.*

(Yumart 2003: 166; Yılmaz-Mişşi 2003: 147)

3.5.1.13. Kaska Tatakansen Yurrisençen (Kütük Kesenlerin Türküleri)

Ni tuda, ni süda,	*Ne orada, ne burada,*
Hirïś pïhsa tïmalla,	*Karşı çıkıp bakmalı,*
Ni tuda, ni süda,	*Ne orada, ne burada,*
Pirn kaskine tatmalla,	*Biz kütüğü kesmeliyiz,*
Pirn vuttine tumalla,	*Biz odunu yapmalıyız,*
Pirïn pürtne ïştmalla,	*Biz evi ısıtmalı,*

Kukĭl'-śimĭś tumalla,	*Börek yemek yapmalı,*
Pirn erehne ĭmśelle.	*Bizi içkiyi içmeliyiz.*

3.5.1.14. Surhuri Yurrisem (Surhuri/Kış Bayramı Türküleri)

Surhuri! Kirkuri!	*Surhuri! Kirkuri!*
Surĭh hüri-salamat,	*Koyun kuyruğu-kırbaç,*
İne hüri vinavat,	*İneğin kuyruğu suçlu,*
Sınsa puşi- kmakara,	*Domuzun kellesi sobada,*
Kuş kurat' tep ü şitmest.	*Göz görüyor da boy yetişemiyor.*
Ah, çire ıratat',	*Ah, kalbim ağrıyor,*
Pĭrşa şisen-türlenet.	*Nohut yesem düzelir.*
Surhuri!	*Surhuri!*

(Yılmaz-Mişşi 2003: 151)

3.5.1.15. Vile Śinçi Yurĭsem / Ağıtlar

Çuvaşlarda "ağıt"lar, Türkiye sahasının kimi ağıtları gibi, türküler içerisinde değerlendirilmektedir. Genellikle ölen kişinin ardından cenaze törenlerinde söylenen "Vile śinçi yurĭsem"ler, kendilerine has ezgilerlerle söylenir ve ölenlerin kaybından duyulan üzüntüyü, ona duyulan özlemi anlatırlar.

Vile Śinçi Yurĭsem (Cenazelerde Söylenen Ağıtlar)

Kukkuk kilet sassipe-	*Guguk gelir sesiyle,*
Es sassupa kiles śuk.	*Sen sesinle gelmezsin,*
Şĭpçĭk kilet yurripe-	*Bülbül gelir şarkısıyla,*
Es yurlasa kiles śuk.	*Sen şarkınla gelmezsin.*
Çĭkeś kilet çĭlhipe-	*Kırlangıç gelir diliyle,*
Es çĭlhüpe kiles śuk.	*Sen dilinle gelmezsin*
Şurĭmpuś kilet şuralsa-	*Tan gelir ağararak*
Es śuralsa kiles śuk.	*Sen aydınlanarak gelmezsin*
Hĭvel tuhat' hĭrelse-	*Güneş çıkar kızaracak*
Es hĭrelse tuhas śuk.	*Sen kızaramazsın*
Şıvsem yuhat' şavlasa-	*Sular akar gürleyerek*
Es şavlasa kiles śuk.	*Sen gürleyerek gelemezsin.*

(Yumart 2003: 311-312; Yılmaz-Mişşi 2003: 160)

II

Pehil tu, pehil tu,	*İyilik dile, iyilik dile,*
Açu-pïçuna pehil tu!	*Çoluk çocuğuna iyilik dile?*
Pehil tu, pehil tu,	*İyilik dile, iyilik dile,*
Śurtna-yïrne Pehil tu!	*Evine barkına iyilik dile*
Kukkuk sassi te pulï,	*Guguk sesi de olur,*
Çïkeş sassi te pulï,	*Kırlangıç sesi de olur.*
Şïnkïrçï sassi te pulï-	*Sığırcık sesi de olur*
Sanïn sassuna iltes śuk.	*Senin sesin duyulmaz*
Yıtï sassipe an śüre!	*İt sesiyle yürüme.*

(Yumart 2003: 312; Yılmaz-Mişşi 2003: 160)

III

İ, mïntarïn śut tïnçi-	*Ey mundarın dünyası*
Pïr uyïh ta pïr hïvel,	*Bir ay ve bir güneş*
Pïrteh pulsan- śutï- śke.	*Bir de olsa aydınlatıyor.*
İ, mïntarïn leş tïnçi-	*Ey mundar ahiret*
Śiç uyïh ta śiç hïvel,	*Yedi ay ve yedi güneş*
Şiççi pulsan ta- śuti śuk.	*Yedi olsa da ışığı yok.*

(Yumart 2003: 312; Yılmaz-Mişşi 2003: 160)

3.5.2. PEYİTLER

"Peyit"ler, genellikle, klasik doğu edebiyatında olduğu gibi, beyit nazım biçimiyle oluşturulmakla birlikte, Tatar ve Başkurt Türklerinin halk şiiri geleneklerindeki gibi, dörtlükler halinde oluşturulanları da vardır.

Vïr Sana Pïrahnï (O Seni Terketti)

Ah, miskin çireşim, kama es kitetin,	*Ah, garip yüreğim kimi bekliyorsun,*
Kama es kitetin, kamşïn tilmiretin?	*Kimi bekliyorsun, kimi sayıklıyorsun?*
İrtnï puli inti sanşïn şurkunne,	*Geçmiş galiba şimdi senin için ilkbahar,*
Tavïraymïn urïh irtni kunsene.	*Geri çeviremezsin bir daha geçmiş günleri.*

Vïl ta inti manï, manï irtnine,
Urïh hire panï hïyin cirine.
Sana vïl pïrahnï urïh hir tupsan,
Un şine tek şançïk pinti inti san.
Kayam epi aslï şıvïn hirrine,
Itkïnam ep şıvïn anlï ıtamne.
Pulïşsem şeş kuriş epi putnine-
Ham valli teleyli kanlih tupnine.
Pulïşsem kïlariş sar hir villine,
Maylasa vırttariş şıran hirrine.
Maylasa pıtariş şeşenhir varne.
Kalasa kïtartiş minşin vilnine.
Hamïn savnï tusşïn puşim pintine.

O da şimdi unutmuş unutmuş geçmişi.
Başka kıza vermiş kendi gönlünü
Seni o terk etmiş başka kız bulunca
Ona olan güvenin bitti şimdi senin
Gideyim ben büyük suyun kenarına
Atılayım suyun geniş kucağına
Sadece balıkçılar görür benim battığımı
Kendim için mutlu huzur bulduğumu
Balıkçılar çıkarır sarı kızın ölüsünü
Düzeltip yatırırlar çayın kenarına
Kefenleyip gömerler bozkırın ortasına
Söyleyip anlatırlar niçin öldüğümü
Benim sevgilim için canımı verdiğimi

3.5.3. SAVRA YURÏ / MANİLER

Ir Yat Yultïr (İyi Ad Kalsın)

Pirïn śuni- huplï śuna,
Huplï śunan yïs tupan.
Śuti yultïr śıl śine,
Ir yat yultïr yal śine.

Bizim kızak, kapalı kızak,
Kapalı kızağın pirinç taban.
İzi kalsın yol üstüne
İyi ad kalsın köy üstüne.

Mattur utsem śine larsassïn,
Hirïś tïl pulakan śın śul parï;
Atte-anne yatne layïh tıstan,
Pire layïh śınsem çıs parïś.

İyi atlara binince;
Karşıdan gelen insan yol verir;
Babanın, annenin adını iyi tutarsan,
Bize iyi insanlar onur verir.

Kïrimski śïlïk tïhïnas mar,
Tïhïnsan ta pussa lartas mar;
Kirek ïşta kaysan ta, şuh śüres mar:
Atte-anne yatne yaras mar.

Kırım kalpağı giyinmemeli,
Takınca da ezmemeli,
Nereye gitsen de hızlı olmalı
Baba anne adını kötülememeli.

Yurla kïna yurla tiyetïr,
Çïn-çïn yurrïn ïsti epir mar.

Türkü üstüne türkü söylüyorsunuz,
Gerçek türkünün ustası biz değiliz.

Çĭnlasa yurlama tıtĭnsan,
Yurĭ ĭstinçen te kaya mar.

Gerçekten süylemeye başlayınca,
Türkü ustasından geri kalmayız.

Pĭri pek, pĭri pek pĭrsem śĭvat':
Yeple puhmĭś-şi pĭlanĭn tihisem?
Pĭrtte ırĭpa usala kurmasassĭn,
Yeple pulsa üset-şi arĭn ıvĭlĭsem?

Karabuğday gibi, karabuğday gibi buzlar kayıyor:
Nasıl üzülmez ki geyik yavruları?
Hiç iyiyle kötülüğü görmeyince,
Nasıl büyüyüp yetişir ki erin oğulları?

Starik pultĭr hura, vĭrĭm, yaştaka,
Ĭśke tuhsan-śın pultĭr,
Ep taşlasan- taşlatĭr,
Ep yurlasan- yurlatĭr!

İhtiyar olsun kara, uzun, genç,
Eğlenceye çıkınca insan olsun,
Ben oynayınca oynasın,
Ben türkü söyleyince söylesin!

Arĭm pultĭr śırĭ, vĭrĭm, yaştaka,
Kile pırsan- śın pultĭr,
Vırĭn sarsa vırttartĭr,
Italasa çup tutĭr!

Hanım olsun esmer, uzun, genç,
Eve varınca insan olsun,
Yatak serip yatırsın,
Kucaklayarak öpsün!

(Yılmaz-Mişşi 2003: 158-159)

3.6. GAGAUZ TÜRKLERİ

Gagauz türküleri Anadolu türküleriyle benzerlik göstermektedir. Anadolu türküleri içinde görülen birçok türküyü Gagauzlarda da ya aynen, ya da büyük benzerlikle görmek mümkündür.

"Gagauz Halk Türküleri" adlı makalesinde Arseven, şu bilgilere yer vermektedir:

"Gagauz halk müziği, polifonik bir gelişme gösterememiştir. Bunun da başlıca sebebi, yabancılara karşı kendi bütünlüklerini koruyabilmek endişesinden doğmuş olsa gerek. Çünkü Gagauzlar, mağrur ve mutaassıp oldukları kadar, dillerine, âdet ve an'anelerine sadık insanlardır. Böyle oldukları, içindir ki, onlar, Türk kültüründen uzak kalmış oldukları halde, bugün bir İstanbullu kadar güzel konuşurlar, bir Anadolu köylüsü kadar güzel türkü okurlar.

Gagauz halk müziği, başlıca iki sahada kendini gösterir:

a) Solo türküler, b) Oyun havaları.

Halk müziği bu iki sahada gelişmiş ve karakterini sağlamıştır. Esas olarak sözlü türküleri, daima hazin nağmeler teşkil eder; ender olarak şakacı şarkılara tesadüf edilir. Bunlar ya aşka, ya memleket sevgi ve hasretini terennüm eden şey gurbete ait şarkılardır. İçlerinde kahramanlık destanlarına da rastlanmaktadır. Ender olarak ta, Anadoludan geçip oralarda tutunmuş bazı türkülere tesadüf edilmektedir. Müziği ayrı olmakla beraber, birçok Gagauz halk türkülerinin metinleri, Türk halk edebiyatından alınmıştır.

Oyun havaları ise, sözlü müzikten tamamen farklı bir karakter taşırlar. Dinamik ve sert hareketlidirler. Ritim ve usul bakımından, Rize ve Trabzon havalisi oyun havalarını hatırlatırlar" (Arseven 2004: 29-30)

Özkan, Gagauz halk türkülerinin şekil özelliklerinin Anadolu ve Balkanlardan çok farklı olmadığını, Anadolu ve Balkanlardaki Türk varlığını etkileyen bir olayın Gagauzları da etkilediğini, bu nedenle Köroğlu türkülerine, Yemen ya da Çanakkale türküsüne Gagauz türküleri içinde de rahatlıkla rastlanabildiğini belirtmektedir. Ayrıca, Gagauz türkülerinin konularının oluşumunda içinde bulunduk-

ları coğrafyanın dönem içindeki hakim ve etkili güçlerin baskılarının rolünü vurgulamakta ve bir halk türküsünden bir kesit sunmaktadır:

Her Gagauz evladı
Düşmana göğüs gerdi
Tabancalar patladı
Düşman çabuk yenildi
Hey düşman kara düşman
Türktür soyumuz temizdir kanımız (Özkan 1998: 99)

Güngör ve Argunşah, Zajaczkowski, Moşkof, Baboğlu, Tanasoğlu ve Manof'tan aldıkları toplam 42 Gagauz türküsüne kitaplarında (1991: 108-152) yer vermişlerdir. Bu türküler arasında aşk ağıdından Köroğlu yiğitlemesine, dünürlük türküsünden Tuna bolarına kadar değişik konu ve biçimlerde türkü örnekleri bulunmaktadır:

Avada Kar Sesi

Avada Kar sesi var — *Eski yârimi iç göremem*
Arkamda yâr sesi var — *Yenisine sabur edemem*
Seni sevmişim kare gözüm — *Seni sevmişim kare gözüm*
Seni sevmişim — *Seni sevmişim terk edemem*
(Güngör ve Argunşah 1991: 117)

Budin Türküsü

Budin dedikleri — *Budin içerisinde*
Bir ufacık kasaba — *Bir ufacik çarşi*
İçinde kesilen kelleler — *Yörüyün çocuklar*
Gelmez hesaba — *Düşmana karşi*
(Güngör ve Argunşah 1991: 123)

Arnaut, Gagauzlarda karşılıklı söylenen manilerin genellikle türkü biçiminde söylendiğini, özellikle türkü bilmeyen erkeklere kızlar tarafından itibar edildiğini belirtmektedir:

Bağ içinde haşlama
Haşlamayi taşlama
Oğlan ***türkü*** *bilmesen*
Bok yimee başlama (Arnaut 1997: 65)

3.7. HAKAS TÜRKLERİ

Hakas Türklerinin sözlü edebiyatında geniş bir yer işgal eden halk türküleri için "ır (sarın) " ve "tahpah" terimleri kullanılmaktadır.

Tahpah[6] terimi, günümüz Türk lehçelerinde de "takmak" biçiminde "kalabalık karşısında ezbere söylenen şiir" anlamının yanında, destan dışındaki şiir ve şarkıların tümünü karşılar bir şekilde kullanılmaktadır ve tıpkı "koşıg" gibi, dörtlüklerden oluşan şiirleri ifade etmektedir (Ergun 1997: 229). Hakas Türkleri arasında "tahpah" biçiminde diğer Türk lehçelerindeki "koşık"ın anlamını da içerir bir şekilde kullanılmaktadır. Metin Ergun, "takmak"ın de tıpkı "koşıg" gibi, günümüzde "mani"yi andıran şiirleri de içine alabilecek bir şekilde dörtlüklerden kurulu bütün şiirler için kullanıldığını ifade etmektedir (Ergun 1997: 230).

Hakas Türklerinde "tahpah" söyleyenlere "tahpahçı" adı verilmektedir. Onlar, "tahpah"larını doğaçlama söylerler. İrticalen tahpah söyleyen sanatkarlar, "kögçi" (küycü), "hoosçı" ve keskin sözlü ustalardır ve halkın şiir sanatını çok iyi bilirler. Tahpah söyleyen kişi, çalışırken ve eğlenirken duygu ve düşüncelerini "tahpah"lar (türküler) vasıtasıyla dillendirmektedir. Bu dillendirme, Türkiye sahasında da görüldüğü üzere, daha çok atışma biçiminde gerçekleşmektedir. Elbette, kişinin kendi kendisine "tahpah" söylemesi de her zaman için mümkündür. Hakas Türklerinin yetiştirdiği büyük "tahpahçı"lara şu isimleri örnek vermek mümkündür: Evdokiya Tıgdımayeva, Anna Kurbijekova, Fedora Kokova, Oktyabrina Abdorina, vd. Büyük "tahpahçı"lar, halk hafızasında her zaman yer bulmuşlardır. Halkın düşünce ve duygularını dillendiren bu büyük "tahpahçı"ların isimleri hiçbir şekilde unutulmamıştır. Soyan Borgoyakov, S. Adanakov, Varvara

---

[6] "Tahpah"la ilgili bilgi ve örnek metinler şu kaynaklardan derlenmiştir: V. E. Maynogaşeva-A. G. Kızlasova, **Hakas Literaturazı**, Ağban 1990, s. 7-9; M. A. Ungvitokaya, **Hakasskie Narodnie Tahpahi**, Ağban 1980'den **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatıları Antolojisi-25-Hakas Edebiyatı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2003, s. 176; Metin Ergun, "Koşuk ve Takmak Terimleri Üzerine", **V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri-I**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, s. 225-230.

Rudakova, Parunya Sulekova, Apanis Burnakov'un isimleri hiçbir şekilde unutulmamıştır. Kendileri yok olup gitseler de geride "tahpah"ları yadigâr kalmıştır.

Hakas Türklerinin "tahpah"larında, çok çeşitli kafiyeleniş biçimlerine rastlanmaktadır: Dize bazı kafiyeli, dört dizenin de kendi aralarında kafiyelendiği, ilk iki dizenin kendi aralarında kafiyelendiği, sarmal kafiyenin yer aldığı "tahpah" örneklerine rastlamak mümkündür. "Tahpah"ları oluşturan dizelerin hece sayıları da farklılık arz etmektedir. "Tahpah"lar daha çok 7-12 heceli dizelerden oluşmaktadır. "Tahpah"lar, genelde, Türkiye sahasının manileri gibi, tek dörtlükten meydana gelmektedir. Fakat, üç ya da dört dörtlükten oluşan örneklere de rastlanmaktadır.

"Tahpah"larda, Türkiye sahası türkü ve manilerinde olduğu gibi, hayatın hemen her aşamsıyla ilgili konulara yer verilmektedir. Bu konuların başında yurt, doğa, iş, üretim; yoksulluk, zenginlik; hayat, gençlik; genç kız, genç erkek; eğlence, misafirlik, ikram; evlenme, aile hayatı, aşk, kardeşlik ve mizah gelmektedir. 20. yüzyılda ortaya çıkan Marksist ideoloji ve buna bağlı hayat biçimi de Hakas Türklerinin "tahpah"larında yansımasını bulmuştur: Yeni hayat, yeni davranış biçimleri; kolhozlar, ziraat işleri; teknik, kültür, vd.

Bütün Türk topluluklarında olduğu üzere, at, Hakas Türkleri için de son derece önemlidir. Aşağıdaki "tahpah", Hakas Türklerinin at hakkındaki tasavvurlarını yansıtması bakımından son derece önemlidir:

Adam hulunı ah poram
Alton sürmestip hıs oshas.
Altanıp alıp çör sıhsam
Azır, hanattıg hus oshas.

İyem hulunı kök poram
İlig sürmestig hıs oshas.
İzerlep alıp çör sıhsam,
İgir hanattıg hus oshas.

Avcılık ya da avlanma, Güney Sibirya Türk topluluklarının ekonomik ve sosyal hayatında önemli bir rol oynamıştır. Aşağıdaki "tahpah"ta avlanma ve avcı teması işlenmiştir:

Pulannığ çirde çurttığbın,
Pulan atçañmın töremil.

Sınnığ çirde çurttığbın,
Sın atçañmın töremil.

"Tahpah"lar genelde iş ve çalışma sırasında yaratılıp söylenmişlerdir. "Tahpah"ların lirik kahramanları işçiler, çobanlar, balıkçılar, avcılar ve çiftçilerdir. Aşağıdaki "tahpah", Hakas çiftçilerinin çalışırken söyledikleri tarım konulu bir şiir örneğidir:

Tabırah ahhan suğlar
Tashılnıñ sığı polça.
Taarlağlığ çazılarğa çay parza,
Tadılığ tamah öşçedir.

3.8. IRAK/KERKÜK TÜRKLERİ

Başta Kerkük olmak üzere Musul, Erbil, Süleymaniye, Telafer vb.Irak coğrafyasının değişik il, ilçe ve köylerinde yaşayan Türkmenlerin türkü geleneğinde ***beste, şarkı, neşide, mani (me'ni), yır, hoyrat***[7] gibi terimlerin yer aldığı görülmektedir.

Kerkük Türkmenlerinde türkü karşılığı olarak "beste" kelimesi kullanılmaktadır. Bestelerin konuları arasında aşk, gurbet, ölüm, tabiat vb. temaları görmek mümkündür. Ayrıca Irak Türkmenlerinde oyunlarda ve törenlerde söylenen türkülerin yanı sıra esnaflarla ve mesleklerle ilgili türküler de bulunmaktadır. Bölgede olay veya kahramanlık türkülerine "şarkı" veya "neşide" adı verilmektedir. Kerkük türkülerinde kullanılan şekil özelliklerine baktığımızda yaygın olarak kullanılan nazım şekli manidir. Yedili mani mısralarından başka sekizli, on birli, on ikili veya on dörtlü türkülere de rastlamak mümkündür.

Kerkük Türklerinin şiir geleneğinde mani tarzında türküler de önemli bir yere sahiptir. Hoyrat adı verilen çeşitli dörtlükler bir araya getirilerek türküler oluşturulmuştur. Şekil olarak mani şeklinde kurulan bu şiirler "muçila, kesük, yetimi, muhalif, bayat, yolcu" gibi çeşitli makamlarla söylenmektedirler.

Dumanlı Dağlar

Kerkük'ün etrafı dumanlı dağlar,
İçerim yanırı (anam) gözlerim ağlar,
Ayrılıg ateşi cigerim dağlar,
Gezme bu dağlarda ceyran seni avlarlar,
Neneden, babadan, yardan ayrı goyarlar.

---

[7] Kerkük Türkmenlerinin beste, şarkı, neşide ve hoyratları hakkındaki bilgi ve örnekler şu kaynaklardan derlenmiştir: **Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi Azerbaycan XX. yy. Yakın Dönem Türk Edebiyatı (1920'den günümüze kadar) ve Irak (Kerkük) Türk Edebiyatı VI**, Ankara 1997; Gezenfer Paşayev, **Kerkük Folkloru Antologiyası**, Azerbaycan Dövlet Neşriyyatı, Bakı 1990; Cengiz Ketene, **Kerkük Halk Edebiyatından Seçmeler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

Ceyran senin kimi cigerim yara,
Cahanda bulmadım (anam) derdime çara,
Bir kimsem de yohdu söylesin yara,
Gezme bu dağlarda ceyran seni avlarlar,
Neneden, babadan, yardan ayrı goyarlar.

Mezarım daşına yazsınlar adım,
Dağlar daşlar dinler (anam) menim feryadım,
Kimler olacahdı menim imdadım,
Gezme bu dağlarda ceyran seni avlarlar,
Neneden, babadan, yardan ayrı goyarlar.

(Paşayev 1990: 272)

Zülf Uzun Üze Deyer

Zülf uzun üze deyer,
Eyilse dize deyer,
Zülfün Ecem ipeyi,
Telin Tebriz'e deyer.

Zülfün siyah zil kimin,
Titrer gızıl gül kimin,
Garşında boyun eydim,
Alıb satma gul kimin.

Yanağın halı gözel,
Dodağın alı gözel,
Sennen ayrı düşenin,
Nolacak halı gözel? (Paşayev 1990: 273)

Ne Yaman Köyün Gözeli

Evlerinin önü arpa,
Arpa biçer gırpa gırpa,
İki bacı, biri körpe,
Ne şirin köyün gözeli,
Ah ne yaman köyün gözeli.

Evlerinin önü guyu,
Guyudan çekerler suyu,
Her gözelin var bir hoyu,
Ne yaman köyün gözeli,
Ah ne yaman köyün gözeli.

Evlerinin ökün keçdim,
Suları savuhdı içdim,
Men bu köye gerib düşdüm,
Ne yaman köyün gözeli,
Ah ne şirin köyün gözeli.

(Paşayev 1990: 277)

Altın üzük yeşil kaş sallana sallana
Bir çift abalı dostım gel gidağ seyrana
Altundı dişu senu
Hubdı yerişu senu
İçmeden sarhoş eder
Bir tek öpüşu senu
Altın üzük yeşil kaş sallana sallana
Bir çift abalı dostım gel gidağ seyrana
Altun üzük barmahdan,
Çektim çıhmaz dırnahtan
Tobalıyam yâr tutmam
Korhım var ayrılmahdan
Altın üzük yeşil kaş sallana sallana
Bir çift abalı dostım gel gidağ seyrana
Altun dişu kaplama
Oğlan girme odama
Eger meni seversev
Mektup gönder babama
Altın üzük yeşil kaş sallana sallana
Bir çift abalı dostım gel gidağ seyrana
Bir daş attım kilseye
Hörügü at enseye
Yanağuda hıssam var
Öpüş verme kimseye
Altın üzük yeşil kaş sallana sallana
Bir çift abalı dostım gel gidağ seyrana

Irak Türkmenleri arsında bütün besteli şarkılar ve Türküler için Me'ni ve Beste terimleri kullanılmaktadır. Ancak Talafer ilinde yaşayan Türkmenler Me'ni yerinde Yır (Hürmüzlü 2003: 256) terimi kullanmaktadırlar. Türkü söylemek için; Me'ni çağırmağ/ Me'ni demeğ/Me'ni selemeğ (Hürmüzlü 2003: 256) gibi terimler kullanılmaktadır. Me'ni terimiyle birlikte beste terimi de kullanmakta olup beste terimini Iraklı Araplar "petse" biçiminde telaffuz etmektedir.Usul ve üslup bakımından sade ve basmakalıp biçimde olan beste tarzı, kısa havalar gurubuna girer. (Terzibaşı 1980: 70)

Bestede sık sık tekrarlanan ve "dönderme (nakarat/bağlantı/ kavuştak) adı verilen kanat (mısra), beyit veya dörtlük, bestenin yapısını oluşturmaktadır. (Terzibaşı 1980: 70)

Terzibaşı, Irak'ta türkü söyleme geleneğinin Türkmenlerin o coğrafyadaki varlığıyla doğru orantılı olduğunu belirtmekte ve bu konuda şunları söylemektedir:

"Genellikle aşk, elem, sevinç ve kahramanlık duygularını belirten yerli havalarımızın ne zaman doğup yayıldığı belli olmamakla beraber, Türklerin Irak'ta yerleştikleri zaman bu havaların da buralarda kökleştikleri söylenebilir. Kerkük havalarının ve daha doğrusu Irak Türkmen ezgilerinin doğuşu ve gelişmesi, Irak makamlarının tekamül tarihiyle ahenkli olup çok zaman yan yana yürüdüğü görülmüştür. (Terzibaşı 1980: 13)

Kerkük'te teganni olarak "mani" teriminin hoyrattan daha şümullü bir anlamı vardır. Nitekim mani sözünü, ağız olarak hem hoyrata hem de halk türküleri ve öteki havalara teşmil ettirmek mümkündür. Halk deyişiyle, "filan, güzel mani çağırı" dediğimizde hoyrat söylemeyi ifade etmiş, "mani diyer" sözüyle de daha çok halk türküleri okumayı kasetmiş oluruz. Ayrıca "bir mani sele/söyle" sözüyle de yine türkü ve benzeri havaları söylemeyi ifade etmiş sayılırız. . (Terzibaşı 1975: 70)

Irak Türkmenleri arasında türkü söyleme geleneği genel olarak bütün Türkmen il ve ilçelerinde icra edilmektedir. Ancak yoğun olarak Kerkük, Erbil illeri, Salahattin ilinin Tuzhurmatu ilçesi, Diyala ilinin Kifri ilçesinde günümüzde bile canlılığını muhafaza etmektedir.

Özellikle Kerkük ve çevresinde icra edilen "hoyrat"ı Terzibaşı şöyle tanımlamaktadır:

"Kerkük Türk halk edebiyatının en önemli türlerinden birisi olan hoyrat, Türk hece veznine dayanır ve çok defa yedi heceden (3+4), (4+3), (2+5) oluşur. Kafiye ise üç veya dört heceden meydana gelir. Aynı zamanda kafiye birinci, ikinci ve dördüncü mısralarda tekrarlanır. Hoyrat kanatları arasında bir dereceye kadar mana bağı bulunan, cinaslı ve birinci kanadı ayrı kalmak üzere her kanadı yedi heceden kurulu, dört veya çift olmak şartıyla daha faz-

la kanatlardan kurulmuş bulunduğu takdirde de ferdî kanatları kafiyesiz olmak üzere vezinli ve kafiyesi en çok cinaslı klasik unsurlarla işlenmiş derin anlamlı, ahenkli bir çeşit düzme biçimidir ki kendine has yerli ezgilerle tek kişi tarafından söylenir." (Terzibaşı 1975: 60)

Hoyrat sözcüğü başka sözcükler gibi dilin bir ihtiyacı olarak doğmuş Türkçe bir isimdir. Her halde önceleri hamaset ve kabadayılık anlamını canlandıran bir ifade vesilesi olarak belirtilmiştir. Bugünkü anlamı ise Irak Türkmenleri arasında; halk edebiyatının ve halk musikisinin şekil, konu ve ses kalıpları bakımından gösterdiği özelliklere göre bir çeşit ezgili dörtlüğe sonradan verilmiş bir isim olarak kullanılmıştır. (Terzibaşı 1975: 54)

Hoyratları belirli bir usulle (Muhalif, Beşiri, Nobatçi, İskenderi, Muçıla, Yetimi, Ümergele, Malala (h), Şerife, İ (y) dele, Yolçı, Memeli, Mazan, Kesük, Darmankaha, Matar, Karabağı, Atıcı (Segah), Delliheseni, Ehmed Dayı, Kızıl, Mehmüdi, Masumı, Miskini, Yar) söylenmektedir. (Terzibaşı 1975: 148 -160)

Aşk, gurbet, hasret, ayrılık, zulüm vb. konular üzerine mani söylenmektedir

Kerkük'te karşılıklı hoyrat, mani söyleme (çağırma) geleneği en mükemmel şekliyle icra edilirve bu tür söylemeler çoğu zaman dargınlığa, kavgaya, hatta yaralama ve öldürme olaylarına bile sebep olur (Terzibaşı 1975: 148-160). Bu sohbetlerde, karşılıklı olarak icra edilen bu söyleme (çağırma) yarışmaları, sadece hoyrat söyleyenleri coşturmakla kalmayarak, dinleyenleri de galeyana getirir. Kerkük'te bu karşılıklı söylemeye; "qanşar be qanşar" veya "qanşarın vermeğ" denilmektedir. Bu söyleme (çağırma) geleneği çoğu zaman şöyle başlamaktadır:

Önce bir; çağırıcı (hoyrat ustası, hoyratçı) meclisteki meslektaşını düelloya davet etmek maksadıyla çok defa;

Kebab yandı köz ister
Sürme yandı göz ister
Köz köze gözüm göze
Ustav durup söz ister

hoyratını söyler. Bunun üzerine karşısındaki usta hoyratçı da hemen şu hoyratla cevabını (qanşarın) verir:

Kebab yandı közv çek
Sürme yandı gözv çek
Köz köze gözüm göze
Ustav geldi öziv çek

Bunun arkasından sırasıyla cevap vermek şeklinde hoyratlar söylenir. Mecliste bulunan diğer hoyrat ustaları da bazen yarışmaya katılırlar. Bazen de ortamın gerginliğinden uzaklaşmak maksadıyla işi tatlıya bağlamaya çalışır ve bu arada hep birden neşeli beste, mani, türkü söylerler. (Terzibaşı; 1975: 198) Bu hoyrat düellosu bazen saatlerce sürerdi. Hatta bir defa eski iki rakip sayılan Mustafa Kalayı ile Reşit Küle Raza'nın akşamdan sabaha kadar karşılıklı hoyrat söylediklerine şahit olanlar, bu hadiseyi tafsilatıyla anlatırlar. (Terzibaşı; 1975: 198) Oysa bu durum ne yazık ki ikinci dünya savaşından birkaç yıl sonra azalıp gün geçttikçe halk tarafından unutulmaya başlanmıştır. Nedeni de 1951'de bazı kahvehanelerde radyo ve televizyon gibi araçların çoğalmasıdır. (Terzibaşı 1975: 198, Bayatlı 2007: 37–39)

Kerkük'ün en ünlü hoyratçılarından; Salih Havala, Yasin Bağvan, Emin Bağvan, Mehmed Çulboyın, Hac Bekir Kassab, Meheme İlik, Ömer Sürücü, Mahmut Degirmençı, Reşit Küle Rıza, Erbilli Heyder, Abülvahit Küzecioğlu, Ekrem Tuzlu vb. (Terzibaşı 1975: 249 -286)

Hoyratlardan Örnekler

Nece gözler
Nece kaş nece gözler
Bir göz kirpik (kiprik) çalarsa
Yar yolun nece gözler

Yaz bele (böyle)
Bahar bele yaz bele
Kâtibin ne suçu var
Xudam demiş yaz bele

Yüz yol var
Yüz tepe yüz yol var
Xudam bildiğin eyler
Sen feleğe yüz yalvar

Ya gani
Ver muradım ya gani
Deryahtan bir kuş uçtu
Ne eti var ne kani
Öz nenem (annem)
Karnı dolu köz nenem
El yığlar ğalat (yalnış) yığlar (ağlar)
Koy yığlasın öz nenem

Mani, Bestelerden Örnekler.

Değirmançı

Kız: Ay havar değirmançı, değirmançı
Sen xançı (hancı) men kervançı
Buğdayı verem sene, havar yandım
Bu deni (yem) dart (öğüt) menimçi

Erkek: Olmaz xatunum olmaz
Gümüş altunum olmaz
Men buğdayı neynirem havar yandım
Savacağa su gelmez

Kız: Ay havar değirmançı, değirmançı
Sen xançı men kervançı
Hicilim verrem sene, havar yandım
Bu deni dart menimçi

Erkek: Olmaz xatunum olmaz
Gümüş altunum olmaz
Men hicili neynirem havar yandım
Savacağa su gelmez

Kız: Ay havar değirmançı, değirmançı
Sen xançı men kervançı
Qolbağım verrem sene, havar yandım
Bu deni dart menimçi

Erkek: Olmaz xatunum olmaz
Gümüş altunum olmaz
Men qolnağı neynirem havar yandım
Savacağa su gelmez

Kız: Ay havar değirmançı, değirmançı
Sen xançı men kervançı
Canımı verrem sene, havar yandım
Bu deni dart menimçi

Erkek: Olur, xatunum olur
Gümüş altunumolur
Canıva qurban ollam
Savacağa su gelir

Altun Üzük Qalem Qaş

Altun üzük (yüzük) kalem kaş
Sallana sallana
Çifte abalı yarım
Gel gidağ (gidelim) seyrana

Altuncu ustasıyam
Xançeriv destesiyem (hançerin destesiyim)
El bilir alem bilir
Gözleriv xastesiyem

Altun üzük qalem qaş
Sallana sallana
Çifte abalı yarım
Gel gidağ (gidelim) seyrana

Altun dişiv (dişin) qaplama
Oğlan girme odama
Anam sene qız vermez
Mektup gönder babama

Altun üzük qalem qaş
Sallana sallana
Çifte abalı yarım
Gel gidağ (gidelim) seyrana

Altun sahanda qaymağ (kaymak)
Yilini bamağ barmağ (parmak)
Şekerden daldı (tatlı) olur
Türkmenden qız almağ

Altun üzük qalem qaş
Sallana sallana
Çifte abalı yarım
Gel gidağ (gidelim) seyrana

Altunu bozduraydım
Gerdene dizdireydim
Seni avcı tutmasın
Qoynumda gezdireydim

Altun üzük qalem qaş
Sallana sallana
Çifte abalı yarım
Gel gidağ (gidelim) seyrana

3.9. KARAÇAY TÜRKLERİ

Karaçaylarda türkü denilince karşımıza *cır*[8]terimi çıkmaktadır. "Cır", türkü, şakı ve şiir anlamlarında kullanılmaktadır. Cırlar, konularına göre "tarihi cırlar", avcılık cırları", "kahramanlık cırları", "aşk cırları", "tabiatla ilgili cırlar", "beşik cırları" (ninniler), "nükteli ve mizahî cırlar" diye sınıflandırılabilir.

Karaçay Türkleri arasında cır söyleyenlere, Kazak, Kırgız, Tatar, Başkurt Türklerinde olduğu gibi, "cırçı" adı verilmiştir. Karaçay Türklerinin meşhur cırçılarının başında Koçharlanı Kasbot (Bagır ulu), Canibeklanı Appa (Kalay ulu), Mekkyalanı Örüzmek, Batdılanı Kaysın, Bayçoralanı Şeke gibi isimler gelmektedir. Ayrıca Bayçoralanı Mussa, Erikgenlanı Abuk, Cukkalanı Marziyat, Bolatlanı Mudalif, Ramazan, Ortabaylanı Muhacir, Botaşlanı Mussa, Aliylanı Harşim, Oruslanı Halit gibi, 20. yüzyılın önde gelen cırçılarını da burada zikretmek gerekmektedir (Rimma 1969: 19-20)

Karaçay halk cırları "sıbızgı", "kıl kobuz", "tiyekli kobuz" adı verilen müzik aletleri eşliğinde ezgili bir şekilde terennüm edilmiştir.

Karaçay halk cırları 8-9'lu hece ölçüsüyle kurulan dizelerden meydana gelmektedir. Bazı durumlarda dizeleri oluşturan hece sayılarının farklılık arz ettiği de görülmektedir:

Oy dolay, bulay cav gıbıt (8)
Buzugu bolmagan sav gıbıt (9)
Munu ayranından cavu köb (9)
Munu buzugundan savu köb... (9)

Oy, Eriney degen kuvatdı (9)
Carlıga bergen suvabdı (8)
Carlıga bergen can üçün (8)
Oy, bayga-biyge bergen mal üçün... (10) (Rimma 1969: 11)

---

[8] Karaçay halk cırlarıyla ilgili bilgi ve örnekler şu kaynaktan alınmıştır: Ortabaylanı Rimma, "Karaçay Halknı Cırlarını Üsünden", **Karaçay Halk Cırla**, (hzl. Goçiyalanı Sofya-Ortabaylanı Rimma-Süyünçlanı Hanafi), Moskva 1969, s. 7-21.

Karaçay halk cırları, genellikle dötlüklerden kurulmakla birlikte, özellikle de eski cırların birbiri ardı sıra gelen çok sayıdaki dizelerden kurulduğu görülmektedir. Bu biçim, akla eski destanların nazım biçimi olan "cır" ile nazım birimi olan "tüydek"i getirmektedir.

Karaçay halk cırları, diğer Türk topluluklarının halk şiiri geleneklerinde olduğu gibi, konu bakımından hayli renkli ve zengindir. Karaçay halk cırları hakkında bir çalışma hazırlayan Goçiyalanı Sofya, Ortabaylanı Rimma ve Süyünçlanı Hanafi, hazırladıkları çalışmaya aldıkları cırları şu şekilde sınıflandırmışlardır:

A. Eski Cırla

1. *Bir işde aytılgan cırla ("Dolay", "Erirey", vd.)*
2. *Uvçulanı cırları ("Aspatı", "Diynöger", vd.) /Avcı cırları/*
3. *Algışla*
4. *İstoriyalı cırla /Tarihi cırlar/*
5. *Çabıvulnı emda könçeklikge barıvnı üstünden cırla /Hücum ve yağmaya varış cırları/*
6. *Turmuşnu, üy caşunu üsünden cırla /Hayat, ev hayatı hakkındaki cırlar/*
7. *Baylaga, biylege karşı cırla /Zenginlere ve beylere karşı cırlar/*
8. *Süymeklik cırla /Aşk-sevgi cırları/*
9. *Çam cırla /Mizahi cırlar/*
10. *Sabiy, beşik cırla /Çocuk, beşik cırları/*

B. Sovet Cırla

1. *Sovet Vlastnı, Leninni, partiyanı, Kızıl Askerni üsünden cırla emda algışla /Sovyetler Birliği, Lenin, Parti ve Kızıl Ordu hakkındaki cırlar ve alkışlar/*
2. *Tuugan curtubuznu üsünden cırla /Yurt-vatan cırları/*
3. *Urunuu bla urunnganlanı üsünden cırla /Emek ve emekçiler hakkındaki cırlar/*
4. *Ullu Ata curt kazavatnı üsünden cırla /Ulu Ata yurdu uğruna savaş hakkında cırlar/*

5. *Süymeklik cırla, inarla, küvle /Aşk-sevgi cırları, küyler/*
6. *Çam cırlar /Mizahi cırlar/*
7. *Sabiy cırlar /Çocuk cırları/*

Aşağıda Karaçay halk cırlarına ait üç örneğe yer verilmiştir. Bunlardan ilki, "eski cırlar" içerisinde yer alan ve "bir işte söylenen cırlar"a, ikincisi "aşk-sevda cırları"na, üçüncüsü ise "beşik cırları"na aittir:

Dolay

Oy, dolayçıla-bıla
Cigit malçıla.
Dolayçıla malçıla
Sav cazga çıksınla.
Çirimpis bolsunla
Karın calçıla.
Dolay a dolay bulakdan,
Tuvarla kelelle
Agaç kulakdan.
Oy dolay bılay bılkılday,
Oy canım dolay,
İynekle kelelle
Çerkes cılkılay
Tışındagı
Sarı erkeçni gıbıtı,
İçindegi
Kara iynekni cuurtu.
Oy men aytaym
May dolaynı sarının,
Oy, canım dolay,
May carga edi
Ama üy biyçeni karının.

(Sofya-Rimma-Hanafi 1969: 40-41)

Akbiyçe Bla Ramazan

Ekindi bola kölegimi üsüme kiygenem,
Ahşam bola men at beline minngenem.
Adamla cata, keç bola kelib,
Taşköpür eline kirgenem.

Keçele uzun, ah künle kısha,
Kalay çıgayım men tañga deri?
Seymeklik açıv sınamaganem
Men ömürümde da sañа deri.

Men bargan edim ullu Teberdiden
Taşköpür eline konakga,
Başım a kalgandı, ah men carlını
Bir tavruh bla comakga.

Teberdi ayagına biz da cetgenley,
Bir bölek atlı köründü,
Alanı körgenley sabiy akılım
Oy taşha, tavga bölündü.

Allarında kelgen ana karnaşım,
Ol meni sarnatdı, ulutdu,
Şıbıla kibik cetib urganlay,
Sav sanlarımı kurutdu.

Andan keleeñ, murdar, kan içgen,
Bölek atlıga al bolub,
Mından kaythayın kösev bolub,
Minngen atınga sal bolub...

(Sofya-Rimma-Hanafi 1969: 103-104)

Beşik Cır

Bellyav-bellyav,
Bellyav-bellyav,
Balaçıkı men beşikge böleyim,
Bellyav-bellyav,
Bellyav-bellyav,
Balaçıkga köb tilekle tileyim.

Alay ite,
Alay ite,
Cuklab kalgın, balam, beşikde,
Bılay ite,
Bılay ite,
İş tındırgın, balam, eşikde.

Alay ite,
Alay ite,
Çabıb ketgin, balam, colunga,
Bılay ite,
Bılay ite,
Kalam tuthun, balam kolunga.

Alay ite,
Alay ite,
Balam, sen ulluçuk bolgaeñ,
Bılay ite,
Bılay ite,
Balam, sen kullukçu bolgaeñ.
Alay ite,
Alay ite,
Aliy ulu Umar bolgaeñ,
Bılay ite,
Bılay ite,
Gürcü ulu Kurman bolgaeñ.

(Sofya-Rimma-Hanafi 1969: 255-256)

3.10. KARAKALPAK TÜRKLERİ

Karakalpak Türklerinde halk şiiri karşılığı olarak ***kosık, cır***[9] **terimleri** kullanılmaktadır.

Türk halk şiirinde geniş bir alanda kullanılan ve "koş" fiil kökünden türediği zannedilen "koşma" kelimesiyle benzer bir yapıya sahip "kosık" teriminin kapsamına çeşitli konulardaki şiirler girmektedir. Karakalpak folklorunda halk kosıklarının geniş bir kullanım alanı vardır. Karakalpak insanının doğumundan ölümüne hayatının hemen her safhasında halk kosıkları kullanılmaktadır. Halk kosıkları halk içinde yaratılan, halkın yaşam tarzını, gelenek ve göreneklerini yansıtan bir halk edebiyatı türüdür. Karakalpak halk kosıklarının büyük bir çoğunluğu öncelikle sözlü gelenekte yaratılmışlar ve kullanılmışlardır, ancak yazılı edebiyatta yaratıcısı belli olan bazı kosıklar da zamanla halk içinde kullanılarak halk kosığı haline gelmiştir. Mesela "Bozatav", "Aksüñgil" ve "Aycamal" kosıkları buna örnek teşkil etmektedir. Halk kosıkları, sevgi, tarihi olaylar, nasihat, iş, ölüm vb. konularda söylenmektedir. Kosıklar, diğer halk edebiyatı türlerinden muhteva ve şekil özelliklerinin yanı sıra ezgileriyle ayrılmaktadır. Hatta halk kosıkları kendi içindeki türlerde de ezgi farkı vardır. Sevgi kolunu bir halk kosığı ile çocukların söylediği kosık arasında ezgi yönünden bir ayrım söz konusudur. (Maksetov 1992: 75-76).

Karakalpak Türklerinde kosıklar şu şekilde tasnif edilmektedir:

1. *İş Kosıkları*
2. *Sevgi Kosıkları*
3. *Din ve Dini Konularla İlgili Kosıklar*
4. *Çocuk Kosıkları*
5. *Termeler*
6. *Tolgavlar*
7. *Tarihi Cırlar* (Tacimuradov 1980: 16)

---

[9] Karakalpak Türklerinin kosık ve cırları hakkındaki bilgi ve örnekler şu kaynaklardan özetlenmiştir: Kabıl Maksetov, **Karakalpak Halkınıñ Körkem Avızeki Döretpeleri**, Bilim, Nökis 1992; Adenbay Tacimuradov, **Karakalpak Folkloru V, Karakalpak Halık Kosıkları hem Salt Cırları**,: Karakalpakstan Baspası, Nökis 1980.

Karakalpak folkloru üzerine değerli çalışmaları olan Kabıl Maksetov ise halk kosıklarını;

1. *İş Kosıkları*
2. *Sevgi Kosıkları*
3. *Çocuk Kosıkları*
4. *Beşik Cırı*
5. *Tarihi Kosıklar*
6. *Nasihat Kosıkları*
7. *Mizahi Kosıklar*
8. *Gelenek Kosıkları*
   a. *Toya Başlama Kosıkları*
   b. *Hevcar Kosıkları*
   c. *Vedalaşma Kosıkları*
   ç. *Yüz Açma Kosıkları*
   d. *Ağıt*

şeklinde tasnif etmektedir. Kosıkların bu türleri hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

3.10.1. İŞ KOSIKLARI

Gündelik işlerle ilgili çok sayıda kosık, Karakalpaklar halk şiirinde büyük bir yer tutmaktadır. Bu kosıklar Karakalpak insanının tarlada, bahçede, evde çalışırken oluşturduğu kosıklardır. Bu kosıklarda insanların iş dünyası ele alınmaktadır. İnsanların işe başlaması, çalışması, bitirmesi vb. gibi safhalar bu kosıklarda ayrıntılı bir şekilde nakledilir. İş kosıkları arasında hayvancılıkla, çarık yapımıyla, kumaş dokumayla, yorgan dikmeyle ilgili pek çok kosık bulunmaktadır (Tacimuradov 1980: 16, Maksetov 1992: 82).

Arkası Dävkara kublası Şımbay,
Eki ortada kos aydadım bir tınbay...

Azan menen mal aydadım padağa,
Dästä dästä gül tüsipti kalağa,
Aytıp barıñ Mätcan degen balağa,
Atın taslap özi kelsin kalağa.

Cüveri ektim kendir menen aralas,
Bir yar tuttım orta boylı kälem kas,
Curt aytadı seniñ yarıñ kara dep,
Kara bolsa häm hinci marcan aralas. (Maksetov 1992: 82)

3.10.2. SEVGİ KOSIKLARI

Halk kosıklarının büyük bir bölümünü sevgi kosıkları oluşturmaktadır. Genç erkekler, sevdiği kızları, kızlar da sevdiklerini konu ettikleri bu şiirlerin oluşumu çok önceki dönemlere dayanmaktadır, ancak gününüzle ilgili de pek çok sevgi konulu şiir türetilmiştir. Sevgi kosıklarında gençlerin aşk duyguları, evlilik, ayrılık, vefasızlık konularındaki düşünceleri yer almaktadır. Genç Karakalpak insanının en güzel sevgi duyguları, birlikte yaşama isteği halk kosıklarında dile getirilmiştir (Maksetov 1992: 82). Sevgi kosıklarını sıradan halk söyleyebildiği gibi "kosıkçı" şeklinde adlandırılan kişilerin yanı sıra baksılar ve cıravlar da söyleyebilmektedir (Maksetov 1992: 84).

Anav turğan alma meken, nar meken,
Sayasında turğan säver yar meken,
Sayasında turğan säver yar bolsa,
Ekevmizdi kosar künler bar meken.

Kızıl güldi egeseñ de keteseñ,
Här şakası cüz mıñ älvan dönsin dep,
Ötkende, ketkende yarım körsin dep,
Şul yardıñ ışkında cürgen künlerim.

Kızıl güldi egeseñ de keteseñ,
Şakasına bülbil konsa neteseñ,
Öziñniñ süyikli yarıñ turğanda,
Baksa yarğa kevil koyıp neteseñ. (Maksetov 1992: 83)

3.10.3. ÇOCUK KOSIKLARI

Bu şiirleri çocuklar, kendi oynadıkları oyunlarda söylerler ve bu şiirler genellikle soru-cevap şeklindedir. Çocuk kosıklarında çocukların dünyayı tanıma süreçleri, birlikte oynama istekleri ve oyunları algılama şekilleri vardır (Maksetov 1992: 85).

Tülki-tülki tülkişek,
Tünde kayda barasañ?
Mamamnıñ üyine baraman.
Mamañ sağan ne berer?
Eşki savıp süt berer.
Eşkisiniñ süti cok,
Ilağınıñ putı cok.
Taram taram et berer,
Onı kayda koyasañ?
Tal tübine koyaman.
İyt alıp ketse ne kılasañ?
İyt avzınan alaman.
Batır hanğa baraman. (Maksetov 1992: 86)

3.10.4. BEŞİK CIRI

Bu şiirlerin halk arasındaki adı, "heyyiv"dir. Bebekleri uyutmak veya teskin etmek için söylenen halk kosıklarıdır. Bu şiirlerin kesin bir söyleyiş şekli yoktur. Her anneye göre beşik cırlarının söyleme tarzı değişmektedir. Bu bakımdan beşik cırı söyleyen annenin yeteneği önemlidir, onlar pek çok şiiri beşik cırı haline getirebilmektedirler. Çocuğu söylenen bu şiirlerde çocuğun büyümesi, evlenmesi, iyi bir insan olması gibi dileklere yer verilir (Maksetov 1992: 86-87).

Heyyiv heyyiv karağım-av,
Ayday bolğan şırağım-av,
Curt süymese süymesin-av,
Özüniñ süygen aydayım-av.

Heyyiv heyyiv haydası-ay,
Kaşan tiyer paydası-ay,
Okıp adam bolğansoñ-ay,
Sonda tiyer paysadı-ay.

Heyyiv heyyiv ak böpem-ay,
Ak besikte cat böpem-ay,
Apañ toyğa ketkende,
Cılay berme sen böpem-ay,

Heyyiv heyyiv heyyivim-ay,
Alla berdi alsın dep,
Alsa kolı taslın dep,
Süygende miyri kansın dep,
Cürgende collar önsin dep,
Kızım meniñ kızğa usar,
Baydıñ malın ızğıtar.

Kızıma kelgen kırık kisi,
Ayttırıp alar bir kisi,
Sulıv üydiñ süyevi,
Sulıv cigit küyevi.

Aynanayın appağım-ay,
Kızlar kiygen kalpağım-ay,
Katarıñnan kem bolmay-ay,
Aşılğan balam bahtıñ-ay. (Maksetov 1992: 87).

3.10.5. TARİHİ KOSIKLAR

Tarihi konularla ilgili olarak yaratılan halk kosıklarının bu türü, tarihi hadiseleri şiir formunda sunmasıyla bilinmektedir. Yani tarihi olayların halk ağzında ezgili bir şekilde söylenmesine tarihi kosık denmektedir. Tarihi kosıkların Karakalpakların yaşadığı yerlerin ve boylarının yer aldığı Karakalpak kosığı ve halkın Baysın'a gitme isteğinin ve Harezm hakkında bilgilerin verildiği "Baysınğa" gibi örnekleri vardır. (Maksetov 1992: 88-89).

Ata curtı Türkstandı tasladı,
Esengeldi mährem coldı basladı,
Kıtay, Koñırat eki eldiñ dästanı,
Halık avzında añız boldı Karakalpak.

Kıyın boldı Karaalpaktıñ halları,
Colı uzak, aksar miner tavları,
Kıtay, Kıpşak, Könegestiñ balları,
Mıñ balanı cavga berdi Karakalpak.

Karakalpaktıñ köşip küşi bölindi,
Urıs bolıp büygüna kan tögildi,
Cavga ketken mıñ balanı esitti,
Koñırattıñ namısı keldi Karakalpak.

Kırık cıl mäkan etti Cañadäryanı,
Halıktıñ tömen boldı turmıs avhalı,
Kırık bir degen cılda esin cınadı,
Horezmge kayta köşti Karakalpak.

Ayta berseñ ada bolmas bul sözler,
Göneden şıkkalı dünyanı gezdi,
Bes cüz on bir cılda Hiyvağa keldi,
Horezmge konıs bastı Karakalpak. (Maksetov 1992: 89)

3.10.6. NASİHAT KOSIKLARI

Bu tür şiirlere "terme" de denilmektedir. Bu kosıklar insanlara öğüt ve nasihat vermektedirler. Bu kosıklar sayesinde önceki nesillerin yüzyıllar boyunca oluşturdukları tecrübeleri genç nesillere aktarılmaktadır. Bu şekilde yeni nesiller, hayata hazırlanmakta ve toplumsal değerleri sözlü gelenekteki bu şiirler vasıtasıyla edinebilmektedirler. Nasihat kosıklarında iyi ile kötünün, doğru ile yanlışın, adalet ile zulmün, mert ile namerdin farkları şiir formunda verilmektedir (Maksetov 1992: 90).

Kün negene bolar aydan soñ,
Ay negene bolar künnen soñ,

Arlanıp at cuvırmas,
Abraşı yabı ozğansoñ,
Kätkuda şalkıp kıdırmas,
Basınan dävlet tayğan soñ,
Kızlar kiygen parşa ton,
Eski deydi tozğan soñ,
El sorağan patşañız,
Şopan sayak sıkılı,
Baytak catkan elden soñ,
Köller cuda boladı,
Sıñsıp uşar kuvdan soñ,
Törde turğan dästurhan,
Kädiri bolmas nannan soñ. (Maksetov 1992: 92-93)

3.10.7. MİZAHİ KOSIKLAR

Mizahi anlamda pek çok konuda söylenebilen bu şiirler, özellikle düğünlerde damat ve damadın yakınlarına söylenirler. Ancak bu şiirler düğünlerin dışında başka konularda da söylenmektedirler.

Mudam cürer tam basında,
Bir pulı cok cambasında,
Bara almaydı kız kasına,
Halıñ kalay seniñ .....
(Burada damadın adı söylenir) (Maksetov 1992: 93)

Ağacan kız al dep koymaysañ mağan,
Kız alayın desem şapanım caman,
Eger kelip kalsa bir kün kolayı,
Bes bala tuvsa da boladı mağan.
(Maksetov 1992: 94)

3.10.8. GELENEK KOSIKLARI

Bu şiirler toylarda, çeşitli eğlencelerde, cenaze merasimlerinde kullanılan şiirlerdir. Gelenek kosıklarının bazı türleri vardır.

3.10.8.1. Toya Başlama Kosıkları

"Toy baslav" olarak nitelendirilen bu şiirler, Karakalpak insanının çocukluktan yetişkinliğe kadarki dönemde düzenlenen toylarda (doğum, sünnet, evlilik vb.) kullanılan şiirlerdir. Düzenlenen toyun kutlu olması için iyi dileklerin belirtildiği şiirledir (Maksetov 1992: 95-96).

Toylarıñız, toylarıñız,
Carasadı boylarıñız,
Biz otırmız toyhanada,
Bahıtlar bolsın zıyada,
Havazlar cañlap dünyada,
Kutlı bolsın toylarıñız. (Maksetov 1992: 96)

3.10.8.2. Hävcar Kosıkları

Karakalpak düğünlerinde gelinlerin baba evinden çıkarken kız arkadaşları ile karşılıklı söyledikleri şiirlerdir. Ancak daha sonraları ise bu şiirleri gelinin dışında diğer kişiler de söylemişlerdir.

Öz äkemniñ esigi, cupar esik hävcar,
Kirsem-şıksam şaşımdı sıypar esik, hävcar,
Kayın atamnıñ esigi şeñgel esik, hävcar,
Kirsem şıksam şaşımdı cular esik, hävcar.

Koy süyedi balasın kozım-ay dep, hävcar,
Heş närseni körmegen bozım-ay dep, hävcar,
Uzatkanda kız cılar öksip-öksip, hävcar,
Käne meniñ kızdağı nazım-ay dep, hävcar.
(Maksetov 1992: 96-97)

3.10.8.3. Vedalaşma Kosıkları

Düğünlerde kız tarafının söylediği şiirlerdir. "Hävcar"lar kızın dostlarıyla, arkadaşlarıyla birlikte söylenirken bu şiirleri ise genelde gelin söyler. Doğup büyüdüğü evi bırakıp yeni evine gidecek

olan gelinin anne babasıyla, kardeşleri ve akrabalarıyla vedalaşırken söylediği şiirlerdir.

Kerilip ösken keregem,
Buralıp ösken bosağam,
Şaykalıp ösgen şañlağım,
Şayılcığan elatım.
Törden de şığıp baraman,
Esikten orın alaman,
Atası baska cat elde,
Ne kılıp kele bolaman. (Maksetov 1992: 97-98)

3.10.8.4. Yüz Açma Kosıkları

Bu şiirler de düğünlerde söylenen şiirler arasındadır. Gelinin yeni geldiği evinde karşılaştığı anne babası, görümceleri, kayınları ve diğer akrabaları ile tanışma ve merhabalaşması amacıyla söylenen şiirlerdir.

Caksı adam camannıñ,
Körik aşarı kelinşek,
Keşe şıksañ üyiñnen,
Bet aşarı kelinşek...
Eki caksı baş kosa,
Birin biri kıymaydı,
Eki caman bas kosa,
Bir elatka sıymaydı,
Ädepli bolıñ kelinşek,
Ülken bolsın tüyiniñ,
Kızık bolsın cıyınıñ. (Maksetov 1992: 100)

3.10.8.5. Ölüm Kosıkları

Karakalpak Türklerinde ölüm konulu şiirlere "coktav" denilmektedir. Anadolu sahasındaki ağıtlara benzer niteliklere sahip bu şiirler, genellikle ölen kişinin kadın akrabası tarafından söylenmektedirler. Bu şiirlerde ölen insanın iyi günleri, hayatı, yakınlarının üzüntüsü gibi hususlar yer almaktadır (Maksetov 1992: 103).

Ol cakka kurğan şımıldık,
Tolıksır meken tımıkta,
Sol sıkıllı beglerim,
Kelerme eken cuvıkta,
Kelmespeken cuvıkta.
Kelmeske belin baylaptı,
Keñ sarayın saylaptı.
Camılğanı capırak,
Tösengeni topırak,
Capıraktan kün tüsse,
Köleñke bolıp turayın.
Topıraktan izey ötse,
Kus tösek bolıp barayın... (Maksetov 1992: 104)

3.11. KAZAK TÜRKLERİ[10]

Kazak Türklerinin halk şiirinde genel anlamda "cır" (türkü) başlığı altında toplayabileceğimiz türlerin başında "añ", "aytıs", "betasar", car car", "coktav", "estirtüv-köñil aytuv (cubatuv)", "koştasuv", "körisüv", "navrız öleñleri", "ötirik öleñ", "sıñsuv", "tarihi cır", "tolgav" ve "toy bastar" gelmektedir. Bu türlerden kimileri akınların atışmaları sırasında söyledikleri ezgili şiirlerden oluşurken, kimileri de düğün merasimlerinde söylenen ezgili şiirlerle cenaze törenleri sırasında söylenen ağıt mahiyetindeki ezgili şiirlerden oluşmaktadır. Aşağıda, genel anlamda "cır" (türkü) başlığı altında toplanan bu halk şiiri türleri hakkında, Malik Ğabdullin'in *Kazak Halkınıñ Avız Adebiyeti* (Almatı 1974) adlı çalışmasıyla Metin Ergun'un *Kopuz Sarını, Kazak Aşık Tarzı Şiir Geleneği, Akın ve Cıravlar* (Ankara 2002) adlı çalışmasından yararlanılarak bilgiler aktarılmış, türlerle ilgili örnek metinlere yer verilmiştir.

3.11.1. ÄN

Halk şarkısı, türküsü, melodisi anlamlarına gelen än, Anadolu-Türk halk müziğindeki "türkü"nün karşılığıdır. Än, Kazak halk şiirinin, müziğinin en yaygın türlerinden biridir. İlk söyleyeni bilinmeyen halk ânlerinin yanında, belli bir akının adına bağlı olan ânler de vardır. Örneğin Nazkoñır, Akbulak, Cıloy, Akerke, Gavhartas, Kökem-ay, Alkoñın ânleri Segiz Seri'ye; Cıyırmabes äni, Salğara Cankisiulı'na; Kanattaldı, Seyitcan Körpeşulı'na; Kamacay äni, Mustafa Segiz Seriulı'na aittir.

Än, ayrı bir tür değildir. Cırav-akın geleneğinin bütün türlerinin müzikle söylenmesine än denir. Bunun yanında äne belli bir tür özelliği verebilmek için de, Anadolu-Türk halk şiirindeki "türkü"lerin karşılığının än olduğunu söyleyebiliriz (Ergun 2002: 5).

---

[10] Kazak Türklerinin halk şiiri türleri hakkındaki bilgi ve örnekler, şu kaynaklardan derlenmiştir: B. Adambayev, "Şeşendik Sözder", **Kazak Adebiyetiniñ Tariyhı**, Birinşi Tom, Birinşi Kitap, Almatı 1960, s. 143-178; Malik Ğabdullin, **Kazak Halkınıñ Avız Adebiyeti,** "Mektep" Baspası, Almatı 1974; Metin Ergun, **Kopuz Sarını, Kazak Aşık Tarzı Şiir Geleneği, Akın ve Cıravlar**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

Aşağıda, Segiz Seri'nin "Akbulak" adlı ânine yer verilmiştir:

Akbulak

Küyge bölep mañaydı,
Asıp-tasıp catasıñ.
Meruvert pen marcandı
Basıp ağıp catasıñ.
Alkarakök aspanğa
Şasuv şaşıp catasıñ.
Öz-özіñnen än salıp,
Dumanğa ılği batasıñ.

Kol baskarıp cağañda,
Celbiretip tuv alğan.
Alkabında san cortıp,
Maydanda talay sınalğan.

Koş, esen bol, Akbulak,
Endi seni köre alman.
Aynala cortıp, cağañda,
Bayağıday cüre alman!

Aruvday äsem erkelep,
Mıñ buralğan Akbulak.
Atıravğa ıntık bol,
San sılanğan Akbulak.
Sensiz cerde köñilim,
Aşılmaydı-av, Akbulak.
Sağan degen kumarım,
Basılmaydı-av Akbulak.

Kol baskarıp cağañda,
Celbiretip tuv alğan.
Alkabında san cortıp,

Maydanda talay sınalğan.
Koş, esen bol, Akbulak,
Endi seni köre alman.
Ayrala cortıp, coğañda,
Bayağıday cüre alman! (Ergun 2002: 7-8)

3.11.2. AYTIS

Türkiye sahası âşık tarzı şiir geleneğinde "atışma", "atma türkü", "atma mâni", "deyişme", "karşıberi", "karşılama", "karşılaşma", "kovalama" gibi adlar altında toplanan şiir türüne, Kazak Türklerinin âşıklık geleneğinde "aytıs" denilmektedir.

Aytıs, esas itibariyle atışma olsa da, Türkiye sahası âşıklık geleneğindeki atışmalardan bazı yönleriyle ayrılır.

Aytıslar konu ve içeriklerine göre temelde iki gruba ayrılmaktadırlar:

3.11.2.1. Halk hayatına, örf-âdetine bağlı bir şekilde doğan aytıslar

Halk hayatına, örf-adetine bağlı doğan aytıslar, mazmunlarına göre birkaç gruba ayrılmaktadır: "Car-car", "bedik aytısı", "kız ben cigit aytısı", "din aytısı" ve "cumbak aytısı" (Ğabdullin 1974: 289-290)

Kazak Türkleri'nin halk şiiri geleneğinde gerçek aytıs olarak akınlar aytısı kabul edilir. Akınlar aytısı, Türkiye sahası âşıklık geleneğindeki atışmanın tam karşılığıdır. Bu mânâda aytıs, iki akının topluluk huzurunda irticâlen söyledikleri şiirlerle yarışmasıdır. Akınlar, aytısa hazırlıksız gelirler. Aytıs öncesinde verilen bir ayakla veya birinin herhangi bir mevzuda şiir söylemesiyle aytıs başlar ve atışma gibi biri yenilinceye kadar soru-cevap şeklinde devam eder.

3.11.2.2. Akınlar aytısı

Akınlar, bir müzik âletinin eşliğinde aytısa düşerler. Akınların aytıs sırasında kullandıkları müzik âleti esas olarak dombıradır. Dombırayı iyi çalamayan akın da aytısa yenilmiş olarak kabul edilir. Bunun dışında aytısta yenilme iki şekilde olur. Bunlardan birincisi, karşısındaki akının sorularına cevap bulamaması yoluyla, ikincisi de akının obası, eli, yurdu hakkında fazla bilgi sahibi olmamasıyla olur (Ergun 2002: 20).

Aşağıda, Cambıl ve Aykümis arasındaki aytıs ile Şöce ve Balta arasındaki aytıs örneklerine yer verilmiştir:

Cambıl Men Aykümis

Cambıl: *Ädeyi at terletip keldim toyğa,*
Aykümis, ävelden-ak boldıñ oyda,
Celigi basılmağan albırt edim,
Asığıs aytkanıma kinä koyma!

Aykümis: *Aptığıp ä degennen amandaspay*
Ädepti üyrenbepsiñ, Cambıl, castay,
Asılğa aspandağı kol cetpey me?
Akılmen, kıymıldasañ aspay-saspay.

Cambıl: *Aykümis, asıkpavğa şamam bar ma?*
Casşılık urındırdı talay carğa...
Sen üşin catsam-tursam armanım köp,
Cem bolıp kete m edep camandarğa.

Aykümis: *Bile m ependе şirkin öz kemisin,*
El kezip, eser minez sen de cürsiñ.
Caralğan cat curttıka urğaşımız,
Carkınım, ökinbeşi, sen men üşin!

(Ergun 2002: 21-22)

Şöce Men Balta Aytısı:

Şöce: *Colşora, özin kacı, äkeñ Anay,*
Paranı burın berip, cediñ talay.
Aldıñda ceti tamık, segiz ucmak,
Kaysısına kirüviñ eki talay!
Kazılıkpen düniyäde cediñ pora,
Bul sözi sen aytasıñ kalay-kalay?

Balta: *Şöce akın, sen de şeşen, ben de şeşen.*
Salğanda kara aldıña men bir kösem.
Ekevmiz eki caktıñ cüyrigimiz,
Küyli-cäyli cürmisiñ aman-esen?

Şöce: *Altı ulı Kuvandıktıñ Kutpanbaydı,*
Şöce akın eki ortada bulañdaydı:
Amandık, esendigiñ bär bitsin,
Özin-dağı cürmisiñ küyli-cäyli.

Balta: *Sart egindi saladı bul bolsın dep!*
Töre curtın ciyadı kul bolsın dep.
Amandık, esendiktiñ bäri bitsin,
Sokır senen suraymın col bolsın dep? ...

(Ergun 2002: 30)

3.11.3. BESİK CIRI

Anadolu sahasında Türkülerin bir dalı olan "ninni"lere, Kazak Türklerinde "besik cırı" denilmektedir. Anneler, çocuklarını avutmak ve uyutmak için "besik cırları" söylemektedirler.

Kazak Türklerinde çocuğun beşiğe yatırılması belli bir törenle yapılır. Bu törenler sırasında akınlar tarafından söylenilen şiirlere de, şarkılara da "besik cırı" denir. Akınlar tarafından söylenilen besik cırlarında çocukla ilgili dilekler vardır. Bu dilekler çocuğun iyi, çalışkan, dürüst, akıllı ve yardım sever biri olmasıyla ilgilidir. Anadolu sahasında da bazı âşıkların ninniler söylediğini görmek-

teyiz. Kağızmanlı Hıfzı, Âşık Ali İzzet Özkan, Âşık Mehmet Çakmak gibi bazı âşıklar meydana getirdikleri ninnileriyle de tanınmaktadırlar.

Akınların söyledikleri besik cırlarını halk ezberleyerek nesilden nesile aktarır. Hatta anneler, çocuklarını avuturken kendi ninnilerinin yanında akınların söylediği bu cırları da söylerler. (Ergun 2002: 38)

Genellikle hece ölçüsünün 7-8'li kalıplarıyla söylenen "besik cırları"na şu örnekleri vermek mümkündür:

Közimniñ ağı, karası,
Cüregimniñ parası,
Uvayım, kayğı oylatpas,
Köñilimniñ sanası.
Aynalayın, şırağım,
Kölge bitken kurağım,
Mañdaydağı kundızım,
Aspandağı culdızım,
Äldi, balam, ak balam,
Aynalayın, balam-ay,
Aynalsın senen anañ-ay,
Äldilep seni süygende,
Anañnıñ köñili bolar cay. (Ğabdullin 1974: 51)

Kurığıñdı mayırıp,
Tünde cılkı kayırıp,
Cavdan cılkı ayırıp,
Cigit bolar ma ekensiñ?
Ayır kalpak kiyisip
Akırıp cavğa tiyisip,
Batır bolar ma ekensiñ?
Barmaktarıñ mayısın,
Türli oyu oyısıp,
Usta bolar ma ekensiñ... (Ğabdullin 1974: 51)

3.11.4. TOY BASTAR

Baba evinden uğurlanan gelin kızın toyunda söylenen şiirlerden önemli bir kısmını "toy bastar"lar oluşturmaktadır. Bu tür şiirler, toy ya da düğünün başında söylenilen öleñlerdir. Toy bastar öleñlerini çıkaranlar cırşı ve akınlardır. Akının olmadığı toylarda ise daha önceleri bu tür şiirleri akınlardan öğrenenler, aynı vazifeyi yaparlar (Ğabdullin 1974: 55).

Toy bastar şiirlerinden maksat, toy yapan evin uğurlanan kızına "kutlu olsun" demek, iyi dileklerde bulunmak, toya katılanları gönüllemektir. Toyun iyi, hayırlı geçmesi için dua edip evlenecek olan gençleri kutlamak, sağlık, selâmet dilemek toy bastar än ve öleñlerinin maksatlarındandır (Ğabdullin 1974: 55).

Toy bastar şiirleri genelde aynı kalıptadır. Sanki bütün şiirler bir akının ağzından çıkmış gibidirler. Her akın toy bastarı söyleyeceği zaman önce "eskilerin (ataların) yoluyla" der. Sonra toyun toya karışmasını diler. Akın veya cırşı önce toy sahibine ve halka:

"Assalavmağalayküm caña keldik!
Caksığa köp ciyılğan sälem berdik.
Sätine särsenbiniñ toy etipsiz.
Toyınız kuttı bolsın cıyilğan köp",

şeklinde cırlar söylemeye başlar. Sonra evlenecek olan kıza ve ailesine teselli edecek şiirler söyler. Bu dilek bölümü bittikten sonra evlenecek olan kızın güzelliğini ve karakterini övmeye başlar. Akın, kız ve ailesi hakkında ne kadar iyi şeyler söylerse kızın ailesi o kadar memnun olur. Akının sözlerini halk tekrarlar (Ergun 2002: 87).

Toy bastar öleñleri, dörtlükler halindedir ve hecenin 11'li kalıbıyla söylenirler. Aşağıda, iki "toy bastar" örneğine yer verilmiştir:

Bağılan serke, markaska koy bastaydı,
Koy aldında canuvar oykastaydı,
Kuttı toyğa kez bolğan coldı cigit,
Burınğınıñ colımen toy bastaydı.
Kunan koyın maylatıp toydırğan üy,
Setti bolsın, toyıñız, toy kılğan üy.

Belgili bul kazakka tildiñ celi,
Toy kıldıñ curt ciynalğan merekeli.
Sersenbi cetti küni toy kılıpsız,
Toyıñız toyğa ulassın berekeli. (Ğabdullin 1974: 56)

3.11.5. SIÑSUV

Uğurlanan gelin kızın toyunda düzenlenen oyunların bir kısmı son bulduktan sonra kız ata bineceği sırada söylenen şiirlere "sıñsuv" denilmektedir. Bu tür şiirler, baba ocağından uğurlanan kızın doğup büyüdüğü yeri, halkı, akrabaları, akranları ve gençlik hayatıyla vedalaşması amacıyla söylenmektedirler (Ğabdullin 1974: 58).

Sıñsuv, Türkiye sahası düğünlerindeki "yas"a benzerdir. Diğer yandan "baş övme" ya da "duvak türküleri"ni de bu çerçevede değerlendirebiliriz. Gelin, baba evinden ayrılmadan önce süslenir, başına duvağı giydirilir. İşte bu süsleme sırasında süsleyici kadınlar ağlaya ağlaya "baş övme" türküleri söylerler. Bu türkülerde gelinin baba evinden ayrılışı sırasındaki hüznü ve geride kalanlarla vedalaşması baş bağlayıcı kadınların ağzından aktarılmaktadır. Bu türküleri, kına gecelerinde söylenen ve daha çok yas içeren türkülere benzetmek de mümkündür. Yaslarda olduğu gibi sıñsuvda da kızın arkadaşları toplanarak ağlarlar. Sıñsuv, belli bir makamla, ânle söylenir (Ergun 2002: 69).

Eğer toyda akın varsa sıñsuv akın tarafından söylenir. Akınların söyledikleri sıñsuvları halk başka toylarda aynen tekrarlar. Sıñsuvun az da olsa akınlar tarafından söylenmesi, onları akınların söylediği türler arasına almamızı gerektirir (Ergun 2002: 70).

7-8 ya da 11 heceli dizelerden oluşan sıñsuv için şu örneği vermek mümkündür:

Zamanım ötti basımnan
Devrenim ketti basımnan.
Bul ne degen is boldı,
Kölinen ketken kus boldım.
Bulğaktap cürgen zamanım,

Kanday da cerge tus boldım.
Ata-anam edi devletim,
Men curtıma cav ma edim,
Cat-curttık bolıp ketken soñ,
Keter-av bastan sevletim.
Aynalayın, el-curtım.
Ne bolar meniñ zamanım!
Devrenim meniñ ötken soñ,
Buraklı ittey ketken soñ,
Estile cürer deysiz be,
Ne bolıp cürgen habarım,
Zamanım kıyın bolar-av,
Kökirekke kayğı tolar-av,
El-curtım, senen ayrılıp,
Sana men cüzim solar-av... (Ğabdullin 1974: 59)

3.11.6. CAR-CAR

"Toy bastar"lardan sonra, uğurlanan gelin kızın toyunda söylenen şiirlerden birisi de "car-car"dır. Car-carı, kız toyuna gelen erkeklerle kadınlar iki gruba ayrılarak söylerler. Carcardaki asıl amaç, gelin olan kıza moral vermek, yeni hayatında başarılar dilemektir. Bu arada damadın ailesi ve obası hakkında da övücü şeyler söylenir.

İki grup tarafından karşılıklı söylenilmesinden dolayı "aytıs"ın bir türü olarak kabul edilen carcar, nakaratı "car car" olduğu için bu adı almıştır. Car-carlar, genellikle hecenin 7-8'li kalıbında söylenirler. 11 heceli car-carlar da vardır. (Ergun 2002: 48)

Aşağıda bir ekek (cigit) ile bir kızın karşılıklı söylediği bir "car-car" örneğine yer verilmiştir:

Cigit: *Alıp kelgen bazardan* *Munda akem kaldı dep,*
Kara nasar, car-car-v, *Kam cemeñiz, car-car-av,*
Kara makpal savkele *Caksı bolsa kayın atañ,*
Şaşın basar, car-car-av *Ornın basar, car-car-av.*

Kız:	*Esik aldı kara suv*	*Kayın atası bar deydi-*
	Maudan bolsın, car-car-av.	*Osı kazak, car-car-av,*
	Ak cüzimdi körgendey,	*Aynalayın akemdey,*
	Aynam bolsın, car-car-av.	*Kaydan bolsın, car-car-av.*

(Ğabdullin 1974: 57)

3.11.7. BETAŞAR

Kazak Türklerinin düğün törenleri sırasında söylenen şarkı ve türkülerden bir kısmına "betaşar" denilmektedir. Anadolu sahası türkü geleneğindeki "düğün türküleri" ile benzerlikler barındıran betaşar, gelinin damat evine gelmesiyle, girmesiyle birlikte söylenir. Bu öleñin maksatı, yeni gelini kocasının obasıyla, akrabalarıyla tanıştırmaktır. Öleñle kaynana, kayınbaba ve diğer akrabalar gelinle tanışır. Betaşar şiirlerini, şarkılarını genellikle akınlar söyler. Eğer düğünde akın yoksa, o zaman betaşarı, daha önce akınlardan bu şarkıları, şiirleri ezberleyen profesyonel aktarıcılar söyler.

Betaşar töreni şu şekilde yapılır: Gelin kocasının evine geldikten sonra, halk toplanır. Gelin önce ateşe yağ serper. Gelinin yüzü bir örtüyle örtülüdür. Bu sırada cırşı akın betaşarı söylemeye başlar. Akın "Kelin, kelin, keliptür!" diye şarkıya, şiire başlar ve önce gelini tanıtır. Sonra önce akrabalardan başlamak üzere orada toplananları tek tek geline takdim eder. Gelin adı geçen insana doğru dönüp selam verir. Bu arada akın, "tört tülik" hakkında geline şiirler söyler. Ondan sonra, betaşarın ikinci kısmı olan geline nasihat, akıl, öğüt verici şiirlerin, şarkıların söylendiği "Ayt kelin" bölümü başlar. Bu bölümde geline nasıl davranması gerektiği, akrabalarıyla ilişkilerinin nasıl olması gerektiği gibi konularda nasihatta bulunulur.

Betaşar şarkısı, şiiri oldukça uzun olabilir. Yüzlerce mısra olan betaşarlar da vardır. Betaşar, genellikle hece vezninin 7-8'li kalıbındadır. (Ergun 2002: 38-39)

Aşağıda, bir betaşardan bir bölüme yer verilmiştir. Akın, betaşar söylemeye başlamadan önce "Kelin, kelip, kelip tur!" diyerek toplanan halka gelini takdim eder. Gelin atın üzerinden toplananlara selam verdikten sonra akın, gelin adına toplananlara seslenerek görümlüğe hediye ve mal ister:

Nar berseñiz, maya ber,
Üstine kilem caya ber...
Cılkı berseñ-biyeden,
Kem bolmasın tüyeden...
Siyır berseñ, kızıldan,
Şubalañ kuyrık uzınnan...
Koy berseñ, ülken ağınan,
Egiz bolsın kozısı,
Bolmasın calkı dağınan... (Ğabdullin 1974: 60)

3.11.8. ÖTİRİK ÖLEÑ

Kazak Türklerinde, toylar ve eğlenceler sırasında söylenilen öleñlerden bir kısmına "ötirik öleñ" denilmektedir. Bu tür öleñler gülünç, tuhaf ve ilgi çekici konuları içermektedirler. Ötirik öleñlerde toplum tarafından sevilmeyen bazı gelenekler de tenkit edilir. Aynı şekilde, insanlara zor gelen hayat şartları veya zalim beyler mizahi bir tarzda tenkit edilir.

Ötirik öleñler bütünüyle yalandan oluşmaktadırlar. Bu tür şiirlerden maksat, olmamış bir şeyi, olması imkânsız bir şeyi olmuş gibi göstermek, abartmak ve mizahi bir şekilde tenkit etmektir.

Ötirik öleñleri söylemek kolay olmakla birlikte irticalen mevzu bulup çıkarmak oldukça zordur. Çünkü, bu tarz öleñleri söyleyen akınların irticallerinin güçlü olması yeterli değildir. İrticallerinin yanında fantezilerinin de güçlü olması gerekir. (Ğabdullin 1974: 58)

Akınlar da zaman zaman "ötirik öleñ"e başvurmuşlardır.

Kazak sözlü geleneğinde yer alan "ötirik öleñ" ile Anadolu sahası hikâyeci âşıklarla masalcılarının hikâye ve masal anlatımı sırasında manzum ya da mensur bir şekilde terennüm ettikleri "tekerleme" ve "döşeme"ler arasında bariz bir benzerlik söz konusudur. Masalların girişinde yer alan "tekerleme"ler ile halk hikâyelerinin baş kısımlarında yer alan "döşeme"lerde olmayacak olaylar komik bir şekilde anlatılmaktadır.

Hikâyeci âşık ya da masalcı, olmayacak olayları kendi başından geçmiş gibi anlatmaktadır. Bu anlatımdan maksat da dinleyiciyi hikâye ve özellikle de masalın hayal atmosferine hazırlamaktır. Hikâyeci âşıklarla masalcıların söyledikleri bu tür metinlerin yanı sıra bazı âşıklarla tekke şairlerinin çıkardıkları tamamen olağanüstü fantastik olaylardan söz eden şiirlerden de söz etmek gerekmektedir. Tekke şiirinde "şathiyye" ya da "şathiye-i sofiyane" adı verilen metinlere Yunus Emre gibi tekke şairlerinin şiirlerinden örnekler verilebilir. Yunus Emre gibi tekke şairlerinin şiirlerini her ne kadar tamamen "ötirik öleñ" kavramıyla birlikte ele almak mümkün değilse de muhteva açısından karşılaştırıldıklarında birbirlerine benzedikleri görülecektir. Bazı âşıkların söyledikleri ve tamamen olağanüstü olayları anlatan ve "yalanlama" adı verilen şiirler ise bütünüyle "ötirik öleñ"lerle aynılık sergilemektedirler (Ergun 2002: 67).

Ötirik öleñ için şu örneği vermek mümkündür:

Bir koyandı miñdim de aspanğa uştım,
Ekpinine şıdamay cerge tüstim.
Altı kündey ak boran soğıp edi.
Calğız kura yığına as kılıp iştim.
Düniyeniñ avırı ürgen karın,
Calğız özim köterdim sonıñ bärin.
Atandarğa üş töstep artıp edim,
Kötere almay cığıldı atandarım.
Aspanğa altı cerden tirev koydım,
Toy kılıp mıñ masanı sonda soydım.
Cügerip bireviniñ tört bölip cep,
Nansañız ömirimde bir-ak toydım. (Ğabdullin 1974: 53)

3.11.9. ESTİRTÜV-KÖÑİL AYTUV

Kazak Türklerinin geleneğinde, kaza, felaket ve ölüm haberleri genelllikle şiirle bildirilmiştir. Özellikle de ölüm haberleri, birden bire verilmemiş, yavaş yavaş, alıştıra alıştıra verilmiştir. Ölüm haberini veren akın, haberin muhataplarına ölümün kaçınılmaz son, mukadderat olduğunu, ölüm karşısında isyankar davranıl-

maması gerektiğini söyler, ölüm haberini imalı ifadelerle aktarır (Ğabdullin 1974: 72).

Yeni doğan çocuğu şiirle, müzikle karşılayan Kazak Türkleri ölen birini de yine müzikle, şiirle uğurlarlar, gömerler (Ergun 2002: 54).

Bütün halkın, obanın tanıdığı, sevdiği birinin ölümü halka bildirilirken veya yakını ölen birine bu acı haber verilirken "estirtüv öleñ"i söylenir. Estirtüvlerde dünyaya gelen herkesin, her şeyin ölümlü olduğu, bunun için üzülmemek gerektiği, her şeyin bir sonu olduğu dile getirilir. Estirtüvler genellikle cumbakla, yani bir bilmeceyle, muammayla başlarlar. "...sınmas temir cok", "Ölgenin soñınañ ölmek cok, ölgen kaytıp kelmek cok", "akkuv uşıp kölge ketti, suñkar uşıp şölge ketti; suñkar uşıp uyadan" ya da

"Öşpes ömir cok,
Kanatı bütin-suñkar cok,
Tuyağı bütin tulpar cok.
Tuvmak sadet bolğan soñ, ölmek parız"

gibi vecize niteliğindeki sözlerle estirtüvlerde sıkça karşılaşırız. Estirtüv, yalnızca müzikle de olabilir. Bu tür estirtüvlerde söz yoktur; sadece müzik vardır. Küyler gamı, kederi belli etmek için uzunlu-kısalı küy tarzındadır (Ergun 2002: 54).

Estirtüv, köñil aytuv, cubatuv şiirleri, "takpak" ve "cır" nazım şekillerinde de söylenmektedir. Aşağıda, "takpak" biçiminde söylenmiş bir estirtüv örneğine yer verilmiştir:

Aksuñkar uştı uyadan, *Kanatı bütin suñkar cok,*
Kol cetpeytin kıyadan... *Tuyağı bütin tulpar cok.*
Tozbastı usta sokpaydı, *Kalğanğa ömir bersin!*
Ölmesti teñir caratpaydı. *Ölgenniñ soñınan ölmek cok,*
Topırağı torka bolsın, *Ölgen kaytıp kelmek cok...*

(Ğabdullin 1974: 73-74)

Kazak Türklerinin geleneğinde "estirtüv"ün birçok çeşidine rastlanmaktadır. Aşağıda Ciyrenşe ile Cänibek arasında geçen bir estirtüv örneğine yer verilmiştir.

Ciyrenşe şeşenin canından çok sevdiği karısı Karaşaş ödüğünde, ölüm haberini Cänibek şu şekilde vermiştir:

Cänibek: Ciyrenşem, atası ölgen kalay eken?

Ciyrenşe: Askar tavı kuladı, bäyteregi suladı deseyşi; caylavın cav aldı, kıstavın ört aldı deseyşi.

Cänibek: Ciyrenşem, şeşesi ölgen kanday eken!

Ciyrenşe: Agar bulağı suvaldı deseyşi...

Cänibek: Agası ölgen kanday eken?

Ciyrenşe: Oñ kanatım üzildi, bolat kılışım mayrıldı deseyşi.

Cänibek: Balası ölgen kanday eken?

Ciyrenşe: Avzıma şok tüsti, özegime ört tüsti deseyşi.

Cänibek: E, Ciyrenşem, katını ölgen kanday eken?

Ciyrenşe: Uve, dariyğa, Karaşaş suluv ölgen eken ğoy, - deyip kamçısına dayanıp oturuverdi (Ğabdullin 1974: 72).

Köñil aytuv, genellikle estirtüv ile birlikte söylenir. Yakını ölen adama başsağlığı dilemeye Kazak Türkçesinde "köñil aytuv" denir. Estirtüvdeki gibi her şeyin ölümlü olduğundan bahsedilir, ölenle ölünmeyeceği söylenilerek yakını ölen adama moral verilmeye çalışılır; gücünü toplaması söylenir. Köñil aytuva, cubatuv da denir. Cubatuv teselli verme, teselli etme manalarına gelir (Ergun 2002: 57).

Köñil aytuv, cubatuv ile estirtüv gelenekte çoğu zaman aynı tür olarak kabul edilir. Köñil aytuvları akınlar da dile getirirler.

Köñil aytuv türü için aşağıdaki örnek verilebilir:

Akkuv uşıp kölge ketti
Suñkar uşıp şölge ketti.
Ol adasıp ketken cok,
Ärkim barar cerge ketti.
Arğımaktıñ tuyağı,
Tastı bassa, ketiler,
Sazdı bassa cetiler.
Eki arıs aman bolsın.
Cetpesti kuvma,
Kelmeske cılama.

3.11.10. COKTAV

Ölen kişiyi yad ederek ona ithafen ağıt (coktav) çıkarma, Kazak Türklerinin eski geleneklerindendir. Birisinin canından aziz bir yakını ya da evladı öldüğünde ya da halk ya da uruk için önemli birisi vefat ettiğinde onlar için "coktap" öleñ-cır çıkarılır. Genellikle "coktav"ı ölen kişinin karısı, anası ya da kardeşleri çıkarırlar ya da "coktav"ı bizzat bu kişiler çıkarmaya çalışırlar. Bununla birlikte, bazı meşhur akınların da "coktav"lar çıkardıkları görülmüştür. "Coktav"larda ölen insanların iyi yanları, güzel işleri, hizmetleri, sevimlilikleri yad edilir. Coktav öleñleri, ölenler için söylenen bir nevi hatıra şiiridir (Ğabdullin 1974: 76)

Ölenin yakını coktava "bavırım-ay, äkem-ay; Kuday koksan kosağım-ay; mırzam-ay" gibi sözlerle başlar. Geleneğe göre kocası ölen kadın saçını yolup, yüzünü tırnaklarıyla parçalar, tırmalar. Halk da karalı kadını "basuv" söyleyip teselli etmeye çalışır.

Akınlar bütün coktavlara katılmazlar. Ancak meşhur bir bey veya bir urukbaşı ölünce coktava katılırlar. Geleneğe göre bir ruv başı veya bir bey ölünce coktavı bölgenin en meşhur akını söyler (Ergun 2002: 50).

Coktav äni, kaygılı bir sarınla söylenir. Ölenin karısı, kızı veya bir başka yakını ölenin "aş"ı bitene kadar bir yıl boyunca coktav änini söylerler. Yine aynı şekilde coktav küyleri de kaygılı bir tarzda çalınır. Coktav küyleri sıbızğı, kopuz veya dombıra ile çalınır. 7-8 heceli kalıpla söylenen coktavlarla destanlarda sıkça karşılaşırız. Destan kahramanı ölünce yakınları ona coktav söylerler. "Kobılandı Batır", "Alpamış" gibi birçok Kazak destanında coktav tarzında söylenmiş öleñlerle karşılaşırız (Ğabdullin 1974: 75; Ergun 2002: 50).

Aşağıda, meşhur akın Täti için söylenen coktavdan bir bölüme yer verilmiştir:

...Kurama cıyıp, el kılıp,
Kosın taza saktağan.
Tili şaypav tentegin,
Akılmenen toktatkan.

Köldegi akkuv davıstı.
Aksuñkar kustay dabıstı,
Eregisken duşpanğa
Aydaharday cabıstı...
Ertegi etken azanday
Eldiñ kamın oylağan... (Ğabdullin 1974: 75)

3.11.11. KOŞTASUV

Elinden-yurdundan, eşinden-dostundan, akrabalarından ayrılıp gurbete gidenlerin veya ölmek üzere olan insanların söyledikleri şiirlere Kazak Türklerinde "koştasuv" adı verilmektedir (Ğabdullin 1974: 70).

Gelinlerin obalarından veya ailelerinden ayrılırken söyledikleri şiirlere de "koştasuv" denilmektedir. Destanlarda koştasuv örneklerine sıkça rastlanmaktadır. Koştasuvları konularına göre şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

a. Yerle, vatanla koştasuv,
b. Geçen zamanla koştasuv,
c. Ömürle koştasuv,
ç. Anne-baba, akraba ve dostlarla koştasuv (Ergun 2002: 58).

Destanlarda yer alan "koştasuv" örneklerine "Kozı-Körpeş, Bayan-Suluv"dan örnek vermek mümkündür. Destanda yurdundan ayrılan Tañsık'a bir kostaşuv söyletilmektedir. Koştasuv, şu dizelerle başlamaktadır:

Baltalı, bağanlı el aman bol,
Bakalı baldırğanlı köl aman bol,
Terüvşi em erikkende ermek etip,
Ekpe ciyde, alma ağaş, gül aman bol...
(Ğabdullin 1974: 70-71)

"Koştasuv"u, Anadolu sahasındaki "türkü", "ağıt" kavramları çerçevesinde ele almak gerekmektedir. Kına gecesi türküleri, gelinin baba evinden ayrıldığı sırada söylenen türküler, gurbet elde koca evinde zulme uğrayan bahtsız kadınların terennüm ettikleri türküler, yine çoklukla hasta düşen kadınların dertlerini dile getir-

dikleri türküler, gurbete giderken yurduyla vedalaşan yiğitlerin söyledikleri türküler vs. hepsi "koştasuv" kavramı ile birlikte ele alınabilecek metinlerdir (Ergun 2002: 62-63).

3.11.12. KÖRİSÜV

Körisüv, uzun süredir elinden, yurdundan uzak kalan birinin veya yolculuktan dönen birinin dönüşte söylediği şiirlere denir. Körisüv, esas itibariyle vatana, yurda seslenme şeklindedir. Bununla birlikte eşe-dosta söylenilen körisüvler de vardır. Gelinlerin baba ocağına dönüşleri sırasında söyledikleri şiirlere de "körisüv" denir. Akınların terennüm ettikleri türler içinde "körisüvler" de vardır (Ergun 2002: 63).

Şagiy da köylek sökpeli,
Biz äkege ökpeli,
Ökpeli bolmay kayteyin,
Biyılşa mağan köp pe edi.

Şağiydan ba edi köylegim,
Cibekten be edi örmegim.
Erkeletken, äke ekem,
Biyılda ma esı bermegiñ (Ergun 2002: 63).

3.11.13. TARİHİ CIR

Türkiye sahası aşık tarzı şiir geleneğinin "destan"larıyla aynı kategoride düşünülebilecek olan ve Kazak akınlarıyla cıravlarının yaşadıkları devirde meydana gelen bir hadise hakkında ya da bir kahraman hakkında söyledikleri şiirlere "tarihi cır" denilmektedir. Tarihi cırlar, tarihte, özellikle de XVIII-XIX. yüzyıllarda yaşamış tarihi kahramanlar ve bu kahramanlar etrafında meydana gelen olayları anlatırlar. Bu şiirler, ilk söylendikleri günden günümüze kadar cırav ve akınlar tarafından ağızdan ağza aktarılarak gelmiştir. Her akın, her cırav, "cır"a kendinden bir şeyler katar. Böylece "tarihi cır"lar, ilk şekillerinden oldukça uzaklaşmışlardır. "Aktaban Şubırındı", "Ötegen Batır", "Bögembay Batır", "Er Canibek", "Ablay Aspas Sarıbel", "Botakan", "Olcabay Batır", "Cankoca Ba-

tır" ve "Beket Batır", bilinen meşhur tarihi cırlardan bazılarıdır (Ergun 2002: 72).

Genellikle cır nazım biçimiyle söylenen ve çok uzun olan tarihi cırlara, XVIII. yüzyılda düşmanlara karşı asker yöneterek çıkan Ötegen batırı tasvir eden şu dizeleri örnek vermek mümkündür:

Eki cüzdiñ balası
Tömen karay bir ıktı,
Elin korğan Elimnen
Cavğa karay kol şıktı.
Koldı bastap, nayza ustap
Ötegen batır ol şıktı.
...Kasındağı batırlar
Koykeldi, Semen, Navrızbay,
Rayımbek, şinet, Tavısar,
Caña öspirim Moldabay,
Kara kerey Kabanbay,
Kancıgalı Bögenbay,
Şakşak ulı Canibek,
Istıdan şıkkan er Tölek...

3.11.14. TOLĞAV

Tolğavlar, Kazak cırav ve akınlarının devir, zaman, olaylar, değişiklikler ve kahramanlar hakkındaki düşüncelerini, görüşlerini dile getirdikleri şiirlerdir. Akın ve cıravlar, fikirlerini, tecrübelerini, gelecek hakkındaki düşüncelerini, vermek istedikleri akıl ve nasihatlarını tolğavla dile getirirler (Ergun 2002: 81).

Tolğavları, mazmunlarına göre "oyğa kurılğan tolğav" ve "sezimge kurılğan (lirikalık) tolğav" şeklinde ikiye ayırmak mümkündür:

3.11.14.1. Oyga kurılğan tolğavlar

Bunlarda cırav, her şeyden önce bir filozoftur. Gelecek hakkındaki ve kahramanlar hakkındaki düşüncelerini dile getirir. Nakıl ve takpak şeklinde söylenirler. Cıravların tolğavlarda dile getirdikleri düşüncelerinin çoğu sonraki devirlerde atasözüne dönüşmüştür. Bu tarz tolğavlara Şalkiyiz'in "Aksar, Aksar, Aksar Tav", "Or, Or

Koyan, Or Koyan" adlı tolğavlarıyla Bukar Cırav'ın "Ay Zaman-ay, Zaman-ay" ve "Ey Aytaşı, Allanlı Ayt!" adlı tolğavlarını örnek gösterebiliriz.

Aşağıda, "öner aldı, kızıl til" dizesiyle başlayan ve "Dede Korkut Kitabı"nın başında yer Korkut Ata sözlerini çağrıştıran bir tolğav örneğine yer verilmiştir:

Öner aldı-kızıl til
Kızıl tilin bezenip,
Şeşen cigit davda oynar.
Ak baltırın türinip,
Balvan cigit toyda oynar.
Badanasın kiyip ap,
Bar kayratın cıyıp ap,
Casıl tuvın köterip,
Şaşaktı nayza kolğa alıp,
Batır cigit cavda oynar.
Dastarhanıñ keñ salıp
Comart cigit künde oynar.
Badanasın kiye almay,
Cavga batır tiye almay,
Bedirey-betpak üyde oynar. (Adambayev 1960: 152)

3.11.14.2. Lirikalık tolğavlar

Bunlarda ise esas olan sezgidir. Cırav, olaylardan çıkardığı sonuçları, halkın başına gelenler hakkındaki düşüncelerini "sezim tolğavı" tarzında ifade eder. Sezim tolğavları destanlarda sık olarak kullanılır (Ergun 2002: 84).

Tolğav, än (şarkı) değildir, fakat melodi, makam ile söylenilen halk lirikasıdır, müziğidir. Tolğavlarda aşk, sevgi gibi günlük hayatla ilgili konular işlenmez. Tolğav derin fikirleri, büyük meseleleri dile getirir.

Tolğav, şekil yönünden XV. yüzyıldan günümüze kadar hiç değişmemiştir. Daima 7-8 heceli vezinle ve "cır uykası" ile kurulurlar. Bir tolğavın içinde az da olsa 9, 10 ve 11 heceli mısralarla da karşılaşılır, fakat bunlar genel yapıyı bozmazlar (Ergun 2002: 86).

3.12. KIBRIS TÜRKLERİ

Kıbrıs'ta yaşayan Türk sözlü kültürü içinde yer alan türkü geleneğinin Anadolu'dan çok farklı olduğunu düşünmemek gerekir. Nasıl Kıbrısla ilgili her sosyal, siyasal ve kültürel olgu ve oluşum Türkiye'yi etkiliyorsa, Türkiye'de yaşanan sosyal, siyasal ve kültürel olayların da Kıbrıs'ta yaşayan Türk insanını etkilemesi doğaldır.

Şekil bakımından çok farklı olmamakla birlikte Kıbrıs türkülerindeki konu farklılığı, türkünün yakıldığı ya da icra edildiği ortamla türkünün konusunu oluşturan olaydan kaynaklanabilir. Girne türküleriyle Baf bölgesi türküleri, Magosa türküleriyle Güzelyurt ya da Limasol türküleri arasında bu tür küçük farklılıklar görülebilmektedir.

Hanaylar Yaptırdım

Hanaylar yaptırdım döşedemedim
Çifte kumruları eş edemedim
Zalim felek ile baş edemedim
Konma bülbül konma çeşme başına
Bu gençlikte neler geldi başıma
Hanaylar yaptırdım yüceden yüce
İçinde yatmadım üç gün üç gece
Kurbanlar keserim gördüğüm gece
Konma bülbül konma çeşme başına
Bu gençlikte neler geldi başıma

(İslamoğlu 2004: 129)

Dolama Dolamayı

Dolama dolamayı *İki civan oyunda*
Getirin bağlamayı *Elma tüter goynunda*
Kimden alışdın yavrum *Ne güzel oyun oynar*
Bu göbeg sallamayı *Cingâne var soyunda*

Aman aman elinden
Sarsam ince belinden
Öpsem dudu dilinden

Aman aman o gollar
Adamı derde gollar
Senin için bir tanem
Beni zindana gollar

(İslamoğlu 2004: 127)

3.13. KIRGIZ TÜRKLERİ

Kırgız Türklerinde türkü karşılığı "ır" kullanılmaktadır. Kırgız ırları da kendi içinde işledikleri konulara ve söylendikleri ortama göre değişiklik göstermektedir. Başlıca Kırgız halk ırları şunlardır:

3.13.1. ARMAN IRLARI (ELEŞTİRİ, ŞİKÂYET TÜRKÜLERİ)

Arman ırları, Türkiye sahası âşık tarzı destan türünde görüldüğü gibi sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel hayatın her safhasında insanın karşılaştığı her olaya konuları arasında yer vermektedir.

Arman ırları, daha çok eleştiri ve şikayet konularının işlendiği bir türdür. Sosyal hayatta yaşanan yoksulluk, yaşlılık, kimsesizlik, hastalık, ölüm, aşkla yaşanan acılar, kadınlara eşit davranmama, iş ve meslek hayatındaki olumsuzluklar, çobanlık mesleğini hor görme, çobanlara karşı davranışlardaki olumsuzluk vb.konularda yapılan eleştiri ve şikayetler arman ırlarının konularını oluşturmaktadır.

Kolunda cürüp bilinbeyt	*(Her zaman kolundadır ama bilinmez*
Kamcıdan baksa cabdık cok	*Kamçıdan daha değersiz yok*
Koynunda catıp bilinbeyt	*Koynunda yatmaktadır ama bilinmez*
Katından aşkan düşman yok	*Karından daha büyük düşman yok)*

(Aytaş 2003: 403)

3.13.2. SÜYÜÜ LİRİKASI (AŞK/SEVDA TÜRKÜLERİ)

Türk dünyasında yakılmış, söylenmiş ya da söylenmekte olan türkülere bakıldığında aşk konusunun ağırlıklı olduğu göze çarpmaktadır. İnsanların sevdiklerine aşklarını ifade etmeleri, sevgiliye yapılan sitem, aşktan kaynaklanan acı çekmeler vb. bu türkülerle anlam bulur.

Araştırmacılar Kırgız aşk ırlarını ötemel özelliklerine göre iki ana gruba ayırmaktadırlar. İlk guruptaki türkülerde doğrudan "aşk" konu edilmektedir ki Kırgızlar buna ***seketpay*** adını vermektedir. Seketpay ırlarında sevgilinin güzelliğine heveslenmek, onu methetmek ve sonunda ona aşkını ilan etmek esastır:

Oromol salgan başından
Osmo koygon kaşından
Kısıp koygon közündön
Kızıktırgan özündön (Aytaş 2003: 408)

Aşkın başarısızlıkla sonuçlandığı, kavuşmanın olmadığı, aşk acısının dile getirildiği ırlara ise ***küygön*** denilmektedir.

Asmandap uçkan ala kaz
Arkar moyun kolon çaç
Acırap senden kalgan son
Koyçu
Akpasın kantip közdön caş (Aytaş 2003: 409)

3.13.3. OYUN IRLARI (OYUN TÜRKÜLERİ)

Kırgızlarda özellikle gençlerin düğün vb. toplantı ve kutlamalarda oynadıkları oyunlarda söyledikleri türkülerdir ki bu oyunların başında "selkinçek (salıncak)" ve "çikildek (çelik çomak oyunu)" gelmektedir:

Burulçanın selkinçek
Barbay tepkin kelinçek
Alımkandın selkinçek
Anday teppey mınday tep
Cibek cooluk ülpünçök
Tebe turgan selkinçek
Kızıl cooluk dürdöycan
Kız ekende güldöycan
(Aytaş 2003: 411)

3.13.4. SANAT, NASİYET, TERME IRLARI (UYAKLI, ÖĞÜT VERİCİ, EĞİTİCİ TÜRKÜLER)

Eğitici, öğretici amaçlı genellikle nasihata yönelik veciz sözlerin yer aldığı, şiir olarak sanat yönünün de öne çıktığı türkülerdir:

Usta menen dos bolson	*(Demirciyle dost olursan*
Nar keskenin alarsın	*Çelik para alırsın*
Uuru menen dos bolson	*Hırsız ile dost olursan*
Bir balaaga kalarsın	*Belaya kapılırsın)*

(Aytaş 2003: 412)

3.13.5. EMGEK IRLARI (EMEK TÜRKÜLERİ)

Yapılan bir işe emek verilirken yaşanan sıkıntılı geçen, üzüntüyle ya da mutlulukla sonuçlanan olayların dile getirildiği türkülerdir. Emek ırlarının başında Kırgızların sosyal ve iktisadî hayatında önemli bir yeri olan hayvancılık, avcılık, çiftçilik gibi mesleklere ait olanları gelmektedir. Çobancılık üzerine söylenen ***bekbekey*** ve ***şırıldan*** ırlarının Kırgızların kültürel hayatında önemli bir yeri vardır:

Bekbekeydi men aytsam
Berer beken kudayım
Saksakaydı men aytsam
Saktar beken kudayım (Aytaş 2003: 415)

3.13.6. BALDAR IRLARI (ÇOCUK TÜRKÜLERİ)

Kırgızların çocuk türküleri iki şekilde oluştuğu görülmektedir. Bunlardan ilki çocukları için büyüklerin söylediği türkülerdir ki; bebeğin uyutulması sırasında söylenenlere ***ninni,*** bebek uyanırken söyleneneler ***solbilek,*** bebeğin ilk adımını atması sırasında söyleneneler ***tay böbök*** ve yürümeye başladığında söyleneneler ise ***kaz-kaz*** adı verilir.

Baldar ırlarının ikinci grubunu ise çocukların kendilerinin oyun oynarkan vb. durumda söyledikleri türküler oluşturmaktadır.

Sol sol sol bilek	*(Sal sal sal bilek*
Sarı mayga mal bilek	*Sarı yağa bandır bilek*
Koyonkaştam koş bilek	*Tavşan kaşlı çift bilek*
Koşokkoşkon ak bilek	*Çiftleşmiş olan ak bilek)*

(Aytaş 2003: 418)

3.13.7. KOŞOK (AĞIT)

Koşokların Kırgızların türkü söyleme geleneğinde önemli bir yeri vardır. Ölümden ayrılığa, yaşananan acılı bir olaydan herhangi bir davranış karşısında duyulan üzüntüye kadar, hatta gülünç bir olay için koşok söylenebilmektedir.

Kırgız Türklerinin ünlü destanı Manas, koşok örnekleri bakımından önemli eserlerdendir. (Aytaş 2003: 420)

3.14. KIRIM TÜRKLERİ

Önemli bir Türk kültür merkezi olan, Köroğlu'dan Nasreddin Hoca'ya, Karacaoğlan'dan Âşık Ömer'e, Yunus Emre'den Âşık Garip'e birçok kültür ürününü bünyesinde barındıran Kırım'ın sözlü gelenekte yaşayan güçlü bir türkü repertuvarının olduğu söylenmektedir.

Yüksel, Kırım Türklerinin yazılı edebiyatları oluşana kadar ideallerini, millî karakter özelliklerini, örf ve âdetlerini, medeniyetlerini, sosyal, siyasal ve iktisadî durumlarını, arzu ve ümitlerini, dünya görüşlerini çok eski zamanlardan beri yırlar, takmaklar, çınlar, maniler vb. ürünleriyle nesilden nesile geçen sözlü edebiyatlarıyla günümüze kadar getirdiğini belirtmektedir. (Yüksel 1998: 259)

Biçim bakımından Anadolu türkülerinden çok farklı olmayan Kırım türkülerinin konusunu aşk ve sevdanın yanı sıra ağırlıklı olarak vatandan sürgün, göç, ayrılık, Kırım'a özlem oluşturmaktadır:

Yalta

Şu Yalta'dan taş yükledim gemim dolmadı
Bu gençlikte bir yâr sevdim o da olmadı
Gel gel aman göreyim seni
Eğer kısmet olur ise alayım seni
Keten gömlek eni dar, beni bırakıp giden yâr
Sen bana kıymaz idin elbet sana bir öğreten var
Gel gel aman göreyim seni
Eğer kısmet olur ise alayım seni
Altın yüzük kesilmez, derdim artar eksilmez
Günde yüz bin tane görsem hiçbiri sana benzemez
Gel gel aman göreyim seni
Eğer kısmet olur ise alayım seni

(Kırım Halk Türküleri ty: 30)

Ural Dağı

Men Kırım'dan çıkanda
Savluk da selamet
Annem de babam da tuvganların
Allah'a emanet
Men Kırım'dan çıkanda
Savluk da selamet
Ural Dağı'na da kelgen son
Koptu da kıyamet

Ural Dagı Ural Dagı
Yoktur et, yagı
Şu Kırım'nın da bag bagçası
Yüregimin yagı

Ayvasıl'ın dagları
Yüksektir dalları
Anay da babay da dep aglaşır
Leşonun (sürgünün) balları

Savlukman kal aytalmadım
Çıkkan da evime
Sabilerin de öksüz de kaldı
Bolşevik eline

(Kırım Halk Türküleri, ty: 21)

3.15. KUMUK TÜRKLERİ

Kumukların güçlü bir türkü yakma ve icra geleneği ile zengin bir türkü repertuvarının bulunduğu ve bunların, diğer Türk topluluklarıyla paralellik gösterdiği belirtilmektedir. (Pekacar 1998: 320-325)

Kumuk Türklerinin türkü geleneği içinde yer alan ilk ve önemli unsur yırlardır. Geleneği destekleyen ikinci unsur ise sârındır.

3.15.1. YIRLAR

Yır, genel manada türkü demektir. Kumuklar, bir kaç mısralık aşk şiirlerinden yüzlerce mısralık kahramanlık şiirlerine kadar, sarın (mani) dışındaki bütün manzumeler için bu terimi kullanmaktadırlar. Bu bakımdan, yır genel başlığı altında temalarına ve söylenme sebeplerine veya yerlerine göre şu türler yer alır: *İğitlik yırlar* (kahramanlık türküleri), *kalendar-adat yırları;* (yılın belli zamanlarında uygulanan âdetler ve bayramlarla alâkalı türküler) *yaslar, vayahlar, şahalaylar* (ağıtlar), *zahmat yırları* (iş türküleri), *sibir* ve *tunsak yırlar* (esir türküleri), *haşık yırlar* (aşk türküleri).

3.15.1.1. İğitlik Yırlar (Destanlar ve Kahramanlık Türküleri)

Destan niteliğindeki bu yırlarda, genel olarak *kazak* denilen bir halk kahramanının şahsında, milletin tarihî bir devri, örf, âdet, gelenek ve inanışları ifade edilir.

Kanna kazak yırlar (kısa kahramanlık türküleri) ise, yiğitlerin ağzından söylenmekle beraber belli bir kahraman etrafında değil, genel olarak kahramanlık, yiğitlik, bağımsızlık, v.b. temalarının işlendiği; Kumuk halkının sevincinin, üzüntüsünün, gönül genişliğinin, cesaretinin, derin felsefesinin dile getirildiği manzumelerdir ki, *koçaklama* karşılığın-dadırlar. Aşağıda bu türün bir örneği yer almaktadır:

Aylanısıp ağağan Ana-Terek,	*Döne döne akan Ana-Terek*
Yağaasında mina tigip okurdum.	*Kıyısında bina dikip oturdum.*
Toğuz xırlı tübegimni qolğa alıp,	*Dokuz façetalı tüfeğimi ele alıp,*
Göndelen gesip yol salıp,	*Mızrak kesip yol açıp,*
Göndelen-arqa tayaw, dawlu- yaw	*Mızrak, arka destek; kavgalı, düşman;*
Yaw bolsa da qarşı gelip, uruşdum,	*Düşman olsa da karşı gelip vuruştum,*
Sawutlusun men olanı öltürdüm,	*Onların silâhlısını bẽn öldürdüm,*
Çağlıların yesir etip geltirdim,	*Saçlılarını esir alıp getirdim*
Qarabulaq qattı yawdan xarc aldım,	*Karabulak (h) amansız düşmandan haraç aldım.*

(Pekacar 1998: 321)

3.15.1.2. Kalendar Adat Yırları

Bunlar; yılın belli zamanlarında tertiplenen *güdürbay, zemire ve nawruz* gibi merasimlerde söylenen yırlardır.

*Güdürbay (*Kumuk ülkesinin değişik yerlerinde çeşitli adlarla anılır; *dugurmay, kassamay, massay, hüsemey,* v.b.), daha çok güzün veya kışa girerken yapılan pratiklerdendir. Eski Kumuk hayatında önemli bir yer tutan bu merasimlerde, mahsulün bereketli olması için Tanrı'ya yalvarılır. Bu merasimlerde erkek çocuklardan oluşan gruplar, evleri gezerek *güdürbay yırları* söyler ve çeşitli armağanlar alırlar.

Zemire ise, kuraklık zamanlarında yağmur yağdırmak amacıyla düzenlenen merasim olup bunda da çeşitli yırlar söylenir. Zemire merasimine kadınlar, kızlar katılır. Yağmurun o şekilde yağması için erkekler kadınların üstüne bolca su dökerler; sonra onlara türlü yiyecekler; yağ, yumurta, un v.b. verirler.

*Nawruz (*nevruz) da diğer Türk boylarında olduğu gibi 21 Martta Kumuklar arasında yaygın olarak (Haydak Kumuklannın arasında görülmez) kutlanır. Nevruzda söylenen yırlardan birinin giriş kısmı şöyledir:

(Birisi:)	*(Bir kişi:)*
Bu üyler ariw üyler,	*Bu evler güzel evler,*
İçinde altın çüyler.	*İçinde altın çiviler.*
Assalamu aleykum,	*Esselâmü aleyküm,*
Tan yaxşı bolsun, heyler!	*Gününüz aydın olsun hey!*
Haza nawruz günü mubarak!	*İşte mübarek Nevruz günü*
(Barısı da:)	*(Herkes koro halinde)*
Haza nawruz günü mubarak!	*İşte Nevruz günü mübarek!*
Şatman şatman nawruz günü mübarek	*Sevinçliyim, Nevruz günü mübarek .*

(Pekacar 1998: 322)

3.15.1.3. Yaslar (Ağıtlar)

Bu tür için Kumuk edebî dilinde *yas,* Kuzey Kumuklarında *veyah* ve Güney Kumuklarında *şahalay* kelimeleri kullanılır. Eskiden genç veya itibarlı bir kişi öldüğünde, bir kadın başına torba giyerek yas edip ağıt söyler, başka kadınlar "*vöv, vöv!*" diyerek, erkekler ise "*ay!*" diye bağırıp dövünerek bahçede dairevî şekilde dönerlermiş. Bazen ölen kimsenin atını da döndürürlermiş.

3.15.1.4. Sibir ve Tusnak Yırlar (Sürgün ve Esaret Türküleri)

Rusların meşhur sürgün yeri olan Sibirya'ya, *qaytmas sibirler* (dönüşü olmayan Sibirya) diyen Kumuklardan da çok sürülenler, orada zulüm altında esaret hayatı yaşayanlar olmuştur. Ancak *sibir* kelimesi Kumuklarda genel olarak sürgün yeri manasında da kullanılır. *Sibir ve tusnak yırları,* bu sürgünü yaşayan şairler tarafından yazılmış şiirler veya yakılmış türkülerdir. Bunların anonim olanları da vardır, şairi belli olanları da. Meselâ Kumukların ünlü şairi *Yırçı Kazak* da Sibirya'ya sürülenlerden olup orada çektiği sıkıntıları şiirlerinde dile getirmiştir. Anonim bir Sibirya türküsü şu mısralarla başlamaktadır:

Biz barabız Sibir değen ellege,	"*Biz gideriz Sibirya denen illere*
Er ulanlar barsa, qaytmas yedeğe	*Koç yiğitler varsa, dönmez yerlere.*"

(Pekacar 1998: 322)

3.15.1.5. Zahmat Yırlar (İş Türküleri)

Çok eski devirlerden itibaren meydana gelmiş olan *zahmat yırlar* (iş türküleri), bağ, bahçe, tarla v.b. işlerinde çalışırken söylenir. Ama sözlü gelenekte bu *yırlar* unutulmakta olup, günümüze az bir kısmı ulaşabilmiştir.

3.15.1.6. Haşık Yırlar (Aşk Türküleri)

Kumuklar sevgi hislerini, aslen *sarınlaıâa.* ve taşmaklarda dile getirmişlerdir. Fakat aşk ve sevgi temasını işleyen yırlar da vardırki bunlara *haşıq yırlar* denir. Pek çok örneği bulunan bu tür için örnek vermeyi gereksiz görüyoruz.

3.15.2. SARINLAR

Sarın, şekil ve kafiye özellikleri açısından bakıldığında maninin Kumuk Türkçesindeki karşılığı olan manzum dörtlüklere verilen addır. Karşılıklı atışma şeklinde söylenen sarınlara *taqmaq* denir. Sarınların Kumuk halk edebiyatında bitmez tükenmez bir hazine olduğu, bunların binlercesinin derlendiği, daha derlenmemiş binlerce sarının olduğunu belirtilmektedir.

Kumuklar hayatın her safhasında, irticalen veya ezberden bir yerini ve fırsatını bulup kolayca sarın söyleyiverirler. Sarınlar; hayatın her safhasında, herhangi bir vesileyle söylenebileceği gibi düğünde dernekte, her türlü eğlencede de söylenebilir. Bilhassa düğünlerde, düğünle alâkalı her pratikte; gelini çıkarırken, karşılarken, eve alırken, kızlı erkekli gruplann katıldığı, belli bir idarecinin yönetiminde (*tamaza),* dinlenme aralarının bile onun izni ile mümkün olabildiği düğün eğlencelerinde; hem dans edilir, hem de karşılıklı sarın söylenir. Bunların bir kısmı o anda doğaçlama söylendiği için unutulur. (Pekacar 1998: 325)

3.16. NOGAY TÜRKLERİ

Nogaylarda türkü karşılığı "yır" terimi kullanılmaktadır. Bozlav (bozlak) ve zâr (ağıt) da Nogayların türkü geleneği içinde yer alan kavramlardır. Bunlardan bozlav, ölüm üzerine söylenen ağıtların karşılığı olarak kullanılmaktadır ki, Türkiye'deki ağıtlar gibi müstakil bir yapıya sahiptir. Zarlar ise insanın sağlığında yaşadığı evlilikle, gurbetle gelen ayrılıklar ve üzüntü veren olaylar üzerine söylenmektedir ki, bunlar yırın alt kolları olarak değerlendirilmektedir.

Yırlar kendi içindeçeşitlilik göstermekte ve üç grupta toplanmaktadır ki bunlar kendi içinde alt dallara da ayrılmaktadır:

Yaşav Yırları (Gelenek, Bayram, Düğün Türküleri), Kazak Yırları (Kazak Türküleri), Beşik Yırları (Beşik Türküleri/Ninniler).

Kız-Erüv Yırı (Güzel Kız Şarkısı)

Ayt deseniz aytayım	*(Söyle derseniz söyleyeyim*
Kız erüvdi maratıp	*Güzel kızı aratıp*
Kudalar kırdan keledi	*Dünürler kırdan gelir*
Kızımızdı soratıp	*Kızımızı istetip)*
Yengesi üyden şıgardı	*(Yengesi evden çıkardı*
Şaşaklı yavlık oratıp	*Saçaklı yağlık örtüp*
Ayttıradı biykeşti	*Konuşturur arkadaşı*
Aykellerin taratıp	*Zülüflerini taratıp)*
Ton tiktirdim kiymege	*Don diktirdim giymeye*
Kıstın küni suvık dep	*Kış günü soğuk olur diye*
Kelgen kuda söyleydi	*Gelen dünür söyler*
Kel bolayık yuvık dep	*Gel akraba olalım diye*

(Yıldız 2002: 97)

3.17. ÖZBEK TÜRKLERİ

Özbekler, türkü karşılığı olarak ***koşik***[11] kelimesini kullanmaktadırlar. Özbek Türklerinde koşikler, gündelik hayatın çeşitli merhalelerindeki işlerle, aşk ve sevgiyle alakalı pek çok konuda söylenen şiirlerdir. Bir diğer ifade ile Özbek halkının hemen her konuda toylarda ve çeşitli törenlerde söylediği şiirlerdir. Koşikler, genel olarak dörtlük şeklinde ve hece ölçüsüyle söylenmelerine rağmen aruz ölçüsüyle oluşturulmuş örnekleri de vardır (İmamov 1990: 142). Özbek koşiklerini çeşitli başlıklar altında ele almak istiyoruz.

3.17.1. İŞ KOŞİKLERİ

Bu şiirler, Özbek insanının yaşamında yer alan çeşitli işlerle ilgili şiirlerdir. Bu şiirlerin oluşumları eski dönemlere dayandığı gibi yeni hayat tarzıyla ve işlerle de ilgili şiirler oluşturulmuştur. İş veya meslek konulu şiir parçalarının mutlaka bir ezgisi vardır, yani bu şiirler müzik eşliğinde belli bir makamla söylenir. Ancak iş koşiklerindeki şiir yapısının ve kurallarının diğer şiirlere nazaran daha serbest olduğunu söyleyebiliriz (İmamov 1990: 142-143). İş koşikleri de kendi içinde bazı alt başlıklara ayrılmaktadır.

3.17.1.1. Çiftçilikle İle İlgili İş Koşikleri

Orta Asya Türk toplulukları, eski dönemlerden beri tarım ile uğraşmaktadırlar. Özbek Türklerinde de bu konuda çok sayıda şiir bulunmaktadır. Bunlar, toprak işlemenin güçlükleri, çalışma esnasında insanların ve hayvanların halleri, hasat kaldırma ve sonrası ile ilgili pek çok sahneyi içeren şiirlerdir. Orak biçerken orakçıların söyledikleri şiirlere "Orim koşikleri", harman vakitlerinde söylenen şiirlere "yançik koşikleri" denmektedir (İmamov, vd. 1990: 144).

[11] Özbek Türklerinin koşikleri hakkındaki bilgi ve örnekler şu kaynaktan özetlenmiştir: K. İmamov-T. Mirzayev-B. Sarimsokov-O. Safarov, **Özbek Halk Oğzaki Poetik İcadi**, Ukituvçi, Taşkent 1990.

Şahlarim bar gaz-gaz kulaç,
Ustida oynar kaldirgaç.
Hayday desam karnim aç,
Men koşga kanday yarayın.
Boynimda bar boyinturuk,
Amaçlari şarak-şuruk,
Akşam barsam ahur kuruk,
Men koşga kanday yarayın.
Orak ormak almak salmak,
Koş haydamak barmak-kelmak,
Hammasidan kiyin ekan,
Ey hökizim rozgar kurmak
(İmamov, vd. 1990: 145).

Orağim almas,
Orişdan kalmas,
Sira ham talmas,
Ormasam bolmas.
Arpa aytar zaman-zaman,
Suvsizlikdan boldim saman,
Men bolmasam nan kaydadir,
Tolmading mi kara darya?
Buğday aytar alaşaman,
Toylarga köp yaraşaman,
Oklavlarga yovaşaman,
Tolmading mi kara darya? (İmamov, vd. 1990: 146)

3.17.1.2. Hayvancılıkla İlgili Koşikler

Özbek Türklerinin sosyo-ekonomik hayatında hayvancılığın önemli bir yeri vardır. Özbek yaşamında tarım kadar, hatta daha fazla, hayvancılık da ayrı bir kültüre sahiptir. Hayvancılıkla ilgili şiirler "hoş-hoş", "turey-turey", "çurey-çurey" ve "çiriya-çiriya" gibi adlarla bilinir. "Hoş-hoş" adını taşıyan şiirler, hayvanların sağılması esnasında onların belirli bir ritimle sakinleştirilerek daha fazla süt vermelerini sağlamak amacıyla söylenen şiirlerdir.

Hoşim, malim-gavmişim hoş-hoş,
Emçaklaring savmişim hoş-hoş,
Aralab yeding ötingin hoş-hoş,
İyiblar bergin sutingni hoş-hoş
(İmamov, vd. 1990: 146).

Say yokalab otlagan hoş-hoş,
Balasini yoklagan hoş-hoş,
Biri olsa canivar hoş-hoş,
Bökirişib yiğlagan hoş-hoş.
Hulkar tarazi ağar hoş-hoş,
Sevganim sigir sağar hoş-hoş,
Sigir sagar iydirib hoş-hoş,
Saçini yerga tiydirib hoş-hoş (İmamov, vd. 1990: 151).

"Turey-turey"ler ise koyunların sağılması ya da kuzuların annelerini emmeleri esnasında söylenen şiirlerdir.

Esli malim-akilim turey-turey,
Yelkamdagi kakilim turey-turey,
Şunça malning içida turey-turey,
Bağda açilgan gülim turey-turey.
Tavlarda bar kuv alma turey-turey,
Savun bolgin suv alma turey-turey,
Balangning yokligini turey-turey,
Canvar, könglingga alma turey-turey
(İmamov, vd. 1990: 151).

Keçilerin sağılmasıyla ilgili şiirlere ise "çuriya-çuriya" denilmekte ve bunlar da hayvancılıkla ilgili şiirlere dâhil edilmektedir.

Şahlaring bar bir tumam-a çuriya-çuriya,
Minara kuşlar konar-a çuriya-çuriya,
Balang alib iskasang-a çuriya-çuriya,
Kuyingan yuraging kanar-a çuriya-çuriya
(İmamov, vd. 1990: 152).

3.17.1.3. Mesleklerle İlgili Koşikler

Özbeklerde dikiş dikmek, oya örmek, ip eğirmek gibi kadınların yaptığı çok sayıda mesleğin yanı sıra erkeklere has meslekler de vardır. Mesela ip eğirirken söylenen şiirlere "çarh koşikleri", bez dokumacılığı veya kumaşla işlemeciliği ile ilgili şiirlere "bözçi koşikleri", örme işlemini konu edinen veya bu iş esnasında söylenen şiirlere ise "kaşta koşikleri" denilmektedir.

Çarhim-palak çarh yigirsam,
Saylab kiyaman alak.
Çarhim-ärça çarh yigirsam,
Saylab kiyaman parça.

Çarhim tanab taşlaydi,
Bir balani başlaydi,
Kundaşligi kurisin,
Kunda uruş başlaydi.

Çarhim guv-guv etadi,
Tavuşi Kokan ketadi,
Kokanning kizlari,
Kizil alma satadi

(İmamov, vd. 1990: 153).

Ğuladan ilgari dastgah,
Paşpurtlarni urdim pastga,
Siring aytma yaru dostga,
Ötgin, kara mökim endi

Ğarğara undan yukari,
Sinaçop uning nokari,
Hay-hay ustamning dokani,
Ötgin, kara mökim endi.

(İmamov, vd. 1990: 154).

Basma tikar batirib,
İssik suvga katirib,
Şuning uçun batir kiz,
El korganda şaşirib,
Cimalayni telib tikar,
Köz nurini selday tokar,
Guli tekis bop çikmasa,
Korgan kişi baplab sokar (İmamov, vd. 1990: 155).

3.17.2. LİRİK KOŞİKLER

Bunlar, sevgi ve aşk konularında, bir veya birden fazla kişi tarafından icra edilen ve müstakil dörtlüklerden oluşan şiirlerdir. Bu şiirlerde gerçek olayların insan yaşamına yansımasını, sevgi, hicran, pişmanlık, dert gibi insanların kalbindeki lirik duyguları bulmak mümkündür. Bir diğer ifade ile lirik şiirlerin muhtevasını teşkil eden insanların samimi duyguları ve kendine özgü bir ezgi ile söylenmesi onları ayrı bir şiir türü yapmaktadır. Bu şiirler, yazılı gelenekteki bireysel aşk ve muhabbet şiirlerinden farklı olarak anonim nitelikli şiirlerdir, yani halka mal olmuş, halkın özünü yansıtan şiirlerdir. Özbek Türklerinin lirik şiirlerini, toplumun her kesiminden insan, istediği yerde rahatlıkla söyleyebilmektedir. İnsanların gündelik işlerinde ve yolculuklardaki dinlenme vakitlerinde, çeşitli toylarda bu şiirleri icra etmek mümkündür. Ancak bu şiirleri icra edecek kişilerde bazı özellikler aranır. Bunlar, güçlü bir hafıza ve yakıcı bir sestir. Bu tip icracılara halk arasında "koşikçi", "aşulaçi" veya "hafiz" adları verilir, ancak bunlar profesyonel şiir söyleyicileridir. Bunların dışında hemen herkes bu şiirleri icra edebilir.

Havani bulut basdi,
Ayni körmasam bolmas.
Yuraklarni ğam basdi,
Yarni körmesem bolmas.

Yaş balalar oynaydir,
Tal yağaçdan at kilib.
Aşik yigit yiğlaydir,
Suyganini yad kilib.

Yar taşlab ketding meni,
Hardamhayal etding meni.
Boylaring bir korsatib,
Körmakka zar etding meni.

Kaşlaring karasiga katgin meni,
Aşiklar bazarida satgin meni.
Aşiklar bazarida almasalar,
Kipriging oki bilen atgin meni.

Özbek lirik koşikleri, bazen karşılıklı söyleşme şeklinde de icra edilmektedir. Kızlar ve erkeklerin söyleşmesi şeklinde geçen bu şiirlerde gençlerin birbirlerini çeşitli şekillerde sınayarak eğlenmeleri söz konusudur.

Oğlan: *Sen say çumçuği bolsang,*
Saylarga karab uçsang.
Men tağ kaptari bolib,
Arkangdan kuvib barsam,
Yar unda na kilğaysan?

Kız: *Sen tağ kaptari bolsang yar,*
Arkamdan kuvib yursang.
Men alğir laçin bolib,
Çangalga alib kalsam,
Yar unda na kilğaysang?

Oğlan: *Sen alğir laçin bolib,*
Çangalga alib kalsang.
Men mergan avçi bolib,
Miltikda atib alsam,
Yar, unda na kilğaysang?

Kız: *Sen mergan avçi bolsang,*
Miltikla atib alsang.
Men bağda anar bolib,
Kizarib pişib tursam,
Yar, unda na kilğaysang?

3.17.3. TARİHİ KOŞİKLER

Bu şiirlerin en belirgin özelliği tarihi olaylar ve şahıslarla ilintili olarak yaratılmış olmalarıdır. Bu tip şiirlerin birkaç türü vardır. Tarihi koşiklerin bir bölümünü profesyonel icracıların yaratmaları, büyük bir kısmını ise halkın yarattığı şiirler oluşturmaktadır. Yani bu tarz şiirlerin hem bireysek hem de anonim örnekleri vardır, ancak Özbekistan'ın hemen her yerinde söylenen örnekleri ise söyleyeni belli olmayan türdendir. Tarihi koşiklerde çeşitli savaşlarda, mücadelelerde ölen kişiler veya Özbek halkının tarihinde tesir bırakmış çeşitli olaylar konu edilmektedir.

Göristanning devari,
Devarida çumali.
Çumaliça yuk midi,
Polatcanning uvali.
Ugra kesib, aş kilib,
İçalmagan Polatcan.
Basmaçilar kelganda,
Kaçalmagan Polatcan.
At keldi-ya, at keldi,
Arkasidan hat keldi.
Kanga batib izvaşda,
Şörli Polatcan keldi.

3.18. TATAR (KAZAN SAHASI) TÜRKLERİ

Kazan Tatarlarının halk şiiri ürünlerinden, özellikle de ezgili manzumelerinden söz etmek gerektiğinde ***kıska cır*** *(dörtlükler),* ***takmak, beyit, yola ve uyın yırları, tarihi ve lirik cırlar***[12] kavramları üzerinde özellikle durmak gerekmektedir.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Kazan Tatarlarında şiir, "cır" ve "yır" kavramlarıyla ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra, klasik edebiyatla sözlü edebiyat geleneklerinin birleşmesinden meydana gelen "beyit"lerden ve "kıska cırlar" kategorisine dahil edilmekle birlikte daha çok halk dansları sırasında söylenen ezgili "takmak"lardan da söz etmek gerekmektedir.

Kazan Tatarlarının halk şiiri türleri hakkında bilgi verirken işe öncelikle, Türkiye sahası "mani"leriyle benzerlikler gösteren "kıska cır"lar (dürt yullıklar/dörtlükler) üzerinde durarak başlayacağız.

3.18.1. KISKA CIR

Dört dizeden oluşan "kıska cır" (kısa cır), Tatar halk şiirinin en popüler türlerinden birisidir. Popülerliği, sadece günlük hayatta sıklıkla rastlanmasından ve çok sayıda olmasından değil, geniş bir alana yayılmasından da kaynaklanmaktadır. Tatar Türklerinin yaşadığı he şehir ve köyde, Orta İdil yöresi ve Kama kıyılarında, Ural tarafları ile uzak Sibir genişliklerinde "kıska cır", hayata en uygun türdür. Bilim dünyasınca bilinen cır metinlerinin (ezgileri değil) sayısı yaklaşık elli bindir ve bunun kırk sekiz bine yakını "kıska cır"lardan oluşmaktadır. Geri kalan cırlar ise "yola" (örf-âdet),

---

[12] Kazan Tatarlarının "kıska cır"ları, "takmak"ları "beyit"leri, "yola ve uyın yırları" ile "tarihi ve lirik yırları" hakkındaki bilgilerle örnek metinler için şu kaynaklara başvurulmuştur: İlbaris Nadirov, "Tatar Halkınıñ Kıska Cırları", **Tatar Halık İcatı-Kıska Cırlar**, Kazan 1976, s. 7-33; İlbaris Nadirov, "Tatar Halkınıñ Yola Poeziyesi, Uyın Cırları, Biyü Takmakları", **Tatar Halık İcatı-Yola Hem Uyın Cırları**, Kazan 1980, s. 5-30; F. V. Ehmetova-İ. N. Nadirov-R. F. Yegferov, "Tatar Halkınıñ Beyitleri Hem Mönecetleri", **Tatar Halık İcatı-Beyitler**, Kazan 1983, s. 5-22; İlbaris Nadirov, "Tatar Halkınıñ Tarihi Cırları Hem Lirik Ozın Cırları Turında", **Tatar Halık İcatı-Tarihi Hem Lirik Cırlar**, Kazan 1988, s. 5-32.

"uyın-biyü" (oyun-dans) cırları, "takmak"lar ile belli bir ezgi ile söylenen nakaratlı ya da nakaratsız "lirik cır"lardan (türkülerden) oluşmaktadır.

İlbaris Nadirov, bir dörtlükten oluşan minyatür cırların dünyanın diğer milletleri arasında da yaşadığını yazmıştır. Nadirov, bunlara, İskandinavya halklarının "kvazura"larını, Endenozyalıların "pantun"larını, Japonların "hokku"larını, İspanyolların "soliaris"lerini, Taciklerin "aşula"larını, Rusların "çastuşka"larını örnek olarak vermektedir. Dört dizeli şiirler, Mordva, Mari, Udmurt ve Çuvaş gibi Tatar Türklerine komşu olan halklar arasında da popülerdir (Nadirov 1976: 7).

Tatar Türklerinin "kıska cır"larına Özbek Türklerinde "kuşak", Azeri Türklerinde "beyit", Türkiye Türklerinde "mani", Türkmenlerde "lele", Nogay Türklerinde "diyer" adı verilmektedir (Nadirov 1976: 7).

Nadirov, XIX. yüzyıla ait bazı kaynaklarda, özellikle de Rus kaynaklarında, "kıska cır"lara, "takmak" adının da verildiğini; danslar sırasında özel bir ezgiyle söylenmelerinden dolayı "takmak"larla kıska cır"lar arasında farklılıklar olduğunu, bu tür metinlerin "uyın-biyü" (oyun-dans) cırlarına dahil edilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Nadirov 1976: 7). "Takmak" hakkında aşağıda ayrıca bilgi verileceği için şimdilik üzerinde durulmayacaktır.

"Kıska cır"lar, genellikle, köy, sokak ezgileriyle icra edilirler ve bir ezgiden başka bir ezgiye kolayca geçilir. Sadece bir ezgiye dayanılarak yüzlerce dörtlük meydana getirilebilir. "Kıska cır"lardaki ezgi ile söz arasındaki bu ilişkiye pek çok araştırıcı dikkat çekmiştir. Örneğin, Kayum Nasıriy 1884 yılında kaleme aldığı bir eserinde ("Fevakihel Hölesa Fil Edebiyat"), bu konuda şunları yazmıştır: "Ve yine dilimizin özelliğindendir ki, bir şiiri on, on beş ayrı ezgi ile terennüm etmek mümkündür. Bu özellik, diğer dillerde görülmez." (Nadirov 1976: 7-8). Tatar Türkü bilim adamı G. Rehim de, "Halık Edebiyatına Bir Karaş" (Kazan 1915) adlı çalışmasında bu konu üzerinde durmuştur: "Bizde cır türlü türlü ezgiyle yırlandığı gibi, bir ezgiyle türlü türlü cırları yırlamak mümkündür." (Nadirov 1976: 8)

Dinlence ve eğlence zamanlarında karşılıklı cır söylemek, diğer Türk topluluklarında olduğu gibi, Tatar Türkleri arasında da yagın bir gelenektir. Bu tür icra ortamlarında herkes, şairlik ve kurnazlık yeteneğiyle zekasını sergileme fırsatı bulur. Karşılıklı cır söyleme geleneği, insanlar arasında kaynaşmaya, gizli duyguların açılmasına fırsat vermektedir. Meclis ve dostluk-kardeşilik cırlarıyla mizahî cırların çokluğu, bu cırların bu tür icra ortamlarında meydana getirilmiş olduğunu göstermektedir.

"Kıska cır"lar, sözlü kültür ortamının ürünledirler ve genellikle ezgili bir şekilde terennüm edilmektedirler. Fakat, yazılı kültür ortamının ürünü olan kıska cırlara da rastlamak mümkündür. Türkiye sahası manicilik geleneğinde de olduğu üzere, mektuplara, hatıra defterelerine ve fotoğraf arkasına yazılan kıska cırlar da vardır ve bu cırlar, ezgili bir şekilde terennüm edilmezler.

Kıska cırların geçmişi, çok eski zamanlara kadar uzanmaktadır. Rusların "çastuşka"ları 19. yüzyılın ikinci yarısında, Mordvaların kısa yırları aynı yüzyılın sonlarında doğru ortaya çıkarken Tatar Türklerinin kıska cırları, çok ama çok eskilere dayanmaktadır. "Kıska cır"a has 7'li hece ölçüsünün çok eski bir biçim olduğuna, V. M. Jirmunskiy ve F. Korş gibi Rus araştırıcıların yanı sıra H. Kurbatov ile H. Gosman gibi Tatar Türkü araştırıcılar da dikkat çekmiştir.

Buraya kadar dört dizeli cırların 8-7 ya da 7-7 ölçüsüne göre kurulan kısa biçimi üzerinde durulmuştur. Gerçekten de "kıska cır" denilince akla ilk önce bu kalıptaki cırlar gelmektedir. Fakat, halk arasında 10-9 heceli "kıska cır"lara da rastlanmaktadır. Bu durum, doğrudan şiir ile ezgi arasındak ilişkiden kaynaklanmaktadır. İfade etmek gerekir ki, uzun hava ya da ezgiler, halk arasında çok daha yaygındır ve buna bağlı olarak da uzun ölçülü dörtlüklerin sayısı da artmıştır. Uzun ölçülü dörtlüklerin, çok kıtalı uzun ölçülü şiirlerden kopup gelen parçalar olması ihtimali de vardır. Uzun ölçülü dörtlüklere bir örnek vermek gerekirse:

Kara da yılan, ay, tuz başlı, (9)
Yöridir le kamış buyınça, (9)
Kara da kamış, yalgız başım (9)
Yöridir le yazmış buyınça (9)

Yukarıda örnekte ezgiden dolayı ekler söz konusudur. Aslında, ezgiden dolayı yapılan eklemeler devre dışı bırakıldığında dörtlüklerin 8'li hece ölçüsüyle oluşturulduğu görülecektir.

Kısa ölçülü cırlarla uzun ölçülü cırlar arasında güçlü bir bağ olduğu göze çarpmaktadır. Yerine, zamanına, kişinin ruhsal durumuna göre, "kıska cır"ın uzun ezgiyle (havayla) de icra edildiği görülmektedir. Böyle bir durumda 8-7 kalıbındaki bir cır metni, çeşitli yardımcı sözler, ünemler ya da uzatılan ünlüler vasıtasıyla ezgiye uygun biçim almaktadır. Tatar Türkleri arasından derlenen "kıska cır"ların hem uzun hem de kısa ezgiyle terennüm edildiği durumlar hayli çoktur. Bu durumu daha iyi izah edebilmenin en iyi yolu, aynı "kıska cır"ın hem kısa hem de uzun ezgiyle terennüm edilmiş biçimlerini aşağıda aktarmaktır. İlk önce cırın "kıska köy" (kısa hava, ezgi) le söylenmiş biçimine, ardından da "ozın köy" (uzun hava, ezgi) ile söylenmiş biçimine yer verilecektir:

Havada yoldız niçedir, (7)
Niçe baksañ küçedir; (7)
Niçe aylar, niçe yıllar (8)
Gomrim buşka kiçedir. (7)

Havalarda yoldız, hay, niçedir, (10)
Niçe gine baksañ küçedir; (9)
Niçe gine aylar, niçe yıllar (10)
Gomirlerim zaig kiçedir. (9)

Kıska cırlar, yukarıda da ifade edildiği üzere, dört dizeden oluşan kıtalardır. Kıska cırlarda ifade edilmek istenen düşünce ve duygular dört dizeye sığdırılmaktadır. Kıska cır, bu yönüyle diğer halk şiiri türlerinden ayrılmaktadır.

Kafiye kuruluşu bakımından Tatar Türklerinin halk şiirleri, hayli zengin ve çeşitlidir. Kıska cırlarda altı çeşit kafiye düzeni görülmektedir: *"xaxa", "aaxa", "aabb", "abbb", "abab", "aaaa".* Bu kafiye düzenleri içerisinde en yaygın olanı, Türkiye sahası manilerinde de olduğu gibi, *"aaxa"* biçiminde olanıdır.

Kıska cırlarda dize sonu kafiyenin yanı sıra dize başı ve iç kafiye örneklerine de rastlanmaktadır:

Taşlar attım Bolakka,
Taşım kitti yırakka;
Taşlar yarım tügil idi,
Taşlap kiti yırakka.

Çilterli küpir taktasın
Cigerli atlar taptasın;
Kitik yırak, kalsın yılap
Karurmannar kaplasın.
(Nadirov 1976: 32)

Dize başlarında aynı sesin tekrarıyla sağlanan asonans kafiye örneklerine de rastlanmaktadır:

Sarı bula, sırlı bula
Sarapul sabınnarı;
Sagınganlıgın sizdermi
Yigitniñ sabırları.

Alma bakça, altın kapka
Açıla kiçki yakta;
Akkoş balaları kibik
Ayrıldık iki yakka
(Nadirov 1976: 32)

Tatar Türklerinin kıska cırlarında, Türkiye sahası manileri gibi, hemen her konu işlenmiştir. Yurt-vatan, aşk-sevgi gibi konular, kıska cırların önde gelen konularındadır. İlbaris Nadirov tarafından hazırlanan *Tatar Halık İcatı-Kıska Cırlar* (Kazan 1976) adlı esere alınan "kıska cır"lar, konularına göre şu şekilde sınıflandırılmıştır:

1. *Tormış turında uylanular, kaygı-hesret, ömit, ışanıç cırlar (Hayat hakkında düşünceler, kaygı-hasret, umut, inanç cırları)*
2. *Yigitlik, uñganlı turındagı cırlar (Yiğitlik, çalışkanlık hakkında cırlar)*
3. *Çitte behit izlevçiler, armagurlar, şahtiler turındagı cırlar (Komşu illerde baht arayanlar, armagurlar, madenciler hakkındaki cırlar)*
4. *Rekrutlar, sodatlar, esirler moñı (Acemi askerler, askerler, esirler kederi)*
5. *Tugan cir hem tugan yaknı sagınu cırlar (Yurda, ile özlem yırları)*
6. *Kızlar yazmışı turındagı boringı cırlar (Kızların yazgısıyle ilgili eski cırlar)*
7. *Şekirt cırları (Öğrenci cırları)*

8. *Duslık, tuganlık, meclis cırları (Dostluk, kardeşlik, meclis cırları)*
9. *Yeş gomir hem yeşev kadiri turındagı cırlar (Gençlik ve yaşamanın değeriyle ilgili cırlar)*
10. *Cır turındagı cırlar (Cırlarla ilgili cırlar)*
11. *Mehebbet cırları (Aşk-sevgi cırları)*
12. *Çeniçkili-şayan cırlar (İğneleyici mizahi cırlar)*
13. *Hat turındagı hem hat bitlerindegi cırlar (Mektupla ilgili cırlar, mektuplardaki cırlar)*
14. *Sovet çorındagı ictimagıy-lirik cırlar (Sovyet dönemindeki içtimai-lirik cırlar).*

3.18.2. YOLA VE UYIN YIRLARI, TAKMAK

Yukarıda "kıska cır"lar hakkında bilgi verirken İlbaris Nadirov'un XIX. yüzyıla ait bazı kaynaklarda, özellikle de Rus kaynaklarında, "kıska cır"lara, **"takmak"** adının da verildiğine; danslar sırasında özel bir ezgiyle söylenmelerinden dolayı "takmak"larla "kıska cır"lar arasında farklılıklar olduğuna, bu tür metinlerin "uyın-biyü" (oyun-dans) cırlarına dahil edilmesi gerektiğine dikkat çektiğini ifade etmiştik (Nadirov 1976: 7).

Nadirov, Tatar Türkü N. İsenbet'in de "takmak"ı, Rusça "çastuşka" anlamında kullandığını belirterek, "çastuşka" (koşma) ile "takmak" arasında sanıldığı gibi bir sıkı ilişki olmadığını ifade etmiştir (Nadirov 1980: 26). Dört dizeden oluşan kıtalara Rusçada "çastuşka" denildiğine ve bu tür şiirlerin hafif ve mizahî ezgilerle terennüm edildiğine dikkat çeken Nadirov, Tatar Türkleri arasında da "takmak" teriminin sık sık "çastuşka" anlamında kullanıldığını ifade ederek II. Dünya Savaşı sırasında oluşan mizah içerkili bir kıtayı buna örnek vermektedir:

İlibizge ut kabızdı
Faşist digen ahmaklar;
Doşmannarga bagışlana
Bizniñ şuşı takmaklar. (Nadirov 1980: 26)

Bu örnekte, "takmak" terimi tamamen "çastuşka" anlamında kullanılmıştır. Sanat propagandacılarıyla heveskâr araştırma gruplarının mizahî şiirleri "takmak" diye adlandırmaları, 20. yüzyılda sıklıkla karşılaşılan bir durum olmuştur. Fakat, yukarıda da ifade edildiği üzere Tatar "takmak"ı, kural olarak bayramlar, toylar ve oyunların devamında halkın gönlünü şenlendirmek, yüceltmek amacına hizmet eden müstakil bir türdür.

"Takmak", Türk topluluklarınca geniş bir şekilde bilinen bir türdür. Kazak ve Kırgız Türklerinin sözlü geleneğinde "takpak", Hakas Türkerinin sözlü geleneğinde "tahpah" diye isimlendirilen tür, anlam ve işlev bakımından sözü geçen Türk topluluklarında da "dans" kavramıyla bağlantılıdır. Bu tür şiirlerde dansa davet-zorlama, dansçıya seslenme, dansçıyı takdir etme ya da alay ederek gülme gibi hususlar yer almaktadır.

Dans takmağının eski bir tür olduğunu ifade eden Nadirov'a göre, takmaklar, dansların henüz müzik âletlerinden ayrı bir şekilde icra edildiği zamanlarda ortaya çıkmışlar ve ilerleyen dönemlerde müzikle birleşerek varlıklarını sürdürmüşlerdir (Nadirov 1980: 26). Yine Nadirov, takmakların gelişiminin bir kıtadan çok kıtalılığa, kıtalar arası bütünlüğe ve konululuğa doğru giden bir süreç doğrultusunda da ele alınabileceğini ifade etmiştir. Zamanla müzik âletinin devreye girmesiyle kıtalar arasındaki bütünlük gevşemeye, bazı kıtalar bağımsız bir şekilde icra edilmeye başlanmıştır. Danslar eşliğinde söylenen takmaklar, zamanla "uyın"lar, özellikle de çocuk eğlenceleri/oyunları eşliğinde de söylenmeye başlamıştır.

Dans takmakları ile "uyın" (oyun, eğlence) takmakları arasında, benzerliklerin yanı sıra, farklılıklar da vardır. Benzerlikleri; estetik işevlerinde, dansla bağlı olmalarında ve şiir sistemlerinin ortaklığındadır. Farklılıkları ise dansın bir vakada baştan sona kadar devam etmesinde (dans takmaklarında), ikinci vakada oyun cırı ile birşelmesindedir (çocuk oyunlarında). Farklılık, bu şiirlerin anlam içeriğinde de görülmektedir. Dans takmaklarının çoğu, kişisel liriğe ve âile hayatına bağlıdır. Onlarda mizah ağırlıktadır. Takmakları, genelde, halk şiirinin gönüllü türü olarak nitelendirmek mümkündür. Oyun takmaklarında da mizahî repliklere rastlamak mümkündür; fakat, anlam bakımından onlar daha ciddidir-

ler. Bazı oyun takmaklarında, dönemin gerçekten de çok önemli sosyal motifleri vücut bulmaktadır. Onlarda ili-yurdu ululama, kolhozlaşma dönemi, kültür kuruluşu, II. Dünya Savaşı ve sulh temalarına bağlı şiirsel tasvirlere sıklıkla rastlanmaktadır. Diğer bir farklılık ise ezgilerde ortaya çıkmaktadır. "Epipe" ve "Enise" gibi bazı takmakların kendilerine has ezgileri olsa da, dans takmakları, çoklukla, türlü türlü ezgilerle yaşamaktadır. Bu ezgiler, artık "âdi" ve "sade" olduğundan halk, "takmak cırlav" (takmak yırlamak) yerine "takmak eytü" (takmak söylemek) demektedir. Oyun takmaklarına gelecek olursak, bu takmaklarda durum daha değişiktir. Oyun sırasında "cır" ezgisiyle "takmak" ezgisi kendi aralarında sıkı bir ilişkiye girer. Bazı oyunlarda ezgiler "iki metroritmik kontrastlı bölümden", diğer bazılarında ise "bir ezginin iki türlü yankılanmasından" oluşur (Nadirov 1980: 27).

Takmaklar, ölçü bakımından çoklukla Tatar Türklerinin "kıska cır"larına (Türkiye sahasındaki manilere) yakındır. Takmaklar, genelde 8-7 ölçüsünde meydana getirilmişlerdir. Lakin, bu ölçü sistemi her zaman korunmamaktadır. 8-7'li ölçü esasında türlü türlü ritmik resimler ortaya çıkmaktadır. Kural olarak takmağın birinci dizesinde hece sayısı dört, beş ya da altıda kalmakta, diğer dizeler ise "kıska cır" ölçüsünü korumaktadırlar. Bu tür bir ritmik yapının temelinde de takmakların ezgileri yatmaktadır. Oyun-dans takmakları hızlı tempo ve hafis ezgiyle icra edilirler. İlk dize uzun-ağır cır ezgisinden hafif ezgiye geçiş usulüne bağlı olarak değişir, kısalır. Neticede, çocuk oyunu takmaklarının ritmik dalgalanışı, kendine has bir renk ve âhenk kazanır ve bu yanıyla "kıska cır"ların ritmik akışısında farklanır. Sözün özü, "kıska cır"lara has ritmik boğumlar sğalamlığı, takmaklar için her zaman geçerli değildir (Nadirov 1980: 29).

Takmaklarda türlü türlü kafiye kuruluşuna rastlamak mümkündür: *"xaxa", "aabb", "abab", "aaaa", "aaba"*. Çoklukla *"aaba"* biçimine rastlanmaktadır.

"Yola" (töre) ve **"uyın"** (oyun) cırları denilince akla ilk önce "ırım" (uğur), "im-tom" (büyü, sihir), bir başka deyişle tılsımlı sözler gelmektedir. Eskiler, belli bir duygusal etki gücüne sahip olan "ırım"ları söyleyerek tabiattaki olumsuz güçlerin getirebile-

cekleri bela ve kazaları, hastalık ve rahatsızlıkları önleyeceklerine inanmışlardır. Bu işle özel olarak ilgilenlere Tatar Türkleri arasında "imçi" ve "baguçı" adı verilmiştir. Bu isimlerin eski Şamanlarla sıkı bir ilişki içerisinde olduğu bilinen bir husustur. "İmçi" ve "baguçı"ların söylediği uğur, büyü ve sihir içerikli sözler, Tatar halk şiirinde ayrı bir türün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu tür manzumelerde belli bir ritm ve kafiyeleniş söz konusudur. "Irımçı"ların sağaltma ve korunma amacıyla söyledikleri bu manzumeler, uzun zaman derlenmemiş, incelenmemiştir. Buna sebep olan şeyin de bu tür şiirlerin içerikleri ve "hurafe" olarak nitelendirilmeleridir.

"Irım"ları konuları bakımından birkaç gruba ayırmak mümkündür. Avcılar, çobanlar, ekinciler, sanatkârlar tarafından söylenen çok sayıda sihirli manzume vardır. Aile hayatına, aşk-sevda dünyasına bağlı ırımlar da günümüze kadar gelebilmişlerdir. "Irım"ların önemli bir kısmını, bilimsel literatürde sağaltma ırımları diye adlandırılan şiirler oluşturmaktadır.

"Irım"lar şiir yapıları bakımından "takmaza"ları hatırlatmaktadır. Irımlarda da daimi bir ölçü ve kıtalılık yoktur. Dize sayıları, dizelerin ritmik uzunluğu eşit ya da denk değildir. Kafiyelere de her zaman rastlanmamaktadır. Bundan dolayı "ırım" şiirini "poliritmik" şiir diye adlandırmak mümkündür. Bu şiir metinleri, belki de Tatar halk şiirinin çocukluk dönemini yansıtmaktadır.

"Irım"lar kural olarak "besmelesiz" başlarlar. Çünkü, halk arasında bazı hastalıkların sebebi olarak kötü ruhlar görülmektedir. Bundan dolayı, pek çok "ırım"ın İslam öncesi dönemde ortaya çıktığını düşünmek mümkündür.

İnsana hastalık olarak giren kötü ruhu hareket ve sözle kovmak ya da çıkarmak, ırımların temel motifidir. Bununla birlikte ırım şiirlerinde yere başvurup onun insanı terketmesini isteme usulü yayılmıştır.

Çok sayıdaki emleme ve ırımlarda söze "Benim elim değil, Fatma-Ayşe elidir" cümlesiyle başlanmaktadır. Bazı ırımlarda Fatma adı "Batman" biçiminde yer almaktadır. Halk inanışında bu isimlerin sihir gücüne ve emleme yeteneğine sahip olduklarına inanılmıştır (Nadirov 1980: 5-7).

Tatar halk şiiri örneklerinden bazıları, takvim (mevsim) ile ilgilidir. Bu şiirlerin sayısı, çok değildir. Bunun sebebi de 20. yüzyılda mevsimlik şiirleri bilenlerin sayısının az olmasıdır.

Takvim ya da mevsimlik şiirlerinin esasını yeni yılı karşılama, toprağı işleme, ekin yetiştirme, hayvan besleme gibi pratik ihtiyaçlara bağlı bir şekilde biçimlenen gelenekler, bayramlar zamanında söylenen sözler, ibareler ve dizeler oluşturmaktadır (Nadirov 1980: 7).

Mevsimlik şiirler içerisinde, 21 Mart'a denk gelen Nevruz (Nevrüz), yani, yeni yıl/yıl başı şiirleri dikkat çekmektedir. Nevruz diye adlandırılmamış olsa da, baharın gelişi, Türklerde çok eskilerden beri bayram havasında karşılanmıştır.

Tatar Türkleri arasında, diğer Türk topluluklarında da olduğu üzere, Nevruz'a bağlı çok sayıda ritüel meydana gelmiştir. Bunlardan birisi, yeni yılın başladığı gün gençlerin, öğrencilerin ve çocukların evden eve gezerek beyit-şiir söylemeleridir. Bu ritüele, geçmiş dönemlerde "Nevrüz eytü" demişlerdir. Nevruz gezmesine çıkan gençler, ezgili şiirler eşliğinde ev sahiplerine sağlık, mutluluk ve bereket dilerler. Yeni yılın bolluk ve bereket getirmesini dileyen gençlerle çocukların söyledikleri bu manzumeler, Tatar halk şiiri geleneğinde Nevrüz cırlarıyla beyitleri olarak adlandırılmaktadır. Bu şiirlere bir örnek vermek gerekirse:

Nevrüz eyttik biz sizge,
Hakın biriñ bizge;
Yeşigiz citsin yözge,
Malıgız artsın közge,
Nevrüz möbarekbad. (Nadirov 1980: 8)

XVIII. yüzyıldan itibaren Tatarlar arasında yeni yılı Ruslar arasında kabul edilen "Yulian" takvimi esasında karşılama adeti yayılır. "Nardugan" kelimesi, yeni yılı karşılama geleneğe bağlı bir terim olarak dile bu dönemlerde girmiştir. Araştırıcılar bu terimi Moğolca ve Türkçe karışımı bir terim olarak algılamışlardır (Nartugan: güneş doğan). Tatarlar arasında Rus takvimi esasında kutlanmaya başlanan "Nardugan"la bağlı şiirler de meydana gelmiştir. Bir örnek vermek gerekirse:

Nardugan, Nardugan,
Nardugan, hucalar
Kotlı, möberek bulsın,
Tormış tügerek bulsın;
Mal-tuvarıgız artsın,
Kolınnarıgız çapsın,
İginnerigiz uñsın, -
Kükey kibik tuk bulsın,
Nardugan, Nardugan. (Nadirov 1980: 8)

"Nevrüz" ve "Nardugan"a bağlı şiirlerin yanı sıra, yağmur ve bunn gibi şeyleri dilemeye yönelik şiirler de geniş bir şekilde yayılmıştır. "Karga botkası" ve "yañgır botkası" bunlara örnektir. "Karga botkası" soğuk kışın bitmesini dilemeye yönelik bir ritüeldir ve buna bağlı manzumeler teşekkül etmiştir. "Yañgır botkası" ise yağmur yağdırma ritüeline bağlıdır. "Yañgır botkası"ndan amaç, kuraklıktan kurtulmaktır ve bu ritüel sırasında söylenen manzumler tılsım ve yakarış içermektedir.

Tatar Türkleri arasında "sören" denilen bir mevsimlik bayram daha vardır. Başkurtlarda "hören", Çuvaşlarda "sören", Marilerde "sürem", Udmurtlarda "süren" diye adlandırılan bu mavsimlik bayram, karların erimeye, kar suların çağıl çağıl akmaya başladığı zamanlarda yazın gelişini kutlamaya yönelik bir ritüeldir (Nadirov 1980: 10)

"Yola"lar içerisinde aile-gündelik hayatla ilgili töre ve geleneklerin önemli bir yeri vardır. Bu töre ve geleneklere "bebek toyu", "ad verme toyu", ev toyu", "askere uğurlama toyu", "evlilik toyu" gibi toyları örnek vermek mümkündür. Bu toylar, şiir ya da manzumeden bağımsız değildir.

Evlilik toyu, hemen bütün Türk topluluklarında olduğu gibi, üç aşamadan oluşmaktadır: 1. Toy öncesi (kız görme, gelip gitmeler, bilgi alma, beğenme gibi örf-âdetler), 2. Toy sırası (nikâhı resmileştirme, kız ve oğlan tarafından toy vermeyle ilgili örf-âdetler), 3. Toy sonrası (gelin indirme, şal örtme, dünür indirme, güvey kaytarması, vd.)

Toy (düğün) öncesinde kız evine elçi olarak gidenlerin elçilik görevlerini kinayeli, mecazlı şiirlerle yerine getirdikleri görülmektedir. Aşağıdaki şiir parçası bu durumu daha anlaşılır bir hale getirmektedir:

Yifek bavlı bılbıl koş
Bardır siniñ iliñde,
Kayış bavlı laçın koş
Bardır minim ilimde.
.....
Bohardan iyer algan min,
Yulım siña yargan min;
Kayış bavlı laçınım bar,
Bılbılıña kilgen min,
Timir bulsañ, min-kümir-
Eritirge kilgen min. (Nadirov 1980: 11)

Bu şiirde, kuşlardan, alınmak istenen kızla (bülbül) evlendirilmek istenen delikanlı (laçin) kastedilmektedir.

Toy şiirleri arasında "kız yılatu" (kız, gelin ağlatma) cırları önemli bir yekun tutmaktadır. Bu cırlar, akla, Türkiye sahasındaki kına gecelerinde söylenen ezgili şiirleri akla getirmektedir. "Kız yılatu", Türk toplulukları arasında yaygın bir gelenektir. Tatarların yaşadığı yerlerde bu geleneşe şu isimler verilmektedir: "Kız çiñletü", "tañ kuçat", "sıktav", "yaslatu", "etiki eyttirü", "ecel itip cırlav", vd. İsim çeşitliliği, gelenekte herhangi bir değişikliğe sebebiyet vermemektedir.

"Kız yılatu" cırlarının temel şiir biçimi, dört dizeli kıtadır. Arada, beş-altı dizeli kıtalara da rastlanmaktadır. Ölçü-tonlama bakımından eski destan kıtalarını hatırlatan cırlar da vardır. Bu şiirlerde "cır" nazım biçimi ve "tüydek" nazım birimi kullanılmaktadır. Yani, şiir, birbiri ardı sıra gelen çok sayıdaki dizelerden oluşmaktadır:

Eni, mini nik tapdıñ?
Eti, mini nik sattıñ?
Eti, mini nik sattın?, -

Yançık tulı mal öçin?
Yançık tulı mal bilen
Çırşı ızba salırsıñ,
Çırşı ızbañ içine
Çırşı östeliñ kuyarsıñ,
Çırşı östeliñ östine
Ak samovar kuyarsıñ,
Kızıñ imçi tuyarsıñ. (Nadirov 1980: 13-14)

"Kız yılatu" geleneğinin şiirdeki bir başka yansıması da "yar-yar"dır. Kazak Türklerinde "car-car", Nogay Türklerinde "hey-car", Karakalpak Türklerinde "cav-car" adı verilen bu şiirlerde dert-keder motifi baskın bir şekilde yer almamaktadır. Bu motif, daha çok yolcu edilen kızın akrabaları tarafndan söylenen şiirlere hastır. "Yar-yar"larda aile kurmaya adım atan gençleri kutlama, onları övme, dilek ve öğütler söyleme, kızın gönlünü sevindirme esastır.

Tatar Türklerinin cırlı-danslı oyunları, geleneğin en önemli ögelerindendir. Bu tür cırlı-danslı oyunlar, Tatar gençlerinin eğlence hayatında önemli bir yer işgal etmiştir ve bu tür oyun ve danslar, genelde, şiir ve müzikten bağımsız düşünülmemiştir. Tatar Türkü bilim adamı İlbaris Nadirov, cırlı-danslı oyunlar ve bunlara bağlı manzumeler (uyın yırları) hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir (Nadirov 1980: 18-25).

Tatar Halık İcatı, Yola Hem Uyın Cırları (Kazan 1980) adlı çalışmayı hazırlayan İlbaris Nadirov, çalışmaya dahil ettiği yola (örf-âdet), uyın (oyun) ve biyü (dans) cırlarını şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. *Mecusilik hem borıngı çorlardan kalgan şigriy süz ürnekleri. Irımnar (Mecusilik ve eski devirlerden kalan manzum söz örnekleri. Irımlar)*
2. *Yıl fasılı (kalendar) bilen beyli poetik icat ürnekleri (Mevsimlere bağlı şiir örnekleri)*
3. *Tuy yolasına karagan cırlar (Toy geleneğine bağlı cırlar)*
4. *Uyınnar. Uyın cırları (Oyunlar, oyun cırları)*
5. *Biyü takmakları (Dans/raks takmakları)*

Aşağıda Nadirov tarafından "biyü takmakları" (dans, raks takmakları) grubuna dahil edilen iki takmak ile üç de yola ve uyın yırı örneğine yer verilmiştir.

Biyü takmaklarına örnek:

Enise (Dansa davet takmağı)

Tıpır-tıpır biyirge
Timir idenner kirek
Timir idenner östine
Kömiş östeller kirek;
Kömiş östeller östine
Altın tabaklar kirek,
Altın tabaklar içine
Vak-vak çabaklar kirek;
Vak-vak çabaknı turarga
Gali pekisi kirek,
Gali pekisin totarga
Çiber yigitler kirek;
Çiber yigitler karşına
Kara kaşlı kız kirek,
Kara kaşlı kız kararga
Pulat közgisi kirek.
Pulat közgisi pıyala, -
Cirge töşse uvala. (Nadirov 1980: 255)

Biyi, Biyi, Heybulla (Dans Et, Dans Et Heybulla)

Biyi, biyi, Heybulla,
Biyigen kişi bay bula;
Biyigen kişi bay bulsa da,
Kise yagı say bula.

Biyi, biyi, Heybulla,
Biyigen kişi bay bula;
Biyigen kişi bay bulgançı,
Kart alaşa tay bula.

Biyi, biyi, Heybulla,
Biyigen kişi bay bula;
Bay bulmasa, tuk bula,
Aşarına yuk bula.

Biyi, biyi, Heybulla,
Biyigen kişi bay bula;
Tray tipkeç, güleyt itkeç,
Aşav yagı key bula.
(Nadirov 1980: 257)

Yula ve Uyın Yırlarına örnek:

Nevrüz Möbarekbad (Nevruz Kutlu Olsun)

Aç işigiñ, kirebiz,
Nevrüz eyte kilebiz,
Heyir-doga kılabız,
Aş-sıy kötip torabız,
Nevrüz möbarekbad.

İy İş babay, İş babay,
Piç başınnan töş, babay,
Kapçık avızın çiş, babay,
Bir tiyin birseñ az bulır,
İki tiyin birseñ küp bulır,
Nevrüz möbarekbad. (Nadirov 1980: 43)

Yar-Yar

Ciñgeler (Yengeler):

Elhem süre korannıñ
Başındadır, yar-yar;
Piygamberler allanıñ
Karşındadır, yar-yar.

Çıbıldıgıñ bavları
Plis miken, yar-yar;
Bizge töşken kiyevler
Mulla miken, yar-yar.

Biriñ inci, biriñ mercen,
Tizilipsiz, yar-yar,
Biriñ tutıy, biriñ bılbıl,
Kuşılıpsız, yar-yar;
Zaman ahrı bulgança
Ayırılmagız, yar-yar.

Çıltır-çıltır kamışta
Sırgam töşti, yar-yar;
Sınamagan yatlarga
Siñlim töşti, yar-yar.

Kara sıyır mögizin
Kayırmagız, yar-yar;
Yahşı atanıñ balasın
Ayırmagız, yar-yar.

Kilir-kitir yulıña
Kindir çeçtim, yar-yar;
Kindir başı pişkençi
Kilip kitkil, yar-yar.

Kız: *Dürt tekçekli öyimde*
Urınım kaldı, yar-yar;
Dürt kolaklı kazanda
Ölişim kaldı, yar-yar.

Ak çüprekke töygeli
Altınmı idim, yar-yar;
Kük çüprekke töygeli
Kömişmi idim, yar-yar.

Aylık cirge birgeli
Atıñmı idim, yar-yar;
Könlik cirge birgeli
Köñiñmi idim, yar-yar.

Tarak tişi sınganda
Talgıy torgan enikem,
Tarak çaklı min kittim,
İndi tıngıl, enikem.

İne küzi sınganda
Ügildegen enikem,
İne çaklı min kittim,
İndi tıngıl, enikem! (Nadirov 1908: 107-108)

Ak Kalaç

Yigitler, kızlar parlaşıp tügerekke tizileler. Urtaga bir yigit çıgarıla. Tügerektegidler şuña mörecegat itip kıska köyge bir cır eyteler.

Misallar: *Bügin tönde avlak öyde*
Pişirgenner ak kalaç,
Ak kalaçrı ak kalaç-
Söygeniñni alıp kaç.

Ya da: *Bügin kiçin avlak öyde*
Pişirgenner şişara,
Şişaraları şişara-
Söygeniñni al, biyçara.

Ya da: *Bugin kiçin avlak öyde*
Pişirgenner ketirke,
Sin de söyleşip kir indi,
Söygeniñni ilektir de.

Her cırdan soñ urtaga çıkkan yigit tügerekten bir kızını alıp çıgıp kite, anıñ urnına başka yigit çıga. İñ ahırdan yalgız kalgan yigitke ceza birile. (Nadirov 1980: 169)

3.18.3. BEYİT-MÖNECET

Arapça şiir anlamına gelen "beyit", Tatar sözlü edebiyatının lirik-epik türüdür. Beyitlerin temelinde kaygılı ya da gülünç olaylar yatmaktadır. Beyitler, insanların bu tür olaylar sonrasında gönüllerinde meydana gelen his ve duyguları ifade ederler. Keder ve hasretler, halkın gönlünden "beyit"lere dönüşerek çıkar. Bu tür eserler, başlangıçta yaratıcısının yakınları arasında, ondan sonra ise daha geniş bir alanda yayılır ve uzun süre terennüm edilir. Bu aşamadan itibarne bu beyitlerin kimler tarafından ne zaman meydana getirildikleri unutulur. Bunlardan bazıları klasik (millî) mirasa dönüşür, kimileri de sadece mahallî ortamlarda yazıya geçirilmiş bir şekilde yaşar (Ehmetova-Nadirov-Yegferov 1983: 5).

Bu tür şiirler, halk arasında sadece "beyit" değil, "mönecet", "cıru", "erbağıy" diye de adlandırılmaktadır. "Erbağıy" denildiğinde "robagıy" (rubai-dört dizeli şiir) değil, belki de herhangi bir olay münasebetiyle yaratılan manzum eserler gözde tutulur. "Cıru" sözünde epilklik sezilmektedir. Bunu daha da güçlü kılmak için "ilahi" sözü de eklenmektedir. "İlahi beyit-minecet", "güzel cıru" diye isimlendirilen beyit kayıtlarına sık sık rastlanmaktadır.

Yazılı edebiyatta beyit sözü, şiir anlamında "ebyat" (beyitler), nazım, kaside (kasıyda) vb. sözler ile ifade edilmektedir. Bunun gibi, destan metinlerinin manzum kısımlarına da "beyit" ya da "nazım" denilmektedir.

Tatar sözlü geleneğinde "beyit" söyleyenlere "beyitçi" adı verilmektedir. Usta "beyitçi"ler, yaratıcı (irtical sahibi) sıfatıyla destan kanunlarına yaslanarak eseri icat ederler ya da başka birilerinden işittiklerini büyük değişiklikler yapmadan terennüm ederler. Fakat, sadece "beyitçi"ler icadına (sanatına) has bir farklılık vardır. O da beyitlerin yarı yazılı bir tür olmasıdır. Dilden, gönülden icat edilmekle birlikte beyitler, yazılı bir biçimde de yaratılıp yayılırlar (Ehmetova-Nadirov-Yegferov 1983: 5-6).

Beyitlerin meydana gelişi, araştırıcıları uzun zaman meşgul etmiştir. Millî orijinalliğe sahip oluşu, bir yandan epik, diğer yandan lirik bir tür oluşu, bu konuyla ilgili çeşitli fikirlerin ileri sürülmesine neden olmuştur.

Meşhur Tatar Türkü bilim adamı G. Rehim, beyitlerin bir olaya istinaden özel bir ezgiyle meydana getirildiklerini ve olay unutulduktan sonra "cır"a dönüştüklerini; Hemit Yarmi ise beyitlerin uzun lirik cırlardan kopup geldiklerini; F. Urmançeyev ise, beyitten ziyade "mönecet"i ön plana çıkararak bu tür şiirlerin mezar taşlarına yazılmak için icat edildiklerini iddia etmiştir. Bir başka araştırıcı M. Bekirov da, beyitlerin destanlardan kaynaklandıklarını ifade etmiştir. Bu araştırıcılar, beyitlerin tür sıfatında biçimleniş dönemi olarak XV-XVI. yüzyıllar araslığına işaret etmektedirler (Ehmetova-Nadirov-Yegferov 1983: 6-7).

Şahsi olaylara istinaden meydana getirilen beyitler, halk arşivinin üçte birlik bir bölümün oluşturmaktadırlar ve çoklukla da

İdil-Ural bölgesinde meydana getirilmişlerdir. Geçmişten gelen bu tür beyitlerin temelinde ayrılık düşüncesi yatmaktadır. Diğerleri ise, bu düşünceye bağlı geleneklerin gelişimi ve evrimi esasında meydana gelen eserlerdir (savaş, asker, esirlik, vb. beyitleri). Beyitlerin tasnifi de bu ayrıma göre yapılmıştır.

Beyitler, bu duruma bağlı olarak "tarihî" ve "yaşayış" beyitleri olarak iki gruba ayrılmaktadırlar. Halbuki, beyitlerin neredeyse hepsi tarihidir. Onların hiçbirisi de hayali-fantastik olaylara dayanmamaktadır. Yukarıda da ifade edildiği üzere, beyitlerin temelinde olmuş olaylar, yaşanmış durumlar yatmaktadır. Fakat, bu olay ve durumlar zamanla, folklorun genel bir özelliğine uygun bir şekilde, unutulurlar, tarihilik yönlerini yitirirler. Geride sadece olayın sanatkâr tarafından beyan edilen biçimi kalır. Gündelik hayat (yaşayış) durumları, neredeyse bütün beyitlerde yansımasını bulur. Başka türlerden (örneğin cır, makal, ekiyet, vd.) farklı olarak, beyit, gündelik hayata ya da yaşayışa en yakın türdür (Ehmetova-Nadirov-Yegferov 1983: 7-8).

Beyit türünün esas sanatsal usulü, beyan etme, bildirmedir. Beyit işlevine has olan bildirme, belli etme, söyleme de bu usul ile yerine getirilmektedir: "Şehidulla vefat bulgan, şunı iglan kılayık", "ki bildikim kaderince sugış helin beyan itdim."

Beyitler, hayatta olan olayları, silinmeyen izlerden yola çıkarak tasvir ederler. Buna göre de onlar, his ve duyguların en gergin olduğu anlarda ortaya çıkarlar.

Beyitlerde konu, eski destanlarda olduğu gibi, birbirini takip eder bir şekilde gelişmez. Bundan dolayı da beyit beyitlerin kompozisyonu hayli açık ve düzgündür (Ehmetova-Nadirov-Yegferov 1983: 13).

Mönecet de, beyitlere yakın bir türdür. Bu tür eserlerin içeriğinin oluşumunda dinsel motiflerin etkili bir şekilde yer alması sebebiyle onları derlemek ve öğrenmek için verilmesi gereken önemin önüne geçilmiştir. Mönecetler arasında Allah'a sığınma, onun affını dileme, öteki dünya hakkındaki düşünce biçimindeki eserler de yer almaktadır.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, mönecetler, beyitlere çok yakındır. Halk repertuarında bazen onların karıştırıldığı da görülmektedir. Mönecet ve beyitler, ezgili eserlerdir ve onların ezgileri arasında müzikal tonlama bakımından neredeyse hiçbir fark yoktur. Beyitlerle möncetler, içerik bakımından da birbirlerine yakındırlar. Her ikisi de "kaygılı-hasretli" eserler arasına girmektedirler. Fark sadece şuradadır: Beyitlerde yansıma bulan kaygı ve hüzünlü düşüncelerin sebebi somut tarihi ya da şahsi olaydır. Mönecetlerde ise bu tür olayların (somut olayların) bizzat kendisine rastlanmaz. Kaygı veren sebebi, sadece konteksten tahmin etmek mümkündür. Bu, genelde, doğulan-büyünülen ilden, kardeşlerden, çocuklardan ayrılmakla ilgilidir. Şunu da hatırlatmak gerekir: Beyitlerden farklı olarak, mönecetlerin yaratıldığı yılı, kime ithaf edildiği ve yazarı, bir başka ifadeyle "doğuş hikâyesi" hakkında tanıklık edebilecek rivayetler olmaz. Kısacası, mönecetler, bir yandan beyitlerin, diğer yandan da lirik cırların farklı özelliklerini, ayrıca dini cırların da bazı özelliklerini kendilerinde birleştirmişlerdir. Onlar, insanların gönüllerindeki kederli, kaygılı hisleri (özlem, pişmanlık, sızlanış, ıstırap, vd.) yansıtan, trajik başlangıçların egemen olduğu, yazılı ve sözlü gelenekte yaşayan eserlerdir.

Mönecetlerin düşünce-tema içeriğine has olan ortak bir motif, ayrılık motifidir. Bu motif, bütün mönecetlerin anlam temelinde yatar ve eserde kullanılan bütün şiirlik araçlar da bu motifi şerhetmeye çalışır (Ehmetova-Nadirov-Yegferov 1983: 20-21).

Tatar Halık İcatı-Beyitler (Kazan 1983) adlı eseri hazırlayan F. V. Ehmetova, İ. N. Nadirov ve K. B. Camaletdinov, çalışmaya dahil ettikleri "beyit" ve "mönecet"leri şu şekilde sınıflandırmışlardır:

A. Oktyabrga Hetli Çor (Ekim Devrimine Kadarki Dönem)

I. İctimagıy tormış hem könküriş

a. Tarihiy vakıygalar hem şahıslar turında
b. Herbi-tarihiy beyitler
c. Cir, irik öçin beyitler
ç. Totkınnar turında
d. İriksiz hizmet, avır zamana
e. Hatın-kızlarnıñ mihnetli yazmışı
f. Satirik hem yumoristik beyitler

II. Şehsi Facigaler (Suga batkan Gayşe, vd.)
III. Sak-sok beyitleri
B. Sovet Çorı (Sovyet Dönemi)
I. İctimagiy tormış hem könküriş
a. Yaña cemgıyet tözü öçin köreş yılları
b. Böyik vatan sugışı beyitleri
II. Şehsi beyitler
C. Mönecetler
1. Tugan-üsken il
2. Ana hem bala
3. Gomir, yeşev hem ülim turında uylanmalar

Aşağıda birer "beyit ve "mönecet" örneğine yer verilmiştir:

Beyit:

Salavat Beyiti

Agaçay-kazak, min-kazak, agaçay mingen akbuz at.
İndi le kitip barabız, biz barası yul bik ozak.

Salavat sugış itedir, alladin ömit itedir.
Salavat sugış itkende altı yöz soldat bitedir.

Cayık digen cap yir-su, say yirinde söñgi buylaydır.
Urunburkaynıñ yagasında altınlı tular uynaydır.

İki gine rotnik yögirdi uram buyına.
Salavat digen pulkinnik boyırıldı Meskev yulına.

Börme-börme kara iltir bolgadir Salavat başında
Salavatkaynı sorasagız, padişah hezret kaşında.

Yelüzen buyı çırşılık, çırşılık içi-yaktılık.
Salavat birlen Yulayga yuktır gına hiç yahşılık.

Yölüzen buyı andızlık, ay-hay gına bizniñ añsızlık,
Bolay gına añsız dögil irdik, ay-hay gına bizniñ yalgızlık.

Yölüzen buyı büteke, yibersene atıñ, simirsin,
Ispay söyek, nezik bil, kayçan gına kaytıp kilirsiñ?

Yiledir bolan yiledir, yassı gına tavnıñ bavırında
Cifek kine, kara çeçkineñ yilmilteydir yassı yavırında.
(Ehmetova-Nadirov-Yegferov 1983: 35)

Mönecet:

Ayırıldım İllerimden

Mönecetim sizge ulsın, dusım-işim doga kılsın,
Dogaları kabul bulsın, fırak buldım tugannardin.

Ki yafrak yeş gomir iken, botakları bala iken,
Ayırılmak bir bela iken, fırak buldım tugannardin.
Eya cıygaç, yeşiñ küpmi, tügilgen yafragıñ küpmi?
Benim tik sagışıñ yukmı, diyip sorıym ben alardin.

Agaç başındagı koşnıñ üte gomiri zikir bilen,
Benim gaziz gomirlerim uza törli fikir bilen.

Ata disem-avırıy başım, ana disem-tügile yeşim,
Çit illerde-yalgız başım, ayırıldım tugannardin.

Çıgıp karıym ki gil-gil-gil, cirindin ayırılgan bılbıl,
Ciri yemsiz, suvı temsiz, ayırıldım illerimdin.

Sabır itiym, sabır itiym, sabır itmiy nihel itiym,
Sabırsızlık-şaytan figıli, sabırlar iterge kirek.

Kişi helin kişi bilmes, yana begırim-utı sünmes.
Sagınmaktin kişi ülmes, eceller birmesin beña.
(Ehmetova-Nadirov-Yegferov 1983: 262)

3.18.4. TARİHİ VE LİRİK CIRLAR

Tarihi cırlarla lirik uzun cırlar içerik bakımından çok renkli ve zengindirler. Tatar halkının tarihi gelişimi ve etnografik özelliklerini, sosyal hayatlarıyla aile-maişet ilişkilerini tasvir eden çok sayıda dizeye yer vermektedirler. Bu nedenle, bu tür cırların araştırılıp öğrenilmesi, halkın ruhsal durumunun öğrenilmesi bakımından son derece önemlidir. Cır mirasının çok önemli bir tarafı daha vardır. Bu da onun estetik yanıdır. Cırların, halk hayatında önemli bir

yeri işgal etmesinde ve duygusal bir güce sahip olmasında, cırlara kanat veren müzikal ve şiirsel özelliklerin önemli bir katkısı vardır.

Lirik uzun cırlarda asırlardan beri olgunlaşa gelen iki kompozisyon formu (biçimi) vardır. Bunlardan birisi ve en yaygın olanı "monolog", diğeri ise "diyalog" biçimidir. Monolog, lirik kahramanın duygu ve düşüncelerini bir araya toplayan cır formudur. Diyalog ise, karşılıklı cırlamaya dayanan bir formdur. Bu iki form, özellikle de "yola" (töre-âdet) şiirleriyle toy cırlarına hastır. Bu forma, muhabbet-aşk cırlarında da rastlanmaktadır. Monolog, üçdört ya da daha çok kıtadan, bazen de kıtalar ve "kuşımtalar" (kavuştaklar, nakaratlar) düzümünden oluşmaktadır (Nadirov 1988: 27-28).

Cırçı, kendi arzusuna ve keyfine göre, cırı kıtların yerlerini değiştirerek söyleyebilir. Cırçının sadece hoşuna giden kıtaları seçerek söylemesi de son derece doğaldır. Bazı kıtaların bütünden ayrılarak müstakillik kazanmasında da bunun etkisi mümkündür. Dilden dile, kulaktan kulağa aktarılan cırlar, bu aktarım sırasında değişime maruz kalırlar, çeşitlenirler.

Belli bir olayı ya da belli bir kişinin hayatındaki kimi durumları hikâye eden cırlarda fabulalı kompozisyon baskındır. Onlarda kıtaları başka bir cıra taşımak da, yerlerini değiştirmek de mümkün değildir. Fakat, bu tür cırlara Tatar halk şiirinde fazlaca rastlanmaz.

Gelenekte, monoloğa esaslanan cırın kıtalarını birbirine bağlamanın çeşitli yolları vardır. Yaygın yollardan birisi kıtaların aynı dizeyle başlamasıdır. Diğer bir yol ise, ilk dize değil de, üçüncü dizelerin her kıtada olduğu gibi tekrarlanmasıdır. Bu yola, çok sayıda cırda başvurulmuştur. Monoloğu birleştirmede "kuşımta"lar (nakaratlar, kavuştaklar) önemli bir göre icar eder. "Kuşımta" (kavuştak, nakarat), dizeler cırlardaki duygu ve düşünceyi güçlendirip geliştirir. Ayrıca, kıta dizelerini bir tip etrafında toplar ve içsel bağları sağlamlaştırır.

Tatar halk şiirinde yer alan "kuşımta"lar çeşit çeşittir. Kuşımtalar kıta sonlarıyla kıta içlerinde yer alabilirler. Bazı cırlarda

kuşımta her kıtada olduğu gibi tekrar edilirken bazılarında ise kısmen değişerek yer alırlar. En yaygın olanı, dört dizeli kıtadan sonra gelen iki dizeli "kuşımta"dır. Bazı cırlarda kuşımtalar üç, dört, beş, altı dizeye kadar çıkabilmektedirler. Kıta içerisinde yer alan kuşımtalar dize başında, ortasında ve sonunda yer alabilmektedir.

Tatar cırlarında, adet olarak, baştaki ilk iki dize doğadan ya da gündelik hayattan alınan bir sahne ya da manzarayı tasvir ederken son iki dize lirik kahramanın ruhsal durumunu, duygu ve düşüncelerini tasvir eder. Aşağıda, bu durumla ilgili iki örneğe yer verilmiştir:

Kara urmannardan kızarıp çıkkan:
Nurlı koyaş bulmıy, ni bulsın;
Ap-ak yözlerimni sarı itken,
Hasret kine bulmıy, ni bulsın.
Sargayıp la kipken sarı kamış
Sargayta la bizni uy-sagış.
("Sarı Kamış")
Kise yigitke kilişe söygenim,
Kiyimnerniñ karası.
Sangugaç balası,
Kay cirlerde sin yöriysiñ, söygenim,
Yöregimniñ paresi
Sandugaç balası? ("Sandugaç Balası")
(Nadirov 1988: 29-30)

Lirik uzun cır ya da türkülerin dizeleri, temelde 10-9 heceden oluşmaktadır. Bununla birlikte, 6, 7, 8 heceli dizelerden kurulan kıtalara da rastlanmaktadır. "Kuşımta"lı cırlar, genelde karışık ölçülüdür. 10-9 ya da 8-7 heceli dizelerden oluşan kıtaların ortasında ya da sonunda iki dizesi de 9 ve 10; bir dizesi 9 diğer dizesi 11; bir dizesi 11 diğer dizesi 12; bir dizesi 10 diğer dizesi 5 gibi karışık hece ölçüleriyle kurulan "kuşımta"lar yer almaktadır. Bazı cır dizelerinde hece sayısı 14'e kadar çıkmaktadır. Cırlara has bu ritmik çeşitlilik, ezgilerden kaynaklanmaktadır. Ezginin hacim bakımın-

dan uzun ya da kısa, temposunun ağır ya da hafif oluşu, doğrudan hece ölçüsünü de etkilemektedir (Nadirov 1988: 31).

Kafiyenin kıta dizelerini bir araya toplamak, ritmi güçlendirmek, cırı tertipli ve alımlı bir biçime sokmak gibi görevlerinin olduğu bilinen bir husustur. Tatar halk cırları, kafiye bakımından zengin ve gösterişlidir. En yaygın kafiye biçimi, kıtanın ikinci ve dördüncü dizelerinin kendi aralarında kafiyelenmesidir: *"xaxa"*

Örnek vermek gerekirse:

Yalannarda ceyler yemli bula,
Ak çatırlar korıp ***ceylerge;***
Kaya gına barsañ, dusıñ bulsın,
Karşı çıgıp atıñ ***beylerge.*** (Nadirov 1988: 31)

Tatar halk cırlarında redifler de yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Redif, kafiyeyi destekler, ahengi arttırır, yenileştirir: *tal bulmas-yal bulmas; koş kibik-töş kibik,* vd.

Cırlarda klasik doğu edebiyatına has rubai biçimine de bazı durumlarda rastlanmaktadır. Kafiye şeması şu şekildedir: *"aaba"*. Bu kafiye biçiminin Türkiye sahası manilerinde görülen en yaygın kafiye biçimi olduğu herkesçe bilinen bir durumdur:

Karlıgaçlar kayda? Ay- ***havada,***
Cim taşıylar bugay ***balaga.***
Cırlav tügil, yılarsıñ da
Taşıp taşıp kilgen ***belage.*** (Nadirov 1988: 32)

Bunun dışında uzun cırlarda (türkülerde), *"aabb"* biçiminde kafiyeye de rastlanmaktadır. Aliterasyon (bir çeşit ünsüz tekrarı), asonans (bir çeşit ünlü tekrarı) ve iç kafiye de Tatar cırlarında sık sık yer almaktadır.

Tatar Halık İcatı-Tarihiy Hem Lirik Cırlar (Kazan 1988) adlı çalışmayı hazırlayan İlbaris Nadirov, çalışmaya aldığı tarihi ve lirik cırları şu şekilde sınıflandırmıştır:

I. Tarihiy Cırlar
a. Bolgar çorına karagan cır ürnekleri
b. Kazan hanlıgı çorına karagan cır ürnekleri

c. 1773-1775 yıllardagı krestyan sugışı turında
ç. 1812 yılgı vatan sugışı turında
d. Kaçkınnar hem tokınnar turında
e. Patşa armiyesi, rekrutlar, soldatlar, esirler moñı
f. Revolyutsion cırlar
g. Şekirt sadaları hem cırları
h. Oktyabr revolyutsiyesi hem grajdannar sugışı

II. Lirik Cırlar

A. Boringı cırlar
a. Tugan il, tugan yak
b. Sotsial tormış, hesretli dönye
c. Çit cirlerde behit izlevçiler moñı
ç. Gomir agışı, yeşev kadiri
d. Hatın-kız yazmışı
e. Mehebbet cırları
f. Duslık, tuganlık, mecilis cırları
g. Şayan cırlar

B. Sovet çorında tugan cırlar
a. Lenin turında
b. Tugan cir hem yaña tormış turında
c. Böyik vatan sugışı hem tınıçlık turında
ç. Yeşlik hem mehebbet cırları

Aşağıda üç tarihiy ve lirik cır örneğine yer verilmiştir:

1. Şehri Bolgar

Şehri Bolgar manası
Siksen baskıç hem arası.
Anda mingen irenleriñ
Sil tik agar küzdin yeşi.

Gacep irir Bolgar yulı
Daim iser huş yilleri.
Ul Bolgarga kilgennerniñ
Sil tik agar küzdin yeşi. (Nadirov 1988: 37)

2. Han Kızı, Aç İşigiñni

-Han kızı, aç işigiñ, min kiriyim,
Siniñ buyıñ zifa diyler, min küriyim.
-Minim buyım zifalıkka ni birirsiñ?
Su buyında zifa tallar kürmiymisiñ?

-Han kızı, aç işigiñ, min kiriyim,
Siniñ çeçiñ sarı diyler, min küriyim.
-Minim çeçim sarılıkka ni birirsiñ?
Satuçıda sarı yifek kirmiymisiñ?

-Han kızı, aç işigiñ, min kiriyim,
Siniñ tişiñ bik vak diyler, min küriyim.
-Minim tişim bik vaklıkka ni birirsiñ?
Satuçıda vak inci bar-kürmiymisiñ?!

-Han kızı, aç işigiñ, min kiriyim,
-Yuk, yuk, açmıym, etiyim öyde, sizse nişler?
-Ul ataña alıp biriym bakır tayak,
İkiev birge kürsetirbiz meçit yulın.

-Han kızı, aç işigiñ, min kiriyim,
-Yuk, yuk, açmıym, eniyim öyde, sizse nişler?
-Ul anaña alıp biriym bakır komgan,
İkev birge kürsetirbiz munça yulın.

-Han kızı, aç işigiñ, min kiriyim,
-Yuk, yuk, açmıym, ciñgem öyde, sizse nişler?
-Ul ciñgeñe alıp biriym töpsiz çilek,
İkev birge kürsetirbiz çişme yulın.

-Han kızı, aç işigiñ, min kiriyim,
-Yuk, yuk, açmıym, bil, yalçı bar, sizse nişler?
-Ul yalçıga alıp biriym ütmes balta,
İkev birge kürsetirniz urman yulın.

(Nadirov 1988: 216-217)

3. İy Duslar

Olı yulkaylarda malina küp,
İzvozçiklar eyte balan dip;
Unöç-undürt yeşten hizmet birem,
İy duslar,
Hiçbirsi eytmiy balam dip.

Biyik tav başında kim yortı ul,
Baş kınası mercen, töbi taş?
Bakmagızçı minim şat yözime,
İy duslar
Kükreklerde hesret, küzde yeş.

Kuça da gına kuça kuylar kile,
Yomrı karaları bir gine;
Biz enkeyden bişev tugan idik,
İy duslar,
Behitsiz buldım min gine.
Artka gına çıktım, piçen çaptım,
Atka gına salma, kuyga sal;
Behitsiz balanı üstirgençi,
İy duslar,
Taş beyle de yeşil suga sal.

Biyik tav bitinde bay tarısı,
Saylap kına urdım sarısın;
Yar kaygısı tügil, may kaygısı,
İy duslar,
Yözlerime suktı sarısı.

Turı da gına atnıñ, ey, yalların
Kıyblalardan isken cil tarıy;
Üziñniñ behitiñ bulmagaç uk,
İy duslar,
Bayga yalçı bulıp kim yarıy?! (Nadirov 1988: 136-137)

3.19. TIVA TÜRKLERİ

Tıva Türklerinin sözlü geleneğinde yer alan türkü karşılığı halk şiiri ürünlerine ***ır, kojañ, kojamık***[13] adı verilmektedir.

Tıvalı araştırıcı S. B. Pürbü, halk yırı denilince akla belli bir ezgi ile yırlanan manzumelerin gelmesi gerektiğini, "kojamık"ın bir yandan şiirle diğer yandan da müzikle ilgili olduğunu ifade etmektedir (Pürbü 1976: 84). Tıva sözlü şiir geleneği, kendi içerisinde "ırlar" ve "kojañlar" olarak iki gruba ayrılmaktadır. "Ir"dan anlaşılması gereken, ezgili ve yurt-vatan, ekonomi, yaşayış, aşk-sevgi konulu lirik ve manzum sözlerdir. Pürbü, "kojañ"ı, hızlı bir tempo ile söylenen, aşk-sevgi, sıkıntı-keder konulu lirik ve mizahî manzum sözler olarak tanımlamaktadır (Pürbü 1976: 84). Aynı Pürbü, "kojañ" ile "kojamık" terimlerinin birbiriyle karıştırıldığına, "kojañ"ın Rusların "çastuska"sına benzer bir şiir biçimi, "kojamık"ın ise "ır" ezgilerinden birisinin adı olduğuna dikkat çekmektedir (Pürbü 1976: 84).

Tıva halk ırları (ırlar ve kojañlar), ya tek dörtlükten ya da ardı ardına gelen iki dörtlükten oluşmaktadır. Bundan dolayı "ır"ın birbiri ardına gelen kıtalarına "kojamık" denilir. Halk ırlarını bu şekilde besteleme tarzına "sentaktik paralelizm" adı verilmektedir. Bundan dolayı "kojamık", "ır"ın besteleniş tarzı, "kojañ" ise ırın türüdür. Bir başka ifadeyle, "kojamık" ırın ezgisi, "kojañ" ise ırın türüdür.

Halk ırlarının (ırlar ve kojañlar) işlediği konuların başında yurt-vatan sevgisi gelmektedir. Tıva Türkleri, yaşayışlarını yurt-vatanla ilişkilendirip onu kutsayarak sürdürmüşlerdir. Kendi yaşayışlarını, doğrudan ona bağlamışlardır. Aşağıdaki dizelerde Tıva Türkünün kutsal bildiği dağa (tañdı) seslenişi ve ondan merhamet dileyişi dillendirilmektedir:

Daday örşee, tañdım, örşee!
Dadaazın deg tınım örşee! (Pürbü 1976: 86)

[13] Tıva Türklerinin ırları, kojañları ve kojamıklarıyla ilgili bilgi ve örnekler, şu kaynaklardan derlenmiştir: Yu. Künzegeş, **Tıva Kojamıktar**, Kızıl 1965; S. B. Pürbü, "Irlar", **Tıva Ulustuñ Aas Çogaalı**, Kızıl 1976, s. 84-99.

Bir başka ırda da yine aynı şekilde kutsal dağın yansıması görülmektedir:

Erten-erte turup teyleer
Ertinelig tañdım, örşee!
Dañgaar erten turup teyleer
Tarıynalıg tañdım, örşee! (Pürbü 1976: 86)

Sovyet döneminden önceki eski ırlarla kojañlarda genelde şu konular işlenmiştir:

a) Doğulan yurt ya da hısım-akraba (kabile),
b) Geçmişteki olaylar,
c) Hayat, yaşayış,
d) Huy-karakter ya da gelenekler ve töreler,
e) Aşk-sevgi

Sovyet dönemini kapsayan ırlarla kojañlarda ise daha çok yeni konular yer bulmuştur:

a) Hak-hukuk,
b) Kollektivizm ya da yerleşme (iskân)
c) Mutluluk-saadet ve dostluk (Künzegeş 1965: 17)

Yu. Künzegeş, *Tıva Kojamıktar* (Kızıl 1965) adlı eserine aldığı ırlarlar kojamıkları şu şekilde sınıflandırmıştır:

a) Ir, kojamık dugayında çogaaldar,
b) Burungu ırlar, kojamıktar,
c) Amgı ırlar bolgaş kojamıktar (Künzegeş 1965)

Sentaktik paralelizm ya da "kojamık", Tıva halk yırlarına nazım, hece ve kafiye yönlerinden bir başka güzellik katar. Özellikle de dize başlarındaki aliterasyon ile dize sonlarındaki kafiye, bunda çok büyük bir rol oynar. Kojamık (paralelizm) usulüyle, ırda yer alan ana düşünce, daha bir güçlenir, daha bir anlaşılır hale gelir:

Talaar-la men, horjok-la men.
Dañgıraktıg talam-na bar.
Dañgıraktıg talamaydan
Dadaazınıñ egidip al! (Pürbü 1976: 85)

Bu ırın ana düşüncesi, kızın nişanlandığı kişide gönlünün olmadığı ya da sevdiği kişiye varmak istediği ve ona karşı beslediği samimi duygulardır. Irın aşağıdaki ikinci kıtası ya da kojamığı, bu düşünceyi daha bir güçlü ve anlaşılır bir hale getirmektedir:

Horjok-la men, talaar-la men,
Holum bergen horuum-na bar.
Holum bergen hoorumaydan
Kogaralıñ töledip al!

Tıva halk ırları ve kojañları, genellikle dize başı, ortası ve sonunda kafiyelerin görüldüğü 8 heceli dizelerden meydana gelmektedir. Dizeler, 4+4 duraklıdır. Sözü edilen biçim özelliği aşağıdaki örnekte açık bir şekilde görülmektedir:

Eki-Bora barbap orda *(8)*
Ereen şatta çünüñ bertil? *(8)*
Eş-le öörge tooluş çorda? *(8)*
Erter çorda çünüñ ıraal? *(8)*

Genellikle 4+4 duraklı 8 heceli dizelerden oluşan kimi halk ırlarıyla kojañlarının söyleyişten (nida kabilinden eklemeler, vd.) ve ezgiden kaynaklanan çeşitli nedenlerden ötürü, 9, 10, 11, 12, 13 ve 14 heceli dizelerden oluşan manzumelere dönüştüğü görülmektedir. Haliyle, dizelerdeki duraklar da bu duruma bağı olarak değişmekedir. Aşağıda, bu durumu yansıtan çeşitli örneklere yer verilmiştir.

Ulug-Hemge tavañgaylaan, ooy, (9)
Ulug-İyim Kadır-İyim, ooo (9)
Ulug çaştan oynap ösken, ooy, (9)
Ulug şınaa Mejegeyim, ooy. (9)

İştin-Sayır, Ortaa-Sayır, ooy-eeey, (10)
Ergiy keldim, keziy keldim, ooy-eey. (10)
İştin ögde, irey sugda, ooy-eey, (10)
İşteşkenim ündürüñer, ooy-eey. (10)

Par-la ıyaştıg Mejegeyni, koñgurgay, (11)
Baraan duglay bergen çüzül, koñgurgay, (11)

Baştak kara uruglarnıñ, koñgurgay, (11)
Bajımaylay bergen çüzül, koñgurgay? (11)
Kıjın honar, deeñ-deeñ, kıştagları, deeñ-deeñ, (12)
Kılın ottug, deeñ-deeñ, çüm-ne turzun, deeñ-deeñ (12)
Ajıg kıştıñ, deeñ-deeñ, soogunga, deeñ-deeñ, (12)
Anay bezin, deeñ-deeñ, alıspaalı, deeñ-deeñ. (12)

Tıva ırlarıyla kojañlarının konu ve biçim özellikleri hakkında verdiğimiz kısa bilgileri, vereceğimiz birkaç metin örneğiyle tamamlıyoruz. Vereceğimiz ilk iki örnek doğrudan ırlarla kojamıkların kendisiyle ilgilidir. Diğer iki örnek ise, yurt-vatan (tañdı, Hemçik) konulu metinlerden oluşmaktadır.

1) *Kojamıkka horlug-la men,*
Koja tıptıp sögleer-le men.
Kojundakka horjok-la men,
Hokpak-hakpak kılıp kaar men.

Tıvızıkka dılgır-la men,
Tıva tırtıp kaar-la men.
Dıraar siirge bagay-la men.
Dırındılap kaar-la men.
(Künzegeş 1965: 27)

2) *Köskü-höree ıray bergen,*
Irım-şoorum kitkey bergen.
Koñçavazım koñçay bergen,
Homus, ırım kitkey bergen.
(Künzegeş 1965: 29)

3) *Süzülgeeştiñ südün örgüür*
Süür-Idık tañdımaynı..
Çalbaraaştıñ çajın çajar
Şaaraş-Idık tañdımaynı.

Haya körgen kadır tañdım,
Hayırazı ulug tañdım.
Beer körgen bedik tañdım,
Berimçezi ulug tañdım.
(Künzegeş 1965: 35)

4) *Eergi Hemçik, eer Hemçik*
Ençeem, döjeem bolu bergen.
Erge karam, bodum karam
Eldiim, çançım bolu bergen.

Orgu Hemçik, ulug Hemçik
Ornum, döjeem bolu bergen.
Ortun karam, bodum karam
Ottuum, bijeem bolu bergen
(Künzegeş 1965: 37)

3.20. TÜRKMENİSTAN TÜRKMENLERİ

Türkmenistan'da türkü karşılığı olarak ***aydım, öleñ (üleñ, hay öleñ), leyeran, yar-yar***[14]terimleri kullanılmaktadır. Fakat yaygın olarak kullanılanı "aydım"dır.

Aydım türüyle bağlantılı olarak özellikle Türkmenistan'ın kuzey bölgesinde türkü söylemeye "talhın aytmak" denilmektedir. Bu talhınlar, dörtlük şeklinde genellikle kadınlar tarafından türlü konularda hem tek hem de karşılıklı söylenirler. Talhınların kafiye şemaları *"aaba", "aabb", "aaab"* gibi çeşitli şekillerde olabilir.

Türkmenistan'da toylarda söylenen "Öleñ", "Üleñ", "Hay Öleñ", "Leyeran", "Yar-Yar" gibi şiirler de türkü bahsi içinde değerlendirilebilecek örneklerdendir. Toy aydımları da denilen bu türün örnekleri, düğünlerde gelin kızların evden çıkışları ve yeni evine gidişi süresince geçen bölümde söylenen halk şiirleridir. Düğün törenlerinde gelin almaya gelen gurup ile gelinin yakınları arasındaki karşılıklı söyleşmelerde bu toy aydımları kullanılmaktadır. Gelin almaya gelen damadın yakınlarının toy aydımlarıyla kız tarafını kızdırmaya, ev sahiplerinin de onların işlerini zorlaştırmaya çalıştıkları görülmektedir. Toy aydımları, mani tarzında olabildiği gibi bent ve kavuştak esasına dayalı bir şekle de sahiptirler (Seyitmıradov-Halmuhammedov 1976: 38-43). Türkmen aydımları, günlük hayatın uğraşlarıyla, aşk, sevgi, ayrılık gibi insan hayatının hemen bütün alanlarında rastlanabilecek konularda söylenmektedirler.

Köllerdeki gamış bolsam,
Bazardakı iymiş bolsam,
Zergerdeki kümüş bolsam,
Gulagına daksın maral.

Men aşıgıñ çenti bolsam,
Köneürgenciñ kenti bolsam,
Yılanlınıñ gantı bolsam,
Katırdadıp iysin maral.

(Seyitmıradov-Halmuhammedov 1976: 40)

[14] Aydım, öleñ, leyeran ve yar-yar hakkındaki bilgi ve örnekler şu eserlerden özetlenmiştir: K. Seyitmıradov-Ş. Halmuhammedov, **Türkmen Folkloru Hazirki Zamanda**, Ilım Neşiryatı, Aşgabat 1976; B. Çerkezov, **Hazınalı Horcun**, Magarıf, Aşgabat 1988.

Başlalıñ-a başlalıñ,
Gövnümizi hoşlalıñ,
Öz doganmıñ toyunda,
Küşt depmäge başlalıñ.

Anadan-a anadan,
Savçı gelyär yodadan,
Gızlar haçan dınarka,
Satılmalı kadadan.

Ak bilek atlı bolar,
Gız söyen bagtlı bolar,
Söyen gızıñ almasañ,
Yüregiñ otlı bolar.

Baga girip gül berdiñ,
Söyyän diyip dil berdiñ,
Meni yatdan çıkarıp,
Haysı gıza dil berdiñ?

Bakcañızdan bakayın,
Ballar bolup akayın,
Saçım çille yüpegin,
Dutarıña dakayın.

Bu daglar bolmasadı,
Geyenim solmasadı,
Bir ölüm bir ayralık,
Hiç biri bolmasadı.

(Çerkezov 1988: 63)

Türkmenistan türkü söyleme geleneği içinde yer alan epik ve lirik türküler, ozan/âşık şiir tarzından kaynağını almakta ve beslenmektedir. Bu geleneği besleyen Türkmen şairlerinin başında Mahtumkulu, Karacaoğlan ve Köroğlu gibi şairler gelmektedir. Türkmen türkü kaynaklarından biri de Türkiye sahasında görüldüğü gibi musannifî ozan/âşık olan halk hikâyeleridir.

Türkmenistan'da hâlâ Mahtumkulu, Karacaoğlan, Köroğlu ve hikâye kahramanları Kerem ve Aslı'ya ait olduğu belirtilen türküler sevilerek okunmakta ve dinlenmektedir:

Mahtumkulu'dan:
Gardaşsıza guvvat yokdur
Oğulsuza dövlet yokdur
Ayalsıza eşret yokdur
Hoş günün hasrata menzar

Karacaoğlan'dan:
Ala gözli Türkmen gızı
Çeker gider göçlerini

Karacaoğlan'dan:
Ala gözli Türkmen gızı
Çeker gider göçlerini
Daramış gerdene dökmüş
Tel tel yüpek saçlarını

Köroğlu'dan:
Göroglı mündi gırtaya
Namısım goyman ertâye

Daramış gerdene dökmüş *Gara keccâni ortaya*
Tel tel yüpek saçlarını *Goyan gelsin bu meydana*

Kerem ile Aslı'dan. *Balam gitme men dolansam başına*
Söyer bolsan balam söyme Aslını
Külli eyranı men yıgayım toyuna
Söyer bolsan balam söyme Aslını
(Aytaş 2003: 385)

3.21. UYGUR TÜRKLERİ

Uygurların türkü geleneği içinde ***halk koşakları***nın önemli bir yeri vardır.

Uygur Türkleri, çok uzun süren tarihi geçmişlerinde kalıcı zenginlikler ortaya koymuş, insanlığın kültür hazinesine önemli katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca Uygurlar, yüzyıllar içinde yarattıkları bu dil mücevherlerini birbirinden güzel mısralara dizerek nesilden nesile aktarmışlar, günümüze kadar ulaşmasını sağlamışlardır. Bu kültürün önemli halkalarından biri de Uygur halk koşakları, yani Uygur türküleridir.

Yazılı edebiyat, başlangıçta sözlü edebiyatı esas almıştır. Sözlü edebiyatın manzum türlerinin başlangıcında da koşuklar yer almaktadır. "Koşak" ya da "koşuk" sözünün "koşmak, koşuk, koşaş" gibi, yazı ve konuşma dilinde çeşitli söyleyiş biçimleri bulunmaktadır. Anlamı ise "düzgün, kafiyeli sözlerin belirli bir ölçü ve ahenk içinde bir araya gelmesi"dir.

Türkiye Türkçesinde "türkü" olarak ifadesini bulan koşaklar, genelde kısa hacimlidirler. Belirli bir düşünce, hareket ve durumu kendilerine özgü söyleyiş özellikleriyle ifade ederler. Uygur Türklerinin kültürel tarihi içinde koşakların önemli bir yeri vardır. Çünkü koşakların konu çevresinin genişliği, lirizmi, sosyal hayatla olan yoğun ilgisi, çeşitliliği, estetik kuruluşunun güzelliği halkın koşaklara olan ilgisini artırmaktadır. Çünkü, diğer türkülerde olduğu gibi Uygur koşaklarında da halkın manevi zenginliği sergilenmektedir. Uygur halkı, bu türkülerini kutsal bir hazine gibi dikkat ve özenle işleyip kurmaktadır. Türküleri yaşatan insanlar olduğu gibi, insanlara hayat veren biraz da türkülerdir denilebilir.

Uygur halk koşakları genellikle halkın sosyal yapısı ve faaliyetlerini anlatmaktadır. Bu sebepledir ki, yazı kullanılmadan çok önceleri sözlü gelenekte teşekkül etmiş, sosyal ve kültürel sahada gelişmesini sürdürmüştür.

Tarihi materyallere göre, tespit edilmiş ilk Uygur halk koşağı meşhur "Tili Koşuğu"dur. Tili Koşuğu, ilk defa milâdi 4. yüzyılda Çince'ye çevrilmiş ve bu çeviri bugüne kadar korunmuştur.

Tili vadisi, Çogay eteği
Örtmüş onu göğün çadırı
Gök berrak sınırsız dağ nehir
Güzel yaylaya dolmuş koyun sığır (Yakıcı 1993: 54)

Ağızdan ağıza geçerek yayılan bu güzel koşakta, o devirdeki boyların yaşadıkları yaylaların manzarası canlı bir şekilde tasvir edilmektedir.

Uygur Türkleri'nin ünlü "Oğuzname" adlı destânında, sis bulutlarının arkasından çok uzak bir tarih aksettirilmektedir. Bundan başka, bütün Türklerin ve özellikle Uygurların büyük bilgini ve dilcisi Kaşgarlı Mahmut'un "Divanü Lügati't-Türk" adlı eserinde de Uygur halk koşaklarının yer aldığı görülmektedir. Bu eser, halk koşakları hakkında bize geniş bilgi veren kaynaklardan birisi, hatta en önemlisidir. Bu eserde nakledilen 300'den fazla koşak, derin anlamlarla yüklüdür. Aynı zamanda halkın umut ve arzularını, mutluluğunu, neşesini, üzüntüsünü, hasretini, güzel yaylaların insana şaşkınlık ve hayret verici manzarasını canlı bir biçimde dile getirmektedir. Bu eserdeki koşaklar, o devrin karakterini de açıkça göstermektedir.

Koşaklarda duygu, düşünce ya da konular manzum biçimde işlenmektedir. Koşaklarda derin bir lirizm vardır. Her koşakta, anlatılmak istenen his ve temler çeşitlilik gösterir. Uygur halk koşaklarının tamamında ahenk unsuru vardır. Bu sebepledir ki Uygur hal koşakları genellikle halk türküleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Koşaklarda konu ve tür zenginliği vardır. Bunlar; iş koşakları, hayat koşakları, düğün koşakları, çocuk koşakları, sevgi koşakları biçiminde sıralanabilir. Bunlar içinde "aşk koşakları" önemli bir yer tutmaktadır.

Genç kız ve erkeklerin saf, temiz duyguları, arzuları, aşk anlayışları hep bu koşaklarda dile getirilir. Aşk koşaklarının mânası çok geniştir. Halkın çalışkanlık, vefakârlık anlayışı vatanın refaha kavuşturulup sevgi çiçeklerinin tomurcuklanması dileğiyle terennüm edilmektedir.

Aşk koşaklarında, aşık sevgilisini methetmek suretiyle kendisini de yüceltir, sevgili vuslat gayesinin sembolü olduğu için ona beslenen sevgi, samimiyet ve hasret de ekseriyetle işlenen temalardandır.

Uygur halk koşaklarının bir çoğunda ayrılık hasreti derin duygularla tasvir edilir. Aşka karşı çıkan ve âşıkların kavuşmalarına mani

olan kişi ve anlayışlara koşaklarda sert bir biçimde karşı çıkılmaktadır.

Aynı zamanda koşaklarda, çalışarak. kazanmak, metanetle savaşmak, hiç bir şeyden korkmamak, her türlü engeli aşmak, güçlükler önünde dize gelmemek, tevazuyla davranmak, nefsine hâkim olmak gibi insanları yücelten faziletler bütünü olarak halka telkin edilir.

İli Senimi

Ay-hay, öylen, ay öylen
Men ne kilay yari-yar.
Hencer elip senemni,
Pare kilay yari-yar.

Ay-hay, öylen, ay öylen
Gül kayda bar yari yar
Bir yahşiga bir yaman
Her cayda bar yari yar

Appak appak toşkanlar
Sayda oynar yari yar
Öylenmigen cigitler
Toyda oynar yari yar (Yakıcı 1993: 55)

Keşker Senimi

Yarni yar dendu kişi
Yamanni yar demdu kişi
Yahşi yar yeninda tursa
Yamanni kalamdu kişi
Yarey vay vay senem

Men jirakin yarni kördüm
Yar meni kördimekin
Jüregimge ol tutaşti
Yar uni bildimekin
Kizil kizil piyaznin
Posti tola yari yar
Öylenmigen yaş balinin
Dostu tola yari yar

Tal uçi talga tegemdu
Tal uçi taldin jirak
Meylimiz sizge çüşüptü
Öyüniz andın jirak (Yakıcı 1993: 56)

Hanumlar Pedisi

Dutar çelip oltarsam
Hiyalimga sen geldin
Derdin bolsa eyt yarim
Mundaşkili men keldim

Dutar pedisi pede
Pedisi dokuz yerde
Mundaşkili men keldim
Söygen yarlirim nerde

Dutar çalıp otlarsam
Yarim keldi yanimga
Şerin sözini sözlep
Otni goydi cenimga (Yakıcı 1993: 57)

Türk dünyası türkü geleneği içinde icra edildikleri ülke, bölge, coğrafya, toplum ya da topluluk içinde "türkü" karşılığında kullanılan kelime, kavram ve terimlerin genel bir değerlendirmesi yapılınca "ır (yır/cır) "ın geniş bir kullanım alanı, coğrafya ve etkiye sahip, Türkiye ve Balkanlar dışındaki bütün Türk (Irak/Kerkük Türkmenleri de dahil) topluluklarının yaklaşık olarak tamamı tarafından bilinen ortak bir terim olduğu görülmektedir.

İkinci olarak ise koşuk/koşak (koşik/kosık) teriminin Türk dünyası türkü geleneği içinde önemli bir biçimde belirginleştiği söylenebilir.

DİZİN

Burada, kitapta yer alan ve Türkiye ile Balkanlar sahasından verilen örnek türkü metinlerinin ilk dizeleri esas alınmış ve bunların ilk harfine göre alfabetik olarak bir türküler dizini oluşturulmuştur.

A kız senin adın (da) dudu · 197
Adalardan çıktım yayan · 214
Adana'nın yolları taşlık · 198
Ağam gel · 168
Ahuya benzer gözleri · 145
Ak enteri geyme dedim geymişsin · 206
Akşam oldu gün dolaşmaz · 196
Altın tas içinde kınam ezilir · 216
Altın üzük yeşil kaş sallana sallana · 333
Altun üzük (yüzük) kalem kaş · 338
Aman karpuz kestim yiyen yok · 208
Anam beni vay beni · 209
Anamur yolları (yâr yâr yâr yâr aman) kayrakda çakıllı · 184
Armuttan kayacağım · 201
Arpa ektim biçemedim · 215
Aşağıdan geliyor Türkmen koyunu (aman aman) · 190
Aşalım dağlar aşalım · 293
Âşık oldum bir kaşları karaya · 142
Atlar eğerlendi geldi kapıya · 217

Ay havar değirmançı, değirmançı · 337
Ayağında dar şarvar · 204
Aynalıdır dağlar · 170
Bağa vardım üzüme · 238
Bahçalarda üzerlik · 192
Bahçenin üstü · 169
Bayram gelmiş neyime anam anam garibem · 220
Bayram oldu gelmedi · 219
Belgrat Yolu Uzan urgan · 221
Ben melâmet hırkasını kendim geydim eğnime · 175
Ben yeni pazara varayım · 191
Beni dertten derde saldın · 171
Beyaz güvercin olsam · 291
Birini yavrum birini birini · 194
Bizim değirmen döner döner un eder
(a canım un eder) · 189
Boğazında hakik var (da) · 203
Bu dere derin dere · 170
Bu gece uyumamışım · 205
Burası Muş'tur · 169
Bursa yollarını Mevla arşınlamalı · 225
Ceviz oynamaya geldim odana · 195
Çanakkale içinde aynalı çarşı · 223
Çarşılardan üç mum aldım yakmaya · 185
Çiğ köfteler ne acı · 231
Çiğdem çiğdem çiçecik · 238
Çiğdem der ki ben elâyım · 228
Çiğköfte başım tacı · 252
Dağı duman olanın · 252

Dağlar bana · 169
Dağlar duman oldu · 169
Damda bacaları belalım · 206
Dere kenarında taş ben olaydım · 193
Dolama dolamayı · 374
Drama köprüsün more Hasan · 209
Düşüp gurbetlik ellerde · 143
Ekindi bola kölegimi üsüme kiygenem · 343
Elifin hecesine · 200
Elinde sarı kaval · 239
Entarisi ala benziyor · 172
Evinizin önü yazı · 100
Evlerinin önü arpa · 332
Evlerinin önü yoldur · 201
Evvel bahar yaz gelince · 145
Ey rüzgar gidersen canana söyle beni · 174
Ey sevdiğim sana şikâyetim var · 234
Ferahidir gızın adı Ferahi de · 208
Gabardıcın salınması dalınan (da aman) · 188
Gazi padişaha eyledi nazar · 143
Gel civan böyle salınma · 141
Gelin gelin, allı gelin, has gelin · 218
Gelin gelir evimize · 218
Gesi bağlarından gelsin geçilsin · 213
Gıcır gıcır gelir yârin kağnısı · 187
Gıcır gıcır gelir yârin kağnısı aman · 186
Gide gide (aman) kundurama kum doldu · 186
Giden ay tutulur mu · 185
Göç göç oldu göçler yola düzüldi · 226

Gökte yıldız salkım saçak · 249
Gül budanmış dal dal olmuş · 39
Hanaylar yaptırdım döşedemedim · 374
Hani benim elli direm bulgurum · 190
Hasan dağı oymak oymak · 195
Hasta düştüm bir odada yatırın · 227
Hekimoğlu derler benim de aslıma · 225
Hey Allahım kanda o ak kollarını salan dilber · 174
Hey narince narince · 250
Horoz der ki ıngıygık · 230
Horozumu kaçırdılar · 193, 197
İki güzel suya gider · 139
İnce çayır biçilir mi · 102
İzmir'in kavakları · 224
Kadir mevlâm senden bir dileğim var · 234
Kahveciler kahvede kavurur · 232
Kara dağda düşman topu patlıyor · 223
Kara tiren gelmez m'ola · 212
Karşıyaka'da İzmir'in gülü · 172
Katar katar gelen turnam · 146
Kebab yandı köz ister · 335
Kerkük'ün etrafı dumanlı dağlar · 331
Madımak bitti m'ola · 229
Mahpushanelerde görmedim direk · 222
Mecnunum Leylâmı gördüm · 211
Merhamet kıl kaşı keman · 233
Mezarımı kızlar kazsın dar olsun · 188
Mızıka çalındı düğün mü sandın? · 221
Nece gözler · 336

Odam kireç tutmuyor · 235
Oy, dolayçıla-bıla · 342
Ötme bülbül ötme şen değil bağım · 207
Ötme de bülbül konma da bülbül · 294
Rodop dağları (be) Pakize'm çiçek döşeli · 189
Rum'dan Şam'a dek âşık olduğum · 236
Sıra gecesi bizde · 253
Şeftali isterim mahrum gönderme · 141
Şu garip halimden bilen işveli nazlım · 173
Şu Yalta'dan taş yükledim gemim dolmadı · 380
Tabaklı'nın deresi (de) · 200
Tabakta bal olaydım · 199
Telli sazdır bunun adı · 233
Tepsiye koyarlar tuzu · 218
Terzi güzelinin diktiği dikiş · 231
Uğrattın beni belay · 144
Uyan gözleri mestan uyan · 145
Ya niçin ağlayıp feryad etmeyim · 212
Yalandır şu dünyanın ötesi yalan · 173
Yatsıya varmadan güveyi koyarlar · 219
Yaz bele (böyle) · 336
Yemen ellerinden beri gelirken · 237
Yürü yavrum yürü · 169
Yüz yol var · 337
Zeynep bu güzellik var mı soyunda · 172
Zülf uzun üze deyer · 332

KAYNAKÇA

Abacı, Tahir, *Harput/Elazığ Türküleri/İnceleme,* İstanbul 2000.

Açа, Mehmet; "Halk Şiirinde Tür ve Şekil", *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı,* Haz. M. Öcal Oğuz, vd., Ankara 2004.

Adambayev, B., "Şeşendik Sözder", *Kazak Adebiyetiniñ Tariyhı,* Birinşi Tom, Birinşi Kitap, Almatı 1960, s. 143-178.

Ahundov, Ehliman, *Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri,* (Çev. Semih Tezcan), Ankara 1978.

Akalın, Sami, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü,* İstanbul 1996.

Akbaba, Fatih, *Kahramanmaraş Türküleri İnceleme Metin,* Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2001.

Akbaş, Ali; "Bizim Türküler", *Türk Yurdu,* XII, 54, Şubat 1992, s.33.

Akbıyık, Abuzer; *Şanlıurfa Folklorunun Kaynak Kişisi (Tenekeci) Mahmut Güzelgöz,* Ankara 1992.

Akbıyık, Abuzer, vd., *Şanlıurfa Halk Müziği,* Ankara 1999.

Akçın, Faik, "Ege Türkülerinin Ayırmaç ve Nitelikleri", *TFAD,* 136, Kasım 1960, s. 2262-2263.

Akdağ, Leyla, *Türkiye'de Yaşayan Dağıstanlıların Halk Edebiyatı ve Folkloru,* Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır 1997.

Akdeniz, Çetin, *Ordu Türkülerinin Analiz Çalışması,* İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995.

Akpınar, Mehmet, "Kızılcahamam Yöresi Düğün Gelenekleri ve Kına Türküleri", *MFD.* 68, Kış/2005, Ankara.

Aksoy, Vasıf; "Bir Türkü", *Balıkesir Halkevi Dergisi,* 1, 1933.

Aksoy, Vasıf, "Türkü (Altınyaprak) ", *Bafra Halkevi Dergisi,* 18, 1933.

Aksoy, Vasıf; "Türküler", *Balıkesir Halkevi Dergisi,* 2, 1933.

Akşit, A., "Çal Halk Türküleri", *İnan Dergisi,* 53, Trabzon 1941.

Akşit, A., "Kekliklere Dair Türküler", *İnan Dergisi,* 50, Trabzon 1941.

Akzambaklar, Meral, *Türkülerden Seçmeler,* İstanbul 2005.

Albayrak, Nurettin, "Tecer, Ahmet Kudsi", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1998.

Alî Şîr Nevâyî, *Mîzânu'l-Evzân* (Vezinlerin Terazisi), Haz. Kemal Eraslan, Ankara 1993.

Ali Ufkî, *Mecmûa-i Saz ü Söz*, Haz. Prof. Dr. Şükrü Elçin, İstanbul 1976.

Ali Ufkî, *Mecmuâ-i Sâz ü Söz/Türküler*, Çev. Muammer Uludemir, Ankara 1992.

Alkan, A. Turan, *Yatağına Kırgın Irmaklar*, İstanbul 1997.

Alkan, Erdoğan, "Türkülerimiz", *TFAD*, 160, Kasım 1962, s.2886.

Aloğlu, A. Ümit, "Gündeşoğlu Türküsü", *TFAD*, 224, Mart 1968, s.4682.

Alptekin, Ali Berat, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Ankara 2003.

Alptekin, Ali Berat, *Aşık Veysel/ Türküz Türkü Çağırırız*, Ankara 2004.

Altınel, Sabri, *Issız Çığlık-Toplu Şiirler*, İstanbul 2005.

Altınok, Baki Yaşa, *Öyküleriyle Kırşehir Türküleri, Destanları, Ağıtları*, Ankara 2003.

Altuntaş, Yener, "Zonguldak Halk Oyunları, Türküleri ve Oyun Giysileri", *TFD 1986/1*, Ankara 1986, s.13-30.

Arat, Reşid Rahmeti, *Eski Türk Şiiri*, Ankara 1986.

Arnaut, Fedora, *Gagauz Manilerinin İncelenmesi ve Türkiye ile Azerbaycan Örnekleriyle Karşılaştırılması*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1997.

Arolat, Ali Mümtaz, *Hayal İkliminden Dönen Diyor ki*, Ankara 1960.

Arseven, Veysel, "Halk Türkülerimizin Yaygınlığı", *TFAD*, 266, Eylül 1971, s.6077-6078.

Arseven, Veysel, "Kars'ın Kahramanlık Türküleri: III", *TFAD*, 234, Ocak 1969, s.5176.

Arseven, Veysel, "Artvin-Yusufeli Türkülerinden Birkaç Örnek", *TFAD*, C.12, S.243, Ekim 1969, s.5429.

Arseven, Veysel, "Kars'ın Kahramanlık Türküleri: 1", *TFAD*, 228, Temmuz 1968, s.5006.

Arseven, Veysel, "Kars'ın Kahramanlık Türküleri: II", *TFAD*, 230, Eylül 1968, s.5065-5066.

Arseven, Veysel, "İnce Dudu", *TFAD*, 149, Aralık 1961, s.2578-2579.

Arseven, Veysel, "Iğdır'dan: İki Azeri Halk Türküsü", *TFAD,* 144, Temmuz 1961, s.2439-2440.

Arseven, Veysel, "Halk Müziği ve Halk Türküleri Üzerine", *TFAD,* 99, Ekim 1957, s.1569-1570.

Arseven, Veysel, "Birkaç Halk Türküsü", *TFAD,* 92, Mart 1957, s.1464-1465.

Arseven, Veysel, "Avşar ve Türkmen İllerinden Üç Türkü", *TFAD,* 52, Kasım 1953, s.819-820.

Arseven, Veysel, *Gagauz Kompozitörü Müzikoloğu Folklorcusu Veysel Arseven (Vasili Öküzcü 1919-1977) Biyografisi, Makaleleri ve Müzik Eserleri,* Haz. Stepan Bulgar, Ankara 2004.

Arsunar, Ferruh, *Türk Anadolu Halk Türküleri,* Ankara 1932.

Arsunar, Ferruh, "Türk Müzik Folklorundan Üç Örnek Türkü", *TFAD,* 57, Nisan 1954, s.902- 904.

Arsunar, Ferruh, "Müzik Folklorumuzda Üç Türkü", *TFAD,* 59, Haziran 1954, s.936-939.

Artan, Gündüz, "Emmi Kızı Türküsü", *TFAD,* 172, Kasım 1963, s.3223.

Artan, Gündüz, "Gürün'de Derlenen İki Türkü", *TFAD,* 145, Ağustos 1961, s.2486-2485.

Atabeyli, Naci, "Geyik Avı Türküsü", *Ün, Isparta Halkevi Dergisi,* 17, 1935.

Ataman, Sadi Yaver, *Memleket Havaları 1/Esnaf Türküleri,* Erzurum 1954.

Ataman, Sadi Yaver, "İstanbul Halk Türküleri", *TFAD,* 46, Mayıs 1953, s.730-732.

Ataman, Sadi Yaver; "Kastamonu Türküleri", *TFAD,* 167, Haziran 1963, s.3087-3089.

Ataman, Sadi Yaver; "Sivas Halk Sanatkârları Ve Türküleri", *TFAD,* 182, Eylül 1964, s.3524-3526.

Ataman, Sadi Yaver; "Giresun, Türküleri, Manileri Ve Âşıklar", *TFAD,* 188, Mart 1965, s.3687-3689.

Ataman, Sadi Yaver; "Giresuna Ait İki Türkü Ve Anılar", *TFAD,* 195, Ekim 1965, s.3883-3884.

Atalay, Besim, *Divanü Lügati't-Türk,* İstanbul 1992.

Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya,* İstanbul 1969.

Atılgan, Halil, *Çukurova Türküleri-1,* Ankara 1998.

Atılgan, Halil, "Bolu Türküleri", *THKA 1997*, Ankara 1998, 17-27.

Atılgan, Halil- Salih Turhan, *Malatya Musiki Folkloru*, Ankara 1999.

Atılgan, Halil, *Geçmişten Günümüze Niğde Halk Müziği*, Ankara 2002.

Atılgan, Halil, *Murtçu Folkloru*, Ankara 2002.

Atılgan, Halil, *Türkülerin İsyanı*, Ankara 2003.

Atlıoğlu, Sema, *Halkbilimin İçinde Halk Müziğinin Yeri*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1994.

Atsız, Nihal, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Ankara 1985.

Atilla, Osman, "Afyonkarahisar Türküleri: 1 Çekirge Üstüne Yakılmış Bir Türkü", *TFAD*, 20, Mart 1951, s.311-312.

Atillâ, Osman, "Malazgirt Çevresinin Türküleri", *TFAD*, 267, Ekim 1971, s.6100-6102.

Attila, Osman, *Afyonkarahisar Türküleri*, Afyon 1966.

Aydemir, Özgür Kasım, *Halk Türkülerinin Dili Üzerine Yapısal Bir İnceleme*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli 2003.

Aydemir, Orhan G., "Yârim İstanbul'u Mesken Mi Tuttun?", *TFAD*, 200, Mart 1966, s.4014.

Aydemir, Orhan Göksel, "Ceviz Oynamaya Geldin Odama?", *TFAD*, 204, Temmuz 1966, s.4142-4143.

Aydemir, Orhan Göksel, "Hacılar Köyüne Bastığım Oldu", *TFAD*, 207, Ekim 1966, s.4228-4229.

Aydınoğlu, Gülâli (Drl.), "Bir Türkünün Öyküsü", *TFAD*, 261, Nisan 1971, 5925.

Ayral, Alparslan, *Sivas Türkülerinde/ Gurbet, Sevda, Sosyolojik Öğeler, Benzetmeler*, Sivas 1994.

Ayral, Alparslan, *Muzaffer Sarısözen*, Sivas 1995.

Aytaç, Pakize, "Türküler", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı/Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, C.3*, Ankara 2003, s. 332-451.

Aytekin, Sefer, "Türküler", *19 Mayıs, Samsun Halkevi Dergisi*, Samsun, ty.

Azerbaycan XX. yy. Yakın Dönem Türk Edebiyatı (1920'den günümüze kadar) ve Irak (Kerkük) Türk Edebiyatı, Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi VI, Ankara 1997.

Bahadır, Sedat, *Ceylanlı Köyü Türküleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1995.

Bahçeci, Mehmet, "Sabit Türküsü", *TFAD*, 150, Ocak 1962, s.2617.

Bakar, Celal, *THM Repertuarındaki İstanbul Türkülerinin İncelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1998.

Bakı, Edip Ali, "Afyon'da Söylenen Türküler", *Taşpınar Halkevi Dergisi*, 93, 1942.

Bakı, Edip Ali, "Sandıklı Türküsü", *Taşpınar Halkevi Dergisi*, 93, 1942.

Balım, Ali, *Destanlar ve Türküleri*, Ankara 1957.

Bali, Muhan, *Ağıtlar*, Ankara 1997.

Bartok, Béla, *Küçük Asya'dan Türk Halk Musikisi*, Çev. Bülent Aksoy, İstanbul 1991.

Başgöz, İlhan, *Folklor Yazıları*, İstanbul 1986.

Batur, Suat, *Türküler/ Seçmeler*, İstanbul, 2005.

Bayatlı, Necdet Yaşar, "Kadim Türk Yurdu Kerkük Kahvehaneleri (Çayhaneleri) ", *Edebiyat Otağı*, 17, 2007, 37-39.

Bayçın, Haydar, "Türkülerden Örnekler", *Güney Halkevi Dergisi*, 1-3, 1934.

Bayrak, Mehmet, *Eşkiyalık ve Eşkıya Türküleri*, Ankara 1980.

Behar, Cem, *Ali Ufki ve Mezmurlar*, İstanbul 1990.

Bekki, Selahaddin, *Sivas Türküleri Üzerine Bir İnceleme*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 1994.

Bekki, Salahaddin, *Baş Yastıkta Göz Yolda/Sivas Türküleri*, İstanbul 2004.

Belekoğlu, Nabi, *Erzurum Türküleri*, Adana, 1971.

Berberoğlu, Metin, "Bir Konya Türküsü: Menteşeli", *TFAD*, 163, Şubat 1963, s.2977.

Biray, Himmet, *Kütahya Türküleri*, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1982.

Birdoğan, Nejat, *Notalarıyla Türkülerimiz*, İstanbul, 1988.

Birinci, Necat, "Türkü", *İslam Ansiklopedisi*, 134. Cüz, İstanbul 1988.

Bittner M., "Türkische Volkslieder nach Aufzeichnungen von Schahen Efendi Alan", *in: Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes XI*, 1897, s. 357-373.

Blaşkovics (Kumanoğlu), Prof. Dr. J., "Çek Folklorunda Türküler", *TFAD*, 202, Mayıs 1966, s.4078-4082.

Bolulu, Osman, "Reşadiye'den Gürcoğlu Türküsü", *TFAD*, 80, Mart 1956, s.1274.

Bolulu, Osman, "Yusuf Türküsünün Doğuşu", *TFAD*, 86, Eylül 1956, s.1362.

Boratav, Pertev Naili, "Eğin Türkülerinin Başlıca Temleri", *Ülkü*, X (58), 1937.

Boratav, Pertev Naili, "Yeni Bir Türküde Eski Tem", *Yurt ve Dünya Dergisi*, 15-16, 1942.

Boratav, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul 1982.

Boratav, Pertev Naili, *Folklor ve Edebiyat 1*, İstanbul 1982.

Boratav, Pertev Naili, *Folklor ve Edebiyat 2*, İstanbul 1983.

Bozkurt, Fuat, *Semahlar/ Alevi Dinsel Oyunları*, İstanbul 1995.

Bulgar, Stepan, *Veysel Arseven (Vasili Öküzcü), 1919-1977/Biyografisi, Makaleleri ve Müzik Eserleri*, Ankara 2004.

Burdurlu, İ. Zeki, "Çukurova'dan Türküler", *Görüşler*, S. 36, 1939.

Burdurlu, İ. Zeki, "Çukurova'dan Türküler", *TFAD*, 159, Ekim 1962, s.2876-2877.

Can, Taner-Salih Turhan, *Ordunun Dereleri/Ordu Türküleri*, Ankara 2006.

Canku, Kumru, "Savanda'da Derlenen Türküler", *TFA 1982*, Ankara 1983, s.75-89.

Cavid, Selamullah, Azerbaycan Folklorundan Numuneler, 1358 (1979).

Cengiz, Haydar; "Ceviz Oynamaya Gelmiş Odama", *TFAD*, C.11, S.217, Ağustos 1967, s.4490.

Cingöz, Meltem E. Santur, "İç Anadolu'da Gelinin Oğlan Evine Götürülmesi Sırasında Uygulanan Gelenekler Üzerine Bir Atlas Denemesi", *THKA 1997*, Ankara 1998, s.170-190.

Cumalı, Necati; *Aşklar Yalnızlıklar-Toplu Şiirler 1*, İstanbul 1985.

Csakı, Eva, "Türk ve Macar Türkülerinin Metinlerine Dair", *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, 37 (1-2), Ankara 1995, s.169.

Çağlar, Behçet Kemal, *Benden İçeri*, Haz.. Dr. Selcan Teoman, Ankara 1994.

Çağlayan, Ata Bahri, *TRT Repertuarındaki Ordu Türkülerinin Makam-Ayak, Tür ve Usul Yönünden İncelenmesi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2005.

Çakar, M. Ali, *TRT Çocuk Repertuarında Bulunan İzmir Türkülerinin Makam- Ayak Yönünden İncelenmesi*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1996.

Çakır, Ahmet-Öcal, Mehmet (Haz.), *Türk Halk Ezgileri-I*, Ankara 2001.

Çakır, Ahmet-Yükrük, Serap-Öcal, Mehmet-Ozanoğlu Tanju, Aydaş, Esra (Haz.), *Türk Halk Ezgileri-II*, Ankara 2001.

Çakır, Ahmet- Öcal, Mehmet-Ozanoğlu Tanju, (Haz.), *Türk Halk Ezgileri-III*, Ankara 2000.

Çalış, Ferya, "Eskişehir'in Yunan İşgali ve Gülnazik Türküsü", *Millî Folklor*, 54, Yaz 2002, s.132-139.

Çayır, Kadir, *TRT Repertuarında Bulunan Çankırı Tükülerinin Makam-Ayak, Tür- Biçim ve Usul Yönünden İncelenmesi*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2006.

Çekiççioğlu, Murat, *İl Yıllıklarında Türküler*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Ankara 1998.

Çelik, Serkan, *TRT Repertuarında Bulunan Muğla Türkülerinin Ayak-Makam, Usul ve Tür Yönünden İncelenmesi*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1999.

Çelik, Nasuh; "Taşova'da Bir Türkü", *TFAD*, 77, Aralık 1955, s.1226.

Çerkezov, B., *Hazınalı Horcun*, Magarıf, Aşgabat 1988.

Çetin, Ayşe Yücel, *Kazakistan sahası Halk Hikâyeciliği Geleneği*, Ankara 2003.

Çetin, İsmet, "Karacaoğlan ve Gevheri'nin Şiirlerinde Ortak Ayaklar", *TFA 1993*, Ankara 1993, s.39-63.

Çetindağ, Güldağ, *Elazığ Türküleri*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2005.

Çiftdal, Vuslat; *İstanbul Türkülerinin Musiki Açısından Analizi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1996.

Çiftoğlu, Arzu, *Kumuk Halk Yırları (Gramer Çalışması, Kumuk-Türkçe Metin, Çeviri, Sözlük)*, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1997.

Çobanoğlu, Özkul, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara 1999.

Çobanoğlu, Özkul, *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Ankara 2000.

Çokgören, Songül, *Ilgaz Dergisinin Halk Edebiyatı Bakımından İncelenmesi*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Ankara 2000.

Dağlarca, Fazıl Hüsnü, *Dört Kanatlı Kuş*, İstanbul 1985.

Dağlıoğlu, Hikmet Turhan, "Halk Türküleri", *Halk Bilgisi Haberleri*, S. 73, 74, 76, 1937–38.

Dağlıoğlu, Hikmet Turhan, "Halk Türküleri", *Halk Bilgisi Haberleri*, 7 (81), 1938, s.223.

Darende, Tuba, "Ninni, Türkü ve Ağıtları Konu Açısından İncelenmesi", *Yeni Boğaziçi Halk Kültürü*, Haz. İsmail Bozkurt ve Fedora Arnaut, Ocak, 2006.

Dedeoğlu, Behçet, "Şavşat Dağlarından Çoban Türküleri", *TFAD*, 206, Eylül 1966, s.4182.

Demir, Ö. Yüksel, "Diyarbakır'ın Dicle İlçesinden Türküler", *TFAD*, 131, Haziran 1960, s.2170.

Demir, Zeynel, *TRT Repertuarında Denizli Türkülerinin Makam-Ayak, Tür ve Usul Yönünden İncelenmesi*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1999.

Demiralp, Taner, *Türk Halk Müziği ve Türk Sanat Müziği Repertuarlarında Ortak Bulunan İstanbul Türkülerinin Karşılaştırılması*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1997.

Demiray, Mehmet Güner, "Gemerek Türküleri", *TFAD*, 283, Şubat 1973.

Demiray, M. Güner, "Bedesten Köyü Folkloru (II) ", *TFAD*, 211, Şubat 1967, s.4337.

Demiray, Mehmet Güner, "Gemerek Türküleri (I) ", *TFAD*, 283, Şubat 1973, s.6549-6551.

Demiray, Mehmet Güner, "Gemerek Türküleri (II) ", *TFAD,* 284, Mart 1973, s.6592-6594.

Demiray, Mehmet Güner (Drl.), "Gemerek Türküleri (III) ", 290, Eylül 1973, s.6760-6761.

Demiray, Mehmet Güner (Drl.), "Gemerek Türküleri (IV) ", *TFAD,* 306, Ocak 1974, s.7190-7191.

Demiray, Mehmet Güner (Drl.), "Gemerek Türküleri - VII", *TFAD,* 339, Ekim 1977, s.8133-8137.

Demirer, Galip, "Afyon Çevresinden Türküler", *Taşpınar,* S. 58, 1937.

Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi,* Ankara 1983.

Dinçer, M. Haydar, "Aşiretlerin İskânına Ait Türkü", *Görüşler,* S. 19, 1939.

Dirlik, Şöhret Ünal, "İncirköy Ve Üzümlü'de Türküler", *TFAD,* 57, Nisan 1954, s.910.

Dizdaroğlu, Hikmet (Topl.), "Tire Türküleri", *TFAD,* 125, Aralık 1959, s.2044-2045.

Dizdaroğlu, Hikmet, "Halk Şiirinde Türler", *Türk Dili Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı,* 207, Aralık 1968, s.186-293.

Doğan, Ahmet, *Açıklamalı ve Örnekli Aruz Bilgisi,* Ankara 2005.

Doğan, İsmail, "Kırşehir'de Kızılırmak Üzerine Söylenen Türküler", *Milli Folklor,* S.3, Eylül 1989, s.27-30.

Duman, Gül Banu, *Çankırı Türkülerinin Derlenip Halk Bilimi Bakımından İncelenmesi,* Gazi Üniversitesi, Sosyal BilimlerEnstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1999.

Duygulu, Melih, "Nurhak'tan Derlenen Düğün Türküleri", *THKD 1993,* Ankara 1995, s.83-99.

Duygulu, Melih, *Gaziantep Türküleri,* İstanbul 1995.

Duymaz, Ali, *Kerem ile Aslı Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma,* Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ 1992.

Düşmez, Hanifi, *Öyküleriyle Urfa Türküleri,* Şanlıurfa, 1995.

Düzgün, Dilaver, *Erzurum'da Kahvehaneler ve Âşık Kahvehanesi Geleneği,* Ankara 2005.

Efendiyev, P. Ş., *Halgın Söz Hezinesi,* Maarıf, Bakı 1985.

Ehmetova, F. V., Nadirov, İ. N. - Yegferov, R. F., "Tatar Halkınıñ Beyitleri Hem Mönecetleri", *Tatar Halık İcatı-Beyitler*, Kazan 1983, s. 5-22.

Ekici, Metin, *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Ankara 2004.

Ekici, Savaş, *Ramazan Güngör ve Üç Telli Kopuzu*, Ankara 1993.

Elçi, Armağan Çoşkun- Muzaffer Sarısözen, *Hayatı Eserleri ve Çalışmaları*, Ankara, 1997.

Elçin, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara, 1986.

Elçin, Şükrü, *Türkiye Türkçesinde Ağıtlar*, Ankara 1990.

Elçin, Şükrü, *Akdeniz'de ve Cezayir'de Türk Halk Şairleri*, Ankara 1988.

Elmalı, Murat, *Türkülerden Seçmeler*, İstanbul 2005.

Elmas, Kenan, *Eğin Türkülerinin Edebi, Ritmik ve Melodik Yönden İncelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1998.

Elmas, Yılmaz; "Güveyi Kına Türküsü", *TFAD*, 173, Aralık 1963, s.3265.

Engin, Necla, *Ankara İlçelerinden Derlenmiş Türkülerin Müzik Yönünden İncelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1996.

Ercan, Ali, *Karakaş Gözlerin Elmas ve Niğde Türküleri*, Niğde 1965.

Erçin, Lütfi, *Serhat Türkülerinden Duyuşlar*, İstanbul 1961.

Elçin, Şükrü, *Âşık Ömer*, Ankara 1987.

Erbilek, İsmail Nâmi (Drl.); "İstanbul Türküleri", *TFAD*, 143, Haziran 1961, s.2425

Erbilek, İsmail Nâmi, "İstanbul Türküleri (II) ", *TFAD*, 145, Ağustos 1961, s.2478.

Erden, Cavit, *Silifke Türküleri-1*, İzmir (tarihsiz).

Erdir, Emine, *Kadınlara Bağlı Olarak Teşekkül Eden Türküler*, Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Konya 2004.

Erdoğa, Ağgül, "Kula Yarenleri ve Yaren Türküleri", *Folklor Halkbilim Dergisi* 6 (51), Şubat 2003, s.53.

Ergin, Aylin, *Manisa Türkülerinin Makam-Ayak, Tür ve Usul Yönünden İncelenmesi*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1999.

Ergun, Metin, "Koşuk ve Takmak Terimleri Üzerine", *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri-I*, Ankara 1997, s. 225-230.

Ergun, Metin, *Kopuz Sarını, Kazak Aşık Tarzı Şiir Geleneği, Akın ve Cıravlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

Ergül, Çiğdem Arslan, *Gesi ve Yöresi Ağız Araştırması Folkloru, Halk Edebiyatı-Etnoğrafyası*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 1999.

Erkoçak, Mehmet, *Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler*, Osmaniye 1998.

Eroğlu, Kürşat, *TRT Repertuarındaki Kırıkkale Türkülerinin Ezgisel Yapı, Makam-Ayak, Nazım Türü ve Usul Yönünden İncelenmesine Yönelik Bir Çalışma*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2005.

Eroğlu, Türker, "TRT ve Türk Halk Müziği Derlemeleri", *Millî Folklor* 1 (3), Eylül 1989.

Ersin, Erdal, *"Do" Kararlı Karakteristik Mesudiye Türkülerinin Müzik Yönünden İncelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1992.

Ertekin, Eşref, "Yüzük Oyunu Türküleri", *Çorumlu, Çorum Halk Evi Dergisi*, 27, 1940.

Ertem, S. Ethem, "Çevremizde Söylenen Türküler", *Ün Dergisi*, 32, 33, 34, 36, 1936.

Ertem, S. Ethem, "Isparta'nın 50-60 Yıl Önceki Türküleri", *Ün Dergisi*, 45-46, 1938.

Esen, Ahmet Şükrü, *Anadolu Ağıtları*, Yay. Haz, Pertev Naili Boratav ve Remy Dor, Ankara 1982.

Esen, Ahmet Şükrü, *Anadolu Destanları*, Yay. Haz: Pertev Naili Boratav, Ankara 1991.

Esen, Ahmet Şükrü, *Anadolu Türküleri*, Yay. Haz: Pertev Naili Boratav- Fuat Özdemir, Ankara 1986.

Evin (Küçük Çelebi), Aylin, *Uzun Havalar*, Ankara 2002.

Eyuboğlu, Bedri Rahmi, *Karadut 1969*, Ankara 1969.

Eyuboğlu, Bedri Rahmi, *Canım Anadolu*, İstanbul 1953.

Eyüboğlu, Cansever- Tutar Emine, *Notaları ve Öyküleriyle Unutulmayan Halk Türküleri*, Antalya 2005.

Eyüboğlu, Sabahattin, Yaşar Kemal, *Gökyüzü Mavi Kaldı/ Halk Edebiyatından Seçmeler,* İstanbul 1978.

Eyüboğlu, İsmet Zeki, "Kıyafet Ve Gemi Üzerine Türküler", *TFAD,* C.7, S.37, Ağustos 1952, s.583-584.

Eyüboğlu, İsmet Zeki, "Karadenizde Sevda Türküleri", *TFAD,* 49, Ağustos 1953, s.771-772.

Eyüboğlu, İsmet Zeki, "Karadeniz Türkülerinde Alay Konusu", *TFAD,* 93, Nisan 1957, s.1479.

Eyüboğlu, İsmet Zeki, "Üzüntü Üstüne", *TFAD,* 136, Kasım 1960, s.2261-2262.

Eyüboğlu, İsmet Zeki, "Karadeniz Bölgesinden: Pir Ali Türküsü", *TFAD,* 144, Temmuz 1961, s.2451-2452.

Faruk Nafiz, *Elimle Seçtiklerim,* İstanbul, 1934.

Galin, Salavat, "Yır, Takmak, Siñlev", *Başkort Halık İcadı-Yırzar,* Öfö 1977, s. 6-34.

Gasımlı, Meherrem, *El Düzgüleri Elat Söylemeleri,* Azerneşr, Bakı 1993.

Gazimihâl, Mahmut Ragıb, *Konya'da Musiki,* Ankara 1947.

Gazimihâl, Mahmut Ragıp, *Anadolu Türküleri ve Musıkî İstikbâlimiz,* Haz.Metin Özarslan, İstanbul 2006.

Gazimihal, Mahmut Ragıp, *Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız,* Ankara 2001.

Gazimihal, Mahmut Ragıp, *Türk Vurmalı Çalgıları/ Türk Depki Çalgıları,* Ankara 1975.

Gazimihal, Mahmut Ragıp, *Türk Nefesli Çalgıları/ Türk Ötkü Çalgıları,* Ankara 1975.

Gazimihal, Mahmut R., "Yurt Türkülerinden I", *TFAD,* 30, Ocak 1952, s.473.

Gazimihal, Mahmut R., "Yurt Türkülerinden II", *TFAD,* 31, Şubat 1952, s.487-488.

Gazimihal, Mahmut R., "Tokat Türkülerinden ", *TFAD,* 68, Mart 1955, s.1076-1077.

Gemuhluoğlu, Fethi, "Türkülerle Merhaba...", *TFAD,* 122, Eylül 1969, s.1987-1988.

Gemuhluoğlu, Fethi, "Türkülerle Merhaba", *Türk Yurdu,* C.8, Ekim 1987.

Gençtürk, İsmail Celâl, "Sultanım, Sultanım... Sarı Sultanım", *TFAD*, C.8, S.165, Nisan 1963, s.3036.

Gençtürk, İsmail Celâl, "Tandır Gelin", *TFAD*, 171, Ekim 1963, s.3202.

Giese, Friedrich, *Materialien zur Kenntnis des Anatolischen Türkisch*, Teil I. Erzählungen und Lieder aus dem Vilajet Qonjah, Halle und New York 1907.

Göğceli, Yaşar Kemal, "Sarı Yıldız, Mavi Yıldız", *TFAD*, 51, Ekim 1953, s.801-802.

Göğceli, Yaşar Kemal, "Alageyik", *TFAD*, 54, Ocak 1954, s.850-852.

Göğceli, Yaşar Kemal, "Algül Seni Camekânda Görmüşler", *TFAD*, 60, Temmuz 1954, s.949-950.

Gökçe, Erdoğan, "1897 Türk – Yunan Savaşında Yakılan Türküler", *TFAD*, 303, Ekim 1974, s.7119-7121.

Gökçe, Enver, *Eğin Türküleri*, Ankara 1982.

Gökçen, İbrahim, "Makedonya Yörük Folkloru, Türküler Ve Doğuş Hikâyeleri –IX-", *TFAD*, 32, Mart 1952, s.503-504.

Göksan, Süha, "Kemençe Türküleri", *Aksu, Giresun Halkevi Dergisi*, 17-18, 1940.

Görkem, İsmail, "Çukurova'da Yas Törenleri ve Ağıt Söyleme Geleneği", *II. Uluslar arası Karacaoğlan- Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu (Bildiriler)*, 20-24 Kasım 1991, Adana 1993, s.489-496.

Görkem, İsmail, *Halk Hikâyeleri Araştırmaları/Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuvarı*, Ankara 2000.

Görkem, İsmail, *Türk Edebiyatında Ağıtlar*, Ankara 2001.

Görkem, İsmail, "Ağıtlar", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı/Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, C.3, Ankara 2003, s. 452-506

Gözaydın, Nevzat, "Anonim Halk Şiiri Üzerine", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı III. (Halk Şiiri)*, 445-450, Ankara 1989, s. 85-105.

Greve, Martin, *Almanya'da "Hayali Türkiye"nin Müziği*, Çev. Selin Dingiloğlu, İstanbul 2006.

Güleç, Hamdi, "Bayburt'ta Dikmetaş Efsanesi", *TFAD*, 248 (12), 1970, s.5562.

Güleç, Hamdi, *Bayburt Türküleri*, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1971.

Gülensoy, Tuncer; *Trabzon Yöresi Türküleri/ Türküler ve Atma Türküler*, İstanbul 1985.

Gümüş, Hasan, *Malatya Türkülerinin Analiz Çalışması*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995.

Günay, Umay, *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara 1992.

Gündüz, Ayten, "Üç Türkü Ve Hikâyesi", *TFAD*, 220, Kasım 1967, s.4579-4580.

Günesen, Fethi, "Bir Tokat Türküsü", *TFAD*, 65, Aralık 1954, s.1032.

Güneş, Mustafa, "Efe Zeybek Kültürü ve Kütahya Türküleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 149, 57, 2004, İstanbul.

Güney, Eflatun Cem, *Halk Türküleri-1*, İstanbul 1953.

Güney, Eflatun Cem, *Halk Türküleri-2*, İstanbul 1956.

Güney, Eflatun Cem, *Dertli Kaval*, İstanbul 1962.

Güneyligil, Erol, "Gaziantep Halk Türküleri ve Birkaç Örnek", *TFAD*, 223, Şubat 1968, s.4673-4676.

Güngör, Harun-Argunşah, Mustafa, *Gagauz Türkleri, Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı*, Ankara 1991.

Gürses, Azize, "Doğu Anadolu Halk Türküleri ile Azerbaycan Halk Mahnılarının Melopoetik Sistemde Tipolojik Mukayeseli Tahlilinin Gerekliliği", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 2004/4 Ankara.

Güzel, Abdurrahman, "Kırım Türklerinin Esaret Türküleri", *Türk Kültürü*, 337-338, s. 104-122.

Güzel, Abdurrahman- Ali Torun, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara 2005.

Ğabdullin, Malik, *Kazak Halkınıñ Avız Adebiyeti*, "Mektep" Baspası, Almatı 1974.

Hafız, Nimetullah, *Bulgaristan Türk Halk Edebiyatı Metinleri- 1*, Ankara 1990.

Hafız, Nimetullah, *Bulgaristan Türk Halk Edebiyatı Metinleri-2*, Ankara 1990.

Halıcı, Mehdi, *Konya Sazı ve Türküleri*, Konya 1985.

Haluk, Mümtaz, "Serenler Türküsü, Çilahmet Türküsü", *Taşpınar Dergisi*, 51-56, 1937.

Hamamcı, R. Sami (Drl.), "Şarkîkaraağaç Yenişar Düğün Türküleri", *TFAD*, 231, Ekim 1968, s.5087-5088.

Hasan, Hamdi, *Saray-Bosna Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalarda Türküler*, Ankara 1987.

Hınçer, İhsan, "Kitaplar Arasında: Bosna – Hersek Müslüman Halk Ozanlarının Türküleri", *TFAD*, 217, Ağustos 1967, s.4486-4487.

Hikmet, Neriman, "Konya Sazı Kaşık Havaları", *20. Asır (Resimli Haftalık Mecmua)*, 115, Ekim 1954, s.13.

Höseyinov, Ğaysa - Seğitov, Möhter, "Başkort Beyitteri", *Başkort Halık İcadı-Beyitter*, (hzl. Möhter Seğitov-Niğmet Şoñkarov), Öfö 1978, s. 6-33.

Hürmüzlü, Habib, *Kerkük Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul 2003

Hüseyin, Avni, "At Hakkında Türküler", *Halk Bilgisi Haberleri*, S.13, 1930.

Hüseyin, Avni, "Celal Türküsü", *Halk Bilgisi Haberleri*, S. 27, 1930.

Hüseyin, Avni, "Ömer Türküsü", Halk Bilgisi Haberleri, S.14, 1930.

Ilgaz, Rıfat; *Sınıf*, İstanbul 1993.

Işık, Haşim Şekip, "Kâzibe'm Türküsü'nün Öyküsü", *TFAD*, 361, Ağustos 1979, s.8738-8739.

Işık, Haşim Şekip, "Türkülerin Doğuş Öyküleri: Yüksek Yüksek Tepelere Ev Kurmasınlar", *TFAD*, 362, Eylül 1979, s.8762.

Işık, Mahmut, *Afşarlar Tarihi- Yetiştirdiği Şahıslar- Folkloru*, Ankara 1963.

İslamoğlu, Mahmut, *Kıbrıs Türk Folkloru*, Ankara 2004.

İmamov, K.; Mirzayev, T.; Sarimsokov, B.; Safarov, O., *Özbek Halk Oğzaki Poetik İcadi*, Ukituvçi, Taşkent 1990.

İsmail Habip, *Edebî Yeniliğimiz II*, İstanbul 1932.

Jansky, H., "Vergleichende Volksliederkunde als Hilfsmitel der Völkerpsychologie", *Actes IVe Congres International des Sciences Antropologie et Ethnologiques*, Tome 2, Vienne 1952, s.79-84.

Jansky, Herbert, "Türk Halk Şiiri", Çev. Abdurrahman Güzel, *Dünya Edebiyatından Seçmeler*, 4, Ekim 1977, s. 57-58.

Jànos, Sipos, *Török Nèpzene*, Budapest 1994.

Karaalioğlu, Seyit Kemal, *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*, İstanbul 1969.

Karaca, Hüseyin, *Ünye Halk Türküleri ve Bazı Folklor Parçaları*, Erzurum 1980.

Karadeniz, Bekir, *Ela Gözlüm/ Türküler*, İstanbul 2000.

Karadeniz, Bekir, *Kömür Gözlüm/ Türküler,* İstanbul 1999.

Kadiroğlu, Mahmut (Drl.), "Gelibolu'lu Musa'nın Türküsü", *TFAD,* 229, Temmuz 1968, s.5028.

Kara, Şükrü (Drl.), "Telli Gelin Türküsünün Ordu Rivayeti", *TFAD,* 324, Temmuz 1976, s.7698-7699.

Karabaş, Seyfi, "İnce Giyerim İnce", *TFAD,* 236, Mart 1969, s.5220-5222.

Karabaş, Seyfi, "Bir Yıldız Doğdu Yüceden", *TFAD,* 242, Eylül 1969, s.5394-5396.

Karabaş, Seyfi, "Kızılcıklar Oldu Mu", *TFAD,* 254, Eylül 1970, s.5734-5737.

Karabulut, Murat, "Ankara-Çubuk-Kösürelik Köyünde halk müziği Derleme Çalışması", *TFD 1988,* Ankara 1988, s.77-82.

Karadeniz, Fikret, "Bir Hamsi Türküsü", *TFAD,* 362, Eylül 1979, s.8761-8762.

Karagenç, Mahmut, *TRT Repertuarında Bulunan Kütahya Türkülerinin Makam-ayak, Tür ve Usul Yönünden İncelenmesi,* Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1999.

Karahan, Abdülkadir, "Çarşamba Türküleri", *19 Mayıs Dergisi, Samsun,* S. 44, 1940.

Karay, Refik Halit, "İstanbul Mektupları ve Halk Türküleri", *Makyajlı Kadın,* İstanbul 1943, s. 116-119.

Karay, Refik Halit, "Eski Bir Türkü İçin", *Ago Paşa'nın Hatıratı,* İstanbul 1967, s. 141-143.

Karatay, Halit, *Şanlıurfa'da Sıra Geceleri,* Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitim Bölümü, Ankara 1999.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kültür Bakanlığı, Ankara 1991.

Katırcıoğlu, Nuri, "Eski Çağlarda Isparta Türküleri", *Halk Bilgisi Haberleri,* S. 68, 1937.

Kaya, Doğan, *Anonim Halk Şiiri,* Ankara 1999.

Kaya, Doğan, "Bir Destan Kahramanı: Mihrali Bey", *Halk Kültürü,* 1984/4'ten (Ayrı Basım), İstanbul 1985, s.80-95.

Kaya, Doğan, "Türkülerin Derlenmesinde, Kayda Geçirilmesinde ve İcra Edilmelerinde Yapılan Yanlışlıklar", *Folklor/Edebiyat,* 26, 2001-2, s. 45-60.

Kaya, Gülcan, *Halk Türkülerinde Kadının Konumu*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1999.

Kayacan, İsa, "Yastıman'ın Türküleri ve Çalışmaları", *TFAD*, 316, Kasım 1975, s.7481.

Kayacan, İsa, "Yozgat Mani Ve Türküleri", *TFAD*, 361, Ağustos 1979, s.8730.

Kaymakçı, Adem, *Türkülerden Seçmeler*, İstanbul 2006.

Kayseri ve Yöresi Halk Türküleri, Kayseri İl Kültür Müdürlüğü, Kayseri ty.

Keklik, Gül, *Türkülerim ve Şiirlerim*, İstanbul 2005.

Kepenk, Şevki (Drl.), "Ümiteli Köyü Türküleri", *TFAD*, 257, Aralık 1970, s.5822.

Ketene, Cengiz, *Kerkük Halk Edebiyatından Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.

Kıran, Nemci, *Zeminhara Şubesinde Bağlama ile Gezinti Çeşitlemeleri*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1992.

Kırcı, Emine, "Trabzon Türkelli Köyünden Derlenen Atma Türküler", *THKD 1991*, s.77-86.

Kırım Dergisi, *Kırım Halk Türküleri*, Ankara ty.

Kırmacı, A. Nebahattin, "Elâ Gözlüm", *TFAD*, 149, Aralık 1961, s. 2587-2589.

Kırman, Ümran, *Muğla Türküleri (Metin Toplama ve Tasnif)*, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla 1998.

Kırman, Ümran, "Türkülerde Ezgiye Yardımcı Söz Kalıpları", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 2004/4 Ankara.

Kırzıoğlu, M. Fahrettin (Drl.), "Bebek Sevme Türküleri", *TFAD*, 18, Ocak 1951, s.276-277.

Kırzıoğlu, M. Fahrettin, "Koyuncu Türklerde Saya Şenliği ve Kars'ta Derlenen "Sayacı Türküleri", *TFAD*, 117, Nisan 1959, s.1881-1885.

Kızıldağlı, Dr. Edip (Drl.); "Hatay'dan Birkaç Türkü", *TFAD*, 322, Mayıs 1976, s.7661.

Kıymaz, Ahmet; *Folklor ve Halk Edebiyatı Yönüyle Sosyal Teşkilat Yaren*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Ankara 1985.

Kirişçioğlu, Fatih, "Saha (Yakut) Türkleri Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı Dördüncü Cilt Edebiyat (Türkiye Dışı Türk Edebiyatları)*, Ankara 1998, s.501-512.

Kocatürk, Vasfi Mahir, *Hayat Şarkıları*, Ankara 1965.

Koçer, Bedrettin Doğan, *Atatürk ve Türk Musikisi*, Ankara 1989.

Kolukısa, Enver Aydın, "Afşar Folklorundan Seçmeler", *TFAD*, 251, Haziran 1970, s.5651-5653.

Koman, M. Mesut, "Halk Türküleri", *Konya Halkevi Dergisi*, 36, 1941.

Koman, M. Mesut, "Tuna Türküleri", *Konya Halkevi Dergisi*, 35, 1941.

Korkmaz, Kürşat Mehmet, *Barak Yöresi Hikâyeli Türkü Geleneği Üzerine Bir İnceleme*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1995.

Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1993.

Köprülü, M.Fuad, *Saz Şairleri*, Ankara 2004.

Köse, Ülkü, *1994 Yılı İlköğretim Kurumları Müzik Dersi Öğretim Programına Göre Hazırlanan İlköğretim 3. Devre (6., 7., 8. sınıf) Müzik Ders Kitabında Yer Alan Halk Türkülerinin İncelenmesi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2003.

Kösemihal, M. Ragıp, "Konya'nın Halk Türküleri", *Konya Dergisi*, 33, 1940.

Kudret, Cevdet, *Örneklerle Edebiyat Bilgileri* 1, İstanbul 1980.

Kumandaş, Sevda, *Trabzon ve Ordu Yöresi Türkülerinin Melodik Yapısı*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 1993.

Kúnos, Ignác, *Oszmán-Török Népköltési Gyüjtemeny II. Ozman- Török Nepmesek es Népdalok*, Budapest 1887-1889.

Kúnos, Ignác, "Türkische Volkslieder", in: *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* II, 1888, s. 319.
III, 1889, s. 69-76.
IV, 1890, s. 35-42.

Kunos, Ignacz, *Türk Halk Edebiyatı*, Haz. Tuncer Gülensoy, Kayseri 1994.

Kunos, Ignacz, *Türk Halk Türküleri,* Haz. Ali Osman Öztürk, Ankara 1998.

Kurnaz, Cemal, *Türküden Şiire,* Ankara 2005.

Kurt, İhsan, *Çamlığın Başında Tüten Tütün/ Türkülerimizle Gelenler,* Yozgat 1997.

Kuzlu, Ayşegül Aral, *THM'de Kadın Ağzı Türkülerin Müzikal ve Edebi Özelliklerinin İncelenmesi,* İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1999.

Küçükbezirci, Seyit, "Konya Türküleri: Konur Daylak Türküsü", *TFAD,* 122, Eylül 1969, s.1982.

Küçükbezirci, Seyit, "Leylek Türküsü", *TFAD,* 127, Şubat 1960, s.2082.

Küçükbezirci, Seyit, "Sızma Köyü Deyişleri", *TFAD,* 132, Temmuz 1962, s.2191-2193.

Küçükbezirci, Seyit, *Issız Yuvalar/Konya Türküleri,* Konya 1960.

Küçükbezirci, Seyit, *Konya Merkez Türküleri,* Konya 2006.

Külebi, Cahit, *Bütün Şiirleri,* İstanbul 1988.

Kültür, İsmet, "Bir Hapishane Türküsü", *Fikirler Dergisi,* 246- 247, 1940.

Kültür, İsmet, "Eşkıya Türküleri", *Fikirler Dergisi,* 258- 259, 1943.

Künzegeş, Yu., *Tıva Kojamıktar,* Kızıl 1965.

Leblebici, Sadi, "Çorum Halk Türküleri", *Çorumlu Halkevi Dergisi,* 7, 10, 11, 12, 14, 1934.

Maden, Pınar, "Performans Teori Doğrultusunda Bir Türkünün İncelenmesi: Elimi Sundum Astara" *Folklor/Edebiyat Dergisi,* Ankara 2005.

Mahmut, Enver- Nedret Mahmut, *Dobruca Türk Halk Edebiyatı Metinleri,* Ankara 1997.

Makal, Tahir Kutsi, "Gademsiz Gelin", *TFAD,* 87, Ekim 1956, s.1391.

Makal, Tahir Kutsi, "Dağlar Ve İnsanlar", *TFAD,* 92, Mart 1957, s.1465.

Makal, Tahir Kutsi, "Azimenin Yoluna", *TFAD,* 95, Haziran 1957, s.1517.

Makal, Tahir Kutsi, "Acıpayam Türküleri", *TFD 1986/1,* Ankara 1986, s.195-204.

Maksetov, Kabıl, *Karakalpak Halkınıñ Körkem Avızeki Döretpeleri,* Bilim, Nökis 1992.

Malkoç, Ali Rıza, *Türküler Bizi Söyler-2,* Bursa 2005.

Maynogaşeva, V.E.- Kızlasova, A.G., *Hakas Literaturazı,* Ağban 1990.

Memişoğlu, Fikret *Harput Ahengi,* Ankara 1992.

Memişoğlu, Hüseyin, *Bulgaristan'da Türk Kültürü,* Ankara 1995.

Memişoğlu, Fikret, "Kâtip Türküsü–1", *TFAD,* 12, Temmuz 1950, s.187-188.

Memişoğlu, Fikret, "Kâtip Türküsü", *TFAD,* 13, Ağustos 1950, s.207-208.

Menzel, Th., "Die Türkische Literatur", in: *Kultur und Gegenwart, hrsg. Von Paul Hinneberg,* I. Teil, VII. Abteilung, 2. Abdruck, Leipzig-Berlin 1925, s. 323.

Mevsim, Hüseyin, "Murat ile Mara Başlıklı Tarihsel Bulgar Halk Türküsü", *MFD,* 69, 83, Bahar/2006, Ankara.

Meyva, Yasemin, *Türkülerden Seçmeler,* İstanbul 2006.

Mirzaoğlu, F. Gülay, *Çukurova Bozlağı,* Ankara 2003.

Nadirov, İlbaris, "Tatar Halkınıñ Kıska Cırları", *Tatar Halık İcatı-Kıska Cırlar,* Kazan 1976, s. 7-33.

Nadirov, İlbaris, "Tatar Halkınıñ Yola Poeziyesi, Uyın Cırları, Biyü Takmakları", *Tatar Halık İcatı-Yola Hem Uyın Cırları,* Kazan 1980, s. 5-30.

Nadirov, İlbaris, "Tatar Halkınıñ Tarihi Cırları Hem Lirik Ozın Cırları Turında", *Tatar Halık İcatı-Tarihi Hem Lirik Cırlar,* Kazan 1988, s. 5-32.

Nakip, Mahir, *Kerkük Türk Halk Musikisi Tasnif ve Tahlili,* Ankara, 1991.

Namazeliyev, Gafar, *Azerbaycan Halk Türküleri (Mahnı ve Tesnifler),* Haz. Salih Turhan, Ankara 1993.

Nasrattınoğlu, İrfan Ünver, "Kara Hüseyin'e Yakılan Türküler", *TFAD,* 305, Aralık 1974, s.7185-7186.

Ocak, Ali, *Dinar Çevresindeki Yörük Türküleri,* Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1980.

Odabaşı, Sefa, *Dünden Bugüne Konya Türküleri,* Konya 1999.

Oğuz, M.Öcal, *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam,* Ankara 2001.

Okay, Barbaros Derviş, *Türkiye-Azerbaycan Ortak Kültüründe Yer Alan Halk Türkülerinin Karşılaştırılarak İncelenmesi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2004.

Oktay Rifat, *Aşağı Yukarı*, İstanbul 1952.

Oktay Rifat, *Âşık Merdiveni*, İstanbul 1958.

Oktay Rifat, *Elleri Var Özgürlüğün*, İstanbul 1983.

Oktay Rifat, *Çobanıl Şiirler*, İstanbul 1983.

Okur, Ragıp, "Tohtur [Doktor] Ali Türküsü", *TFAD*, 39, Ekim 1952, s.619.

Onay, Ahmet Talat, *Türk Şiirlerinin Vezni*, Haz. Cemal Kurnaz, Ankara 1996.

Onay, Ahmet Talat, *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*, Haz. Cemal Kurnaz, Ankara 1996.

Ongan, Halit (Drl.), *Niğde'de Halk Türküleri Birinci Kitap*, Niğde 1937.

Orhan Veli, *Bütün Şiirleri*, İstanbul 1987.

Orhan, Salih, "Avşar Beyleri Cenk Türküsü", *TFAD*, 226, Mayıs 1968, s.4750.

Orhan, Tarık, "Ay Türküleri", *TFAD*, 27, Ekim 1951, s.427.

Orhan, Tarık, "Bayburt Türküsü", *TFAD*, 64, Kasım 1954, s.1019.

Orhan, Tarık (Drl.), "Divriği Türküleri", *TFAD*, 136, Kasım 1960, s.2266.

Orhon, Orhan Seyfi, *Gönülden Sesler*, İstanbul 1964.

Orhon, Orhan Seyfi, *Kervan*, İstanbul 1964.

Orta, Nedim, "Elmacık'ta Düğün Deyişlemeleri", *TFAD*, 178, Mayıs 1964, s.3397.

Öcal, Mehmet, *Ahlat Halk Türküleri*, Ankara 2005.

Ölmez, Hakan, *Türkülerden Seçmeler*, İstanbul 2005.

Önal, Ülkü, *Ahıska ve Ardanuç Manileri ve Türküleri*, Ankara 2005.

Önder, Mehmet, "Konya Türküleri Üzerine", *TFAD*, 62, Eylül 1954, s.981.

Örnekleriyle Türkçe Sözlük 4, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara 1996.

Özalp, N. Ahmet, *Karanfil Oylum Oylum/Türkülerden Seçmeler*, İstanbul, 2006.

Özalp, İsmet, "Bozkır'dan Deyişler", *TFAD*, 126, Ocak 1960, s.2068.

Özalp, İsmet, "Gurbet Türküleri", *TFAD*, 137, Aralık 1960, s.2278-2279.

Özalp, Nazmi, *Türk Musikisi Beste Formları,* Ankara 1992.

Özarslan, Metin, "Türk Sözlü Gelenek Şiirinde Durak Meselesi ve Bir Türkü", *Folklor/Edebiyat Dergisi,* Ankara/2005.

Özbakır, Burhan, *Amasya Türküleri,* Amasya 1988.

Özbek, Mehmet, *Türk Halk Müziği El Kitabı I/Terimler Sözlüğü,* Ankara 1998.

Özbek, Mehmet, *Folklor ve Türkülerimiz,* İstanbul 1975.

Özbek, Mehmet, *Türk Halk Müziği Ek Kitabı I. Terimler Sözlüğü,* Ankara 1998.

Özbilen, N. Özgül, *Hicaz ve Evç Makamında 22 Rumeli Türküsünde Güfte-Makam ve Usul Analizi,* İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995.

Özdamarlar, Kadir, *Kayseri ve Çevresi Türküleri: Metin ve Tahlil,* Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 1993.

Özdemir, Fuat, "Anadolu'nun Türkülerinin Biçimleri ve Çeşitli Temleri", *Halk Edebiyatı Yazıları,* Haz. Yusuf Sağlam, Ankara 1999, s.21-48.

Özdemir, Emin, *Edebiyat Bilgileri Sözlüğü,* İstanbul 1990.

Özdemir, Tülay, *Kırıkkale Türküleri (Aşık Dede Bekar), Selçuk Üniversitesi,* Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Konya 1997.

Özer, Mustafa, *Halk Edebiyatı Tezleri (Dil Tezlerindeki Türküler),* Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1978.

Özer, Mustafa, "Akmağden Örenkale Köyünden Gelin ve Oğlan Deyişlemesi", *TFAD,* 182, Eylül 1964, s.3527-3528.

Özgül, Mustafa- Turhan, Salih- Dökmetaş, Kubilay, *Notalarıyla Uzun Havalarımız,* Ankara 1996.

Özkan, Nevzat, "Gagauz Türkleri Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı Dördüncü Cilt Edebiyat (Türkiye Dışı Türk Edebiyatları),* Ankara 1998, s.97-120.

Özkan, Yusuf Ziya, *Hikâyeli Halk Türküleri Üzerinde Bir Araştırma,* Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayımlanmamış Lisans Tezi, Erzurum 1978.

Öztelli, Cahit, *Halk Türküleri,* İstanbul 1969.

Öztelli, Cahit, "Karaca Oğlan'ın Yayımlanmamış Şiirleri (IX) ", *TFAD,* 95, Haziran 1957, s.1512.

Öztelli, Cahit, "Üçyüz Yıllık Bir Savaş Türküsü", *TFAD,* 129, Nisan 1960, s.2126.

Öztelli, Cahit, "250 Yıllık Bir Savaş Türküsü", *TFAD,* 148, Kasım 1961, s.2559-2564

Öztelli, Cahit, "Cönklerden Derlemeler (I) ", *TFAD,* 186, Ocak 1965, s.3625-3627.

Öztelli, Cahit, "Damat İbrahim Paşa Türküsü", *TFAD,* 227, Haziran 1968, s.4767-4768.

Öztelli, Cahit, *Kul Nesîmî,* Ankara 1969.

Öztelli, Cahit, *Halk Türküleri/Evlerinin Önü,* İstanbul 1983.

Öztürk, Ali Osman, "1902-1904'de Konya'da Derlenen Türk Halk Türküleri Münasebetiyle Konya Türk Folkloru Üzerine". *Milli Mücadeleden Günümüze Konya (1915–1965),* C. I, Konya 1999, s. 325-346.

Öztürk, Ali Osman, "Alman Halk Türküsü Arşivi", *Milli Folklor 1* (7), 1990.

Öztürk, Ali Osman, "Almanya'da Yaşayan Türk İşçilerinin Türküleri Üzerine", *Folklor/ Edebiyat* 15, 1998, s. 111-116.

Öztürk, Ali Osman, "Çanakkale Türküsü Çanakkale'nindir". *Aynalı Pazar,* Yıl: 3, Sayı: 109, 5.6.2005, s. 18-19.

Öztürk, Ali Osman, "Çanakkale Türküsü: 1917/18 Tarihli Bir Derleme", *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi,* 11, Şubat 1997, s. 83-87.

Öztürk, Ali Osman, "Ermeni Kızı Türküsü ve Almanca Paraleli", *Milli Folklor* 3 (19), 1993.

Öztürk, Ali Osman; "Göçmen Edebiyatı Olarak Almanya Türküleri Üzerine", *Folklor/Edebiyat Dergisi,* 2003/4, Ankara.

Öztürk, Ali Osman, "İmre Kaner'den Alınan Kandıra Türküleri", *Millî Folklor 5* (34), Yaz 1997, s. 23-25.

Öztürk, Ali Osman, "Konya Türkülerinin ‚Kimlik Tanımı Bağlamında' Sosyal İşlevi", *36. Aşıklar Bayramı ve 3. Folklor ve Halk Edebiyatı Kongresi, 25-27 Ekim 2001,* Konya.

Öztürk, Ali Osman, "Kunoş'tan Nuş'a Rumeli Türküleri", *Folklor/ Edebiyat,* 42, 2005/2, s. 301-302.

Öztürk, Ali Osman, "Mahmudum Türküsü'nün Türk Dünyası Coğrafyası İçinde 'Millî Mukayese Yöntemi'ne Göre Değerlendirilmesi", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörlüğü Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu III, 30-31 Mayıs-l Haziran*, Çanakkale 1997.

Öztürk, Ali Osman, "Mahmudum Türküsü'nün Uluslararası Balad Geleneğindeki Yeri", *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi. Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri*, C. 2, Kültür Bakanlığı, Ankara 1997, s. 229-239.

Öztürk, Ali Osman, "Resitatif Almanya Türkülerinde İşlevsellik". *VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, 18-22 Haziran 2001*, İçel/Türkiye.

Öztürk, Ali Osman, "Song 2000 ve Türk İşçilerinin Türküleri", *Konya Postası*, 16 Mayıs 1996.

Öztürk, Ali Osman, "Tebrizli Öğretmen Mirza Baba Bar İşaya'dan Osmanlı Dönemi Şarkı ve Türkülerinden Bir Kesit", *Yeni İpek Yolu. Konya Ticaret Odası Dergisi*, Özel S. II, Konya 1999, s. 245-256.

Öztürk, Ali Osman, "Türk Halk Türkülerinde Söz kalıpları, Eğretileme ve Simgeler", *Pertev Naili Boratav'a Armağa*, . Yay. Haz. Metin Turan, Ankara 1998, s. 257-284.

Öztürk, Ali Osman, "Türk Parömiyolojisi Üzerine Yunan Düşünceleri", *Millî Folklor* 2 (9), 1991.

Öztürk, Ali Osman, "Türk ve Alman Halk Türkülerinin Şiirsel Yapısı Üzerine", *III. Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu (Eskişehir 7-9 Mayıs 2003) Bildirileri*, Eskişehir, s. 418-424.

Öztürk, Ali Osman-Karl Hadank, "Çanakkale Türküsünün Bilinmeyen Bir Varyantı". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, S. 4, Çanakkale 2006, s. 259-268.

Öztürk, Ali Osman, *Türkü Yazıları*, Ankara, 1995.

Öztürkmen, Arzu, *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik*, İstanbul 1998.

Öztürk, Orhan, *TRT Repertuarındaki Kerkük Türkülerinin Tür ve Biçim Yönünden İncelenmesi*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2004.

Paşaoğlu, Sibel, *Müzikal- Kültürel Kimlik Oluşumunda, Okul Müzik Eğitiminde Kullanılan Halk Türkülerinin Rolü: Türkiye, Bulgaristan, Macaristan Örneği*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu 2005.

Paşayev, Gazenfer, *Kerkük Folkloru Antologiyası,* Azerbaycan Dövlet Neşriyyatı, Bakı 1990.

Pekacar, Çetin, "Kumuk Türkleri Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı Dördüncü Cilt Edebiyat (Türkiye Dışı Türk Edebiyatları),* Ankara 1998, s.319-339.

Peker, Selçuk, *Bekdik (Ereğli/Konya) Köyleri Halk Edebiyatı Ürünleri Üzerinde Bir İnceleme,* Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1995.

Petekçi, Ahmet, "Bozkır'da Söylenen Maniler, Türküler, Koşmalar", *TFAD,* 68, Mart 1955, s.1075.

Petekçi, Ahmet, "Konya Türküleri", *TFAD,* 157, Ağustos 1962, s. 2799-2801.

Petri, Zevrak, "Gagavuz Türküleri", Halk Bilgisi Haberleri, 87, 1939.

Pınarbaşı, Yavuz Selim, *Türkülerden Seçmeler,* İstanbul, 2005.

Polat, Şükrü, "Suşehri Köylerinde Düğün Türküleri", *TFAD,* 62, Eylül 1954, s.989.

Polat, Şükrü, "Maley Türküsü", *TFAD,* 138, Ocak 1961, s.2309.

Pürbü, S. B., "Irlar", *Tıva Ulustuñ Aas Çogaalı,* Kızıl 1976, s. 84-99.

Püsküllüoğlu, Ali, *Türkçe Sözlük,* İstanbul 1995.

Ramiz, Mustafa, *Rumeli Türküleri,* İstanbul 1958.

Rayman, Hayrettin, "Yozgat Yöresinde Söylenen Halk Türküleri II", *Erciyes,* Yıl 19, S. 224, Ağustos 1996, s.17-20.

Rayman, Hayrettin, "Yozgat Yöresinde Söylenen Halk Türküleri III", *Erciyes,* Yıl 19, S. 226, Ekim 1996, s.28-31.

Refiğ, Gülper, *A. Adnan Saygun ve Geçmişten Geleceğe Türk Musikisi,* Ankara 1991.

Reinhard, Kurt, "Güney Türk Ağıtlarının Biçimleri", Çev. Gültekin Oransoy, *I. Uluslar arası Türk Folklor Semineri Bildirileri,* Ankara 1974, s. 192-215.

Rimma, Ortabaylanı, "Karaçay Halknı Cırlarını Üsünden", *Karaçay Halk Cırla,* Haz. Goçiyalanı Sofya-Ortabaylanı Rimma-Süyünçlanı Hanafi, Moskova 1969, s. 7-21.

Saatçi, Suphi, *Kerkük Çocuk Folkloru,* İstanbul 1984.

Sakaoğlu, Saim, "Konya Folkloru Araştırmalarına Giriş", *Çağrı,* 213, Ekim 1975.

Sakaoğlu, Saim-Ali Duymaz, *Hurşit ile Mahmihri Hikâyesi,* Ankara 1996.

Sakaoğlu, Saim- Ali Berat Alptekin, "Anonim Halk Edebiyatı", *Türk Edebiyatı Tarihi 4*, İstanbul 2006.

Sakaoğlu, Yurdanur, "Anadolu'da Ağıt Yakma Geleneğinin Günümüzdeki Durumu Üzerine Derlenmiş Malzemelerle Bazı değerlendirmeler", *Prof.Dr.Saim Sakaoğlu'na 55. Yıl Armağanı*, Kayseri 1994, s.108-130.

Sakim, Tursunay, "Uygur Halkının Muhabet Koşakları", *2.Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri* (7-9 Mayıs 1985), Eskişehir 1987, s.295-299.

Sakman, Mehmet Tahir, *Dünden Bugüne Konya Oturakları*, İstanbul 2001.

Sakman, Mehmet Tahir, *Konyalı Mazhar Sakman'dan Türküler*, Konya 1999.

Salih Zeki, *Asya Şarkıları*, İstanbul 1933.

Salman, Mustafa, "Bazı Türküler", *Kaynak Dergisi*, 56, 1937.

Santur, Alparslan, "Üzümlü (Tokat) Köyünde Ferfene Geleneği", *THKA 1997*, Ankara 1998., s.128-132.

Sarıhan, Ayhan, "Canik Türküleri 1/Sarı Yani Türküsü", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 2004/1 Ankara.

Sarıhan, Ayhan, "Canik Türküleri–2 Hekimoğlu Türküsü", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 2004/2 Ankara.

Sarıhan, Ayhan, "Canik Türküleri–3 Kırca ile Gövce Türküsü", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 2004/3 Ankara.

Sarısaltıkoğlu, Yeter, *TRT Repertuarındaki Tunceli Türkülerinin İncelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1998.

Sarısözen, Muzaffer, *Seçme Köy Türküleri*, İstanbul 1941.

Sarısözen, Muzaffer, *Yurttan Sesler*, Ankara 1952.

Saussey, Edmond, *Türk Halk Edebiyatı*, Çev.İlhan Başgöz, Ankara 1952.

Savaşçı, Mehmet Fethi, "Ümmet Ali Türküsü", *TFAD*, 37, Ağustos 1952, s.592.

Saygı, Osman, "Karaçay Folkloru", *TFAD*, 227, Haziran 1968, s.4769.

Sertkaya, Osman Fikri, "Eski Türk Şiirinin Kaynaklarına Toplu Bir Bakış", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı 1. (Eski Türk Şiiri)*, S. 409, Ankara 1986, s. 43-81.

Sevinç, Adem, *Karacaoğlan'ın Hayatı ve TRT Repertuarında Olan Türkülerin İncelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1998.

Seyfettin ve Sezai Asaf Kardeşler, *Yurdumuzun Nağmeleri*, 1925.

Seyidoğlu, Bilge, *Erzurum Efsaneleri*, Ankara 1985.

Seyidov, Nurettin, *Folklor Numuneleri*, Bakü 1980.

Seyidov, Nurettin, *Azerbaycan Bilmeceleri/Tapmacaları*, Yay. Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin ve Sema Şimşek, Elazığ, 1992.

Seyitmıradov, K. - Ş. Halmuhammedov, *Türkmen Folkloru Hazirki Zamanda*, Ilım Neşiryatı, Aşgabat 1976.

Sezgin, Hüseyin, "Bozkır ve Söğüt Türküleri", *Köy Enstitüleri Dergisi*, 1, 1946.

Soysal, Hasan, *Sivas Türküleri*, İzmir 2000.

Soyyanmaz, İ. Hakkı; "Edirne Bölgesi Eski Kına Gecesi Türküleri", *TFAD*, 268, Kasım 1971, s.6135-6137.

Sönmez, Kadri, *Kütahya Türküleri İnceleme Metin*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1999.

Sural, Mahmut; "Alime Hoca Hanım, Kişiliği ve Menteşeli", *TFAD*, 166, Mayıs 1963, s.3066-3068.

Surazakov, S., *Altay Folklor*, Gorno-Altayask 1975, s. 78-96.

Susur, Orhan, *Çekerek Folkloru*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara 1996.

Sutüven, Mustafa Seyit, *Bütün Şiirleri*, İstanbul 1976.

Şahin, Elmas, "Baladlar ve Türküler Karşılaştırılmalı Edebiyat Eleştirisi Denemesi", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 2003/3, Ankara.

Şahin, Halil İbrahim, "Türk- Yunan İlişkilerinin Sözlü Geleneğe Yansımasına Bir Örnek: Atina Türküsü", *MFD*, 62, Yaz/2004, Ankara.

Şahin, Salih, *Azeri ve Yöresel Kars Halk Türküleri*, İstanbul 1984.

Şanlı, Sevda, *Sivas Türküleri*, Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Sivas 1999.

Şen, Nesrin, *Cihanbeyli- Böğrüdelik Köyü Türküleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1996.

Şener, Deniz, *TRT Repertuarında Yer Alan Aydın Türkülerinin Söz, Usul ve Melodi Müzik Yönünden İncelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1997.

Şengül, Metin, *TRT Repertuarında Bulunan Erzurum Türkülerinin Makam-Ayak, Tür, Biçim ve Usul Yönünden İncelenmesi*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2004.

Şimşek, Esma, *Kadirli ve Osmaniye Ağıtları*, Antakya 1993.

Şimşek, Hüseyin- Necmettin Palacı, *Ankara Halk Türküleri ve Oyun Havaları*, Ankara 2001.

Tacimuradov, Adenbay, "Karakalpak Folkloru V", *Karakalpak Halık Kosıkları hem Salt Cırları*, Nökis 1980.

Tamer, Ülkü, *Yanardağın Üstündeki Kuş*, İstanbul 1986.

Tamir, Ferhat, "Kazak Türkleri Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı Dördüncü Cilt Edebiyat (Türkiye Dışı Türk Edebiyatları)*, Ankara 1998, s.423-449.

Tan, Nail, *Atatürk ve Türk Halk Kültürü*, Ankara 2000.

Tan, Nail- Salih Turhan, *Ankara Halk Müziği*, Ankara 2000.

Tan, Nail, *Çankırı Halk Müziği*, Ankara 1999.

Tan, Nail, *Folklor (Halkbilimi) Genel Bilgiler*, İstanbul 1997.

Tan, Nail, Turhan, Salih; *Kırıkkale Halk Müziği*, Ankara 2000.

Tan, Nail, *Sepetçioğlu Osman Efe/ Radyo Oyunu ve Bir İnceleme*, Ankara 1999.

Tan, Nail- vd., *Isparta Türküleri*, Ankara 2002.

Tan, Nail- Salih Turhan, *Van Halk Müziğine Giriş/ Sözlü ve Sözsüz Ezgiler*, Ankara 2001.

Tangüç, Nilgün, *Eski Uygur Halk Koşakları*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara 1989.

Tansel, Fevziye Abdullah, "Millî Edebiyat Devri Şiir Sahasında Âşık Tarzı Tesirleri", *Ülkü*, 74-78, Nisan-Ağustos, Ankara 1939.

Tanses, Hamdi, *Kurtuluş Savaşı Türküleri*, İstanbul 2006.

Tanpınar, A.Hamdi, *Huzur*, İstanbul 1972.

Tanyel, Ruhi, "Fidayda Türküleri", *Çorumlu Dergisi*, 2, 1938.

Tarlabaşı, Burhan, *Eğin Havaları*, Ankara 1995.

Tasnadi, Edit, "Bela Bartok ve Türkiye'de Halk Türküleri Derlemeleri", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, Ankara/2005.

Taş, Fahri- Salih Turhan, *Erzincan Türküleri–2,* Ankara 2004.

Taşçı, Emir, *Türkülerden Seçmeler,* İstanbul 2006.

Taşer, Suat, *Merhaba,* Ankara 1952.

Taşlıova, Âşık Şeref (Drl.), "Halk Türküleri Ve Doğuş Öyküleri: "Arpaçayı Aşdı, Taşdı", *TFAD,* 347, Haziran 1978, s.8351-8352.

Tatlı, İrfan, *Türkülerden Seçmeler,* İstanbul, 2005.

Taydaş, Nihat, "Ah Bu Köy Türküleri", *Folklor/Edebiyat Dergisi,* Ankara/2005.

TDK, *Türkçe Sözlük 2,* Ankara 1988.

Teke, Fatma Gül, *Aydın Yöresi'nde Milli Mücadelenin Tesiriyle Doğan Türküler,* Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Ankara 1997.

Tecer, Ahmet Kutsi, *Bütün Şiirleri,* Haz. Leylâ Tecer, Ankara 2001.

Telci, Cemal, *Türkülerden Seçmeler,* İstanbul 2006.

Temel Türkçe Sözlük/Kâmus-ı Türkî, İstanbul 1986.

Terzibaşı, Ata, *Kerkük Havaları,* İstanbul 1980.

Terzibaşı, Ata, *Kerkük Hoyratları ve Manileri,* İstanbul 1975.

Tezel, Naki, "Dinar Türküleri", *Halk Bilgisi Haberleri,* S. 111, 1941.

Tıflı, Tevfik, "Isparta Çevresi Türküleri", *Ün Dergisi,* 114, 118, 120, 122, 1943.

Timurtaş, Faruk Kadri, *Osmanlıca Grameri,* İstanbul 1964.

Tokel, Bayram Bilge, *Neşet Ertaş Kitabı,* Ankara 1999.

Tolga, T. Hayrettin, "Cönklerden Türküler", *İnan Dergisi,* 58, 1942.

Tolga, T. Hayrettin, "Epik Halk Türküleri", *İnan Dergisi,* 59, 1942.

TRT, *Türk Halk Müziği Repertuar Kitabı,* Ankara 1987.

TRT, *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi- 1,* Ankara 2000.

TRT, *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi-2,* Ankara 2000.

TRT, *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi-3,* Ankara 2002.

Tuğrul, Binnaz, *Şarkı ve Türkülerde Kadın Sesi,* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006.

Tuğrul, Dr. Mehmet, "Türkü", *TFAD,* 280, Kasım 1972, s.6483.

Tuğrul, Dr. Mehmet (Drl.), "Devrent Deresi Türküsü", *TFAD,* 324, Temmuz 1976, s.7696-7697.

Tuğrul, Mehmet, "Tunceli Halk Türküleri", *Karacadağ,* S. 29, 1937.

Tuğrul, Mehmet; "Türkülerin Bazı Hususiyetleri", *Ülkü,* S. 17, 1942.

Tuğrul, Mehmet, *Ankara Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri,* Ankara 1945.

Tuğrul, Mehmet, "Türkülerin Doğuşu Üzerine Bazı Notlar", *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.IV, 4,* Ankara 1946.

Tuğrul, Mehmet, "Çal Köylerinden Derlenmiş Türkü, Mani, Ninni, İlâhi ve tekerlemeler Üzerine, *THAY 1977,* Ankara 1979, s.233-287.

Tuhtenev, T. S., *Altay Albatınıñ Kojoñdoru,* Gorno-Altaysk 1972.

Tuna, Kenan, *Erzurum Türküleri ve Nazariyatı,* Ankara 2001.

Tunakan, Burcu, *Ayaş İlçesi Oltan Köyü Gelenekleri, Kına Adetleri ve Kına Türküleri,* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1997.

Tunç, Ali, "Uşak'tan Derlenen Türküler", *TFAD,* 94, Mayıs 1957, s.1493-1494.

Turan, A. Şekür, *Türkistan/ Şarkı ve Türkü Güftelerinden Bir Demet,* Ankara 1985.

Turhan, Salih- vd., *Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri-1,* Ankara 1996.

Turhan, Salih, *Anadolu Halk Türküleri ve Ezgileri,* Ankara 1992.

Turhan, Salih vd., *Kırşehir Halk Müziği,* Ankara 2000.

Turhan, Salih, *Türk Halk Musikisinde Çeşitli Görüşler,* Ankara 1992.

Turhan, Salih, *Azerbaycan Halk Mahnıları,* Ankara 1991.

Turhan, Salih, *Azerbaycan Halk Türküleri/ Mahnı ve Tesnifler,* Ankara 1993.

Turhan, Salih Beysanoğlu vd., *Diyarbakır Musiki Folkloru,* Diyarbakır 1996.

Turhan, Salih- Abdurrahman Kızılay, *Kerkük Türküleri,* Ankara 1991.

Turhan, Salih, *Harput- Elazığ Musiki Folkloru,* Ankara 1990.

Turhan, Salih- Nail Tan, *Ankara Halk Müziği,* Ankara 1998.

Tütüncü, A. Türabi, "Yalvaç'ta Yakılan Üç Türkü-Ağıt", *TFAD,* 259, Şubat 1971, s.5867-5868.

Uçman, Abdullah, *Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri,* Ankara 1982.

Ufkî, Ali, *Mecmua-i Sâz ü Söz,* Haz. Prof. Dr. Şükrü Elçin, İstanbul 1976.

Uğur, Sait, "Saya Bayramı", *Ülkü,* 31, 1943.

Uğur, Sait, "Türküler ve Destanlar", *İçel Dergisi,* 24, 1940.

Uğur, Sait, "Türküler", *İçel Dergisi,* 20, 1939.

Uğur, Süleyman, "Acıpayam Dolaylarında Söylenen Bir Gelin Yası", *TFAD,* 250, Mayıs 1970, s.5616.

Uğurlu, Kemal, "Menteşeli", *TFAD,* 165, Nisan 1963, s.3041-3042.

Uğurlu, Kemal, "Kesik Çayır Biçilir Mi?", *TFAD,* 172, Kasım 1963, s.3222-3223.

Uğurlu, Kamil, "Bir Konya Türküsünün Doğuşu", *TFAD,* 172, Kasım 1963, s.3222-3223.

Uludemir, Muammer, *Türküler-1/Eskişehir Bölgesi,* Ankara 1970.

Usanmaz, Çetin Erdem, *Bursa'da Müzik Geleneği ve TRT Repertuarındaki Bursa Türkülerinin Müzikal Analizi,* Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2006.

Ungvitokaya, M. A., "Hakasskie Narodnie Tahpahi", *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi-25-Hakas Edebiyatı,* Ankara 2003.

Uslu, Melih, *TRT Türk Halk Müziği Repertuarında Çocukların Söyleyebileceği Türkülerin İncelenmesi,* İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1993.

Uyguner, Muzaffer, "Türkü Üzerine", *TFAD,* 66, Ocak 1954, s.1041-1042.

Uyguner, Emin, "Kandıra'dan Derlenen Türküler ve Bu Konuda Birkaç Söz", *TFAD,* 91, Şubat 1957, s.1449-1451.

Uyguner, Muzaffer, "Hun Savaşçıları'nın Türküsü", *TFAD,* 197, Aralık 1965, s.3927-3929.

Uyguner, Muzaffer, "Afyonkarahisar Türküleri", *TFAD,* 211, Şubat 1967, s.4330.

Uyguner, Muzaffer, "Kitaplar Arasında: Erzurum Türküleri", *TFAD,* C.14, S.272, Mart 1972, s.6242-6243.

Uz, Mustafa, "Veli Ateş'in Türküsü", *TFAD,* 67, Şubat 1955, s.1063.

Uz, Mustafa, "Eminem Türküsü", *TFAD,* 94, Mayıs 1957, s.1504.

Uzunoğlu, Sadık, "Kütahya Halk Türküleri Üstüne", *TFAD,* 148, Kasım 1961, s.2567-2568.

Ülkütaşır, M. Şakir, "Kitaplar Arasında: "Afyonkarahisar Türküleri", *TFAD,* 129, Nisan 1960, s.2131-2132.

Ünal, Nazmi, "Urfa Notları: Bozan Bey İçin Yakılan Yiğitlik Türküleri", *TFAD,* C.1, S.18, Ocak 1951, s.284.

Ünal, Nazmi, "Urfa'da Çağrılan Birkaç Türkü", *TFAD,* 20, Mart 1951, s.316-317.

Üngör, Etem, *Türk Marşları,* Ankara, 1966.

Üründüoğlu, Dilgül, *Kıbrıs-Baf Bölgesi Folkloru,* Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü Mezuniyet Tezi, Ankara 2001.

Üstün, Hulusi, *Türkü Öyküleri,* İstanbul 2003.

Vasilyev, Yuriy-Kirişçioğlu M.Fatih-Killi, Gülsüm, *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri,* Ankara 1996.

Yakıcı, Ali, "Uygur Halk Koşakları", *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası,* 3, Haziran 1993, s.54-57.

Yakıcı, Ali, "Türkülerin Dili", Eğitimde Bilimde Haberde Sağlık, 3, Ekim 2000, s. 19-24.

Yakıcı, Ali, "Havada Kar Sesi Var Ya da Türkülere Eleştirel Bir Bakış" *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim,* 57, Kasım 2004, s. 100-104.

Yaldızkaya, Ömer Faruk, *Emirdağ Türküleri,* İzmir 2003.

Yalgın, Rıza, "Cihan Harbi Hk. Türküler", *Görüşler,* S. 22, 1939.

Yalman (Yalkın), Ali Rıza, *Cenupta Türkmen Oymakları II,* Haz. Sabahat Emir, Ankara 1977.

Yaltırık, Hüseyin, *Trakya Bölgesinin Tasavvufi Halk Müziği/ Notalarıyla Nefesler-Semahlar,* Ankara 2002.

Yalvaç, Mehmet, "Bilecik Türküleri", *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 1,* 1987.

Yamacı, Ahmet, "Şu Çavdır'ın Hanları Türküsü", *TFAD,* 320, Mart 1976, s.7602-7603.

Yamacı, Ahmet, "Telli Gelin Türküsü'nün Tefenni Varyantı", *TFAD,* 324, Temmuz 1976, s.7699-7700.

Yamak, Hasibe Yamaner, *Neşet Ertaş'ın Hayatı ve Eserleri,* Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2003.

Yanmaz, Arif, *Elazığ Halk Türkülerinin Müzikal Yönden İncelenmesi,* İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1994.

Yardımcı, İlhan, *Büyük Halk Şairi Bayburtlu Hicrani,* İstanbul 1938.

Yarşi, Ali, "Bir Hasret Türküsü", *TFAD,* 158, Eylül 1962, s.2845.

Yasun, Serbülent, *Halk Türkülerimiz- 1,* Ankara 1975.

Yasun, Serbülent, *Halk Türkülerimiz- 3,* Ankara 1975.

Yaşar, Nemci- Halil Atılgan, *Neden Arabesk?,* Adana 1993.

Yaşar, Sabahattin, *Kırşehir Türkülerinin Hikâyeleri,* Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2001.

Yazıcı, Rıfkı, "Türkülerimizin Türklüğü", *Erciyes, 214,* Kayseri 1995, s.1-2.

Yazıcıoğlu, Durmuş, *Türk Halk Türküleri,* İzmir 1969.

Yedekçioğlu, Kâzım, "Çellov'un Türküsü", *TFAD,* 360, Temmuz 1979, s.8714-8715.

Yıldırım, Dursun, "Türkiye'de Folklor Araştırmalarının Gelişme Devreleri 1" *Şükrü Elçin Armağanı,* Ankara 1983, s.115-128.

Yıldırım, Dursun, "Kültürel Açıdan Türk Dünyası'nın Durumu ve Geleceği", *Folkloristik Prof.Dr.Umay Günay Armağanı,* Ankara 1996, s.67-74.

Yıldırım, Dursun, *Türk Bitiği,* Ankara 1998.

Yıldırım, Dursun, "Dede Korkut'tan Ozan Barış'a Dönüşüm", *Türk Dili,* 570, Ankara 1999, s.505-530.

Yıldırım, Şakir, *TRT Repertuarında Bulunan Aydın Türkülerinin Makam-Ayak, Usul ve Tür Yönünden İncelenmesi,* Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1999.

Yıldız, Hüsnü, "Serik'ten İki Türkü", *TFAD,* 153, Nisan 1962, s.2705.

Yıldız, Hüsnü, "Türkülerin Doğuş Hikâyeleri: Serik'ten İki Türkü", *TFAD.,* 153, Nisan 1962, s.2705.

Yıldız, Mustafa, "Nogay Halk Edebiyatı", *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi-21/ Nogay Edebiyatı,* Ankara 2002, s.92-121.

Yıldız, Naciye, "Kırgız Türklerinde İş Türküleri", *MFD,* 70, 64, Yaz/2006, Ankara.

Yılmaz, Ayfer, "Ankara Türküleri", *Folklor/Edebiyat Dergisi,* 2004/4, Ankara.

Yılmaz, Ayfer, *Türk Kültüründe Kadın ve Kadın Ağzı Türküler,* Ankara 2003.

Yılmaz, Metin-Yuhma Mişşi, "Çuvaş Edebiyatı", *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, 26,* Ankara 2003, s. 129-164.

Yılmaz, Niyazi, *Afyonkarahisar Sandıklı'da Kültür ve Sanat*, Ankara 2001.

Yılmaz, Numan, "Yalvaç İlçe Merkezinde Türküler", *Ün (Isparta) Dergisi*, 49, 1938.

Yönetken, Halil Bedi, *Derleme Notları I*, İstanbul 1966.

Yumart, G. F., *Halıh Sımahlıhi*, Şupaşkar 2003, s. 203-328.

Yüce, Şener, "Burdur'un Bucak İlçesi Türküleri", *TFAD*, 167, Haziran 1963, s.3099-3100.

Yüce, Şener, "Burdur Türküleri", *TFAD*, 194, Eylül 1965, s.3851-3852.

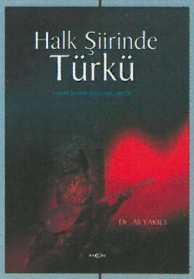
Yücesu, Osman, *Elazığ-Harput Türküleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1997.

Yüksel, Zühal, "Kırım Türkleri Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı Dördüncü Cilt Edebiyat (Türkiye Dışı Türk Edebiyatları)*, Ankara 1998, s.

Zeybek, Mehmet, *Kumuk Halk Türküleri (Transkripsiyon, Tercüme, Metnin Grameri, Sözlük)*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 1996.

Zorlutuna, Halide Nusret, *Yayla Türküsü*, İstanbul 1943.

Türküler, başlangıcından bu yana Türklerin sosyal, siyasal, kültürel ve dini hayatının her safhasında varlığı kabul edilen kültürel bir birikimdir. Bu birikim, yaşanılan tarihi süreç içinde önemli izler bırakmış, Türk insanı ve toplumu üzerinde etkili olmuş, her türlü kültürel değişim ve baskıya rağmen günümüzde de bu etkisini güçlü bir biçimde sürdürmektedir.

İnsanımız çoğu zaman türkülerde kendini aramış ve onda kendini bulmuştur. İçini türkülere dökmüş, sevincini, heyecanını, hüznünü, acısını türkülerle dile getirmiş, sırlarını türkülerle paylaşmış, derdini türkülere açmış, aşkını, sevdasını, hatırasını, gönlünü, kalbini, kısacası yüreğini türkülerle ortaya koymuştur. Türküsüz kalmayı vatansız kalma gibi görmüş, onsuz kendini gurbette hissetmiştir.

Doğuşu itibarıyla sözlü geleneğin ürünü olan türküler, zamanla yazılı olarak da Türk edebiyatı içindeki yerini almış, halk şiirinin önemli örneklerini oluşturmuştur.

Bu kitap, türkülerin öncelikle halk şiiri ve dolayısıyla da Türk kültürü içindeki yerinin belirginleştirilmesi düşüncesi ve gayretinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Bu kitapta, türkülere halk şiirindeki yeri bakımından bir yaklaşım sergilenmiş, yazıya aktarılmış metinlerden hareketle türküler edebî yönüyle ele alınmış, tanım, tasnif vb. konulardaki tahlil ve tespitlere yer verilmiştir.

ISBN 975-338-851-9

21.00 T

8.50

AKÇAĞ BASIM YAYIM PAZARLAMA A.Ş.
Tuna Cad. 8/1 06420 Kızılay-ANKARA • Tel:(0.312) 432 17 98-433 86 51 • Fax:(0.312) 432 28 52
www.akcag.com.tr/E-mail:akcag@akcag.com.tr